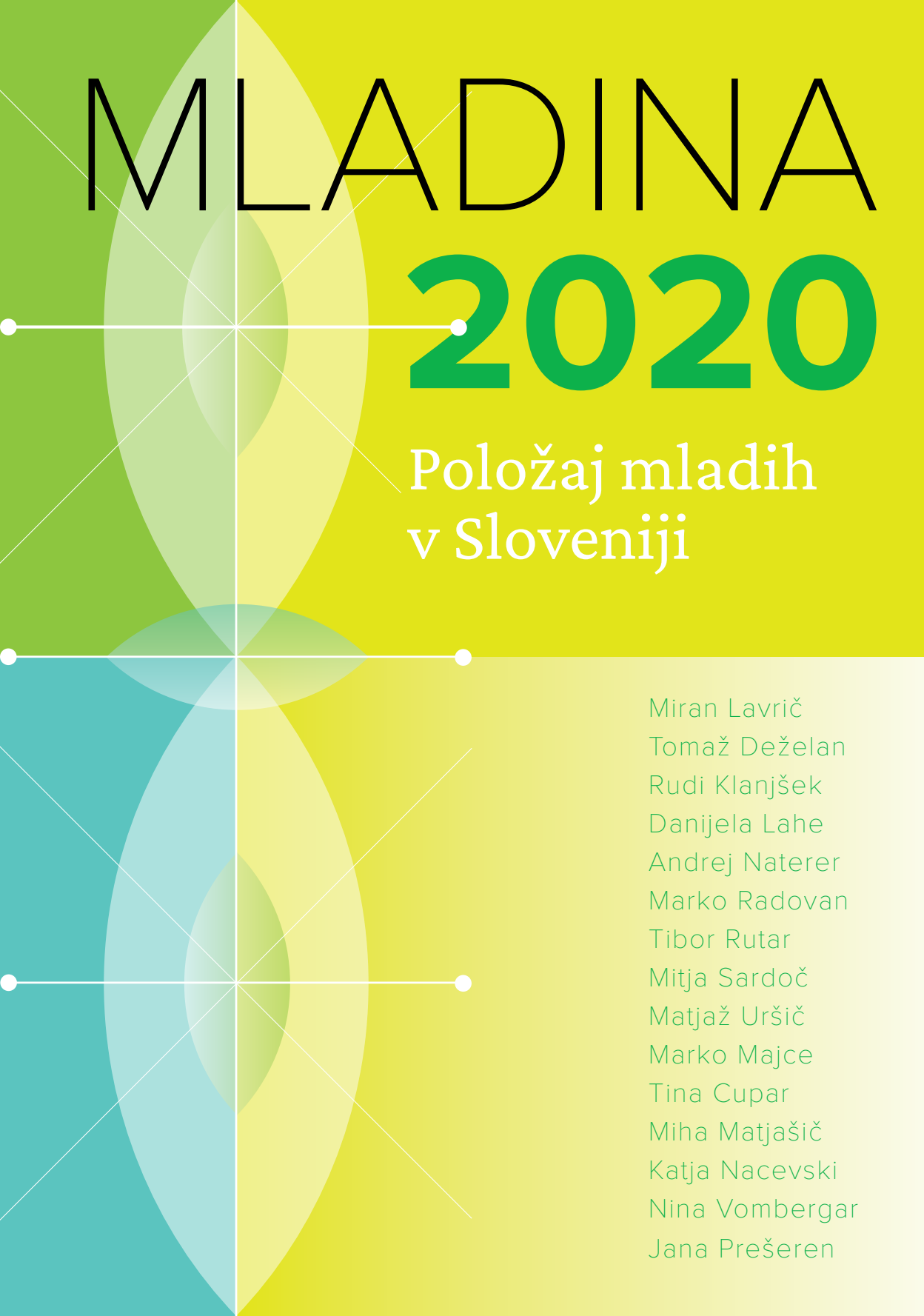

MLADINA

2020

Položaj mladih v Sloveniji

Miran Lavrič
Tomaž Deželan
Rudi Klanjšek
Danijela Lahe
Andrej Naterer
Marko Radovan
Tibor Rutar
Mitja Sardoč
Matjaž Uršič
Marko Majce
Tina Cupar
Miha Matjašič
Katja Nacevski
Nina Vombergar
Jana Prešeren

REPUBLIKA SLOVENIJA
**MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT**

URAD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA MLADINO

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

Univerza *v Ljubljani*

MLADINA 2020

Položaj mladih
v Sloveniji

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

316.346.32-053.6(0.034.2)

MLADINA 2020 [Elektronski vir] : položaj mladih v Sloveniji / [avtorji Miran Lavrič (vodja raziskave) ... [et al.] ; urednika Miran Lavrič, Tomaž Deželan]. - 1. elektronska izd. - Maribor : Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba ; Ljubljana : Založba Univerze v Ljubljani, 2021

Način dostopa (URL): <https://press.um.si/>. - Način dostopa (URL): <https://knjigarna.uni-lj.si>
ISBN 978-961-286-475-0 (Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba)

ISBN 978-961-7128-01-7 (Univerza v Ljubljani, Založba Univerze)

doi: 10.18690/978-961-286-475-0

doi: 10.51745/9789617128017

COBISS.SI-ID 63675651

**Ministrstvo za izobraževanje,
znanost in šport**
Urad Republike Slovenije za mladino

Univerza v Mariboru
Filozofska fakulteta / FF UM

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede / FDV UL

Aragon d. o. o.

RAZISKOVALNA SKUPINA:

dr. Miran Lavrič / FF UM, vodja raziskave

dr. Tomaž Deželan / FDV UL, vodja ekipe FDV UL in sourednik

dr. Rudi Klanjšek / FF UM

dr. Danijela Lahe / FF UM

dr. Andrej Naterer / FF UM

dr. Marko Radovan / FF UL

dr. Tibor Rutar / FF UM

dr. Mitja Sardoč / Pedagoški inštitut

dr. Matjaž Uršič / FDV UL

mag. Marko Majce / FDV UL

Tina Cupar / FF UM

Miha Matjašič / FDV UL

Katja Nacevski / FDV UL

Nina Vombergar / FDV UL

Jana Prešeren / Aragon d. o. o.

MLADINA 2020

Položaj mladih v Sloveniji

UREDNIKA

Miran Lavrič, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Tomaž Deželan, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

AVTORJI

Miran Lavrič, vodja raziskave, Tomaž Deželan, Rudi Klanjšek, Danijela Lahe, Andrej Naterer, Marko Radovan, Tibor Rutar, Mitja Sardoč, Matjaž Uršič, Marko Majce, Tina Cupar, Miha Matjašič, Katja Nacevski, Nina Vombergar, Jana Prešeren

RECENZIJA

Alenka Krašovec, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani
Sergej Flere, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

JEZIKOVNI PREGLED

Mojca Marič

OBLIKOVANJE

Biro11, Špela Razpotnik

ZALOŽNIKA

Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, Slomškov trg 15, Maribor, Slovenija
zanjo Zdravko Kačič, rektor

Založba Univerze v Ljubljani, Kongresni trg 12, Ljubljana, Slovenija
zanjo Igor Papič, rektor

IZDAJATELJI

Urad Republike Slovenije za mladino, Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport,
Masarykova cesta 16, Ljubljana, Slovenija
zanj Dolores Kores, direktorica

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, Maribor, Slovenija
zanjo Darko Friš, dekan

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, Ljubljana
zanjo Monika Kalin Golob, dekanja

VRSTA PUBLIKACIJE

Prva elektronska izdaja.

DOSTOPNA NA

<https://press.um.si/>, <https://knjigarna.uni-lj.si/>, https://mlad.si/e-katalogi/Mladina_2020

IZDANO

Maribor, Ljubljana, maj 2021

AVTORSKE PRAVICE

© Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Urad Republike Slovenije za mladino
Vse pravice pridržane.

Raziskavo je financiral Urad RS za mladino pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport.

Publikacija je brezplačna.

Foto: Primož Predalič

DOLORES KORES

Mladina 2020

Po desetih letih je pred nami ponovno raziskava o položaju mladih v slovenski družbi *Mladina 2020*. Ker gre za nacionalno raziskavo o mladi generaciji med 15–29 let, je njena informativna vrednost tako za naročnika raziskave (Urad RS za mladino) kot tudi za mladino in celotno družbo izjemnega pomena. Naš cilj je v prvi vrsti udejanjanje temeljnega namena raziskave, ki je, da bomo na Uradu v prihodnjem nekajletnem obdobju s pomočjo *Mladine 2020* nudili podporo z dokazi podprtega oblikovanja javnih politik na področju mladine. Ob raziskavi so izvajalci pripravili tudi priporočila, ki lahko služijo kot izhodišče za oblikovanje ukrepov. Slednji pa naj bi mladim nudili boljše pogoje za prehod v odraslost, odraslim pa mirno zrelo dobo, zavedajoč se, da je mlada generacija opolnomočena in dobro pripravljena na spopad z vsemi življenjskimi okoliščinami. Pa je res? Kakšna je torej naša mladina na pragu 21. stoletja?

Ne glede na rezultate raziskave, ki se bodo interpretirali in pojasnjevali na številne načine, je opaziti mnoge odmike od stanja izpred desetih let. Na srečo ne samo v negativno smer. Na Uradu RS za mladino ostajamo zvesti prizadevanjem za vključevanje interesov mladih v nacionalne strategije in programe, hkrati pa z velikim zadovoljstvom in ponosom ponujamo to nujno potrebno »strokovno podlago«, ki odstira vprašanja poglobljenega dolgoročnega spremljanja mladine. Naša pričakovanja so velika!

Demografska podoba Evrope se vse bolj spreminja. V njej prevladujejo starejši, medtem ko se število mladih v zadnjem obdobju bistveno zmanjšuje. Slovenija pri tem ni izjema. V zadnjih 30 letih je število mladih upadlo za 30 odstotkov. Že samo ta podatek nazorno kaže na ranljivost mladih, ki se že danes soočajo z mnogimi izzivi, ki jih nakazujejo različne projekcije prihodnosti. Zato je še toliko bolj pomembno, da vemo, kdo so mladi v Sloveniji, kakšna je slovenska mladina, in na podlagi tega ustvarimo politike, ki bodo mladim omogočale, da zrastejo v samostojne, ustvarjalne in družbeno odgovorne posameznike.

Ugotavljanje dejanskega položaja mladine v družbi na različnih ravneh, pridobitev strokovnih podlag, na katerih se lahko poglobljeno in dolgoročno spremlja stanje mladine, predstavljata pomemben korak k oblikovanju politik, ki naslavlja potrebe mladih in izzive sodobne družbe. Tak pristop omogoča sistemsko spremljanje družbenega položaja mladih in posledično celosten pristop pri razvoju mladinskih politik in pri izvajanju aktivnosti, ki jih za mlade izvaja mladinski sektor. Oblikovanje in izvajanje sodobnih politik temelji na dokazih in področje mladine ni in ne sme biti nobena izjema.

Zato je Urad RS za mladino koncept analiz in raziskav zastavil že pred več kot desetletjem in si kot osrednjo raziskavo zastavil prav celovito raziskavo o slovenski mladini. Po letih 2000 in 2010 smo v letu 2020 pridobili novo pomembno raziskavo *Mladina 2020*.

Raziskovalci Univerze v Mariboru in Univerze v Ljubljani so v neobičajnih okoliščinah in na podlagi predhodnih celovitih raziskav *Mladina 2000* in *Mladina 2010* izvedli raziskavo *Mladina 2020*, ki smo jo nestrpnost pričakovali. Na eni strani gre za pridobitev novih podatkov in analiz, ki bodo služile kot podlaga pri kreiranju prihodnjih politik, in na drugi strani gre za pogled v preteklost in ugotovitev, s pomočjo katerih izvedenih ukrepov in s katerimi politikami, ki so bile oblikovane na podlagi predhodnih raziskav o mladini, smo pripomogli k boljšemu položaju mladih, kako uspešni smo bili pri tem.

Raziskava predstavlja pomembno izhodišče za pripravo novih ukrepov, ki se bodo v prvi vrsti odražali v novem Nacionalnem programu za mladino

za obdobje naslednjih devetih let, zagotovo pa je raziskava tudi dobra podlaga za kreiranje drugih politik, ki so povezane z mladimi.

Nekateri podatki v raziskavi ne presenečajo. Na primer demografski trendi so jasni in zaskrbljujoči, saj odpirajo mnogo vprašanj, ki niso pomembna zgolj za mlade, ampak celotno družbo, ki nujno potrebuje spremembe, pred tem pa seveda tudi ustrezne ukrepe, če želimo zagotoviti vsem prebivalcem dostojno življenje. Ne gre namreč zgolj za zagotavljanje pokojninske blagajne in dolgotrajno oskrbo, ampak tudi za položaj mladih, ki ne bodo zgolj pregovorno, ampak dejansko nosili breme demografskih sprememb.

Zato so ugotovitve raziskave o osamljenosti, zaskrbljenosti, povečanem stresu in znatnem upadu splošnega zadovoljstva mladih z življenjem izredno zaskrbljujoče. Duševno zdravje je izrednega pomena za zdravje posameznika in družbe kot celote. Dejstvo, da so mladi v Sloveniji v zadnjem desetletju bistveno spremenili pričakovanja in vse bolj pristajajo na negotovost pri zaposlovanju, da vedno težje rešujejo stanovanjski problem, ne krepi duševnega zdravja, vpliva pa tudi na gospodarstvo, izobraževanje in vrednote, ki gradijo našo zahodnoevropsko civilizacijo.

Raziskava kaže tudi na to, da smo v preteklosti na podlagi predhodnih raziskav sprejeli ukrepe, ki so pozitivno vplivali na mlade, ki vse bolj skrbijo za svoje zdravje, so športno bolj aktivni, se vse bolj zanimajo za kulturo in politiko, veliko se izobražujejo, vse več tudi v obliki neformalnega in priložnostnega izobraževanja. Pred nami se odpira mnogo izzivov, ki jih moramo in lahko naslovimo in rešujemo z ustreznimi politikami mladih, z mladimi in za njih ter za celotno družbo.

Urad RS za mladino si bo v prihodnje prizadeval, da bodo izsledki raziskave naslovljeni in podkrepljeni z ukrepi ter z ustrezno finančno podporo. Prvi korak k temu je zagotovo priprava Nacionalnega programa za mladino, ki ga bomo tudi na podlagi raziskave *Mladina 2020* pripravili skupaj z odločevalci in s predstavniki mladih. Naša naloga je tudi spremljanje izvajanja Nacionalnega programa kot tudi ustrezno podpiranje mladinskega sektorja, ki ga bomo usmerjali v oblikovanje programov, s katerimi mladi pridobivajo veščine, pomembne za kvalitetno življenje.

Z raziskavo *Mladina 2020* so raziskovalci pod vodstvom dr. Mirana Lavriča iz Univerze v Mariboru in dr. Tomaža Deželana iz Univerze v Ljubljani opravili odlično delo, ki se kaže tudi v sodelovanju dveh slovenskih univerz pri tem enkratnem projektu. Raziskava, ki ima status znanstvene monografije, je opremljena z zbirko kvantitativnih in kvalitativnih podatkov, kakovostnih analiz in predlogov, kam in kako bi na podlagi pridobljenih podatkov naj bilo usmerjeno delo odločevalcev.

Kljub demografskim spremembam in zmanjševanju odstotka deleža prebivalcev mladih je skrajni čas, da se obrnemo k mladim in skupaj z njimi načrtamo poti in oblikujemo politike, ki bodo vodile v družbo zdravih, uspešnih in zadovoljnih posameznikov ter s tem v trajnostno naravnano družbo, v kateri bo prostor za vse nas in prihodnje generacije.

Podatki v *Mladini 2020* so zgovorni, na nas pa je, da se odločimo in ukrepamo skladno s predvidevanji in zagotovimo mladim in ostalim generacijam, tudi prihajajočim, kakovostno in dostojno življenje.

In ob koncu, naj se ob tej priložnosti še posebej zahvalim za ves trud in vloženo delo prav vsem in vsakemu posebej, ki je prispeval svoj delež k raziskavi, ki je sedaj pred nami. Mi polagamo velike upe v *Mladino 2020*, ni pa vse na nas.

Potovanje je končano, pot se pričinja. Zato vabim vse deležnike, da skupaj naredimo na tem velikem projektu nekaj dobrega. Za mlade. Za celotno družbo. Za Slovenijo in njene prihodnje generacije.

KAZALO VSEBINE

0 / UVOD: TEŽKO PRIČAKOVANA MLADINA 2020 --- 29

0.1 / Uporabljeni viri --- 35

1 / RAZISKOVALNE METODE --- 37

1.1 / Anketa mladih prebivalcev Slovenije --- 37

1.1.1 / Vzorčni načrt --- 37

1.1.2 / Izvedba ankete --- 38

1.1.3 / Analiza stopnje sodelovanja v raziskavi --- 40

1.1.4 / Uteževanje --- 43

1.1.5 / Ocena vpliva epidemičnih razmer na rezultate raziskave --- 45

1.2 / Intervjuji s karakterističnimi predstavniki mladih --- 49

1.3 / Zbiranje in analiza sekundarnih podatkov --- 51

1.4 / Uporabljeni postopki statistične analize --- 52

1.5 / Uporabljeni viri --- 53

2 / DEMOGRAFIJA, OMREŽJA SOCIALNIH OPOR IN MEDGENERACIJSKO SODELOVANJE --- 55

2.1 / Populacija mladih v Sloveniji --- 55

2.2 / Prehodi mladih v odraslost --- 57

2.2.1 / Odselitev od izvirne družine --- 58

2.2.2 / Partnerstvo in poroka --- 61

2.2.3 / Osnovanje družine --- 63

2.3 / Omrežja socialnih opor --- 65

2.3.1 / Starševska opora mladim v prihodnosti --- 69

2.3.2 / Razumevanje s starši --- 72

2.4 / Mladi in medgeneracijsko sodelovanje --- 74

2.4.1 / Odnos mladih do problema staranja prebivalstva --- 78

2.5 / Ključne ugotovitve in priporočila --- 85

2.6 / Uporabljeni viri --- 87

3 / IZOBRAŽEVANJE, USPOSABLJANJE IN VSEŽIVLJENJSKO UČENJE --- 91

3.1 / Javno šolanje v sodobni pluralni družbi --- 91

3.2 / Visokošolsko izobraževanje --- 94

3.3 / Počutje v šoli (subjektivna zaznava šolanja) --- 96

3.4 / Pričakovanja staršev do šolske uspešnosti otrok --- 98

3.5 / Neformalne oblike izobraževanja --- 101

3.6 / Priložnostno učenje --- 106

3.7 / Izobraževanje v tujini --- 111

3.8 / Ključne ugotovitve in priporočila --- 112

3.9 / Uporabljeni viri --- 114

4 / ZAPOSLOVANJE IN PODJETNIŠTVO --- 117

4.1 / Razmere na trgu dela in mladi --- 117

4.2 / Strah pred nezaposlenostjo, stališča do dela
ter dejavniki iskanja in izbire zaposlitve --- 128

4.3 / Narava dela, urne obremenitve in ujemanje
veščin zaposlenih mladih --- 136

4.4 / Podjetništvo mladih --- 143

4.5 / Socialnopodjetniška miselnost mladih --- 150

4.6 / Ključne ugotovitve in priporočila --- 155

4.7 / Uporabljeni viri --- 158

5 / BIVANJSKE IN STANOVANJSKE RAZMERE --- 165

5.1 / Ključne spremembe na področju bivanjskih in stanovanjskih razmer za mlade --- 165

5.2 / Rezultati ankete --- 168

5.2.1 / Percepcija stanovanjskega problema --- 168

5.2.2 / Stanovanjske preference mladih --- 176

5.2.3 / Ključne značilnosti obstoječe stanovanjske preskrbe mladih --- 181

5.3 / Ključne ugotovitve --- 189

5.4 / Uporabljeni viri --- 192

6 / ZDRAVJE IN DOBRO POČUTJE --- 195

6.1 / Sklepi in priporočila --- 211

6.2 / Uporabljeni viri --- 212

7 / POLITIČNA PARTICIPACIJA IN DRUŽBENA ANGAŽIRANOST --- 215

7.1 / Izzivi politične participacije danes --- 215

7.2 / Pomembni dejavniki politične participacije --- 218

7.3 / Raven politične participacije mladih --- 225

7.4 / Radikalizacija in nasilni ekstremizem --- 234

7.5 / Rezultati in priporočila --- 238

7.6 / Uporabljeni viri in literatura --- 240

8 / USTVARJALNOST IN KULTURA --- 243

8.1 / Zanimanje mladih za ustvarjalnost in kulturo --- 244

8.2 / Participacija mladih v ustvarjalnih in kulturnih aktivnostih --- 245

8.3 / Ocena možnosti za kulturno participacijo mladih --- 252

8.4 / Kulturna participacija mladih na spletu --- 255

8.5 / Ključne ugotovitve --- 258

8.6 / Uporabljeni viri --- 259

9 / MOBILNOST MLADIH --- 263

9.1 / Mobilnost in njen pomen za posameznika in družbo --- 263

9.2 / Spodbujanje mobilnosti mladih in stanje na tem področju --- 267

9.3 / Mobilnostni vzorci mladih --- 269

9.4 / Ključne ugotovitve --- 278

9.5 / Uporabljeni viri --- 280

10 / UPORABA INFORMACIJSKO-KOMUNIKACIJSKE TEHNOLOGIJE IN SPLETNIH OKOLIJ --- 283

10.1 / Omreženi mladi državljani v okvirih novih družbenih razmer --- 283

10.2 / Dostop do interneta in digitalna pismenost --- 286

10.3 / Količina in namen rabe interneta --- 292

10.4 / Internet in javno življenje mladih --- 295

10.5 / Ključne ugotovitve in priporočila --- 298

10.6 / Uporabljeni viri --- 300

11 / POTROŠNJA IN NAKUPOVALNI VZORCI --- 303

11.1 / Potrošnja mladih --- 303

11.2 / Konzumerizem in mladi --- 311

11.3 / Družbena angažiranost mladih in nakupovalni vzorci --- 315

11.4 / Sklepi in priporočila --- 323

11.5 / Uporabljeni viri --- 324

12 / TRAJNOSTNO VEDENJE IN VREDNOTE --- 327

12.1 / Trajnostni razvoj in spodbujanje trajnostnega delovanja --- 327

12.2 / Trajnostna ozaveščenost --- 329

12.3 / Trajnostna usmerjenost --- 335

12.4 / Trajnostno delovanje --- 339

12.5 / Ključne ugotovitve in priporočila --- 343

12.6 / Uporabljena literatura --- 345

13 / VREDNOTE, ZANIMANJA IN STALIŠČA MLADIH --- 347

13.1 / Splošni trendi na področju vrednot in zanimanj mladih --- 347

13.2 / Problemi mladih in njihove vizije (osebne/družbene)
prihodnosti --- 355

13.3 / Vrednote in stališča mladih glede družine --- 363

13.4 / Vrednote in stališča mladih glede spolnih identitet --- 366

13.5 / Vrednote in stališča mladih glede migrantov, beguncev
ter etničnih manjšin --- 371

13.6 / Stališča mladih glede sovražnega govora --- 379

13.7 / Religioznost mladih --- 382

13.8 / Ključne ugotovitve s priporočili --- 386

13.9 / Uporabljeni viri --- 389

14 / KLJUČNE UGOTOVITVE ŠTUDIJE MLADINA 2020 --- 393

15 / PRILOGE --- 401

15.1 / PRILOGA 1: Portreti mladih intervjuvancev --- 401

/ Daša, 25 let, mlada podjetnica in študentka --- 402

/ Timotej, 24 let, mladi predstavnik madžarske manjšine
in bodoči kmetovalec --- 409

/ Maša, 26 let, sicer samostojna, a prekarno zaposlena --- 413

/ Ahac, 15 let, srednješolec, zavzet športnik in navdušen modelar --- 417

/ Benjamin, 17 let, mladi glasbenik --- 421

/ Benjamin, 22 let, mladi Rom --- 427

/ Ester, 25 let, mlada raziskovalka in zaposlena ---	436
/ Špela, 16 let, srednješolka in predana mlada vernica ---	445
/ Nejc, 27 let, mladi politik ---	451
/ Tjaša, 26 let, mlada vrhunska športnica ---	460
/ Aleš, 25 let, mladi študent managementa trajnostnega razvoja ---	467
/ Gregor, 26 let, socialist in delavski organizator ---	475
/ Brendon, 18 let, mladi raper, priseljen iz Prištine, nezaposlen in z osnovnošolsko izobrazbo ---	481
/ Luka, 21 let, študent, športnik in mladi z desne strani političnega spektra ---	486
/ Edi, 25 let, poročen biseksualen trans moški, vegan ---	491
/ Tina, 29 let, specializantka radiologije ---	496
/ Anamarija, 22 let, gibalno ovirana oseba ---	500
/ Maida, 16 let, srednješolka, v Sloveniji prebiva od leta 2019 ---	506
/ Alex, 25 let, pripadnik italijanske manjšine ---	509
/ Nika, 27 let, doktorska študentka, trenutno živeča v Londonu ---	517
15.2 / PRILOGA 2: Dodatne tabele za poglavje o zaposlovanju in podjetništvu ---	523
15.3 / PRILOGA 3: Dodatni grafikoni za poglavje o bivanjskih razmerah ---	524
15.4 / PRILOGA 4: Dodatni grafikoni za poglavje o uporabi informacijsko-komunikacijskih tehnologij ---	526
15.5 / PRILOGA 5: Dodatni grafikoni za poglavje o trajnostnem vedenju ---	534

STVARNO IN IMENSKO KAZALO --- 539

KAZALO TABEL

- Tabela 1.1 / Sodelovanje v raziskavi glede na spol in starost. --- 41
- Tabela 1.2 / Sodelovanje v raziskavi glede na tip naselja. --- 42
- Tabela 1.3 / Sodelovanje v anketi glede na statistično regijo. --- 43
- Tabela 1.4 / Primerjava demografskih značilnosti populacije z uteženim in neuteženim vzorcem. --- 44
- Tabela 1.5 / Korelacije med časovnim okvirom anketiranja (pred ali po zaprtju šol) in izbranimi odvisnimi spremenljivkami. --- 47
- Tabela 1.6 / Raziskovalni vzorec v okviru izvajanja kvalitativnih intervjujev, Mladina 2020. --- 50
- Tabela 4.1 / Tedenska urna obremenitev glede na temeljni status. --- 139
- Tabela 5.1 / Pomoč staršev pri reševanju stanovanjske problematike (v %). --- 173
- Tabela 6.1 / Najpomembnejši dejavniki zadovoljstva z zdravjem med mladimi. --- 204
- Tabela 11.1 / Razkorak med stališči in zanimanjem za nakupovanje med mladimi (15–29 let), (v %), 2010–2020. --- 309
- Tabela 11.2 / Zanimanje za nakupovanje med mladimi (15–29 let), (v %), 2010–2020. --- 314
- Tabela 15.1 / Opremljenost z znanjem in s sposobnostjo za prepoznavanje poslovnih priložnosti. --- 523
- Tabela 15.2 / Pomembnost varnosti zaposlitve. --- 523
- Tabela 15.3 / Posedovanje znanja in sposobnosti za prepoznavanje poslovne priložnosti v družbenih problemih. --- 524

KAZALO GRAFIKONOV

Grafikon 2.1 / Število mladih (15–29 let) in starih (65+ let) v Sloveniji, 1990–2100.

--- 56

Grafikon 2.2 / Deleži mladih, ki živijo v gospodinjstvu svojih staršev, 2010 in

2020. --- 59

Grafikon 2.3 / Ocenjena povprečna starost mladih ob odselitvi od staršev,

2010–2019. --- 60

Grafikon 2.4 / Povprečna starost ob sklenitvi prve zakonske zveze, 2000–2019.

--- 61

Grafikon 2.5 / Povprečna starost matere ob rojstvu otroka v Sloveniji, 1990–2019.

--- 63

Grafikon 2.6 / Število rojenih otrok mladim materam (15–29 let) glede na

zakonski stan (prvi otrok), 2000–2019. --- 64

Grafikon 2.7 / Akterji/viri socialne pomoči v različnih situacijah. --- 67

Grafikon 2.8 / Pričakovanja mladih glede starševske pomoči v različnih

življenjskih situacijah, 2010–2020. --- 70

Grafikon 2.9 / Deleži mladih, ki se (zelo) slabo razumejo s starši, 2010–2020.

--- 73

Grafikon 2.10 / Starostna piramida prebivalstva Slovenije na 1. 1. 2020. --- 75

Grafikon 2.11 / Številnost starejših kot problem. --- 79

Grafikon 2.12 / Pravičnost porazdelitve blaginje med mladimi in starejšimi. --- 80

Grafikon 2.13 / Zmanjšanje zahtev starejših v korist mladih. --- 81

Grafikon 2.14 / Zapostavljenost mladih in starejših, ko gre za blaginjo. --- 82

Grafikon 2.15 / Uravnoteženje zahtev sedanjih generacij v korist še nerojenih generacij. --- 83

Grafikon 3.1 / Vključenost starostne skupine 20–24 v terciarno izobraževanje, države članice EU-28, 2018. --- 95

Grafikon 3.2 / Vzdušje in počutje v razredu/šoli za leta 2000, 2010, 2020. --- 97

- Grafikon 3.3 / Pričakovanja staršev glede šolske uspešnosti otrok. --- 99
- Grafikon 3.4 / Pričakovanja glede šolske uspešnosti otrok glede na izobrazbo staršev. --- 100
- Grafikon 3.5 / Pomembnost šolskega spričevala za starše. --- 100
- Grafikon 3.6 / Vključenost v neformalno izobraževanje (primerjava 2010 in 2020). --- 102
- Grafikon 3.7 / Udeležba v neformalnem izobraževanju glede na spol. --- 104
- Grafikon 3.8 / Udeležba v neformalnem izobraževanju glede na regijo (v %). --- 105
- Grafikon 3.9 / Oblike priložnostnega učenja (v %). --- 107
- Grafikon 3.10 / Priložnostno učenje glede na stopnjo izobrazbe in status anketirancev (v %). --- 109
- Grafikon 3.11 / Vrste priložnostnega učenja glede na starost. --- 110
- Grafikon 3.12 / Namen izobraževanja v tujini, 2010, 2020 (v %). --- 111
- Grafikon 4.1 / Stopnja brezposelnosti po starostnih skupinah (15–25 let in 25–74 let) in državah (EU-27 in Slovenija) v letih 2006–2019. --- 118
- Grafikon 4.2 / Delež začasno zaposlenih, EU-15 in Slovenija, po starostnih skupinah in izbranih letih. --- 119
- Grafikon 4.3 / Delež zaposlenih (v %) s skrajšanim delovnim časom (med vsemi zaposlenimi), EU in Slovenija, po starostnih skupinah in izbranih letih. --- 121
- Grafikon 4.4 / Delež zaposlenih, ki dela v atipičnem času (izmensko delo, delo zvečer, delo ob sobotah, nedeljah) med vsemi zaposlenimi, EU in Slovenija, po starostnih skupinah in izbranih letih. --- 122
- Grafikon 4.5 / Zaposlitveni status delovno aktivnih mladih z vidika zaposlitve za določen ali nedoločen čas ter sorodnih kategorij (15–29 let), 2000–2020. --- 124
- Grafikon 4.6 / Zaposlitveni status delovno aktivnih mladih z vidika zaposlitve za polni ali skrajšani čas ter sorodnih kategorij (15–29 let), 2000–2020. --- 124
- Grafikon 4.7 / Stopnja brezposelnosti mladih (v %), 15–24, 2019/2020, glede na različne metodologije. --- 125
- Grafikon 4.8 / Deleži mladih, ki niso niti zaposleni niti vključeni v izobraževanje ali usposabljanje (NEET). --- 127

Grafikon 4.9 / Strah pred nezaposlenostjo kot percipiran problem mladih. --- 128

Grafikon 4.10 / Zaznana pomembnost posameznih dejavnikov pri iskanju zaposlitve. --- 130

Grafikon 4.11 / Pomembnost posameznih značilnosti dela med mladimi. --- 131

Grafikon 4.12 / Preference glede sektorja zaposlitve mladih (15–29). --- 133

Grafikon 4.13 / Pripravljenost mladih (15–29) na dejanja, ki bi jim lahko zmanjšala tveganje brezposelnosti. --- 134

Grafikon 4.14 / Preference mladih glede mesta/tipa zaposlitve, SJM 2005/1, Mladina 2010 in Mladina 2020. --- 135

Grafikon 4.15 / Pripravljenost mladih na preselitev, Mladina 2000, Mladina 2010 in Mladina 2020. --- 136

Grafikon 4.16 / Povprečne vrednosti strinjanja s trditvami glede zadovoljstva z opravljanim delom 2000–2020. --- 137

Grafikon 4.17 / Pogostost opravljanja dela od doma pred razmerami covid-19. --- 140

Grafikon 4.18 / Neujemanje veščin in zaposlitve. --- 141

Grafikon 4.19 / Ujemanje veščin in zaposlitve tistih, ki so zaključili formalno izobraževanje, (v %) za vse, ki niso v procesu izobraževanja ali usposabljanja. --- 142

Grafikon 4.20 / Pripravljenost na ustanovitev lastnega s. p./podjetja v izogib brezposelnosti. --- 145

Grafikon 4.21 / Moja šola oz. dosedanje izobraževanje mi je spodbudila_o interes, da bi postal_a podjetnik_ca. --- 146

Grafikon 4.22 / Moja šola oz. dosedanje izobraževanje mi je dala_o znanja, ki mi omogočajo ustanovitev in vodenje podjetja. --- 147

Grafikon 4.23 / Zamisli si, da iščeš delo in da bi lahko izbral_a med različnimi vrstami zaposlitev. Kaj od navedenega bi izbral_a? --- 149

Grafikon 4.24 / Kako pomembna je zate vsaka od naslednjih stvari, ko pomisliš na službo oziroma zaposlitev? --- 152

Grafikon 5.1 / Naseljena stanovanja po lastništvu, Slovenija. --- 166

Grafikon 5.2 / Percepcija stanovanjskega problema s strani mladih. --- 168

Grafikon 5.3 / Pomoč staršev – pri reševanju stanovanjske problematike. --- 170

- Grafikon 5.4 / Ocena stanovanjskih razmer mladih. --- 171
- Grafikon 5.5 / Zapostavljenost mladih in starejših, ko gre za blaginjo in stanovanjske razmere. --- 174
- Grafikon 5.6 / Pomanjkanje prostora v nepremičnini prebivanja. --- 175
- Grafikon 5.7 / Odločitev o nakupu ali najemu nepremičnine. --- 176
- Grafikon 5.8 / Nepremičninske preference prebivalstva. --- 178
- Grafikon 5.9 / Pomembnost varovanja narave glede na tip nepremičnine, v kateri si želijo mladi prebivati. --- 180
- Grafikon 5.10 / Kje si preživel_a večji del svojega življenja? --- 182
- Grafikon 5.11 / Kje živiš sedaj? --- 182
- Grafikon 5.12 / Kraj bivanja glede na življenje pri starših ali skrbnikih. --- 185
- Grafikon 5.13 / Lastniška struktura nepremičnine, v kateri prebivajo mladi. --- 187
- Grafikon 5.14 / Pot do nepremičnine. --- 188
- Grafikon 6.1 / Percepcija zdravja, EU in Slovenija. --- 196
- Grafikon 6.2 / Indeks telesne teže, EU in Slovenija, po starostnih skupinah. --- 199
- Grafikon 6.3 / BMI in zadovoljstvo z življenjem, s postavo in z zdravjem. --- 200
- Grafikon 6.4 / Življenjski stili in navade mladih, 2010 in 2020. --- 201
- Grafikon 6.5 / Stres pri mladih, 2010 in 2020. --- 206
- Grafikon 6.6 / Osamljenost pri mladih, 2010 in 2020. --- 206
- Grafikon 6.7 / Stres in čas, ki ga mladi preživijo pred zasloni računalnikov in pametnih naprav. --- 209
- Grafikon 6.8 / Aktivnosti mladih za izboljšanje duševnega zdravja. --- 210
- Grafikon 7.1 / Samopercepcija poznavanja politike s strani mladih. --- 220
- Grafikon 7.2 / Zanimanje za politiko med mladimi. --- 222
- Grafikon 7.3 / Percepcija mladih o odnosu politikov do običajnih ljudi. --- 223
- Grafikon 7.4 / Percepcija mladih o vplivu posameznikov na politiko. --- 223
- Grafikon 7.5 / Zaupanje mladih v politiko in politične akterje. --- 225
- Grafikon 7.6 / Udeležba mladih na državnoborskih, lokalnih in volitvah v Evropski parlament (v EP). --- 227

- Grafikon 7.7 / Pripravljenost na kandidiranje za politično funkcijo. --- 229
- Grafikon 7.8 / Politično in družbeno udejstvovanje mladih ('verjetno bi' in 'sem že'). --- 231
- Grafikon 7.9 / Deleži mladih glede na tri vidike politične participacije. --- 233
- Grafikon 7.10 / Uporaba nasilja in upravičenost do nasilja. --- 237
- Grafikon 8.1 / Zanimanje mladih za umetnost in kulturo, 2000–2020. --- 244
- Grafikon 8.2 / Pogostost kulturne participacije mladih v posameznih aktivnostih, 2000, 2010 in 2020. --- 247
- Grafikon 8.3 / Kulturna participacija mladih glede na tip naselja. --- 249
- Grafikon 8.4 / Pogostost obiskovanja tečajev s področja kulture in umetnosti, 2010 in 2020. --- 251
- Grafikon 8.5 / Ocena možnosti za kulturno participacijo mladih. --- 252
- Grafikon 8.6 / Ocena možnosti za kulturno participacijo mladih glede na tip naselja. --- 254
- Grafikon 8.7 / Pogostost posameznih oblik kulturne participacije na spletu, dnevno. --- 256
- Grafikon 9.1 / Dinamika izseljevanja mladih po starostnih skupinah in izobrazbi. --- 266
- Grafikon 9.2 / Skupno izobraževanje v tujini, Mladina 2020. --- 270
- Grafikon 9.3 / Želja po izobraževanju v tujini v prihodnje. --- 271
- Grafikon 9.4 / Kolikokrat si v letu 2019 potoval v tujino? --- 271
- Grafikon 9.5 / Dolžina prebivanja v tujini v letu 2019. --- 273
- Grafikon 9.6 / Razlogi mladih za bivanje v tujini. --- 274
- Grafikon 9.7 / Pripravljenost preseliti se v drugo državo Evrope. --- 275
- Grafikon 9.8 / Pripravljenost preseliti se na drug kontinent med letoma 2010 in 2020. --- 276
- Grafikon 9.9 / Pripravljenost preseliti se v drug kraj lastne države med letoma 2010 in 2020. --- 276
- Grafikon 9.10 / Želja po odselitvi iz Slovenije za več kot šest mesecev. --- 277
- Grafikon 10.1 / Delež dnevnih uporabnikov interneta 2019, EU. --- 287

Grafikon 10.2 / Samostojnost opravljanja nalog, ki so povezane z informacijsko-komunikacijsko tehnologijo (v %). --- 289

Grafikon 10.3 / Delež mladih, ki so že izvedli naslednja opravila preko spleta, 2019, Slovenija (v %). --- 291

Grafikon 10.4 / Izvajanje opravil, ki so povezana z internetom (v minutah). --- 293

Grafikon 10.5 / Uporabniki družbenih omrežij med mladimi (v %). --- 294

Grafikon 10.6 / Delež uporabnikov interneta, ki izvaja različna državljanska opravila, 2019, Slovenija (v %). --- 296

Grafikon 10.7 / Pripravljenost na družbenopolitično udejstvovanje mladih preko spleta (v %). --- 297

Grafikon 11.1 / Čas, uporabljen za spletno nakupovanje in nakupe, 2010–2020. --- 304

Grafikon 11.2 / Pogostost obiskovanja nakupovalnih centrov. --- 305

Grafikon 11.3 / Pogostost obiskovanja nakupovalnih centrov mladih (15–29 let) glede na letnico rojstva. --- 305

Grafikon 11.4 / Dejavniki izbire pri nakupu izdelkov. --- 306

Grafikon 11.5 / Skrb za okolje in potrošnja med mladimi. --- 307

Grafikon 11.6 / Zanimanje/skrb za izgled in zunanji videz med mladimi (15–29 let), 2000–2020. --- 313

Grafikon 11.7 / Družbeno udejstvovanje – bojkotiral_a nakup določenih izdelkov iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov. --- 317

Grafikon 11.8 / Družbeno udejstvovanje – kupoval_a določene izdelke iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov. --- 318

Grafikon 11.9 / Skrb za okolje – zaradi okoljskih problemov minimiziram svojo potrošnjo/nakupe zgolj na tisto, kar res potrebujem. --- 319

Grafikon 11.10 / Družbeno udejstvovanje – bojkotiral_a nakup določenih izdelkov iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov. x Ali si volil_a – na zadnjih volitvah poslancev v državni zbor (3. 8. 2018)? --- 320

Grafikon 11.11 / Družbeno udejstvovanje – kupoval_a določene izdelke iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov. x Ali si volil_a – na zadnjih volitvah poslancev v državni zbor (3. 8. 2018)? --- 321

Grafikon 11.12 / Skrb za okolje – zaradi okoljskih problemov minimiziram svojo potrošnjo/nakupe zgolj na tisto, kar res potrebujem. x Ali si volil_a – na zadnjih volitvah poslancev v državni zbor (3. 8. 2018)? --- 322

Grafikon 12.1 / Percepcija stanja okolja v Sloveniji. --- 330

Grafikon 12.2 / Percepcija različnih dimenzij stanja okolja v Sloveniji. --- 331

Grafikon 12.3 / Dojemanje kapitalizma s strani mladih. --- 333

Grafikon 12.4 / Zadovoljstvo s stanjem demokracije v Slovenije (v %). --- 334

Grafikon 12.5 / Percepcija mladih o pomembnosti posameznih aspektov življenja posameznika. --- 336

Grafikon 12.6 / Nenadomestljivost demokratičnega sistema in njegove alternative. --- 339

Grafikon 12.7 / Trajnostno vedenje, ki je vezano na okolje. --- 341

Grafikon 13.1 / Pomembnost posameznih vrednot slovenske mladine v obdobju 2000–2020. --- 348

Grafikon 13.2 / Zainteresiranost mladih za posamezna področja v obdobju 2010–2020. --- 350

Grafikon 13.3 / Povprečne vrednosti strinjanja s postavkami individualistične oz. kolektivistične usmerjenosti, 2000–2020. --- 352

Grafikon 13.4 / Relativne spremembe v splošnem družbenem zaupanju mladih v obdobju 2010–2020. --- 354

Grafikon 13.5 / Problemi in strahovi mladih (15–29), 2000–2020. --- 356

Grafikon 13.6 / Percepcija diskriminiranosti mladih po nekaterih ključnih značilnostih v letih 2018 in 2020. --- 359

Grafikon 13.7 / Vizije mladih glede njihove osebne prihodnosti, 2010–2020. --- 361

Grafikon 13.8 / Vizije mladih glede prihodnosti naše družbe, 2010–2020. --- 362

Grafikon 13.9 / Stališča mladih glede treh vidikov družinskega življenja, 2010–2020. --- 364

Grafikon 13.10 / Mladi v Sloveniji glede na samoocenjeno spolno usmerjenost. --- 367

Grafikon 13.11 / Percepcija diskriminiranosti na osnovi spolne usmerjenosti glede na spolno usmerjenost. --- 369

Grafikon 13.12 / Percepcija diskriminiranosti na osnovi spola glede na spol.

--- 370

Grafikon 13.13 / Socialna distanca do različnih družbenih skupin, 2018 in 2020.

--- 372

Grafikon 13.14 / Percepcije družbenega učinka priseljencev, Slovenija in izbrane države, 2002–2020. --- 375

Grafikon 13.15 / Strinjanje s trditvijo, da bi morali delodajalci dati prednost Slovencem pred priseljenci, Slovenija in izbrane države, 1995–2020.

--- 376

Grafikon 13.16 / Ocena odnosa države do narodnih in etničnih manjšin glede na spol. --- 378

Grafikon 13.17 / Pogostost srečevanja mladih s sovražnim govorom na spletu.

--- 381

Grafikon 13.18 / Samoizražena verska pripadnost mladih (16–27) v Sloveniji, 2000–2020. --- 383

Grafikon 13.19 / Pogostost obiskovanja verskih obredov, mladi (16–27) v Sloveniji, 2000–2018. --- 384

Grafikon 15.1 / Razlogi za mobilnost mladih. --- 524

Grafikon 15.2 / Nepremičninske preference mladih glede na trenutno mesto prebivanja. --- 525

Grafikon 15.3 / Dostop gospodinjstev do računalnika in interneta po državah EU (v %). --- 526

Grafikon 15.4 / Izvajanje različnih opravil, ki so povezana z IKT, v Sloveniji in v EU, 2019. --- 527

Grafikon 15.5 / Delež posameznikov, ki so že napisali kodo v programskem računalniškem jeziku, v evropskih državah, 2019 (v %). --- 528

Grafikon 15.6 / Izvajanje opravil, povezanih z internetom, po spolu (v minutah). --- 529

Grafikon 15.7 / Izvajanje opravil, ki so povezana z internetom, po starostnih skupinah mladih (v minutah). --- 530

Grafikon 15.8 / Pogostost obiska spletnih skupnosti na internetu (v %). --- 531

Grafikon 15.9 / Uporabniki družbenih omrežij med mladimi, po starosti (v %). --- 531

Grafikon 15.10 / Družbeno udejstvovanje – bojkotiral_a nakup določenih izdelkov iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov. x Ali si volil_a – na zadnjih volitvah v Evropski parlament (26. 5. 2019)? --- 532

Grafikon 15.11 / Družbeno udejstvovanje – kupoval_a določene izdelke iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov. x Ali si volil_a – na zadnjih volitvah v Evropski parlament (26. 5. 2019)? --- 532

Grafikon 15.12 / Skrb za okolje – zaradi okoljskih problemov minimiziram svojo potrošnjo/nakupe zgolj na tisto, kar res potrebujem. x Ali si volil_a – na zadnjih volitvah v Evropski parlament (26. 5. 2019)? --- 533

Grafikon 15.13 / Bojazen mladih, da bodo povzročili nepopravljivo škodo okolju. --- 534

Grafikon 15.14 / Percepcija mladih o pomembnosti varovanja narave. --- 534

Grafikon 15.15 / Percepcija pomembnosti koristnosti za družbo, ko gre za izbiro zaposlitve. --- 535

Grafikon 15.16 / Pripisovanje pomena pomoči ljudem kot pomembnega dejavnika zaposlitve. --- 535

Grafikon 15.17 / Zanimanje za nakupovanje in potovanja med mladimi. --- 535

Grafikon 15.18 / Pripisovanje pomena svobodi delovanja in mišljenja. --- 536

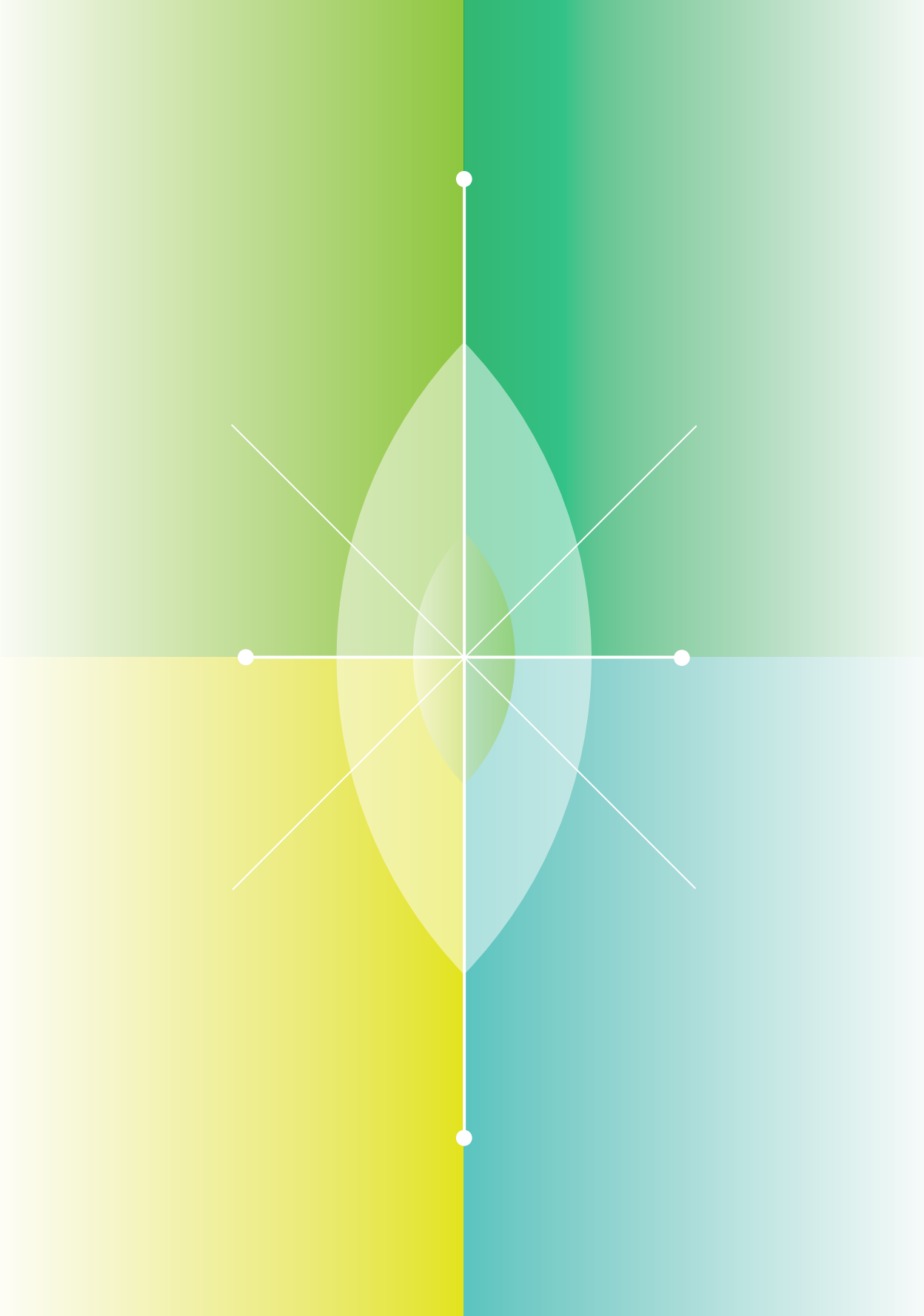
Grafikon 15.19 / Pripisovanje pomena posedovanju moči nad drugimi. --- 536

Grafikon 15.20 / Varčevanje pri elektriki in ogrevanju. --- 536

Grafikon 15.21 / Če je le mogoče, kupujem lokalne izdelke, ki se ne prevažajo po velikih razdaljah. --- 537

Grafikon 15.22 / Vplivam na družino, prijatelje ali znance, da se obnašajo do okolja prijazno. --- 537

Grafikon 15.23 / Kupovanje oziroma bojkotiranje določenih izdelkov iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov ('sem že storil', 'bi bil pripravljen to storiti'). --- 537

TOMAŽ DEŽELAN

0 UVOD: TEŽKO PRIČAKOVANA MLADINA 2020

Raziskava *Mladina 2020* je nastala na podlagi javnega naročila, ki ga je pripravil Urad RS za mladino z namenom izvedbe študije, ki bo ponudila vpogled v spremembe družbenega profila slovenske mladine, ohranjala primerljivost s poprejšnjimi raziskavami tega tipa na tem področju (*Mladina 2000* in *Mladina 2010*) ter zagotovila zasledovanje načelom na dejstvih oblikovanih javnih politik. Raziskavo je izvedel konzorcij dveh javnih visokošolskih zavodov, in sicer Univerze v Mariboru (Filozofska fakulteta) in Univerze v Ljubljani (Fakulteta za družbene vede), pod koordinatorstvom dr. Mirana Lavriča in dr. Tomaža Deželana. Terensko izvedbo raziskave je podprla slovenska tržno-raziskovalna agencija Aragon d. o. o.

Da gre pri raziskavi za nadaljevanje dobrega dela iz preteklosti, ki temelji predvsem na periodičnem empiričnem raziskovanju mladih in mladine, je jasno že iz dokumentacije javnega poziva, ki jo je s pomočjo neodvisnih strokovnjakov pripravil Urad RS za mladino. V tem kontekstu gre omeniti predvsem študiji *Mladina 2000* pod vodstvom dr. Vlada Miheljaka in *Mladina 2010*, ki jo je vodil dr. Miran Lavrič. Poleg omenjenih dveh študij referenčni okvir raziskave *Mladina 2020* predstavljajo poprejšnje raziskave mladih in mladine na tem področju, ki praviloma prihajajo s Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani (npr. *Mladina in ideologija* (Ule, 1988), *Pri(e)hodnost mladine* (Ule in Miheljak, 1995), *Mladina v devetdesetih: Analiza stanja v Sloveniji* (Ule, 1996a)), ter val novih raziskav, ki jih raziskovalni skupini koordinatorev te študije izvajata v zadnjem desetletju (npr. *Youth in South Eastern Europe*, *Substantivno predstavništvo mladih*, *Youth Progress Index*, *Research-based Analysis of Youth in Action* idr.). Po drugi strani pa se z raziskavo uvaža partnerski pristop, ki poskuša presegati tradicionalna

institucionalna ali osebna rivalstva na tako raziskovalno podhranjenem polju, kot je mladina. Univerza v Mariboru in Univerza v Ljubljani sta namreč kot raziskovalni steber na dokazih temelječe javne politike na tem področju prepoznali svojo vlogo in strateško pristopili k izvedbi te raziskave, ki bi morala predstavljati osnovo za partnersko izvrševanje raziskovalnih nalog na tem področju tudi v prihodnje.

Poleg jasne zavezanosti načelom raziskovanja za z dokazi podprto oblikovanje javnih politik, ki mu bomo namenili nekaj več besed v nadaljevanju, raziskava ohranja metodološko robustnost raziskovanja tega področja iz preteklosti tako doma (Jule in Vrcan, 1986) kot iz tujine (npr. študije Hurrelmann idr., 2002; 2006), hkrati pa uvaja konceptualne in metodološke novosti, ki se kažejo kot odpiranje novih tem (npr. državljanski prostori za mlade) in raziskovanje novih pristopov k obstoječim temam (npr. participacija) ter izhajajo iz najbolj aktualnih študij tako nemškega kot tudi anglosaksonskega področja. *Mladina 2020* nadaljuje s pristopom *Mladine 2010* in razlaga izsledke z navezovanjem na sočasne interpretativne in teoretske koncepte evropskega in svetovnega družboslovja. Zato je bila potrebna poprejšnja seznanitev avtorjev posameznih poglavij s teoretskimi podlagami in z že izvedenimi študijami drugod po svetu, praviloma pa so avtorji poglavij tudi strokovnjaki za področja, ki jih pokrivajo, in ta področja raziskujejo tudi v svojih področnih raziskavah. S tem smo zagotovili, da je visoko internacionaliziran prostor slovenske mladine tudi dobil vpogled v aktualno stanje idej in konceptov, ki se obravnavajo v tem trenutku v relevantni akademski in strokovni skupnosti doma in po svetu.

Hkrati je potrebno poudariti, da je raziskovalna skupina sistematično bdela nad tem, da raziskava ohranja svojo informativno vrednost za naročnika in udejanjanje temeljnega namena raziskave, tj. podpora z dokazi podprtega oblikovanja javnih politik na področju mladine. Čeprav ideja o z dokazi podprtem oblikovanju in izvajanju javnih politik ni nič novega, pa je vendarle doživela razcvet šele v zadnjih dveh desetletjih. Gre za idejo o tem, da morajo različna znanja informirati proces sprejemanja in izvajanja politik, po navadi v obliki prepleta znanstvenega, pragmatičnega in vrednotno-vodenega znanja. Gre za enega od predpogojev sodobnega upravljanja družb, ki zavrača ideološko izbiranje rešitev in ga menja z racionalnim odločanjem,

ki je usmerjeno na vzroke in ne na simptome. Z dokazi podprto oblikovanje in izvajanje politik pomagata političnim odločevalcem sprejeti informirane odločitve o politikah, programih in projektih, naši raziskovalni rezultati pa so postavljeni v jedro nastajanja in izvajanja javnih politik.

Takšno oblikovanje in izvajanje javnih politik zahtevata višjo stopnjo racionalnosti, bolj rigorozen in sistematičen pristop k oblikovanju politik ter predstavljata integracijo izkušenj, sodb in strokovnosti, ki je v kombinaciji z najboljšimi možnimi eksternimi dokazi, ki izvirajo iz sistematičnega raziskovalnega spremljanja določenega področja. Hkrati vloga raziskovanja v tem procesu pridobi na novih razsežnostih družbene odgovornosti, saj raziskovanje več ne temelji na ugotavljanju zaključkov, ki so zanimivi za znanstveno publiciranje, in na t. i. »star glazingu«, temveč na podpori procesom, ki bodo v največji meri naslavljali dejanske izzive ciljne skupine. Kakovostni raziskovalni rezultati so zato za z dokazi podprto oblikovanje in izvajanje politik pomembni vsaj z vidika: (a) kakovostnega razumevanja javnopolitičnega okolja ter načina, na katerega se to okolje spreminja; (b) napovedovanja verjetnih učinkov javnopolitičnih sprememb, kar omogoča izbiranje različnih alternativnih politik ter tudi ocenjevanje njihovih učinkov; (c) nakazovanja povezav med strateškimi usmeritvami, načrtovanimi izidi in cilji politik, kar omogoča jasno dokazovanje povezave med načrtovanim in izvedenim; (d) določanja ukrepov in javnih politik, ki so potrebni za doseganje strateških in srednjeročnih ciljev; (e) vplivanja na druge deležnike, da prispevajo k uresničevanju javnopolitičnih ciljev; ter (f) sporočanja in javnega objavljanja kakovostnih raziskovalnih rezultatov, kar omogoča informirano delovanje organizacij, ki zastopajo interes mladine.

Raziskovalna skupina *Mladine 2020* se zaveda, da so današnja prizadevanja za vključevanje interesov mladih v nacionalne strategije in programe nepovezana, hkrati pa jim pogosto manjka potrebna strokovna podlaga, predvsem ko gre za vprašanje poglobljenega dolgoročnega spremljanja mladine. Zato smo tudi pri pripravi raziskave temeljito upoštevali *Resolucijo o strategiji Evropske unije za mlade 2019–2027*, ki jo je Svet EU (izobraževanje, mladina, kultura in šport) sprejel na zasedanju 26. in 27. novembra 2018, *EU Youth Report* (EK 2015), poročilo *European youth*; *Flash Eurobarometer 455* (EK 2018), *Situation of young people in the European Union*; *Commission staff*

working document (EK 2018), dokumente partnerstva med Evropsko komisijo in Svetom Evrope na področju mladine, *Indeks blaginje otrok* (IRSSV) in *Youth Progress Index* (EYF) ter druge relevantne vire. S tem tudi sledimo priporočilom Evropske komisije iz *Strategije EU za mlade*, ki je že leta 2009 poudarila *pomen oblikovanja politik, ki sloni na dokazih*, ter se deloma že manifestirala v uporabi zaključkov raziskave *Mladina 2010* za pripravo *Resolucije o nacionalnem programu za mladino 2013–2022*, ki ne nazadnje tudi sama izpostavlja pomen *oblikovanja javnih politik, temelječih na dokazih*.

Ker Slovenija spada v skupino držav, ki na nacionalni ravni nima vzpostavljenega sistemsko urejenega spremljanja družbenega položaja mladih (ReNPM13-22), pri čemer je »vzpostavitev takega sistema spremljanja smiselna tudi zaradi potreb poročanja Evropski komisiji, ki vedno več pozornosti namenja kazalnikom mladine« (prav tam), raziskavo *Mladina 2020* ter strateško raziskovalno partnerstvo med Univerzo v Mariboru in Univerzo v Ljubljani tudi razumemo kot dobre temelje za razvoj raziskovalno-analitiške infrastrukture, ki bo zagotovila prepotrebno dolgoročno in stabilno raziskovalno infrastrukturo ter izvrševanje cilja, zapisanega v *Nacionalnem programu za mladino 2013–2022*, kjer je v okviru krepitev segmenta raziskav in analiz na področju mladine zapisana tudi vzpostavitev nacionalne organizacije za raziskovanje mladine.

Upoštevajoč zgoraj navedena načela in metodološke značilnosti študije je raziskava *Mladina 2020* tako naravnana v smeri največje možne podpore procesu »na dokazih temelječe javne politike«, ki se ob upoštevanju okvirov mladinske politike kaže v osredotočenih analizah z jasno izpeljanimi raziskovalnimi sklepi; ima viden poudarek na longitudinalnih in mednarodnih primerjavah predvsem z evropskimi državami ter s posebno pozornostjo na združevanju kvantitativnega in kvalitativnega dela raziskave oziroma podatkov v eno celoto. Poročilo je v skladu z usmeritvami Urada RS za mladino, ki so bile zapisane v javnem naročilu za izbiro izvajalca raziskave *Mladina 2020*, strukturirano po naslednjih tematskih sklopih:

1. V razdelku *Raziskovalne metode* podrobneje predstavljamo anketo z mladimi, intervjuje s karakterističnimi predstavniki mladih ter proces zbiranja in analize podatkov.

2. V poglavju *Demografija, omrežja socialnih opor in medgeneracijsko sodelovanje* se ukvarjamo s podrobnejšo predstavitvijo populacije mladih, s prehodi mladih v odraslost, z omrežji socialnih opor in z odnosom mladih do problema staranja prebivalstva in medgeneracijskega sodelovanja.
3. V poglavju *Izobraževanje, usposabljanje in vseživljenjsko učenje* obravnavamo področje javnega šolanja v sodobni in pluralni družbi, obravnavamo visokošolsko izobraževanje, počutje v šoli, starševska pričakovanja glede šolske uspešnosti otrok, neformalne oblike izobraževanja in priložnostno učenje ter izobraževanje v tujini.
4. V poglavju *Zaposlovanje in podjetništvo* se ukvarjamo z razmerami za mlade na trgu dela, s strahom pred brezposelnostjo ter s stališči do dela in delovnih obremenitev, narave dela ter podjetništva mladih in socialnopoljetniške miselnosti.
5. Poglavje *Bivanjske in stanovanjske razmere* obravnava ključne spremembe na tem področju, predvsem pa se v poglavju usmerjamo na percepcijo stanovanjskega problema, stanovanjske preference mladih in značilnosti stanovanjske preskrbe mladih.
6. V poglavju *Zadovoljstvo z zdravjem* obravnavamo najpomembnejše dejavnike zadovoljstva z zdravjem, percepcijo zdravja s strani mladih, ukvarjamo se z življenjskimi stili, navadami ter duševnim zdravjem.
7. V poglavju *Politična participacija in družbena angažiranost* se ukvarjamo z izzivi politične participacije danes, z dejavniki politične participacije, z ravno politične participacije ter z radikalizacijo in nasilnim ekstremizmom mladih.
8. V poglavju *Ustvarjalnost in kultura* mladih obravnavamo zanimanje mladih za ustvarjalnost in kulturo, participacijo mladih v ustvarjalnih in kulturnih aktivnostih, ocenjujemo možnosti za kulturno participacijo mladih ter obravnavamo tudi kulturno participacijo na spletu.

9. V poglavju *Mobilnostni vzorci mladih* se ukvarjamo s pomenom mobilnosti za posameznika, s spodbujanjem učne mobilnosti mladih in spremljamo mobilnostne vzorce tako v kontekstu začasnih kot trajnih selitev mladih.
10. V poglavju *Uporaba IKT in spletnih okolij* se ukvarjamo z vidikom omreženih mladih državljanov, dostopom do interneta in z digitalno pismenostjo, prav tako pa tudi obravnavamo količino in namen rabe interneta ter vlogo interneta v javnem življenju mladih.
11. V poglavju *Potrošnja in nakupovalni vzorci* se ukvarjamo s potrošnjo mladih, z vrednotami in s stališči mladih glede potrošnje ter z družbeno angažiranostjo mladih, ki se odvija preko nakupovalnih vzorcev.
12. V poglavju *Trajnostno vedenje in vrednote* se ukvarjamo s pomenom trajnostnega razvoja in s spodbujanjem trajnostnega delovanja, s trajnostno ozaveščenostjo, s trajnostno usmerjenostjo in s trajnostnim delovanjem.
13. V poglavju *Vrednote, zanimanja in stališčih mladih* obravnavamo splošne trende na področju vrednot in zanimanj mladih, probleme mladih in njihovo vizijo prihodnosti, vrednote in stališča glede družine, spolnih identitet, migracij in manjšin ter sovražnega govora in religioznost mladih.
14. V sklepnem poglavju podajamo *Ključne ugotovitve študije Mladina 2020*.

0.1 Uporabljeni viri

Evropska komisija (2015). *EU Youth Report*. Bruselj: Evropska komisija. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/assets/eac/youth/library/reports/youth-report-2015_en.pdf (11. 2. 2021).

Evropska komisija (2018). *Situation of young people in the European Union; Commission staff working document*. Bruselj: Evropska komisija. Dostopno prek: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b6985c0c-743f-11e8-9483-01aa75ed71a1> (11. 2. 2021).

Hurrelmann, K., Albert, M., Infratest Sozialforschung (2002). *Jugend 2002*. Hamburg: Shell Deutschland Holding GmbH.

Hurrelmann, K., Albert, M., Infratest Sozialforschung (2006). *Jugend 2006*. Hamburg: Shell Deutschland Holding GmbH.

Lavrič, M. idr. (2010). *Mladina 2010*. Maribor: Aristej.

Miheljak, V. (ur.). (2002). *Mladina 2000: slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Urad Republike Slovenije za mladino; Maribor: Aristej.

Resolucija o Nacionalnem programu za mladino 2013–2022 (Uradni list RS, št. 90/13).

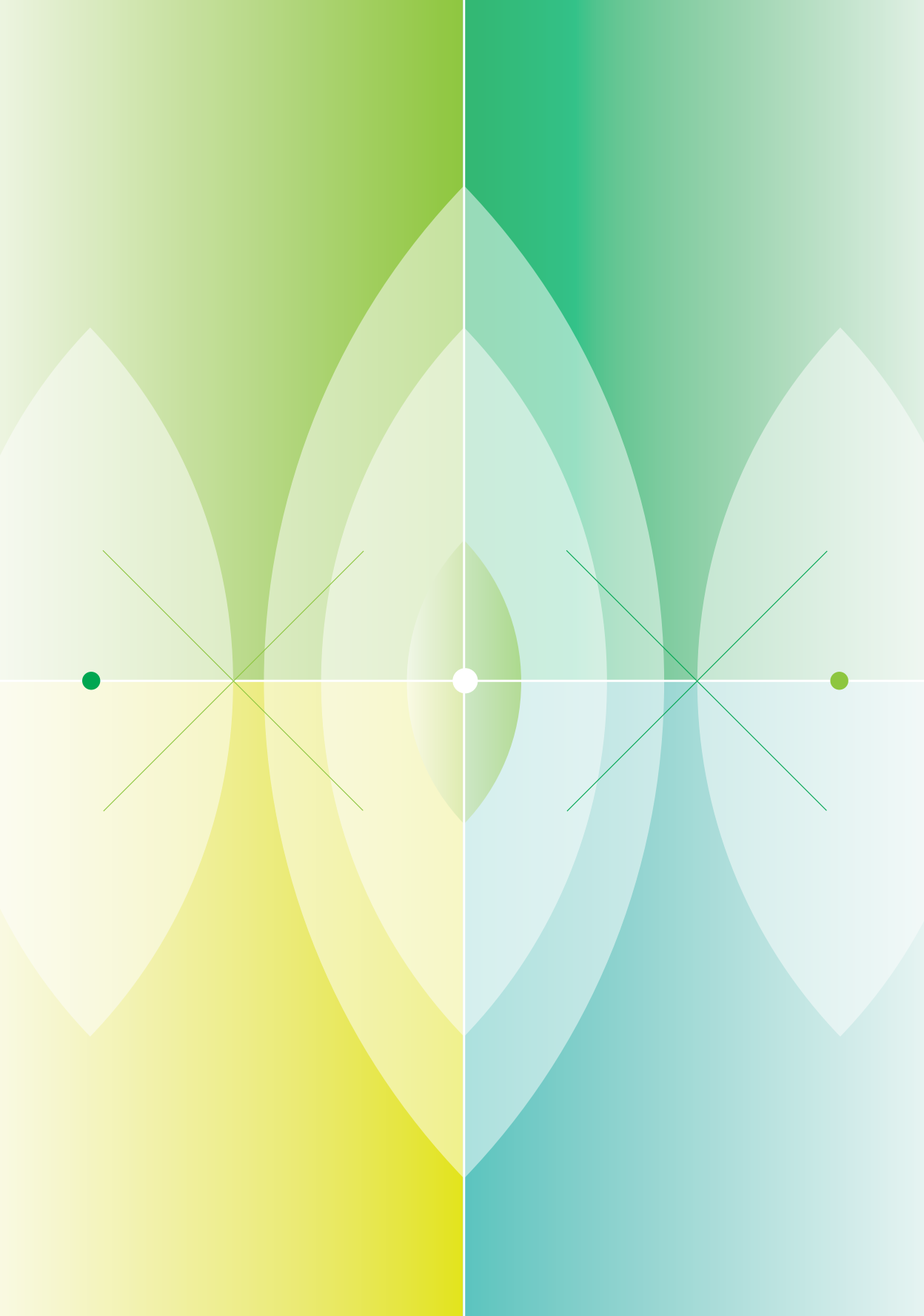
Resolucija o strategiji Evropske unije za mlade 2019–2027 (SEU 14944/18).

Ule, M. (1988). *Mladina in ideologija*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Ule, M. (ur.) (1996a). *Mladina v devetdesetih: Analiza stanja v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Ule, M., in Miheljak, V. (1995). *Pri(e)hodnost mladine*. Ljubljana: DZS in Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.

Ule, M., in Vrcan, S. (1986). *Mladina 1985: Položaj, svest i ponašanje mlade generacije Jugoslavije* [datoteka podatkov]. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

MIRAN LAVRIČ, ANDREJ NATERER IN JANA PREŠEREN

1 RAZISKOVALNE METODE

Raziskava *Mladina 2020* je utemeljena na kombinaciji treh metod zbiranja družboslovnih podatkov. Najpomembnejši in najboljšežnejši del raziskovanja je temeljil na anketi mladih v Sloveniji.

1.1 Anketa mladih prebivalcev Slovenije

V tem poglavju bomo na kratko predstavili vzorčni načrt in način vzorčenja za potrebe raziskave *Mladina 2020*. Opisali bomo potek terenskega anketiranja po gospodinjstvih in v nadaljevanju podrobneje razčlenili stopnjo odzivnosti. Prav tako bomo opisali in razložili postopek uteževanja podatkov.

1.1.1 Vzorčni načrt

Ciljno populacijo raziskave *Mladina 2010* predstavljajo vsi prebivalci s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji, ki so bili na dan 5. 8. 2020 stari med 15 in 29 let. Vzorčenje je potekalo na osnovi podatkov Centralnega registra prebivalcev Slovenije, ciljna populacija pa je bila predhodno stratificirana glede na 12 statističnih regij in 6 tipov naselja (1: nekmečko naselje pod 2000 prebivalcev, 2: kmečko naselje pod 2000 prebivalcev; 3: naselje med 2000 in 10.000 prebivalcev, 4: naselje nad 10.000 prebivalcev, 5: Maribor, 6: Ljubljana). To pomeni, da smo znotraj vsake statistične regije vzorčili na osnovi vseh zastopanih tipov naselja (skupaj 46 stratumov).

Izbor oseb/vzorčnih enot v vzorec je bil izveden s pomočjo dvostopenjskega vzorčenja. Na prvi stopnji je bilo na osnovi Skupnih popisnih okolišev (*Cluster of Enumeration Areas – CEA*) izbranih 240 primarnih vzorčnih enot (*Primary Sampling Unit – PSU*) oz. vzorčnih točk, s katerimi za namen

izdelave vzorcev razpolagajo na Statističnem uradu Republike Slovenije. Primarne vzorčne enote (PSU) so bile izbrane naključno z verjetnostjo, sorazmerno velikosti CEA glede na definicijo ciljne populacije ter predhodno stratificirano po regijah in tipih naselja.

Na drugi stopnji je bilo znotraj vsake od izbranih primarnih vzorčnih enot (PSU) z enostavnim naključnim vzorčenjem izbranih 15 oseb. Načrtovani vzorec je bil torej sestavljen iz 3600 oseb ($240 \text{ PSU} \times 15 \text{ oseb} = 3600 \text{ oseb}$), kar smo ocenili kot zadostno z vidika zagotavljanja najmanj 1200 izpolnjenih anket ob sorazmerno neugodnih pogojih za anketiranje v luči epidemičnih razmer. Za vsako osebo v vzorcu smo dobili naslednje podatke: ime in priimek osebe, ulico in hišno številko, šifro in ime naselja, pošto številko in ime pošte, šifro in ime občine, šifro in ime tipa naselja, šifro in ime statistične regije, starostni razred osebe (15–18 let, 19–24 let, 25–29 let).

1.1.2 Izvedba ankete

Terensko anketiranje se je pričelo 19. avgusta 2020. Anketiranje je v prvi fazi, to je do 15. oktobra 2020, potekalo osebno na terenu, in sicer s pomočjo tabličnih računalnikov. Za potrebe anketiranja je bilo angažiranih 78 anketarjev iz celotne Slovenije.

Pred pričetkom anketiranja so bili vsi anketiranci z vzorčnega seznama z obvestilnim pismom obveščeni o izbiri v vzorec, o poteku anketiranja in o osnovnih podatkih o raziskavi. Anketarji so pri posameznem anketirancu opravili po potrebi do 5 obiskov. Če še v petem obisku niso uspeli vzpostaviti stika z anketirancem, so smeli to vzorčno enoto označiti kot nedosegljivo. V primerih, ko sta bili na vzorčnem seznamu navedeni dve osebi iz istega gospodinjstva (npr. dva brata ali brat in sestra, kar je bilo razvidno iz priimka in naslova bivališča), so anketarji dobili navodilo, da anketirajo samo eno osebo iz tega gospodinjstva, kar je zaradi podobnosti vzorčnih enot iz istega gospodinjstva pri anketiranju običajna praksa.

Ob načrtovanju raziskave v času po zaključku prvega vala epidemije koronavirusa je bila predvidena vsaj 50-odstotna stopnja odzivnosti. V začetni

fazi anketiranja večjih težav na terenu ni bilo opaziti. Anketirancev, ki so se preselili in ni bilo mogoče izvesti njihovega novega naslova, je med 3 % in 5 %, prav tako pa je bilo približno 5 % anketirancev začasno odsotnih za daljše časovno obdobje. Izpostaviti velja tudi nekoliko nižjo odzivnost oz. manjšo pripravljenost za sodelovanje med anketiranci iz Ljubljane, kar se je pokazalo že v raziskavi *Mladina 2010*, ter tudi iz Maribora, Kamnika in Kopra.

V sredini septembra 2020 so se začele razmere v državi zaradi koronavirusa slabšati, stanje se je dnevno spreminjalo, število okuženih ljudi je naraščalo. Država je sprejemala nove ukrepe za zaježitev širjenja koronavirusa, kar je predstavljalo vsak dan bolj otežene okoliščine za osebno anketiranje na terenu. Vstop anketarjev v gospodinjstva je bil praktično nemogoč, anketiranci so odklanjali sodelovanje v raziskavi. Naročnik je na prošnjo izvajalca sredi oktobra odobril anketiranje na daljavo s pomočjo aplikacij za videokomunikacijo (Zoom). Anketiranje je tako od 15. oktobra 2020 dalje potekalo izključno na daljavo.

Izvajalec raziskave je s pomočjo javno dostopnih podatkov (vir je bil Telefonski imenik Slovenije) na osnovi priimka in naslova oseb iz vzorca (vzorec je na osnovi Centralnega registra prebivalcev Slovenije pripravil Statistični urad Republike Slovenije) najprej poiskal telefonsko številko gospodinjstva, v katerem naj bi se nahajala ciljna oseba. Delež javno dostopnih telefonskih števil je bil približno 25-odstoten. S ciljno osebo se je nato vzpostavil kontakt bodisi neposredno po telefonu bodisi se je družinskega člana, ki se je javil na telefon, prosilo za osebno telefonsko številko (GSM) ali elektronski naslov ciljne osebe. Preko teh kanalov so se s ciljnim osebam nato dogovorili termini za izvedbo anketiranja. Ciljnim osebam, za katere v javno dostopnih virih ni bilo možno najti telefonske številke, je bil poslan nov dopis s prošnjo, da same kontaktirajo izvajalca, torej da mu posredujejo kontaktne podatke (elektronski naslov in/ali telefonsko številko), ki so nato služili za komunikacijo glede termina izvedbe anketiranja. Iz SURS vzorca je bilo po opravljeni kontroli kakovosti (preverjanje konsistentnosti odgovorov, povprečne dolžine izpolnjevanja ankete, geolokacije narejenih anket – preko GPS povezave se je spremljalo lokacije gibanja tablic, s katerimi so anketarji opravljali ankete, ter se te

podatke navzkrižno preverjalo z geolokacijo naslova ciljne osebe, s katero je bila opravljena anketa, itd.) v končno bazo vključenih 753 anket.

Zaradi relativno majhnega deleža javno dostopnih telefonskih števil ciljnih oseb oz. njihovih gospodinjestev (približno 25 odstotkov) ter nezadostnega odziva ciljnih oseb na dopis s prošnjo, da same posredujejo kontaktne podatke izvajalcu, je naročnik 19. oktobra 2020 odobril dopolnjen predlog vzorčenja. Le-ta je predvideval kvotno vzorčenje z uporabo spletnega panela. Tak pristop je v družboslovnem raziskovanju vedno bolj prevladujoč in se uporablja tudi v najbolj rigoroznih družboslovnih raziskavah. S tem pristopom je bilo v končno bazo po opravljeni kontroli kakovosti vključenih še dodatnih 447 anket.

Anketiranje je bilo zaključeno 10. novembra 2020. Po opravljeni kontroli kakovosti je končni realizirani vzorec znašal natanko 1200 anket, končna stopnja odziva pa je znašala 42 odstotkov.

1.1.3 Analiza stopnje sodelovanja v raziskavi

Stopnja sodelovanja oz. odzivnosti znaša 42,0 %. To pomeni, da smo med 2858 osebami, izbranimi v vzorec, uspešno anketo izvedli s 1200 osebami. Dosežena stopnja odzivnosti je na ravni, ki jo z vidika reprezentativnosti vzorca lahko označimo kot metodološko sprejemljivo in se nahaja v okviru doseženih odzivnih stopenj v podobnih raziskavah.¹ Stopnja odziva bi bila brez dvoma bistveno višja, če anketiranje ne bi deloma potekalo pod vplivom ukrepov, povezanih z epidemijo covid-19.

Kot je razvidno iz Tabele 1.1, je bila stopnja odzivnosti nekoliko višja med ženskami kot med moškimi.

¹ V obsežni metaanalizi 1607 anketnih raziskav, ki so bile podlaga za znanstvene objave, sta raziskovalca Baruch in Holtom (2008) ugotovila povprečno stopnjo odziva na ravni 52,7 %, pri čemer je standardni odklon znašal 20,4 odstotne točke. Dosežena stopnja odziva v pričujoči raziskavi je torej znotraj enega standardnega odklona glede na povprečno stopnjo odziva v podobnih raziskavah.

Tabela 1.1:

Sodelovanje v raziskavi glede na spol in starost.

	Spol		Starost		
	Ženski (%)	Moški (%)	15–18 (%)	18–24 (%)	25–29 (%)
N =	967	1033	429	807	764
V celoti opravljena anketa	65,7	60,2	72,3	63,3	57,1
Ni prišel v stik z anketirancem	18,8	20,3	15,2	20,2	21,3
Zavrnitev (s strani anketiranca oz. nekoga drugega)	14,2	16,9	10,5	14,8	19,4
Drug razlog (delno opravljena anketa, zmenek)	1,3	2,6	2,2	1,7	2,2
Skupaj	100	100	100	100	100

Prav tako je iz Tabele 1.1 razvidno, da stopnja odzivnosti linearno upada z naraščanjem starosti. Pri osebah, starih med 15 in 18 let, je odzivnost celo višja od 70 %, medtem ko pri osebah, starih med 25 in 29 let, znaša samo še dobrih 57 %. Glavni razlog za višjo stopnjo odzivnosti med mlajšimi je verjetno ta, da starejši, kot so anketiranci, večja je verjetnost, da ne živijo več na naslovu svojih staršev. Med njimi je veliko študentov, ki prebivajo v večjih mestih, ali pa takšnih, ki so se v drug kraj preselili zaradi drugega razloga. Med tistimi, starejšimi od 18 let, ni bilo mogoče vzpostaviti stika z vsako peto osebo. Zanimivo je tudi to, da s starostjo narašča verjetnost zavrnitve sodelovanja v raziskavi. V skupini najstarejših oseb je namreč delež zavrnitev skoraj dvakrat večji kot v skupini najmlajših oseb.

Tabela 1.2:

Sodelovanje v raziskavi glede na tip naselja.

	Nekmečko naselje do 2000 prebivalcev (%)	Kmečko naselje do 2000 prebivalcev (%)	Naselje med 2000 in 10.000 oseb (%)	Naselje nad 10.000 oseb (%)	Maribor (%)	Ljubljana (%)
N =	580	540	330	270	60	220
V celoti opravljena anketa	66,6	67,2	56,1	57,0	45,0	64,5
Ni prišel v stik z anketirancem	16,0	2,6	26,6	22,7	48,3	23,7
Zavrnitev (s strani anketiranca oz. nekoga drugega)	16,2	12,6	15,5	15,9	5,0	11,8
Drug razlog (delno opravljena anketa, zmenek)	1,2	17,6	1,8	4,4	1,7	0,0
Skupaj	100	100	100	100	100	100

Po pričakovanjih so imeli anketarji, ki so delo opravljali v večjih urbanih središčih, več težav kot anketarji na ruralnih območjih. Najvišjo stopnjo odzivnosti tako beležimo v naseljih z manj kot 2000 prebivalci. Najslabšo odzivnost smo zaznali na območju Maribora, kjer je na sodelovanje v raziskavi pristala le slaba polovica izmed 60 oseb, izbranih v vzorec. Zavrnitev je bilo sicer malo, vendar najbrž na račun dejstva, da s skoraj polovico oseb na tem območju ni bilo mogoče vzpostaviti stika. V Ljubljani smo sicer dosegli zadovoljivo stopnjo odzivnosti, a smo morali v to vložiti veliko več truda kot na drugih območjih, kljub temu z vsakim četrtem anketirancem nismo prišli v stik.

Tabela 1.3:

Sodelovanje v anketi glede na statistično regijo.

	Pomurska (%)	Podravska (%)	Koroška (%)	Savinjska (%)	Zasavska (%)	Spodnjeposavska (%)	Jugovzhodna Slovenija (%)	Osrednjeslovenska (%)	Gorenjska (%)	Notranjsko-kraška (%)	Goriška (%)	Obalno-kraška (%)
N =	130	300	70	280	40	80	150	490	210	50	110	90
V celoti opravljena anketa	70,8	67,0	61,4	61,1	75,0	50,0	63,3	63,3	63,3	58,0	70,0	40,0
Ni prišel v stik z anketirancem	15,4	18,7	25,8	14,3	12,5	23,8	14,7	20,2	19,5	20,0	13,6	51,1
Zavrnitev (s strani anketiranca oz. nekoga drugega)	12,3	12,6	11,4	23,2	7,5	23,7	17,3	15,5	13,4	22,0	14,5	6,7
Drug razlog (delno opravljena anketa, zmenek)	1,5	1,7	1,4	1,4	5,0	2,5	4,7	1,0	3,8	0,0	1,9	2,2
Skupaj	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Najvišjo, 75-odstotno odzivnost, smo dosegli na območju zasavske regije. Poleg tega smo visoko stopnjo pripravljenosti za sodelovanje zabeležili še v pomurski in goriški regiji. Po drugi strani je bila stopnja odzivnosti daleč najnižja v obalno-kraški regiji (predvsem na račun velikega deleža izbranih oseb, s katerimi ni bilo mogoče vzpostaviti stika), pa tudi v spodnjeposavski regiji.

1.1.4 Uteževanje

Ker so bile osebe izbrane z različnimi verjetnostmi, pa tudi zaradi nesodelovanja, zavrnitev in drugih »napak«, demografske karakteristike realiziranega vzorca nekoliko odstopajo od karakteristik ciljne populacije. Zaradi boljše reprezentativnosti vzorca je zato podatke potrebno utežiti in jih na ta način približati podatkom celotne ciljne populacije. Uteži dajo nekaterim elementom v vzorcu večjo težo kot drugim in obratno.

Uteževanje je bilo po vseh štirih ključnih vzorčnih kriterijih (spol, starostna skupina, tip naselja in statistična regija) izvedeno z metodo »raking«. Podatki pred in po uteževanju so prikazani v naslednji tabeli.

Tabela 1.4:

Primerjava demografskih značilnosti populacije z uteženim in neuteženim vzorcem.

	Populacija 15–29 let (N = 310.694)	Realiziran vzorec brez uteži (N = 1200)	Realiziran vzorec z utežmi (N = 1200)
Spol			
Moški	52,9	47,5	52,9
Ženski	47,1	52,5	47,1
Starost			
15–18	23,8	19,3	23,8
19–24	39,5	42,1	39,5
25–29	36,7	38,7	36,7
Regija			
Pomurska	4,7	4,5	4,7
Podravska	15,6	15,4	15,6
Koroška	3,2	3,0	3,2
Savinjska	11,7	11,5	11,7
Zasavska	2,5	2,9	2,5
Spodnjeposavska	3,4	3,8	3,4
Jugovzhodna	7,0	8,2	7,0
Osrednjeslovenska	29,8	28,8	29,8
Gorenjska	10,1	10,6	10,2
Notranjsko-kraška	2,2	2,1	2,2
Goriška	4,9	4,9	4,9
Obalno-kraška	4,9	4,4	4,9
Tip naselja			
Nekmečko naselje < 2000	29,0	28,3	29,0
Kmečko naselje < 2000	27,1	24,2	27,1
Naselje 2000–10.000	16,5	17,0	16,5
Naselje nad 10.000 prebivalci	12,6	12,7	12,6
Maribor	3,6	5,2	3,6
Ljubljana	11,2	12,7	11,2

Iz podatkov v tabeli je razvidno, da je bil z anketiranjem realiziran zelo dober vzorec, saj so odstopanja strukture realiziranega vzorca od strukture populacije minimalna. To potrjuje tudi majhen razpon med utežmi – najmanjša utež namreč znaša 0,54, največja pa le 1,92.

1.1.5 Ocena vpliva epidemičnih razmer na rezultate raziskave

Glede na doslej opisane metodološke postopke in podatke glede strukture realiziranega vzorca lahko sklepamo, da epidemične razmere, v katerih se je deloma izvajalo anketiranje, niso pomembno vplivale na kakovost vzorčenja in samega zbiranja podatkov. Realizirani vzorec se namreč po vseh ključnih kriterijih zelo lepo prilega strukturi populacije, anketiranje pa je bilo z vsemi respondenti izvedeno v celoti v obliki osebnega (t. i. Face-to-Face) strukturiranega intervjuja.

Jasno pa je, da je epidemija pomembno zaznamovala življenja mladih, njihove občutke, stališča, pa tudi vedenja. Te vplive smo upoštevali tudi pri oblikovanju vprašalnika, kjer smo pri tozadevno najbolj občutljivih vprašanjih respondente prosili, naj pri svojih odgovorih pomislijo na stanje pred nastopom epidemičnih razmer. Na ta način smo po naši oceni zagotovili neposredno primerljivost s stanjem mladih iz preteklih let in desetletij.

Pri vseh anketnih vprašanjih seveda tega dodatka ni bilo smiselno ali možno dodajati. Če na primer mlade sprašujemo o njihovih temeljnih vrednotah ali stališčih, o njihovih občutkih, strahovih ali pa na primer o njihovem političnem vedenju, je sklicevanje na čase pred epidemijo precej očitno nesmiselno. Če bi sledili tej logiki, bi naleteli na metodološki problem selektivnega spomina, ki ima pomemben vpliv na odgovore o tem, kako se je nekoč pred enim letom počutil ali kaj mu je bilo v življenju pomembno. Poleg tega je potrebno poudariti, da se velika večina zastavljenih anketnih vprašanj nanaša na splošna in ne trenutna stanja mladih. Če so anketiranci odgovarjali na vprašanje, kako velik problem mladih v Sloveniji se jim zdi osamljenost, je bilo iz vprašanja jasno, da gre za respondentovo splošno oceno stanja mladih. S precejšnjo gotovostjo lahko

trdimo, da je ta ocena respondenta deloma pod vplivom epidemičnih razmer, po drugi strani pa je tudi jasno, da je metodološko praktično nemogoče izmeriti, koliko so na respondentovo oceno epidemične razmere dejansko vplivale. Pri nekaterih respondentih je bil lahko vpliv zelo močan, pri drugih pa ga sploh ni bilo.

Dejstvo, da je bil večji del vzorca realiziran pred jesenskim zapiranjem šol, nam omogoča, da statistično vendarle ocenimo ta vpliv. To lahko naredimo tako, da pogledamo korelacije med datumom izvajanja ankete in spremenljivkami, ki so po logični presoji najbolj verjetno pod vplivom epidemičnih razmer. Anketiranje se je namreč začelo izvajati 19. avgusta 2020, ko v Sloveniji niso veljali nobeni resnejši omejitveni ukrepi, zaključilo pa 10. novembra, kar je približno tri tedne po zaprtju šol in dva tedna po zaprtju gostinskih lokalov. Našo analizo smo omejili na starostno skupino 25–29 let, saj je bilo v zadnjem obdobju ankete anketiranih sorazmerno več starejših mladih² ($r = 0,25$; $p < 0,01$), starost pa je pomembna spremenljivka pri vplivanju na opazovane odvisne spremenljivke. Vzorec smo nato razdelili na dva dela: del, ki temelji na anketiranju pred zaprtjem šol ($n = 217$), in del, ki temelji na anketiranju po zaprtju šol ($n = 223$). Nato smo s pomočjo Kendallovega tau-b koeficienta³ preučili korelacije med časom anketiranja (pred ali po zaprtju) in izbranimi odvisnimi spremenljivkami. Spremenljivke smo izbrali na osnovi presoje z vidika najbolj verjetnega vpliva časovnega okvira anketiranja.

2 To je pri anketiranju mladih pričakovano, saj so starejše skupine manj odzivne in je zato anketiranje teh skupin bolj skoncentrirano proti koncu anketiranja.

3 Ta koeficient je med najprimernejšimi za ugotavljanje korelacij med eno dihotomno in eno intervalno ali ordinalno spremenljivko.

Tabela 1.5:

Korelacije med časovnim okvirom anketiranja (pred ali po zaprtju šol) in izbranimi odvisnimi spremenljivkami.

	Kendallov tau-b	Statistična značilnost	Število respondentov
Kako pogosto čutiš stres?	−0,030	0,474	463
Kako si v teh dneh zadovoljen_na s svojim življenjem kot celoto?	−0,137**	0,001	463
Problemi mladih – bojim se, da se ne bom mogel_la zaposliti.	0,150**	0,000	460
V prostem času se ukvarjam s športom (npr. individualni ali ekipni športi, telovadba, ples, tek ali vsakršna druga telesna aktivnost).	0,023	0,586	464
V prostem času obiskujem lokale, klube, zabave.	−0,080	0,057	464
V prostem času grem v nakupovalni center.	0,017	0,695	464
Problemi mladih – osamljenost.	0,161**	0,000	459
Problemi mladih – strah pred izgubo zaposlitve.	0,088*	0,037	455
Problemi mladih – strah pred neuspehom v šoli, službi, poklicu.	0,128**	0,002	462
Problemi mladih – pomanjkanje denarja.	0,047	0,267	463
Problemi mladih – stanovanjski problem.	0,101*	0,015	462

Opomba: Starost je omejena na od 25 do 29 let.

Iz tabele je razvidno, da so sicer mnoge korelacije statistično značilne, vendar so hkrati prav vse korelacije zelo šibke.⁴ Na tej osnovi lahko sklenemo, da je bil vpliv epidemične situacije na odgovore respondentov pri nekaterih odgovorih sicer prisoten, vendar pa je bil ta vpliv praviloma zelo majhen. Ta vpliv lahko ponazorimo bolj konkretno na primeru osamljenosti kot problema mladih, ki je gotovo ena izmed spremenljivk, na katero je epidemična situacija najbolj vplivala, kar nakazuje tudi najmočnejši

⁴ V statistični literaturi se, vsaj kar zadeva družbene vede, kot so politologija ali sociologija, vrednosti korelacijskih koeficientov pod 0,2 smatrajo kot indikacije šibke korelacije, vrednosti pod 0,1 pa kot indikacije zanemarljivo šibke korelacije (Akoglu, 2018).

koeficient v zgornji tabeli ($\text{Tau-b} = 0,16$; $p < 0,01$). V delu vzorca, ki smo ga zbrali pred zaprtjem, je odgovor '*zelo velja*' izbralo 8,8 %, v delu vzorca iz obdobja po zaprtju pa 9,0 %. Če k temu dodamo še kategorijo '*velja*', je razlika večja: v delu vzorca, ki smo ga zbrali pred zaprtjem, je odgovor '*velja*' ali '*zelo velja*' izbralo 20,8 %, v delu vzorca iz obdobja po zaprtju pa 31,1 %. Za primerjavo, v letu 2010 je po enaki metodologiji le 11,6 % mladih (25–29) zaznavalo osamljenost kot problem. Epidemična situacija je torej le še nekoliko okrepila trend, ki je bil že neodvisno od nje v zadnjem desetletju zelo izrazit (to se sicer še bolj jasno pokaže pri mlajših generacijah).

K sklepu, da je bil vpliv epidemične situacije na nekatere rezultate sicer prisoten, vendar pa praviloma zelo majhen, je potrebno dodati tudi to, da je v okviru longitudinalnih primerjav vedno potrebno upoštevati specifične družbene okoliščine v posamezni časovni točki. Mladino sta v letu 2010 na primer močno zaznamovala gospodarska kriza in izjemno neugoden položaj mladih na trgu dela. Ena ključnih prednosti časovnih primerjav je prav v tem, da omogočajo vpogled v stanje mladih prav v takih izrednih razmerah. To se je pokazalo tudi v odzivih strokovne javnosti na rezultate raziskave *Mladina 2010* (Lavrič idr., 2011), ki so se koncentrirali prav na učinke gospodarskih razmer na stanje mladih. V letu 2020 je situacija podobna, le da je kriza v osnovi zdravstvena in da še bistveno močneje zaznamuje življenje mladih. Rezultati analiz so s tega vidika še posebej pomembni in dragoceni. Jasno pa je, da morajo biti epidemične razmere ustrezno upoštevane pri interpretacijah, čemur so avtorji posameznih poglavij tudi dosledno sledili.

1.2 Intervjuji s karakterističnimi predstavniki mladih

Intervjuji, ki so bili uporabljeni kot osnovna metoda zbiranja kvalitativnih podatkov, so temeljili na dveh pristopih, in sicer biografskem in delno strukturiranem (Flick, 2014). Biografski pristop je bil apliciran v prvem delu srečanja z intervjuvanci, njegov glavni namen pa je bilo zbiranje narativov, ki so omogočili oblikovanje portretov. Biografski intervjuji so vključevali tri osnovne prvine, in sicer (1) sogovornikovo kronološko zgodovino glede na njegovo profilno umestitev, (2) fokusiranje intervjuja na specifične situacije, s katerimi se je intervjuvanec soočal, in (3) prepoznavanje vzorcev, ki so z vidika sogovornika relevantni za pričujočo raziskavo.

Delno strukturirani pristop je bil apliciran v drugem delu srečanja z intervjuvanci, njegov glavni namen pa je bilo zbiranje narativov za obdelavo tem, ki predstavljajo vsebinsko jedro pričujoče raziskave, in sicer: (1) omrežja socialnih opor in medgeneracijsko sodelovanje, (2) izobraževanje, usposabljanje in vseživljenjsko učenje, (3) zaposlovanje in podjetništvo, (4) bivanjske in stanovanjske razmere, bivanjsko okolje, (5) zdravje in dobro počutje, (6) participacija in družbena angažiranost, (7) ustvarjalnost in kultura, (8) mobilnost mladih, (9) uporaba IKT in spletnih okolij, (10) potrošnja in nakupovalni vzorci ter (11) trajnostno vedenje in vrednote.

Kvalitativni vzorec je zajemal 20 izbranih specifičnih profilov mladih. Oblikovan je bil na podlagi specificiranih socioekonomskih karakteristik mladih, posebna pozornost pa je bila namenjena temu, da so bili intervjuji izvedeni predvsem s specifičnimi skupinami mladih, ki jih zaradi majhnosti ni bilo mogoče zadovoljivo analizirati z anketno metodo. Pri načrtovanju vzorca je bila pozornost posvečena tudi ustrezni starostni, spolni in geografski heterogenosti ter vsebinski distinktivnosti profilov mladih. Realizirani kvalitativni vzorec vključuje naslednje intervjuvance.

Tabela 1.6:

Raziskovalni vzorec v okviru izvajanja kvalitativnih intervjujev, Mladina 2020.

Ime	Starost	Profilna umestitev
Daša	25 let	mlada podjetnica in študentka
Timotej	24 let	mladi predstavnik madžarske manjšine in bodoči kmetovalec
Maša	26 let	sicer samostojna, a prekarno zaposlena
Ahac	15 let	srednješolec, zavzet športnik in navdušen modelar
Benjamin	17 let	mladi glasbenik
Benjamin	22 let	mladi Rom
Ester	25 let	mlada raziskovalka in zaposlena
Špela	16 let	srednješolka in predana mlada vernica
Nejc	27 let	mladi politik
Tjaša	26 let	mlada vrhunska športnica
Aleš	25 let	mladi študent managementa trajnostnega razvoja
Gregor	26 let	socialist in delavski organizator
Brendon	18 let	mladi raper, priseljen iz Prištine, nezaposlen in z osnovnošolsko izobrazbo
Luka	21 let	študent, športnik in mladi z desne strani političnega spektra
Edi	25 let	poročen biseksualen trans moški, vegan
Tina	29 let	specializantka radiologije, prekinila specializacijo zaradi vpoklica na delo z bolniki s covid-19
Anamarija	22 let	gibalno ovirana oseba
Maida	16 let	srednješolka, v Sloveniji prebiva od leta 2019
Alex	25 let	pripadnik italijanske manjšine
Nika	27 let	doktorska študentka, trenutno živeča v Londonu

Zaradi izolacije, povezane s pandemijo covid-19, so bili intervjuji po večini opravljeni s pomočjo spletnih orodij za komuniciranje na daljavo. Intervjuji so v povprečju trajali od 90 do 160 minut, temeljili pa so na podpisani privolitvi intervjuvancev za sodelovanje. Vsak intervju se je beležil na magnetogram, ta pa je bil uporabljen za oblikovanje transkriptov. Na osnovi transkriptov so bili pripravljeni portreti mladih, ki so predstavljeni v prilogi tega poročila, iz njih pa so bili najbolj relevantni izseki vključeni tudi v samo poročilo. Vsak intervjuvanec je zagotovil osebno fotografijo po lastni izbiri, ki je bila uporabljena kot spremno vizualno gradivo pri objavi portreta.

1.3 Zbiranje in analiza sekundarnih podatkov

Tretji vir podatkov predstavljajo baze podatkov, ki so jih že predhodno oblikovali drugi raziskovalci ali institucije. V tem okviru smo se opirali predvsem na naslednje vire:

1. Podatki Statističnega urada RS, ki smo jih v največji meri pridobili preko spletnega portala SI-STAT.
2. Podatki EUROSTAT-a, ki smo jih pridobili preko spletnega portala, ki omogoča dostop do podatkovne baze (database).
3. Drugi viri uradne statistike in različna zbirna poročila.
4. Podatkovne baze različnih anketnih raziskav, in sicer:
 - a. predhodne raziskave mladine v Sloveniji, predvsem smo se opirali na izsledke raziskav *Mladina 2000* (Miheljak idr., 2000) in *Mladina 2010* (Lavrič idr., 2011);
 - b. raziskave *Slovenskega javnega mnenja* (SJM);
 - c. raziskave *Svetovne (in evropske) raziskave vrednot* (WVS/EVS);
 - d. *Evropske družboslovne raziskave* (ESS);
 - e. druge anketne raziskave.

Vsi uporabljeni viri so sproti ustrezno navajani.

1.4 Uporabljeni postopki statistične analize

V študiji smo uporabili tiste statistične metode in pokazatelje, ki so v družboslovnem raziskovanju najbolj razširjeni, hkrati pa tudi dovolj razumljivi širšemu krogu bralcev.

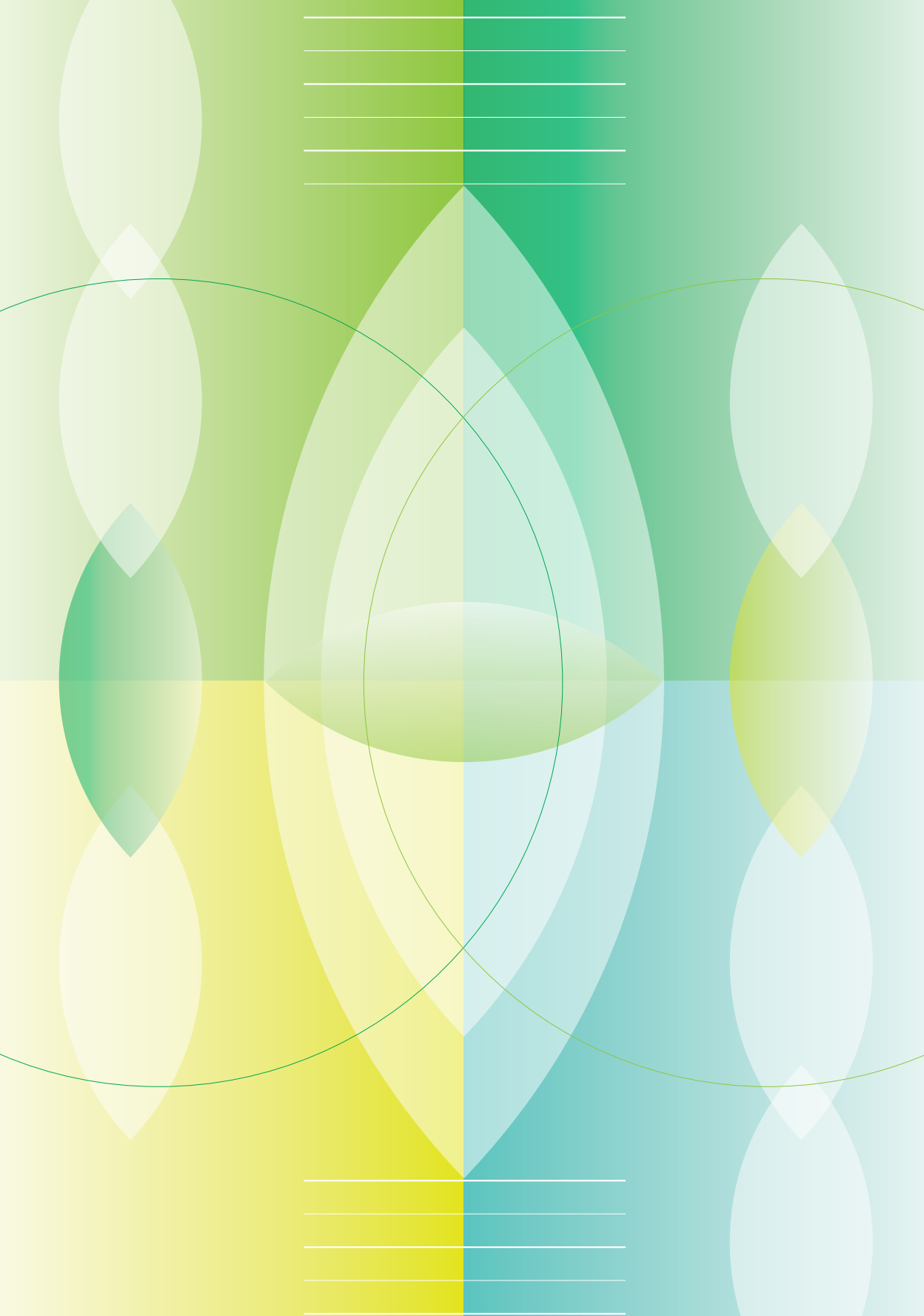
Osnovno raven analize seveda predstavljajo frekvenčne porazdelitve, ki jih pogosto predstavljamo bivariatno, torej v okviru kontingenčnih tabel (*cross-tabs*). Najpomembnejše in po mnenju avtorjev najzanimivejše porazdelitve so v obliki grafikonov predstavljene tudi v samem poročilu.

Naslednji pogosto uporabljen statistični pokazatelj so aritmetične sredine, ki so jih dosegle posamezne ordinalne ali intervalne spremenljivke. Vrednosti tako izračunanih srednjih vrednosti znotraj obravnavanega vzorca služijo predvsem kot poenostavljeni pokazatelji stopnje prisotnosti nekega pojava (na primer: strinjanja s posameznimi trditvami).

Do bolj poglobljenih ugotovitev smo prišli z uporabo koeficientov statistične korelacije dveh spremenljivk. Pri tem so nas največkrat zanimale statistične zveze med sociodemografskimi dejavniki (pretežno smo jih obravnavali kot neodvisne spremenljivke) na eni ter drugimi obravnavanimi (odvisnimi) spremenljivkami na drugi strani. Za povezave med spremenljivkama, med katerima je vsaj ena nominalna in ima hkrati več kot dve vrednosti, smo uporabljali koeficient kontingence (C), za pare ordinalnih in intervalnih spremenljivk pa Pearsonov koeficient korelacije (r).

1.5 Uporabljeni viri

- Akoğlu, H. (2018). User's guide to correlation coefficients. *Turkish Journal of Emergency Medicine*, 18 (3), 91–93. Dostopno prek: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6107969/> (20. 1. 2021).
- Baruch Y., in Holtom, B. C. (2008). Survey response rate levels and trends in organizational research. *Human Relations*, 61 (8), 1139–1160. Dostopno prek: doi: 10.1177/0018726708094863 (20. 1. 2021).
- Lavrič, M., idr. (2011). *Mladina 2010. Družbeni profil mladih v Sloveniji*. Ljubljana, Maribor: Ministrstvo RS za šolstvo in šport, Urad RS za mladino, Aristej.
- Miheljak, V. (ur.) (2000). *Mladina 2000: Slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*, 39–77. Maribor: Aristej.
- Flick, U. (2002). *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage Publication Ltd.

DANIJELA LAHE, TINA CUPAR, TOMAŽ DEŽELAN
IN NINA VOMBERGAR

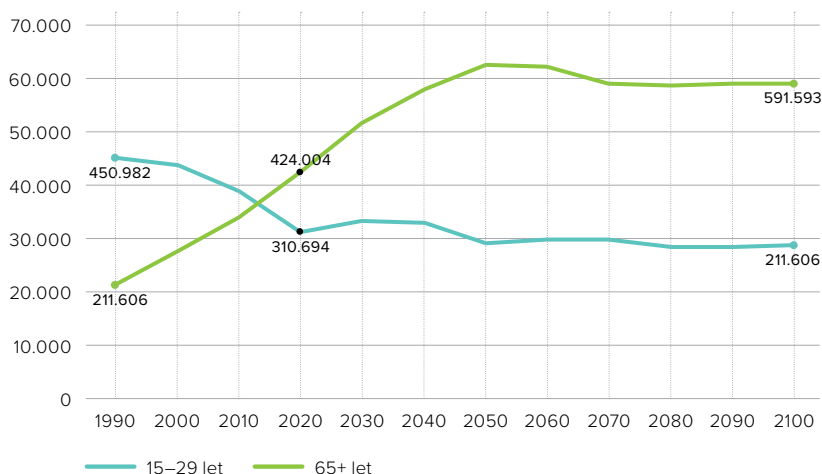
2 DEMOGRAFIJA, OMREŽJA SOCIALNIH OPOR IN MEDGENERACIJSKO SODELOVANJE

2.1 Populacija mladih v Sloveniji

Eno ključnih demografskih gibanj, ki smo mu bili priča v zadnjih desetletjih, je trend postopnega upadanja števila mladih. V Sloveniji se je od leta 1990 do 2020 populacija mladih (15–29 let) zmanjšala za kar 31,1 %. Po podatkih Statističnega urada RS (2020a) v letu 2020 med 310.694 mladimi najnižji delež predstavlja starostna skupina 15–19 let (93.729 mladih), sledita ji skupini 20–24-letnikov (103.089 mladih) in 25–29-letnikov (113.876 mladih).

Kljub precejšnjemu upadanju v preteklih desetletjih se v zadnjih treh letih (2017–2020) število mladih v Sloveniji ustaljuje. Kot je razvidno iz Grafika 2.1, se tudi v prihodnosti nakazuje stabilizacija števila mladih. Podobno kaže tudi primerjava deleža mladih v celotni populaciji.

Grafikon 2.1:

Število mladih (15–29 let) in starih (65+ let) v Sloveniji, 1990–2100.*Vir podatkov: SURS 2020.*

Po drugi strani se v populaciji pomembno spreminja razmerje med mladimi (15–29 let) in starimi (65+ let). Medtem ko v zadnjih desetletjih delež mladih v populaciji pada, se delež starejših povečuje. Po podatkih Eurosta (2020a) je bil v Sloveniji leta 2001 delež mladih za kar 55,3 % višji od deleža starih, v zadnjih dvajsetih letih pa se je razmerje spremenilo do te mere, da je leta 2019 delež mladih v populaciji že za četrtno manjši od deleža starejših. Leta 2019 so tako mladi predstavljali 14,9 odstotka populacije, starejši od 65 let pa 19,8 odstotka. Rast deleža starejših je bila pospešena zlasti v zadnjih petnajstih letih tako v Sloveniji kot na ravni Evropske unije.

Po upadanju populacije mladih v zadnjih treh desetletjih se delež mladih v populaciji ustaljuje in bo po projekcijah ostal na podobni ravni tudi v prihodnje. Na drugi strani se nadaljuje izrazito povečevanje števila starejšega prebivalstva, kar pogloblja pomen vprašanj v zvezi z medgeneracijskimi razmerji.

Tudi napovedi v prihodnje kažejo, da se bo indeks starostne odvisnosti prebivalstva na področju Evropske unije še povečeval. Pri tem se zlasti v Sloveniji pričakuje največ sprememb v obdobju 2020–2060. Ti demografski trendi s seboj prinašajo velike družbene spremembe, še posebej na področjih dela in zaposlenosti, pokojninskega sistema, zdravja in socialne blaginje starejšega prebivalstva ter medgeneracijskih razmerij (glej tudi poglavje o mladih in medgeneracijskem sodelovanju).

2.2 Prehodi mladih v odraslost

Življenjske poteke mladih v zadnjih desetletjih zaznamujejo pomembne spremembe, povezane z njihovimi prehodi v odraslost. Za večino mejnikov odraščanja, kot so prehod od izobraževanja k delu in redni zaposlitvi, odvisnosti od staršev v neodvisnost in osnovanje lastnega (družinskega) življenja, je bil od začetka 90. let 20. stoletja značilen splošen trend podaljševanja prehodov v kasnejša leta oziroma v odraslost. Prav tako so prehodi postajali manj linearni in manj napovedljivi kot nekoč (Švab, 2000; Furlong, 2017; Eurostat, 2015). Mladi danes tako pogosteje dosegajo posamezne mejnike v različnem, manj »tradicionalnem« vrstnem redu kot nekoč (v smislu dokončanja izobrazbe, pridobitve zaposlitve, sklepanja zakonske zveze in nato osnovanja družine), prav tako so prehodi redkeje »povsem dokončni« (pogostejše je npr. vračanje k bivanju s starši ali v izobraževalni proces v kasnejših letih; Mandič, 2008; Buchmann in Kriesi, 2011). Na področju organizacije družinskega življenja nekateri raziskovalci v zvezi s tem govorijo o procesu destandardizacije življenjskih potekov (Beck, 1992; Brückner in Mayer, 2005; Shanahan, 2000; Ule, 2014). Pri tem sicer velja opozoriti, da opisani trendi za posamezne evropske države veljajo v različni meri (Widmer in Ritschard, 2009; Bürgin idr., 2014; Nico, 2014).

V Sloveniji je raziskava *Mladina 2010* zelo jasno potrdila trend zviševanja starostnih mej pri večini prehodov v odraslost, kamor med drugim sodijo odselitev od izvirne družine, ustvarjanje stabilnega partnerstva in osnovanje družine (gl. Lavrič in Flere, 2011). V nadaljevanju prikazujemo trende po letu 2010, pri čemer se osredotočamo na odselitev od izvirne družine ter ustvarjanje lastne partnerske in družinske skupnosti.

2.2.1 Odselitev od izvirne družine

Odselitev od staršev predstavlja za mlade enega ključnih prehodov v odraslost. Zapuščanje varnosti starševskega gnezda praviloma sovпада tako s prevzemanjem glavnih vlog odraslih (npr. vodenje lastnega gospodinjstva, sprejemanje finančnih odločitev itd.) kot tudi s prevzemanjem odgovornosti za svoje življenje brez rednega nadzora staršev.

V letu 2020 mladi v veliki meri ostajajo povezani z bivanjskim okoljem svojih staršev, saj jih večina pri njih biva bodisi ves čas (62,5 %) bodisi deloma ali občasno (20,4 %). Le 15,1 % mladih sploh ne živi pri starših. Način bivanja je pomembno povezan s starostjo ($C = 0,37$; $p < 0,01$), pri čemer je med 25–29-letniki bistveno večji delež takih, ki ne živijo pri starših (30,9 %), kot med 19–24- (8,2 %) in 15–18-letniki (2,1 %). Bivanje s starši je najbolj razširjeno v nižjih starostnih skupinah, saj kar 85,3 % 15–18-letnikov in 65,4 % 19–24-letnikov ves čas biva s starši. Odseljevanje od doma je med drugim pomembno povezano s stabilnim virom dohodka, pri čemer se za ta korak pogosteje odločajo zaposleni ali samozaposleni mladi oz. tisti z rednim virom dohodka bodisi svojim bodisi partnerjem. Skladno z izsledki predhodnih raziskav se je tudi tokrat pokazalo, da se ženske odseljujejo v povprečju prej kot moški.

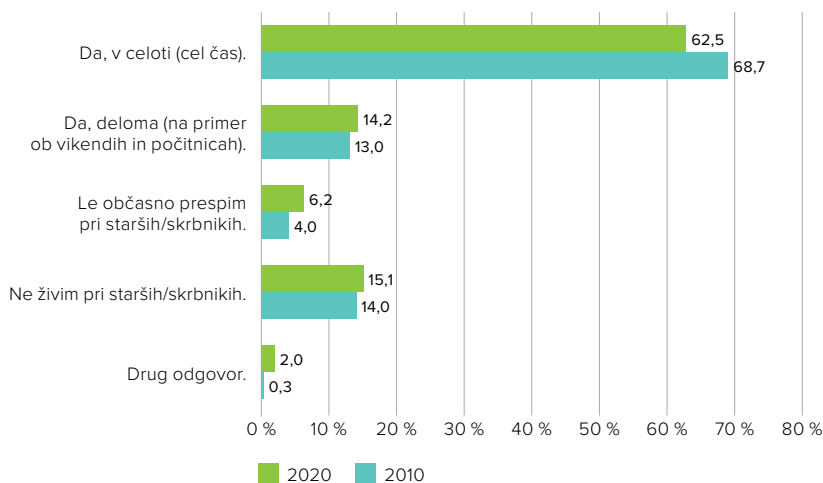
Kljub nizkemu deležu odseljenih mladih od izvirne družine je zaznati nekatere pomembne spremembe na tem področju. V primerjavi z letom 2010 se je namreč zmanjšal delež mladih, ki bivajo s starši ves čas, po drugi strani pa se je povečal delež tistih, ki pri starših bivajo le deloma, občasno ali sploh ne (Grafikon 2.2). To povečanje ni presenetljivo v luči raziskav številnih avtorjev (Billari idr., 2008; Kuhar, 2002; Švab in Kuhar, 2018), ki ugotavljajo, da vse več mladih v zadnjih treh desetletjih živi svojo podaljšano mladost s starši hkrati skupaj in narazen (t. i. LAT¹ faza). Pri tem gre za socialno neodvisnost mladih na eni strani in za delno ali popolno ekonomsko odvisnost od staršev na drugi strani. LAT faza predstavlja značilen način bivanja tistih mladih, ki imajo status študenta, kar potrjujejo tudi podatki naše raziskave.

1 Living Apart Together.

Grafikon 2.2:

Deleži mladih, ki živijo v gospodinjstvu svojih staršev, 2010 in 2020.

Ali živiš v gospodinjstvu svojih staršev/skrbnikov?

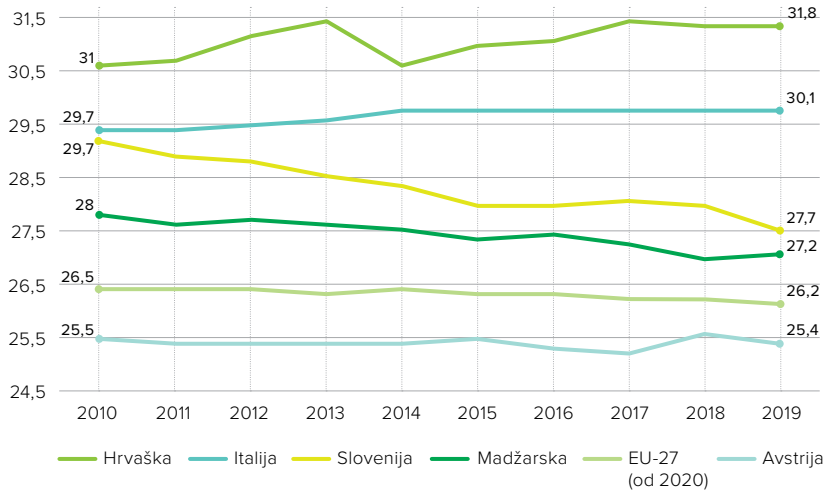

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Spremembe v Sloveniji so očitne tudi v primerjavi z drugimi državami Evropske unije. Čeprav je bila v letu 2019 ocenjena starost ob odselitvi od doma v Sloveniji (27,7 let) še vedno nad evropskim povprečjem (26,2 let), se je ta v zadnjem desetletju znižala za skoraj 2 leti. S tem se Slovenija oddaljuje od vzorca sredozemskih držav (Hrvaške in Italije), kjer se je pričakovana starost celo povišala, in se približuje celinskim evropskim državam in evropskemu povprečju (Grafikon 2.3).

Grafikon 2.3:

Ocenjena povprečna starost mladih ob odselitvi od staršev, 2010–2019.

Vir podatkov: Eurostat 2020.

V primerjavi z letom 2010 se mladi občutno hitreje odseljujejo od svojih staršev. Povprečna starost ob odseljevanju se je v obdobju 2010–2019 znižala z 29,5 na 27,7 let in se tako občutno približala evropskemu povprečju (26,2).

Odločitev oz. zmožnost mladih za odselitev od staršev je odvisna od številnih okoliščin, ki so med drugim povezane z vključenostjo mladih v izobraževanje, z negotovostmi na trgu dela, s finančno (ne)odvisnostjo in s stroški bivanja. Prav tako pomemben vidik predstavljajo njihovi osebni odnosi z bližnjimi in vrednote mladih. V tej zvezi lahko hitrejša odseljevanje od doma povezujemo z individualizacijo mladih, ki jo ugotavljamo na ravni njihovih vrednot in stališč, prav tako pa je seveda potrebno upoštevati tudi izboljšanje gospodarskih razmer in s tem povezan trend izrazitega zmanjševanja brezposelnosti mladih (v letu 2010 je bila anketna stopnja brezposelnosti mladih 14,7 %, leta 2019 pa le še 8,1 %).

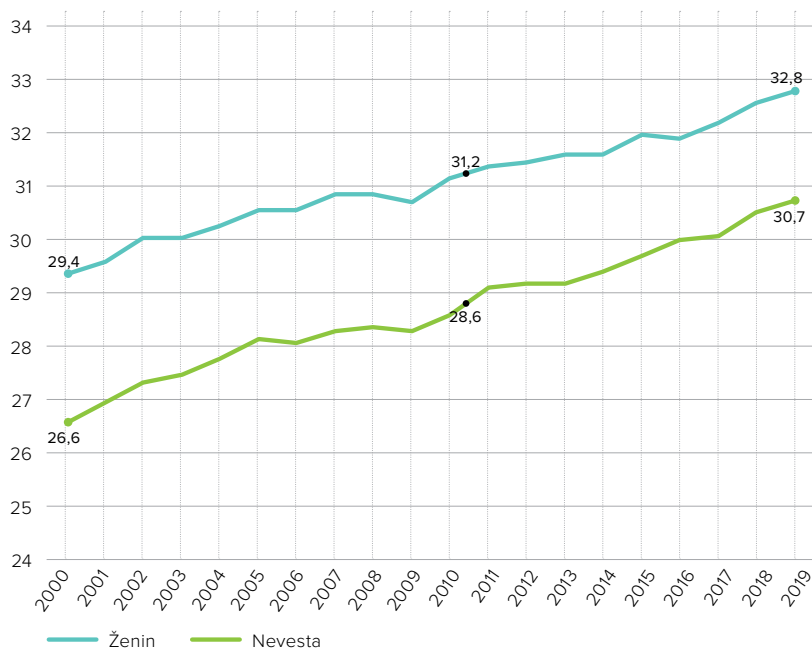
2.2.2 Partnerstvo in poroka

Delež mladih, ki se odločijo za skupno bivanje s partnerjem, se v zadnjih desetih letih ni bistveno spremenil. Z 20,8 % leta 2010 se je povečal na 21,9 % v letu 2020. Odločitev za bivanje s partnerjem je povezana s podobnimi dejavniki kot odselitev od staršev, kar je tudi pričakovano, saj sta mejnika pogosto povezana. Med tistimi, ki bivajo s partnerjem, prevladujejo mladi nad 25 let (74,4 %), četrtna je 19–24-letnikov (25,2 %), pri mlajših od 18 let pa je to zelo redek korak (0,4 %). Za bivanje s partnerjem v času mladosti se v večji meri odločajo ženske.

Skladno s poznim odločanjem za skupno bivanje s partnerjem se tudi odločitev za sklenitev zakonske zveze pomika v kasnejša leta. V zadnjih dvajsetih letih se je povprečna starost ob sklenitvi prve zakonske zveze povežala pri moških za dobra tri leta na 32,8 let, pri ženskah pa za štiri na 30,7 let (Grafikon 2.4).

Grafikon 2.4:

Povprečna starost ob sklenitvi prve zakonske zveze, 2000–2019.

Vir podatkov: SURS 2020.

Prav tako se po podatkih Statističnega urada RS (2020b) mladi v zadnjih dveh desetletjih vse redkeje odločajo za sklenitev zakonske zveze. Čeprav tudi v splošni populaciji stopnja poročnosti upada in hkrati narašča število kohabitacij oziroma zunajzakonskih zvez, je ta trend med mladimi še posebej izrazit. Tako se je v starostni skupini 20–24-letnikov stopnja poročnosti² od leta 2000 (ženin 13,7; nevesta 31,4) do 2020 praktično prepolovila (ženin 7,0; nevesta 15,6). Podoben upad se med ženskami pojavlja v starosti 15–24 let (za 51,5 %), med moškimi pa v starosti 25–29 let (40,1 %). Najmanjše spremembe se pojavljajo pri 25–29-letnicah (13-% upad), kar je mogoče razlagati predvsem s spremembami v nižjih starostnih skupinah in s prestavljanjem poroke v kasnejša leta. Ob tem je pomembna tudi ugotovitev, da se je največji upad v vseh starostnih skupinah zgodil v obdobju 2000–2005, medtem ko je zadnjih 15 let trend upadanja veliko bolj umirjen.

Naše ugotovitve so skladne s splošnimi trendi, ki kažejo, da je v zadnjih desetletjih značilno kasnejše in sploh redkejšo poročanje, poroka kot tradicionalna institucija pa tudi vse bolj izgublja na pomenu (Beck in Beck-Ghernsheim, 2002; Furlong, 2013). Upad pomena in števila porok ter vse večja nagnjenost h kohabitaciji in LAT razmerjem opredeljujeta proces »deinstitucionalizacije družine«, kar pa nikakor ne pomeni tudi izginjanja družine. Deinstitucionalizacija družine tako ustvarja prostor za večjo svobodo izbire in avtonomijo mladih pri odločanju o oblikah partnerskih razmerjih ali, kot ugotavljata Ule in Kuhar (2003), nakazuje na večjo individualizacijo življenjskih potekov.

2 Z namenom prikaza trendov za oba spola predstavljamo podatke starostnospecifičnih stopenj poročnosti. Trendi predstavljenih podatkov se ne razlikujejo pomembno od starostnospecifičnih stopenj prve poročnosti, kjer so podatki na voljo le za ženske.

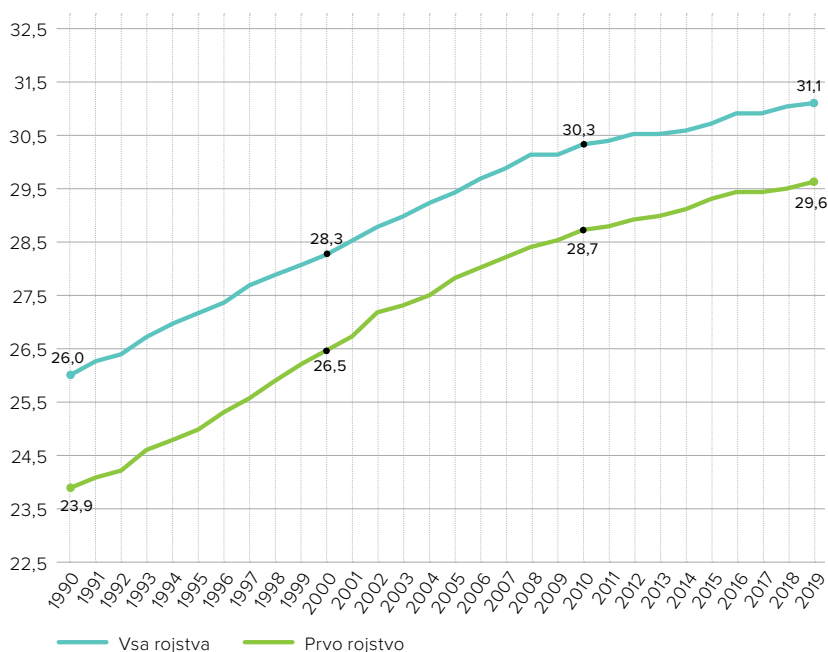
2.2.3 Osnovanje družine

V zadnjih nekaj desetletjih se v zahodnih razvitih družbah kaže trend odloženega starševstva (Eurostat, 2015), kar lahko med drugim povežemo z množično vključenostjo v terciarno izobraževanje, s podaljševanjem izobraževanja in s posledično kasnejšim vstopom na trg dela. Mladi si želijo pred rojstvom otroka zagotoviti predvsem finančno stabilnost, rešiti stanovanjski problem in uresničiti lastne predstave o družinskem življenju. Ker posamezne cilje dosegajo kasneje, se za starševstvo odločajo v kasnejših letih.

Tako kot v drugih članicah Evropske unije se tudi v Sloveniji povprečna starost matere ob rojstvu otroka vsako leto zvišuje, čeprav je v zadnjih 15 letih rast nekoliko počasnejša, kot je bila npr. v 90. letih (Grafikon 2.5).

Grafikon 2.5:

Povprečna starost matere ob rojstvu otroka v Sloveniji, 1990–2019.

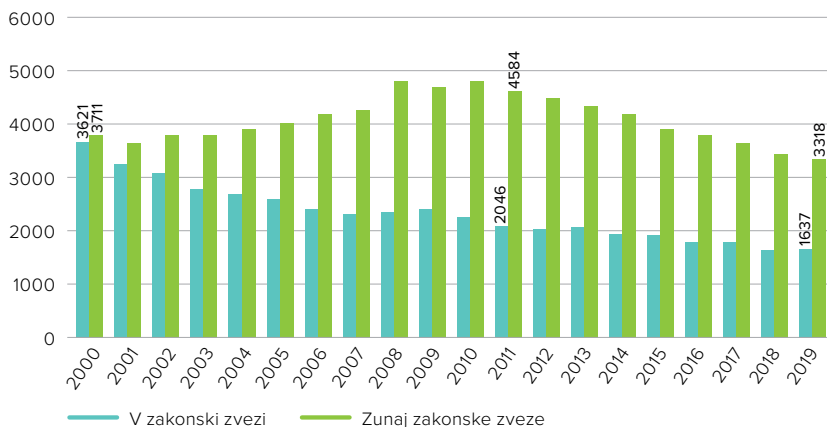
Vir podatkov: SURS 2020.

Ob tem smo v zadnjih dveh desetletjih v Sloveniji priča tudi upadanju stopnje rodnosti predvsem v nižjih starostnih skupinah (15–24 let). Za razliko od povprečja Evropske unije, kjer ta pada tudi med 25–29-letnicami, je v Sloveniji vse od leta 2008 stopnja rodnosti relativno stabilna (0,11)³ in tudi nad povprečjem držav EU-27⁴ (0,09 v letu 2018; Eurostat, 2020b).

Skladno s prej nakaznim trendom, ki kaže, da se vse manj mladih odloča za sklenitev zakonske zveze, se tudi pričakovano povečuje število neporočenih mladih družin z otroki (Grafikon 2.6). Medtem ko se je leta 2000 mladim materam rodilo le 2,5 odstotka več otrok zunaj zakonske zveze kot v zakonski zvezi, je v zadnjih dvajsetih letih število rojstev zunaj zakonske zveze enkrat višje kot v zakonski zvezi.

Grafikon 2.6:

Število rojenih otrok mladim materam (15–29 let) glede na zakonski stan (prvi otrok), 2000–2019.

Vir: SURS 2020.

3 Prikazane so stopnje rodnosti glede na starost matere, kot jih prikazuje podatkovna baza Eurostata. Gre za razmerje med živorojenimi otroki materam iz izbrane starostne skupine in številom žensk v tej starostni skupini.

4 EU-27 (sestava 2020).

Tako v Sloveniji kot v drugih evropskih državah se vse več parov odloči, da bodo postali starši, ne da bi se poročili (Eurostat, 2015), oziroma se poročijo šele po tem, ko postanejo starši. Da se mladi v Sloveniji v vse večji meri odločajo za poroko sočasno ali šele po rojstvu otrok, nakazujejo tudi prikazani statistični podatki v Grafikonu 2.5 in Grafikonu 2.6.

V zadnjih desetletjih se nadaljuje trend vse kasnejše sklenitve zakonske zveze in odločitve za oblikovanje družine. Tudi te trende lahko podobno kot v primeru vse zgodnejšega odseljevanja od staršev razumemo kot izraz širšega trenda individualizacije mladih.

2.3 Omrežja socialnih opor

V obdobju odrasčanja, ko so mladi vse bolj primorani sprejemati lastne in odgovorne odločitve, omrežja socialnih opor mladim predstavljajo nepogrešljiv vir. Mladi praviloma pri svojih življenjskih odločitvah in stresnih situacijah potrebujejo nekoga iz svoje socialne mreže, ki mu zaupajo in ki jim bo nudil oporo.

Socialna opora je večdimenzionalen koncept. Zgodovinsko gledano so zgodnejše definicije socialne opore poudarjale predvsem emocionalno razsežnost socialne opore (npr. Weiss, 1974; Cobb, 1976; Thoits, 1982), torej socialne opore kot občutka pripadnosti ter sprejemanja in skrbi s strani pomembnih drugih. Novejše opredelitve (npr. Burleson, Albrecht in Sarason, 1994) pa poudarjajo, da je socialna opora tudi interakcijski in komunikacijski proces med ljudmi. Kako razumejo socialno oporo mladi, je razvidno iz izsekov intervjujev.

»Kot neko mrežo ali pa posamezniki, ki nudijo nek občutek varnosti, ki jim lahko zaupaš, ki te podpirajo v stvareh, ki jih počneš. Da se z njimi dobro počutiš. Da ti pomagajo reševati probleme, ki jih imaš, pa jih ne moreš sam rešiti. Pač, da so na voljo za pogovor, za neko čustveno podporo, mogoče tudi finančno podporo, če se ti zgodi kaj nepredvidenega, in veš, da lahko vprašaš, da ti mogoče posodi, in veš, da bo urejeno.«

(Ester, 25 let, mlada raziskovalka)

»Jaz razumem to socialno oporo kot nekoga, s katerim lahko res deliš vse svoje stiske in dvome, mogoče težave, karkoli te pač spremlja v življenju. In ta oseba te je pripravljena poslušati in predvsem sprejema, kar ji poveš. In to se mi zdi ključno.«

(Aleš, 25 let, mladi študent managementa trajnostnega razvoja)

Vaux (1988) socialno oporo deli na tri osnovne razsežnosti: vire socialne opore (del socialnega omrežja, na katerega se posameznik obrača po pomoč in podporo), oblike socialne opore (posamezne življenjske situacije) ter posameznikovo subjektivno oceno virov in oblik socialne opore.

Socialna opora izhaja iz formalnih ali neformalnih virov (Rausa, 2008). Med formalne vire pomoči lahko uvrščamo institucije (npr. banke, zdravstvene ustanove), neprofitne organizacije ali druge organizacije (npr. društva, verske organizacije) in drugo organizirano pomoč, ki zagotavlja specifične usluge. Neformalni viri pa predstavljajo osebe, ki so posameznikom blizu (npr. družina, partner, prijatelji, vrstniki, sosede in drugi bližnji). Formalni viri pomoči z iskalcem socialne opore vzpostavljajo profesionalen odnos, medtem ko neformalni viri opore temeljijo na čustvenih vezeh (Hogan, Linden in Najarian, 2002).

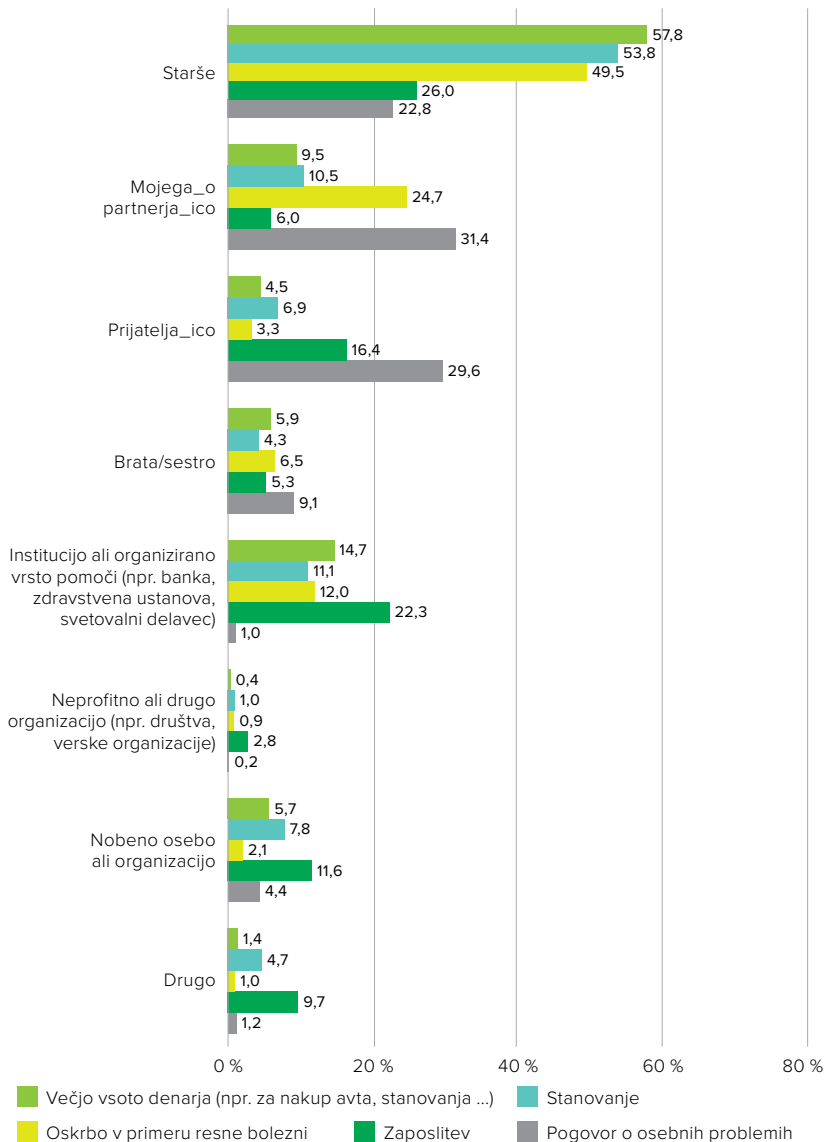
Preverjali smo dve razsežnosti socialne opore, in sicer vire oziroma akterje socialne opore in oblike socialnih opor. V literaturi sicer obstajajo različne konceptualizacije oblik socialne opore (gl. npr. Vaux, 1988; Wills, 1991), za potrebe naše raziskave smo preverjali za mlade relevantne naslednje specifične opore: materialna opora (*'če bi potreboval_a stanovanje'*), emocionalna opora (*'če bi se želel_a pogovoriti o osebnih problemih'*), finančna opora (*'če bi potreboval_a večjo*

količino denarja'), opora v primeru bolezni ('če bi potreboval_a oskrbo, če bi resno zbolel_a') in opora pri iskanju zaposlitve ('če bi potreboval_a zaposlitev').

Grafikon 2.7:

Akterji/viri socialne pomoči v različnih situacijah.

Na koga bi se obrnil_a, če bi potreboval_a pomoč?

Vir podatkov: Mladina 2020.

Podatki iz Grafikona 2.7 kažejo, da se mladi za vse oblike socialnih opor najpogosteje obrnejo na neformalno mrežo, tj. na starše, partnerje in prijatelje. Daleč najpomembnejši akterji nudenja socialne opore mladim so starši, ki jim v največji meri predstavljajo tako materialno in finančno oporo kot tudi oporo v primeru bolezni in pri iskanju zaposlitve. Partnerji in prijatelji za razliko od staršev mladim v največji meri zagotavljajo emocionalno oporo.

Formalna mreža (institucija ali organizirana vrsta pomoči) je šele na četrtem mestu po pomembnosti socialnih opor, ki mladim takoj za starši nudi največ pomoči pri iskanju zaposlitve. Neprofitne institucije in organizacije so med najmanj verjetnimi viri katerekoli oblike opore. Ne gre zanemariti tudi deleža tistih mladih (predvsem moških), ki pomoči v danih situacijah ne bi iskali oziroma nimajo nikogar, na kogar se lahko obrnejo. Takih mladih je največ v primeru iskanja zaposlitve (11,6 %) in reševanja stanovanjske problematike (7,8 %). Pa vendar je po drugi strani vzpodbudno, da ima najmanj 89,4 % mladih nekoga, na kogar se lahko obrnejo po pomoč. Podobno stanje je za celotno populacijo pokazala tudi raziskava *Slovenskega javnega mnenja* (2018).

Pri posameznih oblikah opor pomembno vlogo igrata tudi starost in spol mladih. S starostjo mladih upada opora na starše pri vseh oblikah pomoči in rahlo narašča opora na sorojence, partnerje in prijatelje, pa tudi na formalne vire pomoči. Primerjava glede na spol kaže, da se moški in ženske v posameznih oblikah opore na posamezne vire obračajo različno pogosto. Za emocionalno oporo bi več moških (63,9 %) kot žensk (36,1 %) izbralo starše, medtem ko bi več žensk (55,3 %) kot moških (44,7 %) izbralo prijatelja. Moški se po finančno pomoč v največji meri obračajo na starše in formalno institucijo, prav tako ženske, le da so pri njih pomemben vir tudi partnerji. Za materialno oporo bi se skoraj enkrat več žensk (64,3 %) obrnilo na partnerja v primerjavi z moškimi (35,7 %), medtem ko bi se skoraj enkrat več moških (62,2 %) kot žensk (37,8 %) obrnilo na prijatelja. V primeru bolezni bi moški v večjem deležu iskali oporo pri sorojencih, prijateljih in formalnih virih opore kot ženske. Le opora pri iskanju zaposlitve ne kaže statistično značilnih razlik glede na spol.

Ugotovitve naše raziskave kažejo, da so za mlade ključni socialni stiki v družini in med prijatelji, saj ti zanje predstavljajo močan in večrazsežen vir socialnih opor. Da zaseda družina pomembno mesto v življenju mladih v Sloveniji, se kaže tudi v uvrstitvi družinskega življenja v sam vrh hierarhične lestvice po pomembnosti posameznih vrednot mladih v obdobju od leta 2000 do 2020. Pomembnost družine kot primarnega vira socialne opore mladih prepoznavajo tudi mladi sami.

»Mene v prvi vrsti podpirajo moji starši. Vedno so me podpirali, že od osnovne šole, ko sem na vsak način hotela violino. /.../ Podpira me tudi moja sestra. Sestra me podpira predvsem moralno. In seveda tudi fant, ki me je podpiral tudi finančno, zdaj pa tudi moralno.«

(Maša, 26 let, samostojna, a prekarno zaposlena)

»Glavno pomoč sta mi seveda nudila starša, saj sem lahko živela doma, brez plačevanja stroškov. /.../ V moji mreži socialne podpore so seveda na prvem mestu starši, ki me podpirajo finančno in moralno.«

(Daša, 25 let, mlada podjetnica, študentka)

Mladi se za vse oblike socialnih opor najpogosteje obrnejo na neformalno mrežo, tj. na starše, partnerje in prijatelje. Daleč najpomembnejši akterji nudenja socialne opore mladim so starši, ki jim v največji meri predstavljajo materialno in finančno oporo kot tudi oporo v primeru bolezni in pri iskanju zaposlitve.

2.3.1 Starševska opora mladim v prihodnosti

Starši predstavljajo ključno oporo v življenju mladih, tudi v obdobju prehoda v odraslost. Medtem ko mladi podaljšujejo nekatere življenjske poteke, se podaljšuje tudi obdobje odvisnosti od svojih staršev. Starši celo razširjajo svojo vlogo v življenju mladih, saj še naprej močno vplivajo na življenjske možnosti in izide svojih otrok (npr. z zagotavljanjem socialnih

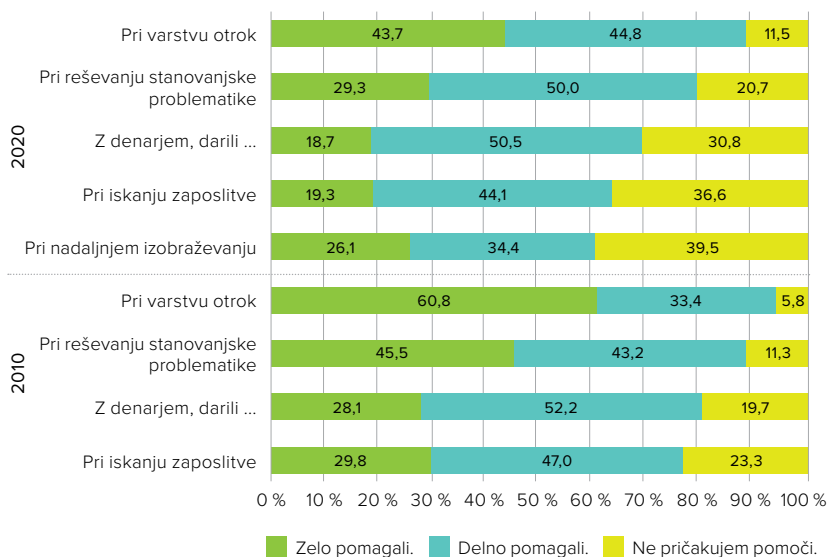
in zaposlitvenih povezav, s plačevanjem izobraževanja in z zagotavljanjem neposredne materialne podpore v obliki denarja, uslug in skupnih stanovanj).

V Grafikonu 2.8 prikazujemo starševsko pomoč na različnih področjih življenja, ki hkrati predstavljajo največje skrbi mladih pri načrtovanju njihove prihodnosti. Največ pomoči s strani staršev v letu 2020 mladi pričakujejo pri varstvu otrok (88,5 %) in reševanju stanovanjske problematike (79,3 %). Vsaj dve tretjini mladih pa pričakujeta pomoč z denarjem in z darili (69,2 %) ter pomoč pri iskanju zaposlitve (63,4 %) in nadaljnjem izobraževanju (60,5 %).

Grafikon 2.8:

Pričakovanja mladih glede starševske pomoči v različnih življenjskih situacijah, 2010–2020.

Ali pričakuješ, da ti bodo starši v prihodnosti pomagali?

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Opomba: V Mladini 2010 ni bila obravnavana pomoč 'pri nadaljnjem izobraževanju', zato ni mogoča longitudinalna primerjava.

V obdobju od 2010 do 2020 se pričakovanja mladih glede starševske pomoči občutno znižujejo v vseh življenjskih situacijah. Tudi ti trendi se smiselno ujemajo z že ugotovljenim širšim trendom individualizacije mladih; mladi izražajo višjo stopnjo avtonomije, s tem pa lahko poveže-mo tudi občutno poslabšanje razumevanja s starši v zadnjem desetletju, ki ga obravnavamo v nadaljevanju.

Starši so z vidika življenjskih potekov najbolj pomemben vir opore pri varstvu otrok, kar nakazuje na starševsko pomoč tudi po tem, ko si mladi ustvarijo lastno družino. To kaže na močno medgeneracijsko poveza-nost, saj mladi še zmeraj ohranjajo tesne stike s svojimi starši, jih obisku-jejo in uporabljajo njihove usluge. Predvsem več žensk pričakuje pomoč pri varstvu otrok, in to je tudi edina oblika pomoči, pri kateri se s sta-rostjo pričakovanja ne znižujejo.

Med vsemi življenjsko pomembnimi situacijami je delež pomoči pri na-daljnem izobraževanju na zadnjem mestu, a to še ne pomeni, da je maj-hen. Dejstvo je, da večina mladih s strani staršev pričakuje pomoč pri nadaljnem izobraževanju.

Pričakovanja mladih, da jim bodo starši v prihodnosti pomagali, se zvi-šujejo z boljšim samoocenjenim materialnim stanjem družine, kar kaže na to, da niso vse družine v enaki meri sposobne zagotavljanja pomoči. Korelacije se kažejo pri vseh obravnavanih ravneh pomoči; pri reševanju stanovanjske problematike ($\rho = 0,14$; $p < 0,01$), pri nadaljnem izobra-ževanju ($\rho = 0,13$; $p < 0,01$), z denarjem in z darili ($\rho = 0,10$; $p < 0,01$), pri iskanju zaposlitve ($\rho = 0,09$; $p < 0,01$) in pri varstvu otrok ($\rho = 0,06$; $p < 0,05$). Glede na to, da družina predstavlja pomembno podpor-no skupnost, je logično, da neenakomerna podpora s strani družine po-večuje neenakosti med mladimi (Furlong, 2009: 217). Podporo staršev mladim pri prehodu v odraslost Swartz (2008) imenuje »skriti vir ne-enakosti«, ker je vrednost sredstev, ki jih starši prenašajo, pogojena s fi-nančnim, človeškim in socialnim kapitalom staršev (Schoeni in Ross, 2005; Swartz idr., 2011).

Prav tako pomemben dejavnik pričakovane pomoči mladim je njihov odnos s starši. Tega smo v raziskavi merili s pomočjo treh trditvev, ki se nanašajo na njihovo medsebojno razumevanje in komunikacijo ter občutek mladih, da jih imajo starši radi.⁵ Bolj kakovostni odnosi s starši praviloma povečujejo možnosti za starševsko pomoč, kar je pokazala tudi naša raziskava. Mladi, ki imajo boljši odnos s starši, tendenčno pričakujejo več pomoči staršev na vseh preučevanih področjih: pri reševanju stanovanjske problematike ($\rho = 0,28$; $p < 0,01$), pri varstvu otrok ($\rho = 0,28$; $p < 0,01$), pri iskanju zaposlitve ($\rho = 0,18$; $p < 0,01$), pri nadaljnjem izobraževanju ($\rho = 0,18$; $p < 0,01$) in pri pomoči z denarjem ali z darili ($\rho = 0,16$; $p < 0,01$).

Čeprav še vedno velika večina mladih računa na pomoč staršev na ključnih življenjskih področjih, so se ta pričakovanja po letu 2010 občutno zmanjšala. Visoko stopnjo starševske pomoči pri na primer reševanju stanovanjske problematike je leta 2010 izražalo 46 % mladih, v letu 2020 pa je ta delež znašal le še 29 %.

2.3.2 Razumevanje s starši

Razumevanje oziroma komunikacija s starši je tesno povezana z medsebojnimi odnosi, tako lahko slabše razumevanje povečuje konfliktno odnose med mladimi in njihovimi starši.

Mladi v Sloveniji se v splošnem dobro razumejo s svojimi starši, pri čemer se nekoliko bolje razumejo z materjo ($M = 4,27$; $SD = 0,91$; na 5-stopenjski lestvici) kot z očetom ($M = 4,06$; $SD = 1,00$). V primerjavi z letom 2010 v povprečnih odgovorih ni prišlo do večjih sprememb.

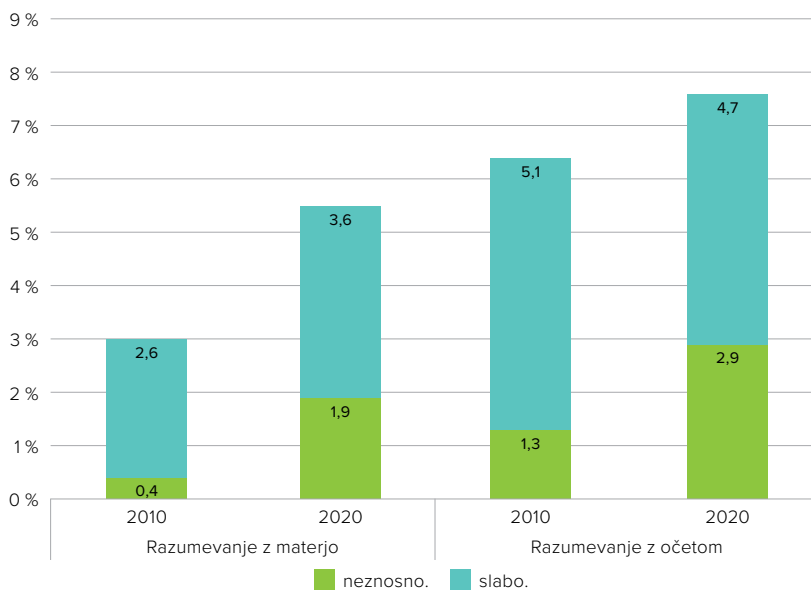
⁵ Koncept »odnos s starši« smo oblikovali s pomočjo faktorske analize, ki vključuje tri kazalnike oz. trditve: '*Z materjo se razumem.*', '*Z očetom se razumem.*', '*Imam občutek, da me imajo starši zelo radi.*'. Faktor pojasnjuje 73,92 odstotka pojasnjene variabilnosti in kaže visoko zanesljivost (Cronbach $\alpha = 0,767$).

Vendar so povprečja nekoliko zavajajoča. Kot razkriva Grafikon 2.9, se je namreč delež mladih, ki se slabo ali neznosno razumejo s starši, v obdobju 2010–2020 občutno povečal. Povprečja so ostala nespremenjena zato, ker se je hkrati občutno povečal tudi delež mladih, ki poročajo o zelo dobrem razumevanju z materjo (z 41 % na 49 %) in z očetom (s 36 % na 40 %). Govorimo lahko torej o svojevrstni polarizaciji; na eni strani se krepi skupina mladih z zelo dobrimi odnosi s starši, sočasno pa se krepi tudi skupina mladih z zelo slabimi odnosi s starši. Če je bilo še v nekaterih preteklih raziskavah mladine v Sloveniji moč govoriti o izginjanju medgeneracijskega konflikta (Ule in Miheljak, 1995), je na podlagi naših podatkov, pa tudi na osnovi podatkov raziskave *Slovenske mladine 2018/2019* (Kuhar in Hlebec, 2019) možno govoriti o zaustavitvi tega trenda in v določenem segmentu celo o povečevanju konfliktnih odnosov s starši.

Grafikon 2.9:

Deleži mladih, ki se (zelo) slabo razumejo s starši, 2010–2020.

Z materjo/očetom se razumem ...

Vira podatkov: *Mladina 2010*, *Mladina 2020*.

Velika večina mladih poroča o dobrem ali zelo dobrem razumevanju s starši (77 % z očetom in 85 % z materjo). Pri tem se je po letu 2010 delež mladih, ki se zelo dobro razumejo s starši, občutno povečal, vendar se je hkrati približno enako močno povečal tudi delež mladih, ki svoje razumevanje s starši opisujejo kot slabo ali neznosno.

Ugotovitve o naraščanju skupine mladih s konfliktnimi odnosi s starši se smiselno vklaplajo v širšo tezo o individualizaciji mladih (tokrat v smislu komunikacijskega in čustvenega odmikanja od primarne družine), smiselno pa tudi sovpadajo z ugotovitvami o naraščanju stresa med mladimi (glej poglavje o zdravju).

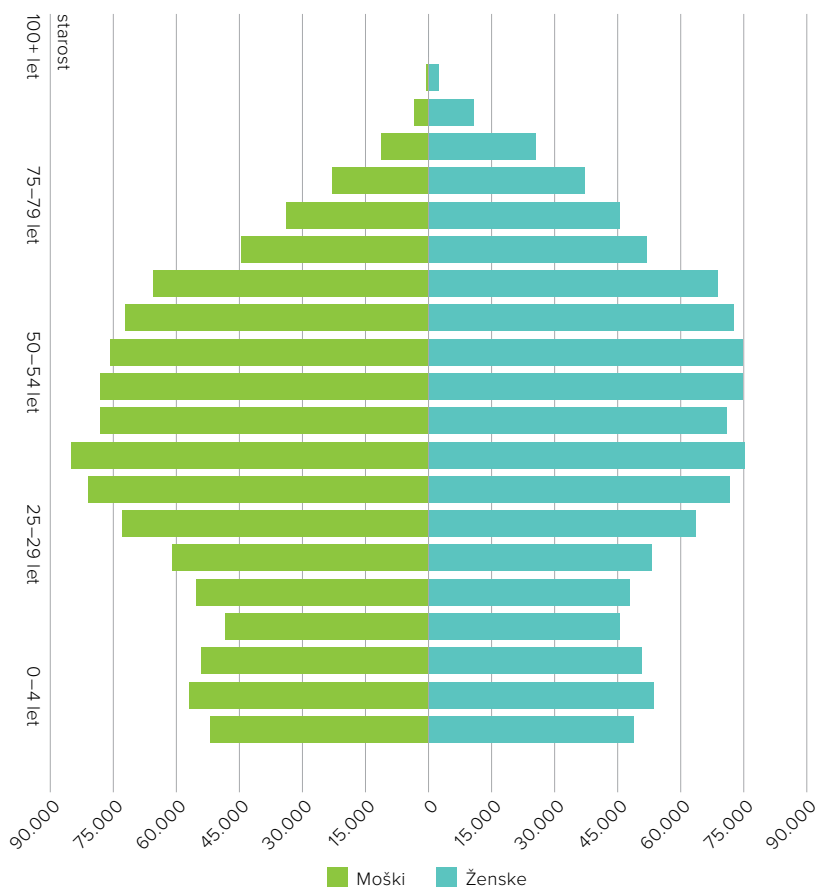
2.4 Mladi in medgeneracijsko sodelovanje

Kot smo poročali že na začetku tega poglavja, se demografska struktura prebivalstva v Sloveniji spreminja podobno kot v ostalih državah razvitega sveta. Zmanjšana rodnost in podaljševanje življenja prebivalstva na račun višje stopnje zdravstvenega in socialnega varstva tako povečujeta število starejših in vsaj relativno zmanjšujeta število mladih. V razvitih državah zahodnoevropskega tipa medgeneracijsko sodelovanje med drugim sestoji tudi iz precej dolgotrajne finančne podpore staršev in starih staršev svojim otrokom in vnukom. Takšen pretok podpore je posledica dolgotrajnega procesa izobraževanja mladih, ki tvorijo najbolj izobraženo skupino prebivalstva v zgodovini človeštva (glej Deželan, 2017), in njihovega vse bolj oteženega vstopa na trg delovne sile. Tradicionalen tok sredstev od starejše generacije k mlajši generaciji, kar je skozi celotno človeško zgodovino veljalo za pravilo, se vse bolj postavlja pod vprašaj, saj sedaj starejše generacije v nekaterih visoko razvitih industrijskih družbah z nizko rodnostjo (npr. Nemčija, Japonska, Slovenija, Madžarska) prejema-jo več finančne podpore od mlajših (Kohli, 2015: 33). Do svojih državljanov relativno dobrohotna država blaginje z razmeroma kakovostnim zdravstvenim in socialnim varstvom tako preusmerja tok sredstev od mlajših k starejšim in tako povzroča tektonske spremembe v razmerjih med generacijami (Lee in Mason, 2014). Gre namreč za sistemsko prioritetiziranje

pokojnin, dolgotrajne oskrbe in aktivnega staranja pred izobraževanjem mlajših generacij, kar pa lahko vodi v boj za nezadostna javna sredstva. Čeprav na ravni družine ta tečejo še vedno po pravilu od starih staršev in staršev do mladih (prav tam), pa je tak sistemski premik pomembna prelopnica pri obravnavi različnih starostnih skupin prebivalstva.

Grafikon 2.10:

Starostna piramida prebivalstva Slovenije na 1. 1. 2020.

Vir podatkov: Statistični urad Republike Slovenije (2021).

Mnogi menijo, da smo na pragu konflikta med generacijami (npr. Bengtson, 1993; Kohli, 2010), saj je z institucionalizacijo pokojninskega sistema in socialnega ter zdravstvenega varstva starejših starost postala ključni element upravičenosti do določenih sredstev. Zaradi njihove omejenosti se je v politiki pojavila nevarnost, da potreba po javnih sredstvih postane boj z značilnostjo igre ničelne vsote, kar pomembno vpliva tudi na politično tekmovanje in dojemanje različnih starostnih skupin s strani političnih akterjev. Starejši so numerično precej močnejši od mlajših generacij, ki so demografsko šibkejše, hkrati pa tudi manj volilno aktivne, kar posledično dela javne politike kot posledico dobrikanja političnih akterjev starejšim generacijam vse bolj prijazne do starejših in vse bolj zapostavljajoče do mladih. Ker se omenjeni procesi odvijajo v kontekstu strukturnih sprememb, ki povsem opravičljivo »diskriminacijo« posameznih starostnih skupin (tj. vsak posameznik skozi staranje postane upravičen do določenih pravic) spreminjajo v diskriminacijo na podlagi generacij (starostnik generacije »baby boomerjev« bo upravičen do povsem drugačnih transferjev kot starostnik generacije »Y«, čeprav sta oba vplačevala enako oziroma je slednji vplačeval še več), takšne različne obravnave posameznikov več nimajo opravičljivih temeljev in takšno politično prioritetiziranje ene od generacij lahko vodi v spopad med njimi.

Poleg politične teže pa način prerazdelitve družbenih vrednosti v sodobnih državah blaginje, ki temelji na jasnih in institucionaliziranih starostnih periodah v posameznikovem življenju (Kohli, 2010), tudi omejuje stike med generacijami ter na ta način krepi predsodke o starostnih skupinah, kar vodi tudi v oblikovanje negativnih stereotipov. Naslednji citat jasno kaže na izzive informiranosti o drugih starostnih skupinah, ki jih izkušamo vsi člani družbe.

»Mi več poudarka damo tudi, da ti /.../ počneš stvari zato, ker jih ti hočeš početi, kar bi mogoče starejše generacije lahko videle bolj kot sebičnost, ker so bili tudi vzgojeni čisto drugače, da moraš ti celo življenje nekaj delati /.../, ker pač njim niti ni bilo to verjetno takrat dosegljivo. Pa verjetno tudi potem ravno pri tem varstvu otrok so tudi različni nazori in ideje o vzgoji, kar vidim tudi v našem družinskem krogu, ko so imeli starejši sorodniki že otroke, pa potem zmeraj pade na neki točki tudi debata o tem, kako jih vzgajajo, in vsak je pač pametnejši. /.../ Se mi pa zdi, da se pa pač zmeraj lahko še drug od drugega veliko naučimo.«

(Tina, 29 let, specializantka radiologije)

Prav tako se zaradi vedno večje individualizacije zmanjšuje pomen skupnosti, kar vpliva na zmanjševanje pomena in prisotnosti medgeneracijskega sodelovanja, ob umanjkanju takšnega sodelovanja pa se latentno krepi medgeneracijski konflikt. Takšni pogoji, ki spremljajo tekmovanje za omejene družbene vire, ustvarjajo prepričanje o nepravilni porazdelitvi blaginje med generacijami, to pa dolgoročno pomeni neizogibnost medgeneracijskih konfliktov (Deželan, 2017). Zavedajoč se izzivov, ki so povezani s tem, tudi *Nacionalni program za mladino 2013–2022* z eno od temeljnih usmeritev sledi »načelom medgeneracijskega sodelovanja« oziroma zagotavlja »večjo medgeneracijsko solidarnost« (Resolucija o Nacionalnem programu 2013–2022, 2013).

Da bi se medgeneracijskemu konfliktu izognili, je potrebnih mnogo ukrepov, predvsem na strani političnih odločevalcev (glej Deželan, 2017), pomemben vidik pa vendarle predstavljajo tudi prepričanja posameznikov znotraj posameznih starostnih skupin. Ta so namreč zelo pomemben določevalec uspešnosti političnih strategij in retorike igre ničelne vsote, prav tako pa predstavljajo jasen vpogled v razumevanje kompleksnih družbenih procesov. V nadaljevanju predstavljamo stopnjo zavesti o medgeneracijskem konfliktu oziroma solidarnosti med mladimi v letu 2020.

2.4.1 Odnos mladih do problema staranja prebivalstva

V sodobni družbi so tako mladi kot starejši podvrženi negativnim stereotipom in predsodkom, ki so povezani z njihovo starostjo, kar je močno tudi posledica odsotnosti stikov med generacijami ter institucionaliziranih prehodov v različna starostna obdobja. Spreminjajoča se numerična razmerja med skupinami prebivalstva in posledično tudi njihova družbena moč sta izziva, ki se ju zavedajo tudi institucije Evropske unije, ki že dolgo opazujejo posledice demografskih sprememb, kot so daljšanje življenjske dobe in večanje števila delovno aktivnega prebivalstva, starega več kot 60 let, nizka stopnja rodnosti in s tem povezano manjše število mladih ipd. Da bi države, ki se soočajo s takšnimi spremembami, lahko na primeren način ohranjale in krepile sodelovanje med generacijami, je potrebno sistematično prilagajati njihove javne politike tudi v luči teh sprememb (EC, 2005).

Ker so mladi numerično šibkejši in v manjši meri pripravljeni sodelovati v institucionalni politiki (npr. na volitvah, na kandidiranju na volitvah, pri aktivnostih političnih strank), je potrebno vzpostaviti zanje privlačne mehanizme, skozi katere bo njihov glas slišan in upoštevan, hkrati pa tudi okrepiti mehanizme, ki omogočajo neposreden stik med pripadniki posameznih starostnih skupin. Leto 2020 je zaradi nevarnosti prenosa okužbe covid-19 pomenilo še dodaten izziv za medgeneracijske stike in sodelovanje med mlajšo in starejšo generacijo (Leng Thang in Engel, 2020), saj je prav omejevanje fizičnega stika – enega od osnovnih načinov preseganja izzivov dialoga med generacijami – v osrčju javnih politik, ki se borijo proti tej bolezni. Ravno v tem kontekstu je še toliko bolj pomembno poznavanje stanja in prepričanj, ki jih mladi imajo v povezavi s starajočo se družbo in svojo vlogo v njej.

Potrebno je poudariti, da je že raziskava *Mladina 2010* pokazala na ne preveč rožnate razmere, ko gre za to področje. Če pogledamo, kako mladi dojemajo večanje števila starejših in manjše število mladih (glej Grafikon 2.11), lahko zelo hitro ugotovimo, da mlade večanje števila starejših skrbi. Skoraj 80 odstotkov jih je namreč že v letu 2010 odgovorilo, da je to velik ali zelo velik problem. Desetletje na žalost ni prineslo večjih

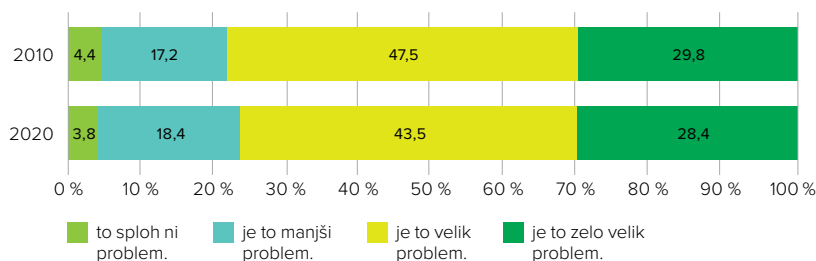
sprememb in v letu 2020 le nekaj odstotkov manj mladih meni, da to ni velik ali zelo velik problem (71,9 %), pri čemer to še bolj zgovorno potrjuje dejstvo, da se je odstotek mladih, ki menijo, da to sploh ni problem, celo zmanjšal.

Grafikon 2.11:

Številnost starejših kot problem.

V Sloveniji bo v bližnji prihodnosti vse več starejših in manj mladih.

Ali meniš, da ...

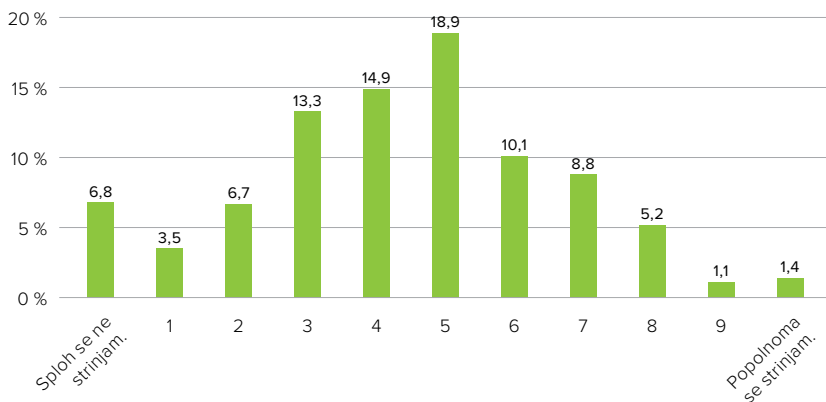
Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Pri obravnavi zavedanja o staranju prebivalstva kot demografskemu in splošno družbenemu problemu je potrebno poudariti, da je to zavedanje povezano z izobrazbo, saj višje izobraženi razumejo to stanje kot precej bolj problematično kot pa nižje izobraženi. Prav tako, zanimivo, to velja za ženske, ki opisane razmere razumejo kot precej bolj resne v primerjavi z moškimi vrstniki. Povsem jasno je, da je skrb glede starajočega prebivalstva povezana s porazdelitvijo blaginje med generacijami in s spremembami, ki se obetajo v bodoče na podlagi predstavljenih demografskih trendov. Zelo malo mladih namreč verjame, da je blaginja med mladimi in starejšimi pravično porazdeljena. Če smo natančni, le peščica je takih, ki meni tako (glej Grafikon 2.12), to pa pomeni, da mladi demografske trende zelo jasno povezujejo s prerazdelitvenimi politikami ter z razmerjem med prerazdelitvijo med starejše in mlajše dele populacije. Tudi v tem primeru so ženske precej bolj zaskrbljene kot njihovi moški kolegi, prav tako pa tudi tisti z višjo stopnjo pridobljene izobrazbe v večji meri menijo, da gre za nepravilno porazdelitev blaginje med generacijami.

Grafikon 2.12:

Pravičnost porazdelitve blaginje med mladimi in starejšimi.

Blaginja med mladimi in starejšimi je pravično porazdeljena (%).

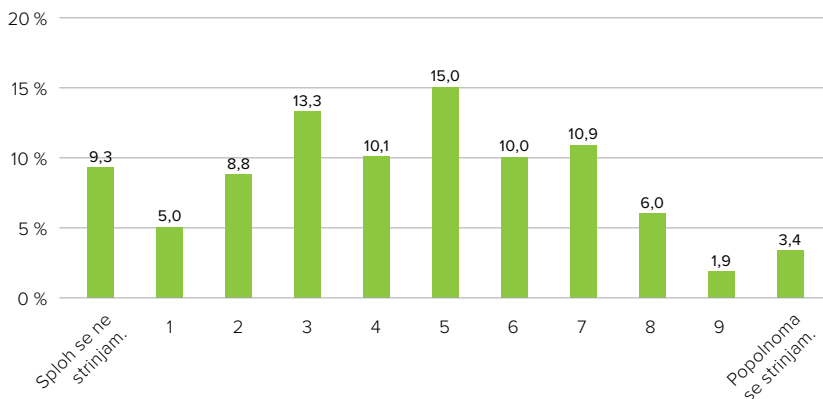
Vir podatkov: Mladina 2020.

Vendar pa razlogov za popolno črnogledost vendarle ni. Poleg jasnega razumevanja izzivov starajoče se družbe mladi razumejo tudi, da problem ne tiči v starejših samih ter da tudi ni na njih, da ta problem rešujejo. Relativno malo se jih namreč nagiba k stališču, da bi starejši morali zmanjšati svoje zahteve v korist blaginje mladih. Na ta način tudi jasno pokažejo odklik od dozdevne neizogibnosti konflikta med generacijami, na katerega pogosto napeljujejo s svojimi politično-marketingškimi potezami predvsem politični akterji, ki napajajo svojo podporo z glasovi iz velikega upokojskega bazena volivcev.

Grafikon 2.13:

Zmanjšanje zahtev starejših v korist mladih.

Starejši ljudje bi morali zmanjšati svoje zahteve v korist blaginje mlajših (%).

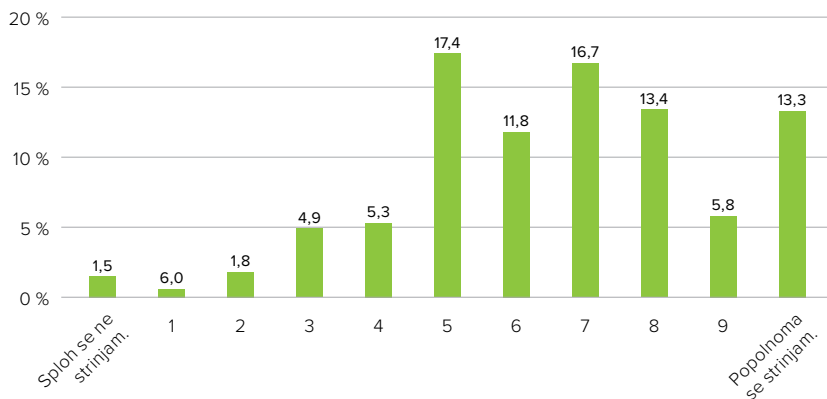
Vir podatkov: Mladina 2020.

Prav nasprotno, rezultati bolj kot na tleč konflikt med generacijami kažejo, da mladi premorejo veliko empatije tudi do tistih, ki se jih pogosto neupravičeno postavlja kot »krivce« za pomanjkanje sredstev na področju transferjev za mlade. Da mladi ne nasedajo retoriki igre ničelne vsote in neizogibnosti medgeneracijskega konflikta, kaže dejstvo, da je zelo veliko mladih prepričanih, da so starejši prav tako kot mladi zapostavljeni, ko gre za blaginjo in javne politike države, ki bi morale blaginjo zagotavljati. Visoko strinjanje s trditvijo, da gre za blaginjsko prikrajšanost tako mladih kot starejših poleg solidarnosti z ostalimi starostnimi skupinami, nakazuje tudi na precejšnjo stopnjo razumevanja delovanja socialne države in pojmovanja vloge države v družbi blaginje.

Grafikon 2.14:

Zapostavljenost mladih in starejših, ko gre za blaginjo.

Tako mladi kot starejši so zapostavljeni, ko gre za blaginjo (%).

Vir podatkov: Mladina 2020.

Tudi tu lahko ponovno zasledimo tendenco, da se ženske s to trditvijo strinjajo v večji meri kot moški ter da posamezniki z višjo stopnjo izobrazbe v večji meri kažejo ta solidarnosten čut. Lahko bi dejali, da hipoteza o (pretiranem) individualizmu mladih tu izgublja svojo relevantnost, še posebej pa je obetajoče dejstvo, da posamezniki z največjimi obeti za zasedanje višjih položajev v družbeni hierarhiji kažejo najvišjo stopnjo empatije do položaja starejših. Takšna ocena je skladna tudi z razmišljanjem nekaterih relevantnih avtorjev, ki poudarjajo, da starejši niso v boljši poziciji kot mlajši, ko gre za ekonomsko blaginjo, temveč da so oboji zapostavljeni v primerjavi s populacijo srednje starosti (Kohli, 2009: 66).

Mladi so zadržani do prepričanja, da so starejši privilegirani

v primerjavi z mlajšimi oziroma da bi se (sedanji) starejši morali

odrekati v prid mlajšim. Namesto tega so bolj naklonjeni prepričanju,

da gre pri vprašanju blaginje za sistemsko težavo, in kot zapostavljene

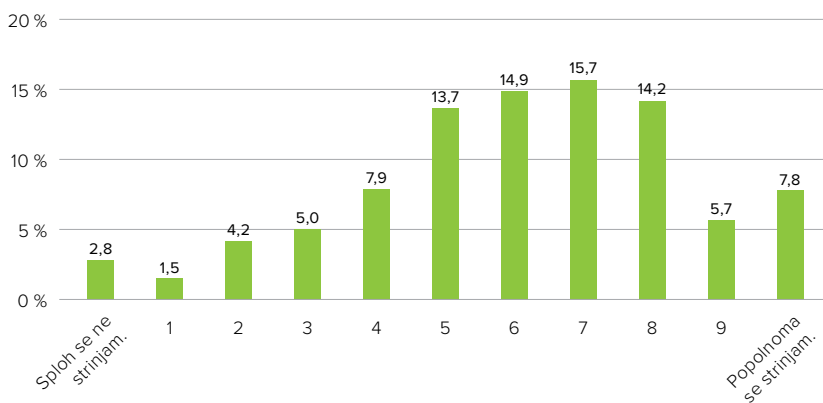
dojemajo tako mlade kot starejše.

Tudi empatija mladih pa ima svoje omejitve. Ko gre za še nerojene generacije, se empatija vendarle kaže v večji meri kot solidarnost do posameznih generacij (tj. skupin posameznikov z določeno starostjo in s skupnimi izkušnjami) in ne toliko starostnih skupin. Strinjanje s trditvijo, da bi sedanje generacije morale uravnorežiti svoje zahteve v korist še nerojenih generacij, je namreč nekoliko nižje ter kaže vendarle tudi na določeno stopnjo samozaščite ter seveda tudi učinka t. i. zakasnjene gratifikacije, tako značilne za vprašanja, ki so povezana s trajnostnim razvojem. Nekaj, kar je zelo oddaljeno in abstraktno, kot so še nerojene generacije, namreč vpliva na to, da posamezniki težko delujejo v smeri nečesa, kar bo povzročilo otipljive učinke šele po njihovi smrti. Vendarle pa ne gre prezreti še vedno precej visoke stopnje strinjanja s trditvijo uravnoreženja oziroma brzdanja blaginje v korist prihodnjih generacij, kar ustvarja lepe temelje za bolj družbeno odgovorno in trajnostno naravnano družbo v prihodnosti.

Grafikon 2.15:

Uravnoreženje zahtev sedanjih generacij v korist še nerojenih generacij.

Sedanje generacije bi morale uravnorežiti svoje zahteve v korist še nerojenih generacij (%).

Vir podatkov: Mladina 2020.

Na podlagi pregledanega bi lahko dejali, da mladi ne nasedajo diskurzu neizbežnega medgeneracijskega konflikta in da demonstrirajo vrednote ter stališča, ki so naklonjena medgeneracijski solidarnosti in dialogu med mladimi ter starejšimi. Kljub omejenim stikom s predstavniki drugih starostnih skupin, kar je posledica institucionalizacije starosti v sodobnih družbah blaginje, mladi tudi jasno razumejo doprinos, ki ga pomenijo starejši tako za njih kot za širšo družbo. Primer intervjuvane podjetnice lepo pokaže, da starost ni nujno breme, temveč hkrati tudi modrost, ki lepo dopolnjuje motivacijo in svežino mlajših posameznikov.

»Zame je bilo medgeneracijsko sodelovanje zelo pomembno, saj mi je na začetku poslovne poti predvsem primanjkovalo znanja, pri čemer so mi predvsem pomagali starejši in izkušeni podjetniki. /.../ Torej, najbolj pomembno se mi predvsem zdi širjenje različnih znanj. Vsak je dober na svojem področju. S tem dotičnim gospodom sva se zelo dopolnjevala, saj sem jaz imela sveže ideje, on pa denar za realizacijo in vse potrebno znanje.«

(Daša, 25 let, mlada podjetnica, študentka)

Tako lahko rečemo, da zaskrbljenost glede starajoče se družbe ne pomeni zamere starejšim za vse večjo participacijo pri družbenih transferjih, ki jih – roko na srce – nujno potrebujejo, temveč zaskrbljenost glede načina reševanja te izjemno pomembne problematike za prihodnost naše družbe. Gre torej za opozorilo politiki, da mlade to področje skrbi, saj se zavedajo, da bo to v veliki meri determiniralo njihovo življenje v prihodnje.

Glede dialoga med generacijami pa po drugi strani velja poudariti, da je ob odgovornemu odnosu mladih do problema starajoče se družbe potrebno negovati tudi zelo empatičen odnos mladih do starejših in drugih generacij, tudi še nerojenih.

2.5 Ključne ugotovitve in priporočila

Rezultate tega poglavja lahko povzamemo z naslednjimi ključnimi ugotovitvami:

1. Po upadanju populacije mladih v zadnjih treh desetletjih se delež mladih v populaciji ustaljuje in bo po projekcijah ostal na podobni ravni tudi v prihodnje. Na drugi strani se nadaljuje izrazito povečevanje števila starejšega prebivalstva, kar pogloblja pomen vprašanj v zvezi z medgeneracijskimi razmerji.
2. V primerjavi z letom 2010 se mladi občutno hitreje odseljujejo od svojih staršev. Povprečna starost ob odseljevanju se je v obdobju 2010–2019 znižala za skoraj dve leti in se tako občutno približala evropskemu povprečju (26,2 let).
3. V zadnjih desetletjih se nadaljuje trend vse kasnejše sklenitve zakonske zveze in odločitve za oblikovanje družine. Tudi te trende lahko podobno kot v primeru vse zgodnejšega odseljevanja od staršev razumemo kot izraz širšega trenda individualizacije mladih. Temu pritrjuje tudi trend naraščanja odločitev mladih za starševstvo brez predhodne poroke.
4. Mladi se za vse oblike socialnih opor najpogosteje obrnejo na neformalno mrežo, tj. na starše, partnerje in prijatelje. Daleč najpomembnejši akterji nudenja socialne opore mladim so starši, ki mladim v največji meri predstavljajo materialno in finančno oporo kot tudi oporo v primeru bolezni in pri iskanju zaposlitve.
5. Čeprav velika večina mladih še vedno računa na pomoč staršev na ključnih življenjskih področjih, so se ta pričakovanja po letu 2010 občutno zmanjšala. Visoko stopnjo starševske pomoči pri na primer reševanju stanovanjske problematike je leta 2010 izražalo 46 % mladih, v letu 2020 pa je ta delež znašal le še 29 %.
6. Pričakovanja mladih, da jim bodo starši v prihodnosti pomagali, se zvišujejo z boljšim materialnim stanjem družine in z boljšimi odnosi s starši, pri čemer lahko neenakomerna podpora družine povečuje neenakosti med mladimi.

7. Velika večina mladih poroča o dobrem ali zelo dobrem razumevanju s starši (77 % z očetom in 85 % z materjo). Pri tem se je po letu 2010 delež mladih, ki se zelo dobro razumejo s starši, občutno povečal, vendar se je hkrati približno enako močno povečal tudi delež mladih, ki svoje razumevanje s starši opisujejo kot slabo ali neznosno.
8. Mladi so zadržani do prepričanja, da so starejši privilegirani v primerjavi z mlajšimi oziroma da bi se (sedanji) starejši morali odre-kati v prid mlajšim. Namesto tega so bolj naklonjeni prepričanju, da gre pri vprašanju blaginje za sistemsko težavo, in kot zapostavljene dojemajo tako mlade kot starejše.

Na osnovi navedenih ugotovitev se kot smiselne kažejo naslednje ključne usmeritve na področju mladinske politike:

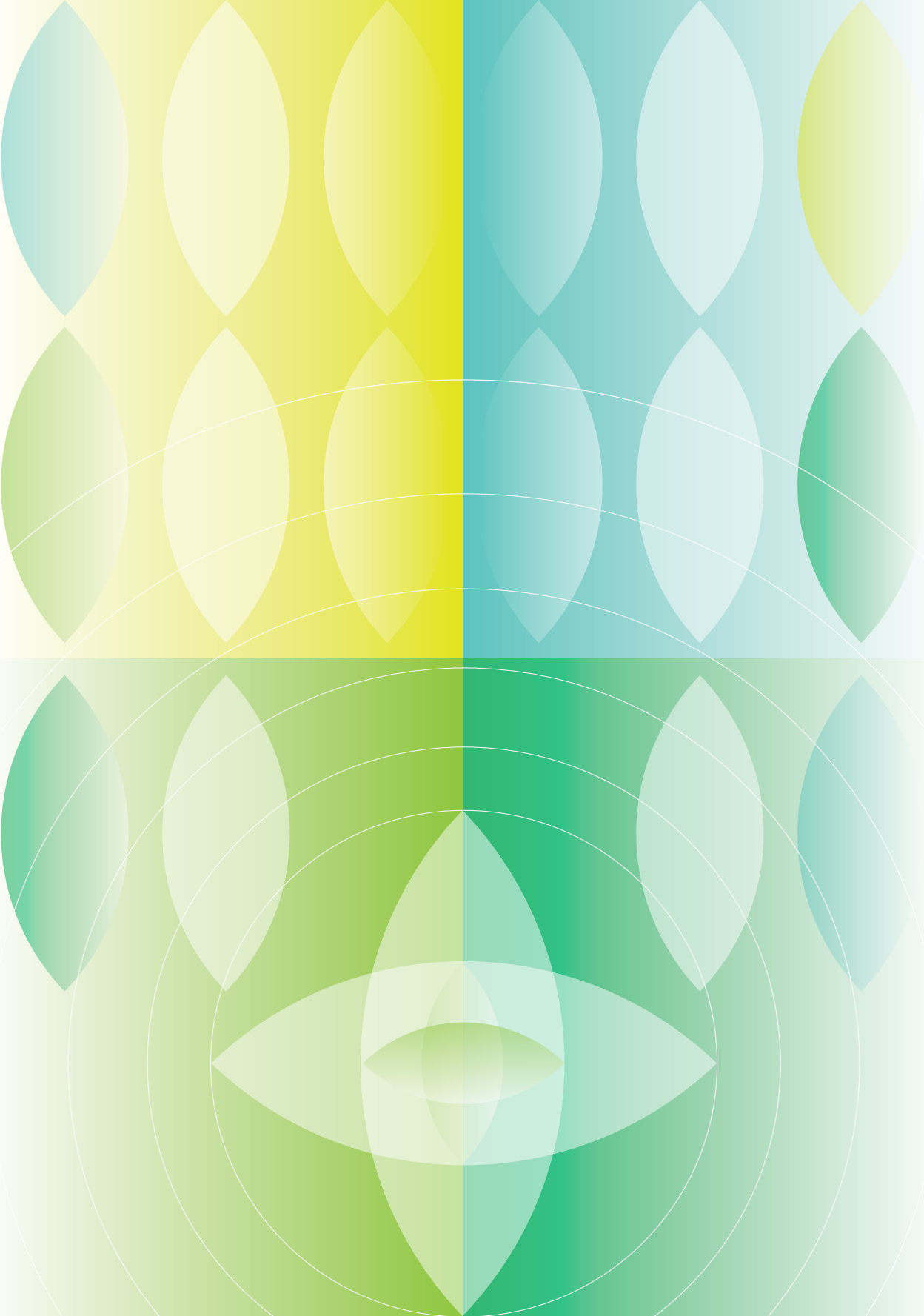
1. Glede na to, da se mladi vse bolj oddaljujejo od opore svojih izvornih družin (čeprav te še vedno ostajajo bistvenega pomena), je smiselno, da država okrepi podporo mladim pri prehajanju v odraslost, kar lahko vključuje predvsem ukrepe, ki so usmerjeni v okrepitev financiranja in dostopa do izobraževanja, pomoč mladim pri pridobivanju stabilne zaposlitve ter izboljšanje možnosti mladih za ureditev stanovanjskega vprašanja.
2. Potrebno je spodbujati institucionalizirane stike med mladimi in starejšimi s pomočjo integracije načel medgeneracijskega sodelovanja na področju oblikovanja in izvajanja javnih politik na vseh ravneh (lokalni, nacionalni, transnacionalni) (npr. minister, ki je pristojen za medgeneracijski dialog, medgeneracijski koordinatori, medgeneracijski sveti, ombudsman bodočih generacij ipd.).
3. Potrebno je negovati medgeneracijski pogled z različnimi ukrepi informiranja in izobraževanja celotne družbe o pomenu, sporočilu in logiki medgeneracijskega pristopanja k družbenim zadevam (npr. programi in projekti ozaveščanja o pomenu medgeneracijskega dialoga).
4. Potrebno je spodbujati participacijo državljanov in skupnosti s pomočjo razvoja oziroma izgradnje infrastrukture za medgeneracijske aktivnosti (npr. medgeneracijski centri ipd.).

2.6 Uporabljeni viri

- Beck-Gernsheim, E. (2002). *Reinventing the Family. In Search of New Lifestyles*. Cambridge: Polity.
- Buchmann, M. C., in Kriesi, I. (2011). Transition to adulthood in Europe. *Annual Review of Sociology*, 37 (1), 481–503.
- Brückner, H., in Mayer, K. U. (2005). De-standardization of the life course: What might it mean? And if it means anything, whether it actually took place. V Macmillan, R. (ur.), *The structure of the life course: Standardized? Individualized? Differentiated?* (Advances in Life Course Research, Volume 9), 27–53.
- Burlesom, B. R., Albrecht, T. L., in Sarason, I. G. (ur.). (1994). *The Communication of Social Support: Messages, Interactions, Relationships, and Community*. Thousand Oaks: Sage.
- Cobb, S. (1976). Social Support as a Moderator of Life Stress. *Psychosomatic Medicine*, 38 (5), 300–314.
- Commission of the European Communities (EC). (2005). *Green Paper »Confronting demographic change: a new solidarity between generations«*. Dostopno prek: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c08260e4-6f8e-47cd-aeec-03b57715189b> (20. 1. 2021).
- Deželan, T. (2017). *Intergenerational Dialogue for Democracy: International IDEA Discussion Paper 1/2017*. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance. Dostopno prek: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/intergenerational-dialogue-for-democracy.pdf> (21. 1. 2021).
- Deželan, T. (2018). Derailing Modern Democracies: The case of youth absence from an intergenerational perspective. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije = annali di Studi istriani e editerranei = annals for Istrian and Mediterranean studies. Series historia et sociologia*. 28 (4), 811–826. Dostopno prek: https://zdjp.si/wp-content/uploads/2018/12/ASHS_28-2018-4_DEZELAN.pdf (20. 1. 2021).
- Eurostat (2015). *Being young in Europe today*. Luksemburg: Publications Office of the European Union.
- Eurostat. 2020b. *Fertility rates*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_FRATE__custom_324462/default/table?lang=en (20. 1. 2021).
- Eurostat. 2020a. *Population: Structure indicators [DEMO_PJANIND]*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_PJANIND__custom_429447/default/table?lang=en (21. 1. 2021).
- Furlong, A. (2009). *Handbook of Youth and Young Adulthood. New perspectives and agendas*. New York: Routledge.
- Furlong, A. (2017). *Routledge Handbook of Youth and Young Adulthood*. New York: Routledge.

- Furstenberg, F. F., Hartnett, C. S., Kohli, M., in Zissimopoulos, J. M. (2015). The Future of Intergenerational Relations in Ageing societies. *Dædalus*, 144 (2), 31–40. Dostopno prek: https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=sociology_papers (21. 1. 2021).
- Hafner Fink, M., Hočevar, M., Grošelj, D., Uršič, M., Zavratnik, S., in Medved, P. (2019). *Slovensko javno mnenje 2018/1: Ogledalo javnega mnenja, mednarodna raziskava Socialna omrežja in socialni viri (ISSP 2017), Vrednote prostora in okolja, Uporaba novih tehnologij/interneta* [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM181. Dostopno prek: https://doi.org/10.17898/ADP_SJM181_V1 (21. 1. 2021).
- Hogan, B. E., Linden, W., in Najarian, B. (2002). Social support interventions: Do they work? *Clinical Psychology Review*, 22 (3), 381–440.
- Kohli, M. (2009). Age Groups and Generations: Lines of Conflict and Potentials for Integration. *Intergenerational Justice Review*, 9 (2), 66–71. Dostopno prek: <http://www.igjr.org/ojs/index.php/igjr/article/viewFile/503/369> (20. 1. 2021).
- Kuhar, M. (2002). Podaljšano sobivanje staršev in mladih odraslih v Sloveniji: razsežnosti, dejavniki in implikacije. *Socialno delo*, 51 (6), 365–378.
- Kuhar, M., in Švab, A. (2018). Stanovanjski status in osamosvajanje mladih v Mestni občini Ljubljana. *Družboslovne razprave*, 34 (88), 61–92.
- Kuhar, M., in Hlebec, V. (2019). Družina in prijatelji. V Naterer, A. (ur.), *Slovenska mladina 2018/2019*. FES.
- Lavrič, M., in Flere, S. (2011). Demografske spremembe in medgeneracijsko sodelovanje. V Lavrič, M. (ur.), *Mladina 2010: Družbeni profil mladih v Sloveniji*, 63–92. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad RS za mladino; Maribor: Aristej.
- Mandič, S. (2008): Home-Leaving and its Structural Determinants in Western and Eastern Europe: An Exploratory Study. *Housing Studies*, 23 (4), 615–636.
- Resolucija o Nacionalnem programu za mladino 2013–2022 (ReNPM13–22). *Uradni list Republike Slovenije št. 90/13*. 30. oktober. Dostopno prek: https://www.uradni-list.si/files/RS_-2013-090-03261-OB~P001-0000.PDF (20. 1. 2021).
- Schoeni, R. F., in Ross, K. E. (2005). Material assistance from families during the transition to adulthood. V Settersten, R. A., Furstenberg, F. F., in Rumbaut, R. G. (ur.), *On the Frontier of Adulthood, Theory, Research, and Public Policy*, 396–416. Chicago: University of Chicago Press.
- Shanahan, M. (2000). Pathways to adulthood in changing societies: Variability and mechanisms in life course perspective. *Annual Review of Sociology*, 26, 667–692.
- Swartz, T. T. (2008). Family capital and the invisible transfer of privilege: intergenerational support and social class in early adulthood. *New Directions in Child and Ado-*

- lescent Development*, 119, 11–24.
- Swartz, T. T., Kim, M., Uno, M., Mortimer, J., in O'Brien, K. B. (2011). Safety nets and scaffolds: Parental support in the transition to adulthood. *Journal of Marriage and Family*, 73 (2), 414–429.
- Rausa B. A. (2008). Social Support. V Loue S. J. in Sajatovic M. (ur.), *Encyclopedia of Aging and Public Health*. Springer, Boston, MA. Dostopno prek: https://doi.org/10.1007/978-0-387-33754-8_410 (20. 1. 2021).
- SURS. 20202a: *Prebivalstvo po velikih in petletnih starostnih skupinah in spolu, statistične regije, Slovenija, letno*. Dostopno prek: <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05C2002S.px> (21. 1. 2021).
- SURS. 2020b. *Starostnospecifične stopnje poročnosti*. Dostopno prek: <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05M1004S.px/table/tableViewLayout2/> (21. 1. 2021).
- Švab, A. (2001). *Družina od modernosti do postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Thang, L. L., in Engel R. (2020). Intergenerational Connections: Exploring New Ways to Connect. *Journal of Intergenerational Relationships*, 18 (4), 377–388. Dostopno prek: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15350770.2020.1828725?needAccess=true> (20. 1. 2021).
- Thoits, P. A. (1982). Conceptual, Methodological and Theoretical Problems in Studying Social Support as a Buffer Against Life Stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 23 (2), 145–159.
- Ule, M. (2014). Spremembe vsakdanjega življenja in življenjskih potekov v sodobnih globaliziranih družbah. *Teorija in praksa (posebna izdaja)*, 51, 309–327.
- Ule, M., in Kuhar, M. (2003). *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni modernosti*. Ljubljana: FDV.
- Ule, M. (2015). Vloga staršev v izobraževalnih potekih otrok v Sloveniji. *Sodobna pedagogika*, 66 (1), 30–45.
- Vaux, A. (1988). *Social Support: Theory, Research, and Intervention*. New York: Praeger.
- Veiel, H. O. F., in Baumann, U. (ur.). (1992). *The Meaning and Measurement of Social Support*. New York: Hemisphere.
- Weiss, R. S. (1974). The Provisions of Social Relations. V Rubin, Z. (ur.), *Doing unto Others*, 17–26. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Widmer, E. D., in Ritschard, G. (2009). The de-standardization of the life course: Are men and women equal? *Advances in Life Course Research*, 14 (1–2), 28–39.
- Wills, T. A. (1991). Social support and interpersonal relationships. V Clark, M. S. (ur.), *Review of personality and social psychology. Prosocial behavior*, 265–289. Sage Publication.

MITJA SARDOČ IN MARKO RADOVAN

3 IZOBRAŽEVANJE, USPOSABLJANJE IN VSEŽIVLJENJSKO UČENJE

3.1 Javno šolanje v sodobni pluralni družbi

Sodobne družbe [tudi Slovenija oz. EU] se v zadnjih nekaj letih soočajo s številnimi spremembami ter s tem povezanimi izzivi in problemi. Teroristični napadi v številnih evropskih prestolnicah, problematika radikalizacije ter nasilnega ekstremizma oz. varnosti nasploh [tudi v povezavi s t. i. »begunsko krizo«]; širše družbenopolitične razmere, npr. vzpon populističnih gibanj in nacionalizma [predvsem v posameznih državah članicah EU in njeni neposredni soseščini]; vloga medijev v posredovanju [kot tudi »generiranju«] informacij, npr. fenomen t. i. »fake news«; ter vzpon digitalnih medijev in socialnih omrežij so samo nekatere izmed sprememb, ki so v središču pozornosti tako akademske in raziskovalne skupnosti, snovalcev politik kot tudi medijev in širše javnosti nasploh. Kot posebej izstopajoče velja izpostaviti globalne gospodarske trende, npr. »veliko gospodarsko recesijo«, ter s tem povezane spremembe v samem pojmovanju javnega šolanja kakor tudi procesa vzgoje in izobraževanja nasploh.

Poleg prenosa vednosti, vzgoje in socializacije nasploh opravlja javno šolanje v sodobnih pluralnih družbah tudi vlogo t. i. »velikega izenačevalca«. Zagotavljanje enakih izobraževalnih možnosti velja namreč za enega od temeljev javnega šolanja ter enega od osnovnih mehanizmov zagotavljanja pravičnosti v procesih distribucije selektivnih družbenih položajev. Kakor izpostavljajo avtorji *Bele knjige o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*, je »nujni pogoj za to, da imajo v sodobnih družbah, temelječih na liberalnih in demokratičnih načelih, vsi njihovi državljani enake možnosti za uspeh v življenju« (Krek, 2011: 14). Ne nazadnje je družbeni status

oz. socialna mobilnost posameznika v veliki meri odvisna prav od dosežkov oz. njegove uspešnosti v procesu šolanja.

Osrednje merilo posameznikovega družbenega statusa tako ni več njegov »izvor«, npr. socialnoekonomski položaj staršev, rasa, spol, veroizpoved itn., temveč v prvi vrsti posameznikove zasluge, ki jih Michael Young v knjigi *The Rise of Meritocracy* povzame v formulo »zasluga [*merit*] = IQ + trud« (Young, 1958). Kar šteje oz. kar posamezniku dodeli družbeni status, torej niso več okoliščine, na katere posameznik nima vpliva, temveč njegov [predvidoma (iz)merljiv] dosežek v procesu šolanja kot seštevek oz. rezultat vrste dejavnikov, npr. posameznikovega vloženega truda, talentov itn. »Tako praktično kakor tudi etično,« je opozoril Young, »je meritokratično izobraževanje podlaga za meritokratično družbo.« Ne nazadnje je bila »rast množičnih izobraževalnih sistemov v vseh industrijskih družbah« eden izmed pomembnejših pojavov 20. stoletja (prav tam).

»Šola je zelo pomembna. Če nimaš šole, boš težko dobil službo. Za nas, Rome, je to še sploh problem, veliko naših nima končane šole in tudi zaradi tega ne morejo dobiti službe.«

(Benjamin, 22 let, mladi Rom)

Kljub temu je v zadnjih nekaj desetletjih prišlo do pomembnih sprememb v zagotavljanju enakih izobraževalnih možnosti. Paradoksalno je prav meritokratično izobraževanje postalo ena od ključnih ovir pri spoprijemanju z vse večjo družbeno neenakostjo in s tem povezano distributivno (ne)pravičnostjo. Kot posebej izpostavljene probleme velja izpostaviti [vsaj] tri, ki jih le-ta odpira, in sicer »past meritokracije« (Markovits, 2019), »razkorak v priložnostih« (Putnam, 2015) ter »meritokratični napuh« (Sandel, 2020).

Hkrati ostaja izobraževanje v samem središču javnih politik, saj naj bi predstavljalo enega glavnih kazalcev prihodnje gospodarske rasti in blaginje posameznikov. Kot poudarja Stephen Ball, je izobraževanje postalo »ključni dejavnik pri zagotavljanju gospodarske produktivnosti in konkurenčnosti v kontekstu informacijskega kapitalizma« (Ball, 2008: 1). Njegova – za številne raziskovalce distopična – vizija izobraževanja kot

naložbe temelji na [deterministični] predpostavki, da predstavljajo »boljši izobraževalni dosežki močan napovednik gospodarske rasti« (OECD, 2010: 3). Ta predpostavka o prevedljivosti učnih dosežkov v ekonomsko uspešnost je najbolj vidna v mednarodnih raziskavah merjenja izobraževalnih dosežkov na področju naravoslovne, matematične, bralne, računalniške in državljanske pismenosti. Število sodelujočih držav in obseg vloženih sredstev kot tudi medijska ter politična pozornost rezultatom teh raziskav so neizpodbiten dokaz, da predstavljajo [vsaj za svoje zagovornike] prvorazredno globalno merilo za ocenjevanje kakovosti in učinkovitosti ter pravičnosti šolskih sistemov.

Globalna kultura testiranja je postala nekakšna »nova normalnost«, ki vodi do »datafikacije« (Williamson idr., 2020) ali celo do »škandalizacije« vzgoje in izobraževanja (Steiner-Khamsi in Waldow, 2018). S tem so kvantitativni podatki postali pomembno sredstvo za zagotavljanje »legitimnosti« (Ringarp, 2016) posodobitev in ostalih sprememb javnega šolanja. T. i. »upravljanje s številkami« (Grek, 2009) je vzpostavilo zapleteno razmerje med znanostjo, »big data« in politiko (Prutsch, 2019).

Zadevo dodatno zaplete dejstvo, da je proces »korporatizacije vzgoje in izobraževanja« začel pomembno najedati egalitarni etos javnega šolanja. To je sovpadlo s premestitvijo poudarka v diskurzu neoliberalne agende na področju vzgoje in izobraževanja ter njegovo gravitacijsko orbito konceptov, ki sedaj vključuje tudi pojme, ki so bili še do nedavnega [izključna] domena egalitarizma, npr. pravičnost, dobrobit, enake možnosti, poštenost itn. Te in ostale spremembe na širšem vsebinskem področju vzgoje in izobraževanja, npr. fenomen preizobraženosti, vzgoja in izobraževanje kot odložen vstop mladih na trg delovne sile itn., potrjujejo, da ostajata vzgoja in izobraževanje v samem središču javnih politik.

»Izobraževanje je definitivno pomembno. Normalno, da je, sploh ne vem, kako naj odgovorim, tako samoumevno je to. Pri službi sicer ne vem, kako je to pomembno, pomembno pa je za razgledanost, čeprav to ni logično povezano.«

(Maša, 26 let, samostojna, a prekarno zaposlena)

Kljub globalnim spremembam, ki so povezane s procesom »korporatizacije vzgoje in izobraževanja«, je zaprtje šol ob pandemiji covid-19 pozornost javnosti kakor tudi odločevalcev in snovalcev politik ponovno usmerilo na osnovno socializacijsko vlogo javnega šolanja oz. procesa vzgoje in izobraževanja nasploh.

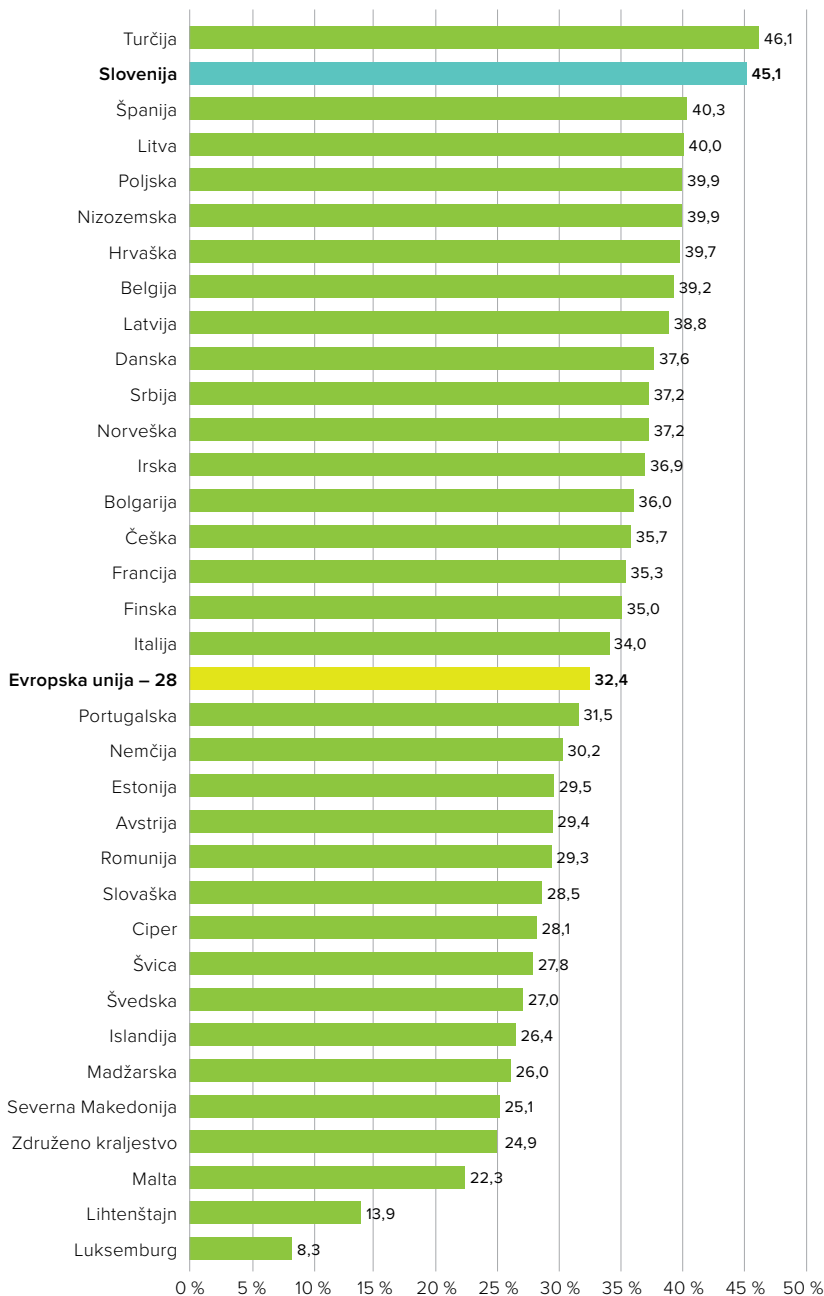
Poleg izenačevanja priložnosti posameznikov ter pridobivanja znanja in kvalifikacij ostaja javno šolanje ključna inštitucija sekundarne socializacije mladih v sodobni pluralni družbi. To potrjuje odziv mladih in njihovih staršev kakor tudi pedagoških delavcev in vodstva šol ob zaprtju šol ob pandemiji covid-19.

3.2 Visokošolsko izobraževanje

Eden od izrazov večanja izobraževalnih možnosti je tudi dostopnost visokošolskega izobraževanja. Kot kaže Grafikon 3.1, je vključenost mladih, starih od 20 do 24 let, v terciarno izobraževanje izredno visoka, ena izmed najvišjih v EU. Z deležem 45,1 % Slovenija za dobrih 13 odstotnih točk presega povprečje 28 evropskih držav, vključenih v analize Eurostata.

Grafikon 3.1:

Vključenost starostne skupine 20–24 v terciarno izobraževanje, države članice EU-28, 2018.

Vir podatkov: Eurostat.

Ta delež se sicer zadnja leta nekoliko zmanjšuje in je svoj vrh dosegel leta 2014, ko je bilo v terciarno izobraževanje vključenih skoraj 49 % starostne skupine od 20 do 24 let. Toda ne glede na ta upad ostaja delež vključenih v terciarno izobraževanje zelo visok. Kaj temu botruje? Večanje dostopnosti visokošolskega izobraževanja je bilo kot pomemben cilj vključeno tudi v *Resolucijo o Nacionalnem programu visokega šolstva 2011–2020* (ReNŠVŠ), ki jo je sprejel državni zbor leta 2011. Po tej resoluciji naj bi bila v letu 2020 vključenost generacije v terciarno izobraževanje od 19 do 24 let že 75-odstotna. Starostni interval, uporabljen v ReNŠVŠ, se sicer v popolnosti ne ujema z Eurostatovimi starostnimi kategorijami, kljub temu pa lahko z malo tveganja ugotovimo, da teh ciljev v Sloveniji v letu 2020 nismo dosegli. V širšem smislu lahko vzroke visoke vključenosti v terciarno izobraževanje iščemo tudi vlogi visokošolskega študija kot socialnega korektiva, kar je povezano s sorazmerno zahtevnim položajem mladih na trgu dela, z možnostjo študentskega dela v brezplačnosti študija ipd.

Delež vključenih v terciarno izobraževanje populacije, stare od 20 do 24 let, je v Sloveniji najvišji med državami EU-28.

Stopnja vključenosti v terciarno izobraževanje žal ni neposredno povezana s stopnjo gospodarske in tehnološke razvitosti posamezne države. Podatki v zgornji tabeli kažejo, da je npr. delež slovenskih študentov za (skoraj) 100 % večji od deleža študentov na Švedskem, v Švici ali Avstriji – držav, ki beležijo veliko večji BDP od Slovenije (OECD, 2021). Kljub visokemu deležu vpisanih pa nekatere raziskave kažejo, da je ponudba znanj in spretnosti premalo usklajena s potrebami gospodarstva in družbe (OECD, 2016).

3.3 Počutje v šoli (subjektivna zaznava šolanja)

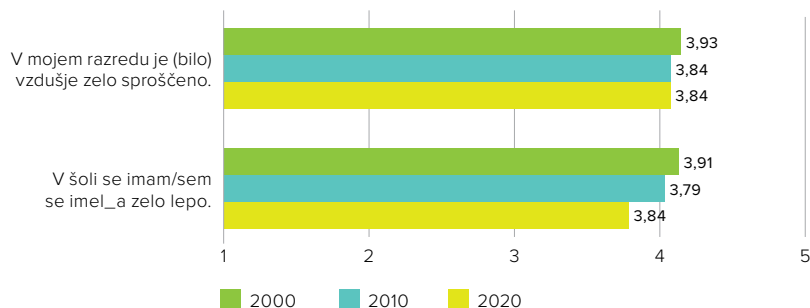
Šolska klima in s tem povezano vprašanje zagotavljanja varnega ter spodbudnega učnega okolja sodita med pomembne indikatorje splošnega počutja učencev v procesu vzgoje in izobraževanja (Japelj Pavešić idr., 2012; OECD, 2020: 120–125). Poleg teoretikov, snovalcev politik ter stro-

kovno-pedagoških delavcev in staršev zagotavljanju varnega in spodbudnega učnega okolja posebno pozornost namenjajo tudi nekatere izmed najpomembnejših globalnih »think tank« (npr. Brookings) kot tudi »fact tank« organizacij (npr. Pew Research Centre), v Sloveniji pa je zagotavljanje varnega in spodbudnega učnega okolja že nekaj let prednostna naloga Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport. To potrjujejo tudi rezultati mednarodnih raziskav merjenja izobraževalnih dosežkov, saj so dosežki učencev v šolah, kjer šolsko klimo ocenjujejo kot pozitivno, praviloma višji. Hkrati pozitivna šolska klima pomembno vpliva na zmanjševanje razkoraka med socialnoekonomskim statusom učencev ter njihovimi dosežki (Japelj Pavešić idr., 2012). Npr. rezultati raziskave *TIMSS 2007* in *2008* kažejo na pozitivno medsebojno povezanost pozitivne šolske klime ter matematičnih in naravoslovnih dosežkov učencev in dijakov (Japelj Pavešić idr., 2012).

V raziskavi *Mladina 2020* smo počutje anketirancev v šoli merili z dvema trditvama, in sicer 'V šoli se imam/sem se imel_a zelo lepo.' ter 'V mojem razredu je (bilo) vzdušje zelo sproščeno.'. Obe trditvi smo merili s 5-stopenjsko lestvico (1 – sploh ne velja, ... 5 – zelo velja).

Grafikon 3.2:

Vzdušje in počutje v razredu/šoli za leta 2000, 2010, 2020.

Viri podatkov: *Mladina 2000*, *Mladina 2010*, *Mladina 2020*.

Kakor je razvidno iz zgornjega grafikona, je počutje mladih v šoli v povprečju zelo pozitivno in se med leti 2000 in 2020 ne spreminja veliko. Kljub temu ugotavljamo, da je bilo počutje in vzdušje anketirancev nekoliko višje leta 2000, kasneje pa je ta ocena nekoliko nižja (čeprav še vedno nadpovprečna).

Primerjava občutka sproščenosti v času izobraževanja ni pokazala statistično pomembnih razlik glede na doseženo šolsko izobrazbo anketirancev. Tudi pri odgovorih anketirancev na vprašanje '*V mojem razredu je (bilo) vzdušje zelo sproščeno.*' so bili rezultati praviloma pozitivni. Splošno počutje v razredu pri anketirancih prav tako ne kaže pomembnih razlik glede na njihovo doseženo šolsko izobrazbo.

Analiza, s katero smo ugotavljali razlike v počutju v šoli glede na stopnjo izobrazbe anketiranih mladih, je sicer pokazala statistično pomembne razlike pri vprašanju '*V šoli se imam/sem se imel_a zelo lepo.*' ($p < 0,01$), vendar pa o nekem jasnem trendu ne moremo govoriti. Zagotovo drži, da so anketiranci z višjo stopnjo izobrazbe na ti dve trditvi odgovorili bolj pozitivno, vendar pa ta trend ni linearen.

3.4 Pričakovanja staršev do šolske uspešnosti otrok

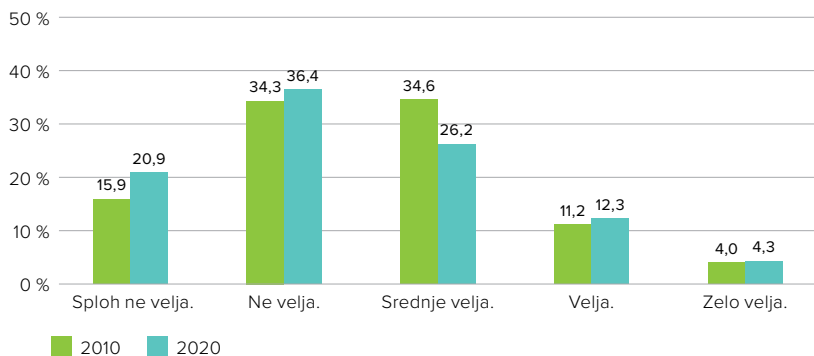
Kakor kažejo rezultati mednarodnih primerjalnih raziskav merjenja izobraževalnih dosežkov, predstavlja domače okolje pomembno podporo pri izobraževanju (Grolnick, Friendly, Bellas, 2009). Kakor je izpostavljeno v poročilu raziskave *TIMSS 2011*, je višja stopnja izobrazbe staršev »povezana z višjimi dosežki učencev, pa tudi z višjimi pričakovanji staršev glede izobrazbe svojih otrok« (Japelj Pavešić idr., 2012: 351).

Tako v okviru vprašalnika *Mladina 2020* kot tudi *Mladina 2010* so bila postavljena tudi vprašanja glede pričakovanj staršev v povezavi s šolo. Prvo vprašanje se je glasilo '*Starši v zvezi s šolo preveč zahtevajo/so zahtevali od mene.*' (Grafikon 3.3), medtem ko se je drugo glasilo '*Za moje starše je (bilo) spričevalo zelo pomembno.*' (Grafikon 3.5).

Grafikon 3.3:

Pričakovanja staršev glede šolske uspešnosti otrok.

Starši v zvezi s šolo preveč zahtevajo/so zahtevali od mene.

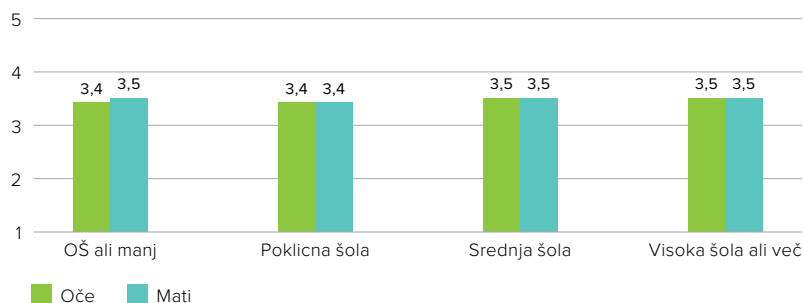
Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Sodeč po zaznavanju anketirancev v zgornjem grafikonu, je razvidno, da mladi svojih staršev niso občutili kot zahtevnih. Le manjši delež – tako leta 2010 kot leta 2020 – je namreč percipiral (odgovor 'velja' ali 'zelo velja'), da so starši v zvezi s šolo zahtevali preveč. Primerjava odgovorov mladih med leti 2010 in 2020 kaže na nekoliko višja pričakovanja staršev v letu 2020.

V naslednjem grafikonu primerjamo doseženo izobrazbo staršev in njihova pričakovanja glede šolske uspešnosti otrok (anketirancev). Rezultati ankete kažejo, da anketirani mladi glede svoje šolske uspešnosti ne občutijo velikih pritiskov s strani staršev. Na vprašanje, ki se je glasilo '*Starši v zvezi s šolo preveč zahtevajo/so zahtevali od mene.*', se odgovori gibljejo pod povprečno oceno ($M = 3$). Analiza je pokazala, da so anketiranci z nižjo dokončano izobrazbo občutili večji pritisk (ali ga bili deležni) s strani staršev glede šolske uspešnosti. Razlike so statistično pomembne predvsem glede na izobrazbeno raven samih anketirancev ($p < 0,05$) in kažejo, da največji pritisk staršev glede svojega šolanja zaznavajo predvsem anketiranci na srednješolski ravni izobrazbe (dokončana dvo- ali triletna policna šola).

Grafikon 3.4:

Pričakovanja glede šolske uspešnosti otrok glede na izobrazbo staršev.

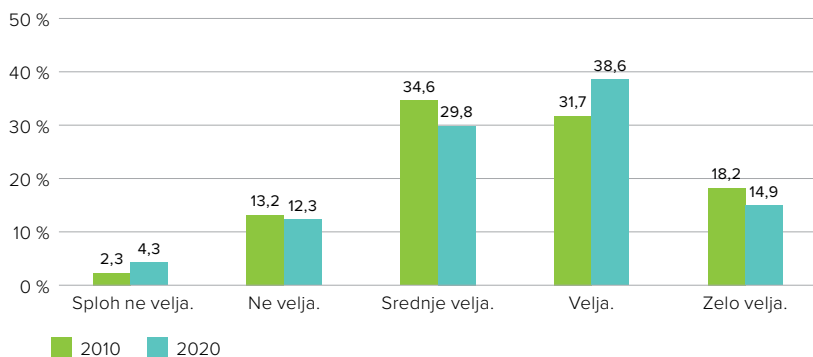

Vir podatkov: Mladina 2020.

Grafikon 3.5:

Pomembnost šolskega spričevala za starše.

Za moje starše je (bilo) spričevalo zelo pomembno.

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Iz porazdelitve odgovorov v grafikonu na vprašanje o pomembnosti spričevala otroka za starše je razvidno, da je bilo spričevalo za starše veliko bolj pomembno kakor pa percepcija zahtevnosti staršev glede šole, sodeč po zaznavanju anketirancev (Grafikon 3.5). Primerjava odgovorov med leti 2010 in 2020 kaže, da postaja šolsko spričevalo (in s tem povezani šolski dosežki) za starše v povprečju vse bolj pomembno.

Kakor nakazujejo zgoraj predstavljeni rezultati, ima domače okolje pomembno napovedno vrednost glede dosežkov učencev v procesu vzgoje in izobraževanja. Čeprav velja stopnja izobrazbe staršev za pomemben napovednik učnih dosežkov njihovih otrok, pa rezultati raziskave *Mladina 2020* kažejo, da razlike glede zaznane pomembnosti spričevala otroka za starše in njihovo izobrazbo niso velike. Tudi zato ostaja vloga javnega šolanja kot »velikega izenačevalca« pomembna.

Kljub dejstvu, da ima javno šolanje pomembno vlogo pri izenačevanju priložnosti posameznikov, predstavlja domače okolje ključno spodbudo pri podpori za učno uspešnost ter s tem povezano socialno mobilnost mladih.

3.5 Neformalne oblike izobraževanja

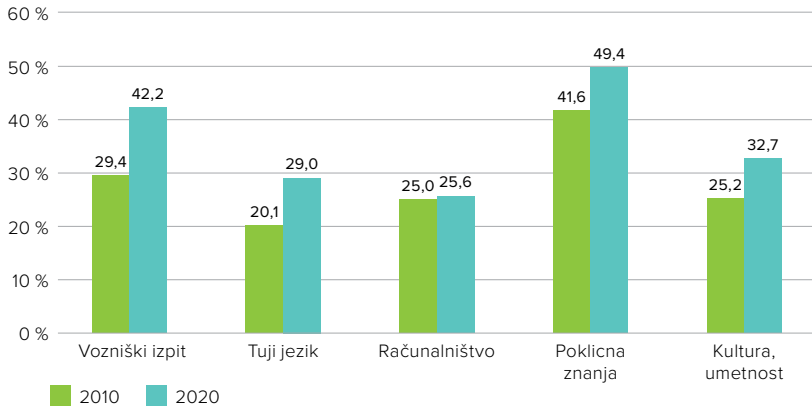
Za neformalno izobraževanje štejemo vse organizirane izobraževalne dejavnosti, ki se jih je oseba udeleževala zunaj ustaljenega formalnega sistema. Za neformalno izobraževanje je značilno, da ga lahko izvajajo tudi institucije, ki po svoji naravi niso izobraževalne, rezultati neformalnega izobraževanja se lahko ovrednotijo in vodijo v priznavanje (certifikacijo). Neformalno izobraževanje včasih označujemo tudi kot »polstrukturirano učenje«, vendar »ne vodi do javnoveljavne (formalne) izobrazbe« (Muršak, 2012: 66).

Anketiranci so bili v okviru vprašanja o neformalnem izobraževanju povprašani tudi o tem, katerih oblik slednjega so se udeležili v zadnjih 12 mesecih (leto 2019).

Grafikon 3.6:

Vključenost v neformalno izobraževanje (primerjava 2010 in 2020).

Pomisli na različne tečaje, usposabljanja in delavnice, ki niso del rednega šolskega izobraževanja. Koliko takšnih izobraževanj si se udeležil_a v letu 2019 glede na naslednja področja? (Deleži anketirancev, ki so se vsaj enkrat udeležili posameznega neformalnega izobraževanja.)

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Odgovori anketirancev kažejo, da predstavlja neformalno izobraževanje vse pomembnejšo obliko pridobivanja novih znanj in kompetenc, saj je udeležba na različnih tečajih, usposabljanjih in delavnicah v porastu.

Neformalno izobraževanje – predvsem tisto, ki je povezano

s specifičnimi znanji s področja, s katerim se mladi poklicno ukvarjajo

– postaja vse pomembnejša oblika pridobivanja znanj in kvalifikacij.

Tudi vrstni red oblik neformalnega izobraževanja, ki so se jih udeležili anketiranci v zadnjih 12 mesecih, je v primerjavi z letom 2010 popolnoma spremenjen. Leta 2010 je najbolj množično obliko neformalnega izobraževanja – v celoti pričakovano – predstavljala *‘priprava na vozniški izpit’*. Slednjega je v letu 2010 opravljalo 29,4 % anketirancev, leta 2020 pa že 42,2 %, kar za okoli četrtno več kakor pri mladih v letu 2010.

Kot najbolj množično obliko neformalnega izobraževanja so anketiranci v raziskavi *Mladina 2020* označili '*specifična znanja s področja, s katerim se poklicno ukvarjam ali se bom ukvarjal_a*'. Kar 49,4 % anketirancev je označilo to možnost (leta 2010 jo je označilo 41,8 % anketirancev). Sledi udeležba na kulturnih ali umetniških tečajih. Tudi tukaj udeležba v veliki meri odstopa od rezultatov iz leta 2010, saj se jih je v okviru letošnje raziskave udeležilo 32,7 % anketirancev (25,2 % v letu 2010).

Največjo spremembo glede množičnosti udeležbe v programih neformalnega izobraževanja beležijo tečaji računalništva ter tečaji tujih jezikov. To sta bila z uvedbo programa 9-letne OŠ (v zadnjem triletju) med učenci najpogostejše obiskana izbirna predmeta (Sardoč, 2005). Obe obliki neformalnega izobraževanja v primerjavi z rezultati iz leta 2010 beležita porast v udeležbi. Tečajev tujih jezikov se je leta 2020 (vsaj enkrat) udeležilo 29 % anketirancev (vsaj enkrat se jih je v letu 2010 udeležilo 20,3 % anketirancev). Tečajev računalništva se je leta 2020 (vsaj enkrat) udeležilo 25,6 % anketirancev (vsaj enkrat se jih je v letu 2010 udeležilo 16,8 % anketirancev).

Anketiranci so hkrati odgovorili, da so se udeleževali tudi drugih oblik neformalnega izobraževanja. Več kot 3-krat se jih je udeležilo kar 54,9 % anketirancev (54,1 % leta 2010). Rezultati raziskave l. 2020 so prav tukaj najmanj odstopali od rezultatov raziskave iz l. 2010.

Zgoraj predstavljeni rezultati kažejo, da postaja pridobivanje dodatnih znanj skozi različne programe, tečaje in ostale oblike neformalnega izobraževanja vse bolj pomembno. Trend glede udeležbe v programih neformalnega izobraževanja nakazuje na vse večji pomen vseživljenjskega učenja, kar potrjujejo tudi posamezni odgovori anketirancev v intervjujih, ki so bili opravljeni v okviru raziskave *Mladina 2020*.

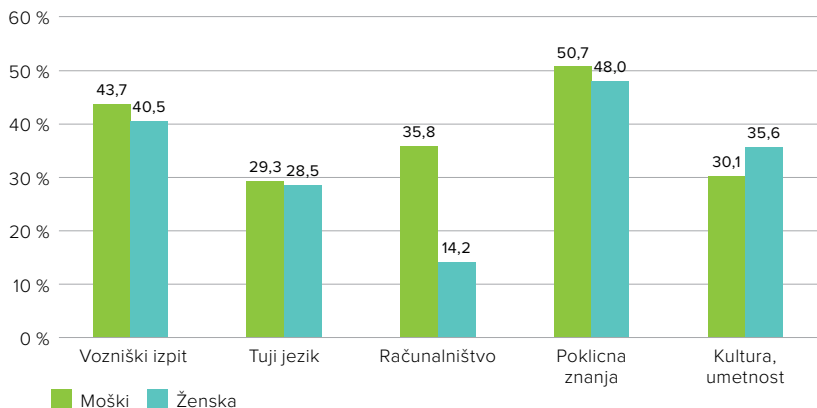
Trend v naraščajoči vlogi in pomenu pridobivanja dodatnih znanj skozi različne oblike neformalnega izobraževanja potrjuje, da predstavljajo te oblike izobraževanja in usposabljanja pomembno dopolnitev formalnega procesa vzgoje in izobraževanja ter vseživljenjskega učenja nasploh.

V spodnjem grafikonu so predstavljene razlike v udeležbi v neformalnem izobraževanju glede na spol. Kot je razvidno iz grafikona, večjih razlik ni. Izpostavimo lahko razlike predvsem na dveh področjih neformalnega izobraževanja: na področju kulture in umetnosti se nekoliko več izobražujejo ženske, na področju računalništva pa močno prednjačijo moški. Na teh dveh področjih so razlike tudi statistično pomembne.

Grafikon 3.7:

Udeležba v neformalnem izobraževanju glede na spol.

Pomisli na različne tečaje, usposabljanja in delavnice, ki niso del rednega šolskega izobraževanja. Koliko takšnih izobraževanj si se udeležil_a v letu 2019 glede na naslednja področja? (Deleži anketirancev, ki so se vsaj enkrat udeležili posameznega neformalnega izobraževanja.)

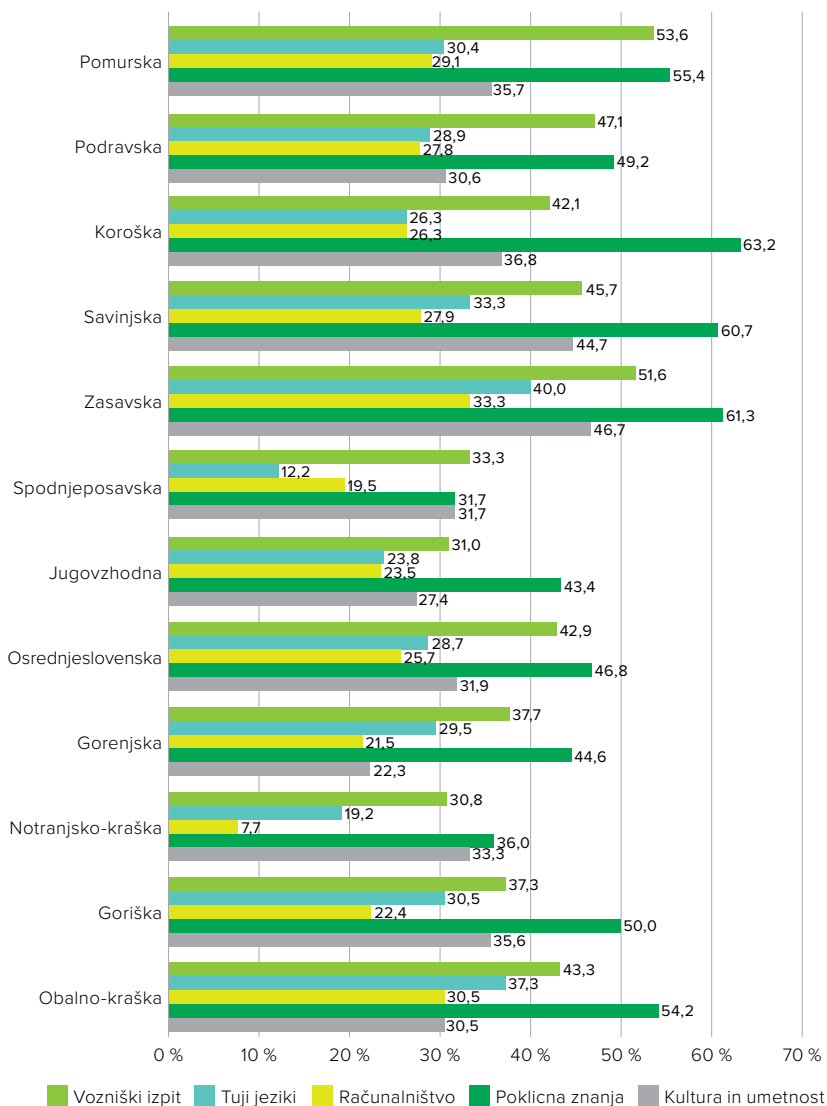
Vir podatkov: Mladina 2020.

Razlike v udeležbi v različnih oblikah neformalnega izobraževanja glede na regijo kažejo, da je razmerje med vsemi opazovanimi področji neformalnega izobraževanja podobno: največji delež udeležb lahko pripišemo pridobivanju poklicnih znanj, temu sledijo izobraževanja za pridobitve voznškega izpita ter izobraževanja s področja umetnosti in kulture.

Grafikon 3.8:

Udeležba v neformalnem izobraževanju glede na regijo (v %).

Pomisli na različne tečaje, usposabljanja in delavnice, ki niso del rednega šolskega izobraževanja. Koliko takšnih izobraževanj si se udeležil_a v letu 2019 glede na naslednja področja? (Deleži anketirancev, ki so se vsaj enkrat udeležili posameznega neformalnega izobraževanja.)

Vir podatkov: Mladina 2020.

Jasne pa so razlike glede udeležbe mladih po različnih regijah. Rezultati raziskave kažejo, da so se v letu 2019 v povprečju največ neformalno izobraževali mladi v koroški, savinjski, zasavski in pomurski regiji.

»Zame druge izbire ni bilo. Takoj se vedel, da hočem postati kmetovalec, in zato se se vpisal na biotehniško šolo v Rakičanu. Koliko je to izobraževanje zame pomembno, še ne vem. Sicer se veliko naučim in dobil bom neko izobražbo, in če bom šolo končal, bom lahko zaprosil za nepovratna sredstva za najem zemlje. V šoli imamo zelenjadarstvo, poljedelstvo, vinogradništvo, imamo pa tudi računalništvo. Moj najljubši predmet je zelenjadarstvo, saj zelo rad delam na vrtu, še posebno rad kopljem in ravnam zemljo.«

(Timotej, 24 let, mladi predstavnik madžarske manjšine in bodoči kmetovalec)

3.6 Priložnostno učenje

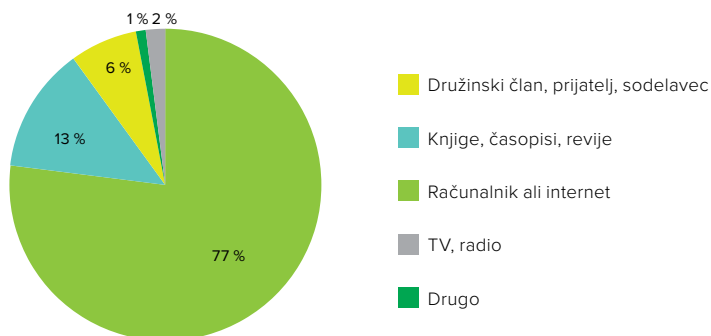
Poleg formalnega in neformalnega ima tudi priložnostno učenje pomembno vlogo v okviru pridobivanja, posodabljanja, poglobljanja in razširjanja znanja ter s tem povezanih spretnosti in kompetenc. V *Memorandumu o vseživljenjskem učenju* (2000) je priložnostno učenje opredeljeno kot »naravni spremljevalec vsakdanjega življenja«. Za razliko od formalnega in neformalnega izobraževanja za to učenje ni nujno, da je organizirano ali celo namerno. Zato ga posamezniki pogosto niti ne prepoznajo za učenje, ki prispeva k njihovemu znanju in spretnostim (prav tam). Eno od temeljnih vlog pri razvoju in promociji priložnostnega učenja ima Unesco (2012), ki priložnostno učenje opredeljuje kot učenje, ki poteka izven izobraževalnih institucij: v družini, na delovnem mestu ali v skupnosti in je predvsem odraz interesov ter dejavnosti posameznika.

Anketiranci so bili v okviru tega vprašanja povprašani tudi o tem, ali so v zadnjih 12 mesecih poleg posameznih oblik neformalnega izobraževanja še na kak drug način namensko pridobivali znanje (branje strokovne literature, brskanje po spletu). 68,4 % anketirancev je na to vprašanje odgovorilo pritrdilno. 54,6 % anketirancev je hkrati odgovorilo, da znanja,

kompetence, veščine ali izkušnje, ki so jih pridobili izven šole ali študija, tudi beležijo.

Grafikon 3.9:

Oblike priložnostnega učenja (v %).

Vir podatkov: Mladina 2020.

Opomba: Na to vprašanje so odgovarjali samo tisti anketiranci, ki so pritrdilno odgovorili na vprašanje o tem, da so še na kak drug način namensko pridobivali znanje.

Sodeč po odgovorih anketirancev v zgornjem grafikonu je razvidno, da predstavljata računalnik in internet najpogostejšo obliko priložnostnega učenja mladih. Več kot tri četrtine anketiranih je odgovorilo, da so se priložnostno učili s pomočjo računalnika ali interneta. Ti odgovori potrjujejo spoznanje o pomenu tehnologije za priložnostno učenje mladih (Zheng, Zhang in Gyasi, 2019). Le manjši delež anketirancev je pritrdilno odgovoril, da znanja, kompetence, veščine ali izkušnje pridobivajo s pomočjo knjig, časopisov in revij (13,2 %), s pomočjo družinskega člana, prijatelja ali sodelavca (6,4 %) oz. z gledanjem TV ali s poslušanjem radia (2,2 %). Morda najbolj presenetljiv rezultat pri tem vprašanju je ta, da nihče od anketirancev, ki so pritrdilno odgovorili na vprašanje o tem, da so še na kak drug način namensko pridobivali znanje, ni izbral mladinske organizacije oz. organizacije za mlade.

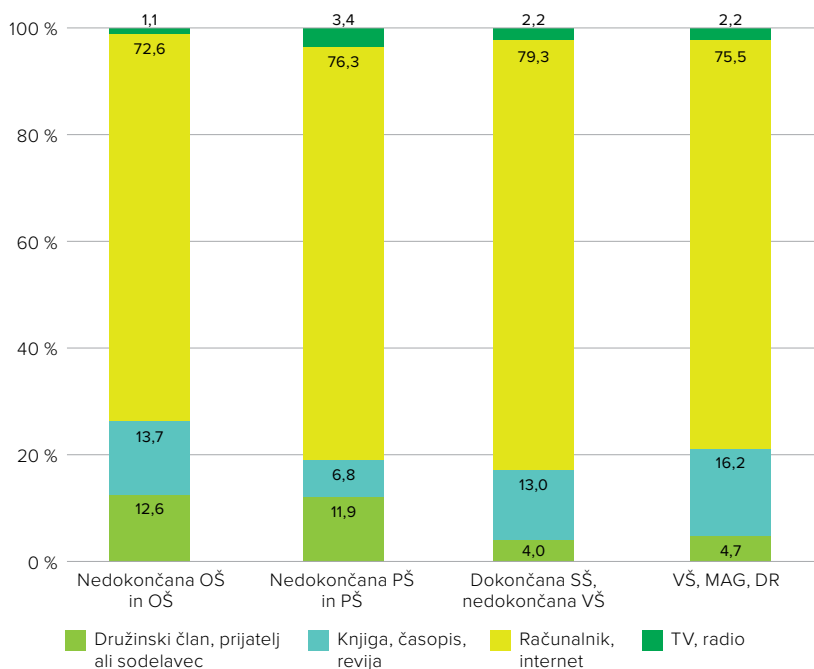
V nadaljevanju se sprašujemo o razlikah v priložnostnem učenju glede na stopnjo izobrazbe in status anketirancev. V naslednjem grafikonu so predstavljeni odgovori na vprašanje, če so mladi v letu 2019 sploh opravili katerokoli obliko priložnostnega učenja (da/ne). V analizi smo primerjali anketirance, ki so že zaključili s formalnim izobraževanjem in tako niso imeli statusa rednega ali izrednega učenca, dijaka ali študenta ($N = 501$), in tiste, ki so še vedno imeli status učenca, dijaka ali študenta ($N = 693$) po stopnji izobrazbe.

Razlike, ki smo jih izmerili s pomočjo testa hi-kvadrat, so statistično značilne ($p < 0,001$), deleži pa so razporejeni nekoliko presenetljivo oz. po neki strani potrjujejo pomen priložnostnega učenja za mlade z nižjo izobrazbo. Če si grafikon najprej ogledamo z vidika izobrazbe, ugotovimo, da se v povprečju priložnostnega učenja najpogosteje poslužujejo (ali ga ozavešijo) mladi z dokončano OŠ ali manj in tisti z visoko šolo, z magistrijem ali z doktoratom znanosti. Obe ostali izobrazbeni kategoriji imata nižji delež od prej omenjenih. Relativno enakomerna porazdeljenost deležev glede na izobrazbeno raven zagotovo priča o tem, da je priložnostno učenje oblika učenja, ki ne razlikuje glede na izobraženost posameznika, njegov socialni status ali delovni položaj, temveč je enakomerno porazdeljena med vsemi skupinami prebivalstva (Jeff in Smith, 2005).

Če to obliko učenja primerjamo še glede na status anketirancev, pa ugotovimo, da prihaja predvsem pri mladih z dokončano 2- ali 3-letno poklicno ali strokovno šolo ter srednješolsko izobrazbo do velikih razlik. V obeh primerih o opravljenem priložnostnem učenju pogosteje poročajo tisti, ki so vključeni v srednješolsko izobraževanje in imajo reden status dijaka.

Grafikon 3.10:

Priložnostno učenje glede na stopnjo izobrazbe in status anketirancev (v %).

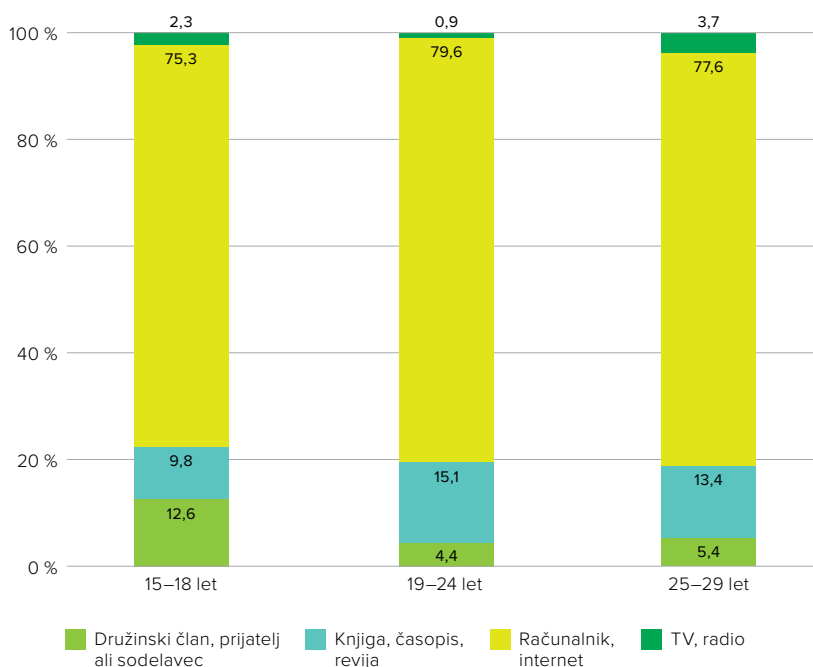
Vir podatkov: Mladina 2020.

Zanimalo nas je tudi, ali se način, na katerega je to učenje potekalo, razlikuje glede na starost anketirancev. Razlike so statistično značilne ($p < 0,005$), kažejo pa predvsem na dejstvo, da je tehnologija (računalnik in internet) ne glede na starost anketirancev izredno pomembna za priložnostno učenje. Razlike so zelo majhne, najvišji delež (80 %) pa se kaže pri starostni skupini 19–24 let. Kot kaže naša raziskava, mladi tako rekoč ne uporabljajo več televizije ali radia za namene priložnostnega učenja, najvišji delež takih mladih je 4 % pri starih od 25 do 29 let. Pri ostalih dveh starostnih kategorijah je ta delež zanemarljiv. Razlike, ki jih lahko opazimo pri mladih različne starosti, so pri kategoriji uporabe knjig, revij ali časopisov v namene priložnostnega učenja – v tem primeru se stari od 15 do 18 let nekoliko manj poslužujejo tiskanega medija (10 %) v primerjavi s starejšimi generacijami. Še največje razlike pa lahko opazimo pri navajanju virov

priložnostnega učenja kot razgovora z družinskimi člani ali s prijatelji. Ta – »temeljna oblika priložnostnega učenja« (Zeldin, 2000) – je prisotna predvsem pri starostni skupini od 15 do 18 let, pri kateri po vsej verjetnosti prednjači predvsem zaradi procesa odraščanja, v katerem se nahajajo, in večje vpetosti v primarno družinsko okolje (živijo doma).

Grafikon 3.11:

Vrste priložnostnega učenja glede na starost.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Kakor kažejo rezultati raziskave *Mladina 2020*, je tradicionalne oblike priložnostnega učenja mladih (kot oblike pridobivanja oz. krepitev znanj zunaj »tradicionalnih« učnih okolij), npr. v mladinski organizaciji, družini itn., nadomestila sodobna tehnologija (računalnik in internet).

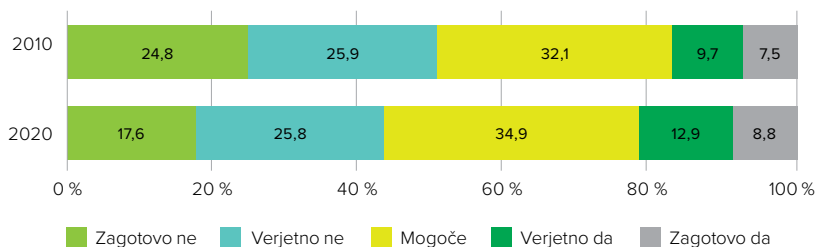
3.7 Izobraževanje v tujini

Samo manjši delež anketirancev (23 %) je del svojega izobraževanja opravljal v tujini. Izmed tistih, ki so na to vprašanje odgovorili pritrdilno, se jih je do 7 dni v tujini izobraževalo 5,9 %, do enega meseca prav tako 5,9 %, skupno od 1 do 3 mesecev 3,5 %, med 3–6 meseci 2,8 % in več kakor 6 mesecev 4,9 % anketirancev.

Glede načrtov za morebitno izobraževanje v tujini je pritrdilno (*'verjetno da'* in *'zagotovo da'*) odgovorilo skupaj 22 % anketirancev. Da se verjetno ali gotovo ne bodo izobraževali v tujini, pa je odgovorilo 43 % udeležencev raziskave. Naredili smo tudi primerjavo z raziskavo, opravljeno pred desetletjem (Lavrič, 2011), in ugotovili, da so si deleži dosti podobni, opazimo pa lahko trend večje naklonjenosti nadaljevanju izobraževalne (in potencialno tudi poklicne) poti v tujini. Delež odgovorov, da se oseba *'zagotovo ne bo'* izobraževala v tujini, je bil leta 2010 25 %, leta 2020 pa »le še« 18 %. V zadnjih desetih letih je narasel tudi delež tistih mladih, ki dopušča možnost študija v tujini: leta 2010 je le 17 % odgovorilo, da bi se zagotovo oz. verjetno izobraževali v tujini, leta 2020 je ta delež narasel že na 22 %.

Grafikon 3.12:

Namen izobraževanja v tujini, 2010, 2020 (v %).

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

3.8 Ključne ugotovitve in priporočila

Na osnovi navedenih analiz lahko v zvezi s tematiko izobraževanja in usposabljanja izluščimo naslednje ključne ugotovitve:

1. Delež mladih, ki so vključeni v terciarno izobraževanje, je v Sloveniji najvišji med državami EU-28.
2. Dosežki slovenskih učencev v okviru mednarodnih raziskav merjenja izobraževalnih dosežkov na različnih vsebinskih področjih ter na različnih ravneh sistema vzgoje in izobraževanja kažejo na visoko raven kakovosti v primerjavi s povprečjem OECD. Podatki iz raziskave *PISA 2018* kažejo, da so slovenski učenci dosegli statistično pomembno višje dosežke od povprečja OECD na lestvicah bralne, naravoslovne in matematične pismenosti.
3. Počutje mladih v šoli je v povprečju zelo pozitivno in se med letoma 2010 in 2020 ne spreminja veliko, se je pa v letu 2020 povečal delež mladih, za katere je bila šolska izkušnja zelo pozitivna.
4. Večina mladih – tako leta 2010 kot leta 2020 – svojih staršev ne percipira kot zelo zahtevnih. Primerjava odgovorov mladih med leti 2010 in 2020 kaže na nekoliko višja pričakovanja staršev v letu 2020.
5. Neformalno izobraževanje predstavlja vse pomembnejšo obliko pridobivanja novih znanj in kompetenc, saj je udeležba na različnih tečajih, usposabljanjih in delavnicah v porastu. Trend glede udeležbe v programih neformalnega izobraževanja nakazuje na vse večji pomen vseživljenjskega učenja.
6. Vse pomembnejše postaja tudi priložnostno učenje, kjer pa prihaja do razlik glede na starost. Mlajšim predstavljajo pomemben vir priložnostnega učenja njihova družina, vrstniki ali sodelavci, medtem ko predvsem starejši kot glavni vir uporabljajo tiskane vire (npr. knjige, revije ipd.).

7. Vpliv dejavnikov, kot sta izobrazba staršev, vzgojni stil itn., na izobraževanje kaže na pomen socialnoekonomskega ozadja mladih oz. domačega okolja nasploh in posledično na vlogo javnega šolanja pri zagotavljanju enakih izobraževalnih možnosti.

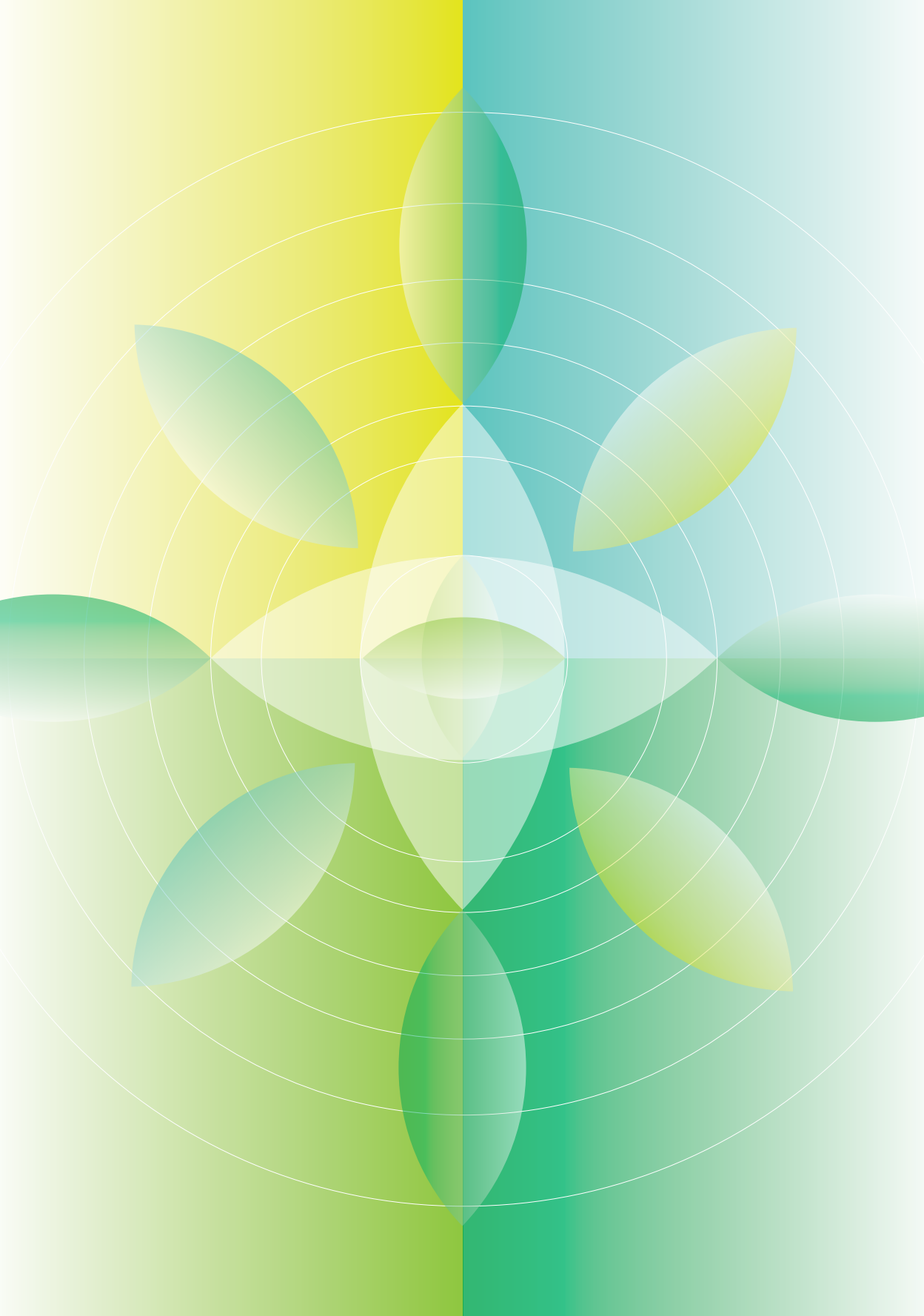
Iz navedenih ugotovitev lahko izpeljemo naslednja priporočila za izvajanje mladinske politike:

1. Glede na uspešnost slovenskih mladostnikov v procesu vzgoje in izobraževanja – kakor potrjujejo mednarodne primerjalne raziskave s tega vsebinskega področja – bi bilo smiselno okrepiti pozitivno vlogo procesa vzgoje in izobraževanja med mladimi oz. v družbi nasploh. Hkrati bi bilo potrebno – predvsem glede na izkušnje s šolanjem na daljavo v času pandemije covid-19 – opozoriti na vlogo in pomen javnega šolanja v Sloveniji tako pri zagotavljanju enakih izobraževalnih možnosti kot pri pomenu formalnih oblik vzgoje in izobraževanja kot ključne institucije sekundarne socializacije.
2. Potrebno bi bilo okrepiti zagotavljanje varnega in spodbudnega učnega okolja mladih, saj so s tem možnosti njihove uspešnosti (tako v procesu vzgoje in izobraževanja kakor tudi kasneje v delovnem okolju) toliko boljše. Hkrati ima to tudi pomemben oz. pozitiven multiplikativen učinek na širšo družbo.

3.9 Uporabljeni viri

- Ball, S. J. (2008). *The Education Debate*. Bristol: The Policy Press.
- Beechler, S., in Woodward, I. (2009). The Global 'War for Talent'. *Journal of International Management*, 15 (3), 273–285.
- Brown, P., in Tannock, S. (2009). Education, Meritocracy and the Global War for Talent. *Journal of Education Policy*, 24 (4), 377–392.
- Collings, D. G., Scullion, H., in Vaiman, V. (2015). Talent management: Progress and pro-spects. *Human Resource Management Review*. Dostopno prek: https://www.researchgate.net/publication/321492048_Contextualising_talent_management (9. 2. 2021).
- Grek, S. (2009). Governing by Numbers: the PISA 'effect' in Europe. *Journal of Education Policy*, 24 (1), 23–37.
- Grolnick, W. S., Friendly, R. W., in Bellas, V. M. (2009). Parenting and childrens' motivation at school. V K. R. Wentzel in A. Winfield, *Handbook of motivation at school*, 277–301. London: Routledge.
- Hafner-Fink, M., Broder, Ž., Doušak, M., Falle Zorman, R., Gerdina, O., Jagodic, A., in Malnar, B. (2020). *Slovensko javno mnenje 2020/1 – Poročilo o izvedbi raziskave in sumarni pregled rezultatov*. Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Japelj Pavešič, B., K. Svetlik, in Kozina, A. (2012). *Znanje matematike in naravoslovja med osnovnošolci v Sloveniji in po svetu: izsledki raziskave TIMSS 2011*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. Dostopno prek: <https://www.iea.nl/publications/study-reports/national-reports-iea-studies/znanje-matematike-naravoslovja-med> (9. 2. 2021).
- Jeffs, T., in Smith, M. K. (2005). *Informal Education. Conversation, Democracy and Learning*. Ticknall: Education Now.
- Krek, J. (ur.) (2011). *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju*. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport.
- Lavrič, M. (ur.) (2011). *Mladina 2010: Družbeni profil mladih v Sloveniji*. Ljubljana, Maribor: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad za mladino; Aristej.
- Markovits, D. (2019). *The Meritocracy Trap: How America's Foundational Myth Feeds Inequality, Dismantles the Middle Class, and Devours the Elite*. New York: Penguin Press.
- Muršak, J. (2012). *Temeljni pojmi poklicnega in strokovnega izobraževanja*. Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.
- OECD (2010). *PISA 2009 Results: Overcoming Social Background (Equity in Learning Opportunities and Outcomes)*. Pariz: OECD Publishing.

- OECD. (2016). *Skills Matter: Further Results from the Survey of Adult Skills, OECD Skills Studies*. Pariz: OECD Publishing. Dostopno prek: <https://dx.doi.org/10.1787/9789264258051-en> (11. 2. 2021).
- OECD (2020). *Education at a Glance 2020: OECD Indicators*. Pariz: OECD Publishing. Dostopno prek: <https://doi.org/10.1787/19991487> (11. 2. 2021).
- OECD (2021). *Gross domestic product (GDP) (indicator)*. Dostopno prek: doi: 10.1787/dc2f7aec-en (11. 2. 2021).
- Resolucija o Nacionalnem programu visokega šolstva 2011–2020* (ReNPVŠ11-20) (2011). Uradni list RS, št. 41 (30. 5. 2011).
- PISA (2018). *Program mednarodne primerjave dosežkov učencev in učenk: nacionalno poročilo s primeri nalog iz branja*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. Dostopno prek: <https://www.pei.si/raziskovalna-dejavnost/mednarodne-raziskave/pisa/pisa-2018> (11. 2. 2021).
- Prutsch, M. J. (ur.) (2019). *Science, Numbers and Politics*. London: Palgrave Macmillan.
- Putnam, R. (2015). *Our Kids: The American Dream in Crisis*. New York: Simon & Schuster.
- Ringarp, J. (2016). PISA lends legitimacy: A study of education policy changes in Germany and Sweden after 2000. *European Educational Research Journal*, 15 (4), 447–461.
- Sandel, M. (2020). *The Tyranny of Merit: What's Become of the Common Good*. New York: Penguin Press.
- Sardoč, M. (2005). Izbirni predmeti v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju 9-letne osnovne šole. *Šolsko polje: revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja*, XVI (5/6), 77–99.
- Steiner-Khamsi, G., in Waldow, F. (2018). PISA for scandalisation, PISA for projection: the use of international large-scale assessments in education policy making – an introduction. *Globalisation, Societies and Education*, 16 (5), 557–565.
- Unesco guidelines for the Recognition, Validation and Accreditation of the Outcomes of Non-formal and Informal Learning* (2012). Hamburg: Unesco institute for lifelong learning.
- Williamson, B., Bayne, S., in Shay, S. (2020). The datafication of teaching in Higher Education: critical issues and perspectives. *Teaching in Higher Education*, 25 (4), 351–365.
- Young, M. D. (1958 [1994]). *The Rise of the Meritocracy*. London: Transaction Publishers.
- Zeldin, T. (2000). *Conversation: How Talk Can Change Your Life*. London: Harvill Press.
- Zheng, L., Zhang, X., in Gyasi, J. F. (2019). A literature review of features and trends of technology-supported collaborative learning in informal learning settings from 2007 to 2018. *Journal of Computers in Education*, 6 (4), 529–561. Dostopno prek: <https://doi.org/10.1007/s40692-019-00148-2> (9. 2. 2021).

RUDI KLANJŠEK, TOMAŽ DEŽELAN IN NINA VOMBERGAR

4 ZAPOSLOVANJE IN PODJETNIŠTVO

4.1 Razmere na trgu dela in mladi

Evropa in Slovenija v njej se v času globalne konkurenčne tekme, avtomatizacije, neugodnih demografskih procesov in globalne epidemije virusa covid-19 soočata s silami, ki pomembno preoblikujejo trg dela in delo samo. Tradicionalne oblike zaposlenosti za nedoločen čas vse bolj zamenjujejo manj gotove, fleksibilne oblike zaposlenosti (Grimshaw idr., 2016; Kalleberg, 2011; Klanjšek, 2018; Mortimer in Moen, 2016; Standing, 2014), nove tehnologije ukinjajo delovna mesta in spreminjajo naravo dela (Ford, 2016; Brynjolfsson in McAfee, 2016), za zasedbo novo ustvarjenih delovnih mest pa je v povprečju potrebno več znanj. Slednje deloma pojasnjuje, zakaj se zvišuje starost prvega vstopa na trg dela in zakaj sam prehod traja dlje ter je bolj negotov (Dwyer in Wyn, 2001; Furlong in Kelly, 2005; Vertot, 2009).

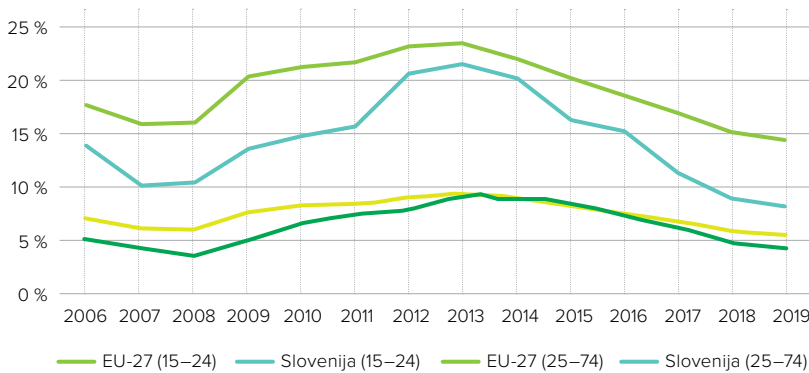
Epidemija virusa covid-19 raven omenjene negotovosti še zvišuje. Najprej zato, ker ukrepi zapiranja in omejevanja aktivnosti ogrožajo mnoga delovna mesta, nato pa zaradi prilagoditev, ki majojo tradicionalni koncept dela oziroma delovnega mesta. Tu velja še posebej izpostaviti aspekt družbene izolacije dela od doma. Ta namreč dodatno krepi proces fragmentacije trga dela, ki poleg deinstitutionalizacije (tj. deregulacije) in desindikalizacije predstavlja enega izmed pomembnih dejavnikov padajoče pogajalske moči dela (Bental in Demougin, 2010; Guschanski in Ozlem, 2020). Nadalje, študije kažejo, da delo od doma povečuje delovno obremenitev in otežuje »odklop« od dela (Felstead in Henseke, 2017), ob tem pa krepi še občutek osamljenosti in slabi duševno zdravje (Killgore idr., 2020).

Opisani trendi in spremembe se nadpovprečno dotikajo mladih (Klanjšek in Kobše, 2019), katerih sorazmerno slabši položaj na trgu je sicer nekaj, kar

se pojavlja vse od recesije v zgodnjih 80. letih 20. stoletja v ZDA in v Zahodni Evropi (Furlong in Cartmel, 2007: 36–37). Nekateri avtorji (prim. Ignjatović in Trbanc, 2009) zaradi tega govorijo o »starostni segregaciji trga dela«, ki je, kot je razvidno iz Grafikona 1, tudi in še vedno del slovenskega trga dela. Natančneje, kljub spodbudnim trendom zadnjih nekaj let, ki so stopnjo anketne brezposelnosti med mladimi znižali na rekordno nizko raven (2019: 8,1 %), je ta še vedno pomembno višja od splošne ravni brezposelnosti (4,2 %). Trenutne razmere sicer nakazujejo, da bodo uradni podatki o brezposelnosti za leto 2020 verjetno precej slabši od tistih za leto 2019.

Grafikon 4.1:

Stopnja brezposelnosti po starostnih skupinah (15–25 let in 25–74 let) in državah (EU-27 in Slovenija) v letih 2006–2019.

Vir podatkov: Eurostat – Population and social conditions/Employment and unemployment (Labour Force Survey).

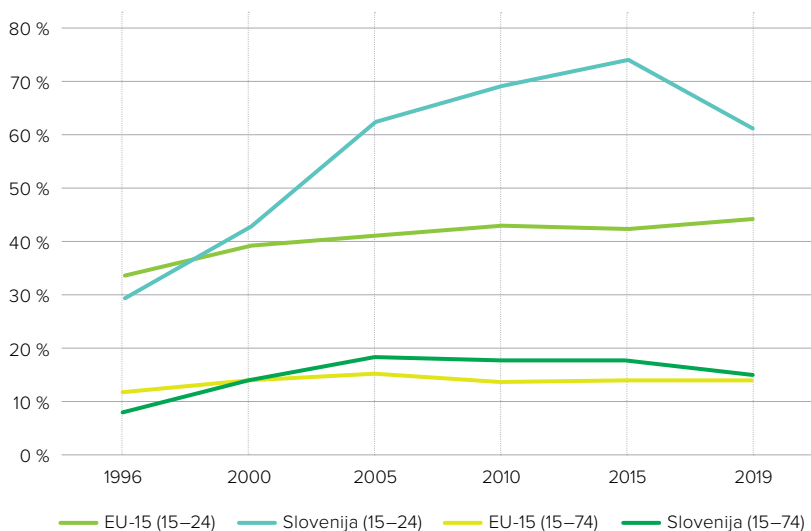
Grafikon 4.1 kaže še na cikličnost trga dela, na to, da gospodarske krize sorazmerno močnejše prizadenejo mlade (v času gospodarskega okrevanja ti tudi hitreje najdejo delo; Makeham, 1980; O'Higgins, 2001), ter na to, da se brezposelnost mladih v Sloveniji vseskozi giblje pod evropskim (EU-27) povprečjem.

V obdobju 2018–2020 je anketna brezposelnost med mladimi (15–24) v Sloveniji dosegla najnižjo raven v zadnjih 25 letih (2019: 8,1 %), a je še vedno pomembno višja od splošne ravni brezposelnosti (4,2 %), kar izpričuje starostno segmentacijo trga dela.

Na relativno manj ugoden položaj mladih na trgu je mogoče sklepati tudi, ko se pogleda podatke o samih oblikah dela. Ne le, da mladi prednjačijo v smislu atipičnih zaposlitev, mogoče je trditi, da je del izboljšanja v obdobju po finančni krizi 2008/2009 povezan s povečanjem števila nestandardnih/atipičnih zaposlitev (na primer zaposlitev s skrajšanim delovnim časom, začasna zaposlitev, izmensko delo, nedeljsko delo, agencijsko delo), ki postajajo vse bolj navzoča oblika dela. Na primer, delež začasnih zaposlitev (tj. zaposlitev za določen čas) je v Sloveniji leta 2015 dosegel rekordnih 75,5 %. In čeprav je spodbudno, da je ta delež v letu 2019 padel na 62 %, je to še vedno dvakrat več kot leta 1996, ko je bila izvedena prva primerljiva meritev (Grafikon 4.2).

Grafikon 4.2:

Delež začasno zaposlenih, EU-15 in Slovenija, po starostnih skupinah in izbranih letih.

Vir podatkov: EUROSTAT – Population and social conditions/Employment and unemployment (Labour Force Survey).

Še več, čeprav je omenjena starostna segregacija trga dela nekaj, kar poznajo v večini držav EU, pa je Slovenija po razširjenosti začasnih zaposlitev med mladimi (nedavnemu upadu navkljub) z 62-odstotnim deležem (stopnja je še višja, ko gre za mlade ženske: 74,3 %; mladi moški: 52 %) vseskozi v samem vrhu EU.

Čeprav se anketna brezposelnost mladih v Sloveniji vseskozi

giblje pod povprečjem EU, je Slovenija po razširjenosti začasnih

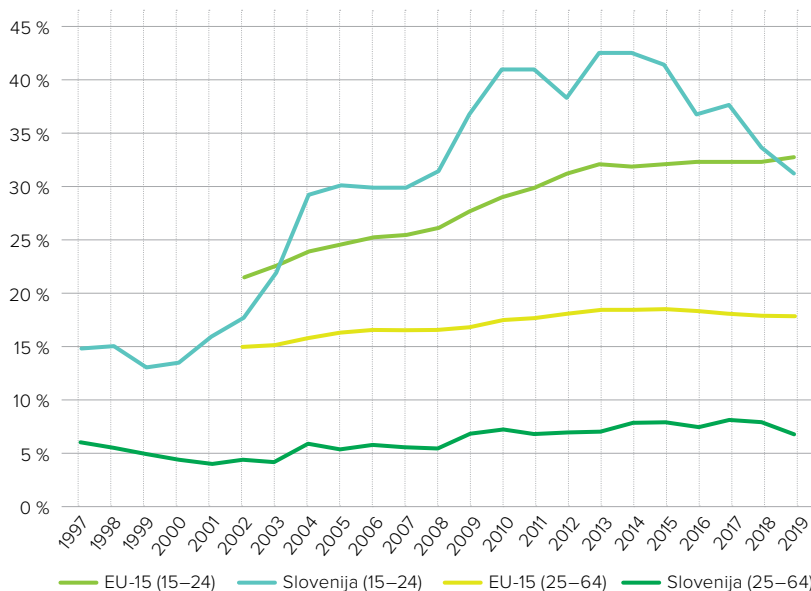
zaposlitev med mladimi vseskozi v samem vrhu EU.

V bolj dolgoročni perspektivi je viden tudi trend naraščanja deleža mladih, ki imajo sklenjene pogodbe za skrajšani delovni čas – delež teh zaposlitev med delovno aktivnimi mladimi se je v obdobju 1999–2014 povečal za cca 240 odstotkov. Trend se je po letu 2015 sicer obrnil in se praktično izenačil s sicer naraščajočim povprečjem na ravni EU-15 (Grafikon 4.3).

Razlog za omenjen obrat trenda gre iskati v ukrepih iz leta 2014 oz. 2015, ki so študentsko delo (kot eno izmed najbolj negotovih oblik dela) približali drugim oblikam dela (v smislu pravic in obvez, ki izhajajo iz dela). Glavnino tako zaposlenih mladih (2019: 81,2 %) namreč vseskozi predstavljajo tisti, ki kot glavni razlog za takšno zaposlitev navajajo ' *vključenost v prakso ali izobraževanje* ' (tj. »delavci preko študentskih napotnic«).

Grafikon 4.3:

Delež zaposlenih (v %) s skrajšanim delovnim časom (med vsemi zaposlenimi), EU in Slovenija, po starostnih skupinah in izbranih letih.

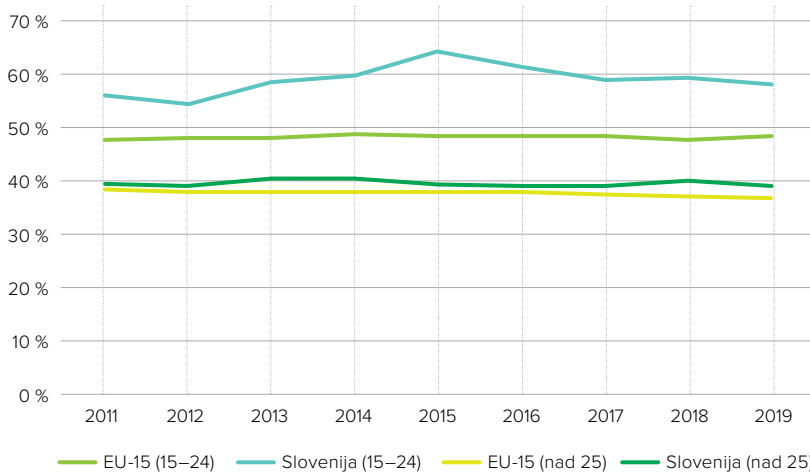

Vir podatkov: EUROSTAT – Population and social conditions/Employment and unemployment (Labour Force Survey).

Nekoliko drugačen indikator starostne segregacije in prožnosti trga dela je delo v t. i. »atipičnem času« (delo ob vikendih, ponoči, izven delovnega časa). Kot prikazuje spodnji grafikon, tako v Sloveniji kot tudi v najbolj razvitih članicah EU mladi pogosteje delajo izven »regularnega časa«, pri čemer je razlika med starostnima skupinama večja v Sloveniji kot pa v EU-15. Slovenski mladi so v tem pogledu tudi bolj atipični od svojih evropskih vrstnikov – če je med slednjimi polovica takšnih, ki dela v atipičnem času, je v Sloveniji takšnih mladih skoraj 60 odstotkov (kar je sicer nekoliko manj kot leta 2015, ko je bil dosežen vrh pri 64 %).

Grafikon 4.4:

Delež zaposlenih, ki dela v atipičnem času (izmensko delo, delo zvečer, delo ob sobotah, nedeljah) med vsemi zaposlenimi, EU in Slovenija, po starostnih skupinah in izbranih letih.

Vir podatkov: EUROSTAT – Population and social conditions/Employment and unemployment (Labour Force Survey).

Na osnovi prikazanih podatkov je mogoče izpeljati sklep, da je trg dela v Sloveniji, predvsem ko gre za mlado populacijo, nadpovprečno prilagodljiv, je pa po letu 2015 mogoče opaziti določeno zmanjšanje te prožnosti v smislu relativnega zmanjševanja zaposlitev za določen čas, zaposlitev za skrajšani čas ter dela v »atipičnem času«.

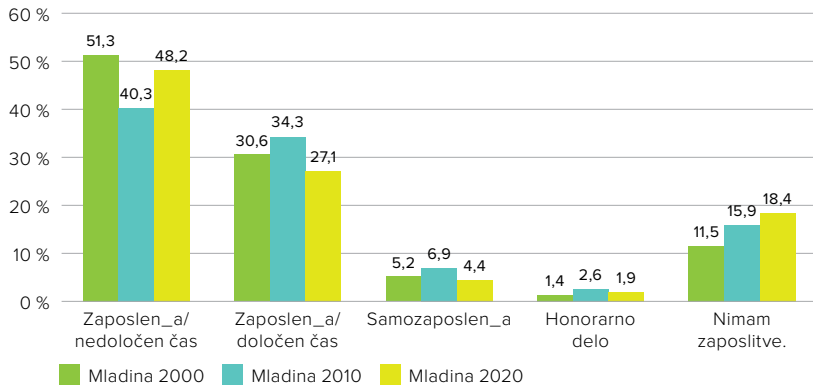
Mladi na trgu dela še naprej participirajo predvsem v okviru fleksibilnih oblik zaposlovanja, ki poleg začasnega zaposlovanja vključujejo tudi zaposlovanje za skrajšani čas ter dela v atipičnem času. Po letu 2015 se je sicer delež mladih v takšnih oblikah zaposlovanja občutno zmanjšal, vendar Slovenija po deležu začasno zaposlenih mladih in deležu mladih, ki opravljajo dela v atipičnem času, ostaja visoko nad evropskim povprečjem.

Starostna segmentacija trga dela v smislu večje fleksibilnosti za mlade je vezana na manjšo stabilnost zaposlitve, to pa posledično vpliva na možnost mladih za njihovo »polno ekonomsko in socialno osamosvojitev« (Ignjatović in Trbanc, 2009: 40), na pomembne življenjske odločitve, med drugim tudi glede oblikovanja družine (UMAR, 2008: 42). Začasne zaposlitve povečujejo tudi tveganje revščine (UMAR, 2010: 138).

Ob omenjeni analizi razmer na trgu dela v Sloveniji pa je potrebno omeniti še nekaj. Izboljšanje razmer na trgu dela je precej manj izrazito, če se upošteva podatke, ki so bili pridobljeni v okviru študij nacionalnih študij mladine. Natančneje, v kolikor se izloči mlade, ki so vključeni v izobraževanje, rezultati analiz, ki temeljijo na podatkih raziskav *Mladina 2000*, *Mladina 2010* in *Mladina 2020*, pokažejo, da je odstotek tistih, ki zase trdijo, da nimajo zaposlitve, ne le precej višji od uradnih statistik (med 18,4 % in 21,5 %), temveč da je še vedno nekoliko višji od tistega, ki je bil izmerjen takoj po finančni krizi 2008/2009 (ko je tako izmerjena brezposelnost znašala med 15,9 % in 17,5 %), in opazno višji od tistega iz leta 2000 (izmerjena stopnja brezposelnosti med 11,5 % in 11,8 %). V Grafikonih 4.5 in 4.6 prikazujemo tako izmerjeno stopnjo brezposelnosti v dveh kontekstih z vidika vključenosti mladih na trg dela. Ker so bili ponujeni odgovori pri dveh povezanih anketnih vprašanjih v veliki meri različni, se nekoliko razlikujejo tudi odstotki pri posameznih, sicer primerljivih kategorijah. Vendar so ta odstopanja tako majhna, da v ničemer ne vplivajo na temeljne raziskovalne ugotovitve.

Grafikon 4.5:

Zaposlitveni status delovno aktivnih mladih z vidika zaposlitve za določen ali nedoločen čas ter sorodnih kategorij (15–29 let), 2000–2020.

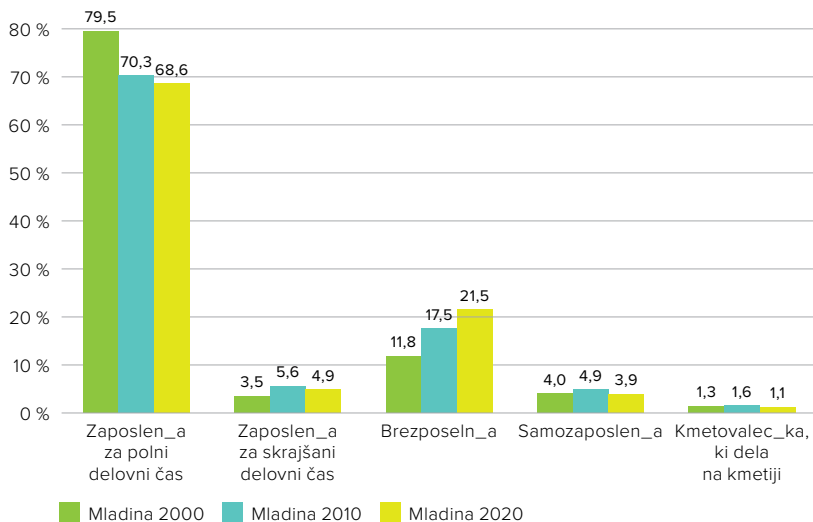

Viri podatkov: Mladina 2000, Mladina 2010, Mladina 2020.

Opomba: Vključeni so samo tisti, ki niso vključeni v izobraževanje.

Grafikon 4.6:

Zaposlitveni status delovno aktivnih mladih z vidika zaposlitve za polni ali skrajšani čas ter sorodnih kategorij (15–29 let), 2000–2020.

Viri podatkov: Mladina 2000, Mladina 2010, Mladina 2020.

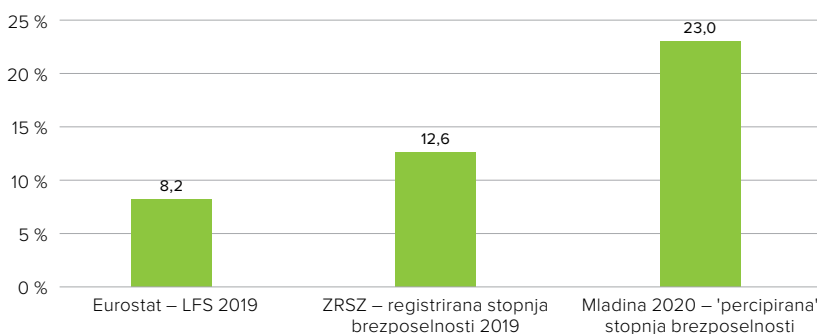
Opomba: Vključeni so samo tisti, ki niso vključeni v izobraževanje.

Podatki sicer kažejo na določeno stopnjo izboljšanja v smislu same strukture zaposlenih – na račun upada prekarnih zaposlitev se je nekoliko povečal delež zaposlenih za nedoločen čas. Slednje sovпада s poprej prikazanimi trendi, ki kažejo, da je po letu 2015 prišlo do upada začasnih in delnih zaposlitev.

Zanimive primerjave pri tem ponuja predvsem pogled na identificirane deleže brezposelnih mladih. Če se omejimo na starostno skupino 15–24 let, lahko izvedemo primerjavo naših podatkov o »percipirani brezposelnosti« z uradnimi podatki o anketni in registrirani brezposelnosti. Izkaže se, da je stopnja brezposelnosti, ki je utemeljena na našem indikatorju samoopredelitve respondenta kot brezposelnega, bistveno višja v primerjavi z obema uradnima indikatorjema stopnje brezposelnosti (Grafikon 6). Te ugotovitve kažejo na obstoj tako imenovane »nevidne brezposelnosti« (Walden, 2018).

Grafikon 4.7:

Stopnja brezposelnosti mladih (v %), 15–24, 2019/2020, glede na različne metodologije.

Viri podatkov: Zavod RS za zaposlovanje; Eurostat – Population and social conditions/Employment and unemployment (Labour Force Survey); Mladina 2020.

Opomba: Stopnja je izračunana tako, da delimo število tistih, ki nimajo dela, z vsemi tistimi, ki niso v procesu izobraževanja ali usposabljanja.

Drugače pa, kljub temu da uradni podatki za Slovenijo kažejo na upad brezposelnosti med mladimi, samoporočana stopnja brezposelnosti temu ne sledi in je hkrati za več kot 180 odstotkov višja od anketne stopnje brezposelnosti, ki temelji na anketi o delovni sili (Labor Force Survey – LFS).

Čeprav uradni podatki za Slovenijo kažejo na upad brezposelnosti med mladimi, samoporočana stopnja brezposelnosti temu ne sledi in predstavlja skoraj trikratnik uradno zabeležene anketne stopnje brezposelnosti. V tem oziru se kaže obstoj tako imenovane »nevidne brezposelnosti«.

In čeprav je pričakovano, da uporaba različnih metodoloških pristopov vodi do različnih rezultatov, pa je vendarle vmesno reči, da metodologija LFS, ki brezposelno osebo opredeljuje kot nekoga, *»ki v tednu (od ponedeljka do nedelje) pred anketiranjem ni opravil nikakršnega dela za plačilo (v denarju ali blagu), dobiček ali družinsko blaginjo, a je v zadnjih štirih tednih aktivno iskal delo in se je pripravljen zaposliti v roku dveh tednov. Kot nezaposlene osebe se upošteva tudi tiste, ki so že našli delo in ga bodo začeli opravljati po izvedeni anketi«*, nasprotuje splošnemu razumevanju brezposelnosti. Registrirana brezposelnost je zato nekoliko bolj merodajna, čeprav še vedno ne upošteva dejstva, da se mnoge brezposelne osebe sploh ne registrirajo (ali se iz evidenc preprosto odjavijo).

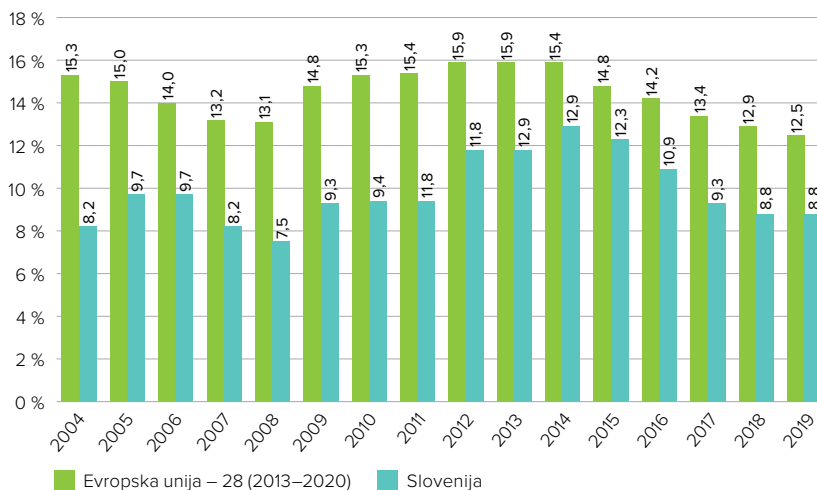
Mogoče je torej sklepati, da je stopnja brezposelnosti, kot jo definira pričujoča raziskava, verjetno bližje »realnosti«, saj temelji na samopercepciji posameznika – brezposelne so tiste osebe, ki same sebe vidijo kot brezposelne. To posledično pomeni, da ima le dobra tretjina mladih, starih med 15–24 let, ki niso v procesu izobraževanja ali usposabljanja, stabilno zaposlitev. Vsi ostali so bodisi brezposelni bodisi so zaposleni v okviru manj stabilnih zaposlitev. Pri tem ni nepomembno, da analize kažejo, da se brezposelni oziroma prekarni delavci praviloma počutijo manj zdrave, da so manj zadovoljni s svojim življenjem in z demokracijo, da so bolj pripravljeni emigrirati in da se kasneje odločajo za starševstvo (Klanjšek, 2018; gl. tudi Srnicek in Williams, 2015).

Ob teh ugotovitvah velja dodati, da na uradno stopnjo brezposelnosti med slovenskimi mladimi pomembno vpliva visoka stopnja vključenosti mladih v izobraževalni sistem. V Sloveniji je bilo po podatkih Eurostata v letu 2018 75,5 % populacije mladih (15–24) vključene v formalne oblike rednega izobraževanja na sekundarni in terciarni ravni, pri čemer je povprečje EU-27 okoli 64 %.

Eurostatove statistike potrjujejo, da je Slovenija precej uspešna tudi pri spopadanju z zgodnjim opuščanjem izobraževanja ali s popolno neaktivnostjo mladih na področju izobraževanja ali zaposlovanja. Leta 2019 je bilo v Sloveniji 4,6 % mladih (18–24), ki zgodaj opustijo izobraževanje, s čimer smo (skoraj) dosegli nacionalni cilj za ta indikator (5 %), zastavljen v strategiji *Evropa 2020*. Podobno uspešna je Slovenija tudi pri deležu mladih (15–29), ki niso niti zaposleni niti vključeni v izobraževanje ali usposabljanje (NEET). V Sloveniji je delež takšnih okoli 9 % (2019) in je zadnjih 15 let stalno pod povprečjem EU-28.

Grafikon 4.8:

Deleži mladih, ki niso niti zaposleni niti vključeni v izobraževanje ali usposabljanje (NEET).

Vir podatkov: EUROSTAT – Young people neither in employment nor in education and training by sex, age and labour status (NEET rates - yth_empl_150).

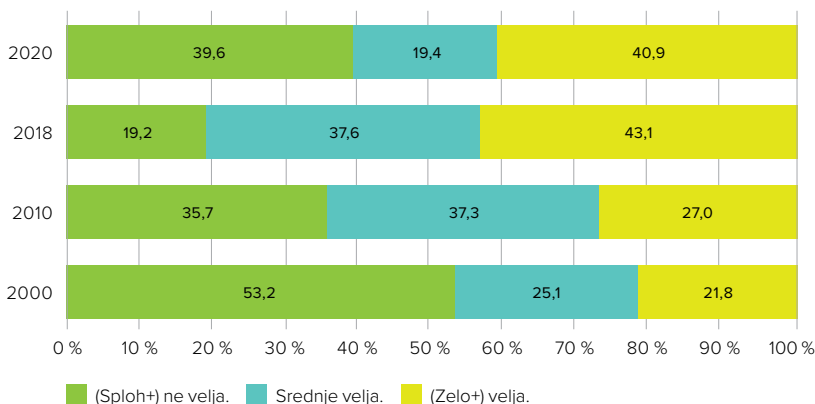
Podobno kot v preteklih letih je bil tudi v letu 2019 delež NEET-ovcev med ženskami višji (11,2 %) kot med moškimi (6,6 %). V celotni populaciji NEET-ovcev je sicer 60 odstotkov takšnih, ki bi želeli delati, 40 odstotkov pa je takšnih, ki ne želijo delati.

4.2 Strah pred nezaposlenostjo, stališča do dela ter dejavniki iskanja in izbire zaposlitve

V kontekstu razmeroma spodbudnih podatkov na trgu dela v obdobju 2015–2019 velja pogledati, kako te trende ocenjujejo mladi v smislu skrbi, da po dokončanem izobraževanju ne bi uspeli najti dela oziroma zaposlitve. Pretekle raziskave mladine (*Mladina 2000*, *Mladina 2010*) so namreč pokazale, da so mladi vse bolj zaskrbljeni glede svoje zaposlitve. Tako se je delež mladih (15–29 let), ki jih je bilo strah, da ne bodo našli zaposlitve, povečal z 22 (leta 2000) na 43 odstotkov v letu 2018.

Grafikon 4.9:

Strah pred nezaposlenostjo kot percipiran problem mladih.

Viri podatkov: *Mladina 2000*, *Mladina 2010*, *YSEE 2018*, *Mladina 2020*.

Podatki iz leta 2020 kažejo, da se je skrb glede nezaposlenosti glede na 2018 nekoliko zmanjšala – delež mladih, ki jih vprašanje zaposlitve ne skrbi, se je precej povečal (19,2 % → 39,6 %), pri čemer je razvidno, da se povečanje optimizma dogaja na račun neopredeljenih. Povedano drugače, zdi se, da se mladi v oziru strahu pred nezaposlenostjo polarizirajo v smislu percepcije o »zmagovalcih« in »poražencih«. To kaže na njihovo relativno dobro razumevanje razmer oziroma sprememb na trgu dela – če se na eni strani v okviru novih ekonomij/tehnologij odpirajo neslutene možnosti za ene, se za druge krepita konkurenca in negotovost, ki v sebi nosita tudi erozijo ekonomske, socialne in pravne varnosti. Strah pred nezaposlenostjo je sicer z naskokom ($p < 0,01$) večji med mladimi ženskami (54 % žensk izkazuje zmeren do močan strah, med moškimi je takšnih »le« 29,3 %). Epidemija covid-19 bo aspekt negotovosti verjetno še okrepila.

Strah pred nezaposlenostjo se je stabiliziral, a je še vedno bistveno

višji kot leta 2010, ko so bile razmere na trgu dela precej slabše.

Poleg tega se kaže svojstvena polarizacija, ki odraža segregacijo trga

dela na »zmagovalce« in »poražence«. Strah pred nezaposlenostjo

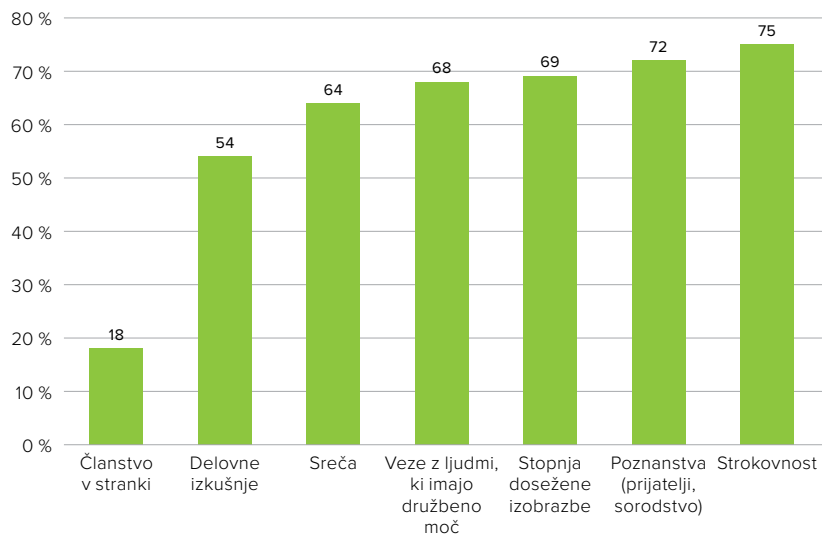
je sicer z naskokom večji med mladimi ženskami (54 % žensk izkazuje

zmeren do močan strah, med moškimi je takšnih »le« 29,3 %).

Če pustimo ob strani, da je strah enih (predvsem žensk) dokaj utemeljen v luči polarizacije trga dela in dejstva, da poročilo OECD kaže, da ima Slovenija med 32 državami članicami OECD drugi najvišji delež delovnih mest, ki bi lahko postala povsem avtomatizirana, gre razloge za strah iskati tudi v dejstvu, da je zaposlitev pomembno vezana na mreže močnih, predvsem pa šibkih povezav (Granovetter, 1973), česar se mladi očitno dobro zavedajo, vključno z dejstvom, da so te povezave (in dostop do njih) neenakomerno porazdeljene.

Grafikon 4.10:

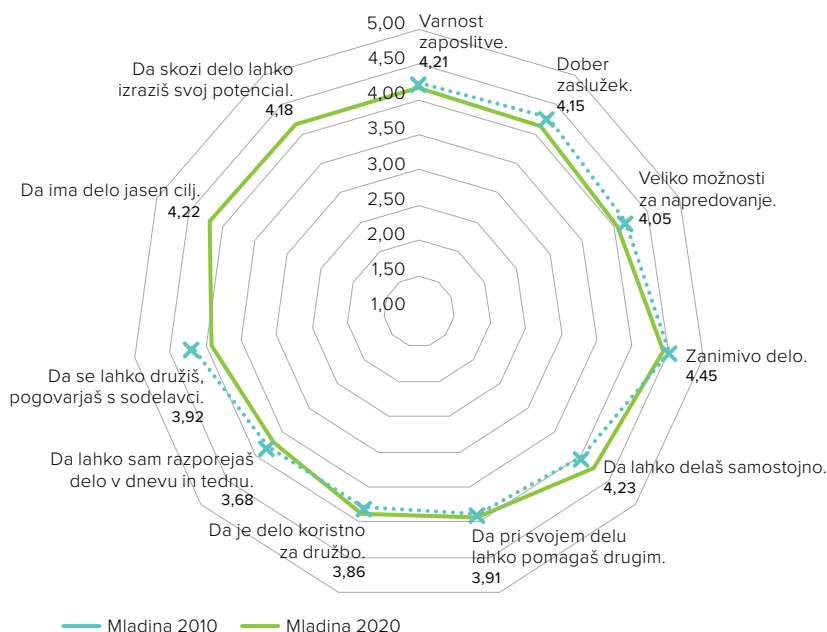
Zaznana pomembnost posameznih dejavnikov pri iskanju zaposlitve.

Vir podatkov: Mladina 2018.

V luči strahu, negotovosti in dejavnikov zaposlitve se zdi sicer pomembno pogledati še, koliko je varnost zaposlitve mladim sploh pomembna v primerjavi z drugimi elementi dela. Spodnji grafikon, ki prikazuje devet (2010) oz. enajst elementov dela in zaposlitve (2020), daje odgovor na to vprašanje.

Grafikon 4.11:

Pomembnost posameznih značilnosti dela med mladimi.

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Podatki kažejo, da je slovenski mladini pri delu najbolj pomembno to, da je delo zanimivo, da je pri delu avtonomna, da ima delo jasen cilj in da je zaposlitev varna. V primerjavi z letom 2010 je varnost zaposlitve padla s tretjega na četrto mesto, a je ob tem potrebno izpostaviti, da se sama vrednost ni bistveno spremenila (2010: 4,27, 2020: 4,21).

Slovenski mladini je pri delu najbolj pomembno to, da je delo zanimivo, da je pri delu avtonomna, da ima delo jasen cilj in da je zaposlitev varna. V tem oziru je glede na leto 2010 mogoče zaznati določen premik slovenske mladine v smeri »postmaterialistične« vrednotne orientacije.

Nekoliko drugače velja za kategorijo 'dober zaslužek'. Ta je leta 2010 z vrednostjo 4,31 zasedala najvišji pomen, leta 2020 pa je pomembnost zaslužka z vrednostjo 4,15 padla na šesto mesto. V tem oziru je mogoče zaznati določen premik slovenske mladine v smeri večjega »postmaterializma« (Inglehart in Baker, 2000), ki se detektira na liniji vrednotnega premika od »preživetja k samoizražanju«. V podporo omenjenim ugotovitvam govorijo tudi zbrani kvalitativni podatki. Intervjuji z mladimi namreč kažejo na percepcije, v katerih zaposlitev ni zgolj sredstvo za preživetje, ampak je tudi eden od ključev samorealizacije in razvoja.

»Zaposlitev zame predstavlja smisel življenja. Večino časa preživimo v službi, zato se mi zdi izrednega pomena, da delamo to, kar nas veseli in izpolnjuje. Če nismo srečni v službi, mislim, da smo težko srečni v življenju. Na službo po mojem mnenju nikoli ne bi smeli gledati kot na 'nekaj nujnega za služenje denarja', ampak na način življenja.«

(Daša, 25 let, mlada podjetnica in študentka)

»Je, zaposlitev je zelo pomemben del. Delno zaradi denarja delno pa zaradi napredovanja. Sam, če bi imel dovolj denarja, bi vseeno šel delat. Dobil bi nove izkušnje in bi napredoval. Dobiš novo znanje in se razvijaš.«

(Ahac, 17 let, srednješolec, mladi športnik in modelar)

»Pa ja, služba je pomembna zaradi zaposlitve. Samo ob tem pa moraš paziti tudi, da delaš tisto, kar te veseli.«

(Benjamin, 17 let, mladi glasbenik)

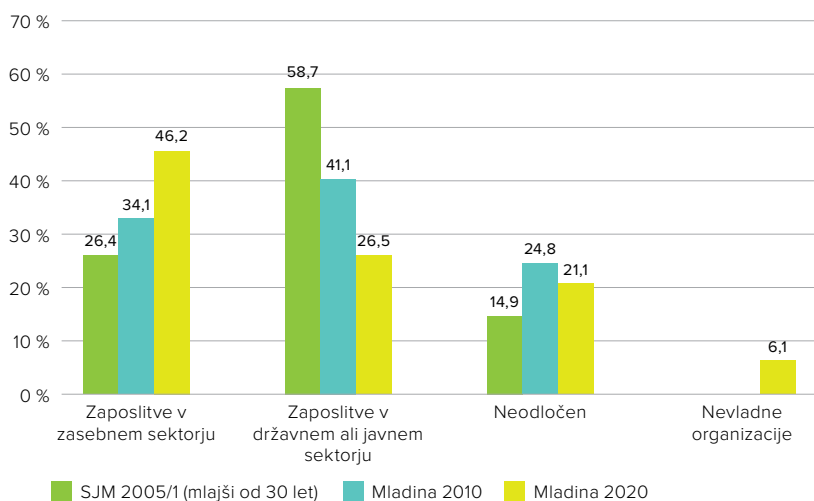
Se pa tudi glede elementov dela kažejo razlike med spoloma. Mladim ženskam je varnost zaposlitve precej bolj pomembna ($p < 0,01$) kot mladim moškim (4,41 vs. 4,03). Statistično značilne razlike ($p < 0,01$) na ravni spola se kažejo tudi v smislu »prosocialnih komponent dela« – mladim ženskam je tako bolj pomembno, da pri svojem delu lahko pomagajo drugim, da se lahko družijo, pogovarjajo s sodelavci in da je delo koristno za družbo.

Mladim ženskam je varnost zaposlitve precej bolj pomembna kot mladim moškim. Statistično značilne razlike na ravni spola se kažejo tudi v smislu »prosocialnih komponent dela« – mladim ženskam je tako bolj pomembno, da pri svojem delu lahko pomagajo drugim, da se lahko družijo, pogovarjajo s sodelavci in da je delo koristno za družbo.

Ko je govora o odnosu do dela in na to vezanih preferenc, se kaže še trend večanja naklonjenosti zaposlitvi v zasebnem sektorju in upadanje privlačnosti zaposlitve v javnem sektorju.

Grafikon 4.12:

Preference glede sektorja zaposlitve mladih (15–29).

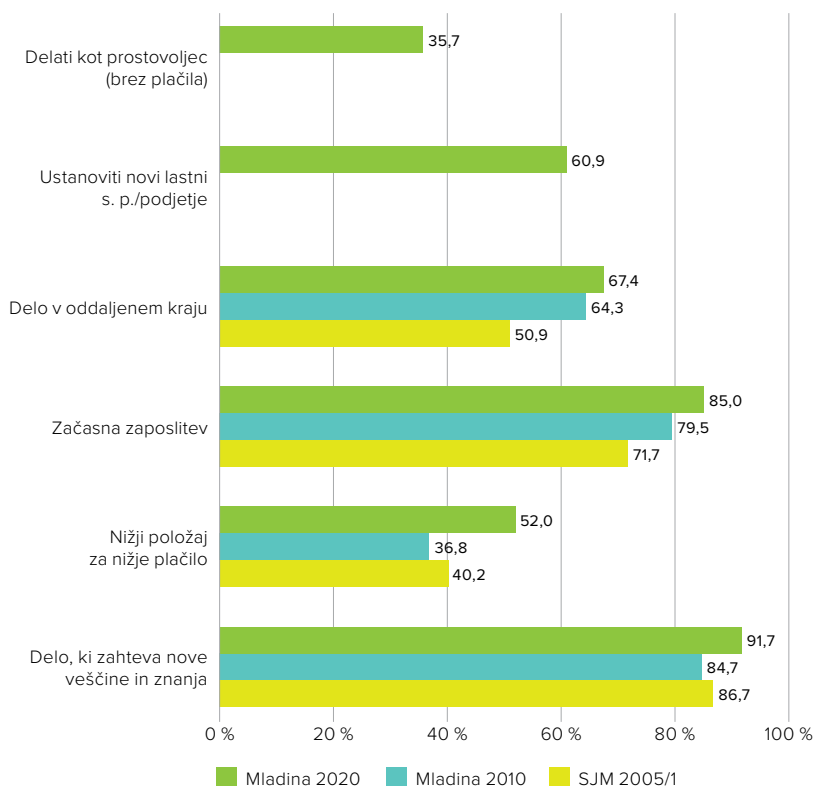
Viri podatkov: SJM 2005, Mladina 2010 in Mladina 2020.

Na tem mestu je pomembno pogledati še, kaj bi bili mladi pripravljeni storiti, da se izognejo tveganju brezposelnosti. V ta namen so bile uporabljene štiri trditve, ki so bile predhodno uporabljene v okviru mednarodne raziskave *Stališča o delu – SJM (Slovensko javno mnenje 2005/1)* (Malnar idr., 2005).

Grafikon 4.13:

Pripravljenost mladih (15–29) na dejanja, ki bi jim lahko zmanjšala tveganje brezposelnosti.

Da bi se izognil_a nezaposlenosti, bi bil_a pripravljen_a sprejeti ...

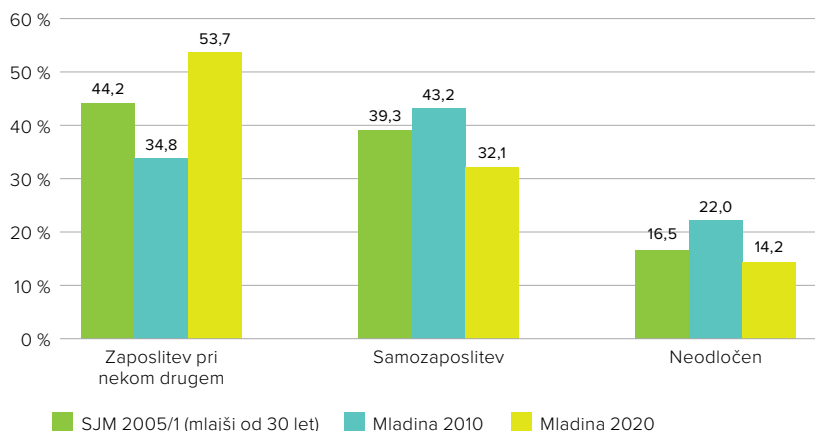

Viri podatkov: SJM 2005, Mladina 2010, Mladina 2020.

Kot je razvidno iz podatkov, so mladi v primerjavi z letoma 2005 in 2010 za povečanje zaposlitvenih možnosti bistveno bolj pripravljeni na geografsko mobilnost, na dodatno izobraževanje, občutno bolj so pripravljeni sprejeti tudi začasno zaposlitev in nižje plačilo. Še več, kar tretjina jih je pripravljena delati zastoj, slabi dve tretjini mladih pa sta pripravljena stopiti na samostojno podjetniško pot, kljub temu da podatki kažejo, da jih to intenco prostovoljno izkazuje le slaba tretjina (kar je manj kot leta 2005 ali 2010).

Grafikon 4.14:

Preference mladih glede mesta/tipa zaposlitve, SJM 2005/1, Mladina 2010 in Mladina 2020.

Viri podatkov: SJM 2005/1, Mladina 2010, Mladina 2020.

Vse to kaže, da se mladi hitro prilagajajo fleksibilnemu trgu dela. Še več, tako merjena »požrtvovalnost za zaposlitev« kaže, da je slednja pozitivno povezana z izobrazbo ($r = 0,12$; $p < 0,01$). Bolj izobraženi mladi so torej bolj pripravljeni na različne prilagoditve, da bi si izboljšali zaposlitvene možnosti. Na to pripravljenost pomembno vpliva tudi spol ($p < 0,05$) v smislu večje požrtvovalnosti med mladimi ženskami.

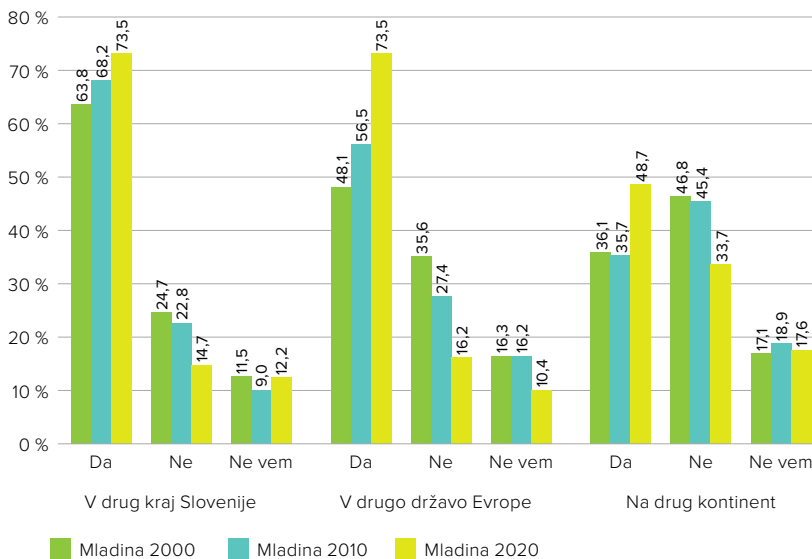
Mladi so v primerjavi z letoma 2005 in 2010 za povečanje zaposlitvenih možnosti bistveno bolj pripravljeni na geografsko mobilnost, na dodatno izobraževanje, občutno bolj so pripravljeni sprejeti tudi začasno zaposlitev in nižje plačilo. Še več, kar tretjina jih je pripravljena delati zastonj, slabi dve tretjini mladih pa sta za preprečitev nezaposlenosti pripravljeni stopiti na samostojno podjetniško pot. Izrazito se je povečala tudi preferenca mladih za zaposlitev v zasebnem sektorju.

V luči nakazanega zavedanja mladih o »naravi trga dela«, izkazanih strahovih, preferencah in požrtvovalnosti je bilo preverjeno še, kaj so mladi pripravljeni storiti, da bi si nasploh izboljšali ustvarjalne in življenjske možnosti.

Grafikon 4.15:

Pripravljenost mladih na preselitev, Mladina 2000, Mladina 2010 in Mladina 2020.

Če bi vam to nudilo boljše ustvarjalne in sploh življenjske možnosti, ali bi se bili pripravljeni za dalj časa ali trajno preseliti?

Viri podatkov: Mladina 2000, Mladina 2010, Mladina 2020.

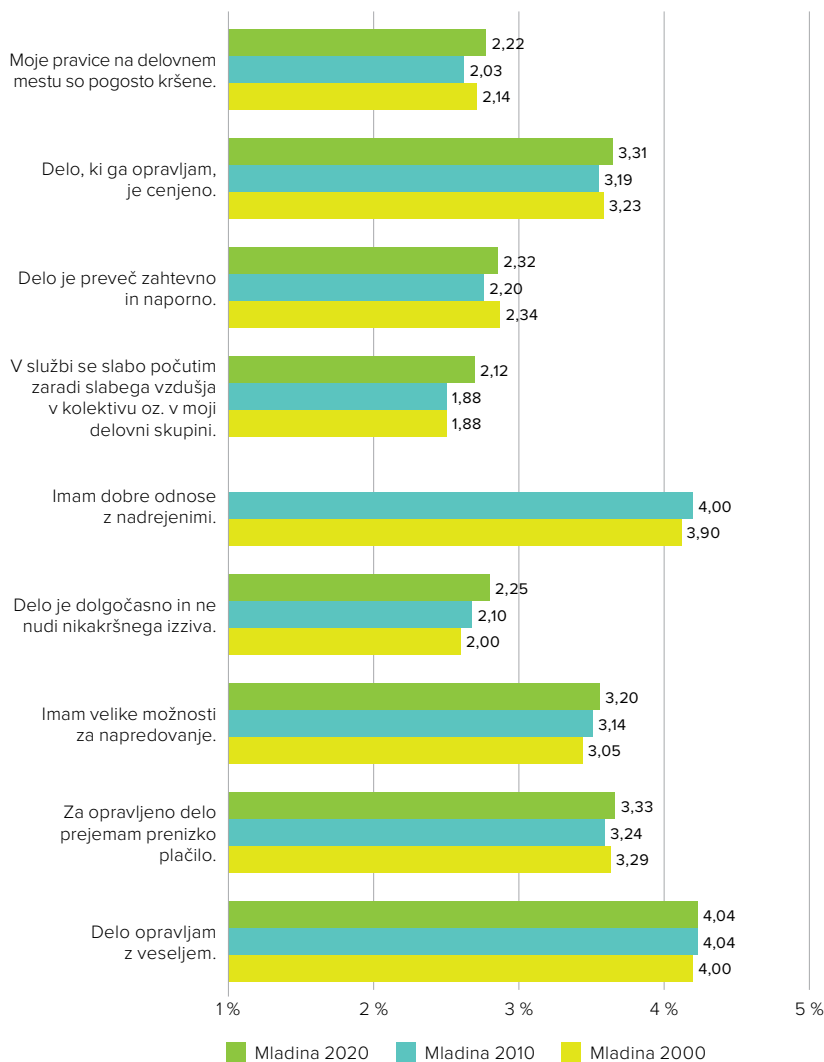
Vnovič se kaže povečana (geografska) fleksibilnost mladih, kjer izstopa predvsem pripravljenost na selitev v drugo državo Evrope.

4.3 Narava dela, urne obremenitve in ujemanje večšin zaposlenih mladih

V nadaljevanju smo mlade, ki delajo, povprašali po tem, kako ocenjujejo svoje delo, o kakšnih urnih obremenitvah poročajo ter ali delo izvajajo znotraj svojih poklicnih kvalifikacij.

Grafikon 4.16:

Povprečne vrednosti strinjanja s trditvami glede zadovoljstva z opravljanim delom 2000–2020.

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Zgornji grafikon kaže, da se v zadnjih dveh desetletjih glede zadovoljstva z delom niso zgodile opaznejše spremembe z izjemo nekaterih kategorij. Tako se je v letu 2020 glede na 2010 na primer povečal delež mladih, ki

ocenjujejo, da so za svoje delo plačani prenizko, da je delo, ki ga opravljajo, dolgočasno, in delež, ki ocenjuje, da je delovna klima slaba. V primerjavi z letom 2010 se je zvišala tudi stopnja strinjanja s trditvijo, da so mladim na delovnem mestu kršene pravice. Pozitivne spremembe je tako bilo mogoče zaznati le v elementu cenjenosti dela, ki ga mladi opravljajo, ter možnostih za napredovanje.

Tisti mladi, ki delajo, poročajo o povprečni tedenski urni obremenitvi 36,4 ure na teden, kar je blizu obremenitvi za polni delovni čas (40 ur na teden). Tu je še posebej zanimiv podatek, da relativno visoko urno obremenitev z delom navajajo brezposelni (33,3 ure na teden) in tisti, ki so še aktivno vključeni v izobraževanje. To kaže, da je »študentsko delo« še vedno »zlorabljeno«, saj je iz tedenskih obremenitev mogoče razbrati, da urna obremenitev pri tej skupini presega urno obremenitev za polovični delovni čas.

Tisti mladi, ki delajo, poročajo o povprečni delovni obremenitvi 36,4 ure na teden, kar je blizu obremenitvi za polni delovni čas (40 ur na teden). Pri tem je še posebej zanimiv podatek, da relativno visoko urno obremenitev z delom navajajo brezposelni (33,3 ure na teden) in tisti, ki so še aktivno vključeni v izobraževanje. To kaže, da je »študentsko delo« še vedno »zlorabljeno«, saj je iz tedenskih obremenitev mogoče razbrati, da urna obremenitev pri tej skupini presega urno obremenitev za polovični delovni čas.

Tabela 4.1:

Tedenska urna obremenitev glede na temeljni status.**Koliko ur tedensko v povprečju delaš za plačilo?**

	N	M	SD	SE	95 % IZ za M		Min	Maks
					SP meja	ZG meja		
Zaposlen_a za polni delovni čas.	333	42.13	12.374	0.678	40.80	43.46	6	168
Zaposlen_a za skrajšani delovni čas.	22	31.69	11.759	2.504	26.48	36.89	13	50
Brezposeln_a.	19	33.30	20.356	4.655	23.53	43.08	0	70
Samozaposlen_a.	17	38.67	12.381	3.017	32.27	45.07	2	60
Dijak_inja dvoipolletne nižje poklicne šole.	2	27.77	14.913	11.204	-265.41	320.95	16	36
Dijak_inja triletna srednje poklicne šole.	7	22.78	14.198	5.242	10.12	35.44	6	40
Dijak_inja štiriletna strokovne ali tehniške šole.	19	27.65	20.124	4.655	17.85	37.44	0	54
Dijak_inja splošne ali strokovne gimnazije.	17	14.03	15.089	3.705	6.16	21.90	0	40
Študent_ka, ki pavzira.	20	38.27	28.209	6.327	25.02	51.52	4	120
Izredni_a študent_ka (samo študenti_ke, ki niso v delovnem razmerju).	9	29.71	10.677	3.598	21.38	38.04	10	48
Redni_a študent_ka (tudi absolventi_ke s statusom študenta_ke).	96	25.01	15.451	1.575	21.89	28.14	0	100
Kmetovalec_ka, ki dela na kmetiji.	4	29.34	12.538	6.036	11.13	47.56	12	40
Drug odgovor (vpiši).	5	41.86	4.470	1.956	36.54	47.18	38	50
Skupaj	570	36.42	16.311	.683	35.08	37.76	0	168

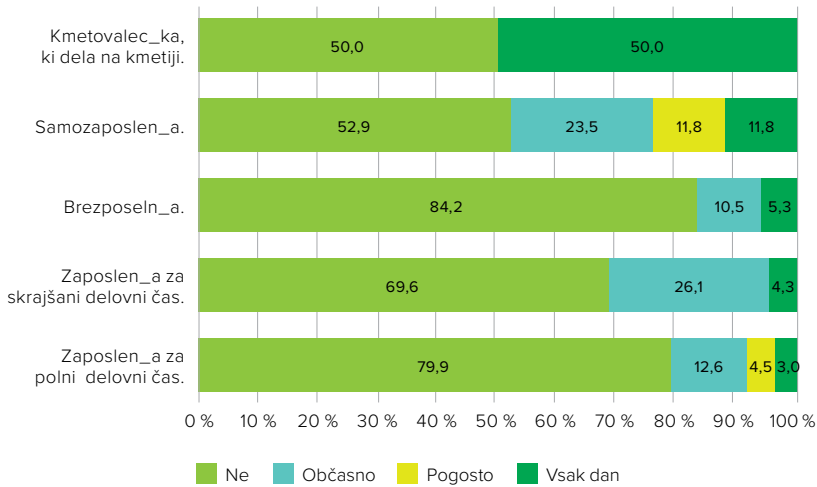
Vir podatkov: Mladina 2020.

Glede na trenutno situacijo, ki mnoge sili v delo od doma, nas je zanimalo še, kolikšen del zaposlenih je delal od doma pred epidemijo covid-19.

Grafikon 4.17:

Pogostost opravljanja dela od doma pred razmerami covid-19.

Ali opravljaš delo od doma (pred razmerami covid-19)?

Viri podatkov: Mladina 2000, Mladina 2010, Mladina 2020.

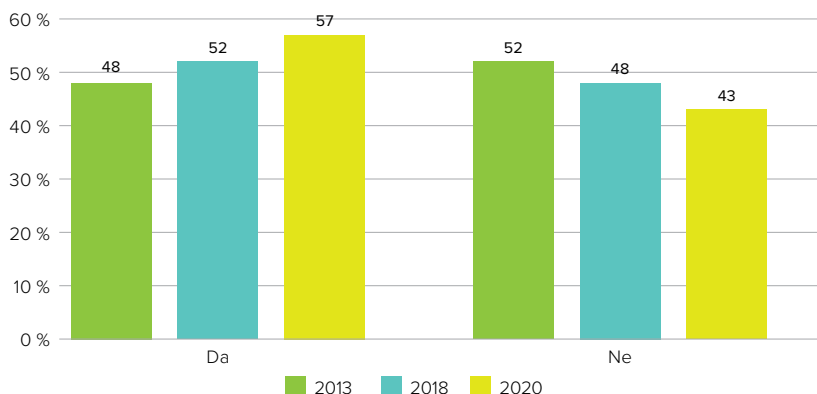
Kot je razvidno, le manjši del mladih dela od doma, razen kmetovalcev in samozaposlenih, kar je pričakovano. Je pa mogoče pričakovati, da se bo ta delež v prihodnosti povečal, saj je delo od doma za mnoge delodajalce stroškovno bolj učinkovito, epidemija covid-19 pa je »omogočila« množično testiranje uvajanja dela na daljavo.

Za tiste mlade, ki so zaposleni, je sicer razmeroma običajno, da delajo izven svoje profesije, kljub temu pa se je stanje na tem področju od leta 2013 nekoliko izboljšalo.

Grafikon 4.18:

Neujemanje veščin in zaposlitve.

Ali si zaposlen_a na delovnem mestu, ki je v skladu s tvojimi poklicnimi kvalifikacijami?

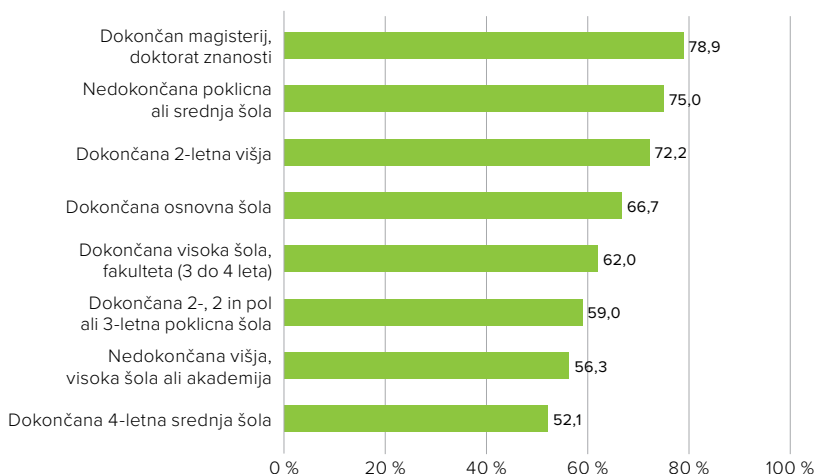
Viri podatkov: Mladina 2000, Mladina 2010, Mladina 2020.

Neujemanje veščin z zaposlitvenimi zahtevami prične sicer slabeti v trenutku, ko mladi izstopijo iz izobraževalnega procesa. Natančneje, delež tistih, ki zase trdijo, da ne opravljajo poklica v svoji stroki, pade s 43 na 38 odstotkov v primeru, ko opazujemo podatke le za tiste, ki niso več vključeni v izobraževanje ali usposabljanje. Poleg tega in nasproti splošnemu prepričanju največji razkorak med veščinami in zahtevami na delovnem mestu najdemo med tistimi, ki so končali srednješolsko izobraževanje, in tistimi, ki niso dokončali študija. Po drugi strani lahko najvišji delež zaposlenih v svoji profesiji najdemo med tistimi, katerih izobrazba presega nivo prvostopenjske bolonjske diplome (79 % odstotkov; vsi odstotki veljajo za tiste, ki niso v procesu izobraževanja ali usposabljanja).

Grafikon 4.19:

Ujemanje veščin in zaposlitve tistih, ki so zaključili formalno izobraževanje (v %) za vse, ki niso v procesu izobraževanja ali usposabljanja.

Ali delo, ki ga opravljaš za plačilo, ustreza področju tvoje izobrazbe oz. usposobljenosti (npr. trgovinski tehnik, ki dela kot prodajalec v trgovini)?
Delež, ki je odgovoril z 'da'.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Razkorak med pridobljenimi kompetencami mladih in zahtevami

na delovnem mestu je v primerjavi z letom 2013 manjši.

Poleg tega postane ta razkorak manj izrazit, če analiziramo

samo tiste, ki niso več v formalnem izobraževanju.

V tej skupini se neujemanje kompetenc in zaposlitvenih zahtev

izrazito zmanjšuje z višjo stopnjo dosežene izobrazbe.

Nadalje, čeprav rezultati kažejo na to, da delo, ki ga opravljajo mladi, pogosto zahteva nižjo stopnjo formalne izobrazbe – 35 odstotkov respondentov je izrazilo, da njihova zaposlitev zahteva nižjo stopnjo formalne izobrazbe (le 9 odstotkov respondentov je odgovorilo, da njihovo delovno mesto predvideva višjo formalno izobrazbo) – lahko to pripisujemo dejstvu, da mnogi izmed mladih (študenti) opravljajo občasno delo (študentsko delo),

kar pomeni delo, ki pogosto ne zahteva visoke izobrazbe. Gre namreč za to, da lahko največje neujemanje med zahtevano in pridobljeno izobrazbo najdemo pri tistih, ki so zaključili gimnazijo in so še vedno v procesu izobraževanja (tj. študenti; kar 59 % jih opravlja delo, ki zahteva nižjo izobrazbo). To nadalje potrjuje dejstvo, da je delež tistih, ki niso v izobraževalnem procesu ali usposabljanju in hkrati trdijo, da je njihova zaposlitev skladna s formalno stopnjo dosežene izobrazbe, precej podoben, in to ne glede na formalno izobrazbo – 67 odstotkov pri poklicnih srednjih šolah (2,3 letni program), 56 odstotkov pri 4-letnih SŠ programih (vključno z gimnazijo), 68 odstotkov pri tistih, ki niso dokončali študija prve bolonjske stopnje, 63 odstotkov pri tistih, ki so končali študij na prvi stopnji, in 67 odstotkov, ki so končali drugo stopnjo ali več. Povedano drugače, z zaključkom šolanja ali usposabljanja je neujemanje med zahtevano in pridobljeno izobrazbo manjše.

Ob tem velja še omeniti, da skoraj tretjina vprašanih (28 %) meni, da jim znanje in veščine, ki so jih pridobili v šoli, niso v pomoč pri opravljanju dela. Med njimi je precej takšnih, ki delajo izven svojih poklicnih kvalifikacij (46 %). Za primerjavo – med tistimi, ki delo opravljajo znotraj svojih poklicnih kvalifikacij, je le 14 % takšnih, ki menijo, da jim znanje in veščine, ki so jih pridobili v času izobraževanja, pri delu ne pomagajo.

4.4 Podjetništvo mladih

Podjetništvo mladih in termin »mladi podjetnik« sta v Sloveniji začela dobivati poseben pomen na začetku novega tisočletja. Širše gledano je bilo to posledica splošnega podajanja večjega pomena vrednoti zasebne lastnine in splošni podjetniški pobudi v postkomunističnih državah Srednje in Vzhodne Evrope, zavedanja Evropske unije o vse manjši globalni konkurenčnosti evropskih gospodarstev ter globalnem trendu pripisovanja velikega pomena podjetništvu. Evropska komisija je namreč že v letu 2003 ugotavljala, da tehnološke spremembe, povečana globalizacija, spremenjena struktura delovne sile, proliferacija potrošniških preferenc ter vse večja deregulacija in privatizacija gospodarstev te tudi silijo v spodbujanje podjetništva z namenom krepitev njihovih inovacijskih potencialov in rasti (Audretsch, 2003). Skupaj z vplivi in s spodbudami Evropske unije, klubov gospodarsko najbolj

naprednih držav (npr. OECD) ter zahodnih držav nasploh so se tudi v Sloveniji začele pojavljati organizacije in programi, ki spodbujajo podjetništvo mladih (npr. Podjetniški inkubator Univerze v Mariboru, ustanovljen 2001; Ljubljanski podjetniški inkubator, ustanovljen 2004; Univerzitetni razvojni center in inkubator Primorske, ustanovljen 2005; Zavod Mladi podjetnik, ustanovljen 2004 itd.). »Ideja o mladinskem podjetništvu kot podjetništvu specifične starostne skupine z njej lastnimi vedenjskimi in poslovnimi vzorci je torej začela dobivati zagon« (Kozorog, 2019: 22).

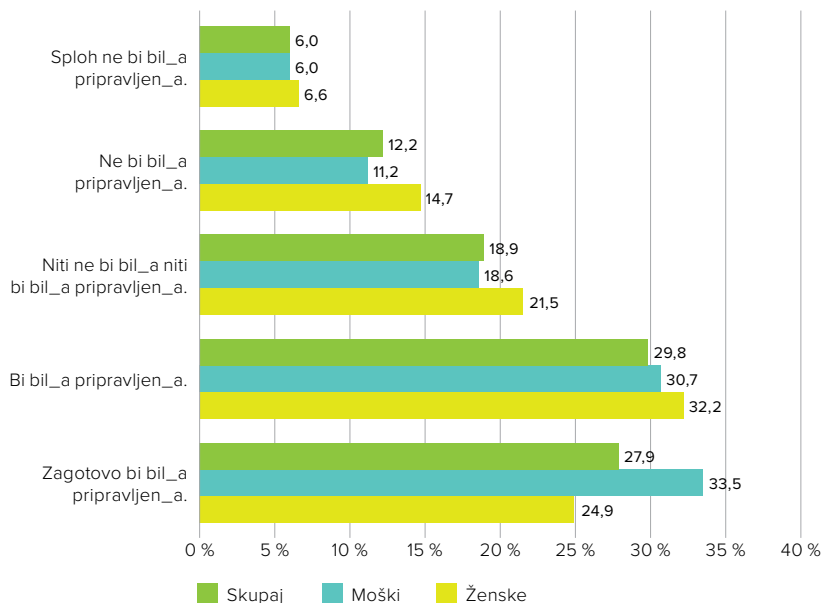
Hkrati je vstop mladih na trg delovne sile v Sloveniji že dlje časa negotov in otežen, kar je prepoznano tudi v trenutno veljavni *Resoluciji o Nacionalnem programu za mladino 2013–2022*. Podatki Zavoda RS za zaposlovanje kažejo, da se stanje zaposlovanja mladih v Sloveniji sicer počasi izboljšuje – tj. brezposelnost mladih postopoma upada –, vendar se je brezposelnost mladih leta 2020 spet nekoliko povečala in je zdaj primerljiva z odstotkom mladih brezposelnih v letu 2017 (ZRSZ, 2020). Na splošno mladi ostajajo ena najbolj ranljivih skupin na trgu dela, saj je prav ta starostna skupina v veliki meri podvržena negotovim oblikam zaposlitve, kot so zaposlitve v obliki skrajšanega delovnega časa, honorarne in študentske zaposlitve, zaposlitve prek avtorskih in podjetniških pogodb ipd., kar ugotavlja že *Resolucija o Nacionalnem programu za mladino 2013–2022*. Samozaposlitev oziroma kreiranje lastne podjetniške poti je tudi ena izmed rešitev, ki jo za zmanjševanje brezposelnosti med mladimi iz nacionalnega programa za mladino naslavlja njegov izvedbeni načrt za leti 2018 in 2019, v katerega je umeščena vrsta ukrepov, ki spodbujajo mladinsko podjetništvo, prav tako pa je temu področju namenjen tudi ukrep »Spodbujanje podjetništva med mladimi« v *Načrtu za izvajanje ukrepov aktivne politike zaposlovanja za leto 2020*.

Ob tem je potrebno poudariti, da mladim podjetnikom na začetku kariere poti ustanavljanje lastnih podjetij in pridobivanje statusa samostojnega podjetnika pogosto ne rešujeta izzivov, ki so povezani s socialno in finančno varnostjo mladih. Ne glede na to so mladi pogosto pripravljeni razmišljati o tovrstnih »zasilnih izhodih«, čeprav je povsem jasno, da takšno reševanje zaposlitvenih izzivov ni prva izbira na njihovi prioritetni listi. Da bi se izognili brezposelnosti, se mladim ustanavljanje lastnih

podjetij oziroma s. p.-jev zdi še vedno precej sprejemljiva izbira. Več kot polovica bi jih bila namreč pripravljena za reševanje svojega zaposlitvenega položaja odpreti svoje podjetje ali pridobiti status samostojnega podjetnika (glej Grafikon 4.20). Se pa med spoloma kažejo razlike v pripravljenosti, saj so mlade ženske v nekoliko manjši meri pripravljene storiti ta korak. Še posebej je manjši delež tistih žensk v primerjavi z njihovimi moškimi vrstniki, ki bi ga bile pripravljene zagotovo storiti.

Grafikon 4.20:

Pripravljenost na ustanovitev lastnega s. p./podjetja v izogib brezposelnosti.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Za uspešno podjetniško pot pa morajo biti mladi opremljeni z znanji in z veščinami s tega področja. Tako se usmerjanje v ustvarjanje lastnih možnosti za delo postopoma umešča tudi v izobraževalni sistem, mlade pa se na različne načine in prek različnih kanalov spodbuja k razvoju podjetniške miselnosti ter k vključitvi v s tem povezana izobraževanja in usposabljanja. Tako ena od sogovornic dojema promocijo podjetništva v luči prioritetiziranja monetizacije znanja pred samim pridobivanjem znanja.

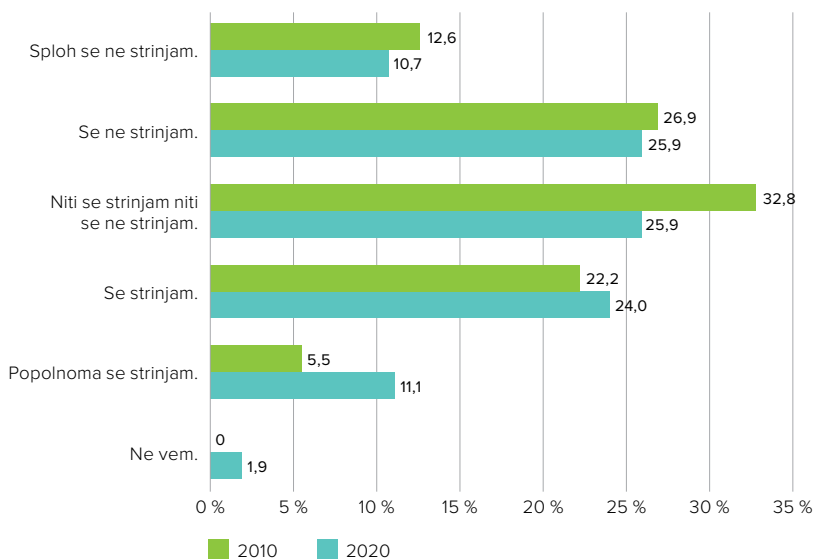
»/.../ sem pa videla na 'newsletteru' od Univerze v Ljubljani, ALUMNI, se mi zdi, da ... Ko vidim kakšne 'workshope' pa dogodke promovirajo, dosti manj se mi zdi, da je fokus na znanju ali pa znanstvenosti, dosti bolj pa na tem, kako lahko jaz monetiziram svoje znanje.«

(Nika, 27 let, doktorska študentka, trenutno živeča v Londonu)

Poudarek na promociji in uvajanju podjetništva je moč zaslediti tudi v rezultatih anket iz let 2010 in 2020, saj so bili mladi v letu 2010 v primerjavi s svojimi vrstniki iz leta 2020 precej manj prepričani, da jim je dotedanje izobraževanje vzbudilo interes, da bi postali podjetniki. Leta 2010 se je namreč s to trditvijo strinjala ali popolnoma strinjala dobra četrtina mladih (27,7 %), v letu 2020 pa je bilo takih že dobra tretjina (35,1 %) (glej Grafikon 4.21).

Grafikon 4.21:

Moja šola oz. dosedanje izobraževanje mi je spodbudila_o interes, da bi postal_a podjetnik_ca.

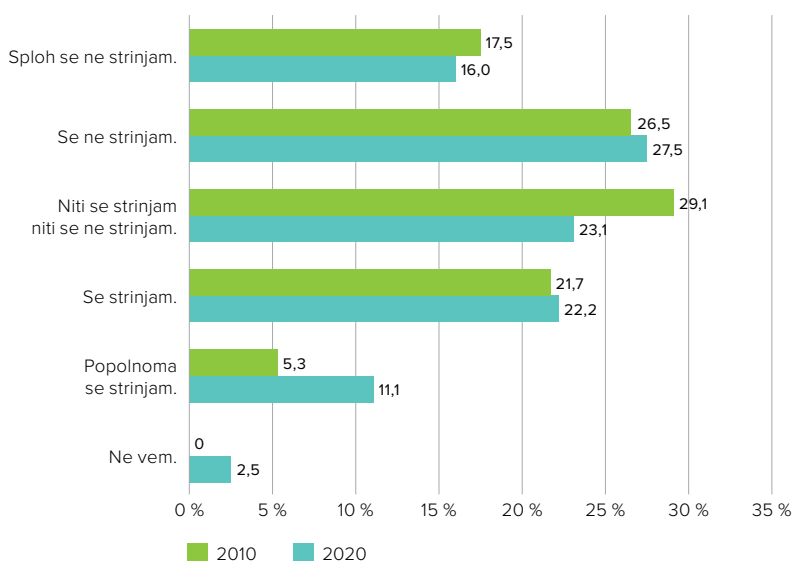

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

To potrjujejo tudi podatki, ki kažejo na to, da so mladi danes bolj prepričani v to, da jim je dosedanje izobraževanje dalo znanja, ki jim omogočajo ustanovitev in vodenje lastnega podjetja. S to trditvijo se namreč strinja oziroma popolnoma strinja kar 31,0 % mladih. V letu 2010 je bilo takih 27,0 %.

Grafikon 4.22:

Moja šola oz. dosedanje izobraževanje mi je dala_o znanja, ki mi omogočajo ustanovitev in vodenje podjetja.

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Precej visoko mero opremljenosti z znanji in s sposobnostmi mladih za podjetniško pot kaže tudi podatek o njihovem samodojemanju sposobnosti prepoznavanja poslovnih priložnosti. Kar 50,9 % mladih se namreč strinja ali popolnoma strinja s trditvijo, da imajo dovolj znanja, da prepoznajo dobro poslovno priložnost. Po drugi strani so negotove družbenoekonomske razmere v letu 2020, ki so povezane z javnozdravstveno krizo in z epidemijo bolezni covid-19, brez dvoma vplivale na atraktivnost posameznih oblik zaposlitev, še posebej ko govorimo o samozaposlitvi in lastnem ustanavljanju podjetij. Vendar pa je to splošno

dojemanje izzivov teh oblik zaposlitve, še posebej ko gre za vprašanje zaposlitvene varnosti, pri mladih močno pogojeno tudi z izkušnjami mladih, ki so bili marsikdaj prisiljeni v to obliko samozaposlovanja bodisi zaradi politik države bodisi zaradi teženj delodajalcev po bolj »fleksibilni« delovni sili. K popularnosti samozaposlovanja s svojimi programi in kampanjami precej prispevajo tudi šole in mediji, ki pogosto to zaposlitveno pot predstavljajo kot preveč idilično (Kozorog, 2019) in ne pripravijo posameznikov na dejanske izzive, s katerimi se mladi podjetniki soočijo že v prvih korakih svoje samostojne poti. To v svoji izjavi izpostavlja tudi naš sogovornik.

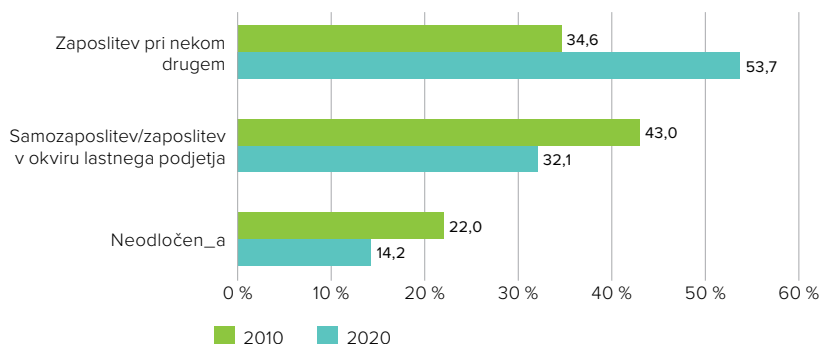
»Podjetništvo med mladimi je izjemno popularno do same izvedbe, potem pa se pojavi problem birokracije in togosti sistema. Sistem bi moral dopustiti študentom, da odprejo svoj s. p. brez tega, da izgubijo druge ugodnosti, ker v tem primeru spodbujamo lenobo in danes dobesedno naš sistem spodbuja lenobo in zatira podjetništvo med mladimi.«

(Luka, 21 let, študent, športnik in mladi z desne strani političnega spektra)

Posledično je mnenje mladih glede favorizirane oblike zaposlitve – tj. pri nekom drugem ali v okviru samozaposlitve/lastnega podjetja – porazdeljeno v korist »klasične« zaposlitve pri drugem delodajalcu, saj je predvsem zaposlitvena varnost pri teh oblikah zaposlitve na povsem drugi ravni. Tako je leta 2010 kljub tedanjem divjanju gospodarske in finančne krize dobra tretjina (34,6 %) mladih preferirala zaposlitev pri nekom drugem, pri čemer jih je bilo precej tudi neodločenih (22 %), v letu 2020 pa je bilo takšnih, ki bi izbrali zaposlitev pri nekom drugem, že dobra polovica (53,7 %) (glej Grafikon 4.23).

Grafikon 4.23:

Zamisli si, da iščeš delo in da bi lahko izbral_a med različnimi vrstami zaposlitve. Kaj od navedenega bi izbral_a?

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

V skladu z navedenim so anketiranci prepoznali varnost zaposlitve kot zelo pomemben dejavnik, saj je kar 81,2 % mladih ocenilo ta vidik zaposlitve kot dokaj pomemben (35,5 %) ali zelo pomemben (45,7 %) (glej Tabelo 15.2 v prilogi). Posledično želja po samostojnem podjetništvu tako postaja vse manj prisotna pri mladih, kar nakazuje tudi naslednja izjava ene od sogovornic.

»V mojem krogu vrstnikov ni noben nikoli resno razmišljal o podjetništvu, saj so po navadi mnenja, da potrebuješ veliko začetnega kapitala. Mene so pogosto označili za pogumno.«

(Daša, mlada podjetnica, študentka, 25 let)

Kljub vedno močnejšemu prepričanju mladih, da jih šola opremi s primerno količino znanja in motivacije za lastno podjetniško pot, pa mladi vse manj preferirajo samozaposlitev v okviru lastnega podjetja kot želeno obliko zaposlitve.

4.5 Socialnopodjetniška miselnost mladih

Socialno podjetništvo, tj. podjetništvo, ki je usmerjeno v družbeno blaginjo, je na splošno rečeno podjetniško delovanje s končnim ciljem ustvarjanja družbene vrednosti (Abu-Saifan, 2012). Socialni podjetniki so posamezniki z inovativnimi rešitvami za najpomembnejše družbene, kulturne in okoljske izzive (Ashoka, b. d.). Ključna značilnost socialnih podjetnikov je torej, da podjetniško miselnost in podjetniške veščine združujejo z družbeno koristnim in trajnostnim načinom razmišljanja ter delovanja (Yokoyama in Birchley, 2018). Lastnosti podjetniške miselnosti, kot so ustvarjalnost, pogum, sposobnost prepoznavanja podjetniških priložnosti, ambicioznost, inovativnost, odločnost, usmerjenost v rast, učinkovitost, optimizem in proaktivnost (Ireland, Hitt in Sirmon, 2003; Singh in Sharma, 2018; Yokoyama in Birchley, 2018), so pri socialnem podjetništvu torej združene s trajnostno in družbeno odgovorno miselnostjo. Trajnostna miselnost se nanaša na željo po izboljšanju kakovosti življenja na splošno in prav tako zajema stremljenje k družbeni pravičnosti, demokraciji, sodelovanju med posamezniki in organizacijami (Yokoyama in Birchley, 2018: 75), medtem ko družbeno odgovorna miselnost v kontekstu socialnega podjetništva zajema željo po reševanju družbenih problemov in po vzpostavitvi pravičnih družbenih odnosov (Bornstein v Yokoyama in Birchley, 2018: 75) ter empatiji (Singh in Sharma, 2018: 214). Tovrstne družbene spremembe so utemeljene v socialnih in trajnostnih vrednotah, ki jih mora posedovati tudi socialni podjetnik (Chatterjee, Cornelissen in Wincent, 2021).

Tako v akademski literaturi kot v praksi je na voljo množica različnih opredelitev socialnih podjetnikov in socialnopodjetniške miselnosti. Te so tako disciplinarno, kulturno, zgodovinsko kot ideološko pogojene, vendarle pa vse vsebujejo nekatere skupne točke. Te se najpogosteje osredinjajo okoli ugotovitev, da je socialni podjetnik (1) agent sprememb z jasnim ciljem in vizijo, (2) da naslavlja družbene probleme, (3) da želi ustvariti družbeno vrednost in krepiti trajnost, (4) da je bolj usmerjen v pomoč in skrb za druge kot ustvarjanje dobička, (5) da poseduje podjetniški duh in podjetniške lastnosti, (6) da zna prepoznati nove priložnosti v družbenih problemih ter (7) da je inovativen in proaktiven (Brouard in Larivet, 2010).

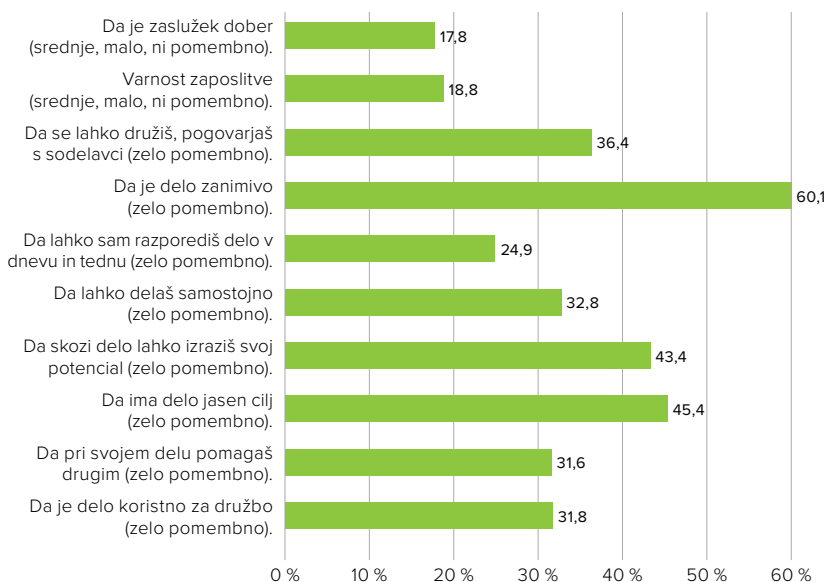
Ko pogledamo omenjene lastnosti med anketiranimi mladimi, lahko pridemo do zanimivih ugotovitev. Da ima delo jasen cilj, kar nakazuje na prisotnost vizije, ki jo želi posameznik uresničiti skozi svoje delo, je zelo pomembno 45,4 % mladim (glej Grafikon 4.24). Ta aspekt socialnopodjetniške miselnosti v navezavi z družbeno koristnostjo temeljno determinira socialno podjetništvo in ga tudi loči od klasičnega podjetništva (glej Dees, 2001). Družbena korist dela, ki ga posamezniki opravljajo, je 31,8 % mladih v Sloveniji zelo pomembna, kar je nekoliko manj od pomena jasne vizije, vendarle pa gre še vedno za veliko skupino mladih posameznikov, ki močno preferirajo jasno vizijo dela z družbeno koristjo. Socialna komponenta pomoči drugim je prav tako zelo pomembna pri socialnem podjetništvu in tudi tu se kaže podoben delež mladih, ki menijo, da je zelo pomembna lastnost dela pomoč drugim (31,6 %). Mladi tako prepoznajo možnost, da opravljajo delo, ki je naravnano po vrednotah družbene pravičnosti in trajnosti. Na to kaže tudi spodnji citat intervjuvanca, ki izpostavlja etični vidik socialnega podjetništva.

»Ma ja, saj se mi zdi, da si lahko dober ali pa etičen podjetnik. Ne zdi se mi to tako nemogoče, da so tvoje storitve ali pa izdelki, ki jih imaš, vseeno cenovno dostopni. Po mojem res ni tako 'faking' težko, no. Samo ko vidim, ker tudi 'ful' je nekih teh trendov zdaj, eko, vegansko, ono, tretje, in potem nabijejo ceno. Mislim, pa ne me za....vati, da je riževo mleko, ko rabiš eno pest riža pa vodo za pridelati, dražje kot pa kravje mleko [...].«

(Edi, 25 let, poročen biseksualen trans moški, vegan)

Grafikon 4.24:

Kako pomembna je zate vsaka od naslednjih stvari, ko pomisliš na službo oziroma zaposlitev?

Vir podatkov: Mladina 2020.

V luči ustvarjanja družbene vrednosti in trajnostnega delovanja so za socialno podjetništvo pomembni tudi različni vidiki zadovoljstva pri delu in spodbujanja posameznikovega potenciala ter kreativnosti. Mladi zelo visoko vrednotijo te aspekte zaposlitve ter evidentno razumejo svoje delo širše, ne zgolj kot pogodbeno razmerje za pridobitev dohodka, temveč kot priložnost za samorealizacijo, karierno in zasebno rast, dobro počutje ter ustvarjanje družbene vrednosti, ki je blagodejna za ožjo in širšo skupnost. Tako jih več kot 60 % meni, da je zelo pomembno, da je delo zanimivo. Prav tako je sposobnost izražanja svojega potenciala visoko na prioritetni listi, saj jih 43,4 % meni, da je to zelo pomembno. Avtonomija pri delu, ki je tesno povezana s samorealizacijo in z zanimivostjo dela, je zelo pomembna 32,8 % mladih, pri čemer je razporejanje dela v dnevu in tednu vendarle vidik dela, ki se mladim ne zdi tako zelo pomemben (24,9 %). Skupnostni moment, ki se veže na pomen ustvarjanja kolektiva in prijetne delovne klime, se po drugi strani spet kaže kot bolj pomemben, saj kar 36,4 % mladih

meni, da je zelo pomemben vidik dela tudi možnost druženja in pogovarjanja s sodelavci. V socialnem podjetništvu je pozitivna medosebna interakcija, ki prispeva k razširjanju informacij med zaposlenimi, hkrati pa se to ne omejuje na delovne naloge in goli finančni aspekt dela.

Zelo pomemben je vidik ustvarjanja pozitivne klime in povezanosti, ki je osnova ustvarjanja družbene vrednosti ter trajnostnega delovanja. Pomen kolektiva in splošne družbene klime nakazuje tudi spodnja izjava.

»Moja želja je pa v bistvu ustvariti zadrugo, ki bi v bistvu zajemala 'ful' enih aspektov skupnosti. [...] Kot nek tak 'community' center. [...] Da bom skozi življenje in izkušnje izluščil tisto ekipo ljudi, ki jim res zaupam in s katerimi bi res rad to naredil, da bo to res nekaj trajnostnega, premišljenega.«

(Edi, 25 let, poročen biseksualen trans moški, vegan)

Pri tem pa je potrebno plat družbene koristi uravnotežiti z osnovnima vzgiboma zaposlitve, tj. s prejemanjem plačila za opravljeno delo ter z varnostjo tega razmerja. Pomembna značilnost socialnih podjetnikov je prioritiziranje družbene koristi pred zaslužkom in iskanje novih vidikov ustvarjanja družbene vrednosti, ki predstavljajo tudi precejšnja tveganja. Če pogledamo vidik zaslužka, je takoj jasno, da zelo malo mladih meni, da zaslužek ni zelo pomemben vidik dela. Natančneje, le 17,8 % mladih je dober zaslužek srednje, malo ali nepomemben. Prav tako vidik varnosti zaposlitve visoko kotira na prioritetni lestvici posameznikov, saj je sama varnost zaposlitve srednje, malo ali nepomembna le za 18,8 % mladih. Vsi ostali jo dojemajo kot zelo pomembno. Oba vidika, tako individualen (dober zaslužek) kot sistemski (varnost zaposlitve), zaviralno vplivata na potencial socialnega podjetništva pri mladih in sta na primeru slovenske mladine tudi zelo prisotna. Čeprav gre pri tej starostni skupini tradicionalno pričakovati bolj »utopična« pričakovanja glede družbe in njene ureditve ter večjo mero nagnjenosti k tveganju, lahko ugotovimo, da zagotavljanje finančne neodvisnosti in zaposlitvene varnosti močno vplivata na posameznikove izbire. Te ne gredo v prid socialnemu podjetništvu mladih.

V negotovi družbeni situaciji, v kateri se nahajajo mladi,
jih pri zaposlitvi bolj kot to, da je delo koristno za družbo,
motivirata varnost zaposlitve in dober zaslužek.

Lahko bi dejali, da mladi posedujejo potrebno socialnopodjetniško miselnost in ocenjujejo, da imajo dovolj podjetniških znanj in sposobnosti (glej Grafikon 4.22), ter da v družbenih problemih znajo prepoznati poslovno priložnost. S slednjim se strinja kar 48,1 % mladih (glej Tabelo 15.3 v prilogi). Vendarle pa to večinoma ni dovolj za to, da bi se podali na samostojno socialnopodjetniško pot. Da so socialni podjetniki »redka pasma« (ang. *rare breed*), pregovorno opisuje že Gees (2001) v svojem zelo pogosto citiranem članku o socialnem podjetništvu, saj v sebi združujejo lastnosti, ki jih v kapitalističnem gospodarstvu pogosto lahko razumemo tudi kot nasprotja. To se kaže tudi na anketiranih mladih v Sloveniji, saj je takih, ki menijo, da je pri delu srednje ali zelo pomembna pomoč drugim, da je delo srednje ali zelo pomembno za družbo, da je pri delu srednje ali zelo pomembna vizija ter da je dober zaslužek srednje, malo ali nepomemben, samo 7 % vseh mladih, pri čemer spol, starost in izobrazba ne igrajo statistično značilne vloge. Na podlagi tega lahko ugotovimo, da socialno podjetništvo ne more predstavljati pomembne javno-politične alternative zaposlitvenim izzivom mladih, temveč je bolj stvar posameznikove življenjske filozofije.

4.6 Ključne ugotovitve in priporočila

Ključne ugotovitve tega poglavja lahko skupaj s priporočili za izvajanje mladinske politike strnemo v naslednjih točkah:

1. Mladi na trgu dela še naprej participirajo predvsem v okviru fleksibilnih oblik zaposlovanja, ki poleg začasnega zaposlovanja vključujejo tudi zaposlovanje za skrajšani čas ter dela v atipičnem času. Po letu 2015 se je sicer delež mladih v takšnih oblikah zaposlovanja občutno zmanjšal, vendar Slovenija po deležu začasno zaposlenih mladih in deležu mladih, ki opravljajo dela v atipičnem času, ostaja visoko nad evropskim povprečjem.
2. Čeprav uradni podatki za Slovenijo kažejo na upad brezposelnosti med mladimi, samoporočana stopnja brezposelnosti temu ne sledi in predstavlja skoraj trikratnik uradno zabeležene anketne stopnje brezposelnosti. V tem oziru se kaže obstoj tako imenovane »nevidne brezposelnosti«.
3. Strah pred nezaposlenostjo se je stabiliziral, a je pri mladih (ženskah) še vedno visok – še vedno je približno dvakrat višji kot leta 2000.
4. Mladi so v primerjavi z letoma 2005 in 2010 za povečanje zaposlitvenih možnosti bistveno bolj pripravljeni na geografsko mobilnost, na dodatno izobraževanje, občutno bolj so pripravljeni sprejeti tudi začasno zaposlitev in nižje plačilo. Še več, kar tretjina jih je pripravljena delati zastoj, slabi dve tretjini mladih pa sta za preprečitev nezaposlenosti pripravljeni stopiti na samostojno podjetniško pot. Izrazito se je povečala tudi preferenca mladih za zaposlitev v zasebnem sektorju.
5. Podjetniška miselnost in spodbude za samozaposlovanje (oz. kreiranje lastnih delovnih mest), ki se postopoma uvajajo tudi v izobraževalnem sistemu, kažejo rezultate – leta 2020 so mladi bolj prepričani, da jim je izobraževanje vzbudilo interes, da bi postali podjetniki, tretjina jih poroča, da jim je dosedanje izobraževanje dalo znanja za ustanovitev in vodenje podjetja.

6. Razkorak med veščinami in zahtevami na delovnem mestu je v primerjavi z letoma 2013 in 2018 manjši. Ta razkorak je še manj izrazit, ko se iz analize izločijo tisti, ki niso vključeni v proces izobraževanja ali usposabljanja.
7. Kaže se trend večanja naklonjenosti zaposlitvi v zasebnem sektorju in upadanje privlačnosti zaposlitve v javnem sektorju, se pa najverjetneje zaradi naraščajoče negotovosti krepi interes zaposlitve pri nekom drugem (na račun samostojnega podjetništva).
8. Slovenski mladini je pri delu najbolj pomembno to, da je delo zanimivo, da je pri delu avtonomna, da ima delo jasni cilj in da je zaposlitev varna. To še posebej velja za mlade ženske.
9. V letu 2020 se je glede na leto 2010 povečal delež mladih, ki ocenjujejo, da so za svoje delo plačani prenizko, da je delo, ki ga opravljajo, dolgočasno, in delež, ki ocenjuje, da je delovna klima slaba. V primerjavi z letom 2010 se je zvišala tudi stopnja strinjanja s trditvijo, da so mladim na delovnem mestu kršene pravice.
10. Tisti mladi, ki delajo, poročajo o povprečni delovni obremenitvi 36,4 ure na teden, kar je blizu obremenitvi za polni delovni čas (40 ur na teden). Pri tem je še posebej zanimivo, da relativno visoko urno obremenitev z delom navajajo brezposelni (33,3 ure na teden) in tisti, ki so še aktivno vključeni v izobraževanje. To kaže na problem »dela na črno« in na to, da je »študentsko delo« še vedno »zlorabljeno« (iz tedenskih obremenitev je mogoče razbrati, da urna obremenitev pri tej skupini presega urno obremenitev za polovični delovni čas).
11. Mladi v izobraževalnem sistemu prepoznavajo spodbude za samozaposlovanje, a želja po taki obliki zaposlitve zanje še vedno ni med bolj zaželenimi oblikami dela, saj je prepoznana kot tvegana.
12. Zaposlitvene izbire mladih bolj preferirajo zaposlitveno varnost in dober zaslužek kot pa družbeno korist in trajnostnost zaposlitve.
13. Mladi izkazujejo opazne ravni posameznih dimenzij socialnopodjetniške miselnosti, kar pa je izničeno z njihovim pripisovanjem visokega pomena dobremu zaslužku ter zaposlitveni varnosti.

Iz navedenih ugotovitev lahko izpeljemo naslednja priporočila za izvajanje mladinske politike:

1. Potrebno je nadaljevati z ukrepi na trgu dela, ki omejujejo zlorabo atipičnih oblik zaposlovanja, vključujoč študentsko delo. Pretekli napori v smislu določitve letnega maksimalnega obsega ur se kažejo kot potrebni.
2. Glede na poslabšanje situacije v smislu kršitev delavskih pravic se zdi potrebno okrepiti inšpekcijski nadzor.
3. Ukrepanje v smeri zmanjševanja prekarizacije med mladimi je potrebno jasno utemeljiti na dejstvu, da povečanje ekonomske, socialne, pravne in širše eksistencialne negotovosti pomeni upadanje splošnega zaupanja mladih, kar predstavlja resen družbeni problem (družbena nestabilnost, polarizacija).
4. Podjetništvo mladih je oblika, ki je blizu zaposlitvenim preferencam mladih, če se ustrezno naslovi pasti zaposlitvene varnosti in trend »siljenja v espejevstvo«, ki vodi zgolj v nadaljnjo prekarizacijo mladih.
5. Socialno podjetništvo je poslanstvo, ki ga velja spodbujati pri mladih za doseganje višjih ravni družbene koristi. Ni pa ga smiselno spodbujati z namenom reševanja zaposlitvenih izzivov mladih.

4.7 Uporabljeni viri

Abu-Saifan, S. (2012). *Social Entrepreneurship: Definition and Boundaries*. Dostopno prek: <https://www.timreview.ca/article/523/> (20. 1. 2021).

Ashoka (b. d.). *Social Entrepreneurship*. Dostopno prek: <https://www.ashoka.org/en/focus/social-entrepreneurship> (21. 1. 2021).

Audretsch, D. B. (2003). Entrepreneurship. A survey of the literature. *Enterprise Papers*, 14. Brussels: EC DG-Entreprise.

Bental, B., in Dominique, D. (2010). Declining Labor Shares and Bargaining Power: An Institutional Explanation. *Journal of Macroeconomics* 32 (1), 443–56. Dostopno prek: doi: <https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2009.09.005> (20. 1. 2021).

Blanchflower, D. G., in Oswald, A. (2009). What makes a young entrepreneur? V Andy Furlong (ur.), *Handbook of Youth and Young Adulthood*, 188–201. London & New York: Routledge.

Brouard, F., in Larivet, S. (2010). Essay of clarifications and definitions of the related concepts of social enterprise, social entrepreneur and social entrepreneurship. V Fayole in Matlay (ur.), *Handbook of Research on Social Entrepreneurship*, 29–58. Cheltenham UK, Northampton MA: Edgar Elgar.

Brynjolfsson, E., in McAfee, A. (2016). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton.

Chatterjee, I., Cornelissen, J., in Wincent, J. (2021). Social entrepreneurship and values work: The role of practices in shaping values and negotiating change. *Journal of Business Venturing*, 36 (1), 1–23. Dostopno prek: <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2020.106064> (20. 1. 2021).

Dees, G. (2001). *The meaning of »social entrepreneurship«*. Center for the Advancement of Social Entrepreneurship. Dostopno prek: http://www.fuqua.duke.edu/centers/case/documents/dees_SE.pdf (20. 1. 2021).

Dwyer, P., in Wyn, J. (2001). *Youth, Education and Risk: Facing the Future*. London in New York: Routledge-Falmer.

EU Youth Report: Youth - Investing and Empowering (2009). Bruselj: Evropska komisija. Dostopno prek: <https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-2444/Investing%20and%20Empowering.pdf> (20. 1. 2021).

EUROBAROMETER. (2009). *Entrepreneurship in the EU and beyond. Analytical report*. Flash EB Series 283. Dostopno prek: https://data.europa.eu/data/datasets/s812_279?locale=en (15. 11. 2010).

EUROSTAT. Dostopno prek: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database> (1. 10. 2010).

Evropska komisija/European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Unit D. 2. (2010). *European Employment Observatory Review - Self-employment in Europe 2010*. Luksemburg: Publications Office of the European Union, 2010.

EVROŠTUDENT SI (2007). *Raziskava o ekonomskem in socialnem položaju ter mednarodni mobilnosti študentov v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo. Dostopno prek: <https://www.studentska-org.si/wp-content/uploads/2017/06/EvrostudentSI2007.pdf> (15. 1. 2021).

Felstead, A., in Golo, H. (2017). Assessing the Growth of Remote Working and Its Consequences for Effort, Well-Being and Work-Life Balance. *New Technology, Work and Employment*, 32 (3), 195–212. Dostopno prek: <https://doi.org/10.1111/ntwe.12097> (20. 1. 2021).

Ford, M. (2016). *Rise of the Robots: Technology and the Threat of a Jobless Future*. Basic Books.

Furlong, A., in Cartmel, F. (2007). *Young people and social change*. Berkshire: Open University Press.

Furlong, A., in Kelly, P. (2005). The Brazilianization of youth transitions in Australia and the UK? *Australian Journal of Social Issues*, 40, 207–25.

Granovetter, M. (1995). *Getting a job: A study of contacts and careers*. 2nd Ed. Chicago: University of Chicago Press.

Granovetter, M. S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78 (6), 1360–1380.

Grimshaw, D., Johnson, M., Keizer A., in Rubery, J. (2016). *Reducing precarious work in Europe through social dialogue*. Produced for the EC project 'Reducing precarious work in Europe through social dialogue' DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Project VP/2014/004 (Industrial Relations & Social Dialogue). Dostopno prek: <http://www.research.mbs.ac.uk/ewerc/Portals/0/Documents/UK-final-report.pdf> (1. 8. 2017).

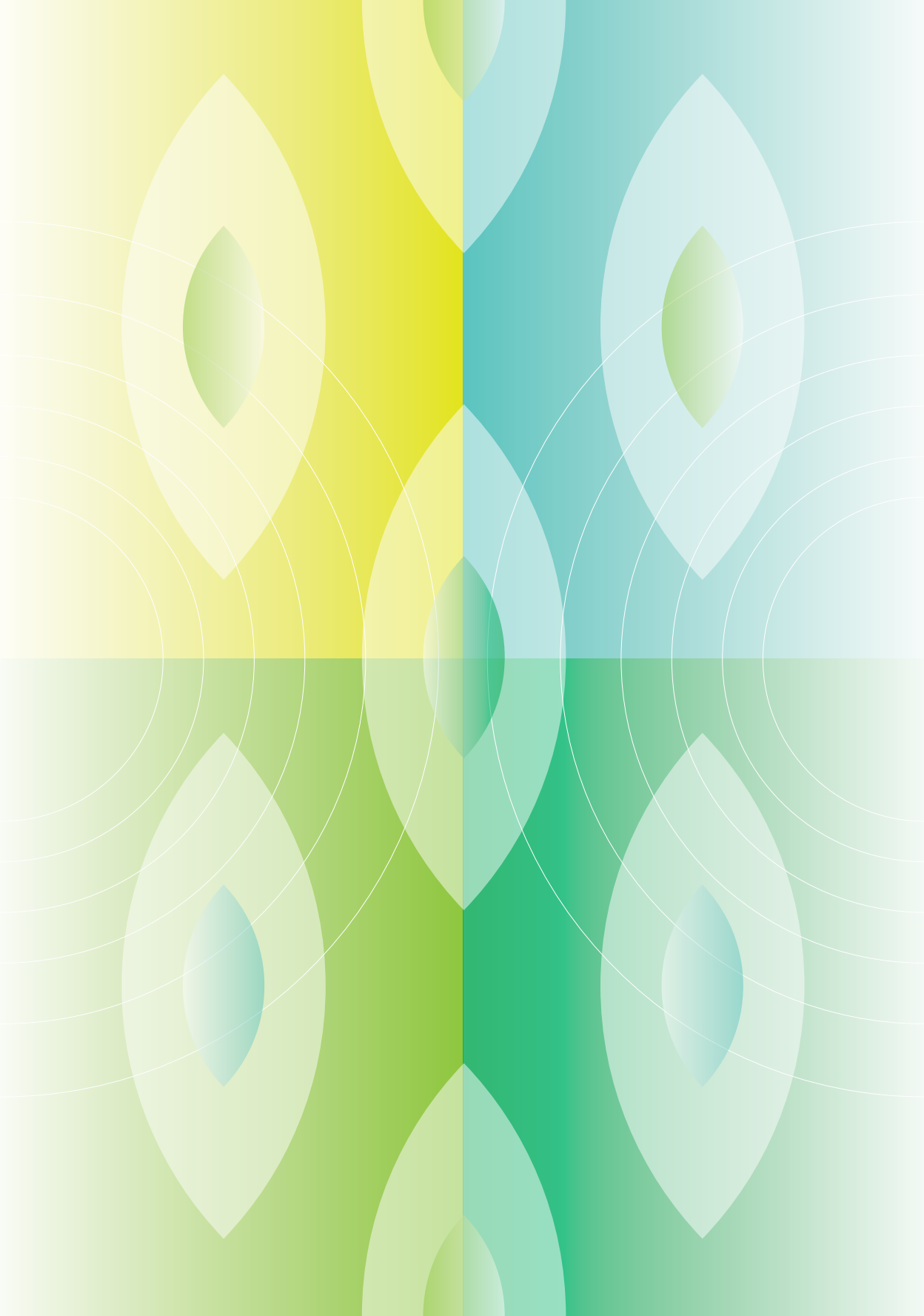
Guschanski, A., in Onaran, Ö. (2020). The decline in the wage share: falling bargaining power of labour or technological progress? Industry-level evidence from the OECD, *Greenwich Papers in Political Economy* 29007, University of Greenwich, Greenwich Political Economy Research Centre.

Ignjatović, M., in Trbanc, M. (2009). *Zaposlovanje in brezposelnost mladih: aktivni, fleksibilni in prilagodljivi*. V Tatjana Rakar in Urban Boljka (ur.), *Med otroštvom in odraslostjo*, 39–55. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.

- Inglehart, R., in Baker, W. E. (2000). Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*, 65 (1), 19–51. Dostopno prek: <https://doi.org/10.2307/2657288> (20. 1. 2021).
- Ireland, R. D., Hitt, M. A., in Sirmon, D. G. (2003). A Model of Strategic Entrepreneurship: The Construct and its Dimensions. *Journal of Management*, 29 (6), 963–989. Dostopno prek: <https://ssrn.com/abstract=1342534> (20. 1. 2021).
- Kalleberg, Arne L. (2009). Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations in Transition. *American Sociological Review*, 74/February: 1–22.
- Kanjuo-Mrčela, A., in Černigoj-Sadar, N. (2006). Starši med delom in družino. *Teorija in praksa*, 43 (5–6), 716–736.
- Killgore, W. D. S., S. A. Cloonan, E. C. Taylor, in Dailey, N. S. (2020). Loneliness: A Signature Mental Health Concern in the Era of COVID-19. *Psychiatry Research*, 290, 113117. Dostopno prek: doi: 10.1016/j.psychres.2020.113117 (20. 1. 2021).
- Klanjšek, R. (2018.) Sociološke dimenzije prekarnosti – o vzrokih, posledicah in rešitvah. V Črt Poglajen, Črt Kostevc, Nataša D. Hafner (ur.), *Prekarnost in družbena negotovost*, 154–168. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, Maksima.
- Klanjšek, R., in Kobše, Ž. (2019). Zaposlovanje. V Naterer, A. idr., *Slovenska mladina 2018/2019*. Zagreb: Friedrich-Ebert-Stiftung. 2019, 51–58, ilustr. [COBISS.SI-ID 24504840]
- Kozorog, M. (2019). Trije časi podjetništva mladih v Sloveniji. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 59 (2), 19–32. Dostopno prek: https://isn2.zrc-sazu.si/sites/default/files/kozorog_trije_casi_podjetnistva_mladih_v_sloveniji.pdf (20. 1. 2021).
- Kraigher, T. (1995). Tendence razvoja socialno-ekonomske sestave prebivalstva Slovenije – problemi, ki se že nakazujejo. V zborniku: *Statistika dela, delovnih in življenjskih pogojev, Radenci '95*. Ljubljana: Statistični urad RS in Statistično društvo Slovenije.
- Makeham, P. (1980). *Youth Unemployment*. Department of Employment Research Paper, No. 10. London: HMSO.
- Malnar, B. idr. (2005). *Slovensko javno mnenje 2005/1*. Mednarodna raziskava Stališča o delu [datoteka podatkov]. Slovenija, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2005. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2009.
- Miheljak, V. idr. (2000). *Mladina, 2000* [datoteka podatkov]. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Center za socialno psihologijo [izdelava], 2000. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], februar 2001.

- Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. (2019). *Načrt za izvajanje ukrepov aktivne politike zaposlovanja za leto 2020*. Dostopno prek: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MDDSZ/APZ/Nacrt-za-izvajanje-ukrepov-aktivne-politike-zaposlovanja-za-leto-2020.doc> (20. 1. 2021).
- Mortimer, J. T., in Moen, P. (2016). The changing social construction of age and the life course: Precarious identity and enactment of "early" and "encore" Stages of Adulthood. V M. J. Shanahan, J. T. Mortimer, & M. K. Johnson (ur.), *Handbook of the life course*, 111–129. Cham: Springer. Dostopno prek: doi: 10.1007/978-3-319-20880-0_5 (20. 1. 2021).
- O'Higgins, N. (2001). *Youth Unemployment and Employment Policy: A Global Perspective*. Ženeva: ILO.
- Rebernik, M., Tominc, P., in Pušnik, K. (2010). *Slovensko podjetništvo v letu krize. GEM Slovenija 2009*. Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta Maribor.
- Rees, A. (1966). Information Networks in Labor Markets. *American Economic Review*, 56 (2), 559–566.
- Resolucija o Nacionalnem programu za mladino 2013–2022 (ReNPM13–22). *Uradni list Republike Slovenije št. 90/13*. 30. oktober. Dostopno prek: https://www.uradni-list.si/files/RS_-2013-090-03261-OB~P001-0000.PDF (20. 1. 2021).
- Shoof, U. (2006). Stimulating Youth Entrepreneurship: Barriers and incentives to enterprise start-ups by young people. *SEED Working Paper* No. 76. Ženeva: ILO.
- Singh, K., in Sharma, A. (2018). Instilling Social Entrepreneurial Mindset through Transformative Learning. *International Journal of Innovative Business Strategies*, 4 (2). Dostopno prek: <https://infonomics-society.org/wp-content/uploads/Instilling-Social-Entrepreneurial-Mindset-through-Transformative-Learning.pdf> (20. 1. 2021).
- Standing, G. (2014). *The precariat: The new dangerous class*. London, New York: Bloomsbury Academic.
- SURS, *podatkovna baza SI-STAT*. Dostopno prek: http://www.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/Dem_soc.asp/ (1. 9. 2010).
- Toplak, M. (2004). *Uspehi in težave slovenskih malih podjetij*. Magistrsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Trbanc, M. (2005). Zaposlovanje in brezposelnost mladih. V Andreja Črnak-Meglič (ur.), *Otroci in mladina v prehodni družbi*. Ljubljana: Aristej.
- Ule, M., in Vrcan, S. (1986). *Mladina 1985: Položaj, svest i ponašanje mlade generacije Jugoslavije* [datoteka podatkov]. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- UMAR (2006). *Poročilo o razvoju 2006*, Kmet Zupančič, Rotija (ur.). Ljubljana: UMAR.

- UMAR (2008). *Poročilo o razvoju 2008*, Kmet Zupančič, Rotija (ur.). Ljubljana: UMAR.
- UMAR (2010). *Poročilo o razvoju 2010*, Kmet Zupančič, Rotija (ur.). Ljubljana: UMAR.
- Urmanaviciene, A., in Raisiene, A. (2018). *The youth's perspective to social entrepreneurship development*. Predstavljeno na konferenci EIF 2017: Drivers for Progress in the Global Society, Vilnius, Lithuania, April 2018. Dostopno prek: https://www.researchgate.net/publication/324359854_THE_YOUTH'S_PERSPECTIVE_TO_SOCIAL_ENTREPRENEURSHIP_DEVELOPMENT (20. 1. 2021).
- Vertot, N. (2009). *Mladi v Sloveniji*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Vlada Republike Slovenije. 2018. *Izvedbeni načrt Resolucije o nacionalnem programu za mladino 2013–2022 za leti 2018 in 2019*. Dostopno prek: <https://www.gov.si/assets/organi-v-sestavu/URSM/IZVEDBENI-NACRT-RESOLUCIJE-O-NACIONALNEM-PROGRAMU-ZA-MLADINO-20132022-ZA-LETI-2018-IN-2019.doc> (20. 1. 2021).
- Walden, M. (2018). *You Decide: Can We Reduce Invisible Unemployment?* (b. d.). College of Agriculture and Life Sciences. Dostopno prek: <https://cals.ncsu.edu/news/you-decide-can-we-reduce-invisible-unemployment/> (20. 11. 2020).
- Yokoyama, K., in Birchley, S. L. (2018). Mindset and Social Entrepreneurship: Japanese Self-initiated Expatriate Entrepreneurs in Cambodia. *Journal of Entrepreneurship and Innovation in Emerging Economies*, 4 (1), 68–88. Dostopno prek: <https://doi.org/10.1177/2393957517752728> (20. 1. 2021).
- Zavod RS za zaposlovanje [ZRSZ]. (2020). *Stopnja registrirane brezposelnosti*. Dostopno prek: https://www.ess.gov.si/trg_dela/trg_dela_v_stevilkah/stopnja_registrirane_brezposelnosti (20. 1. 2021).
- ZRSZ (2010). *Mladi na trgu dela hitreje zaposljivi kot drugi iskalci zaposlitve*. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/za_medije/novinarske_konference/novinarska_konferenca?aid=91 (1. 10. 2010).

MATJAŽ URŠIČ

5 BIVANJSKE IN STANOVANJSKE RAZMERE

5.1 Ključne spremembe na področju bivanjskih in stanovanjskih razmer za mlade

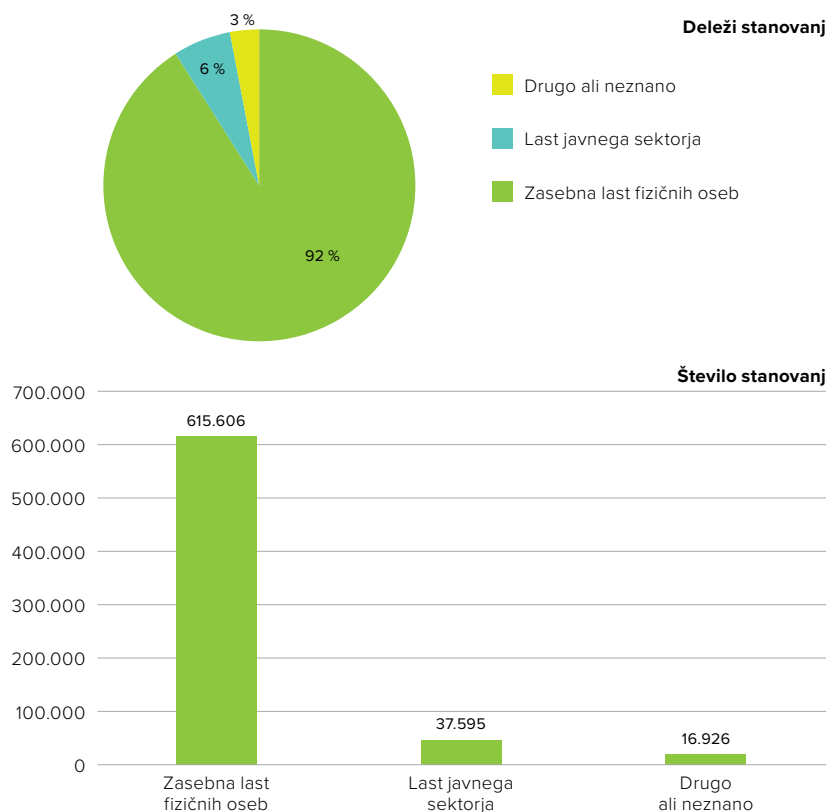
Analiza bivanjskih in stanovanjskih razmer predstavlja eno izmed ključnih področij, prek katerih se lahko pojasnjujejo številne spremembe v vrednotnih orientacijah mladih. Številne spremembe v vsakdanjih življenjskih praksah mladih so s tega vidika pogosto dojete kot posledica družbene in fizične »produkcije prostora« (Lefebvre, 1991), tj. kot preplet družbenoprostorskih okoliščin (konteksta), v katerega so vpete mlajše populacijske skupine. Kontekst stanovanjskih in bivanjskih razmer predstavlja osnovno platformo ne le za nadaljnje procese socializacije mladih, temveč tudi procese osebne rasti, osamosvajanja in demografsko reprodukcijo (Mandič, 2009; Lavrič, Klanjšek, 2010; Iacovou, 2010; Kins idr., 2013).

V slovenskem kontekstu je zaradi relativne nizke selitvene mobilnosti prebivalstva (glej npr. Hočevar idr., 2004, 2018) vpliv primarnih oz. najzgodnejših bivanjskih in stanovanjskih razmer v odnosu do drugih držav Evropske unije še toliko večji. Stanovanje in njegova neposredna okolica predstavljata osnovno os posameznikovega delovanja in sta tesno povezana z njegovim življenjskim potekom ter z vpetostjo v številna socialna omrežja (družinsko, poklicno [delovno], pristočasno itd.). Pomembna značilnost slovenskih socialnih omrežij je torej prav njihova močna vpetost v lokalno okolje (glej npr. Filipović idr., 2005; Filipović, 2007, 2016), kar je neposredno povezano s pogostim dolgoročnim bivanjem v primarnem stanovanju oz. prvotnem (rojstnem) kraju bivanja. Nizka selitvena mobilnost se dopolnjuje z izjemno visokim deležem lastniških stanovanj v Sloveniji glede na kontekst Evropske unije (Surs, 2011; Dolenc idr.,

2013; Eurostat, 2018), kar prav tako nakazuje, kako pomembno osnovno dobrino v kontekstu Slovenije predstavlja lastniško stanovanje.

Grafikon 5.1:

Naseljena stanovanja po lastništvu, Slovenija.

Vir podatkov: SURS, 2011.

Lastniško stanovanje predstavlja pomembno podlago za neodvisnost in razvoj tudi velikemu deležu mladih v raziskavi *Mladina 2020* in hkrati nakazuje na ne le generacijski prenos obstoječih lastniških praks, temveč se dopolnjuje z zelo specifičnimi oblikami bivanja, ki so povezane z željo po daljši oz. dolgoročni prisotnosti v določenem lokalnem okolju. Ena izmed pogosto omenjenih problematik, kjer se stanovanjske in bivanjske dimenzije prepletajo z obstoječimi družbenimi in ekonomskimi razme-

rami, je tudi v slovenskem prostoru pregovorno poznano pozno odseljevanje mladih od njihovih staršev. Tako imenovana LAT faza (Living Apart Together), ki označuje podaljšano bivanje mladih pri starših (Renner, Švab, 1996; Ule, 2009; Mulder, 2009), je zmes sprememb v socializaciji (spremembe v odnosu med mladimi in njihovimi starši), ekonomskih razmer (cene nepremičnin), specifičnih prostorskih politik (majhno število neprofitnih in najemniških stanovanj) in zgodovinskih osnov (razpršenega in relativno nizko urbaniziranega) slovenskega poselitvenega sistema (Uršič, Hočevar, 2007). Posledice tega premika k poznemu osamosvajanju mladih so registrirane že v raziskavah *Mladina 1995, 2010* in se s podobnimi značilnostmi nadaljujejo tudi v raziskavi *Mladina 2020*. Pri tem se opaža ohranjanje dolgoročne finančne, socialne in čustvene odvisnosti mladih od staršev (Mitchell, 2000; Lavrič in Klanjšek, 2010), in kjer šele izredne (finančne, partnerske, delovne) okoliščine vplivajo na hitrejši premik v neodvisnosti mladih (De Jong Gierveld idr., 1991). Kljub še vedno močno opazni LAT fazi v kontekstu Slovenije je z vidika bivanjskih in stanovanjskih preferenc mogoče govoriti o nekaterih spremembah vrednotnih usmeritev mladih, ki morda v dolgoročni perspektivi nakazujejo postopno spreminjanje tega trenda in prehod v drugačne oblike osamosvajanja mladih, ki so povezane z večjo vpetostjo mladih v globalne tokove in z naraščanjem potrebe po večji stopnji internacionalizacije. Omenjene rahle spremembe v bivanjskih in stanovanjskih razmerah nakazujejo večplastnost problematike poznega osamosvajanja mladih in so v naslednjih poglavjih analizirane v vrsti dimenzij raziskave *Mladina 2020*.

Kljub še vedno močno opazni LAT fazi v kontekstu Slovenije je z vidika bivanjskih in stanovanjskih preferenc mogoče govoriti o nekaterih spremembah vrednotnih usmeritev mladih, ki nakazujejo postopno spreminjanje tega trenda in prehod v drugačne oblike osamosvajanja mladih, povezane z večjo vpetostjo mladih v globalne tokove in z naraščanjem potrebe po večji stopnji internacionalizacije.

5.2 Rezultati ankete

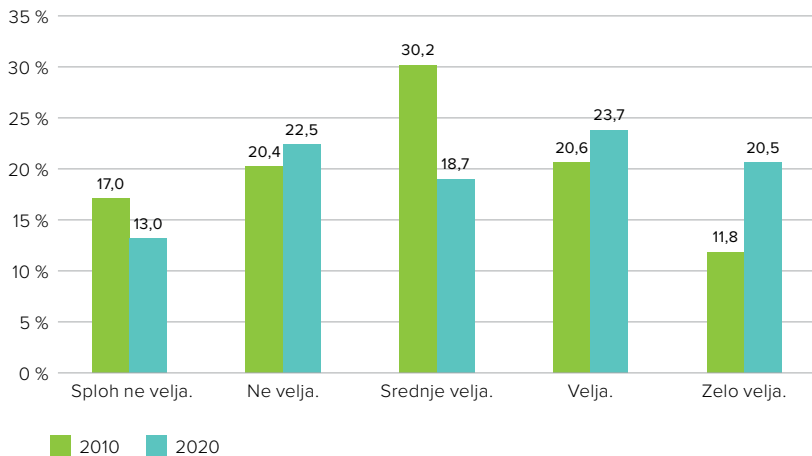
5.2.1 Percepcija stanovanjskega problema

Podatki iz raziskave *Mladina 2020* kažejo, da pomembnost stanovanjske problematike med mladimi narašča. Primerjava podatkov med leti 2010 in 2020 namreč kaže na močen porast deleža mladih, ki tovrstno problematiko označuje kot zelo pomemben osebni problem.

Grafikon 5.2:

Percepcija stanovanjskega problema s strani mladih.

Našteti so nekaj možnih problemov mladih. Za vsakega od njih oceni, v kolikšni meri velja zate osebno. Ali sploh ne velja, ne velja, niti velja niti ne velja, velja ali zelo velja zate (stanovanjski problem).

Vira podatkov: *Mladina 2010*, *Mladina 2020*.

Izjemen porast pomena stanovanjske problematike med mladimi lahko pojasnujemo z dveh vidikov – socialnega in psihološkega. Socialni vidik predstavljajo podatki, ki kažejo na izrazito poudarjanje finančne plati nakupa/najema stanovanja. Pri opisnem vprašanju '*Kaj predstavlja največjo oviro pri reševanju tvoje osebne stanovanjske problematike?*' je večina mla-

dih v raziskavi *Mladina 2020* izpostavila različne probleme, povezane s finančnimi sredstvi pri nakupu ali najemu stanovanja. Ti segajo od nezmožnosti nakupa stanovanja s povprečno plačo, nezmožnosti pridobitve primernega kreditiranja pa vse do nezmožnosti zagotovitve ustreznega bivanjskega tipa oz. prilagoditve zelenemu bivanjskemu stilu tako z vidika opreme kot lokacije stanovanja.

Te točke je zaznati tudi v intervjujih, ki dopolnjujejo kvantitativne podatke raziskave *Mladina 2020*. Intervjuvanci med drugim navajajo sledeča stališča.

»Tukaj gremo reč, navadno stanovanje v bloku, mislim, da je 90 ali 70 kvadratnih metrov, je vsaj 200.000 evrov, tako. In to bi moral šparati dvajset, petindvajset let skupaj, za stanovanje. In se mi zdi res neumno ... vsaj meni se zdi, če pomislim, da moji nonoti ali starši, ki se niso učili, ne rečem, da niso delali, so delali, ampak so rabili dosti, dosti manj let, da so si kupili stanovanje in to ...«

(Alex, 22 let, pripadnik italijanske manjšine)

»Z zaposlitvami za določen čas težko dobiš kredite ali pa pri 25 ne moreš kar imeti našparanih 100 tisoč evrov, da si nekaj olajšaš ali pa v nekaj vložiš. Bom pa videla, do česa bom prišla v naslednjih petih letih.«

(Ester, 25 let, mlada raziskovalka)

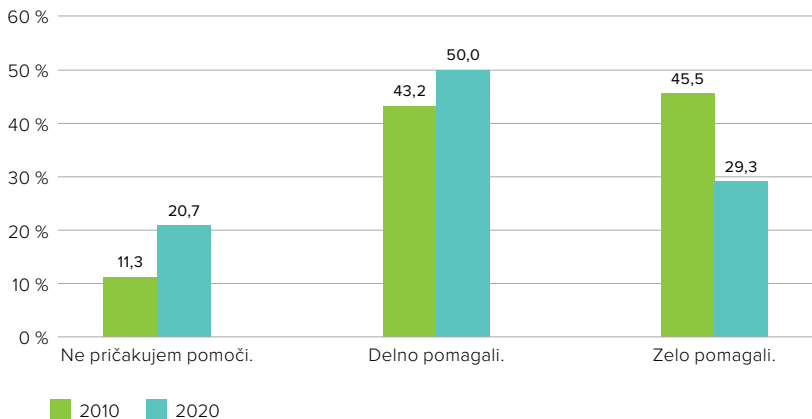
»Sigurno je moj cilj, da se odselim. Da imam nek svoj prostor, kjer sem ločen od osnovne družinske celice, staršev. Zdaj idealno je težko reči, samo vse je zelo odvisno, kaj bi si bil sposoben sfinancirati. Predvsem mislim, da bo še naprej v ospredju najemniški trg, ker je to nekaj, kar si mlad človek, ki je ravno začel na trgu dela, privoščiti. Mogoče o kreditu pa nekem lastnem stanovanju potem razmišljaš čez 5 do 10 let. Hkrati je pa tukaj tudi negotovost zaposlitve. Zdaj ne vem, kakšno je stanje, ampak mislim, da je še precej zaposlitev za določen čas.«

(Aleš, 25 let, študent managementa trajnostnega razvoja)

Izrazita rast cen stanovanjskih objektov, ki jo beležimo v obdobju zadnjih dveh desetletij (glej Surs, 2020; Geodetska uprava RS, 2019), se torej povezuje s socialnimi aspekti mladih v navezavi na njihovo skrb glede zaposlitve, višino dosegljivih finančnih sredstev, ki so jim na voljo, in se posledično odraža tudi v problematiki podaljšanega bivanja pri starših. Približno 63 % mladih namreč še vedno stalno živi pri svojih starših. Pri tem je kljub rahlemu upadu mladih, ki se zanašajo na pomoč staršev, še vedno opazno tudi ohranjanje močnega trenda zanašanja na delno ali večjo pomoč staršev pri reševanju stanovanjskega problema. Skoraj 80 % mladih iz raziskave 2020 in približno 89 % iz raziskave 2010 pričakuje delno ali večjo pomoč staršev pri reševanju stanovanjske problematike.

Grafikon 5.3:

Pomoč staršev – pri reševanju stanovanjske problematike.

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Primerjava podatkov med leti 2010 in 2020 kaže na močen porast deleža mladih, ki stanovanjsko problematiko označujejo kot zelo pomemben osebni problem. Podatki kažejo na izrazito poudarjanje problematike finančne plati nakupa oziroma najema stanovanja.

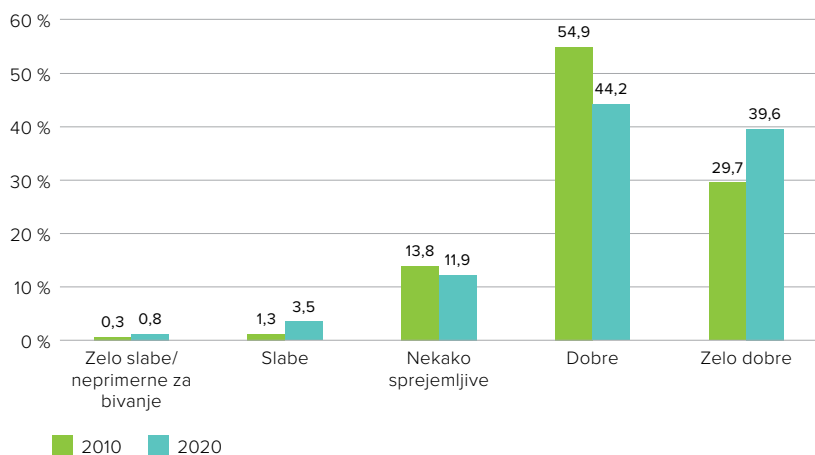
Drugi aspekt stanovanjske problematike lahko identificiramo v povečani občutljivosti percepcije tega problema med mladimi. Rast cene stanovanj v zadnjih dveh desetletjih namreč prispeva h kreiranju specifičnega psihološkega momenta povečane občutljivosti mladih glede tega vprašanja in se delno zrcali tudi v navidez paradoksalnem povečanju zadovoljstva z obstoječimi bivanjskimi razmerami.

Mladi so na splošno zelo zadovoljni s svojimi stanovanjskimi razmerami. Tako je v primerjavi z letom 2010 v letu 2020 prišlo do povečanja deleža mladih, ki so svoje stanovanjske razmere ocenili kot zelo dobre. V obdobju 2010–2020 je stanovanjske razmere kot slabe ali zelo slabe ocenilo le med 1,6 do 4,3 % mladih.

Grafikon 5.4:

Ocena stanovanjskih razmer mladih.

Kako bi ocenil_a stanovanjske razmere v tem prostoru (v prostoru, kjer preživiš večino svojega časa)?

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Navedeni podatek pojasnjuje, da kljub izrazitemu povečevanju pomena oz. vse večji medijski prisotnosti omenjenega problema večina mladih omenjeni problem percipira s svoje osebne socialne pozicije, ki je v osnovi v veliki večini primerov vezana na obstoječi privatni stavbni fond. Velik delež lastniških stanovanj v Sloveniji v tem kontekstu deluje kot blažilec stanovanjskih zagat mladih, ki se opirajo na obstoječo strukturo zasebnih stanovanj (po večini v lasti staršev). Tako npr. približno 54 % mladih navaja, da bi se v primeru potrebe po stanovanju najprej obrnili na starše, pri čemer so vse ostale kategorije odgovorov pri istem vprašanju manjše od 12 %. Skladno z močno podporo staršev seveda prihaja do specifičnih oblik oz. modifikacij bivanja mladih, ki vplivajo na percepcijo lastne osamosvojitve, osebnega razvoja in življenjsko-stilskih usmeritev. Tako na primer približno polovica mladih (cca 47 %), ki ocenjuje svoje bivanjske razmere kot dobre, in 37,9 %, ki jih ocenjuje kot zelo dobre, obenem izraža, da ima tudi stanovanjski problem. Pri tem velja omeniti, da skoraj 88 % mladih, ki živi pri starših, svoje bivanjske razmere ocenjuje kot dobre ali zelo dobre. Ob tem skoraj polovica mladih (cca 46 %), ki stalno živi pri starših, navaja, da ima tudi stanovanjski problem. S starostjo narašča tudi pomen tega problema med mladimi, tj. starejši v večji meri opažajo stanovanjski problem kot mlajše skupine. 40 % v starostni skupini 15–18 let navaja ta problem kot pomemben ali zelo pomemben, v skupini 19–24 let je ta delež 45,6 % in v skupini 25–29 let 47 %. Podatki torej kažejo, da mladi, kljub temu da svoje bivanjske razmere ocenjujejo dobro, obenem hkrati tudi percipirajo, da obstaja stanovanjski problem, ki mu botrujejo različni razlogi. Glavni izmed njih je nedvomno problematika otežene možnosti pridobitve lastnega stanovanja.

Pri vprašanju *'Ali pričakuješ, da ti bodo pri reševanju stanovanjske problematike pomagali starši?'* je pritrnilno odgovorila večina mladih. Pri analizi pričakovanj glede pomoči staršev je zanimivo, da s starostno skupino upadajo pričakovanja glede pomoči staršev za nakup stanovanja (89,9 % v starostni skupini 15–18 let pričakuje pomoč staršev pri nakupu stanovanja, v skupini 19–24 let je ta delež 81,4 % in v skupini 25–29 let 70,3 %), kar lahko pojasnujemo z večjo zrelostjo te starostne skupine in uskladi-tve njihovih pričakovanj z družbenoekonomskimi trendi na nepremičninskem področju.

Tabela 5.1:

Pomoč staršev pri reševanju stanovanjske problematike (v %).

Ne pričakujem pomoči.	20,7
Delno pomagali.	50,0
Zelo pomagali.	29,3

Vir podatkov: Mladina 2020.

Povečanje zadovoljstva mladih s svojimi stanovanjskimi razmerami torej lahko pojasnujemo kot izraz zadovoljstva z materialno platjo obstoječe bivanjske preskrbe, ki temelji na sobivanju ali finančni odvisnosti (podpori) v odnosu do staršev. Le-ti omogočajo ustrezen bivalni standard relativno velikemu deležu mladih, ki se v izhodišču vsaj delno zaveda svoje pozicije relativno dobre stanovanjske preskrbljenosti v odnosu do drugih družbenih skupin, ki imajo potencialno slabše materialne osnove za ustrezno bivanje. To se tudi lepo kaže v intervjujih. Intervjuvanci med drugim navajajo sledeča stališča.

»Moje bivanjske razmere so veliko boljše od mojih potreb. Živimo v zelo veliki hiši, ki je lepo urejena. Imam svojo sobo, vrt in veliko teraso. Poleg tega imamo hišo na zelo mirni lokaciji, vseeno pa imam do centra mesta le slabih 15 minut.«

(Daša, 25 let, mlada podjetnica, študentka)

»Moje bivanjske razmere so povsem ustrezne glede na moje potrebe. Imam trisobno stanovanje, imam dva računalnika, televizijo, vse, tudi svojo violino. Želela bi si sicer kaj za gospodinjstvo, a zaenkrat imam vse, kar rabim, vse ostalo bi bilo že odveč.«

(Maša, 26 let, samostojna, a prekarno zaposlena)

»Mogoče niso idealne, imam mogoče druga pričakovanja. Sem pa z njimi čisto zadovoljna in si ne delam utvar, da bi zdaj pa lahko imela svojo hišo ali pa stanovanje, ker enostavno še nisem na tej točki zaslužka ali zaposlitve.«

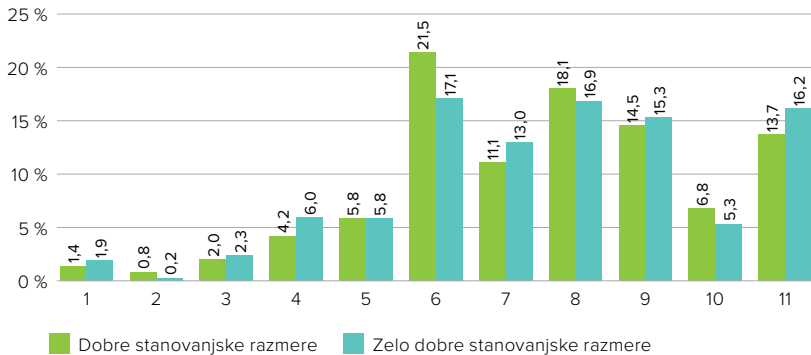
(Ester, 25 let, mlada raziskovalka)

S tem se sklada tudi podatek, ki kaže, da velik delež mladih, ki je ocenil svoje stanovanjske razmere kot dobre ali zelo dobre, pretežno opaža, da so tako mladi kot starejši zapostavljeni, ko gre za blaginjo (tega mnenja je cca 64,2 % mladih, ki so zadovoljni, in kar 66,7 %, ki so zelo zadovoljni s svojimi bivanjskimi razmerami).

Grafikon 5.5:

Zapostavljenost mladih in starejših, ko gre za blaginjo in stanovanjske razmere.

Tako mladi kot starejši so zapostavljeni, ko gre za blaginjo in stanovanjske razmere.

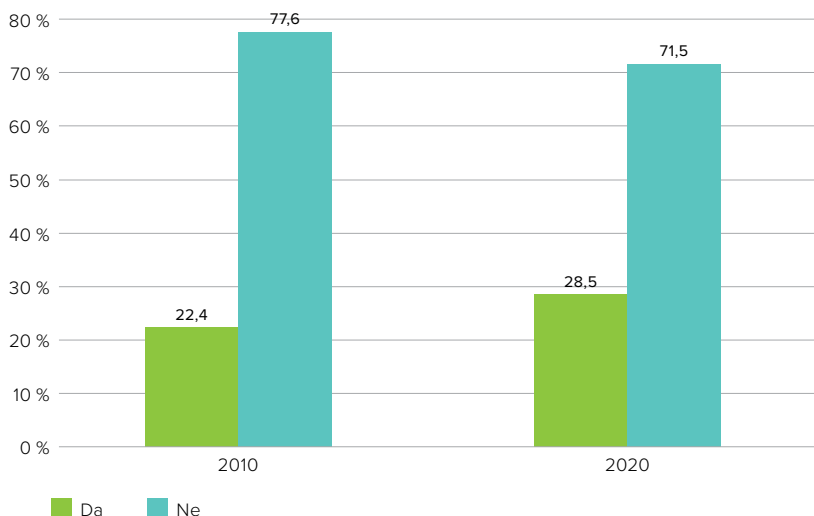
Vir podatkov: Mladina 2020.

Navedeno pozicijo zadovoljstva z obstoječimi stanovanjskimi razmerami glede na v izhodišču omejene bivanjske zmožnosti dopolnjuje podatek o povečanju občutka pomanjkanja prostora v nepremičnini, kjer posameznik živi. Pri tem je potrebno navesti še, da približno 51 % tistih, ki so navedli, da občutijo pomanjkanje prostora, stalno živi pri starših. Ta podatek se sklada s hipotezo o skritih kolateralnih učinkih »relativnega zadovoljstva« z obstoječimi stanovanjskimi razmerami, saj velik delež mladih (64,9 %) navaja, da čuti prostorsko utesnjenost kljub dobrim ali zelo dobrim stanovanjskim razmeram, v katerih živi.

Grafikon 5.6:

Pomanjkanje prostora v nepremičnini prebivanja.

Ali v nepremičnini, kjer živiš (oz. v prostoru, kjer preživiš večino svojega časa), občutiš pomanjkanje prostora?

Zadovoljstvo mladih z obstoječimi bivanjskimi razmerami je zgolj navidez visoko. Mladi so zadovoljni z materialnimi platmi obstoječih bivalnih razmer glede na kontekst nezmožnosti udejanjanja oz. težavnosti realizacije lastnih stanovanjskih želja in potreb. Podatki namreč razkrivajo hkraten občutek pomanjkanja prostora in pogostost težav pri zagotavljanju finančnih virov za nakup lastnega stanovanja.

Navedeni podatki se skladajo s podatki o stanovanjskih preferencah mladih, ki so predstavljeni v naslednjem poglavju. Podatki namreč močno izpostavljajo pomen lastnega stanovanja/hiše v odnosu na najemniška stanovanja/hiše, kar kaže na to, da mladi trenutne dobre stanovanjske razmerje postavljajo v okvir problemov, ki jih zaznamuje nezmožnost hitrega (kratkoročnega) dostopa do lastne nepremičnine.

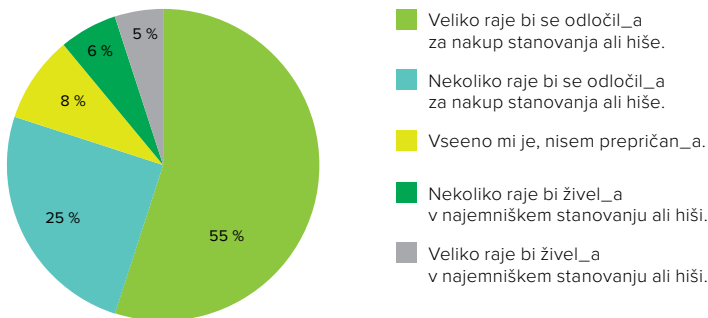
5.2.2 Stanovanjske preference mladih

Ob možnosti izbire mladi izjemno močno izpostavljajo potrebo po bivanju v lastnem stanovanju ali hiši (81 %). Delež mladih, ki bi se raje odločil za najem stanovanja, je zanemarljiv (11,3 %). Pri tem se pojavlja pomembno vprašanje, kakšne bivanjske orientacije se pravzaprav vežejo na izjemno močno poudarjanje potrebe po lastnem stanovanju. Ali je mogoče poleg finančnega elementa (višanja cen nepremičnin, socialnih faktorjev, nezmožnosti pridobitve kredita itd.) identificirati še kakšne druge elemente tega kompleksno oblikovanega stališča? Če navedene podatke o nakupu stanovanja/hiše na primer povežemo s podatki o (študijski, prostočasn, delovni) mobilnosti mladih, dobimo v vpogled nekoliko drugačne elemente stališča in drugačen zorni kot te problematike.

Grafikon 5.7:

Odločitev o nakupu ali najemu nepremičnine.

Če bi izbiral_a med nakupom stanovanja in hiše s pomočjo kredita in življenjem v najemniškem stanovanju ali hiši, katera možnost bi ti bolj ustrezala?

Vir podatkov: Mladina 2020.

Podatki kažejo, da določeni segmenti mlajše populacije predstavijo o bivanju v lastnem stanovanju povezujejo tudi z elementi določenih življenjsko-stilskih usmeritev, ki se vežejo na »bivanjsko sedentarnost« (Kesselring, 2008; Hočevnar, 2017), tj. nizko domačo in mednarodno mobilnost (glej tudi poglavje o mobilnosti). Ta je v slovenskem kontekstu utemelje-

na na pregovorno rigidni (lokalno-avtarkični) teritorialni organiziranosti, razpršenem poselitvenem vzorcu in izrazito nizkem deležu najemniških in strnjenih večstanovanjskih bivališč (Uršič, Hočevar, 2007). Tako na primer v raziskavi velik delež mladih navaja, da bi se bili pripravljeni ob primernih življenjskih in delovnih pogojih preseliti v drugo državo Evrope (73,5 %) ali drug kraj v državi (73 %), vendar ima izkušnje s študijskimi, z delovnimi ali z življenjskimi pogoji v drugih državah le malo mladih. Velika večina mladih je namreč navedla, da v drugih državah le dopustuje ali potuje (Grafikon 15.1 v prilogi).

Relativno nizka praktična (v smislu študija, dela, življenja) nacionalna in mednarodna mobilnost mladih kaže na specifično percepcijo pripravljenosti na selitev v tujino, kar se kaže tudi prek podatkov o »želji po odselitvi iz Slovenije za več kot šest mesecev«, kjer večina mladih (52,3 %) navaja, da nima pretirane želje po selitvi za daljše časovno obdobje. Omenjene specifike stanovanjskih in mobilnostnih preferenc mladih, ki so opisane v tem poglavju, nakazujejo na prevzem bivanjskih vzorcev po principih močne navezanosti na lokalno okolje in lokalno sprejemljive družbene bivanjske prakse, ki predpostavljajo pridobitev lastnega stanovanja kot osnovne platforme za nadaljnje osamosvajanje mladih (sledječ pregovoru: »najprej štal'ca, potem pa krav'ca«). Predstave o primernem načinu bivanja se torej pri mladih sicer v nekoliko manjši meri kot pri starejši populaciji (Uršič, Hočevar, 2007; Hočevar idr., 2004–2018) reproducirajo prek ustaljenih bivanjskih vzorcev in povezujejo s potrebo po bivanju v lastnem (po možnosti čim večjem) stanovanju oz. hiši izven večjih (strnjenih) naselij z večjimi poselitvenimi gostotami.

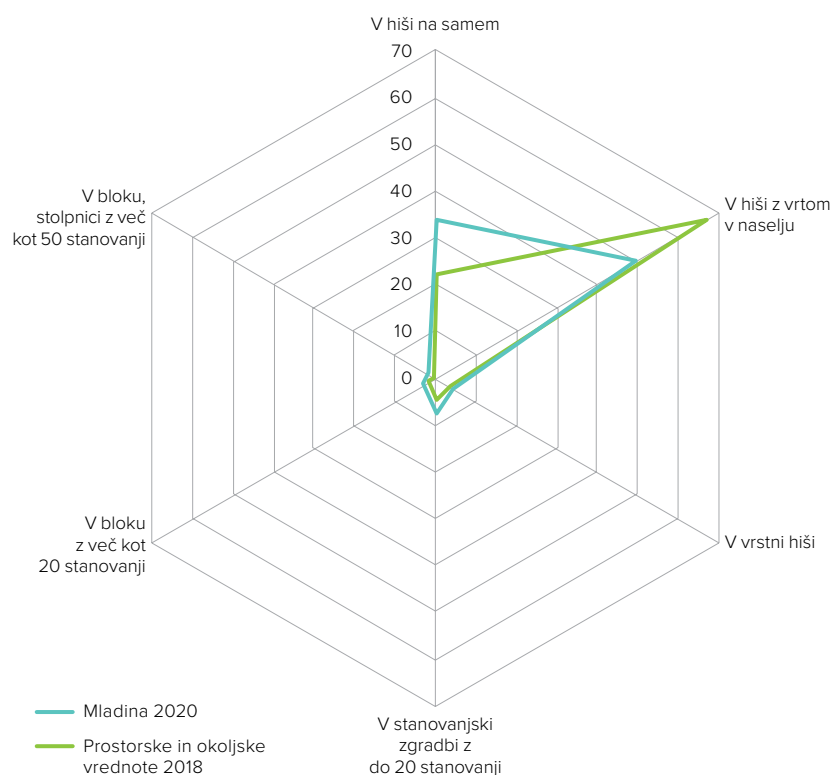
Lastno stanovanje ali hiša predstavljata izjemno močno vrednotno orientacijo mladih, kar se povezuje z reprodukcijo oz. s prenosom dolgoročnih bivanjskih vzorcev Slovenije, ki so utemeljeni na specifičnem razpršenem poselitvenem vzorcu, nizkem deležu najemniških stanovanj in izraziti lokalno-teritorialni organiziranosti.

Podatki o želenem tipu in lokaciji nepremičnine v raziskavi *Mladina 2020* odlikavajo kontekst Slovenije, kjer prevladuje želja po specifičnem načinu bivanja v samostojno stoječi hiši ali hiši z vrtom v naselju. Pri tem ne preseneča visok odstotek mladih, ki si kot primaren tip in lokacijo nepremičnine zamišljajo hišo z vrtom na samem ali v manjšem naselju. Gre za reprodukcijo ustaljenih bivanjskih vzorcev, ki se vežejo na specifične kontekstualne fizične in družbenozgodovinske značilnosti slovenskega poselitvenega sistema. To kaže tudi primerjava podatkov iz raziskav *Mladina 2020* in *Prostorske in okoljske vrednote* (Hočev ar idr., 2018), kjer je primerjan generalni vzorec slovenske populacije s populacijo mladih.

Grafikon 5.8:

Nepremičninske preference prebivalstva.

Če bi lahko izbiral_a, v kakšni nepremičnini bi najraje stanoval_a?

Vira podatkov: Hočev ar idr., 2018; *Mladina 2020*.

Podobno kot pri generalnem vzorcu slovenske populacije so pri mladih opazne podobne bivanjske preference. Pri tem smo zaradi analize potencialnih sprememb v širših družbenih trendih skušali identificirati posamezne segelemente populacije mladih, ki bolj preferirajo specifične oblike bivanja v odnosu na druge. Pri tem je zanimivo, da je nadaljnja analiza mladih, ki trenutno živijo v mestu, prav tako potrdila domnevo o prenosu oz. prisotnosti specifičnih bivanjskih preferenc, ki so vezane na manj goste urbane poselitve. Skupina mladih, ki trenutno živi v mestih, je prav tako kot ostale skupine mladih, ki živijo izven večjih mest, izrazila močno željo po bivanju *'v hiši na samem'* (27,5 %) ali *'v hiši z vrtom v naselju'* (45,7 %) – glej Grafikon 15.2 v prilogi.

Navdušenost nad specifičnimi oblikami bivanja med mladimi se povezuje z dosedanjimi praksami prostorskega razvoja oz. suburbanizacije Slovenije in razpršene poselitve, ki pa ni v skladu s principi trajnostnega razvoja, ki zavračajo tovrstne oblike prostorskega razvoja. Med mladimi kljub pogostemu navajanju vrednotnih usmeritev, ki so v skladu z usmeritvami trajnostnega razvoja (glej tudi poglavje o analizi stališč, povezanih s trajnostnim razvojem pri mladih), prihaja tudi do močnih odklonskih usmeritev, kar nakazuje, da so principi trajnostnega razvoja med mladimi sicer prisotni, vendar ne dovolj globoko integrirani v vrednostno strukturo, da bi prihajalo do reorientacij v smeri bolj trajnostnih bivanjskih preferenc. V kontekstu bivanja so principi trajnostnega razvoja med mladimi prisotni zgolj na deklarativni ravni (glej tudi poglavje o potrošnji in mladih) ali pa zgolj kot dodatek h kakovosti bivanja, ki se zrcali v poudarjanju pomena zelenih površin in narave.

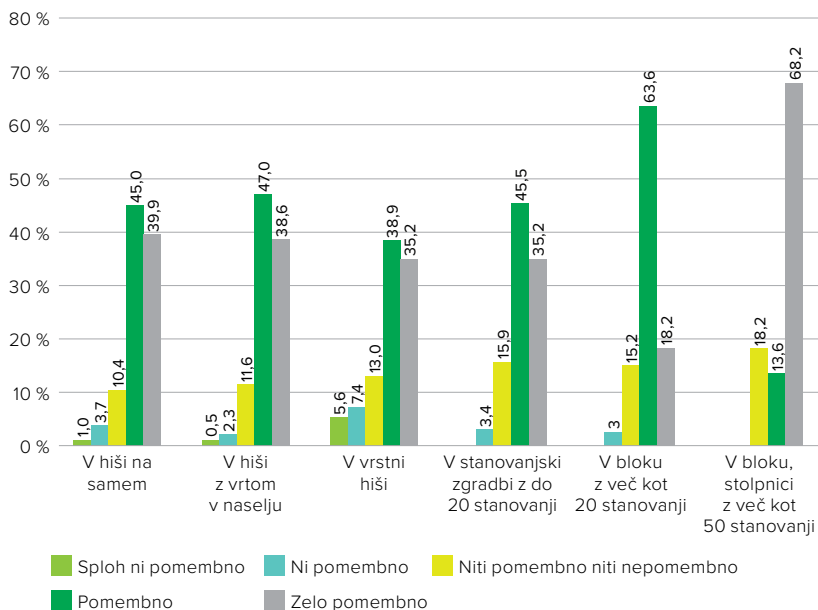
Navedene podatke dopolnjujejo odgovori mladih, ki se vežejo na najpomembnejše značilnosti kraja bivanja. Ob vprašanju, ali lahko navedejo tri značilnosti kraja za življenje, ki se jim zdijo najpomembnejše za kakovostno bivanje, je močno izstopalo bivanje v bližini *'dostopa do narave in naravnih danosti'*, zatem je sledil *'dostop do različnih storitev'*. Izjemno visoko vrednotenje oz. povezovanje kvalitete bivanja z dostopom do naravnih danosti se pokriva z omenjenimi značilnostmi »slovenskega načina bivanja«, za katerega so značilni nizke gostote, nizka strnjenost naselij, močno poudarjanje lokalnih identitet in dobrega dostopa do servisov. Pri

tem – kot rečeno – prihaja do navzkrižnih povezav med željami po varovanju narave in bivanju v samostojno stoječih hišah ali hišah z vrtom v naselju. Mladih, ki so izrazili, da bi radi živeli v hiši na samem in jim je hkrati varovanje narave pomembno ali zelo pomembno, je kar 84,9 %. Mladih, ki bi želeli živeti v hiši z vrtom v naselju in jim je varovanje narave pomembno ali zelo pomembno, pa je kar 85,6 %.

Grafikon 5.9:

Pomembnost varovanja narave glede na tip nepremičnine, v kateri si želijo mladi prebivati.

Koliko je zate v življenju pomembno – varovanje narave.

Vir podatkov: Mladina 2020.

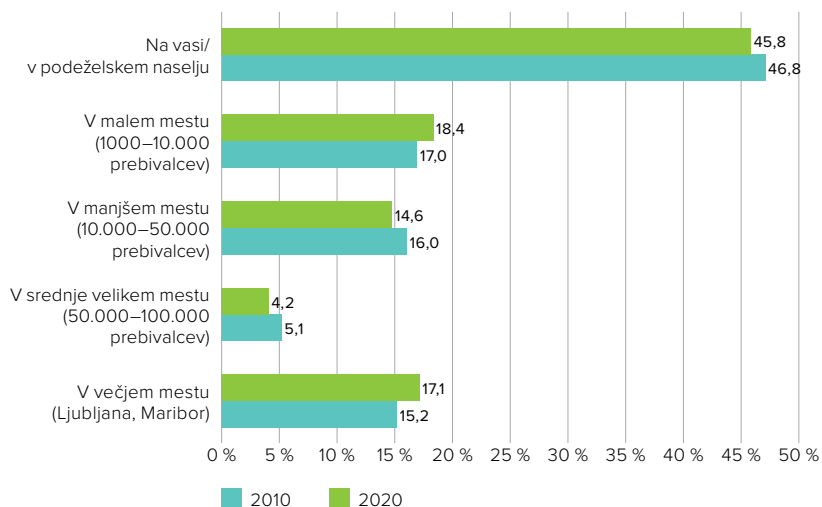
Navdušenost nad specifičnimi oblikami bivanja med mladimi se povezuje z dosedanjimi praksami prostorskega razvoja oz. suburbanizacije Slovenije in razpršene poselitve, ki pa ni v skladu s principi trajnostnega razvoja. Med mladimi kljub pogostemu navajanju vrednotnih usmeritev, ki so v skladu z usmeritvami trajnostnega razvoja, prihaja tudi do močnih odklonskih usmeritev, kar nakazuje, da so principi trajnostnega razvoja med mladimi sicer prisotni, vendar ne dovolj globoko integrirani v vrednostno strukturo, da bi prihajalo do reorientacij v smeri bolj trajnostnih bivanjskih preferenc.

5.2.3 Ključne značilnosti obstoječe stanovanjske preskrbe mladih

Mladi so močno vpeti v in navezani na bivanjsko okolje, iz katerega izhajajo, pri čemer močno stopnjo navezanosti na prvi prostor bivanja ohranijo tudi po prehodu v naslednje starostno skupino ali obdobje šolanja, tj. s srednje šole na fakulteto. Statistično gledano ni velikih razlik glede na starostno skupino in kraj bivanja. Starejši skupini mladih od 19 do 24 let in od 25 do 29 let sicer vključujeta nekoliko večji delež mladih, ki zdaj živijo v večjem mestu, vendar razlike niso dovolj izrazite.

Grafikon 5.10:

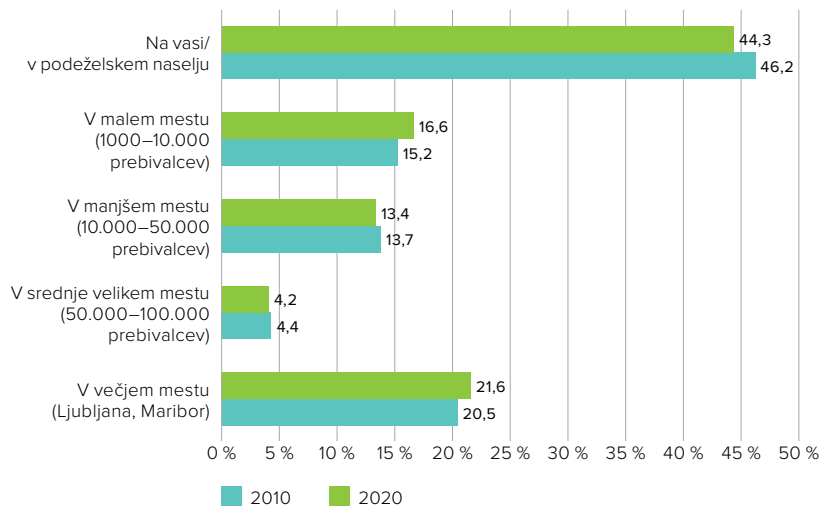
Kje si preživel_a večji del svojega življenja?

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Grafikon 5.11:

Kje živiš sedaj?

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Večina mladih ostaja v svojem prvotnem bivanjskem okolju, kjer so preživeli večino svojega časa, pri čemer prihaja zgolj do majhnih popravkov pri prehodu v naslednje življenjsko obdobje, kot je npr. prehod iz srednje šole v višjo (manjši delež [cca 4%] se jih je pri tem preselilo v večje mesto). Podatki o močni navezanosti mladih na »domače« bivalno okolje se dopolnjujejo s podatki o nizki pripravljenosti starejših skupin mladih na notranjo in mednarodno mobilnost. Pri tem preseneča zlasti dejstvo, da s starostjo upada pripravljenost mladih na selitve. Npr. pri vprašanju o pripravljenosti trajne selitve v drugo evropsko državo ob ugodnih pogojih je 86,1 % mladih v starostni skupini 15–18 let navedlo pripravljenost za selitev, v skupini 19–24 let je ta delež 85,7 % in v skupini 25–29 let 74,7 %. Še bolj pomenljiv je podatek o želji po selitvi v tujino za daljše obdobje, kjer je 23,7 % mladih v skupini 15–18 let navedlo pritrdilni odgovor, v skupini 19–24 let je ta delež 21,4 %, v skupini 25–29 let pa zgolj 13,9 %. Podobno upadanje pripravljenosti na selitev mladih se opaža tudi pri vprašanjih o selitvi v drug kraj v Sloveniji in pripravljenosti na opravljanje dela izobraževanja v tujini. Zdi se, da imajo mlajše starostne skupine večja pričakovanja glede selitev, dela in izobraževanja v tujini, saj pri starejših skupinah mladih upada pripravljenost na opravljanje tovrstnih aktivnosti v tujini.

Omeniti velja, da je v primerjavi s prejšnjimi obdobji prišlo do majhnih sprememb v smeri večje selitvene mobilnosti v smeri večjih mest, vendar ti deleži niso tako izraziti, da bi lahko identificirali jasen trend spreminjanja obstoječih vzorcev bivanja mladih. Močna navezanost na družinsko okolje in postopno – glede na naraščanje starosti – upadanje želje po selitvi v tujino ali drug kraj v Sloveniji se še vedno močno povezuje s fenomenom LAT faze oz. poznega prehoda iz prvega družinskega okolja v bivanje, ki temelji na ekonomski in psihosocialni odvisnosti od staršev. S starostjo sicer prihaja do upada stalnega bivanja pri starših, kar kaže na postopne trende osamosvajanja mladih (85,3 % mladih v starostni skupini 15–18 let navaja, da stalno živi pri starših, v skupini 19–24 let je ta delež 65,4 % in v skupini 25–29 let 44,5 %), vendar je vpetost mladih v družinske sisteme opore (npr. pričakovana pomoč staršev pri reševanju različnih problematik) še vedno tako očitna, da ne moremo govoriti o radikalnem upadanju tega trenda. Kljub postopnemu osamosvajanju lahko potrdimo,

da je LAT faza zaradi različnih dejavnikov še vedno močno prisoten oz. v bivanjskem kontekstu prevladujoč družbeni fenomen mladih, ki pomembno vpliva na procese osebnega in družbenega razvoja v Sloveniji.

Podatki o močni navezanosti mladih na »domače« bivalno okolje

se dopolnjujejo s podatki o nizki pripravljenosti starejših skupin

mladih na notranjo in nadnacionalno mobilnost. Pri tem preseneča

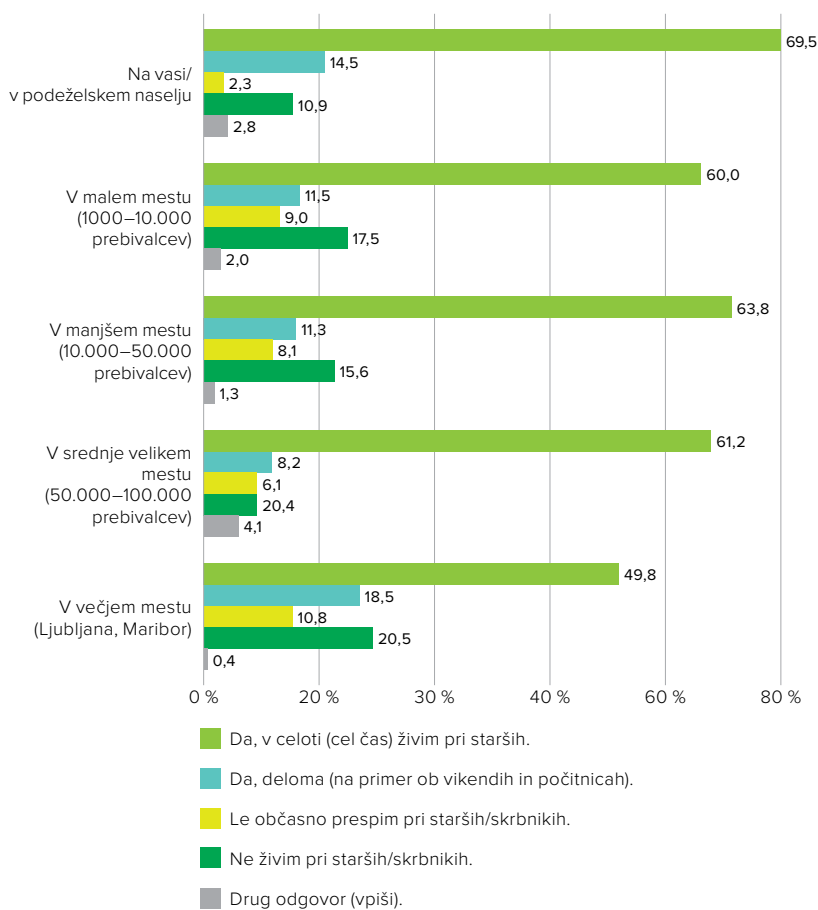
zlasti dejstvo, da s starostjo upada pripravljenost mladih na selitve.

Podatki o lastništvu nepremičnin potrjujejo podatkom o visokem deležu zasebnih stanovanj/hiš v Sloveniji (glej tudi Surs, 2011–2020), saj 80,9 % mladih navaja, da starši živijo v lastnih nepremičninah. Sliko specifične bivanjsko-stanovanjske situacije dopolnjujejo podatki o lokaciji bivanja mladih, ki ob vprašanju *'Ali živiš v gospodinjstvu svojih staršev oz. skrbnikov?'* razkrivajo, da približno 21 % mladih ne živi ali občasno prespi pri svojih starših/skrbnikih, približno 14 % pa pri starših živi samo čez vikend oz. počitnice (celoten prikaz teh podatkov v obliki grafikona je podan v poglavju *Demografija, omrežja socialnih opor in medgeneracijsko sodelovanje*). Kljub temu da določen delež (cca 35 %) mladih zaradi drugačne življenjske situacije (npr. šolanja) večino časa preživi v drugem kraju ali na drugi lokaciji bivanja, podatki še vedno kažejo na močno navezanost na prvotno (lokalno) bivanjsko okolje. Poenostavljeno povedano, zdi se, da mladi kljub potencialni selitvi v drugačno bivanjsko okolje oz. stanovanje/hišo ali kraj bivanja ohranjajo tesno povezanost s prostori, ki imajo podobne bivalne značilnosti tako na ravni identifikacije pripadnosti lokalnim (teritorialnim) okvirjem (npr. kraj bivanja še vedno locirajo v domače okolje kljub spremembi bivanjskega okolja) kot tudi z vidika ohranjanja bivanjskih preferenc, ki temeljijo na značilnostih domačega okolja (npr. priljubljenost življenja v hiši, nizke gostote itd.). To predpostavko delno potrjujejo tudi podatki o tem, v kakšnih oblikah gospodinjstva živijo mladi v večjih mestih in izven večjih mest.

Grafikon 5.12:

Kraj bivanja glede na življenje pri starših ali skrbnikih.

Kje živiš sedaj?/Ali živiš v gospodinjstvu svojih staršev oz. skrbnikov?

Vir podatkov: Mladina 2020.

Presenetljiv je zlasti podatek, ki kaže, da mladi v večjih mestih (Ljubljana, Maribor) v manjši meri živijo v gospodinjstvu svojih staršev kot njihovi sovrstniki izven večjih mest. 49,8 % mladih, ki živi v večjih mestih, navede, da stalno živi pri starših, pri vseh ostalih skupinah ta delež preseže 60 %. Zaradi naraščanja cen nepremičnin bi pričakovali, da se mladi v večjih mestih v večji meri v odnosu do sovrstnikov iz manjših mest ali podeželja naslanjajo na oporo, ki jo predstavlja »družinska nepremičnina«.

V tem kontekstu bi lahko govorili o večji stopnji oz. hitrejšem osamosvajanju mladih v večjih mestih v odnosu glede na sovrstnike, ki živijo izven večjih mest. Ta podatek dopolnjuje podatek, ki navaja, da mladi, ki živijo v mestih, tudi v manjši meri pričakujejo pomoč staršev pri reševanju stanovanjskega problema v primerjavi s sovrstniki izven večjih mest. 75,1 % mladih, ki živi v večjih mestih, pričakuje pomoč staršev pri reševanju stanovanjskega problema, v vseh ostalih skupinah je ta delež večji in se vrti okoli 80 %.

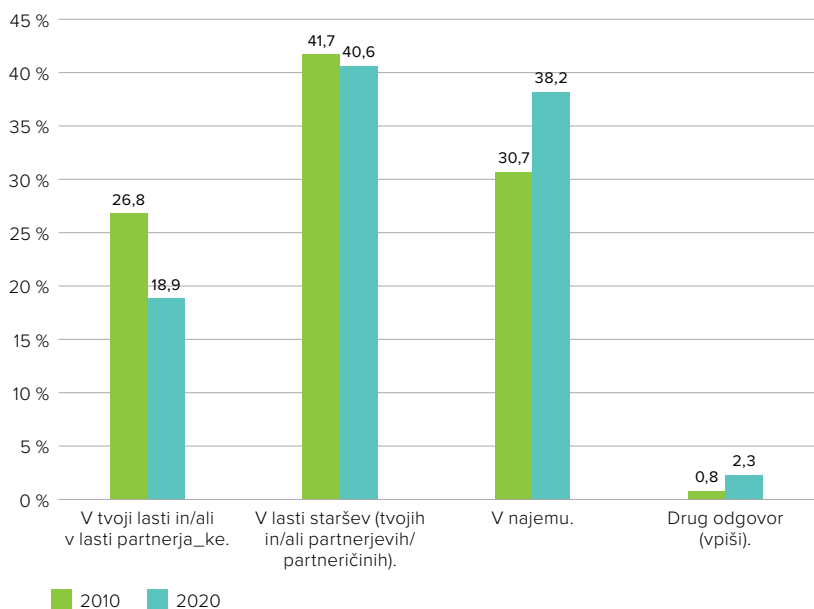
Mladi v večjih mestih (Ljubljana, Maribor) v manjši meri živijo v gospodinjstvu svojih staršev kot njihovi sovrstniki izven večjih mest, čeprav bi zaradi naraščanja cen nepremičnin pričakovali, da se mladi v večjih mestih v večji meri v odnosu do sovrstnikov iz manjših mest ali podeželja naslanjajo na oporo, ki jo predstavlja »družinska nepremičnina«. V tem kontekstu bi lahko govorili o večji stopnji oz. hitrejšem osamosvajanju mladih v večjih mestih, kar dopolnjuje podatek, da mladi iz večjih mest tudi v manjši meri pričakujejo pomoč staršev pri reševanju stanovanjskega problema.

Pomenljivi so tudi podatki, ki prikazujejo strukturo lastništva nepremičnin, v kateri prebivajo mladi, ki ne živijo več v gospodinjstvu staršev oz. skrbnikov. Podatki kažejo na spremembe oz. premik v strukturi lastništva nepremičnin, ki je povezana z oteženim dostopom mladih do lastnih nepremičnin.

Grafikon 5.13:

Lastniška struktura nepremičnine, v kateri prebivajo mladi.

Ali je nepremičnina, v kateri živiš ...

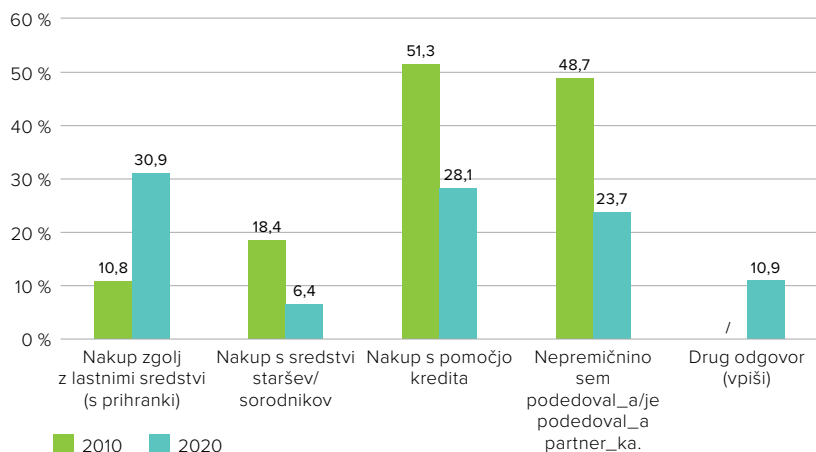
Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Ob primerjavi podatkov med leti 2010–2020 je v 2020 opazen porast števila najemnikov v odnosu na večje »družinsko lastništvo nepremičnin« v letu 2010, ko je lastništvo oz. nakup nepremičnine potekal_o prek udeležbe posameznih družinskih članov (lastnikov nepremičnin obsega približno 4 % mladih). Premik v večje najemanje nepremičnin kljub drugačnim bivalnim preferencam mladih lahko pojasnujemo z oteženim dostopom mladih in njihovih družin oz. staršev do finančnih virov za nakup nepremičnin (npr. vplivov naraščanja cen nepremičnin v zadnjem obdobju, oteženi pogoji kreditiranja, slabšanje socialne situacije ipd.).

Grafikon 5.14:

Pot do nepremičnine.

Kako si/sta postal_a lastnik_a?

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Ob primerjavi podatkov med leti 2010 in 2020 je za 2020 opazen porast števila najemnikov v odnosu na večje »družinsko lastništvo nepremičnin« v letu 2010. Premik v smeri pogostejšega najema nepremičnin kljub drugačnim bivalnim preferencam mladih lahko pojasnujemo z oteženim dostopom mladih in njihovih družin do finančnih virov za nakup nepremičnin.

5.3 Ključne ugotovitve

Ključne ugotovitve tega poglavja lahko strnemo v naslednjih točkah:

1. Kljub še vedno močno opazni LAT fazi v kontekstu Slovenije je z vidika bivanjskih in stanovanjskih preferenc mogoče govoriti o nekaterih spremembah vrednotnih usmeritev mladih, ki v dolgoročni perspektivi nakazujejo postopno spreminjanje tega trenda in prehod v drugačne oblike osamosvajanja mladih, ki so povezane z večjo vpetostjo mladih v globalne tokove in z naraščanjem potrebe po večji stopnji internacionalizacije.
2. Primerjava podatkov med leti 2010 in 2020 kaže na močen porast deleža mladih, ki stanovanjsko problematiko označujejo kot zelo pomemben osebni problem. Podatki kažejo tudi na izrazito poudarjanje finančne plati nakupa/najema stanovanja.
3. Zadovoljstvo mladih z obstoječimi bivanjskimi razmerami je zgolj navidezno. Mladi so zadovoljni z materialnimi platmi obstoječih bivalnih razmer glede na kontekst nezmožnosti realizacije lastnih stanovanjskih želja in potreb.
4. Lastno stanovanje ali hiša predstavlja izjemno močno vrednotno orientacijo mladih, kar se povezuje z reprodukcijo oz. s prenosom dolgoročnih bivanjskih vzorcev v kontekstu Slovenije, ki so utemeljeni na specifičnem razpršenem poselitvenem vzorcu, nizkem deležu najemniških stanovanj in izraziti lokalno-teritorialni organiziranosti.
5. Navdušenost nad specifičnimi oblikami bivanja med mladimi se povezuje z dosedanjimi praksami prostorskega razvoja oz. suburbanizacije Slovenije in razpršene poselitve, ki pa ni v skladu s principi trajnostnega razvoja.
6. Podatki o močni navezanosti mladih na »domače« bivalno okolje se dopolnjujejo s podatki o nizki pripravljenosti starejših skupin mladih na notranjo in mednarodno mobilnost. Pri tem preseneča zlasti dejstvo, da s starostjo upada pripravljenost mladih na selitve.

7. Zanimiv je zlasti podatek, ki kaže, da mladi v večjih mestih (Ljubljana, Maribor) v manjši meri živijo v gospodinjstvu svojih staršev kot njihovi sovrstniki izven večjih mest. V tem kontekstu bi lahko govorili o večji stopnji oz. hitrejšem osamosvajanju mladih v večjih mestih v odnosu do sovrstnikov, kljub temu da mladi, ki živijo v mestih, tudi v manjši meri pričakujejo pomoč staršev pri reševanju stanovanjskega problema.
8. Ob primerjavi podatkov med leti 2010–2020 je v 2020 opazen porast števila najemnikov v odnosu na »družinsko lastništvo nepremičnin« v letu 2010, kar pripisujemo predvsem oteženemu dostopu mladih in njihovih družin do finančnih virov.

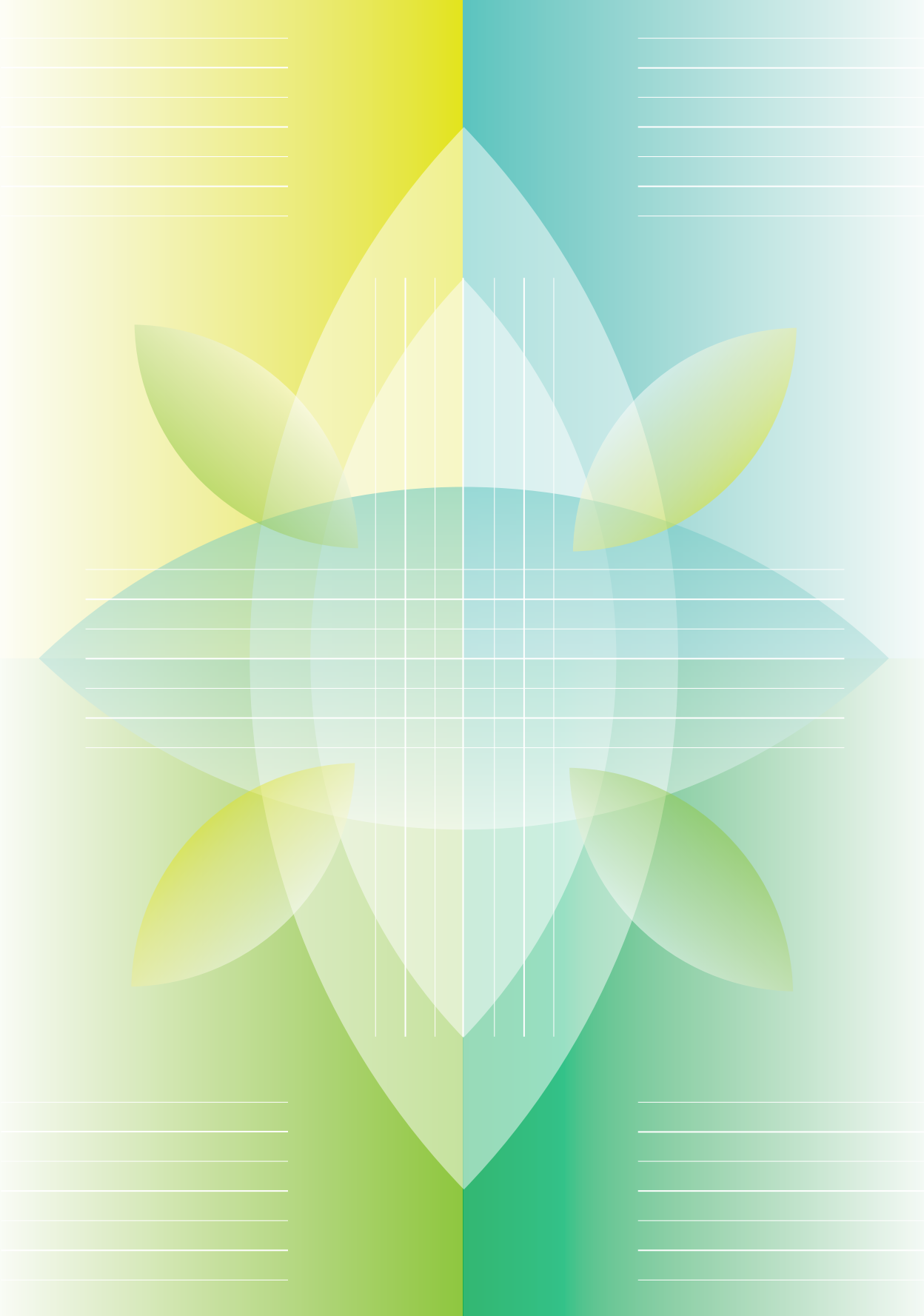
Na osnovi navedenih ugotovitev lahko podamo tri temeljna priporočila za oblikovanje javnih politik:

1. Potrebno je oblikovati politike, ki bodo v bistveno večji meri podpirale »praktično« implementacijo trajnostno naravnanih bivanjskih oblik in življenjskih stilov. Mladi zaenkrat zgolj na »deklarativni ravni« podpirajo prehod v trajnostne načine bivanja, vendar na praktični ravni do njihove realizacije zaradi različnih razlogov ne pride.
2. Oblikovanje progresivnih stanovanjskih politik, ki so usmerjene v omilitev naraščajočih socialnih neenakosti, še bolj pa v omilitev trendov degradacije razvojnih (družbenoekonomskih) ekosistemov na posameznih območjih države, je nujno. Gre za več kot problem zagotavljanja zadostnih stanovanjskih zmožnosti, tj. kako na določenih območjih s pomočjo stanovanjskih, bivanjskih politik oblikovati prava razmerja med deležniki, ki bodo spodbujala tako ekonomski razvoj kot podpirala visoko kvaliteto življenja za širok spekter populacije in preprečevala gentifikacijske procese.
3. Podatki kažejo, da se pri mladih skladno s starostjo zmanjšuje pripravljenost na mednarodno mobilnost, kar je po eni strani lahko tako pozitivno kot negativno. Pri tem je potrebno negativne učinke deinternacionalizacije omiliti z oblikovanjem politik, ki bodo spodbujale in podpirale prenos znanja, izkušenj, informacij iz mednarodnega okolja v lokalni prostor. Gre za oblikovanje Sloveniji prilagojenih politik »novega lokalizma« (Mlinar, 2012).

5.4 Uporabljeni viri

- De Jong Gierveld, J., Liefbroer, A. C., in Beekink, E. (1991). The effect of parental resources on patterns of leaving home among young adults in the Netherlands. *European Sociological Review*, 7, 55–71.
- Dolenc, D., Miklič, E., Razpotnik, B., Šter, D., in Žnidaršič, T. (2013). *Ljudje, družine, stanovanja: registrski popis 2011*. Ljubljana: SURS – Statistični urad Republike Slovenije.
- Eurostat (2018): *File: Distribution of population by tenure status, 2018*. Dostopno prek: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Distribution_of_population_by_tenure_status,_2018_\(%25\)_SILC20.png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Distribution_of_population_by_tenure_status,_2018_(%25)_SILC20.png) (5. 12. 2020).
- Filipović, M., Kogovšek, T., in Hlebec, V. (2005). Starostniki in njihova vpetost v sosed-ska omrežja. *Družboslovne razprave*, XXI (2005) (49/50), 205–221.
- Filipović, M. (2007). Prostorska determiniranost omrežij starejših in vloga sosedov v časovni perspektivi. *Teorija in praksa*, 44 (1–2), 298–316.
- Filipović Hrast, M. (2016). Opolnomočenje posameznikov na ravni soseske: analiza stališč, znanja in delovanja. *Teorija in praksa*, 53 (2), 469–487.
- Geodetska uprava RS (2019). *Poročilo o slovenskem nepremičninskem trgu za 1. polletje 2019*. GURS: Ljubljana.
- Hočevar, M., Uršič, M., Zavratnik, S., in Medved, P. (2018). *Prostorske in okoljske vrednote 2004–2018* [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družbo-slovnih podatkov. ADP - IDNo: POV_18. Dostopno prek: https://doi.org/10.17898/ADP_POV_18_V1 (5. 12. 2020).
- Hočevar, M. (2017). Konceptualni okvir sonaravne mobilnostne strukturacije v razme-rah nadnacionalnega povezovanja. *Teorija in praksa*, 54 (5/2017), 831–856.
- Hočevar, M., Kos, D., Makarovič, J., Trček, F., Štebe, J., in Uršič, M. (2004). *Vrednote pros-tora in okolja: 3. fazno in končno poročilo: sumarnik javnomnenjske raziskave – ankete in interpretacija rezultatov*. Ljubljana: FDV.
- Hočevar, M., Uršič, M., Zavratnik, S., in Medved, P. (2018). *Prostorske in okoljske vrednote 2004–2018*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov.
- Iacovou, M. (2010). Leaving home: Independence, togetherness and income. *Advances in Life Course Research*, 15, 147–160.
- Kesselring, S., Canzler, V., in Kaufmann, V. (ur.) (2008). *Tracing Mobilities: Towards a Cosmopolitan Perspective*. Ashgate.
- Kins, E., de Mol, J., in Beyers, W. (2013). “Why Should I Leave?” Belgian Emerging Adults’ Departure From Home. *Journal of Adolescent Research*, 29 (1), 89–119.

- Lavrič, M., in Klanjšek, R. (2010). Stanovanjske in bivanjske razmere mladih. V Lavrič, M. idr. (ur.), *Družbeni profil mladih v Sloveniji*, 347–373. Ljubljana: Republika Slovenija, Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad za Mladino, Založba Aristej.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (Nachdr.). Blackwell.
- Mandič, S. (2009). Stanovanjske razmere mladih. V Rakar, T., in Boljka, U. (ur.), *Med otroštvom in odraslostjo*, 57–75. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Mitchell, B. A. (2000). The Refilled Nest: Debunking the Myth of Families in Crisis. V E. M. Gee in G. Gutman (ur.), *The Overselling of Population Aging: Apocalyptic Demography, intergenerational Challenges and Social Policy*, 88–99. Toronto: Oxford University Press.
- Mulder, C. H. (2009). Leaving the parental home in young adulthood. V A. Furlong (ur.), *Handbook of Youth and Young Adulthood*, 203–209. London in New York: Routledge.
- Renner, T., in Švab, A. (1996). Družinski status. V M. Ule (ur.), *Mladina v devetdesetih, analiza stanja v Sloveniji*, 41–63. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Surs (2013). *Stanovanja. SURS – Statistični urad Republike Slovenije*. Ljubljana. Dostopno prek: www.stat.si (5. 12. 2020).
- Surs (2020). *Statistični urad Republike Slovenije – SURS*. Dostopno prek: www.stat.si (5. 12. 2020).
- Ule, M. (2009). *Za vedno mladi: socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana: FDV.
- Ule, M. (2000). *Mladina '95: Mladi in družbene spremembe* [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: MLA95. Dostopno prek: https://doi.org/10.17898/ADP_MLA95_V1 (5. 12. 2020).
- Uršič, M., in Hočevar, M. (2007). *Protiurbanost kot način življenja*. Ljubljana: FDV, Ost.

RUDI KLANJŠEK IN ANDREJ NATERER

6 ZDRAVJE IN DOBRO POČUTJE

Dobro zdravje vpliva na kakovost življenja in pričakovano življenjsko dobo, prispeva pa tudi k osebnemu počutju (fizičnemu/duševnemu/čustvenemu) in samozavesti. Zdravi mladi so bolj uspešni v procesu izobraževanja in na delovnem mestu, naložbe in ohranjanje zdravja mladih pomembno zmanjšujejo pritisk na nacionalne zdravstvene sisteme in proračun ter pozitivno prispevajo k trgu dela (EU Youth Report, 2015).

Ne preseneča, da je zdravje kot stanje popolne telesne, duševne in socialne blaginje (Musil, 2010) skupaj z dobrim počutjem posledično opredeljeno kot eno izmed enajstih ključnih področij *Evropske strategije za mlade 2019–2027* (Csuday, 2019), ki teži k »promociji duševnega in spolnega zdravja, športa, telesne dejavnosti in zdravega načina življenja ter preprečevanju in zdravljenju poškodb, prehranjevalnih motenj, odvisnosti in zlorabe substanc« (Publications Office of the European Union, 2018: 61).

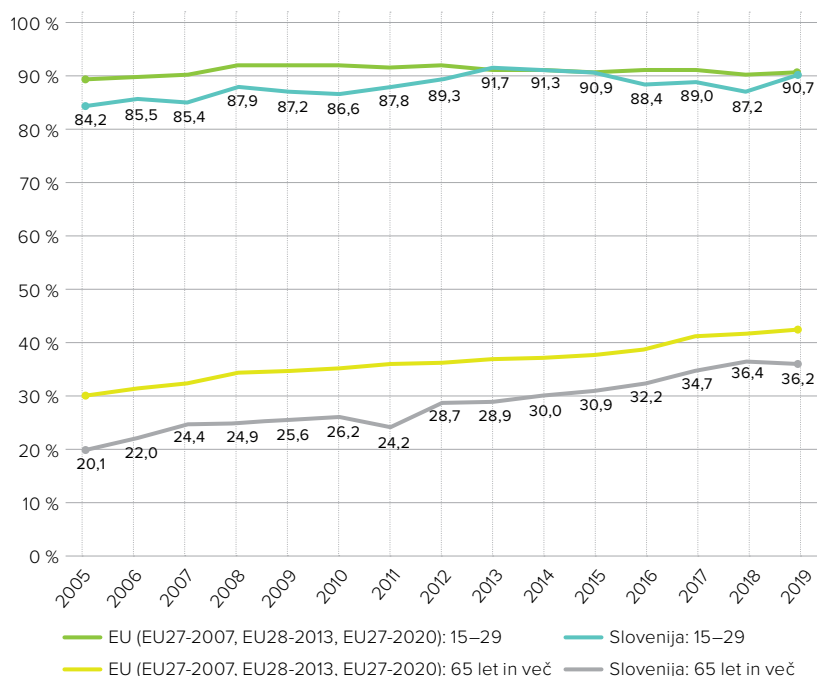
Zdravje je seveda pomembno tudi (mladim) posameznikom. V raziskavi *Mladina 2010* (Lavrič idr., 2010) je zdravje izkazovalo najvišjo pomembnost med štirinajstimi vrednotami – 95 odstotkov mladih je dejalo, da je zdravje za njih pomembno oziroma zelo pomembno. Podatki Evropskega statističnega urada sicer kažejo, da evropski mladi (15–29) svoje zdravje po večini ocenjujejo kot (zelo) dobro – takšnega mnenja je okoli 90 odstotkov mladih. Ti podatki še kažejo, da je omenjena ocena znotraj skupine mladih longitudinalno relativno stabilna (ocena se giblje okoli 90 % vse od leta prvega merjenja, tj. 2005), da pa pada s starostjo respondentov. Med tistimi, ki so na primer stari 65 let ali več, je takšnih, ki svoje zdravje ocenjujejo kot dobro oziroma zelo dobro, le še 40 odstotkov. Je pa vsekakor spodbudno, da je trend za to starostno skupino pozitiven (vedno več starejših se počuti zdrave). Omenjeno velja tudi

za Slovenijo, ki v splošni oceni zdravja sicer nekoliko zaostaja za povprečjem EU (Grafikon 6.1).

Grafikon 6.1:

Percepcija zdravja, EU in Slovenija.

Delež, ki svoje zdravje ocenjuje kot dobro oziroma zelo dobro.

Vir podatkov: Eurostat, *Self-perceived health* [hlth_silc_10].

Slovenski mladi so posledično večinsko zadovoljni s svojim zdravjem, pri čemer je delež (zelo) zadovoljnih nekoliko nižji od deleža mladih, ki svoje zdravje ocenjujejo kot (zelo) dobro. Pomembno je tudi to, da je zadovoljstvo z zdravjem med mladimi v zadnjem desetletju nekoliko upadlo – če je bilo leta 2010 s svojim zdravjem (zelo) zadovoljnih okoli 80 % mladih, je bilo leta 2020 takšnih »le« še okoli 70 %. To je nekoliko presenetljivo v luči dejstva, da se je samoocena zdravja, kot je razvidno iz zgornjega grafikona, v zadnjem desetletju celo nekoliko izboljšala. Hkrati pa so mladi, kot je razvidno iz nadaljevanja, okrepili zdrave življenjske navade.

To bi lahko pomenilo, da so se predvsem pričakovanja mladih v zvezi z njihovim zdravjem povečala in da so torej ob istem zdravju danes z njim manj zadovoljni, kot bi bili pred desetletjem.

Zadovoljstvo z zdravjem je sicer močno povezano s splošnim zadovoljstvom z življenjem ($r = 0,38$; $p < 0,01$). Od tod ni presenetljivo, da so bili mladi leta 2020 v povprečju občutno manj zadovoljni tudi z življenjem v celoti v primerjavi z desetletjem poprej (2010: $M = 7,24$; $SO = 1,77$; 2020: $M = 6,98$, $SO = 2,08$). Tudi v tem primeru bi težko razloge našli v objektivno nižjem življenjskem standardu, saj se ekonomski položaj mladih v zadnjem desetletju ni poslabšal, prej obratno (npr. povprečni dohodek mladih se je v zadnjih 10 letih ob upoštevanju inflacije¹ realno povečal za cca 20 %). Ponovno se torej ponuja razlaga višjih pričakovanj, tokrat do svojega življenja kot celote, oziroma razlaga, povezana z drugimi psihosocialnimi dejavniki, kot so stres, občutki negotovosti, medosebni odnosi in podobno.

Delež mladih, ki so pretežno ali zelo zadovoljni s svojim zdravjem, je v zadnjem desetletju upadel s približno 80 % na približno 70 %, občutno pa je upadlo tudi splošno zadovoljstvo mladih z življenjem. Ta upad zadovoljstva se je zgodil kljub sočasnemu izboljšanju nekaterih vidikov zdravja in življenjskega standarda mladih.

A čeprav se mladi po večini počutijo zdrave in so v povprečju bolj zdravi kot starejše starostne skupine, je potrebno izpostaviti, da so v povprečju bolj nagnjeni k »tveganemu vedenju« kot starejše starostne skupine (WHO, 2000). To je delno povezano z običajnimi spremembami, ki jih mladi doživljajo v fiziološkem in socialnem razvoju, deloma pa s težavami, s katerimi se srečujejo pri prehodu v odraslost in samostojnost (Shedler in Block, 1990). Ranljive skupine mladih, kot so osebe, ki se soočajo z brezposelnostjo, z revščino ali s socialno izključenostjo, so lahko še posebej nagnjene k resnejšim težavam v telesnem in duševnem zdravju (Publications Office of the European Union, 2018). V tem oziru je mogoče dejavnike tveganja za

¹ Podatki o gibanju inflacije za omenjeno obdobje so bili pridobljeni na Statističnem uradu RS – <https://www.stat.si/Inflacija/sl>.

zdravje mladih ločiti na dejavnike nezdravega načina življenja (manko gibanja/telesne aktivnosti, uporaba substanc, nezdrava hrana, indeks telesne mase) ter dejavnike, ki se nanašajo na okolje oziroma zunanje okoliščine, kot so na primer raven stresa in konflikt v okolju (v šoli, v družini, na delovnem mestu), materialni bivanjski pogoji, zaposlitvene možnosti ipd.

Analize povezav med zadovoljstvom z zdravjem in elementi iz prvega sklopa dejavnikov potrjujejo izsledke primerljivih raziskav. Konkretno, s svojim zdravjem so (pričakovano) bolj zadovoljni tisti:

- ki se ukvarjajo s športom ($r = 0,19$; $p < 0,01$),
- ki pogosteje jedo sveže sadje in zelenjavo ($r = 0,11$; $p < 0,01$),
- ki ne kadijo tobaka ($r = 0,11$; $p < 0,01$)/marihuane ($r = 0,13$; $p < 0,01$),
- ki ne posegajo po »trdih drogah« ($r = 0,15$; $p < 0,01$),
- ki imajo normalni (18,5–25) indeks telesne mase ($r = 0,06$; $p < 0,05$).

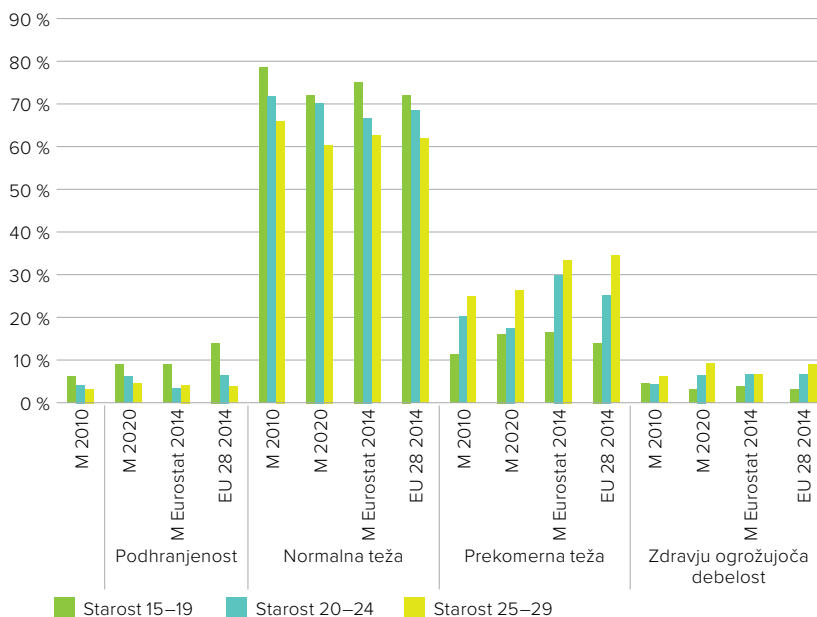
S svojim zdravjem so pričakovano bolj zadovoljni tisti, ki se ukvarjajo s športom, ki pogosteje jedo sveže sadje in zelenjavo, ki ne kadijo tobaka, marihuane, ki ne posegajo po »trdih drogah«, in tisti, ki imajo »normalni« indeks telesne mase.

Zanimivo sicer je, da ni povezave med pogostostjo pitja alkohola in zadovoljstvom z zdravjem, kar je najverjetneje mogoče pripisati odsotnosti neposredno opazljivih učinkov pitja alkohola na zdravje v času mladosti (učinki se kažejo šele kasneje) in visoki tolerantnosti oziroma sprejemljivosti alkohola v družbi.

Med slovenskimi mladimi je sicer 27 odstotkov takšnih s prekomerno telesno težo ($BMI > 25$; CDC, 2020), okoli 7 odstotkov pa takšnih, ki padejo v kategorijo zdravju ogrožajoče debelosti ($BMI > 30$; CDC, 2020). Delež slednjih se je glede na leto 2010 povečal za cca 35 odstotkov. 7 odstotkov je tudi takšnih, ki sodijo v kategorijo podhranjenosti ($BMI < 18,5$). Tudi teh je glede na leto 2010 več (+46 %). Podhranjenosti je sicer več med ženskami (9 %, moški 4 %), prekomerne teže pa več med moškimi (31 %, ženske 22 %). In če prva s starostjo upada, slednja s starostjo narašča.

Grafikon 6.2:

Indeks telesne teže, EU in Slovenija, po starostnih skupinah.

Vira podatkov: Eurostat (*Body mass index (BMI) by sex, age and income quintile [hlth_ehis_bmi1]*), Mladina 2020.

Med mladimi, starimi med 25 in 29 let, je v Sloveniji (in EU) tako desetina takšnih, ki imajo tako visok indeks telesne mase, da to ogroža njihovo zdravje, glede na leto 2010 pa se je ta delež povečal za 50 odstotkov. Slika med mladimi v Sloveniji je sicer dokaj podobna tisti, ki je bila na ravni Evropske unije izmerjena 2014.

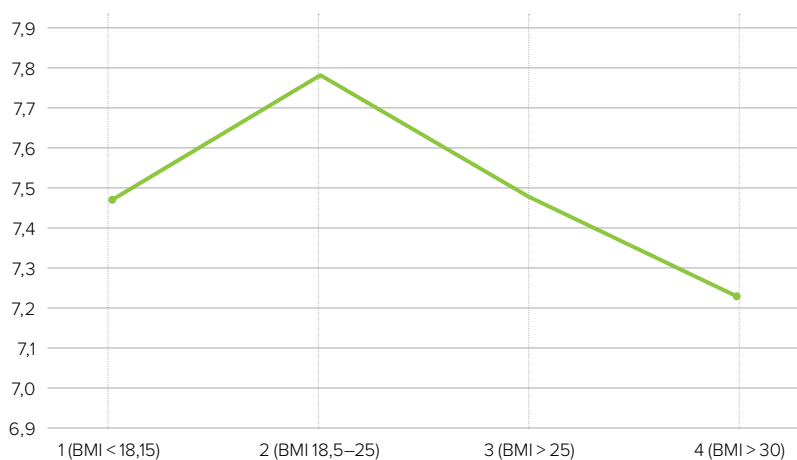
Med mladimi, starimi med 25 in 29 let, je v Sloveniji (in EU) skoraj desetina takšnih, ki imajo tako visok indeks telesne mase (ITM), da to ogroža njihovo zdravje. Glede na leto 2010 se je delež mladih z ITM indeksom, večjim od 30, v tej skupini povečal za 50 odstotkov, na ravni celotne populacije pa za okoli 35 odstotkov. Več je tudi podhranjenih (+46 odstotkov), med njimi sicer prednjačijo mlade ženske. Med mladimi je torej vse manj takšnih z »normalno težo«, slika pa se s starostjo slabša.

BMI se sicer pomembno (negativno) povezuje z zadovoljstvom s svojo postavo ($r = -0,35$; $p < 0,01$; v povprečju ženske izkazujejo nekoliko nižjo zadovoljstvo, $t = 2,44$; $p < 0,05$), slednje pa se pomembno povezuje z zadovoljstvom z življenjem nasploh ($r = 0,34$; $p < 0,01$).

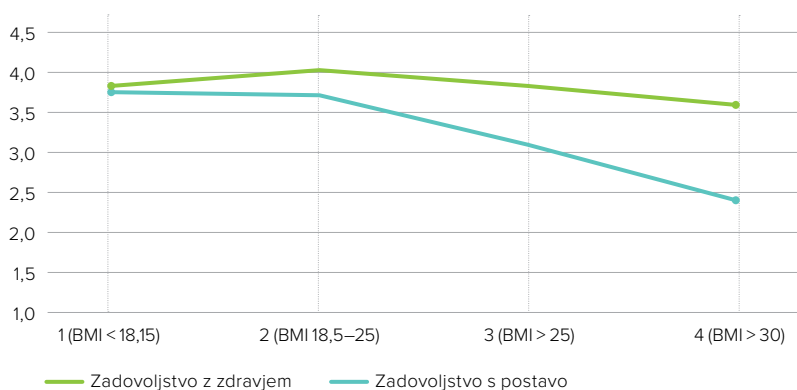
Grafikon 6.3:

BMI in zadovoljstvo z življenjem, s postavo in z zdravjem.

Zadovoljstvo z življenjem (10 = maks.)

Zadovoljstvo s postavo, z zdravjem (5 = zelo zadovoljen)

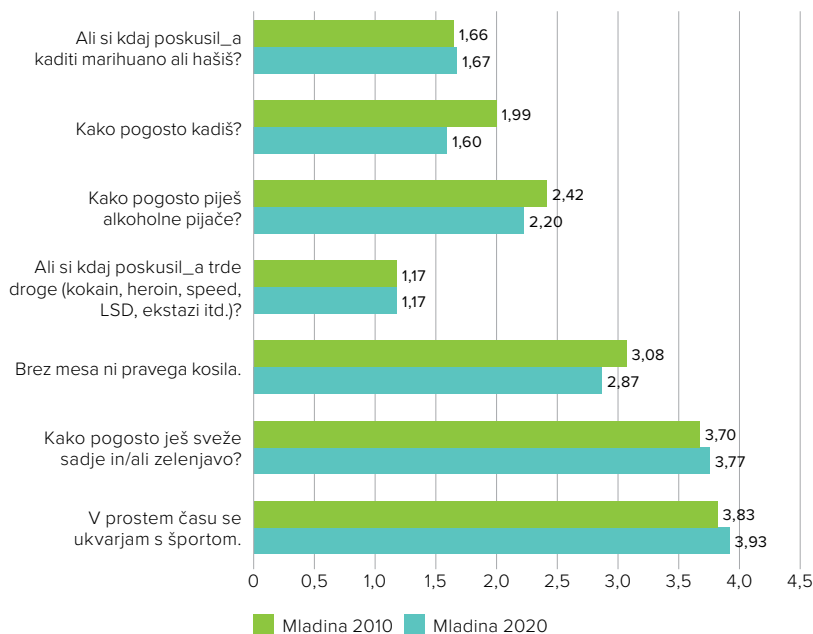

Vir podatkov: Mladina 2020.

V longitudinalni perspektivi se sicer kaže, da mladi leta 2020 v povprečju živijo bolj zdravo kot leta 2010 – manj pijejo in kadijo tobak (uporaba marihuane in trdih drog je ostala na ravni leta 2010), ob tem pa jedo bolj zdravo in se več ukvarjajo s športom.

Grafikon 6.4:

Življenjski stili in navade mladih 2010 in 2020.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Nakazuje se torej sklep, da je bolj negativna slika ocene zdravja in BMI v letu 2020 glede na leto 2010 posledica dejstva, da učinek bolj zdravega življenja mladih ne kompenzira učinkov drugih dejavnikov zdravja in BMI (npr. povečan čas sedenja »pred zasloni«, ki se sicer negativno povezuje z zadovoljstvom z življenjem in s postavo: r (oboje) = $-0,11$; $p < 0,01$).

Presečišča med življenjskimi stili in zdravjem je mogoče ilustrirati z naslednjimi izseki iz intervjujev z mladimi.

»Za zdravje na prvem mestu skrbim s prehrano. Trudim se, da kupujem čim bolj lokalno. Dvakrat na mesec nam družinski prijatelj prinese svežo zelenjavo z njegove kmetije. Ko sem delala v Murski Soboti, sem slučajno naletela na kmetijo, kjer zdaj redno kupujem ajdovo in proseno kašo, veliko pa kupujem tudi na tržnici. Trudim se, da grem vsaj 3-krat na teden na Pohorje, pred zaprtjem športnih objektov pa sem 3–4-krat na teden obiskovala fitness.«

(Daša, 25 let, mlada podjetnica, študentka)

»Da, treniram. Za svoje zdravje skrbim tudi z rekreacijo, skušam biti čim več na zraku, trudim se tudi zdravo jesti, če je čas.«

(Maša, 26 let, samostojna, a prekarno zaposlena)

»Moje zdravje se mi zdi precej dobro, glede na vrstnike sem v dobri kondiciji, saj tudi skrbim za njo s telovadbo, s tekom, z vajami za moč, s sprehodi ... Prehranjujem pa se tudi raznoliko, kar se mi zdi pomembno, saj tako dobimo v telo vse, kar potrebujemo. Dobro se počutiš, če si aktiven in primerno ješ. Prav tako pa tak način življenja omogoča večjo produktivnost skozi vsak dan.«

(Špela, 16 let, mlada vernica)

»Na lestvici od 1 do 10 bi svoje zdravje ocenil s solidno sedemko. Moje fizično zdravje je precej boljše od psihičnega. Rekreacija in zdrav stil življenja, karoli že to pomeni, pozitivno vplivata predvsem na fizični aspekt zdravja, psihični pa je skoraj popolnoma odvisen od objektivnih okoliščin, v katerih živimo. Zato tudi precejšnja diskrepanca med tema dvema.«

(Gregor, 26 let, mladi aktivist in skrajni levičar)

Drugače so mladi danes (2020) kljub krepitvi zdravega življenjskega stila manj zadovoljni s svojim zdravjem kot leta 2010. To indicira pomen dejavnikov »drugega sklopa dejavnikov« (tj. dejavnikov, ki se vežejo na okolje, dejavnikov duševnega zdravja). Kot nakazano – na zdravje mladih lahko pomembno vplivajo neugodne razmere v šoli, na delovnem mestu, v družini (stres, konflikt, neugodna klima, odsotnost podpore v situacijah čustvenega stresa, marginalizacija, slabe materialne razmere ipd.). Pomen teh dejavnikov prikazuje Tabela 6.1.

V longitudinalni perspektivi se kaže, da mladi leta 2020 v povprečju živijo bolj zdravo kot leta 2010 – manj pijejo alkohol in kadijo tobak, ob tem pa jedo bolj zdravo in se več ukvarjajo s športom. Dejstvo, da so mladi leta 2020 kljub temu manj zadovoljni s svojim zdravjem, kot so bili leta 2010, kaže na to, da na zdravje mladih pomembno vplivajo tudi drugi dejavniki, kot so občutenje starševske ljubezni, stres ali osamljenost. Delež mladih, ki čuti osamljenost kot problem, se je v desetih letih povečal za 76 odstotkov, delež mladih, ki čuti stres nekaj oziroma večino dni v tednu, pa za 110 odstotkov. To skupaj s poslabšanjem stanja na področju telesne teže nakazuje na generalno slabšanje psihofizičnega zdravja mladih, ki ga ne nevtralizira krepitev zdravega življenjskega stila.

Tabela 6.1:

Najpomembnejši dejavniki zadovoljstva z zdravjem med mladimi.

	ZADOVOLJSTVO Z ZDRAVJEM	
1	Odnos med tabo in tvojimi starši – Imam občutek, da me imajo starši zelo radi.	0.242**
2	Kako pogosto čutiš stres?	−0.229**
3	Delo opravljam z veseljem.	0.223**
4	Kako bi ocenil_a stanovanjske razmere v prostoru, kjer preživiš večino svojega časa?	0.210**
5	V šoli se imam/sem se imel_a zelo lepo.	0.200**
6	Odnos med tabo in tvojimi starši – Z materjo se razumem.	0.194**
7	Odnos med tabo in tvojimi starši – Z očetom se razumem.	0.186**
8	V mojem razredu je (bilo) vzdušje zelo sproščeno.	0.182**
9	Delo je preveč zahtevno in naporno.	−0.158**
10	Problemi mladih – Pomanjkanje denarja.	−0.153**
11	Problemi mladih – Osamljenost.	−0.137**
12	Kako ocenjuješ materialni položaj svoje družine glede na slovensko povprečje?	0.131**
13	Moje pravice na delovnem mestu so pogosto kršene.	−0.127**
14	Problemi mladih – Strah pred neuspehom v šoli, službi, poklicu.	−0.124**
15	Problemi mladih – Bojim se, da se ne bom mogel_la zaposliti.	−0.106**
16	Problemi mladih – Strah pred izgubo zaposlitve.	−0.096**
17	Problemi mladih – Stanovanjski problem.	−0.094**
18	Ali v nepremičnini, kjer živiš (oz. v prostoru, kjer preživiš večino svojega časa), občutiš pomanjkanje prostora?	0.087**

Vir podatkov: Mladina 2020.

Na vrhu osemnajstih dejavnikov oziroma statistično značilnih korelatov zadovoljstva z zdravjem sta občutenje starševske ljubezni in stres. In čeprav pri ugotovljenih povezavah ni mogoče sklepati na kavzalnost, je to v nekaterih primerih vendarle mogoče. Na primer, s precejšno gotovostjo je mogoče reči, da pomanjkanje občutka starševske ljubezni in slab odnos s starši (odsotnost razumevanja) povzročata »čustveno nelagodje«, na primer stres – vse tri mere odnosa med mladimi in njihovimi starši so namreč statistično značilno ($p < 0,01$) povezane z občutenjem stresa. Odsotnost ljubezni se statistično povezuje tudi z občutenjem strahu pred nezaposlenostjo in neuspehom, tudi z osamljenostjo, ki je prav tako identificirana kot pomemben dejavnik duševnega zdravja. Obratna razlaga se v tem oziru zdi relativno malo verjetna (tj. da bi starši na primer imeli manj radi manj zdravega otroka).

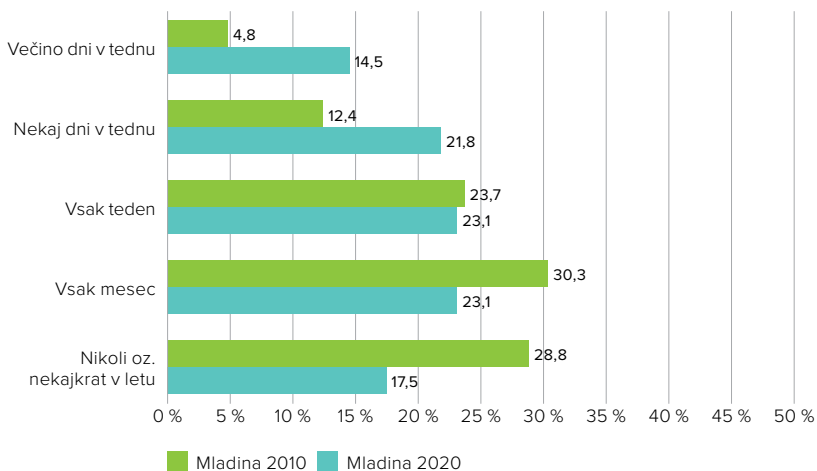
Nadalje, vsi elementi odnosa s starši se pomembno povezujejo še s tretjim dejavnikom zdravja – '*veselje do dela*' ($0,16 < r < 0,23$; $p < 0,01$) ter z dejavnikom št. 5 – '*v šoli se imam/sem se imel_a lepo*' ($0,15 < r < 0,21$; $p < 0,01$). Omenjeni odnosi se pomembno povezujejo tudi z uporabo vseh substanc, razen alkohola ($0,09 < r < 0,26$; $p < 0,01$). Zapisano posledično omogoča sklep, da je zadovoljstvo z zdravjem ključno povezano z družino, ne le v smislu, kaj družina počne (odnosi), temveč tudi v smislu, kaj družina ima. Kot je razvidno iz Tabele 6.1, je zadovoljstvo z zdravjem pomembno povezano tudi z gmotnim položajem družine in z bivanjskimi pogoji.

Longitudinalna analiza podatkov (2010–2020) sicer ne razkriva večjih premikov znotraj odnosov v družini. Enako velja za subjektivno in objektivno oceno gmotnega stanja. Drugače pa velja za dejavnika duševnega zdravja – '*osamljenost*' in '*stres*'. Delež mladih, ki čuti osamljenost kot problem, se je v desetih letih povečal za 76 odstotkov, delež mladih, ki čuti stres nekaj oziroma večino dni v tednu, pa za 110 odstotkov.

Grafikon 6.5:

Stres pri mladih, 2010 in 2020.

Kako pogosto čutiš stres?

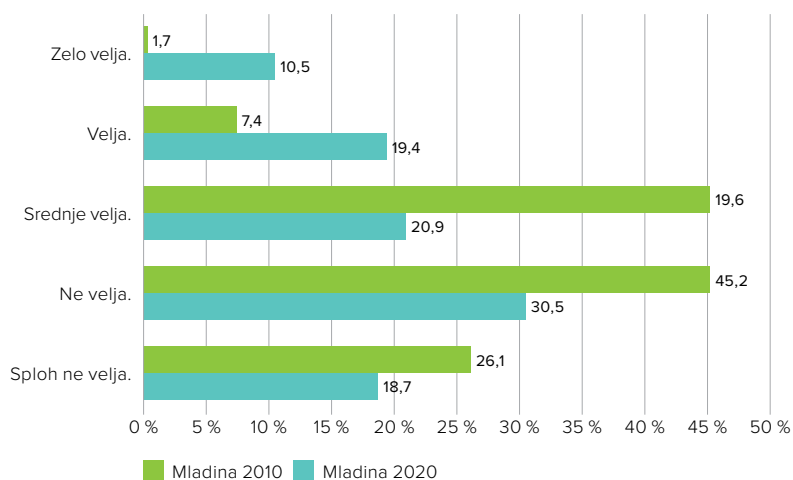

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Grafikon 6.6:

Osamljenost pri mladih, 2010 in 2020.

Koliko osamljenost kot problem mladih velja zate?

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Na osnovi teh analiz je mogoče sklepati, da je relativno nižje zadovoljstvo z zdravjem mladih v letu 2020 glede na leto 2010 primarno povezano z dejavniki duševnega zdravja, na katerega je gotovo vplivala tudi epidemija covid-19 (še posebej na aspekt osamljenosti).

»Meni se zdi, da sem zdrav. Glede na to, da se ukvarjam s fitnesom, bi moral biti. Me pa muči stres. Stres pa je gromozanski – to je moj največji sovražnik.«

(Benjamin, 17 let, mladi glasbenik)

»Mentalno sem zaenkrat v redu. Mi je pa bilo v osmem ali devetem razredu hudo, veliko je bilo stresa, malo sem se počutil osamljenega. Tudi v času izolacije zaradi korone smo ločeni od prijateljev, ne družimo se, in to slabo deluje na vse. Med prvo korono sem izgubil vso voljo do treninga. Tudi ko nisi fizično aktiven, hitro postaneš depresiven.«

(Ahac, 15 let, srednješolec, mladi športnik in modelar)

»Svoje zdravje bi ocenila kot dobro. Psihično zdravje pa malo niha glede na stvari. Sploh letos (2020) oziroma mogoče pred letošnjim letom ni toliko nihalo. Ker dejansko sem lahko počela, kar mi je pasalo, lahko sem šla, kamor sem si želela. Letos pa se mi zdi, da sem se kar velikokrat počutila 'ful' žalostno, utesnjeno v teh nekih pravilih. Da me je skrbelo, kaj bom pa kako bom. Kaj naj delam. Bila sem malo izgubljena. Malo sem izgubila upanje, da bo bolje pa kdaj bo bolje.«

(Ester, 25 let, mlada raziskovalka)

O pomembnosti (dejavnikov) duševnega zdravja je mogoče sklepati preko dejstva, da je Nacionalni urad za varovanje zdravja v ZDA (CDC) objavil rezultate analiz, ki so pokazale, da stres povzroča srčno-žilna obolenja, čezmerno telesno težo in diabetes. Temu pritrjujejo mnoge druge študije, ki poleg omenjenega kažejo še na povezave med stresom in slabitvijo imunskega sistema, prebavnimi motnjami in duševnimi težavami, ki vključujejo depresijo, jezo, anksioznost in samopoškodovalno vedenje. Slednje lahko na zadnji stopnji vodi tudi do samomora (Gould idr., 2003).

O tem, kako resna težava postaja stres med mladimi, priča dejstvo, da v ZDA govorijo o epidemiji, ki povzroča izjemne ekonomske in neekonomske stroške. Keating (2017) pravi, da je stres eden izmed glavnih dejavnikov prezgodnje smrtnosti, ki sta jo med delovno aktivno populacijo zaznala Case in Deaton (2015). O tem, da se tudi v Sloveniji dogaja »nekaj«, kar vse bolj spominja na epidemijo, govorijo uradni podatki pristojnih ustanov, ki kažejo, da se je v zadnjih 25 letih duševna obolevnost do 18. leta povečala za 64 odstotkov (NIJZ, 2018). Kot pravi Hojka Gregorič Kumperščak, predsednica Združenja za otroško in mladostniško psihiatrijo Slovenije, sicer otroška psihiatrinja v UKC Maribor, se začetek resnih bolezenskih stanj pomika v vse zgodnejša leta. Tako je že med osnovnošolci opaziti depresijo, čedalje več je samopoškodovalnega vedenja. Zgodnejše so tudi težke oblike obolevnosti, kot so osebnostne motnje in psihoze (v Zupanič, 2016: »Vse več duševnih težav otrok in mladostnikov«, Delo, 24. april 2016).

Podobno sliko kažejo tudi podatki nacionalnega urada za javno zdravje. V publikaciji *Duševno zdravje otrok in mladostnikov* je namreč mogoče prebrati, da so mladostnikom od 15 do 19 let leta 2015 predpisali 73 odstotkov več zdravil za zdravljenje duševnih motenj kot leta 2008 (NIJZ, 2018).

Gregorič Krumperščak podobno kot Keating meni, da je teh motenj več tudi zato, ker »spremembe v družbi povzročajo vse več stresa«, ker je vse manj prostora, resursov za partnerske in družinske odnose. Starši so vse bolj časovno nedostopni, tudi zato, ker se je v imenu večje konkurenčnosti fleksibiliziral oziroma destabiliziral delovnik. Vse več je staršev, ki so zaradi večjih delovnih obremenitev, tekmovalnosti in negotovosti utrujeni, prestrašeni in nezadovoljni, zaradi česar so težko »dobri« starši. Dr. Anica Mikuš Kos iz Slovenske filantropije k temu dodaja, da otroke radi »popravljamo«, da bi bili učinkovitejši, zanemarjamo pa človeško razsežnost skrbi za otroke, vključujoč pomembnost proste igre na prostem (v Ivelja, 2017: »Duševno zdravje otrok: vse več mladih jemlje psihiatrična zdravila«, Dnevnik, 8. april 2017). Odrasli otrokom namreč vse bolj odvzemajo svobodo pri razpolaganju s prostim časom, ker so prepričani, da je nezapolnjen prosti čas izgubljen. Starši danes vse bolj želijo imeti nadzor nad otrokom, vse bolj jih zanima, kaj otrok misli in počne, manj pa, kaj čuti (Maličev, 2018: »V naši kulturi preveč govorimo o neuspehih«,

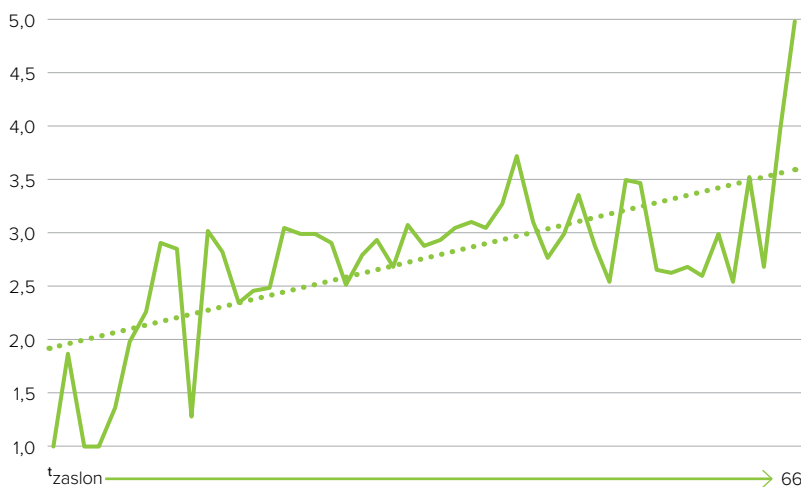
Delo, 18. avgust 2018). Osamljenost se v tej luči kaže še kot poseben problem (Gil, 2017: Loneliness: »A Silent Plague That Is Hurting Young People Most«, The Guardian).

Tudi naši podatki potrjujejo povezanost stresa z družinskimi odnosi. Občutek, da imajo mladostnika starši radi, je tako negativno ($r = -0,12$; $p < 0,01$) koreliran z občutenjem stresa. Poleg odnosa mladih s starši so med zanimivimi korelati stresa sicer še spol (več stresa čutijo ženske; $r = 0,16$; $p < 0,01$), slabši materialni položaj družine ($r = -0,06$; $p < 0,05$), negativna klima v šoli/na delovnem mestu (oboje; $r = 0,11$; $p < 0,01$) ter količina časa, ki ga mladi preživijo pred zasloni računalnikov in pametnih naprav ($r = 0,14$; $p < 0,01$).

Grafikon 6.7:

Stres in čas, ki ga mladi preživijo pred zasloni računalnikov in pametnih naprav.

Občutenje stresa v povezavi s časom, ki ga mladi preživijo pred zasloni računalnikov in pametnih naprav.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Opomba: Čas, ki ga mladi preživijo pred zasloni računalnikov in pametnih naprav (t_{zaslon}), predstavlja vsoto kategorij časa (1 = manj kot 15 min. na dan, 6 = več kot tri ure na dan) enajstih aktivnosti (maks. 66), ki jih mladi opravljajo na računalnikih/pametnih napravah (nakupovanje, igranje iger, poslušanje glasbe, šolske obveznosti itd.).

Med glavne napovednike višje stopnje stresa sodijo ženski spol, slabši odnosi s starši, količina časa, ki ga mladi preživijo pred zasloni pametnih naprav in računalnikov, negativna klima v šoli oziroma na delovnem mestu ter slabši materialni položaj družine.

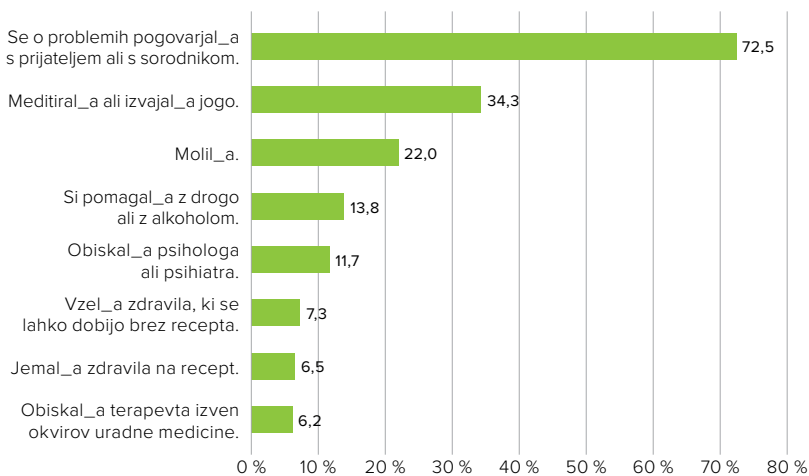
Na elemente težav, vezanih na duševno zdravje, je mogoče sklepati tudi v okviru prilagoditvenih strategij, ki jih mladi ubirajo, ko se soočajo s težavami. Zaskrbljujoče je, da se jih je kar 14 odstotkov zaradi omenjenih težav zateklo k alkoholu oziroma drogam.

Na elemente težav, vezanih na duševno zdravje, je mogoče sklepati tudi v okviru prilagoditvenih strategij, ki jih mladi ubirajo, ko se soočajo s težavami. Zaskrbljujoče je, da se jih je kar 14 odstotkov zaradi omenjenih težav zateklo k alkoholu oziroma drogam.

Grafikon 6.8:

Aktivnosti mladih za izboljšanje duševnega zdravja.

Aktivnosti za izboljšanje duševnega zdravja (delež mladih, ki se je že poslužil posamezne aktivnosti, v %).

Vir podatkov: Mladina 2020.

6.1 Sklepi in priporočila

Na osnovi zapisanega velja izpostaviti naslednje:

1. Delež mladih, ki so pretežno ali zelo zadovoljni s svojim zdravjem, je v zadnjem desetletju upadel s približno 80 % na približno 70 %, občutno pa je upadlo tudi splošno zadovoljstvo mladih z življenjem. Ta upad zadovoljstva se je zgodil kljub sočasnemu izboljšanju nekatereh vidikov zdravja in življenjskega standarda mladih.
2. S svojim zdravjem so bolj zadovoljni tisti, ki se ukvarjajo s športom, ki pogosteje jedo sveže sadje in zelenjavo, ki ne kadijo tobaka, marihuane, ki ne posegajo po »trdih drogah«, in tisti, ki imajo »normalni« indeks telesne mase.
3. Med mladimi, starimi med 25 in 29 let, je v Sloveniji (in EU) skoraj desetina takšnih, ki imajo tako visok indeks telesne mase (ITM), da to ogroža njihovo zdravje. Glede na leto 2010 se je delež mladih z ITM indeksom, večjim od 30, v tej skupini povečal za 50 odstotkov, na ravni celotne populacije pa za okoli 35 odstotkov. Več je tudi podhranjenih (+46 odstotkov), med njimi sicer prednjačijo mlade ženske. Med mladimi je torej vse manj takšnih z »normalno težo«, slika pa se s starostjo slabša.
4. V longitudinalni perspektivi se kaže, da mladi leta 2020 v povprečju živijo bolj zdravo kot leta 2010 – manj pijejo alkohol in kadijo tobak, ob tem pa jedo bolj zdravo in se več ukvarjajo s športom. Dejstvo, da so mladi leta 2020 kljub temu manj zadovoljni s svojim zdravjem, kot so bili leta 2010, kaže na to, da na zdravje mladih pomembno vplivajo tudi drugi dejavniki, kot so občutenje starševske ljubezni, stres ali osamljenost.
5. Delež mladih, ki čuti osamljenost kot problem, se je v desetih letih povečal za 76 odstotkov, delež mladih, ki čuti stres nekaj oziroma večino dni v tednu, pa za 110 odstotkov. To skupaj s poslabšanjem stanja na področju telesne teže nakazuje na generalno slabšanje psihofizičnega zdravja mladih, ki ga ne nevtralizira krepitev zdravega življenjskega stila ali boljši objektivni dejavniki bivanja (npr. relativno nižja stopnja brezposelnosti, višji razpoložljivi dohodek).

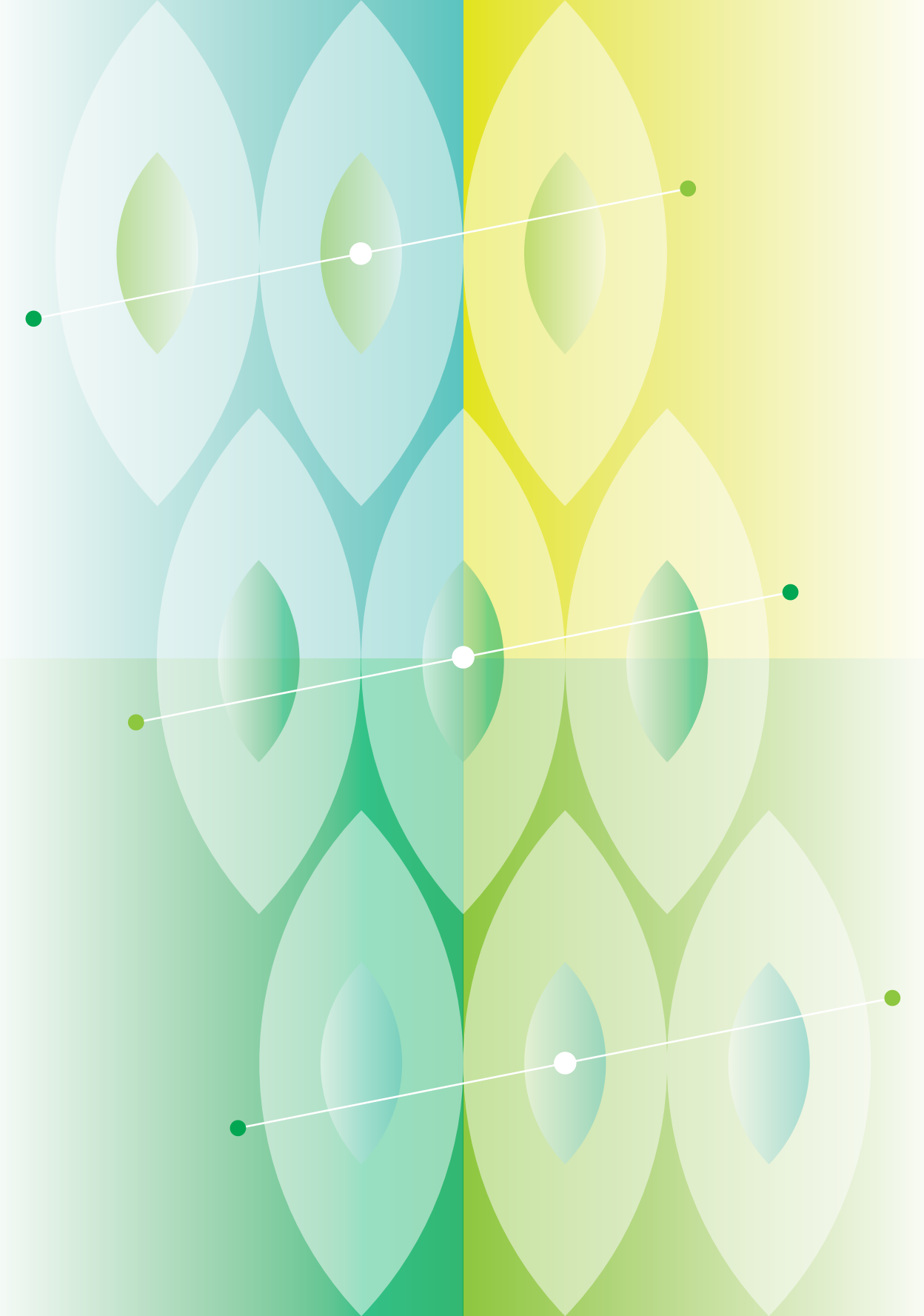
6. Med glavne napovednike višje stopnje stresa sodijo ženski spol, slabši odnosi s starši, količina časa, ki ga mladi preživijo pred zasloni, negativna klima v šoli oziroma na delovnem mestu ter slabši materialni položaj družine.
7. Na elemente težav, vezanih na duševno zdravje, je mogoče sklepati tudi v okviru prilagoditvenih strategij, ki jih mladi ubirajo, ko se soočajo s težavami. Zaskrbljujoče je, da se jih je kar 14 odstotkov zaradi omenjenih težav zateklo k alkoholu oziroma drogam.

Z vidika izvajanja mladinskih politik se zdi ključno predvsem spoznanje, da se slovenska mladina vse močneje sooča s problemom duševnega zdravja kot stroška storilnostno usmerjene družbe. Spremembe na trgu dela skupaj z glorifikacijo tekmovalnosti/konkurenčne tekme na eni strani krepijo negotovost in zahteve, na drugi pa vplivajo tudi na socializacijske vzorce oziroma na funkcioniranje družin in širšega okolja. V tem smislu je smiselno okrepiti napore v smeri krepitve adaptacijske sposobnosti mladih (npr. uvajanja treningov za duševno zdravje na delovnih mestih in izobraževanju) in popularizacije metod, ki to sposobnost krepijo (npr. uvajanje meditacije v izobraževanju). Potrebno pa je tudi okrepiti javno razpravo oziroma premišljevanja o stroških in koristih storilnostne družbe oziroma sedanjega modela razvoja, ki očitno ni naklonjen duševnemu zdravju mladih.

6.2 Uporabljeni viri

- Case, A., in Deaton A. (2015). Rising Morbidity and Mortality in Midlife among White Non-Hispanic Americans in the 21st Century. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 112 (49): 15078–83. Dostopno prek: doi: 10.1073/pnas.1518393112 (7. 12. 2020).
- CDC. (2020). All About Adult BMI. *Centers for Disease Control and Prevention*. Dostopno prek: https://www.cdc.gov/healthyweight/assessing/bmi/adult_bmi/index.html (10. 12. 2020).
- Csuday, G. T. (2019). *EU Youth Strategy. Youth - European Commission*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/youth/policy/youth-strategy_en (7. 12. 2020).
- EU Youth-Report*. (2015). Dostopno prek: https://ec.europa.eu/assets/eac/youth/library/reports/youth-report-2015_en.pdf (7. 12. 2020).

- Gil, N. (2014). Loneliness: A Silent Plague That Is Hurting Young People Most. *The Guardian*. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/lifeandstyle/2014/jul/20/loneliness-britains-silent-plague-hurts-young-people-most> (11. 12. 2020).
- Gould, M. S., Greenberg, T., Velting, D. M., in Shaffer, D. (2003). Youth Suicide Risk and Preventive Interventions: A Review of the Past 10 Years. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 42 (4): 386–405. Dostopno prek: doi: 10.1097/01.CHI.0000046821.95464.CF (11. 12. 2020).
- Ivelja, R. (2017). Duševno zdravje otrok: vse več mladih jemlje psihiatrična zdravila. *Dnevnik*, 8. april 2017. Dostopno prek: <https://www.dnevnik.si/1042768325> (11. 12. 2020).
- Keating, D. P. (2017). *Born Anxious*. London: St. Martin's Press US Macmillan.
- Maličev, P. (2018). V naši kulturi preveč govorimo o neuspehih. *Delo*, 18. avgust 2018. Dostopno prek: <https://www.delo.si/sobotna-priloga/v-nasi-kulturi-prevec-govorimo-o-neuspehih/> (11. 12. 2020).
- NIJZ. (2018). *Duševno zdravje otrok in mladostnikov v Sloveniji* | www.nijz.si. Dostopno prek: <https://nijz.si/sl/publikacije/dusevno-zdravje-otrok-in-mladostnikov-v-sloveniji> (11. 12. 2020).
- Publications Office of the European Union. (2018). *Situation of Young People in the European Union: Commission Staff Working Document*. Dostopno prek: <http://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b6985c0c-743f-11e8-9483-01aa75ed71a1> (8. 12. 2020).
- Shedler, J., in Block, J. (1990). Adolescent Drug Use and Psychological Health. A Longitudinal Inquiry. *The American Psychologist* 45 (5), 612–630.
- WHO. (2000). Health and Health Behaviour among Young People. *Health Policy for Children and Adolescents (HEPCA)*, Series No. 1, 134.
- Zupanič, M. (2016). Vse več duševnih težav otrok in mladostnikov. *Delo*, 24. april 2016. Dostopno prek: <https://old.delo.si/novice/slovenija/vse-vec-dusevnih-tezav-otrok-in-mladostnikov.html> (11. 12. 2020).

TOMAŽ DEŽELAN, MITJA SARDOČ IN KATJA NACEVSKI

7 POLITIČNA PARTICIPACIJA IN DRUŽBENA ANGAŽIRANOST

7.1 Izzivi politične participacije danes

Pri mladih danes ne govorimo več o tradicionalnem ločevanju na konvencionalno in nekonvencionalno politično participacijo, ki je bila predvsem v veljavi v preteklih desetletjih (glej npr. Barnes idr., 1979), temveč o razširjenih repertoarjih politične akcije, ki segajo od konvencionalnih oblik politične participacije v institucionalni politiki do različnih oblik individualne in kolektivne družbene angažiranosti v pogojih fizičnih in virtualnih prostorov (glej npr. Dalton, 2009; Norris, 2001; Loader idr., 2014; Marsh idr., 2007). Danes je namreč težko ločevati med konceptoma politične participacije in družbene angažiranosti, saj v politični akciji mladih opazimo prepletanje obeh, ki skupaj nudita širše konceptualno polje družbenopolitičnega udejstvovanja mladih. Strogo ločevanje bi v raziskavi predstavljalo resne omejitve in hkrati ne bi predstavljalo realne slike političnosti mladih, kar je resna metodološka omejitev marsikatere študije politične aktivnosti mladih (glej Marsh idr., 2007; Soler-i-Martí, 2014). Pretekle raziskave so v tem kontekstu tudi že pokazale, kako napačno se da sklepati, da so mladi »nezainteresirani« za participacijo. Problem participacije sicer obstaja, a je kompleksnejši in predvsem vezan na participacijo v institucionalni politiki. Angažiranost mladih namreč prihaja »izven« običajnih mej političnega prostora in predstavlja pojav individualiziranih, neposrednih in nereprezentativnih slogov politike (Deželan, 2015).

»Mi smo skupina mladih, mladi Ištrijani, in hočemo 'glih' to narediti, kar po navadi ti starejši, starejši gospodi in gospe iz italijanske manjšine ... Oni organizirajo stvari, vendar če pomisliš, mlajši 'glih' nimamo istih okusov kot oni ... Tako da zdaj nekako smo začeli biti bolj aktivni, ker hočemo nekaj narediti za nas.«

(Alex, 22 let, pripadnik italijanske manjšine)

Problem participacije sicer obstaja, a je kompleksnejši

in predvsem vezan na participacijo v institucionalni politiki.

Splošno nesporna definicija politične participacije je opredeljena kot »vključenost posameznika v politični sistem na različnih ravneh dejavnosti, segajočih od popolnega nezanimanja do zasedanja politične funkcije« (Rush, 1992; Della Porta, 2003: 64; Deželan, 2015). Tako politično participacijo kot tudi zanimanje za politiko lahko obravnavamo kot spektra, ki pri posamezniku nista konstantna. Od posameznika je odvisno, ali se oba dejavnika med življenjskim obdobjem povečata ali znižata oziroma spremenita na kakšen alternativen način. K temu namreč prispeva več dejavnikov, kot so življenjske izkušnje, socialni stiki in okolje. Osnove raziskovanja politične participacije temeljijo na ravni udeležbe (visoka, srednja, nizka, neobstoječa), raziskovalci pa imajo na voljo osnovna vprašanja, kot so: kdo je udeležen, kako je udeležen in zakaj je udeležen (Della Porta, 2003: 66).

V zadnjih nekaj desetletjih se sodobne družbe soočajo z vrsto problemov in s tem povezanih izzivov, ki resno ogrožajo osnovne predpostavke demokratičnih pluralnih družb (vladavino prava, demokracijo, temeljne pravice in svoboščine). Med najpomembnejšimi »izzivi« velja izpostaviti naraščajočo socialnoekonomsko neenakost; vzpon »neliberalnih« demokracij; t. i. »krčenje državljanskega prostora« (ter s tem povezanih pravic in svoboščin); radikalizacijo in nasilni ekstremizem (teroristični napadi); pomanjkanje zaupanja v demokratične procese in inštitucije; vse nižjo udeležbo v procesih demokratičnega odločanja; sovražni govor in ksenofobijo (t. i. »kulturo sovraštva«); populizem; t. i. lažne novice (*fake news*); spletno nasilje (*cyberbullying*) itn. Čeprav vsak izmed naštetih

problemov postavlja pod vprašaj posamezne predpostavke sodobnih pluralnih družb, jim je skupno krčenje državlanskega prostora in s tem povezan proces t. i. »regresivne tranzicije«, ki ga zaznamujejo družbene in politične spremembe, v okviru katerih demokracije prehajajo v bolj avtoritarne oblike vladavine. Krčenje oz. ožanje prostorov za delovanje državljanov predstavlja namreč simptom veliko večjih in pomembnih sprememb v demokratičnem globalnem upravljanju in s tem povezano »vrzel v odgovornosti« (Scholte, 2013). Slednja je v veliki meri posledica t. i. »neoliberalne revolucije« in njenega tehnokratskega načina vladovanja (Duggan, 2003), ki ga zaznamuje premik upravljanja s poenostavljenim razumevanjem odnosa med vlado, civilno družbo in drugimi družbenimi sferami (npr. trgov), z izključno instrumentalističnim pogledom na civilno družbo in njeno vlogo v demokratični družbi, z minimalističnim pojmovanjem demokracije in njenega institucionalnega okvira, z redukcionističnim razumevanjem državlanske enakosti ter s popačeno podobo uspešnosti kot osrednjega merila neoliberalnega globalnega upravljanja. Z vsemi temi procesi se prepleta vse nižja udeležba v procesih institucionaliziranega demokratičnega odločanja. Ta je v kombinaciji z zgornjimi premiki v demokratični vladavini sodobnih državljanskih sistemov resna grožnja stabilnosti sodobnih pluralnih družb in legitimnosti demokratičnih procesov.

V klasičnih raziskavah se politična participacija deli na konvencionalno in nekonvencionalno, družbena angažiranost pa zajema civilnodružbeno participacijo (glej Deželan, 2015; Barnes, 1979; Moyser, 2003). Konvencionalna politična participacija se nanaša predvsem na dejavnosti, neposredno povezane s formalnimi političnimi institucijami in procesi, nekonvencionalna pa na različne protestne in druge oblike, ki so manj institucionalizirane in testirajo meje oziroma so preko meja institucionalne politike. Pri tem se pogosto pojavlja izraz protestna politika, nakuže pa različne oblike politične akcije dejavnih državljanov (glej Dalton, 2009) tako *offline* kot *online*. Poudariti velja, da je politična participacija postala močno podvržena tudi posameznikovim identitetam in doživetem izkustvu (glej Marsh idr., 2007), predvsem pa velja poudariti, da so se v sodobni protestni politiki spremenili tako akterji kot tarče in repertoarji politične akcije (glej Norris, 2001).

Politična participacija je postala podvržena posameznikovim identitetam in doživetem izkustvu, predvsem pa so se v sodobni protestni politiki spremenili tako akterji kot tarče ter repertoarji politične akcije.

Sodelovanje posameznika pri skupnem upravljanju s politično entiteto je do določene mere odvisno od posameznika, hkrati pa ne gre pozabiti pomena politične strukture, v kateri nastopa. Tako na končno participacijo vpliva niz individualnih kot strukturnih dejavnikov, od politične kulture državljanov in političnih elit, inkluzivnosti političnega sistema, političnega znanja posameznika, njegovih socioekonomskih zmožnosti, osebnih izkušenj, spola do etnične oziroma narodnostne pripadnosti ipd. V primeru naše študije smo preverjali participacijo anketirancev skozi niz različnih oblik politične aktivnosti, ki so na voljo mladim.

7.2 Pomembni dejavniki politične participacije

Na splošno velja teoretično in empirično pomanjkanje koherence pri vzročnih mehanizmi, povezanih s politično participacijo. Množica empiričnih študij o različnih dejavnikih, ki vplivajo na politično participacijo, razkriva težavo špekulacije v zvezi s političnim vedenjem posameznikov (Macedo idr., 2005). Različni veljavni in ustrezni empirični rezultati pa po drugi strani razkrivajo, da imajo določeni dejavniki različne učinke na različne skupine v različnih kontekstih (glej Smets in Van Ham, 2013). Če imamo to v mislih, se določene robustne spremenljivke (»običajni osumljenci«) vedno znova izkažejo kot pomembne za politično participacijo. Razlage politične participacije, osredotočene na akterje – kar velja tudi za našo študijo –, poudarjajo stopnjo akterja in njegovo posledično stopnjo politične učinkovitosti, kar velja tako za posameznike kot tudi za skupine (Axford in Rosamond, 1997: 102).

Macedo idr. (2005: 32) poudarjajo, da politična participacija in izboljšanje demokratičnih procesov ne zadevata samo vprašanj količine in kakovosti politične participacije, temveč tudi enakopravnosti. To pozornost preusmerja na vprašanje, kdo sodeluje, saj so lahko posamezniki zaradi določenih osebnostnih lastnosti bolj ali manj nagnjeni k sodelovanju v političnem procesu. Verba idr. (1995) predlagajo zelo pomembna vprašanja, ki nam pomagajo razumeti, zakaj ljudje ne sodelujejo: zato, ker ne morejo (pomanjkanje sredstev), zato, ker nočejo (pomanjkanje psihološke angažiranosti), ali zato, ker jim ni nihče rekel, naj sodelujejo (pomanjkanje mrež za pridobivanje članov). Ta vprašanja lahko naslovimo z družbenoekonomskega, socializacijskega in psihološkega vidika. Mi se bomo osredotočili predvsem na psihološke vidike participacije.

Politično znanje je neločljivo povezano s kakovostjo participacije, vendar vpliva tudi na količino. Tisti, ki več vedo o politiki, tudi več sodelujejo, naj gre za volilno politiko ali druge vrste politične dejavnosti (Smets in Van Ham, 2013: 355; Macedo idr., 2005: 32). Kdor ima več političnega znanja, ima doslednejše politične poglede, bolje pridobiva in obdeluje informacije, njegovi individualni interesi pa so bolj povezani s predlaganimi političnimi rešitvami (Popkin idr., 2007). Pri politično podkovanih državljanih je tudi manj verjetno, da se bodo pri odločanju zanašali na preproste slogane (Macedo idr., 2005: 35). Politično znanje je zelo neenakomerno razpršeno med prebivalstvom, pri čemer se družbenoekonomske razlike odraslih že hitro pokažejo tudi pri otrocih. Te vrzeli v znanju kažejo na posledično neenakost pri politični participaciji (Delli Carpini in Keeter, 1997).

Na splošno mladi sporočajo, da se ne razumejo pretirano na politiko, kar seveda negativno vpliva na politično participacijo. Preko 50 % jih namreč poroča, da trditev, da se razumejo na politiko, bodisi ne ustreza bodisi sploh ne ustreza. Temu pritrjuje tudi ugotovitev, da je mladih, ki poročajo o razumevanju politike, manj kot ena četrтина. Sicer veseli dejstvo, da se je stopnja razumevanja vendarle občutno povečala med letoma 2010 in 2020, vendar je ta še vedno zelo nizka.

»Jaz se trudim biti družbeno maksimalno angažiran, sodelujem na faksu, v politični stranki, dobrodelnih društvih in tako dalje. Mislim pa, da je treba več mladih v to pritegniti, in mislim, da si mladi po večini želijo družbeno sodelovati, ampak ne vejo, kako točno, tu se potem lovijo oz. lovimo.«

(Luka, 21 let, študent, športnik in mladi z desne strani političnega spektra)

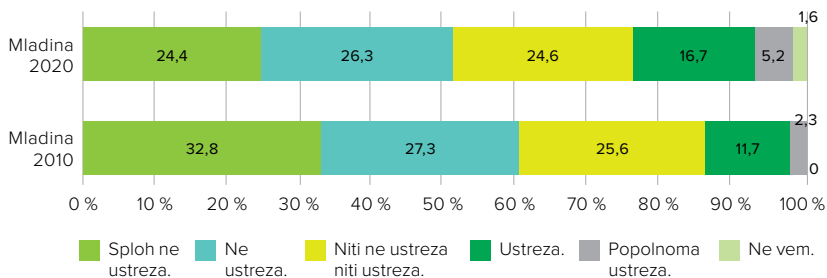
Na splošno mladi sporočajo, da se ne razumejo

pretirano na politiko, kar posledično negativno vpliva

na politično participacijo.

Grafikon 7.1:

Samopercepcija poznavanja politike s strani mladih.

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Poleg političnega znanja, ki je pomemben določevalec politične participacije (Smets in Van Ham, 2013: 355; Macedo idr., 2005: 32), med te spada tudi *zanimanje za politiko*. Verba idr. (1995) navajajo politični interes kot enega od glavnih dejavnikov, ki posameznike usmerjajo k političnemu udejstvovanju. Macedo idr. (2005: 34) trdijo, da politični interes v kampanji z vidika politične participacije zaostaja samo za navado prejšnje participacije pri glasovanju. Stopnja, do katere se državljani zanimajo za politiko, je zapuščina izkušenj iz obdobja pred odraslostjo, vključno s političnimi razpravami doma in s sodelovanjem v šolskih aktivnostih, pri katerih imajo starši relativno malo vpliva. Hkrati je treba

izpostaviti, da politični interes sproži stimulacija iz političnega okolja (prav tam). Po podatkih OECD (2019) je primerjalno gledano interes za politiko v Sloveniji izjemno nizek. Ta je namreč med mladimi precej nižji od povprečja držav članic OECD in skoraj za polovico nižji od ostale populacije.

V kolikor pogledamo rezultate ankete med mladimi, lahko ugotovimo, da je zanimanje za politiko med mladimi razmeroma pričakovano. Le 6,7 % mladih pravi, da jih politika zelo zanima, medtem ko je 23,5 % takih, ki jih politika zanima do neke mere. Posledično to pomeni, da le okoli tretjina mladih v Sloveniji demonstrira okoliščine, ki ustvarjajo dobre predpogoje za politično participacijo. Rečemo torej lahko, da je zanimanje za politiko med mladimi v Sloveniji nizko.

»V bistvu zelo slabo. Prostovoljno sodelujem samo z ZPM-om, in sicer tako, da pazim otroke na letovanju v Vircu (Poreč). Politično pa sploh nisem aktivna, saj me politika popolnoma ne zanima. Nobene želje nimam, da bi se kdaj na bilo kakšen način politično udeleževala, zato zgolj sprejemam stvari takšne, kot so, in sem hvaležna, v kakšni državi živim.«

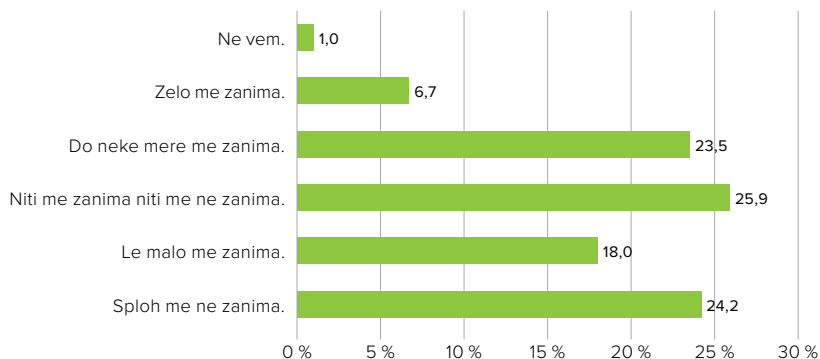
(Daša, 25 let, mlada podjetnica, študentka)

Le okoli tretjina mladih v Sloveniji demonstrira okoliščine,

ki ustvarjajo dobre predpogoje za politično participacijo,

saj je njihovo zanimanje za politiko nizko.

Grafikon 7.2:

Zanimanje za politiko med mladimi.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Naslednji pomemben dejavnik psihološke participacije mladih je občutek politične moči – do katere mere posameznik meni, da s svojo participacijo lahko vpliva na politiko (Axford in Rosamond, 1997: 102). Občutek politične moči združuje različna čustva, občutja in vidike človeške psihologije, ki kažejo na obseg posameznikovega prepričanja, da lahko povzroči spremembo (prav tam). V bistvu je politična učinkovitost dvojen koncept, pri katerem se notranji občutek politične moči nanaša na prepričanje, da posameznik lahko vpliva na politiko, medtem ko se zunanji občutek moči nanaša na prepričanje, da je politikom dejansko mar za mnenje posameznikov (Nygård in Jakobsson, 2013: 70). Smets in Van Ham (2013: 355) ugotavljata, da je občutek politične moči, tako notranji kot zunanji, pozitivno povezan z volilno udeležbo.

Mladi v Sloveniji menijo, da se na splošno politiki ne ukvarjajo z mnenjem posameznikov, kar pomeni, da je posledično politična učinkovitost posameznikov v takem sistemu omejena. Preko 60 % jim namreč meni, da se politiki ne ukvarjajo z mnenji posameznikov. Prav tako skrbi podatek, da jih tudi le dobrih 15 % meni, da takšna trditev ne drži in da se politiki naslanjajo na mnenja posameznikov. Naslednji kazalnik politične učinkovitosti obravnava vpliv posameznika, ki voli. Podobno kot pri zgornji spremenljivki se tudi v tem primeru pokaže, da preko 55 % odstotkov anketirancev meni, da je trditev o posameznikovem vplivu na početje oblasti

ustrezna ali zelo ustrezna. Prav tako jih zgolj okoli 15 % meni, da trditev o odsotnosti vpliva državljanov na početje oblasti ni ustrezna. Zaključimo tako lahko, da je občutek politične učinkovitosti med mladimi nizek.

Mladi v Sloveniji menijo, da se na splošno politiki ne ukvarjajo

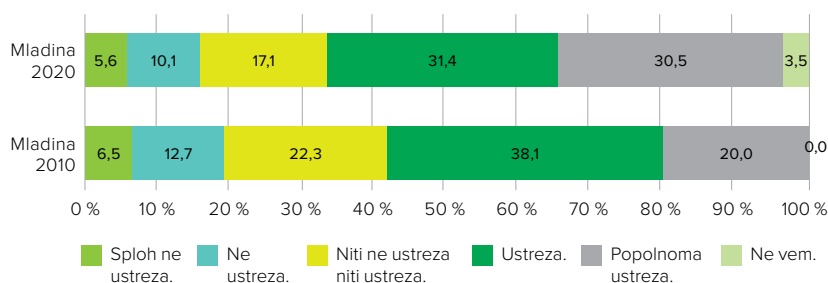
z mnenjem posameznikov in da običajen posameznik nima

vpliva na početje oblasti.

Grafikon 7.3:

Percepcija mladih o odnosu politikov do običajnih ljudi.

Ne verjamem, da se politiki veliko ukvarjajo s tem, kaj menijo ljudje, kot sem jaz.

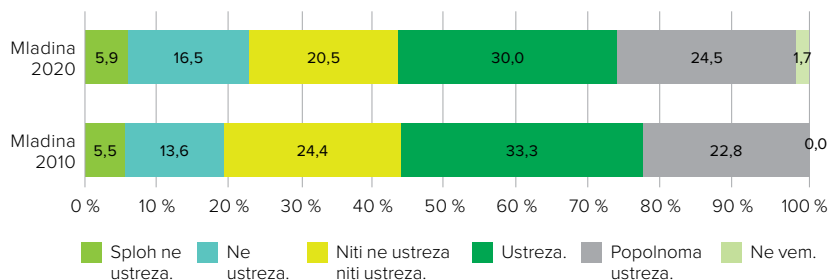

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Grafikon 7.4:

Percepcija mladih o vplivu posameznikov na politiko.

Ljudje, kot sem jaz, nimajo nobenega vpliva na to, kaj počne oblast.

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

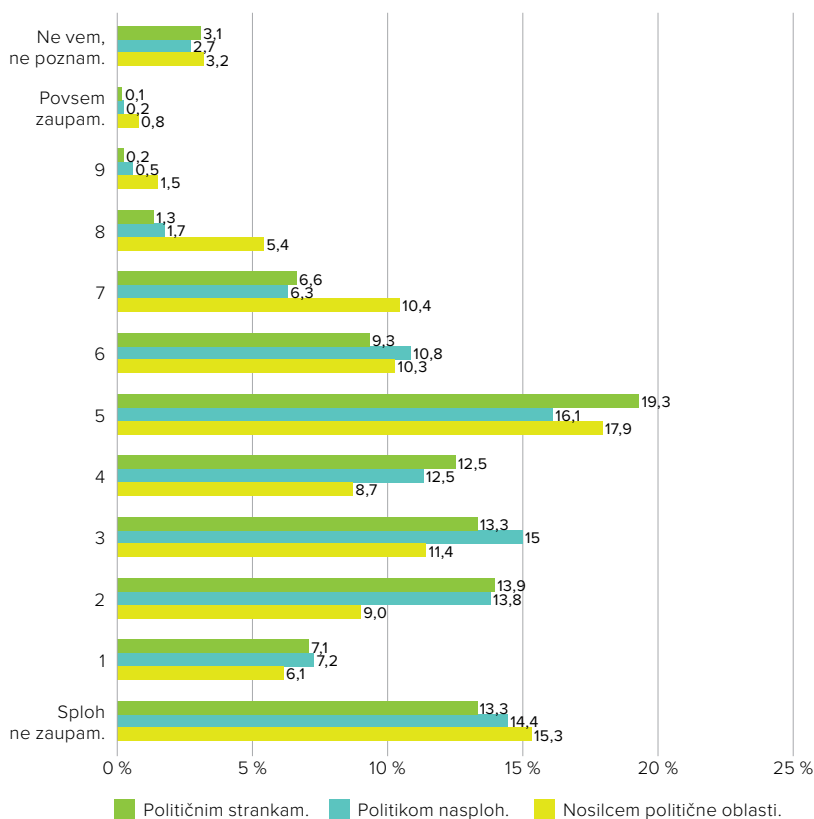
Politično zaupanje (tudi institucionalno zaupanje ali politična podpora) je prav tako povezano s psihološko participacijo. Ta koncept prikazuje raven zaupanja, ki ga ima posameznik v politični sistem, politike ali politične ustanove (Nygård in Jakobsson, 2013: 70). Čeprav je za volilno zaupanje dolgo veljalo prepričanje, da ne vpliva na politično participacijo, Hetherington (1999) prikazuje, da upadajoče politično zaupanje vpliva na izbiro na volitvah, saj volivci z nizkim političnim zaupanjem podpirajo kandidate, ki trenutno niso na položaju. Bélanger in Nadeau (2005) nadalje dokazujeta, da upadajoče zaupanje deluje bolj kot motivacija za volivce, da podprejo tretje, alternativne stranke, medtem ko nezaupanje bistveno vpliva na volilno udeležbo.

Rezultati ankete med mladimi kažejo, da je zaupanje med mladimi do različnih političnih institucij in politike nasploh zelo nizko. Tako npr. nosilci politične oblasti (tj. predsednik države, predsednik vlade, predsednik državnega zbora) uživajo nekoliko višje stopnje zaupanja, še vedno pa je to zaupanje nizko in porazdeljeno v smer nezaupanja. Še precej slabša je situacija v primeru politike nasploh in še posebej političnih strank, kjer je opaziti, da je nezaupanje zares zelo veliko ter da je le peščica posameznikov, ki kažejo vsaj nekoliko višje ravni zaupanja v politične stranke in politike nasploh. Na podlagi tega lahko zaključimo, da tudi zaupanje v politiko predstavlja zelo slab predpogoj za primerno raven politične udeležbe mladih.

Ankete med mladimi kažejo, da je zaupanje med mladimi

do različnih političnih institucij in politike nasploh zelo nizko.

Grafikon 7.5:

Zaupanje mladih v politiko in politične akterje.

Vir podatkov: Mladina 2020.

7.3 Raven politične participacije mladih

Politična participacija se znotraj politične teorije prekriva in prepleta z drugimi prepoznavnimi koncepti, kot so demokracija, volilno udejstvovanje, modeli predstavnštva itd. Predvsem volilno udejstvovanje oziroma volilna participacija pa izvira iz politične participacije in jo označujemo kot enega od najbolj konvencionalnih načinov participacije. Takšna dejavnost je tista, katere namen ali posledica je vplivanje na javne odločitve oz. ukrepe neposredno z vplivanjem na oblikovanje ali izvajanje javne politike (ang. *public policy*) ali posredno z vplivanjem na izbiro posameznikov, ki

oblikujejo javno politiko (Verba idr., 1995; glej tudi Kaase in Marsh, 1979: 42; Parry idr., 1992). Kljub razlikam v demokratični tradiciji, družbenoekonomski razvitosti in sistemom kot tudi kljub političnemu kontekstu posameznih držav je volilna udeležba v zadnjih desetletjih v vidnem upadu, ne samo ko gre za mlade (glej OECD, 2019; Deželan, 2015; International IDEA, 1999). V Sloveniji je bila volilna udeležba v začetku 90. let visoko nad povprečjem večine držav članic OECD. Tudi zato preseneča dejstvo, da je v drugem desetletju 21. stoletja upad volilne udeležbe v Sloveniji precejšen. Čeprav je ta trend značilen za večino držav članic OECD, je razkorak v volilni udeležbi med obema intervaloma eden največjih prav v Sloveniji (glej OECD, 2019). Gre torej za fenomen, ki ga je potrebno misliti z ostalimi dejavniki, ki so povezani z delovanjem političnega sistema, z zaupanjem v demokratične institucije, s splošno družbeno angažiranostjo itd.

Spodnji Grafikon 7.6 prikazuje udeležbo mladih anketirancev na zadnjih državnoborskih, lokalnih in evropskih volitvah v Sloveniji. Iz rezultatov je razvidno, da se je največ mladih udeležilo lokalnih volitev, najmanj pa volitev v Evropski parlament. V primeru volilne udeležbe je rezultate mogoče primerjati z uradnimi podatki Državne volilne komisije (DVK). Po objavljenih podatkih se je državnoborskih volitev leta 2018 udeležilo 40,54 % mladih,¹ kar je primerljivo oziroma nekoliko višji odstotek od izmerjenega v naši raziskavi. Volitev v Evropski parlament pa se je glede na podatke DVK leta 2019 udeležilo 17,57 odstotkov mladih in ne 34,9 %, kakor so odgovorili anketiranci v naši raziskavi.² Priča smo torej praksi spreminjanja odgovorov, ko gre za samoprijavo oz. »self-reporting« pri mladih, povezanega z zavedanjem, da je udeležba na volitvah družbeno zaželeno dejanje oziroma praksa, kljub temu da spreminjanje resnice v tem primeru ni vodilo do pozitivnih posledic. Slednje je jasno razvidno tudi v deležu mladih, ki se je v vseh treh primerih odločil za odgovore, ki nakazujejo splošno naklonjenost participaciji na volitvah. Najvišji odstotki mladih, ki so o udeležbi razmišljali oziroma običajno volijo, a na danih volitvah niso, so bili najvišji v primeru volitev v

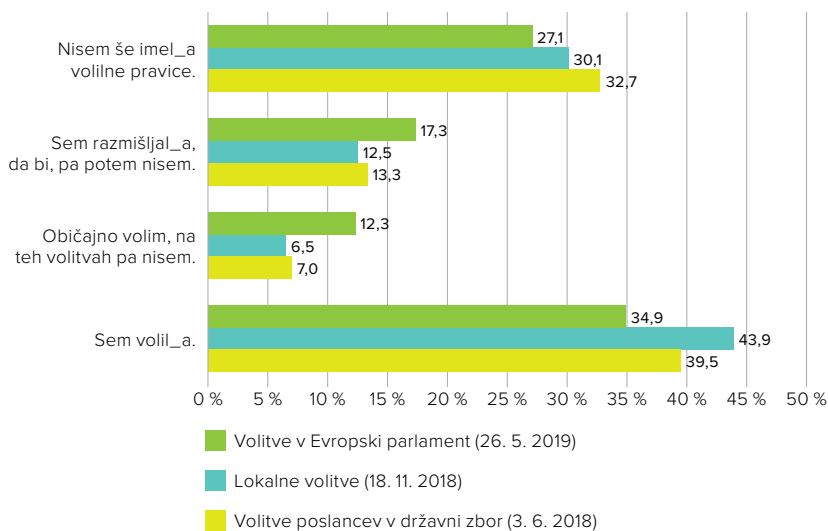
1 Podatki DVK navajajo udeležbo posameznikov, starih med 18 in 30 let oziroma rojenih med leti 1988 in 2000. Odstotkovno razliko je torej možno razlagati z nekoliko širšim starostnim okvirjem.

2 Razčlenjeni podatki za lokalne volitve leta 2018 niso na voljo.

Evropski parlament (17,3 % in 12,3 %). Primerjava podatkov med *Mladino 2010* in *Mladino 2020* pokaže, da se je približno 3 % mladih več udeležilo državnozborskih volitev leta 2008 v primerjavi z 2018. Hkrati pa je potrebno poudariti, da so bili anketirancem na voljo drugačni odgovori, kar pomeni, da podatki niso popolnoma primerljivi.

Grafikon 7.6:

Udeležba mladih na državnozborskih, lokalnih in volitvah v Evropski parlament (v EP).

Vir podatkov: *Mladina 2020*.

»Volim, ja, ... zdaj pač na naslednjih se bom vseeno pa malo bolj podučila o tem, na zadnjih se nisem in nisem bila potem v bistvu zadovoljna s svojo izbiro. Kaj več kot to pa ne, no. Tudi do pred, ne vem, štiri leta nazaj ne bi niti rekla, da imam kakršnakoli politična prepričanja izoblikovana, čeprav to pač tudi ni res, ker sigurno neke vrednote, ki jih imam, se pač z nekaterimi strankami oziroma smermi političnimi skladajo, z nekaterimi pa ne, tako da to je tudi že na nek način verjetno politično mnenje, tudi če ga jaz ne poimenujem tako.«

(Tina, 29 let, specializantka radiologije, prekinila specializacijo zaradi vpoklica na delo z bolniki s covid-19)

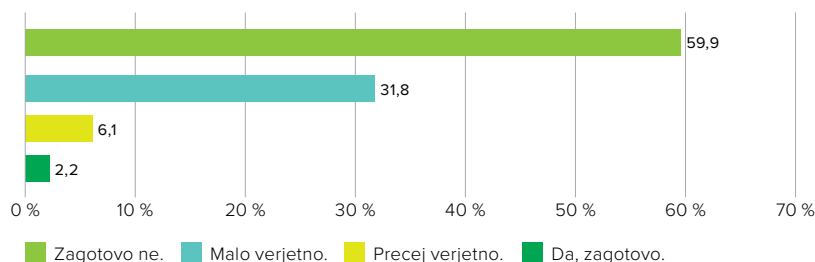
Če pogledamo drugo plat udeležbe na volitvah, tj. pasivno koriščenje volilne pravice v oblike kandidature za politično funkcijo, lahko ugotovimo, da je ta plat institucionalne politike še precej bolj problematična kot sama volilna udeležba. Skoraj dve tretjini anketirancev (59,9 %) sta odgovorili, da v prihodnosti ne nameravata kandidirati za politično funkcijo, še nadaljnjih slabih 32 % odstotkov pa, da je kaj takega malo verjetno. Ta rezultat nakazuje na resne težave, s katerimi se bo institucionalna politika soočala v prihodnosti, saj to dejansko pomeni, da bo bazen kandidatov za pomembne politične funkcije zelo osiromašen. Nizek interes za politične funkcije namreč pomeni, da se bodo politične stranke soočale z velikimi kadrovskimi izzivi in s problemi odsotnosti visokokakovostnih kadrov. Odstotek tistih, ki so odgovorili, da bodo v prihodnosti zagotovo kandidirali za politično funkcijo, namreč ni večji kot odstotek mladih, ki so že člani političnih strank (okoli 2 %) (glej Deželan, 2015).

»Tako da sem se za to odločil in šel na ustanovni kongres stranke, brez kakršnihkoli pričakovanj, praktično nobenega nisem poznal. Postal sem ustanovni član stranke. Hotel sem videti, kako to zgleda, ker nisem podrobno poznal strankarskega delovanja. Ampak sem rekel, da vidim, če nas bo kdo sploh poslušal, dal kdo priložnost takim mladim. Jaz sem bil takrat star 20, 21. /.../ Zdaj pa, ker smo bili nekateri že od začetka, sem dobil zelo visoko mesto na listi za občinski svet in bil izvoljen za svetnika občinskega sveta v Žalcu. Takrat mislim, da sem bil med tremi najmlajšimi občinski svetniki v Sloveniji. /.../«

(Nejc, 27 let, mladi politik)

Nizek interes za prevzemanje političnih funkcij nakazuje na resne težave, s katerimi se bo institucionalna politika soočala v prihodnosti, saj to dejansko pomeni, da bo bazen kandidatov za pomembne politične funkcije zelo osiromašen.

Grafikon 7.7:

Pripravljenost na kandidiranje za politično funkcijo.

Vir podatkov: *Mladina 2020*.

Če nadalje pogledamo ostale oblike politične participacije, lahko prepoznamo precej podobne vzorce. Ko gre za sodelovanje v aktivnostih političnih strank, ki lahko potekajo v živo ali preko spleta, je očitna relativna nezanimivost političnih strank v očeh mladih. Le 27,1 % mladih je že oziroma verjetno bi sodelovalo v aktivnostih političnih strank, pri čemer je potrebno povedati, da so to storili v resnici le 4 % mladih.

Podobno je opaziti pri kontaktiranju politikov, kar velja za eno najkonvencionalnejših oblik politične participacije, ki se v Sloveniji nikoli ni v resnici uveljavila. Odstotek mladih, ki so se že oziroma bi se verjetno politično udeleževali na ta način, je 31,8 %. Po drugi strani je ponovno le dobrih 4 % takih, ki so to dejansko že storili.

Ko gre za podpis peticije, lahko ugotovimo, da je to ena najkonvencionalnejših oblik politične participacije, ki je razširjena tudi med današnjo slovensko mladino. Kar 83,6 % anketirancev iz raziskave *Mladina 2020* je navedlo, da so bodisi že bodisi verjetno bi podpisali peticijo. Takih, ki so peticijo že podpisali, bodisi v spletni obliki bodisi »v živo«, je kar 43,6 %, kar kaže na to, da gre za eno najbolj uveljavljenih oblik participacije. Ta oblika participacije je tudi primerljiva z merjenjem v letu 2010, ko je bilo takih, ki so podpisali peticijo ali bi jo verjetno podpisali, le nekaj odstotkov manj.

Peticija je ena najkonvencionalnejših oblik politične participacije, ki je razširjena tudi med današnjo mladino. Takih, ki so peticijo že podpisali bodisi v spletni obliki bodisi »v živo«, je kar 43,6 %.

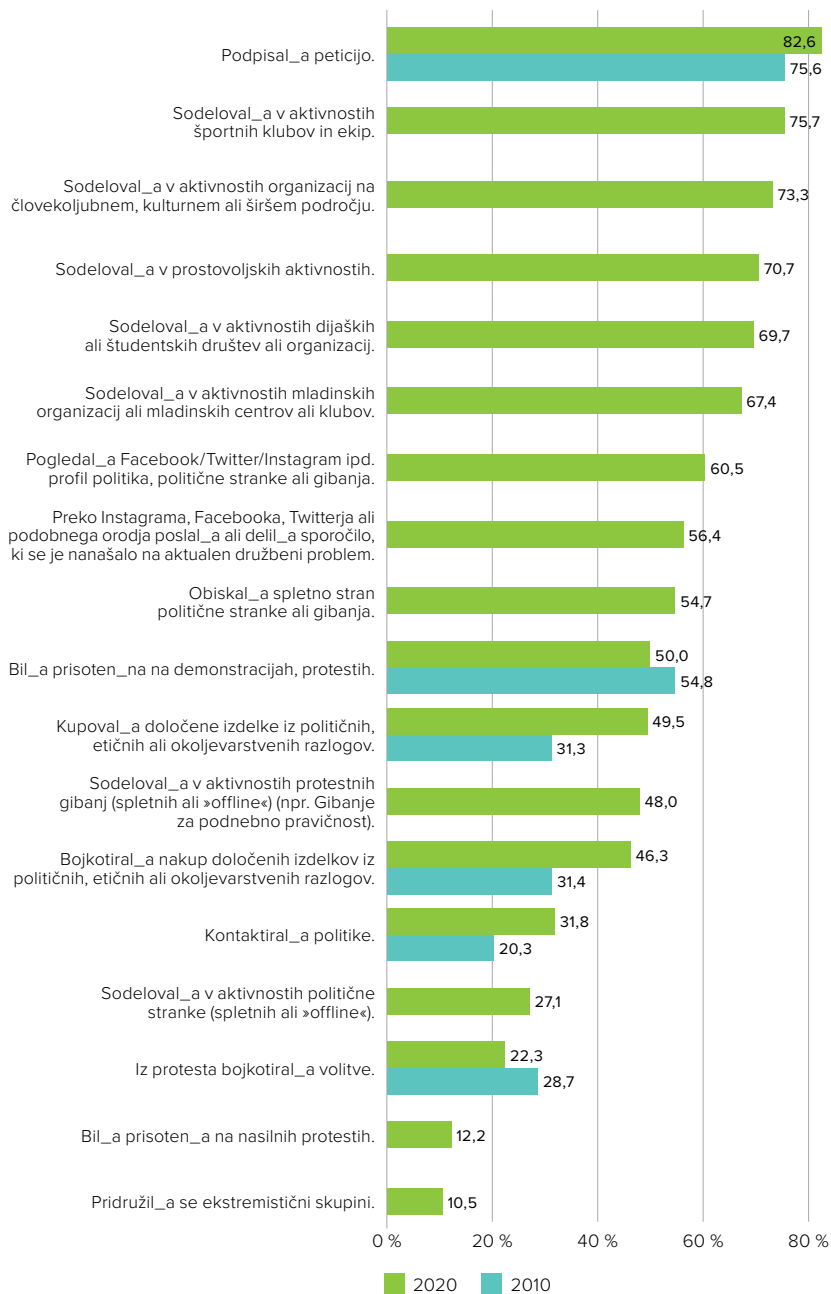
Da je protestna politika mladim blizu, lahko ugotovimo tudi na podlagi priljubljenosti demonstracij in protestov med mladimi. Več kot polovica jih namreč meni, da bi se oziroma so se že udeležili nenasilnih demonstracij ali protestov. Tudi slednjih je v primerjavi z ostalimi zgoraj navedenimi oblikami občutno več, saj dobrih 13 % mladih poroča o izkušnjah z udeležbo na protestih. Podobno visoka je pripravljenost za sodelovanje v aktivnostih protestnih gibanj bodisi v živo bodisi preko spleta. Tako pripravljenost izkazuje namreč kar 48 % mladih, pri čemer se jih je dobrih 8 % teh aktivnosti tudi že udeležilo.

Zanimiva oblika protestnih aktivnosti je bojkot volitev, ki ni plod apatije ali drugih barier volilne participacije, temveč oblika protesta zoper politični razred, ki se na volitvah poteguje za prosta mesta. Bojkot volitev je med mladimi precej razširjen in več kot petina mladih poroča, da bi volitve verjetno bojkotirala ali pa jih je že. Dejansko je bilo takih nesojenih volilcev, ki so volitve bojkotirali, med anketiranimi 3,2 %.

Precej bolj popularna oblika bojkota, ki je odraz političnega nestrinjanja in hkrati pogosto izraz identitetne »naredi-si-sam« politike, je bojkot izdelkov zaradi političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov. Še bolj kot ta je verjetno stvar samoizražanja kupovanje (in ne kupovanje) določenih izdelkov iz enakih razlogov. V obeh primerih je takih, ki so že ali bi to verjetno storili, okoli polovica anketiranih, preseneča pa predvsem velik prirast takih, ki tako razmišljajo, v primerjavi z letom 2010. Tudi ko pogledamo odstotek mladih, ki so to že storili (tj. politično se udeleževali s svojimi denarnicami), ta še vedno ni zanemarljiv (11,1 % in 13,5 %).

Grafikon 7.8:

Politično in družbeno udejstvovanje mladih ('verjetno bi' in 'sem že').

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Ob tem je potrebno poudariti, da se tudi institucionalna politika vse bolj prilagaja življenjskim stilom posameznika in omogoča vse več atipičnih državljskih praks, ki so se razvile na podlagi uvajanja novih tehnologij. Ko gre za spremljanje političnih akterjev, je obisk spletne strani ali profila na družbenih medijih precej popularna oblika za slovensko mladino, saj je več kot 60 % anketiranih že ali verjetno bi pogledalo profil politika ali stranke/gibanja. Takih, ki so to že storili, pa je bilo slabih 30 %. Enako velja za obisk spletne strani politične stranke ali gibanja, kar bi oziroma je že storilo slabih 55 % anketiranih, dejansko jih je to storila že petina. Je pa okoli tri petine anketiranih dejalo, da so že oziroma verjetno bi preko svojega profila na enem od družbenih medijev (Facebook, TikTok, Twitter, Instagram) delili ali poslali sporočilo, ki se je nanašalo na aktualni družbeni problem. Takih, ki so to že storili, je dobra petina. Pregled pripravljenosti na in dejanskega preteklega udejstvovanja preko spleta kaže na uveljavljenost številnih oblik politične participacije, ko gre za splet. Hkrati pa je prav na primeru spleta potrebno ohraniti zavedanje, da nagel razvoj IKT in spletnih platform ter hitra adaptacija mladih nanje nenehno ustvarjata pogoje zakasnelega merjenja tega, kar mladi počno na spletu.

V kolikor nadalje pogledamo sodelovanje mladih v različnih oblikah aktivnosti znotraj organizacij civilne družbe, lahko ugotovimo, da je pripravljenost za sodelovanje z večino neprofitno-volonterskih organizacij na zelo visoki ravni. Tako npr. tri četrtine mladih verjetno bi ali so že sodelovale v aktivnostih športnih klubov in ekip – kar je tudi sicer tradicionalno najpogostejša oblika udejstvovanja mladih – 73 % v aktivnostih človekoljubnih, kulturnih ali organizacij širšega družbenega področja ter slabih 70 % v aktivnostih dijaških ali študentskih organizacij ter aktivnostih mladinskih organizacij ali mladinskih centrov in klubov. Tudi le tistih, ki so to že storili, je razmeroma veliko (od 20 % do 30 %), zato ta oblika družbenopolitičnega udejstvovanja (v civilnodružbenih organizacijah) predstavlja enega najbolj trdnih temeljev za demokratično delovanje družbe.

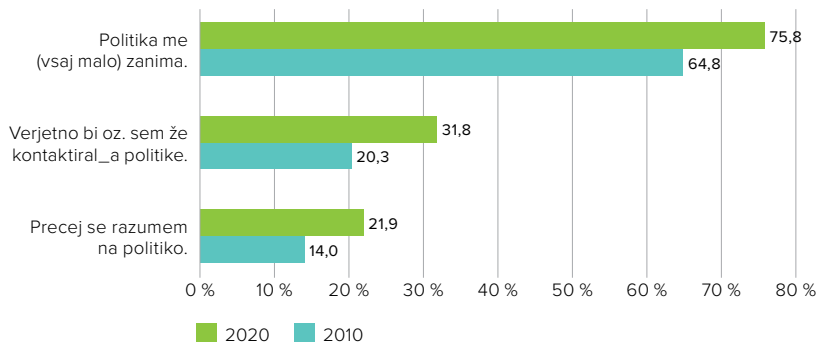
Pripravljenost za in dejansko sodelovanje mladih v različnih

aktivnostih znotraj organizacij civilne družbe je na zelo visoki ravni.

K temu velja dodati tudi to, da so trendi na področju politične participacije mladih sorazmerno ugodni.

Grafikon 7.9:

Deleži mladih glede na tri vidike politične participacije.

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Mladi se bolj kot pred desetimi leti čutijo politično kompetentni, so bolj naklonjeni komuniciranju s politiki, izkazujejo večje splošno zanimanje za politiko in tudi nekoliko bolj pogosto podpisujejo različne peticije.

Čeprav so ti trendi obetavni, nikakor ne pomenijo, da je politična participacija mladih na ravni, ki bi zadoščala za kvalitetno demokratično odločanje v družbi. Na tem področju mladinsko politiko brez dvoma čaka še veliko izzivov in odprtih priložnosti. Je pa res, da bo soočanje z izzivi (še vedno) nizke politične participacije lahko glede na prikazani trend uspešnejše.

7.4 Radikalizacija in nasilni ekstremizem

Kljub dejstvu, da je na splošno gledano politična participacija v Sloveniji nizka, prav tako tudi interes za politiko ter stopnja zaupanja v politiko in politične institucije, mladi v Sloveniji nasilnemu ekstremizmu niso naklonjeni. Med trditvami o njihovi družbeni angažiranosti sta »izstopali« trditvi o *'pridružitvi ekstremistični skupini'* in *'prisotnosti na nasilnih protestih'*. V trditvi o *'pridružitvi ekstremistični skupini'* je samo 10,5 % mladih izjavilo, da *'verjetno bi'* ali pa da *'so že'* participirali na takšen način. V primeru *'prisotnosti na nasilnih protestih'* pa je 11,2 % mladih izjavilo, da *'verjetno bi'* ali da *'so že'* bili *'prisotni na nasilnih protestih'*. Delež »pozitivnih« odgovorov na obe trditvi je v primerjavi z vsemi drugimi trditvami, ki se nanašajo na politično in družbeno participacijo, izrazito nizek. Ta podatek o nizki prisotnosti nasilnega ekstremizma med mladimi v Sloveniji je izjemno pomemben, saj so ostali indikatorji, ki se nanašajo na politično kulturo in politično delovanje v Sloveniji, vse prej kot spodbudni.

Kljub vse nižji volilni udeležbi, splošni nezainteresiranosti

za politiko in nizki stopnji zaupanja v politiko so mladi

v Sloveniji političnemu ekstremizmu izrazito nenaklonjeni.

Tudi zato je potrebno opozoriti na fenomen radikalizacije in nasilnega ekstremizma, saj je ta v zadnjem desetletju spremenil razmerje med zagotavljanjem varnosti ter spoštovanjem temeljnih pravic in svoboščin. Fenomen radikalizacije in nasilnega ekstremizma predstavlja namreč samo del težav, ki so povezane s polarizacijo sodobnih družb, saj sovražni govor in ksenofobija (ter ostale pojavne oblike distopičnih naracij) nasploh pomembno prispevata k socialni fragmentaciji in h konfliktni različnosti ter s tem povezanemu fenomenu »kulture sovraštva«. Ksenofobija, islamofobija in vrsta ostalih pojavnih oblik diskriminacije, nestrpnosti in sovraštva so z napadi v številnih evropskih mestih, npr. Madridu, Barceloni, Parizu, Nici, Londonu, Manchesteru, Münchnu, Bruslju, Amsterdamu, namreč dobili nov »zagon«.

Tudi zato je potrebno radikalizacijo in nasilni ekstremizem misliti (in razumeti) še v geopolitičnem kontekstu. S padcem berlinskega zidu leta 1989 sta na smetišču zgodovine oz. v njenem zaboju mešanih odpadkov – kot kaže sicer samo začasno – pristala »hladna vojna« in »razredni boj«. A so zagovorniki [neoliberalne] teze o »koncu zgodovine« – pravzaprav simptomatično – spregledali dve drugi » aferi« iz leta 1989. Afero naglavnih rut v Franciji in afero, povezano z objavo Rushdievega romana *Satanski stihi*, ki sta vse do dogodkov 11. septembra 2001 ostali nekako v senci – vsaj navidez – zmagoslavnega pohoda ideologije prostega trga.

Ne nazadnje so različne globalne krize – vedno znova – služile kot izgovor za krčenje državlanskega prostora. Na primer, »varnostna kriza«, ki je sledila terorističnim napadom 11. septembra 2001 v New Yorku, in s tem povezana »vojna proti terorju« sta vladi ZDA omogočili sprejetje zakonodaje [t. i. *Patriot Act*], ki v imenu varnosti in nacionalnega interesa omogoča kršitve temeljnih pravic in svoboščin. Kljub dejstvu, da je postal 11. september 2001 nekakšen začetek »štetja« koledarske dobe vojne proti terorju, zaznamuje varnostno paradigmo, v katero je ujeta razprava o radikalizaciji in nasilnem ekstremizmu, vrsta zgrešenih srečanj in zamujenih priložnosti. To ne nazadnje potrjujejo posamezni slogani (»za nekoga terorist, za drugega borec za svobodo«), metafore (bitka za »srca in duše«) in ostali klišeji (npr. »kaj se dogaja, preden se sproži bomba«): re-torični »arsenal« obveščevalno-varnostne »industrije« problem sicer zadene, samo bistvo pa pravzaprav spregleda (Lockley-Scott, 2019).

»Ustrahovanje,« kot je v svojem nagovoru Generalne skupščine ZN

25. septembra 1961 poudaril ameriški predsednik John F. Kennedy,

»ni novo orožje. Skozi zgodovino so ga uporabljali tisti, ki niso uspeli

bodisi s prepričevanjem ali z zgledom.«

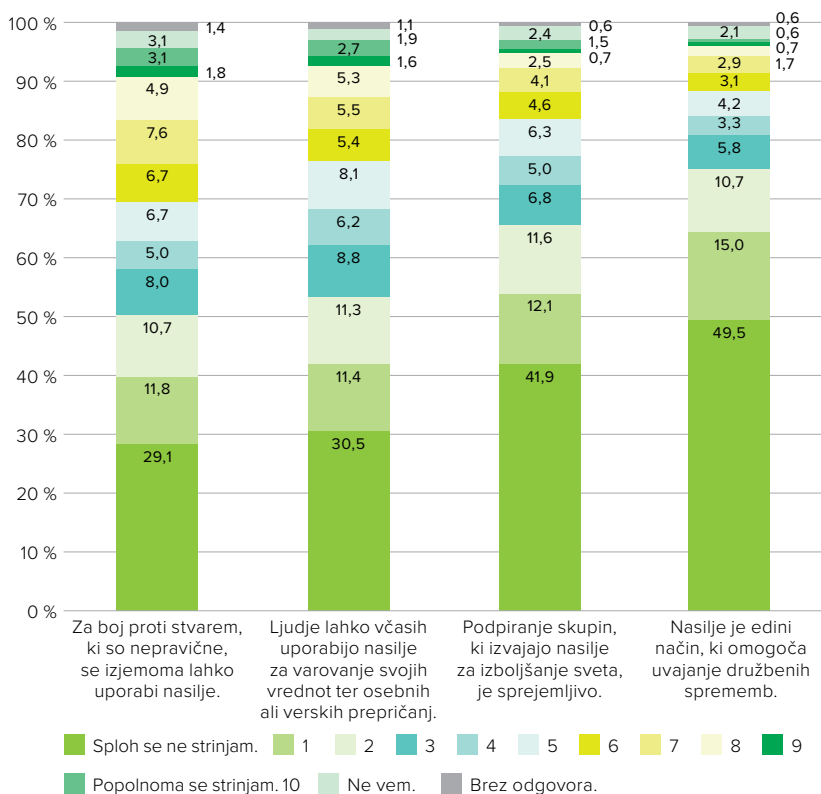
Radikalizacija in nasilni ekstremizem sta torej vse prej kot samo varnostni fenomen. Kako sicer razumeti vrsto »kolateralnih« problemov, ki jih varnostna paradigma in s tem povezano standardno pojmovanje radikalizacije in nasilnega ekstremizma v veliki meri zaobideta, npr. moralno

paniko, populizem, konfliktno različnost, nestrpnost, ksenofobijo, kulturno distanco, integracijski razkorak itn.? Njuna percepcija izključno skozi varnostno perspektivo odpira (vsaj) dvoje negativnih posledic. Na eni strani so to socialna marginalizacija oz. izključenost posameznikov, ki so izpostavljeni ekstremističnim idejam, kot tudi nelagodje v pluralno raznolikem okolju. Na drugi strani pa so to ksenofobija, diskriminacija, islamofobija, »moralna panika«, nezaupanje in s tem povezana polarizacija družbe.

V raziskavi *Mladina 2020* smo poleg pripravljenosti za oziroma dejanske udeležbe v nasilnih protestih ter ekstremističnih skupinah (glej grafikon o repertoarju participacije mladih) pogledali tudi ekstremistične in radikalistične tendence mladih. Najbolj ekstremistično trditev, ki sovпада s pogledi desnega nasilnega ekstremizma (glej Botticher, 2017), da je nasilje edini način, ki omogoča uvajanje družbenih sprememb, so anketiranci v največji meri kategorično zavrnilo (49,5 %). Pri tem je potrebno izpostaviti tudi, da je kakršnegakoli oprijemljivejšega odobravanja te trditve za drobec, natančneje okoli 5 %. Podobno, a vendarle v nekoliko manjši meri odklonilni so bili do nekoliko manj eksplicitne trditve, da je nasilje pot do izboljšanja sveta, kar je še vedno zelo blizu desnemu nasilnemu ekstremizmu (prav tam). Do trditve, da je podpiranje skupin, ki izvajajo nasilje za izboljšanje sveta, sprejemljivo, je bilo absolutno odklonilnih dobrih 40 %, vsaj delno mero strinjanja s to trditvijo pa je bilo zaznati pri dobri desetini anketirancev. Do občasne rabe nasilja za obvarovanje svojih vrednot in osebnih ter verskih prepričanj, kar še vedno posega na polje (desnega) nasilnega ekstremizma, je nadalje kategorično odklonilna zgolj še slaba tretjina vprašanih, pri čemer je takih, ki kažejo vsaj določeno mero odobravanja te trditve, že okoli petina anketiranih. Največja stopnja odobravanja rabe nasilja pa se kaže pri trditvi, da je za boj proti stvarem, ki so nepravilne, izjemoma mogoče uporabiti nasilje, kar je najbližje pojmovanju levega (nasilnega) radikalizma. Ta je nekako tudi najmehkejši pri rabi nasilja in nasilje tudi razume kot izredno sredstvo, ki je sicer nesprejemljivo (prav tam). Slabih 30 % anketirancev absolutno zavrača ta pogled, medtem ko po drugi strani že četrtnina vsaj delno odobrava tak način radikalnega delovanja.

Na podlagi povedanega bi lahko zaključili, da je med mladimi prisotno prepričanje o legitimnosti rabe nasilja, kar pa se zaenkrat po večini opravičuje z višjimi, s pravičniškimi cilji. Navkljub temu je potrebno opozoriti, da negativna politična klima, ki je prežeta z nezaupanjem, z odsotnostjo interesa za politiko, z nizko politično učinkovitostjo mladih in z nesprejemljivimi političnimi stili politikov, lahko vodi do dodatnega zastrupljanja političnega prostora ter aktivacije ekstremističnih tendenc, ki so pri delu mladine jasno prisotne.

Grafikon 7.10:

Uporaba nasilja in upravičenost do nasilja.

Vir podatkov: Mladina 2020.

7.5 Rezultati in priporočila

Na osnovi prikazanih rezultatov lahko povzamemo naslednje:

1. Na splošno mladi sporočajo, da se ne razumejo na politiko, kar negativno vpliva na politično participacijo. Temu pritrjuje tudi ugotovitev, da je mladih, ki poročajo o razumevanju politike, manj kot ena četrtnina. Stopnja razumevanja politike se je med letoma 2010 in 2020 povečala.
2. Zanimanje za politiko med mladimi je nizko, saj jih le 6,7 % pravi, da jih politika zelo zanima. Ko gre za interes za politiko, le okoli tretjina mladih v Sloveniji demonstrira okoliščine, ki ustvarjajo dobre predpogoje za politično participacijo.
3. Mladi v Sloveniji menijo, da se na splošno politiki ne ukvarjajo z mnenjem posameznikov in da običajen posameznik nima vpliva na početje oblasti. To pomeni, da je posledično politična učinkovitost posameznikov v takem sistemu omejena, kar negativno vpliva na politično participacijo.
4. Rezultati ankete med mladimi kažejo, da je zaupanje med mladimi do različnih političnih institucij in politike nasploh zelo nizko, tako ko gre za ključne nosilce politične oblasti (tj. predsednik države, predsednik vlade, predsednik državnega zbora) kot običajne politike. V primeru političnih strank je stopnja zaupanja še nižja.
5. Udeležba na volitvah je med mladimi nizka, predvsem ko gre za volitve v Evropski parlament. Še posebej skrbi dejstvo, da so ostale oblike participacije v institucionalni politiki izjemno nizke (npr. kandidiranje za politično funkcijo, sodelovanje v aktivnostih strank ipd.).
6. Peticija je ena najkonvencionalnejših oblik politične participacije, ki je razširjena tudi med današnjo mladino. Takih, ki so peticijo že podpisali bodisi v spletni obliki bodisi »v živo«, je kar 43,6 %.
7. Več kot polovica mladih meni, da bi se oziroma so se že udeležili nenasilnih demonstracij ali protestov. Podobno visoka je pripravljenost za sodelovanje v aktivnostih protestnih gibanj bodisi v živo bodisi preko spleta.

8. Pripravljenost za in dejansko sodelovanje mladih v različnih aktivnostih znotraj organizacij civilne družbe je na zelo visoki ravni.
9. Mladi se bolj kot pred desetimi leti čutijo politično kompetentni, so bolj naklonjeni komuniciranju s politiki, izkazujejo večje splošno zanimanje za politiko in tudi nekoliko bolj pogosto podpisujejo različne peticije.
10. Kar pri četrtini mladih je prisotno prepričanje o legitimnosti rabe nasilja, ko gre za višje cilje, ki naslavljajo nepravico. Bolj sistematična in neomejena raba nasilja za doseg političnih ciljev se odobrava zgolj s strani peščice mladih.

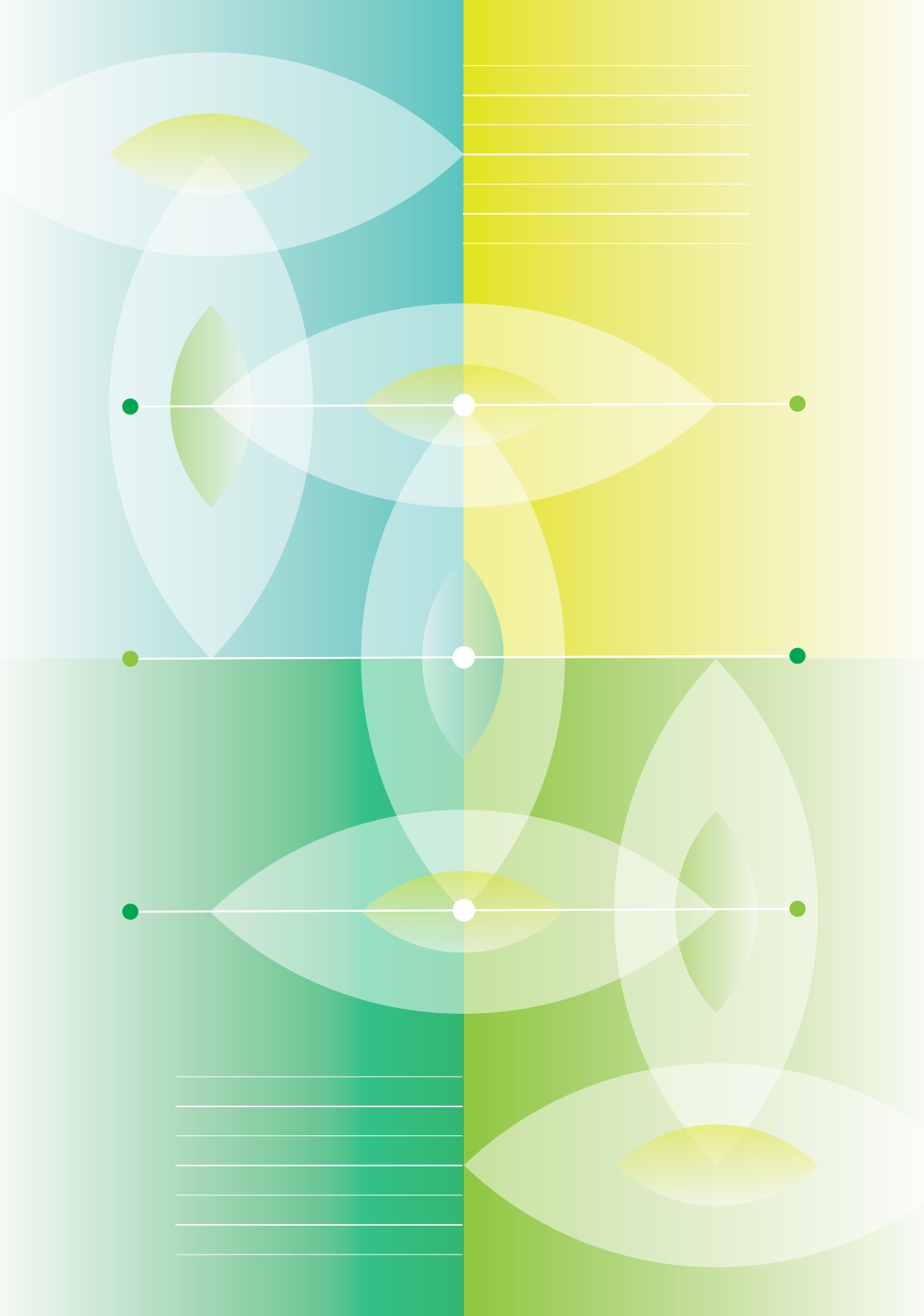
Na tej podlagi predlagamo naslednja priporočila:

1. Potrebno je krepiti mehanizme zaupanja v politiko, pri čemer se je potrebno opreti na pozitivne zgleds.
2. Potrebno je spodbuditi zanimanje za politiko z različnimi projekti in programi, ki bi hkrati vplivali na večje poznavanje politike in političnih procesov s strani mladih.
3. Potrebno je spodbujati sodelovanje državljanov pri oblikovanju in izvajanju javnih politik v vseh fazah, pri tem biti zelo transparenten in tudi posredovati informacije o učinkih take udeležbe.
4. Potrebno je krepiti prostore civilne družbe, v katerih se mladi posamezniki želijo udeleževati in tako krepiti svoje demokratično državljanstvo.
5. Potrebno je poiskati načine uvajanja spletnih oblik posvetovanja, sodelovanja, nadziranja in odločanja, ki omogočajo mladim, da sodelujejo v političnem procesu na enakopravni ravni.
6. Potrebno je redefinirati razmerje med zagotavljanjem varnosti na eni strani in spoštovanjem temeljnih pravic ter svoboščin na drugi. T. i. »vojna proti terorju« namreč ustvarja klimo za legitimizacijo nasilja.
7. Potrebno je vlagati v preventivne programe za preprečevanja radikalizma in nasilnega ekstremizma, da se okoliščine, ki vodijo do tovrstnih praks, naslovijo še pred nastopom nasilja.

7.6 Uporabljeni viri in literatura

- Axford, B., in Rosamond, B. (1997). Political participation. V Browning, G. K., Axford, B., in Huggins, R. (ur.), *Politics: An introduction*. London: Routledge.
- Barnes, S. H. (1979). *Political action: mass participation in five western democracies*. Beverly Hills: Sage Publ.
- CIVICUS (2018). *Guide to Reporting on Civic Space: Media Toolkit*. Dostopno prek: <http://www.civicus.org/documents/reports-and-publications/reporting-civic-space/Guide-to-Reporting-Civic-Space-Media-Toolkit.pdf> (11. 2. 2021).
- Dalton, R. J. (2009). *The Good Citizen: How a Younger Generation is Reshaping American Politics*. Washington: CQ Press.
- Della Porta, D. (2003). *Temelji politične znanosti*. Ljubljana: Sophia.
- Delli Carpini, M. X., in Keeter, S. (1997). *What Americans know about politics and why it matters*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Deželan, T. (2015). *Young people and democratic life in Europe: what next after the 2014 European elections?* [Brussels]: European Youth Forum, cop. 2015. Dostopno prek: https://www.youthforum.org/sites/default/files/publication-pdfs/YFJ_YoungPeopleAndDemocraticLifeInEurope_B1_web-9e4bd8be22.pdf (11. 2. 2021).
- Državna volilna komisija (2018). *Udeležba po spolu in starostnih strukturah – DZ 2018*. Dostopno prek: <https://www.dvk-rs.si/index.php/si/strani/udelezba-po-spolu-in-starostnih-strukturah-dz-2018> (11. 2. 2021).
- Duggan, L. (2003). *The Twilight of Equality? Neoliberalism, Cultural Politics and the Attack on Democracy*. Boston: Beacon Press.
- Evropska komisija (2013). 'Political participation and EU citizenship: Perceptions and Behaviours of Young people', *Evidence from Eurobarometer survey*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/assets/eac/youth/policy/documents/perception-behaviours_en.pdf (11. 2. 2021).
- Evropska komisija (2019). 'How do we build a stronger, more united Europe? The views of young people'. *Flash Eurobarometer 478*. Dostopno prek: <https://op.europa.eu/sl/publication-detail/-/publication/6f700fda-c22e-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-104846323> (11. 2. 2021).
- Evropska komisija (2020). 'European Union Citizenship and Democracy'. *Flash Eurobarometer 485*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1293 (11. 2. 2021).
- Gallego, A., in Oberski, D. (2012). Personality and Political Participation: The Mediation Hypothesis. *Political Behaviour*, 34, 425–451.

- Geys, B. (2006). Explaining voter turnout: A review of aggregate-level research. *Electoral Studies*, 25 (4), 637–663.
- International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA) (1999). *Youth voter participation: involving today's young in tomorrow's democracy*. Stockholm: International IDEA.
- Kahne, Middaugh, L., in Feezell (2012). Youth online activity and exposure to diverse perspectives. *New Media & Society*, 14 (3), 492–512.
- Lavrič idr. (2011). *Mladina 2010: družbeni profil mladih v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad RS za mladino.
- Macedo, S. idr. (2005). *Democracy at risk: How political choices undermine citizen participation and what we can do about it*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Marsh, D., O'Toole, T., in Jones, S. (2007). *Young people and politics in the UK: Apathy or alienation?* Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Moyser, G. (2003). Political Participation. V Axtmann, R. (ur.), *Understanding democratic politics: An introduction*. London: SAGE.
- Norris, P. (2013). *Democratic phoenix: Reinventing political activism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- OECD (2019). "Voting". V *Society at a Glance 2019: OECD Social Indicators*, OECD Publishing, Indicators. Pariz: OECD Publishing. Dostopno prek: <https://doi.org/10.1787/3483a69a-en> (11. 2. 2021).
- Scholte, J. A. (ur.) (2013). *Building Global Democracy? Civil Society and Accountable Global Governance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smets, K., in van Ham, C. (2013). The embarrassment of riches? A meta-analysis of individual-level research on voter turnout. *Electoral Studies*, 32 (2), 344–359.
- Soler-i-Martí, R. (2014). Youth political involvement update: measuring the role of cause-oriented political interest in young people's activism. *Journal of Youth Studies* 18 (3), 396–416.
- Tsekoura, M. (2016). Spaces for Youth Participation and Youth Empowerment: Case Studies from the UK and Greece. *YOUNG*, 24 (4), 326–341.
- Wall, G. (1975). The Concept of Interest in Politics. *Politics & Society*, 5 (4), 487–510.
- Wilson-Daily in Kimmelmeier (2019). Youth Perceptions of Voting Participation in the Midst of Catalonia's Active Struggle for Independence. *Youth & Society*, 53 (1), 76–103.

DANIJELA LAHE IN TINA CUPAR

8 USTVARJALNOST IN KULTURA

Sodelovanje v kulturnih in umetniških dejavnostih je za mlade bistvenega pomena kot osnova za razvoj njihovih prihodnjih/nadaljnjih osebnih, socialnih in kulturnih sposobnosti. Kulturna participacija jim tako poleg zagotavljanja priložnosti za uživanje in spodbujanje ustvarjalnosti lahko ponudi tudi možnosti za pridobivanje kompetenc, mladim pomaga razvijati miselne sposobnosti in krepiti samopodobo. Prav tako izboljšuje kakovost življenja in povečuje splošno dobro počutje.

Pri tem ima danes pomembno vlogo tudi informacijsko-komunikacijska tehnologija, ki postaja vse pomembnejši instrument za sodelovanje v kulturnem življenju. Internet namreč mladim omogoča, da se udeležijo kulturnih dejavnosti na način, ki je bil nekoč nepredstavljiv, npr. prenašanje in gledanje filmov, gledanje televizije, videoposnetkov in koncertov v živo, nakupovanje kulturnih dobrin in storitev, prav tako pa omogoča še druge oblike kulturnega izražanja (npr. pisanje blogov in spletnih dnevnikov). Tako lahko mladi tudi s pomočjo interneta krepijo ustvarjalnost in domišljijo, se sproščajo in kreativno preživljajo prosti čas.

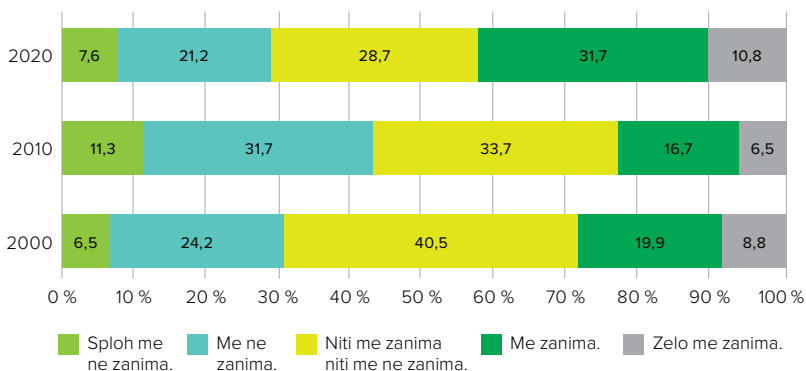
Pomen ustvarjalnosti in kulture za mlade izpostavlja tudi *Strategija Evropske unije za mlade 2019–2027*. Ta se v svojih ciljeh zavzema predvsem za spodbujanje zanimanja mladih za kulturno udejstvovanje in spodbujanje njihove aktivne participacije v kulturnih organizacijah (Svet Evropske unije, 2018). V nadaljevanju predstavljamo podatke za vsa tri ključna področja, tj. zanimanje mladih za ustvarjalnost in kulturo, oblike njihove kulturne participacije in kulturno participacijo mladih na spletu.

8.1 Zanimanje mladih za ustvarjalnost in kulturo

Zanimanje mladih za umetnost in kulturo se v zadnjih dvajsetih letih povečuje. Po manjšem vmesnem upadu leta 2010 se v letu 2020 kaže ponovno povečanje zanimanja. V letu 2020 se tako kar 42,5 % mladih za področje zanima ali zelo zanima, kar je največ v zadnjih dvajsetih letih (glej Grafikon 8.1).

Grafikon 8.1:

Zanimanje mladih za umetnost in kulturo, 2000–2020.

Vir podatkov: Mladina 2000, Mladina 2010, Mladina 2020.

Pri tem višje zanimanje kažejo ženske ($M = 3,46$; $SD = 1,03$) kot moški ($M = 2,92$; $SD = 1,13$) in mladi z višjo izobrazbo ($r = 0,16$; $p < 0,01$)¹, medtem ko ostale sociodemografske značilnosti niso statistično značilni dejavniki.

Delež mladih, ki izražajo zanimanje za umetnost in kulturo,

se je v obdobju 2010–2020 močno povečal; s 23 % na 43 %.

¹ V analizo glede na doseženo stopnjo izobrazbe so bili zajeti samo mladi, stari 25–29 let, saj mlajši zaradi velikega deleža vključenosti v izobraževalni proces ne bi predstavljali realne slike.

Je pa zanimanje tesno povezano z nekaterimi značilnostmi družinskega okolja, v katerih mladostnik odrašča, predvsem s kulturnim kapitalom. Po Bourdieuju (1979; 1986) je kulturni kapital večdimenzionalen koncept, ki ga raziskovalci različno operacionalizirajo, pri tem pa upoštevajo tako vidike starševskega kulturnega kapitala (npr. njihove izobrazbe in kulturne participacije) kot nekatere značilnosti okolja in kulturnih praks mladostnikov (gl. npr. Willekens in Lievens, 2014; Sieben in Lechner, 2019). V naši raziskavi smo kulturni kapital merili na podlagi dveh dimenzij, in sicer institucionaliziranega in objektiviziranega kulturnega kapitala.² Tretja dimenzija, tj. utelešen kulturni kapital, se pogosto nanaša tudi na samo kulturno udejstvovanje (npr. branje, pisanje ipd.), ki bo posebej obravnavano v naslednjem podpoglavju, zato v našo skupno mero kulturnega kapitala ni vključen. Rezultati kažejo, da se mladostniki z višjim kulturnim kapitalom tendenčno bolj zanimajo za umetnost in kulturo ($r = 0,13$; $p < 0,01$). Prav tako je večje zanimanje povezano z utelešenim kulturnim kapitalom oz. z večjo participacijo mladih v vseh preučevanih oblikah kulturnih in ustvarjalnih aktivnosti tako v klasični kot v spletni obliki (več o tem v nadaljevanju tega poglavja).

8.2 Participacija mladih v ustvarjalnih in kulturnih aktivnostih

Participacija na področju kulture zajema širok spekter aktivnosti, kot so obiski različnih kulturnih prireditev ali ustanov (npr. kina, gledališč, koncertov, muzejev), aktivno ustvarjanje na področju kulture (npr. branje, pisanje, ukvarjanje z glasbo, z gledališčem) pa tudi vključenost v različne kulturne organizacije (Evropska komisija, 2015; Eurobarometer 455, 2018). Te raznovrstne aktivnosti v splošnem obravnavamo kot dve različni obliki kulturne participacije, in sicer *kulturno udejstvovanje* (npr.

2 Institucionaliziran kulturni kapital mladih je bil merjen preko dosežene izobrazbe obeh staršev, objektiviziran kulturni kapital pa s številom knjig v gospodinjstvu. Na podlagi treh spremenljivk smo oblikovali spremenljivko '*kulturni kapital*', ki pojasnjuje 61,2 % pojasnjene variabilnosti in kaže zadostno mero notranje konsistentnosti (Cronbach alfa = 0,682).

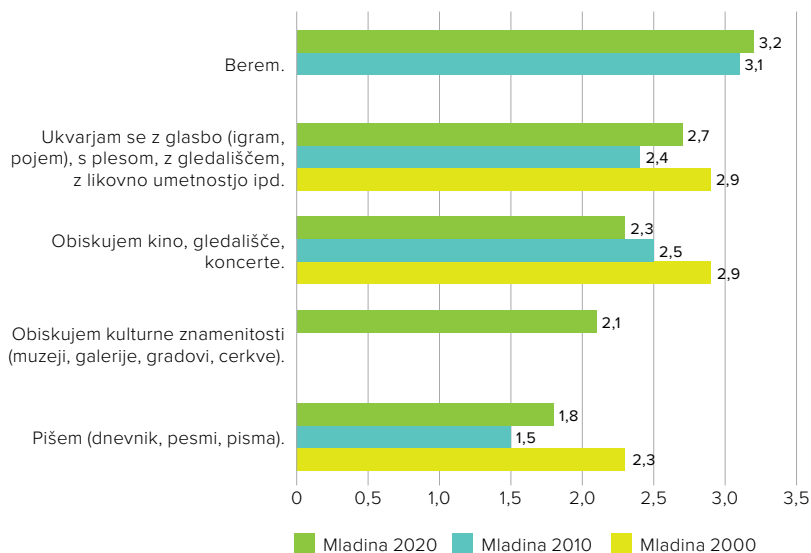
aktivno ukvarjanje s kulturnimi ali z umetniškimi aktivnostmi) in *kulturno potrošnjo* (npr. nakupovanje kulturnih dobrin, obisk kulturnih prireditvev in ustanov).

V Grafikonu 8.2 prikazujemo trend pogostosti kulturne participacije mladih v različnih aktivnostih v zadnjih dvajsetih letih. V primerjavi z letom 2010 se je v letu 2020 povečala pogostost udeležbe pri praktično vseh treh oblikah *kulturnega udejstvovanja*, in sicer pri branju, ukvarjanju z glasbo, s plesom, z gledališčem in z likovno umetnostjo ter pri pisnem izražanju v obliki dnevnikov, pesmi in pisem. Po drugi strani se v zadnjih dveh desetletjih zmanjšuje *kulturna potrošnja*, ki smo jo merili s kazalnikom obiska kina, gledališča ali koncertov. Takšen upad sicer le potrjuje nadaljevanje v letu 2010 nakazanega trenda, a je ob tem treba upoštevati, da je raziskava v letu 2020 potekala v času ukrepov za zaježitev epidemije, kar je lahko pomembno prispevalo k rezultatom.³ Še nekoliko redkeje kot kulturne prireditve in ustanove so mladi v 2020 obiskovali kulturne znamenitosti, ki pa jih zaradi pomanjkanja podatkov v preteklih letih ni bilo mogoče analizirati v časovni perspektivi. Predvidevamo sicer lahko, da gre za nadaljevanje trenda iz preteklosti, saj tudi zadnja raziskava kulturne participacije mladih v Evropski uniji kaže, da je redkejši obisk kulturnih znamenitosti kot kulturnih prireditvev značilen tako v Sloveniji kot v celotni Evropski uniji (Evropska komisija, 2015).

3 Ukrepi za zaježitev epidemije covid-19 so močno okrnili možnosti kulturne participacije v živo. Od marca 2020 naprej je bila onemogočena izvedba koncertov v živo, omejen čas pa so bila odprta tudi gledališča in kinodvorane. Vprašanje, s katerim smo merili pogostost teh aktivnosti, se ni posebej nanašalo na obdobje pred začetkom epidemije, zato je možno, da so rezultati v določeni meri tudi odraz omejitvenih ukrepov.

Grafikon 8.2:

Pogostost kulturne participacije mladih v posameznih aktivnostih, 2000, 2010 in 2020.

Viri podatkov: Mladina 2000, Mladina 2010, Mladina 2020.

Opomba: Za posamezna leta so prikazani zgolj tisti podatki, ki so v bazi bili na voljo.

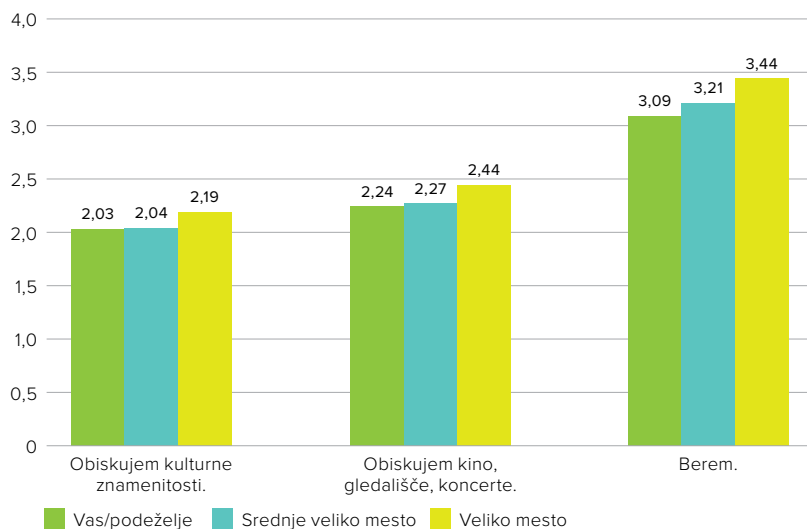
Z večino kulturnih in ustvarjalnih aktivnosti se mladi sicer v prostem času ukvarjajo redkeje kot z nekaterimi drugimi aktivnostmi. Na šeststopenjski lestvici (1 – nikoli; 6 – vsak dan) se s kulturnimi/z ustvarjalnimi aktivnostmi v povprečju ukvarjajo med *'manj kot enkrat na mesec'* (npr. pisanje) in *'1–3-krat na mesec'* do *'1–3-krat na teden'* (npr. branje). Pogostejše kot s kulturnimi aktivnostmi se v prostem času ukvarjajo predvsem s športom ($M = 3,93$; $SD = 1,45$). To potrjuje nadaljevanje trenda nekaterih preteklih raziskav mladih, ki so pokazale visoko priljubljenost športne aktivnosti v primerjavi s kulturnimi in z drugimi aktivnostmi (gl. Kirbiš, 2011), pa tudi njihovo večjo vključenost v športne organizacije kot v kulturne organizacije tako v Sloveniji kot v drugih državah EU (Evropska komisija, 2015). Visoko na lestvici prostočasovnih aktivnosti sta sicer *'poslušanje glasbe'* ($M = 5,27$; $SD = 1,17$) in *'branje'* ($M = 3,2$; $SD = 1,48$), vendar je pomembno upoštevati, da ti aktivnosti nista nujno povezani

izključno s kulturnimi aktivnostmi (npr. branje lahko zajema tudi branje v izobraževalne in druge namene, prav tako poslušanje glasbe v okviru radijskega programa).

Pogostost participacije mladih v različnih kulturnih/ustvarjalnih aktivnostih je pomembno povezana z nekaterimi sociodemografskimi dejavniki. Ženske se pogosteje kulturno udeležujejo v vseh treh preučevanih aktivnostih (branje, ukvarjanje z glasbo, pisanje) in pogosteje obiskujejo kulturne prireditve kot moški, medtem ko pri obisku kulturnih znamenitosti med spoloma ni statistično značilnih razlik. Mlajši se pogosteje ukvarjajo z ustvarjalnimi aktivnostmi ($r = -0,10$; $p < 0,01$), starejši pa pogosteje berejo ($r = 0,08$; $p < 0,01$). Mladostniki iz družin z višjim materialnim položajem pogosteje obiskujejo kino, gledališče ali koncerte ($r = 0,08$; $p < 0,01$), kar je med drugim lahko povezano tudi z dejstvom, da so te dejavnosti običajno plačljive. Posameznikom s slabšim materialnim položajem namreč strošek pogosto predstavlja oviro pri kulturni participaciji (Unesco, 2009). Po podatkih raziskave *Eurobarometra 399* (2013) so mladi pomanjkanje denarja celo navedli kot ključno oviro pri obisku koncertov in kina.

Prav tako pomemben dejavnik kulturne participacije je bivanjsko okolje mladostnika. Vse preučevane oblike kulturnih aktivnosti razen ukvarjanja z glasbo so namreč statistično značilno pogostejše v bolj urbanih okoljih. Podrobnejša analiza kaže, da se pomembne razlike kažejo predvsem pri obeh oblikah kulturne potrošnje in pri branju (Grafikon 8.3). Mladi v velikih mestih statistično značilno pogosteje obiskujejo kulturne znamenitosti in kulturne prireditve/ustanove ter berejo kot mladi na vasi/podeželju, prav tako pa se obisk kulturnih prireditev signifikantno razlikuje tudi med srednje velikim in velikim mestom. Razloge za razlike predvsem pri kulturni potrošnji je med drugim mogoče povezovati z dejstvom, da je v večjih mestih več priložnosti za obisk kulturnih prireditev in znamenitosti, saj je tam bolj razvita tovrstna infrastruktura (npr. kinodvorane, gledališča), ki je mladim tudi bolj dostopna (npr. zaradi urejenega prevoza).

Grafikon 8.3:

Kulturna participacija mladih glede na tip naselja.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Ne nazadnje pa je kulturna participacija pomembno povezana tudi z izobrazbo in s kulturnim kapitalom mladostnika. Mladostniki z višjo izobrazbo⁴ pogosteje berejo ($r = 0,18$; $p < 0,01$) in obiskujejo kulturne znamenitosti ($r = 0,15$; $p < 0,01$), kulturni kapital pa je pozitivno povezan z vsemi oblikami kulturne participacije. Mladi z višjim kulturnim kapitalom se tako pogosteje ukvarjajo z ustvarjalnimi aktivnostmi ($r = 0,21$; $p < 0,01$), berejo ($r = 0,19$; $p < 0,01$), obiskujejo kulturne znamenitosti ($r = 0,14$; $p < 0,01$), obiskujejo kino ($r = 0,09$; $p < 0,01$) in pogosteje pišejo ($r = 0,08$; $p < 0,01$). Te ugotovitve potrjujejo pomembno vlogo izobraževanja in t. i. »kulturne socializacije« (Bourdieu, 1986; Holden, 2006; Nagel, 2010), ki so ju mladi v največji meri deležni v šoli in v primarni družini. Ti prispevata k spoznavanju področja kulture in izobraževanja o njej, s čimer večata zanimanje mladih zanjo in posledično prispevata tudi k večji participaciji mladih v ustvarjalnih in kulturnih aktivnostih.

4 V analizo glede na doseženo stopnjo izobrazbe so bili zajeti samo mladi, stari 25–29 let, saj mlajši zaradi velikega deleža vključenosti v izobraževalni proces ne bi predstavljali realne slike.

Številne raziskave namreč ugotavljajo, da je pomanjkanje zanimanja za posamezne kulturne aktivnosti ena izmed bolj pogostih ovir kulturne participacije med mladimi (Scherger, 2009; Eurobarometer 399, 2013; Milošević Đorđević in Pavlović, 2017). Ta ovira je tudi v Sloveniji posebej izrazita v primerih obiska gledališč in muzejev (Eurobarometer 399, 2013). Kot ugotavlja Keaney (2008), je pomanjkanje zanimanja pogosto povezano s samim dojemanjem tovrstnih aktivnosti, ki so številnim posameznikom zaradi nepoznavanja »odbijajoče«, zaradi česar je tudi njihova motivacija za participacijo nižja.

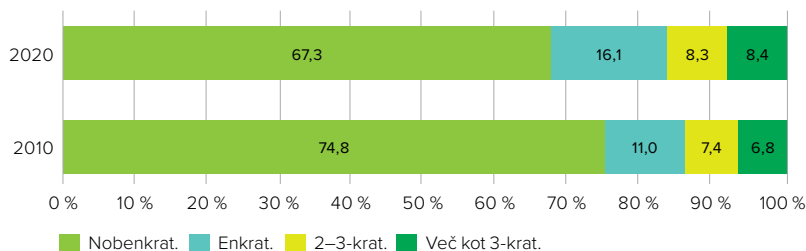
Podobno tudi rezultati naše raziskave kažejo, da je zanimanje za umetnost in kulturo pomembno povezano z vsemi kulturnimi in ustvarjalnimi aktivnostmi. Mladi, ki izkazujejo večje zanimanje za kulturo, se tako tudi pogostejše ukvarjajo z glasbo ($r = 0,42$; $p < 0,01$), obiskujejo tečaje s področja kulture ($r = 0,36$; $p < 0,01$), obiskujejo kulturne znamenitosti ($r = 0,34$; $p < 0,01$), berejo ($r = 0,29$; $p < 0,01$), pišejo ($r = 0,28$; $p < 0,01$), obiskujejo kino, gledališče in koncerte ($r = 0,25$; $p < 0,01$) ter poslušajo glasbo ($r = 0,12$; $p < 0,01$).

V zadnjem desetletju poleg povečanega zanimanja za kulturo in pogostejšega kulturnega udejstvovanja pozitivne spremembe v kulturni participaciji kažejo tudi nekateri drugi kazalniki. Tako se je npr. v obdobju 2014–2017 v Sloveniji za 9 odstotnih točk povečal delež mladih, vključenih v kulturne organizacije (Eurobarometer 455, 2018: 11). Leta 2017 je bilo v Sloveniji v kulturne organizacije vključenih 18 % mladih, kar je celo nekoliko nad povprečjem držav Evropske unije (15 %).

Kot prikazuje Grafikon 8.4, se je v zadnjih desetih letih tudi povečala udeležba mladih na tečajih s področja kulture in umetnosti, ki potekajo izven formalnega izobraževanja. Sicer se tudi v letu 2020 večina mladih ni odločala za tovrstne tečaje (67,3 %), a glede na leto 2010 se je pogostost udeležbe občutno povečala.

Grafikon 8.4:

Pogostost obiskovanja tečajev s področja kulture in umetnosti, 2010 in 2020.

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Predstavljene ugotovitve kažejo jasen trend povečevanja kulturne participacije mladih predvsem na področjih, ki vključujejo njihovo aktivno udejstvovanje, medtem ko so mladi nekoliko manj aktivni na področjih klasične kulturne potrošnje.

V primerjavi z letom 2010 se je bistveno povečala udeležba mladih na tečajih s področja kulture in umetnosti, bistveno pogostejše pa se tudi sami ukvarjajo z dejavnostmi, kot so glasba, ples ali likovna umetnost. Uradni podatki tudi kažejo, da se v vse večji meri vključujejo v kulturne organizacije.

Povečana kulturna participacija in zanimanje za kulturo kažeta, da gre razvoj v smeri zastavljenih ciljev *Strategije Evropske unije za mlade 2019–2027* (Svet Evropske unije, 2018).

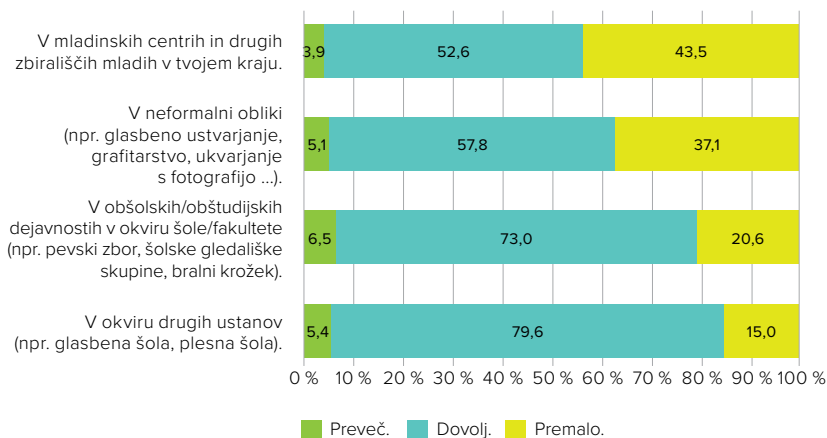
8.3 Ocena možnosti za kulturno participacijo mladih

Mladi v Sloveniji imajo možnost kulturne participacije na različnih področjih, npr. glasbenem, likovnem, literarnem, gledališkem, lutkovnem, folklornem, filmskem področju kulturne dediščine. Tako lahko kulturno participirajo v okviru obšolskih oz. obštudijskih dejavnosti na vseh treh stopnjah izobraževanja in v okviru glasbenih in plesnih šol. Prav tako se lahko s kulturo ukvarjajo v mladinskih centrih in mladinskih organizacijah ali pa v drugih neformalnih oblikah.

Večina mladih ocenjuje, da je možnosti za kulturno participacijo dovolj ali celo preveč. Največ možnosti za ukvarjanje s kulturo je po mnenju mladih v okviru formalnih institucij (v obšolskih/obštudijskih dejavnostih v okviru šole/fakultete: 79,5 %; v okviru drugih ustanov: 85 %), nekoliko manj pa v neformalni obliki (62,9 %) ter v mladinskih centrih in drugih zbirališčih (56,5 %).

Grafikon 8.5:

Ocena možnosti za kulturno participacijo mladih.

Vir podatkov: Mladina 2020.

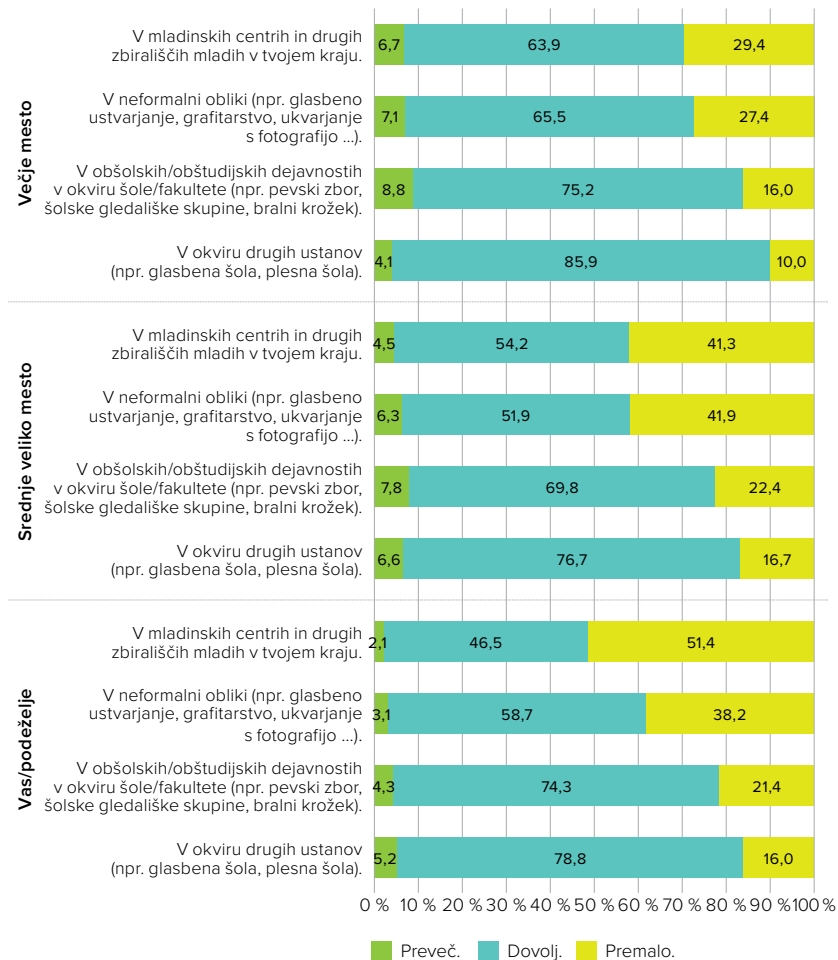
Pri tem moški ($M = 1,69$; $SD = 0,56$) prepoznavajo več možnosti za sodelovanje v okviru mladinskih centrov v primerjavi z ženskami ($M = 1,5$; $SD = 0,54$), prav tako v neformalnih oblikah (moški: $M = 1,75$; $SD = 0,57$; ženske: $M = 1,61$; $SD = 0,55$). V okviru drugih ustanov in obšolskih dejavnosti glede na spol ni statistično značilnih razlik.

Drugi pomemben dejavnik je tip naselja, ki je pomembno povezan z oceno možnosti kulturne participacije v mladinskih centrih in zbirališčih mladih ($C = 0,176$; $p < 0,01$), v obšolskih/obštudijskih dejavnostih v okviru šole/fakultete ($C = 0,097$; $p < 0,05$) in v neformalni obliki ($C = 0,135$; $p < 0,01$). Najmanj možnosti je po oceni mladih na vasi/podeželju in v srednje velikih mestih, pričakovano največ pa v večjih mestih (Grafikon 8.6). Še posebej izstopa slaba ocena možnosti kulturne participacije mladinskih centrov v ruralnih okoljih, saj več kot polovica mladih (51,4 %) ocenjuje, da je možnosti premalo. Bistveno manjši delež mladih (29,4 %) iz večjih mest prepozna premalo možnosti za kulturno participacijo v okviru mladinskih centrov. To je moč povezati tudi z geografsko razporejenostjo mladinskih centrov v Sloveniji, ki kaže na višjo koncentracijo mladinskih centrov v (večjih) mestih, predvsem v osrednjeslovenski in vzhodni Sloveniji (Resolucija, 2013). V luči tega je nujno razmisliti o širjenju mladinskih centrov tudi v bolj ruralne dele Slovenije, predvsem pa o povečanju možnosti za aktivnosti s področja kulture v mladinskih centrih.

Grafikon 8.6:

Ocena možnosti za kulturno participacijo mladih glede na tip naselja.

Koliko je po tvojem mnenju možnosti za kulturno udejstvovanje mladih?

Vir podatkov: Mladina 2020.

Kljub oceni mladih o nekoliko manjših možnostih ukvarjanja s kulturo v mladinskih centrih je potrebno izpostaviti, da je 19 % mladih že sodelovalo v aktivnostih mladinskih organizacij ali mladinskih centrov in klubov. Po podatkih raziskave *Eurobarometer 455* (2018: 11) je v letu 2017 v mladinske centre in mladinske organizacije vključen podoben delež mladih v Sloveniji (21 %) in je celo nekoliko nad povprečjem držav Evropske unije (20 %).

Vključenost mladih v mladinske centre in organizacije je relativno visoka (21 %), celo nekoliko višja od povprečja EU. Pri tem je po oceni velikega dela mladih (45 %) v mladinskih centrih premalo možnosti za kulturno udejstvovanje. V splošnem se problem omejenih možnosti za kulturno participacijo mladih bistveno izraziteje pojavlja v bolj ruralnih okoljih.

8.4 Kulturna participacija mladih na spletu

Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije med mladimi v zadnjih nekaj desetletjih narašča in se prepleta z vsakodnevnimi dejavnostmi, vključno s kulturnimi dejavnostmi.

Med spletne kulturne dejavnosti se v splošnem uvrščajo branje spletnih mest za novice (časopisi ali revije), igranje ali prenos iger, slik, filmov ali glasbe, poslušanje spletnih radijskih postaj, nakupovanje kulturnih dobrin (filmov, glasbe, knjig, revij) in storitev (vstopnice za kulturne prireditve, muzeje, gledališča) ter ustvarjanje spletnih strani ali spletnih dnevnikov (Evropska komisija, 2013).

Spletna kulturna participacija je povsem nova oblika kulturne participacije, ki je povezana z vse večjim dostopom do interneta (tako od doma kot na poti). Kot je razvidno iz podatkov Eurostata (2020), se je med letoma 2013 in 2019 delež gospodinjstev v EU z dostopom do interneta povečal z 79 % na 90 %, kar je prav gotovo prispevalo k porastu spletne kulturne udeležbe in potrošnje mladih.

Po podatkih Eurostata (2020) mladi (16–24 let) spletni uporabniki⁵ v državah članicah EU-27 najpogosteje preko spleta v kulturne namene gledajo televizijo ali videe (88 %) in poslušajo glasbo (87 %). Manj pogosto berejo spletne revije in časopise (68 %) ter igrajo videoigre (58 %). Manjšina mladih pa kupuje vstopnice za prireditve (28 %), kupuje filme in glasbo

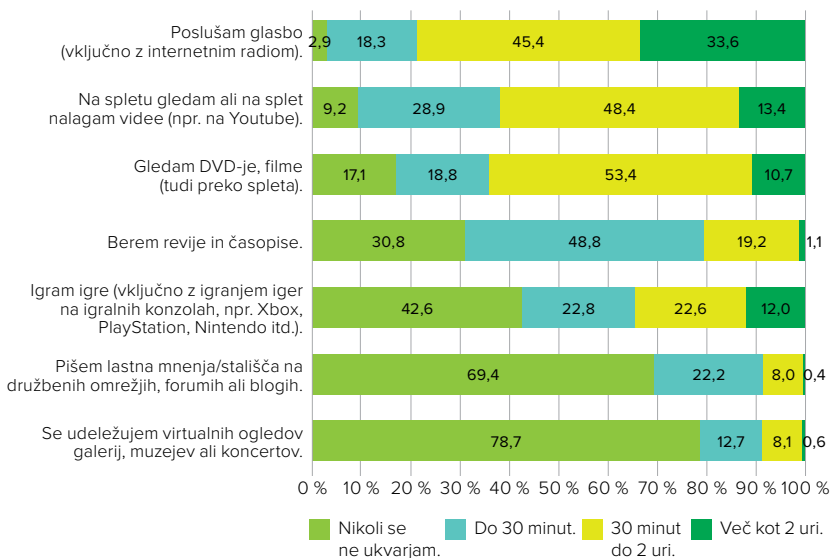
5 Podatki predstavljajo delež mladih, ki uporablja internet, in ne delež celotne populacije (znotraj določenega starostnega obdobja).

(23 %) ter knjige in revije (19 %). V primerjavi s starejšimi starostnimi skupinami so mladi nekoliko bolj dejavni pri vseh oblikah spletnega kulturnega udejstvovanja, razen pri branju revij in časopisov ter nakupovanju knjig, revij in časopisov.

Rezultati naše raziskave kažejo, da mladi v Sloveniji največ časa na spletu namenijo predvsem aktivnostim, ki so povezane z zabavo in s sprostitvijo. Tako v povprečju vsaj pol ure na dan kar 79 % mladih posluša glasbo, 62 % na spletu gleda ali nalaga videe, 64 % gleda DVD-je ali filme in 35 % igra igre. Precej manj časa berejo (20 % jih bere vsaj pol ure na dan) in izražajo svoja stališča na spletu, npr. v obliki blogov (8 % izraža svoja stališča vsaj pol ure na dan). Približno 9 % mladih v povprečju vsaj pol ure na dan nameni virtualnim ogledom galerij, muzejev in koncertov. Če k temu prištejemo še tiste, ki tem dejavnostim namenijo do 30 minut dnevno, lahko ugotovimo, da dobra petina (21 %) mladih prakticira virtualne ogleda galerij, muzejev in koncertov.

Grafikon 8.7:

Pogostost posameznih oblik kulturne participacije na spletu, dnevno.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Pogostost kulturne participacije mladih na spletu je pomembno povezana z nekaterimi sociodemografskimi dejavniki. Moški več časa namenijo gledanju ali nalaganju video vsebin, igranju videoiger in pisanju lastnih mnenj/stališč na družbenih omrežjih. Mlajši anketiranci pogosteje igrajo videoigre ($r = -0,23$; $p < 0,01$), gledajo ali nalagajo video vsebine ($r = -0,21$; $p < 0,01$), poslušajo glasbo ($r = -0,21$; $p < 0,01$) in gledajo DVD ($r = -0,88$; $p < 0,01$), starejši pa pogosteje berejo ($r = 0,19$; $p < 0,01$).

Zanimanje za kulturo in umetnost je pozitivno povezano z vsemi spletnimi oblikami kulturne participacije, razen z igranjem videoiger. Najmočnejša povezava se kaže pri virtualnih ogledih galerij, muzejev in koncertov ($r = 0,13$; $p < 0,01$). Virtualni ogledi galerij, muzejev in koncertov so pomembno povezani tudi z dvema oblikama fizične kulturne potrošnje, in sicer z obiskovanjem kulturnih znamenitosti ($r = 0,31$; $p < 0,01$) in z obiskovanjem kina, gledališč in koncertov ($r = 0,24$; $p < 0,01$). Pogosteje kot se mladi udeležujejo virtualnih ogledov galerij, muzejev in koncertov, pogosteje tudi obiskujejo kulturne znamenitosti in dogodke v fizični obliki. Podobno ugotavlja tudi Mihelj s sodelavci (2019) in izpostavlja, da spletna kulturna potrošnja (virtualni ogledi galerij in muzejev) deluje kot dopolnilo fizičnim obiskom in ne kot nadomestilo za njih.

Vzpodbudno pa podatki naše raziskave kažejo, da spletno obiskovanje galerij, muzejev in koncertov za razliko od običajne (nevirtualne) kulturne potrošnje ni povezano niti s kulturnim kapitalom niti z izobrazbo mladostnika. Internetna kulturna ponudba v tem smislu ne povečuje družbene neenakosti med spletnimi uporabniki; nasprotno, v enaki meri omogoča dostop in sodelovanje v kulturnem življenju tudi tistim mladim, ki se sicer zaradi različnih razlogov kulturne potrošnje v fizični obliki ne bi udeležili.

Mladi, ki pogosteje sodelujejo v spletni potrošnji, tudi pogosteje obiskujejo kulturne znamenitosti in dogodke v fizični obliki. Pri tem se kaže spletna kulturna participacija kot potencialno učinkovit mehanizem za zmanjševanje družbenih neenakosti med mladimi, saj za razliko od nespletne kulturne participacije ni povezana s kulturnim kapitalom izvirne družine mladostnika.

8.5 Ključne ugotovitve

Najpomembnejše ugotovitve tega poglavja lahko strnemo v naslednjih točkah:

1. Delež mladih, ki izražajo zanimanje za umetnost in kulturo, se je v obdobju 2010–2020 močno povečal; s 23 % na 43 %.
2. V primerjavi z letom 2010 se je bistveno povečala udeležba mladih na tečajih s področja kulture in umetnosti, bistveno pogosteje pa se mladi tudi sami ukvarjajo z dejavnostmi, kot so glasba, ples ali likovna umetnost. Uradni podatki tudi kažejo, da se v vse večji meri vključujejo v kulturne organizacije. Po drugi strani so nekoliko manj aktivni na področjih klasične kulturne potrošnje, ki je v zadnjih desetih letih tudi upadla.
3. Vključenost mladih v mladinske centre in organizacije je relativno visoka (21 %), celo nekoliko višja od povprečja EU. Pri tem je po oceni velikega dela mladih (45 %) v mladinskih centrih premalo možnosti za kulturno udejstvovanje. V splošnem se problem omejenih možnosti za kulturno participacijo mladih bistveno izraža teje pojavlja v bolj ruralnih okoljih.
4. Mladi, ki pogosteje sodelujejo v spletni potrošnji, tudi pogosteje obiskujejo kulturne znamenitosti in dogodke v fizični obliki. Pri tem se kaže spletna kulturna participacija kot potencialno učinkovit mehanizem za zmanjševanje družbenih neenakosti med mladimi, saj za razliko od nespletne kulturne participacije ni povezana s kulturnim kapitalom izvirne družine mladostnika.

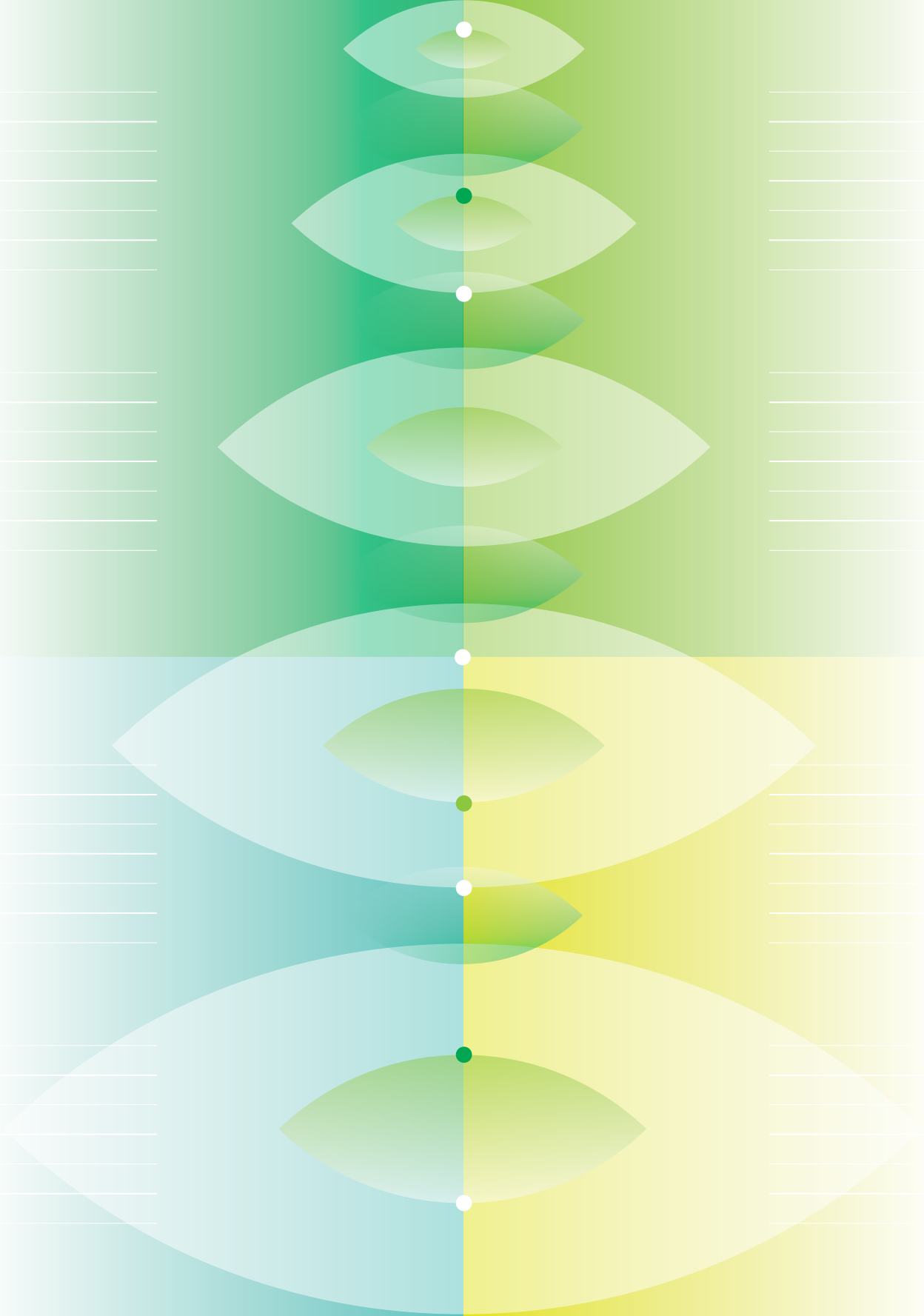
Na osnovi teh ugotovitev lahko izpostavimo dve temeljni priporočili za vodenje mladinske politike:

1. Glede na to, da spletna kulturna ponudba enakomerno privlači mlade iz višjih in nižjih družbenih slojev z vidika kulturnega kapitala, je smiselno spodbujanje oblikovanja in ponujanja kakovostnih umetniških vsebin preko spleta, še posebej, če so v produkcijo takšnih vsebin vključeni mladi.
2. Glede na to, da mladi iz manj urbanih okoljih poročajo o bistveno manjših možnostih za kulturno udejstvovanje, je smiselno razvijati infrastrukturne in institucionalne pogoje za kulturno participacijo mladih predvsem v manjših mestih in na podeželju.

8.6 Uporabljeni viri

- Bourdieu, P. (1979). Les trois états du capital culturel. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 30 (1): 3–6. Dostopno prek: <https://doi.org/10.3406/arss.1979.2654> (21. 1. 2021).
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. V Richardson, J. J. (ur.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, 241–258. New York: Greenwood Press.
- Evropska komisija. (2013). *Cultural Access and Participation*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_399_en.pdf (20. 1. 2021).
- Evropska komisija. (2015). *Situation of young people in European Union* (5/6). Dostopno prek: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b6985c0c-743f-11e-8-9483-01aa75ed71a1> (21. 1. 2021).
- Eurostat. (2020). *Culture statistics – Use of ICT for Cultural Purposes*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Culture_statistics_-_use_of_ICT_for_cultural_purposes (22. 1. 2021).
- Eurobarometer 455. (2018). *European Youth*. Dostopno prek: https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2163_455_ENG (20. 1. 2021).
- Holden, J. (2006). *Cultural Value and the Crisis of Legitimacy. Why Culture Needs a Democratic Mandate*. London: Demos. Dostopno prek: www.demos.co.uk (21. 1. 2021).
- Keaney, E. (2008). Understanding arts audiences: Existing data and what it tells us. *Cultural Trends*, 17 (2): 97–113. Dostopno prek: <https://doi.org/10.1080/09548960802090642> (20. 1. 2021).

- Kirbiš, A. (2011). Ustvarjalnost, kultura, prosti čas. V M. Lavrič (ur.), *Mladina 2010: Družbeni profil mladih v Sloveniji*, 249–278. Ljubljana; Maribor: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad RS za mladino; Aristej.
- Mihelj, S., Leguina, A., in Downey, J. (2019). Culture is Digital: Cultural Participation, Diversity and the Digital Divide. *New Media & Society*, 21 (7): 1–21.
- Milošević Đorđević, J., in Pavlović, P. (2017). *Youth Cultural Participation in the Balkans*. Dostopno prek: http://ldamostar.org/wp-content/uploads/2018/07/2017_Comparative-overview-and-analysys.pdf (20. 1. 2021).
- Nagel, I. (2010). Cultural participation between the ages of 14 and 24: intergenerational transmission or cultural mobility? *European Sociological Review*, 26 (5): 541–556.
- Eurobarometer 399. (2013). *Cultural access and participation: report*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_399_en.pdf (22. 1. 2021).
- Scherger, S. (2009). Cultural practices, age and the life course. *Cultural Trends*, 18 (1): 23–45. Dostopno prek: <https://doi.org/10.1080/09548960802651203> (20. 1. 2021).
- Svet Evropske unije (2018). *Resolucija o strategiji Evropske unije za mlade 2019–2027*. Dostopno prek: http://www.movit.si/fileadmin/movit/pdf/Resolucija_Svet_EU_EU_strategija_za_mlade_26112018.pdf (20. 1. 2021).
- Resolucija o Nacionalnem programu za mladino 2013–2022* (Uradni list RS, št. 90/13).
- Willekens, M., in Lievens, J. (2014). Family (and) culture: The effect of cultural capital within the family on the cultural participation of adolescents. *Poetics*, 42 (1): 98–113.

TOMAŽ DEŽELAN, KATJA NACEVSKI, MITJA SARDOČ

9 MOBILNOST MLADIH

9.1 Mobilnost in njen pomen za posameznika in družbo

Mobilnost je postala temeljni del globalne družbene realnosti, še posebej ko je govora o mlajših delih populacije, ki se bodisi še izobražujejo bodisi konkretnije prehajajo na trg dela. Za družbo je mobilnost njen izraz, rezultat in gorivo hkrati, pri čemer se mobilnost ljudi neredko obravnava z vidika pozitivnih učinkov, ki naj bi jih imela na blaginjo posameznika in družbe kot celote, pogosto pa tudi kot nekaj negativnega. Mobilnost po večini razumemo kot dejavnost z dobrimi vplivi na dobrobit posameznika in družbe kot celote, na kar je v prejšnjem desetletju poleg raziskave *Mladina 2010* opozorila tudi raziskava *Mladina 2013* (oziroma *Slovenian Youth 2013*) (Flere idr., 2013). O učinku mobilnosti na blaginjo družbe je govora v različnih poročilih, ki jih izdajajo evropske in hkrati slovenske institucije. Tako je na primer v *Resoluciji o Nacionalnem programu za mladino (2013–2022)* zapisano: »V današnjem svetu intenzivnih procesov globalizacije postaja mobilnost eno izmed področij, ki jih močno podpira tudi Evropska unija z zaščito neoviranega pretoka delovne sile znotraj meja EU.«

Te mobilnosti po večini povezujejo z globalno (gospodarsko) konkurenčnostjo Evrope kot celote (CEC, 2009), na njen širši pomen pa najbolje kaže uvodni del poročila Evropske komisije *Youth on the Move* (2010: 3), ki pravi, da je: »eden od glavnih ciljev Evropske unije pametna, inkluzivna in trajnostna rast, uresničitev tega cilja pa je odvisna od mladih, katerih potencial je mogoče izkoristiti le ob kakovostnem izobraževanju, vključujočem trgu dela in njihovi večji mobilnosti.« To je povezano tudi z zaključki Rimskega vrha EU, kjer so se države članice v izjavi iz marca 2017 zavezale, da bo delo Evropske unije strmelo proti »Uniji, kjer mladi prejmejo najboljšo izobrazbo in usposabljanje, lahko študirajo in najdejo zaposlitev na celotnem kontinentu« (Evropski svet, 2017).

Ko gre za mobilnost mladih, pogosto mislimo na t. i. učno mobilnost, saj je ta tip mobilnosti najbolj pogost pri tej populaciji mladih v Evropi. *Zelena knjiga o spodbujanju učne mobilnosti za mlade* iz leta 2009 opredeljuje, da je učna mobilnost (nacionalna) mobilnost za pridobivanje novih spretnosti in eden od osnovnih načinov, s pomočjo katerega lahko posamezniki, zlasti mladi, izboljšajo svojo zaposljivost in krepijo osebni razvoj (Evropska komisija, 2009). Hkrati se predvideva, da bodo Evropejci, ki so bolj (učno) mobilni v mladosti, bolj mobilni tudi v prihodnosti, ko bodo participirali na trgu delovne sile. Tako Bertocini s sodelavci (2008) na primeru mladih ugotavlja, da mobilnost mladih pripomore k njihovi splošni sposobnosti prilagajanja; natančneje, k njihovi lažji (re)integraciji na (nad)nacionalni trg dela (glej tudi Findlay idr., 2006). Mobilnost naj bi namreč posameznikom omogočala, da pridobijo znanje in veščine, ki jih danes od njih zahteva svetovno gospodarstvo oziroma trg dela, tj. znanje tujih jezikov, odprtost, strpnost do drugačnosti, pripravljenost na medkulturni dialog in sposobnost čezmejnega delovanja (Klanjšek, 2011: 401). Študija Kinga in Ruiz-Gelicesa (2003) je skladno s povedanim na primeru mobilnosti študentov pokazala, da so mobilni študenti po končanem študiju pogostejše zasedali boljše plačana delovna mesta, da so se pogostejše prijavljali na delovna mesta v tujini in da so svojo kariero pogostejše videli v mednarodnem okolju.

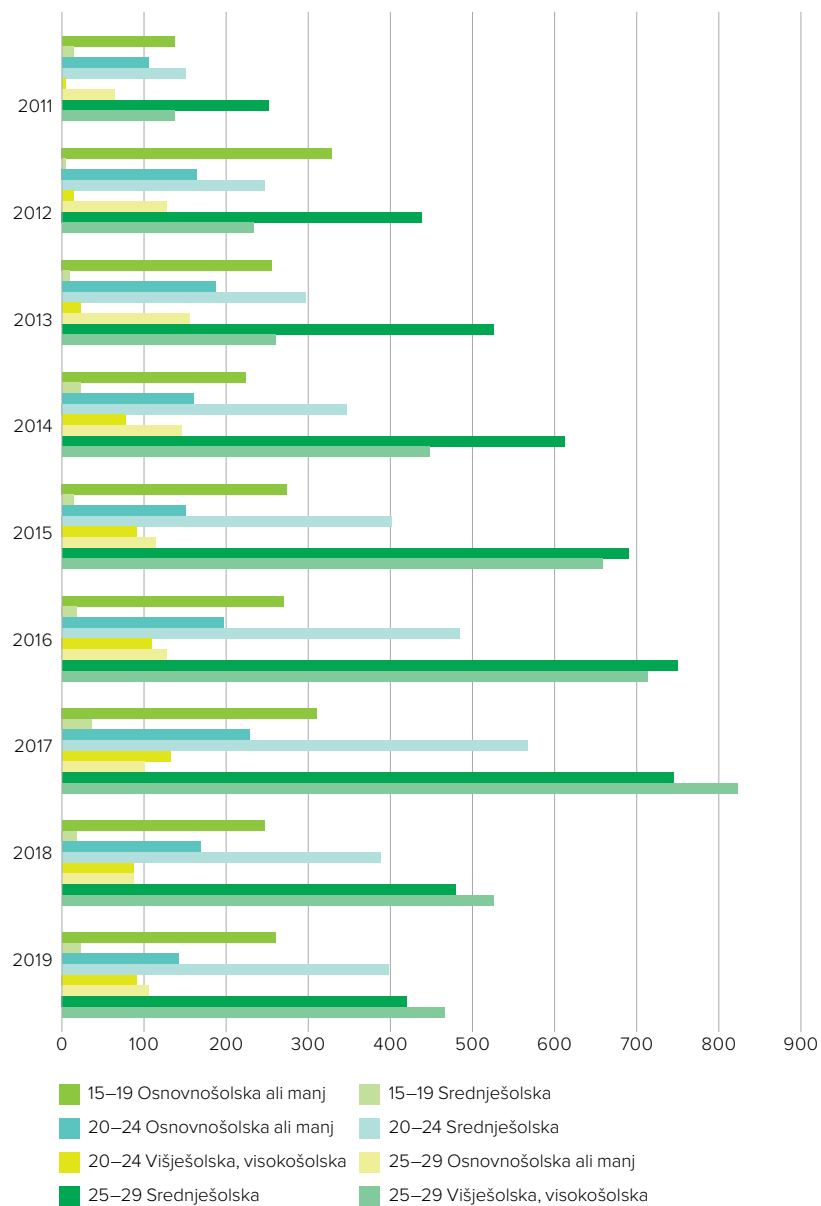
Ima pa mobilnost lahko tudi negativen značaj tako za posameznika kot državo. Spremembe na trgu dela, kot so npr. staranje delovno aktivnega prebivalstva, podaljševanje delovne dobe, nižja stopnja rodnosti kakor tudi ekonomski trendi, kot je t. i. »globalna bitka za talente« (Brown in Tannock, 2009), imajo pomemben vpliv tudi na mobilnost mladih. Prav »globalna bitka za talente« in s tem povezan »beg možganov« (sicer spretno zapakiran v retoriko mobilnosti) veljata za nekakšno bojno polje t. i. »globalne meritokracije« (Beechler in Woodward, 2009). »Bitka za talente« in s tem povezan fenomen t. i. »korporatizacije talentov« predstavljata namreč politični problem *par excellence*: spremembe migracijskih politik ter prilagajanje trga dela v številnih državah, ki spodbujajo priseljevanje najbolj kvalificiranih posameznikov (t. i. »najboljši in najbolj pametni« [»the best and the brightest«]). Z »globalno bitko za talente« je povezan tudi fenomen »bega možganov«, predvsem med mladimi.

Prav med mladimi (predvsem tistimi s terciarno izobrazbo) je stopnja izseljevanja najvišja, saj se s tem praviloma izognejo različnim »lokalnim« težavam ali omejitvam na trgu delovne sile. Tudi zato velja upravljanje talentov za enega od strateških področij zagotavljanja kakovosti na področju izobraževalnih politik. Sposobnost privabiti in zadržati vrhunske posameznike postaja namreč ključno vprašanje upravljanja človeških virov.

Pri nas je obdobje po letu 2010 zaznamovala gospodarska recesija. Podobno kot drugod v Evropi je bilo tudi v Sloveniji to obdobje zaznamovano z visoko stopnjo brezposelnosti in z »begom možganov«, predvsem mladih. V obdobju med leti 2011 in 2018 se je izseljevanje vztrajno krepilo in je v starostni skupini 20–24 zajemalo primarno srednješolske diplomante, v skupini 25–29 pa predvsem višješolske in visokošolske diplomante (SURS, 2021). Tako se je iz Slovenije leta 2017 – ko je bilo izseljevanje najintenzivnejše – izselilo skoraj 3000 oseb, od tega jih je bilo 56 % z višješolsko in visokošolsko izobrazbo (prav tam).

Grafikon 9.1:

Dinamika izseljevanja mladih po starostnih skupinah in izobrazbi.

Vir podatkov: SURS, 2021.

Za zaustavitev tega nevarnega trenda za gospodarstvo je država oblikovala tudi program reintegracije. Enega najuspešnejših, ki naj bi trend izseljevanja mladih skušal obrniti, predstavlja t. i. reintegracijska shema – Program Aleša Debeljaka, Javne agencije za raziskovalno dejavnost (ARRS) ter Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport (MIZŠ), ki želi pripeljati čim več mladih raziskovalcev, ki delujejo v tujini oz. so tam pred kratkim zaključili doktorski študij, nazaj v Slovenijo.

9.2 Spodbujanje mobilnosti mladih in stanje na tem področju

Raziskave na temo (mednarodne) učne mobilnosti so stalnica evropskega izobraževalnega prostora. Poročilo in raziskava *Flash Eurobarometer 466* (Evropski izobraževalni prostor, *ang.* The European Education Area) tako ugotavljata, da si kar 90 % mladih Evropejcev in Evropejk želi izkušenj v tujini in meni, da so le-te za njih pomembne (Evropska komisija, 2018: 5). V skladu s tem je Evropska unija tudi predstavila program Erasmus+, ki je v veliki meri namenjen učni mobilnosti mladih. Program Erasmus je bil prvotno vzpostavljen leta 1987 kot program mobilnosti za visokošolske študente. Da je učna mobilnost v EU stalnica, kažejo tudi vzpostavljanje mrež mladih iz različnih delov Evrope, virtualne izmenjave Erasmus+ in tendenca po povečanju udeležbe v čezmejnih učnih mobilnostih v okvirih programov Erasmus+. Mobilnost učencev, študentov in mladih v Sloveniji tako v glavnem omogoča evropski program Erasmus+, ki ga koordinirata in izvajata nacionalni agenciji za program Erasmus+ CMEPIUS in MOVIT. Okvir programa koordinira učence in študente v različnih dejavnostih podprograma, vključno s pobudami Comenius in Leonardo da Vinci. Evropski program Erasmus+ ponuja finančno podporo za neformalno učenje in mobilnost mladih (od 13. do 30. leta), kar prispeva k ciljem evropskega sodelovanja na področju mladine. Programu Erasmus+ se je nedavno kot pomemben instrument pridružila še Evropska solidarnostna enota, nad katero bdi MOVIT.

Povečanje mednarodne mobilnosti mladih je tudi eden od ciljev *Resolucije o Nacionalnem programu za mladino 2013–2022*. Poleg podpore ostalim programom želi Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport slovenske študente spodbuditi k mobilnosti tudi z izvajanjem projekta Mobilnost študentov iz socialno šibkejših okolij (glej Resolucijo o Nacionalnem programu za mladino 2013–2022). Hkrati je Slovenija ustanovna članica programa CEEPUS, ki omogoča enakovredna partnerstva med članicami in njihovimi univerzitetnimi mrežami, štipendije pa prispevajo k cilju EU povečevanja mobilnosti. Mladim, ki bi radi izkoristili priložnost čezmejne mobilnosti v formalnem izobraževanju, so na voljo še programi Ad Futura za mednarodno mobilnost (Štipendije Ad Futura za izobraževanje) in učna mreža za ukrepe transnacionalne mobilnosti za prikrajsane mlade in mlade odrasle (mobilnost TLN). V okviru neformalnega učenja ni nobenih spodbud ali ukrepov organov najvišje ravni za spodbujanje čezmejne mobilnosti. Kljub temu ima Izvedbeni načrt *Resolucije o Nacionalnem programu za mladino 2013–2022* za leti 2016 in 2017 na področju mladinskega dela za poseben cilj spodbujanje vključevanja v mednarodno mladinsko delo in učne mobilnosti v mladinskem delu ter njuno krepitev. Za doseganje tega cilja sta na voljo dva ukrepa: ključni ukrep 1 Erasmus+ (Projekti mobilnosti za mlade in mlade delavce) in ključni ukrep 2 Erasmus+ (Sodelovanje za inovacije in izmenjavo dobrih praks). Program Erasmus+ financira oba ukrepa.

Po podatkih SURS-a (2014), ki je v okviru svoje redne ankete o delovni sili izvedel tudi pilotni projekt o učni mobilnosti mladih, lahko ugotovimo, da je bilo v letu 2014 učno mobilnih (formalno ali neformalno) 22 % posameznikov med 18. in 34. letom starosti. V okviru študija jih je bilo vsaj dva tedna v tujini približno 12 %. Pri tem je šlo pričakovano v glavnem (pri 86 % teh oseb) za kratkoročno učno mobilnost; približno 10 % vprašanih je namreč izjavilo, da so bili na kratkoročni študijski izmenjavi ali praksi v tujini v okviru domačega študija (t. i. kreditna mobilnost), blizu 2 % oseb pa sta opravljala v tujini celoten študijski program, vpisan v tujini. Pri tem je potrebno poudariti, da gre pri učni mobilnosti znotraj formalnega izobraževalnega sistema praviloma za študente terciarnega izobraževanja in le redko srednjega. Po drugi strani je raziskava Statističnega

urada tudi pokazala, da je zunaj formalnega izobraževanja mobilnostno izkušnjo pridobilo 18 % zajetih oseb.

Raziskava *Evroštudent VI*, ki je bila opravljena s strani nacionalne agencije CMEPIUS, Študentske organizacije Slovenije in Pedagoškega inštituta med leti 2016 in 2018, je ugotovila, da ima manj kot desetina (7,9 %) sodelujočih študentov v Sloveniji izkušnje s študijem v tujini, kar je manj, kot kaže raziskava SURS, in več, kot je pokazala *Mladina 2010*. Po drugi strani je *Evroštudent* identificiral povišanje deleža študentov, ki se nameravajo udeležiti programov mobilnosti v prihodnosti, saj jih je to načrtovalo kar 31,5 %. Med tistimi, ki so izobraževanje v tujini že opravljali, je tudi ta raziskava ugotovila, da je izobraževanje v tujini potekalo do 7 dni in od enega tedna do enega meseca.

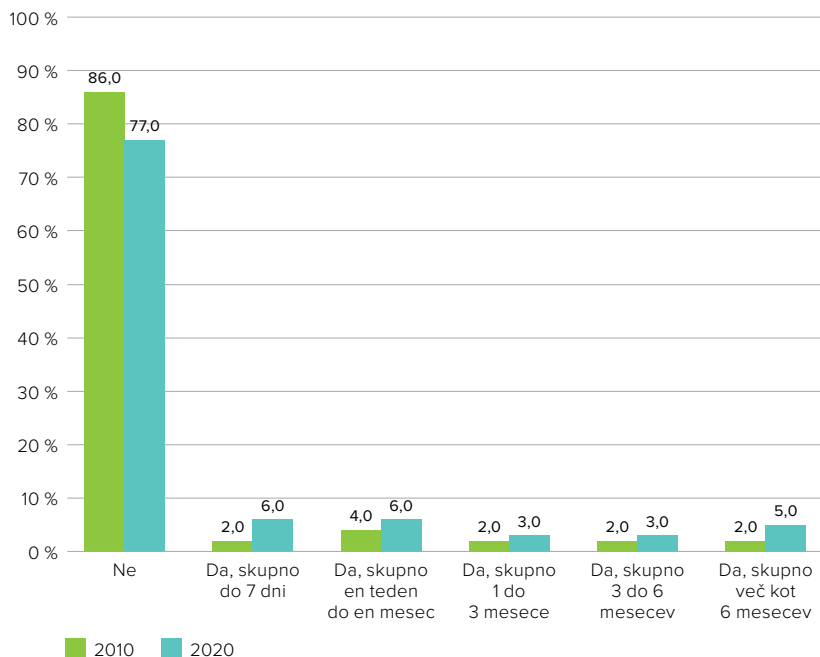
9.3 Mobilnostni vzorci mladih

Učna mobilnost mladih, predvsem ko gre za formalno izobraževanje, je še vedno razmeroma nizka. Le 23 % mladih namreč navaja, da so del svojega izobraževanja že opravljali v tujini. To je po drugi strani sicer približno 9-% porast v primerjavi z *Mladino 2010*, ko je bilo takih le slabih 14 % mladih. Če pogledamo podrobneje, so najpogostejše oblike trajanja mobilnosti t. i. kratkoročne mobilnosti, ki trajajo do enega tedna in od enega tedna do skupno enega meseca (obojih je okoli četrtnina, skupaj pa 51 % vseh izvedenih mobilnosti). Mobilnosti, ki zajemajo vsaj en semester ali več, je vsega skupaj 33 % vseh mobilnosti. Razmerja se v primerjavi z *Mladino 2010* niso močno spreminjala, saj so bile tudi tedaj prevladujoče mobilnosti kratkoročnega tipa.

Grafikon 9.2:

Skupno izobraževanje v tujini, Mladina 2020.

Ali si do sedaj morda del svojega izobraževanja že opravljal_a v tujini?

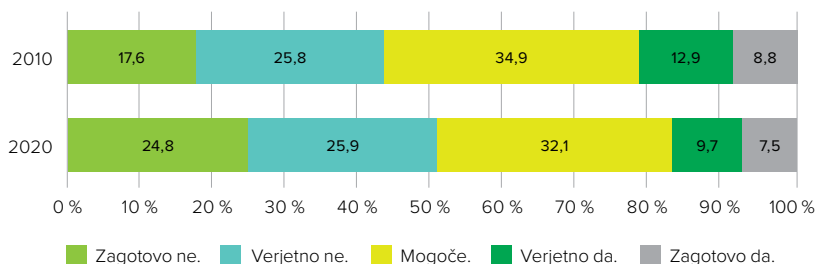
Vir podatkov: Mladina 2020.

V uvodu je bil omenjen podatek *Flash Eurobarometra*, da si devet od desetih Evropejcev in Evropejk želi izkušnjo s tujino. Ko gre za izobraževanje v tujini, je več kot polovica anketiranih mladih odgovorila, da si želi v prihodnosti mogoče, verjetno ali zagotovo udeležiti izobraževanja v tujini (54,1 %). V primerjavi z *Mladino 2010* gre za 7,3-% povečanje, kar je pomemben premik v smeri vse večje zavesti o pomenu učne mobilnosti. Po drugi strani pa je delež tistih, ki se bodo zagotovo (8,8 %) in verjetno (12,9 %) udeležili izobraževanja v tujini, še vedno relativno nizek glede na cilje strategij internacionalizacije.

Grafikon 9.3:

Želja po izobraževanju v tujini v prihodnje.

Ali nameravaš v prihodnosti del svojega izobraževanja opravljati v tujini?

Vir podatkov: Mladina 2020.

Letno poročilo Erasmus+ za leto 2018 (izdano januarja 2020) navaja, da se je leta 2018 od 2189 slovenskih študentov, ki so se udeležili programov študijske mobilnosti, največ slovenskih študentov udeležilo izmenjave v Nemčiji (327), v Avstriji (238) in na Češkem (147).

Tudi mladi, ki so bili vključeni v kvalitativni del raziskave, so prepoznali pomen mobilnosti in izrazili bodisi željo po sodelovanju v mednarodni učni mobilnosti oziroma grenkobo, ker te možnosti niso izkoristili, bodisi mobilnost opisali kot izredno pozitivno izkušnjo.

»Nisem se še udeležil (Erasmus izmenjave), nameravam pa se v prihodnosti. Ravno sem v pripravi na odhod, naslednji semester naj bi šel v Litvo na izmenjavo. Že na prvi stopnji sem o tem razmišljal, pa se potem nisem udeležil.«

(Aleš, 25 let, študent managementa trajnostnega razvoja)

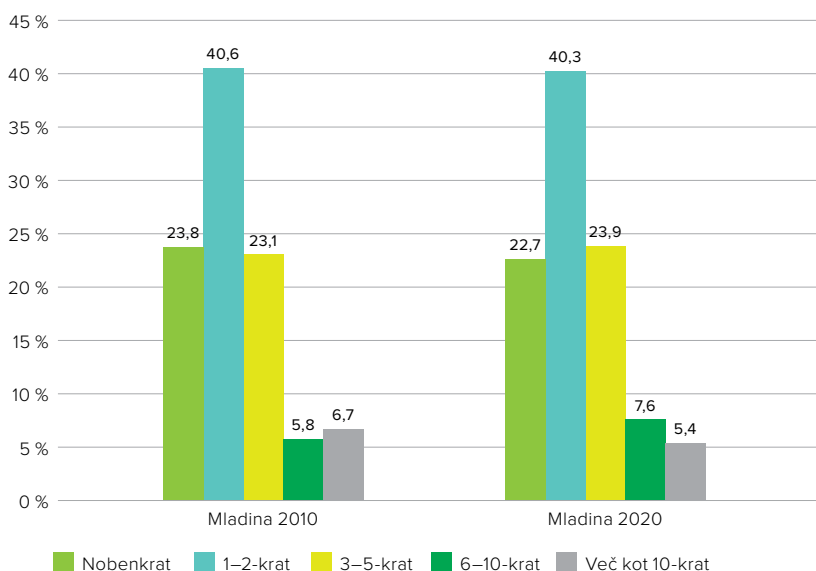
»Nisem se udeležil. To je 'ziher' moja največja, sam sebi štejem kot največjo napako tekom študija. Jaz sem se nekako odločil, da bom šel v drugem delu, torej v tretjem ali četrtem letniku, potem se mi je pa zgodilo to, da sem dobil priložnost se potem zaposliti in sem se za to odločil in potem nisem več (imel možnosti). Ampak definitivno je to največja napaka, ki sem jo naredil.«

(Nejc, 27 let, mladi politik)

Sicer so mladi v letu 2019 potovali v tujino razmeroma pogosto, pri čemer so izključena počitnikovanja na hrvaški obali in nakupovanje v bližinah državnih meja. Največji delež anketirancev je potoval v tujino od enkrat do dvakrat (40 %), še dobrih 23 % tri- do petkrat. Slaba četrtnina jih v tem letu ni odšla v tujino, dobra desetina pa šest- in večkrat.

Grafikon 9.4:

Kolikokrat si v letu 2019 potoval v tujino?

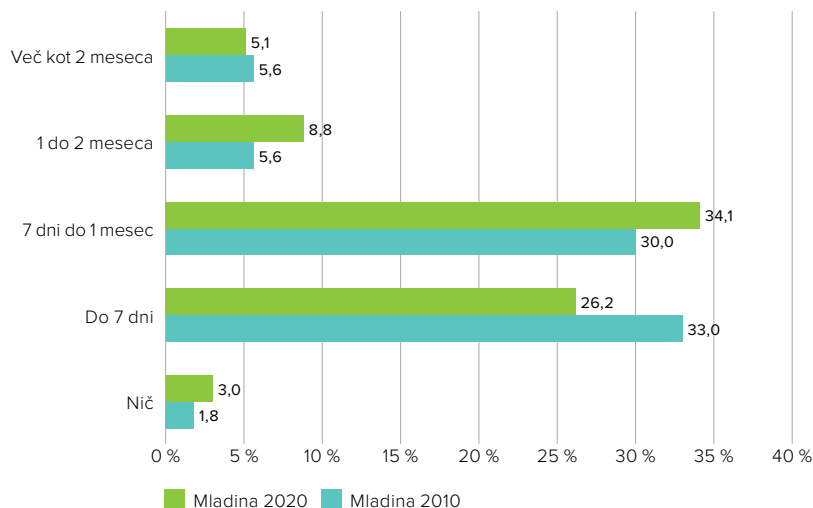

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Opomba: V raziskavi Mladina 2010 je bilo postavljeno vprašanje: »Kolikokrat si v zadnjih 12 mesecih potoval v tujino?« Zaradi trenutnih razmer je bila sprejeta odločitev, da so bili anketiranci vprašani o potovanjih/aktivnostih v letu 2019.

Če pogledamo časovno dolžino odhodov v tujino, lahko ugotovimo, da je 33 % mladih v tujini prebilo do 7 dni. Nekaj manj (30 %) jih je prebilo med 7 dnevi in enim mesecem, le okoli 10 % pa je v tujini prebilo dlje od enega meseca. V primerjavi z rezultati *Mladine 2010* so rezultati zelo podobni, le v letu 2010 je povprečen obisk trajal nekoliko dlje (Grafikon 9.5).

Grafikon 9.5:

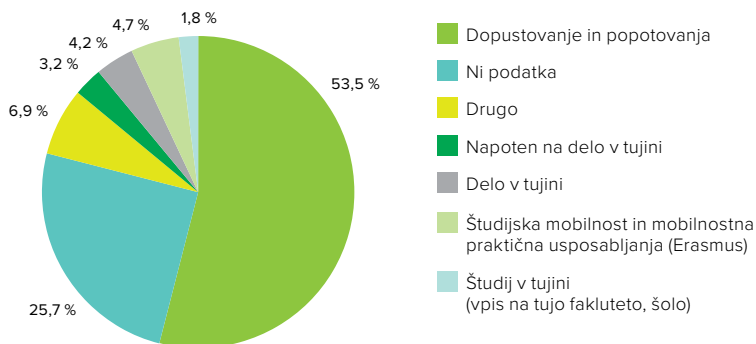
Dolžina prebivanja v tujini v letu 2019.

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Opomba: V raziskavi Mladina 2010 je bilo postavljeno vprašanje: »Kolikokrat si v zadnjih 12 mesecih potoval v tujino?« Zaradi trenutnih razmer je bila sprejeta odločitev, da so bili anketiranci vprašani o potovanjih/aktivnostih v letu 2019.

Ko pogledamo poglavitne razloge za bivanje v tujini, ugotovimo, da prevladujejo dopustovanja in potovanja. Takšen razlog je navedla nekaj več kot polovica anketirancev (53,5 %). Študijska mobilnost in mobilnost praktičnega usposabljanja (Erasmus+ idr.) sta predstavljali le 4,7 % anketirancev, študij v tujini pa nadaljnjih 1,8 %. Delo v tujini in napotitve na delo v tujini je skupaj navedlo 7,4 % mladih.

Grafikon 9.6:

Razlogi mladih za bivanje v tujini.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Ko gre za bolj trajne vidike mobilnosti, ki v precej večji meri sodijo v polje poprej omenjenega bega možganov in globalne bitke za talente, lahko ugotovimo, da se je v desetih letih stanje res močno spremenilo. Desetletje kriz je spremenilo stopnjo pripravljenosti mladih za selitev v drugo državo Evrope, saj je bilo v letu 2020 takih, ki so se pripravljeni preseliti, kar 73,5 %. Leta 2010 je bilo takih zgolj 27,1 %, kar pomeni 46,4 %-porast pripravljenosti za selitev v drugo državo Evrope. Da je bližina – po vsej verjetnosti bolj prijaznega trga dela – ključen dejavnik pri tem porastu, se kaže ob pregledu pripravljenosti mladih na selitev na drug kontinent. V tem primeru je takih mladih, ki bi bili pripravljeni to storiti, slaba polovica (48,7 %), predvsem pa je več takih, ki tega ne bi bili pripravljeni storiti (17,5 % več).

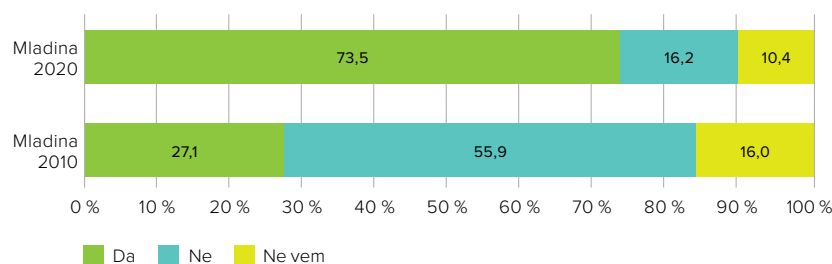
Ko gre za bolj trajne vidike mobilnosti, ki v precej večji meri sodijo v polje poprej omenjenega bega možganov in globalne bitke za talente, lahko ugotovimo, da se je v desetih letih stanje res močno spremenilo. Desetletje kriz je spremenilo stopnjo pripravljenosti mladih za selitev v drugo državo Evrope, saj je bilo v letu 2020 takih, ki so se pripravljeni preseliti, kar 73,5 %.

V primerjavi z *Mladino 2010* je splošna pripravljenost mladih za odselitev na drug kontinent v letu 2020 le malenkostno višja (3,6 %). Da gre za učinek, ki ima po vsej verjetnosti ekonomske vzroke, potrjuje pripravljenost za preselitev v drug kraj iste države, saj se je tudi tu podobno kot na primeru Evrope delež tistih, ki bi to bili pripravljeni storiti, skokovito zvišal. Če je namreč v letu 2010 bilo takih, ki so bili pripravljeni na znotrajdržavno selitev, le 22,6 % in jih je kar 67,6 % zavrnilo takšno možnost, je bilo v letu 2020 kar 73 % mladih že pripravljenih na selitev znotraj države.

Da gre za res izjemno spremembo, priča dejstvo, da je razlika v tistih, ki so v letu 2020 zavrnilo takšno možnost, še večja in znaša 52,9 %! Ob tem velja poudariti dejstvo, da se masovni eksodus mladih – še posebej najbolj izobraženih, ki smo mu bili priča vse do leta 2017 – počasi umirja. Bo pa za to, da se to prične odražati tudi na pripravljenosti selitve v tujino, potrebno več časa in tudi pozitiven trend nekaterih drugih kazalcev, ki kažejo blagostanje mladih na trgu dela in v družbi nasploh.

Grafikon 9.7:

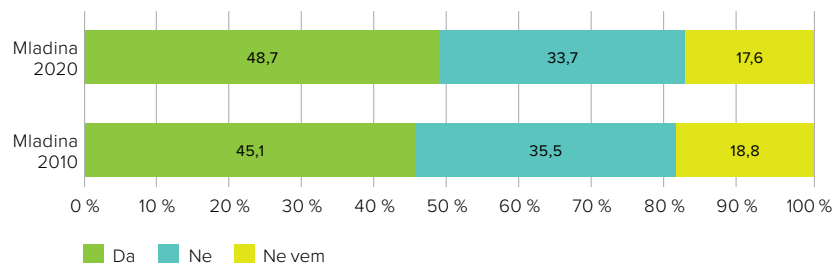
Pripravljenost preseliti se v drugo državo Evrope.

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Grafikon 9.8:

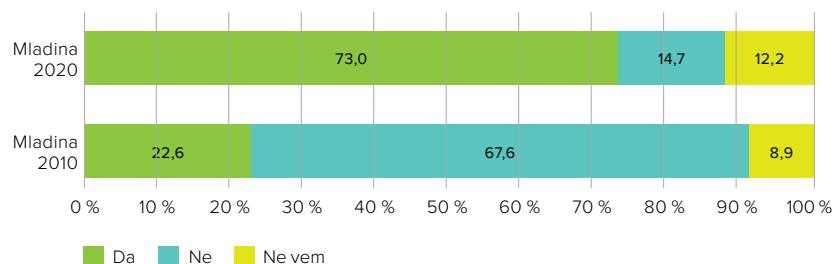
Pripravljenost preseliti se na drug kontinent med letoma 2010 in 2020.

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Grafikon 9.9:

Pripravljenost preseliti se v drug kraj lastne države med letoma 2010 in 2020.

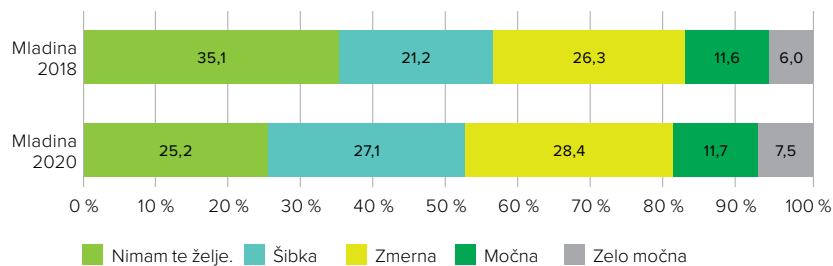

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Skladno z zgoraj povedanim se želja po odselitvi iz Slovenije za več kot šest mesecev z leti povečuje. Če je v letu 2013 izražalo vsaj nekaj želje po izselitvi 58 % mladih (glej Flere idr., 2014), jih je bilo v letu 2018 že 65 % (glej Lavrič idr., 2019), v letu 2020 pa že kar 75 %. Nenehno povečevanje, kljub temu da s tem več ne sovpadajo izselitveni trendi, tako zaenkrat ni presenečenje, saj se je od leta 2018 do leta 2020, ko se je že začel beležiti viden upad v izselitvah mladih, število posameznikov brez želje po izselitvi v tujino drastično zmanjšalo s 35,1 % na 25,2 %.

Grafikon 9.10:

Želja po odselitvi iz Slovenije za več kot šest mesecev.

Vira podatkov: Youth Study Southeast Europe 2018/2019, Mladina 2020.

9.4 Ključne ugotovitve

Ključne ugotovitve tega poglavja lahko strnemo v naslednjih točkah:

1. Izkušnje z učno mobilnostjo mladih so še vedno razmeroma redke, saj le 23 % mladih navaja, da so del svojega izobraževanja že opravljali v tujini. Po drugi strani beležimo 9-% rast tega kazalnika glede na *Mladino 2010*, kar pomeni pomemben premik v smeri krepitve učne mobilnosti.
2. Prevladujoče učne mobilnosti so mobilnosti kratkotrajnega tipa (51 %). Po drugi strani je 7,7 % mladih opravilo del izobraževanja v tujini, ki je trajal več kot tri mesece.
3. Več kot polovica anketiranih mladih si želi v prihodnosti mogoče, verjetno ali zagotovo udeležiti izobraževanja v tujini (54,1 %). V primerjavi z *Mladino 2010* gre za 7,3-% povečanje, kar je pomemben premik v smeri vse večje zavesti o pomenu učne mobilnosti.
4. Slabi dve tretjini odhodov v tujino trajata do enega meseca, pri čemer so bistveni razlogi za odhod v tujino dopustovanje in popotovanja (53,5 %).
5. Stopnja pripravljenosti mladih za selitev v drugo državo Evrope je od leta 2010 narasla za 46,4 %. Prav tako je stopnja pripravljenosti za selitev v drugo občino znotraj iste države večja za 50,3 %.
6. Želja po odselitvi iz Slovenije za več kot šest mesecev se povečuje in v letu 2020 znaša že 75 %. Največji porast beležimo v obdobju, ko je številčno začel trend izselitve mladih v tujino strmo padati (od leta 2018 do 2020).

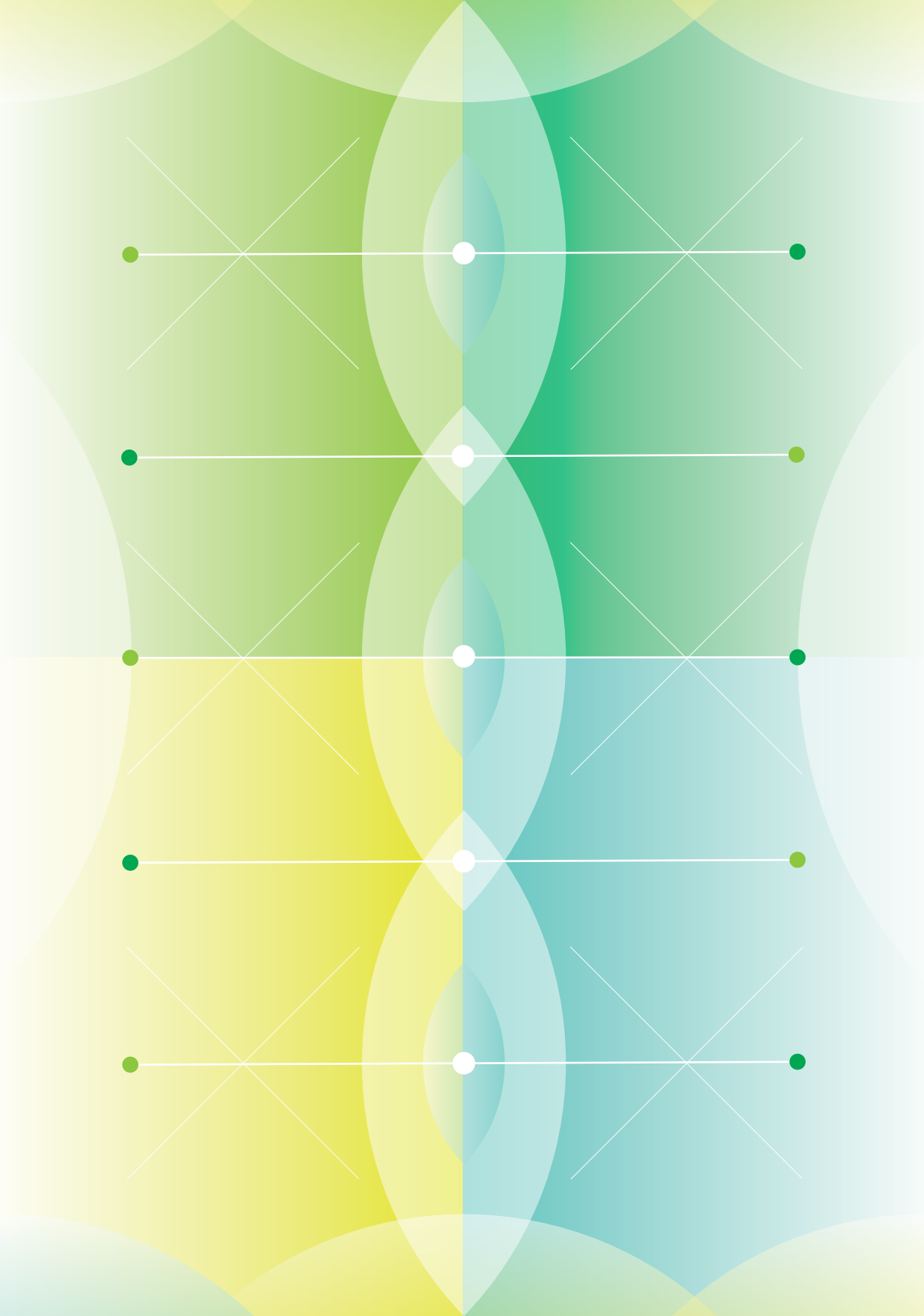
Iz navedenih ugotovitev lahko izpeljemo dve temeljni priporočili za javne politike:

1. Učno mobilnost je potrebno še naprej sistematično spodbujati na vseh ravneh izobraževanja tako za formalne kot neformalne oblike izobraževanja. Učna mobilnost se mora usmerjati predvsem v najranljivejše skupine mladih, ki jim je izkušnja s tujino pogosto onemogočena.
2. Nujno je potrebno nasloviti korenite spremembe v pripravljenosti mladih na odhod v tujino v smeri spodbujanja učne mobilnosti, ki bo podprta z močnimi programi reintegracije.

9.5 Uporabljeni viri

- Bertocini, Y., Chassard, Y., Harfi, M., Milliat, M. C., Barbier-Gauchard, A., Chopin, T., in Lemoine, K. (2008). *Encourage young people's mobility in Europe. Strategic orientations for France and the European Union*. Pariz: La Documentation française.
- Boyle, P., Halfacree, K., in Robinson, V. (1998). *Exploring Contemporary Migration*. London: Longman.
- Eurostat (2018). *Employment and Unemployment (Labour force Survey)* (employ). Dostopno prek: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/EN/employ_esqrs_si.htm (11. 2. 2021).
- Evropska komisija (2009). *Zelena knjiga za spodbujanje učne mobilnosti za mlade*. COM(2009) 329. Dostopno prek: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/54058424-b822-4f3e-89b0-fcdd323961db/language-sl> (11. 2. 2021).
- Evropska komisija (2020). *Erasmus+ Annual Report 2018*. Dostopno prek: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7985705e-41b7-11ea-9099-01aa-75ed71a1/language-en/format-PDF> (11. 2. 2021).
- Evropska komisija (spletna stran) (2020). *Erasmus+: Statistics*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about/statistics_en (11. 2. 2021).
- Evropski svet (2017). *Rimska izjava*. Dostopno prek: <https://www.consilium.europa.eu/sl/press/press-releases/2017/03/25/rome-declaration/> (11. 2. 2021).
- EVROŠTUDENT VI (2018). *Socialni in ekonomski pogoji življenja študentov v Evropi 2016–2018*. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šolstvo. Dostopno prek: https://www.eurostudent.eu/download_files/documents/EVROSTUDENT_VI_Porocilo_SLO.pdf (11. 2. 2021).
- Flere, S. idr. (2014). *Slovenska mladina 2013: življenje v času deziluzij, tveganja in prekarnosti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov.
- Flere, S., Fištravec, A., Tavčar Kranjc, M., Lavrič, M., Klenovšek, T., Klanjšek, R., in Šipuš, K. (2005). *Družbeni profil študentov Slovenije: poročilo o rezultatih raziskave v letu 2005*. Maribor: ŠOS.
- Harvey, D. (1989). *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell.
- HDR (2019). *HDR 2019: Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century*. New York: United Nations Development Programme. Dostopno prek: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf> (11. 2. 2021).
- Lavrič idr. (2011). *Mladina 2010: družbeni profil mladih v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad RS za mladino.

- Lavrič, M., Tomanović, S., in Jusić, M. (2019). *Youth Study Southeast Europe 2018/2019*. Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Pravno-informacijski sistem (2013). *Resolucija o Nacionalnem programu za mladino 2013–2022*. Dostopno prek: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO93> (11. 2. 2021).
- SURS (2021). *Odseljeni prebivalci, stari 15 ali več let, po izobrazbi, starostnih skupinah, spolu in državljanstvu, Slovenija, letno*. Dostopno prek: <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05N3212S.px> (11. 2. 2021).
- Vlada Republike Slovenije (spletna stran). (2019). *Nacionalni program za mladino*. Dostopno prek: <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/nacionalni-program-za-mladino/> (11. 2. 2021).

MIHA MATJAŠIČ, MARKO RADOVAN IN TOMAŽ DEŽELAN

10 UPORABA INFORMACIJSKO-KOMUNIKACIJSKE TEHNOLOGIJE IN SPLETNIH OKOLIJ

10.1 Omreženi mladi državljani v okvirih novih družbenih razmer

V desetletju od raziskave *Mladina 2010*, kjer se je govorilo o virtualizaciji vsakdanjega življenja in znotraj tega o času, ki ga mladi prebijejo na internetu, je postalo jasno, da je informacijsko-komunikacijska tehnologija (IKT) presegla okvire zgolj še enega področja človeškega udejstvovanja ter temeljno spremenila ustaljene procese življenja in dela ne glede na panogo ali svetovno regijo. Od kmetov in mikropodjetij, hitro rastočega IKT sektorja do zdravnikov in zdravstvenih delavcev, učiteljev pa vse do vpliva na politiko in njeno splošno družbeno dojemanje povsod vidimo silne spremembe, ki seveda s sabo prinašajo tudi velike izzive in težave (Heeks, 2018). Castells (2001) je tako že na začetku novega tisočletja ugotavljal, da internet in z njim povezana informacijsko-komunikacijska tehnologija ter način njene apropiacije za današnjo družbo pomenijo to, kar je pomenil Gutenbergov pisalni stroj za novi vek. Nenehna rast interneta tako v smislu obsega kot penetracije v vse sfere družbenega delovanja, njegov pivotalni vpliv na družbenoekonomsko in politično ureditev ter s tem povezana temeljna sprememba človeškega delovanja tako za današnjo družbo pomenijo prehod iz *Gutenbergove galaksije* v *internetno galaksijo*.

Da je bila adventna doba interneta hitro končana, če je sploh kadarkoli obstajala, je prav tako postalo jasno na prelomu iz starega v novo tisočletje. Markolis in Resnick (2000) sta s t. i. *normalizacijsko* tezo začela že zelo kmalu poudarjati, da internet odraža in krepi vzorce obnašanja v *offline*

svetu, da sta upe po novi družbenoekonomski ureditvi strli običajna politična in gospodarska dejavnost, ki sta prevzeli kibernetski prostor (prav tam: 2). Napredna politična ekonomija, ki so jo zasnovali in jo vodijo strokovnjaki za spletne tehnologije, je izrinila amaterje in hobi uporabnike ter zavladala nad področjem političnega, družbenega in gospodarskega življenja, vključno s preživljanjem prostega časa na internetu (prav tam: 4). To lepo povzema tudi izjava enega od sogovornikov.

»Internet uporabljam za vse; šolo, komunikacijo, zabavo in glasbo.«

(Benjamin, 17 let, mladi glasbenik)

Z vstopom v internetno dobo smo tako stopili v dobo internetne galaksije, kjer je binaren pogled – to je ločevanje na digitalno in analogno – na aktualne družbene procese zastarel in redukcionističen, saj ne zajema celotnega prepleta fizičnega in spletnega delovanja oziroma pojavljanja posameznikov, države, gospodarskih akterjev ter drugih relevantnih družbenih deležnikov, ki tvorijo visoko omreženo družbo (Navarria, 2019: 34). Pri tem je ključnega pomena povezovanje posameznih točk omrežja v omreženo družbo, kar pa se dogaja s hkratno navigacijo (tj. aktivacijo ali deaktivacijo) spletnih (virtualnih) ali fizičnih točk povezovanja. Ob tem sta zelo pomembna dva elementa; kdo se povezuje (akter) ter ali ima za to na voljo primerne resurse (razkorak).

Ko gre za posameznika, ki se v vsakdanjem življenju skozi digitalno komunikacijo povezuje v omreženo družbo, se v kombinaciji s splošno družbeno, politično in gospodarsko relevantnostjo družbenih omrežij in korporacij, ki jih ima v lasti, oblikuje nov tip državljana – *omreženega* državljana – ki redefinira vlogo posameznika v družbi tako v relaciji do države kot drugih deležnikov. Ti omreženi državljani pa se po naravi precej manj vključujejo v članske organizacije, bolj sodelujejo v horizontalnih in nehierarhičnih omrežjih, so bolj projektno oziroma problemsko orientirani, iščejo priložnost samorealizacije, tudi v obliki refleksivne identitetne politike, zavračajo tradicionalne oblike vključenosti, ki temeljijo na dolžnostih (Loader idr., 2014). Prav tako so, še posebej pri sedanjih generacijah mladih, zgodovinske referenčne točke omreženih državljanov bližje globalnemu kapitalizmu informacijskih omrežij kot kapitalizmu držav blaginje, prav tako pa so tudi

njihovi družbeni stiki vse bolj upravljani skozi okolja novih komunikacijskih omrežij (prav tam). Aktualne generacije mladih sodijo v skupino državljanov, ki so s svojo generacijsko izkušnjo najbolj podvržene tem procesom. Sprijaznjenje mladih s tem dejstvom lepo nakazuje spodnja izjava.

»Tehnologija je med nami, bo ostala med nami, nas bo vedno več povezala in tudi je bo vedno več med nami.«

(Alex, 25 let, pripadnik italijanske manjšine)

Da nove razmere ustvarjajo nove oblike neenakosti, je nesporno, saj se nove oblike družbenopolitičnega, ekonomskega ter tudi rekreativnega povezovanja odvijajo v novih okoljih, za kar so potrebne tako drugačne infrastrukturne kot intelektualne kapacitete. Norris (2001: 13) ugotavlja, da bodo internet ter z njim povezani procesi dajali nesorazmerno prednost eliti, saj je ta v boljšem položaju tako po plati dostopa do infrastrukture, ki je potrebna za polno vključenost, kot tudi dostopa do znanj oziroma infrastrukture znanja, ki je potrebno za polno rabo dostopne infrastrukture. Pri tem je potrebno poleg individualne ravni izpostaviti tudi sistemsko raven, ki zagotavlja slabše ali boljše pogoje vključenosti v globalni kapitalizem informacijskih omrežij tako po tehnološki plati (5G, širokopasovna povezava ipd.) kot po pedagoški plati (uveljavljenost in spodbujanja konektivizma kot pedagoške paradigme; glej Langset idr., 2018).

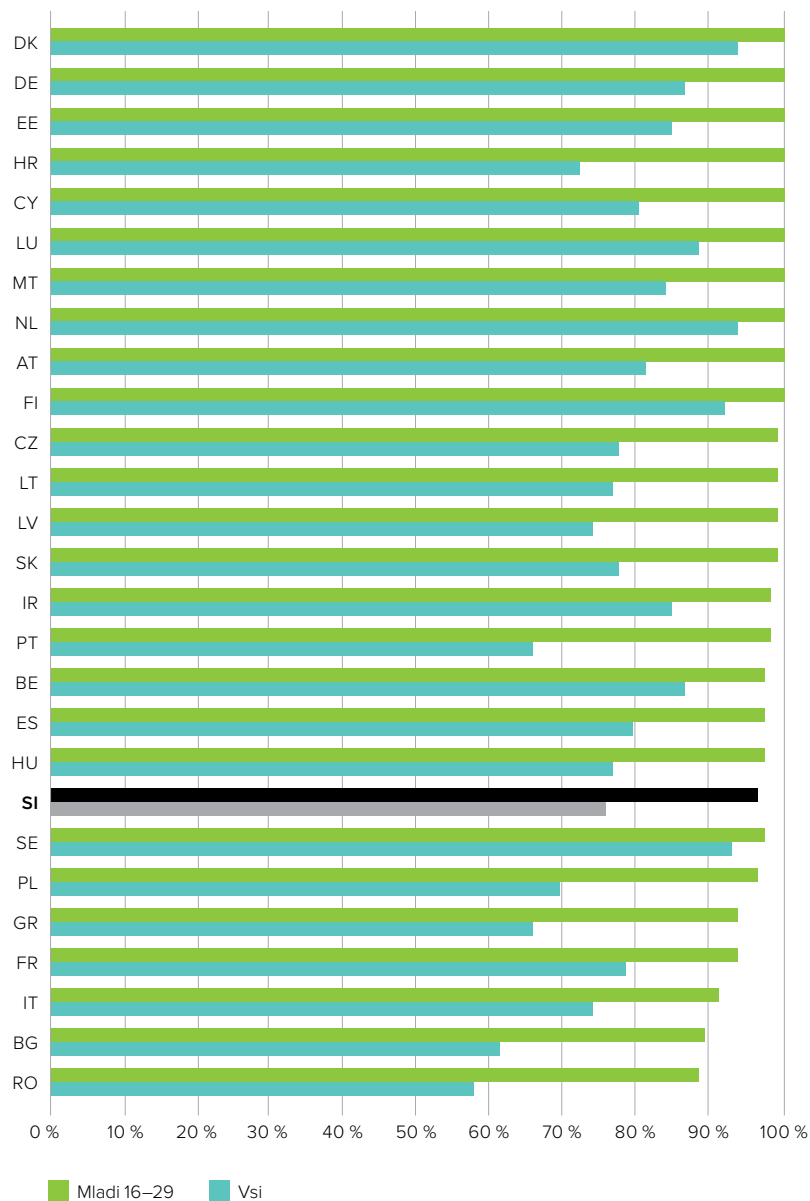
Učinek individualnih in sistemskih razlik na življenje posameznikov ter dobrobit širše družbe je izjemen. Stopnja tehnološkega napredka namreč narekuje poleg vzpostavljanja novih sistemov tudi nenehne prilagoditve na podlagi posameznikovega korpusa znanja, kompetenc in spretnosti. Ustrezna raven t. i. digitalnih veščin in kompetenc namreč odpira nove – pogosto pa tudi edine priložnosti – za politično, ekonomsko in družbeno udejstvovanje posameznika skozi družbeno interakcijo z ostalimi posamezniki ali interakcijo z drugimi sistemi in s storitvami (Ecorys, 2016). Ne nazadnje pa imajo digitalne kompetence in spretnosti pomemben vpliv tudi na socialno mobilnost posameznika (prav tam). Različne raziskave namreč kažejo, da pomembno določajo stopnjo posameznikove vključenosti na trg dela in karierni uspeh (Evropska komisija, 2020), prav tako pa tudi vplivajo na akademsko uspešnost posameznikov še v času študija (Pagani idr., 2016).

V tem poglavju podrobneje obravnavamo tri področja, ki imajo za polno vključenost mladih omreženih državljanov v omreženo družbo globalnega kapitalizma določujoč pomen. To so digitalni razkorak, digitalne kompetence ter vpetost mladih v aktualne družbene procese preko novih komunikacijskih omrežij.

10.2 Dostop do interneta in digitalna pismenost

Digitalni razkorak se je tradicionalno kazal in tudi preverjal v luči dostopa do interneta, do informacijske in komunikacijske tehnologije ter v kontekstu s tem povezanega znanja (Heeks, 2018: 131). Tako je bilo v literaturi s tem v zvezi pogosto govora o t. i. digitalni revščini, prav tako pa so se odpirala pomembna vprašanja o dostopu do interneta kot temeljni človekovi pravici (prav tam: 134). Z razvojem interneta ter z napredkom informacijsko-komunikacijske tehnologije pa se je pri analizi digitalnega razkoraka vse bolj začelo izpostavljati več različnih dimenzij tega pojava, od mobilnega razkoraka, ki je označeval dostopnost do mobilne telefonije, pa do širokopasovnega razkoraka, ki je povezan z istoimensko tehnologijo, prav tako pa se je pričelo podrobneje analizirati razkorak, ki je posledica različnih dejavnikov (npr. dohodka, spola, izobrazbe, starosti, narodnosti, invalidnosti, poseljenosti). Čeprav mladi pregovorno veljajo za *digitalne domorodce*, pa omenjeni dejavniki vendarle pomembno vplivajo na njihov dostop do interneta ter nadalje tudi na učinke njegove rabe. Ne glede na to lahko na podlagi dostopnih statističnih podatkov Evropskega statističnega urada ugotovimo, da imajo mladi primerjalno gledano – tako glede na mlade znotraj EU kot glede na vso populacijo – relativno dober dostop do interneta. Dostop do računalnika in interneta je v Sloveniji visok in je primerljiv z državami EU (glej Grafikon 15.3 v prilogi). Po drugi strani je delež dnevnih uporabnikov interneta med mladimi sicer pri dnu povprečja EU, je pa hkrati evidentno, da po deležu slovenska mladina ne zaostaja občutno od najbolj uvrščenih držav, dostop mladih do interneta v Sloveniji je namreč precej nad 90 %, hkrati pa je predvsem v primerjavi z ostalo populacijo razlika v korist mladih pri nas med največjimi (glej Grafikon 10.1).

Grafikon 10.1:

Delež dnevnihi uporabnikov interneta 2019, EU.

Vir podatkov: Eurostat (2020).

Digitalna pismenost v samem bistvu vključuje tri dimenzije: dostop do podatkov, njihovo presojo in uporabo. Posameznik mora vedeti, kje informacije iskati in kaj je na voljo, razumeti podatke in vedeti, ali so relevantni zanj in ali so pravilni, ter na podlagi podatkov sprejeti odločitev o nadaljnjem delovanju (Heeks, 2018: 60—61). Da gre za enega od ključnih sklopov znanja in kompetenc, kažejo tudi *Priporočila Sveta EU o ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje* (Svet EU, 2018), ki med ključnih osem kompetenc uvrščajo tudi digitalno kompetenco, ki »vključuje informacijsko in podatkovno pismenost, sporazumevanje in sodelovanje, medijsko pismenost, ustvarjanje digitalnih vsebin [...], varnost [...], vprašanja intelektualne lastnine, reševanje problemov in kritično mišljenje«.

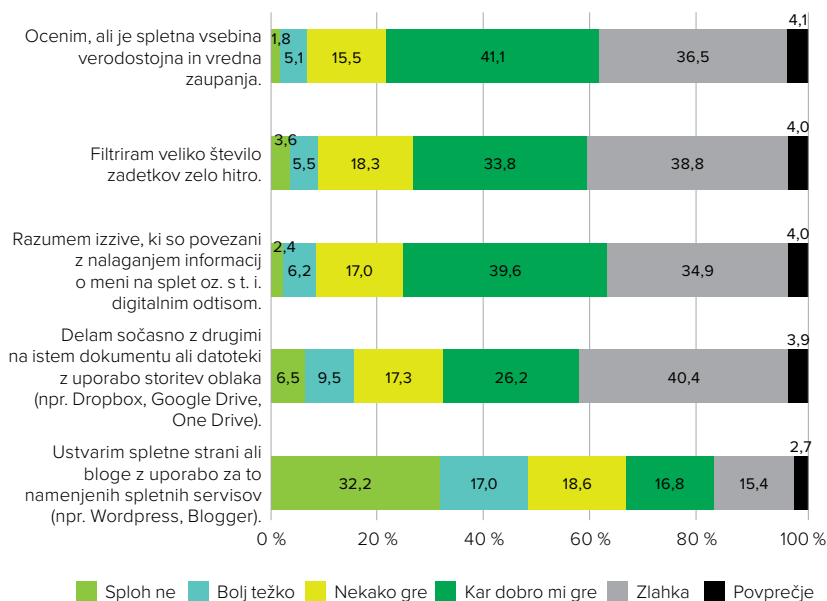
V primeru raziskave *Mladina 2020* smo mlade povprašali o samostojnosti različnih nalog, povezanih z IKT, ki kažejo na njihovo raven digitalnih kompetenc. Ko gre za percepcijo sposobnosti ocene, ali je spletna vsebina verodostojna in vredna zaupanja, lahko ugotovimo, da se le malo več kot 40 % mladih ocenjuje kot samostojne, tj. sposobne presojanja verodostojnosti spletnih vsebin (glej Grafikon 10.2). Nadalje, le malo večji delež anketirancev (42,8 %) zlahka ali kar dobro filtrira veliko število zadetkov zelo hitro. Poleg sposobnosti odbiranja verodostojnih informacij je namreč v dobi poplave informacij spodobnost upravljanja z obvladljivo količino informacij enako pomembna. Približno enak delež mladih tudi zlahka ali pa jim gre to kar dobro od rok z drugimi sočasno soustvarja izdelek na istem dokumentu ali datoteki, kar dokazuje njihovo sposobnost soustvarjanja s pomočjo IKT orodij. Podoben delež mladih (38,9 %) tudi zelo dobro ali kar dobro razume izzive, ki so povezani z nalaganjem informacij o njih samih na splet. Po drugi strani pa ne moremo spregledati dejstva, da okoli trem petinam mladih osnovni procesi avtonomne in varne rabe interneta predstavljajo določen izziv, ki ga ne opravijo dobro ali zlahka. To pa še posebej velja za naloge, ki v sebi skrivajo več produkcijske dimenzije, kot je na primer ustvarjanje spletnih strani ali blogov z uporabo za to namenjenih spletnih orodij. Takih uporabnikov je namreč manj kot petina (18,1 %), kar pomeni, da velika večina mladih na spletu predvsem konzumira vsebine, ki so na voljo. Primeri rabe in ustvarjanja na spletu, kot ga nakazuje spodnja izjava intervjuvanke, so namreč bolj izjema kot pravilo.

»Pa pred pol leta sem dobila svojo spletno stran, tako da tudi Wordpress uporabljam.«

(Tjaša, 26 let, mlada vrhunska športnica)

Grafikon 10.2:

Samostojnost opravljanja nalog, ki so povezane z informacijsko-komunikacijsko tehnologijo (v %).

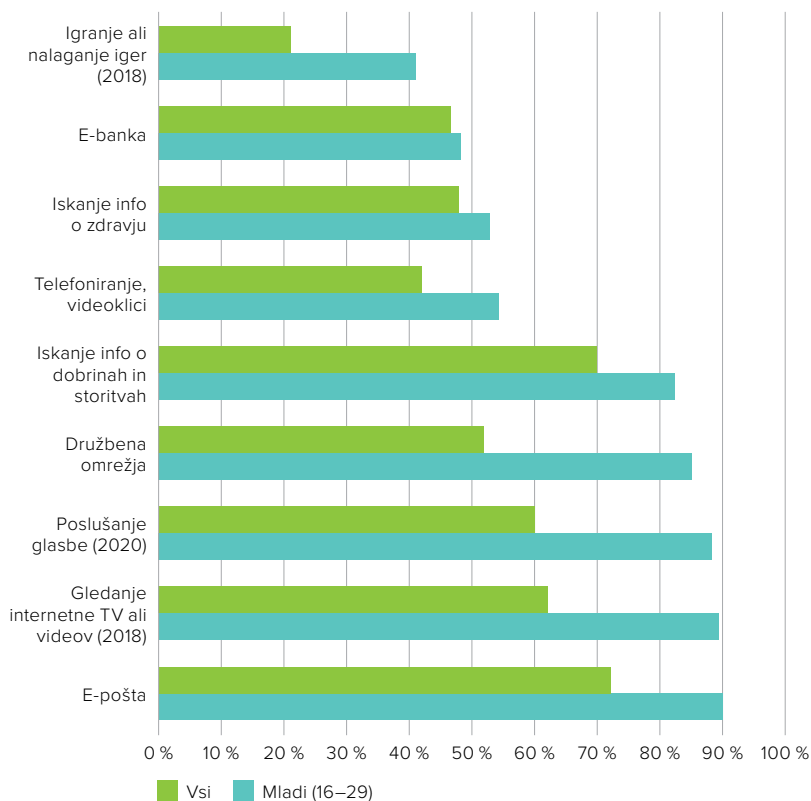

Vir podatkov: Mladina 2020.

V skladu z zgoraj povedanim si lahko dodatno razlagamo tudi podatke, ki jih je na temo izvajanja različnih opravil na spletu ali v povezavi z IKT zbral Evropski statistični urad (Eurostat, 2020). Ta prav tako kaže, da osnovna delovna opravila z računalnikom izvaja preko 70 % mladih, kar je približno okoli 20 % več kot velja za celotno odraslo populacijo. Vendarle pa se že pri uporabi predstavitvenih aplikacij, delu s preglednicami, s fotografijami in z videi to že precej spremeni in je le še okoli dobra polovica mladih takih, ki to uporablja (glej Grafikon 15.4 v prilogi). Ko gre za vsakršno poznavanje kod v računalniških jezikih, pa je delež le še malo nad desetino vseh mladih (glej Grafikon 15.5 v prilogi). Slovenija se po deležu mladih, ki so seznanjeni z računalniškim programiranjem, med državami EU ne uvršča visoko, še posebej pa je zaskrbljujoče dejstvo, da imajo države, ki v tem deležu prednjačijo (npr. Danska, Hrvaška), tudi po dvakrat večji delež mladih s takimi znanji kot Slovenija (glej Grafikon 15.5 v prilogi). Navedena najpogostejša opravila in stopnja samostojnosti, ki jo mladi kažejo pri opravljanju nalog, povezanih s spletom in z IKT, sovpadajo s podatkom o tem, kaj mladi počno na spletu. Grafikon 10.3 nazorno kaže, da največ mladih (preko 80 %) uporablja internet za pregledovanje elektronske pošte, poslušanje glasbe, gledanje videov in internetne televizije ter seveda za pregledovanje in deljenje vsebin ter komunikacijo na družbenih omrežjih. Ob tem velja poudariti, da je takih, ki internet uporabljajo za igranje ali prenos računalniških iger, le še okoli polovica.

Grafikon 10.3:

Delež mladih, ki so že izvedli naslednja opravila preko spleta, 2019, Slovenija (v %).

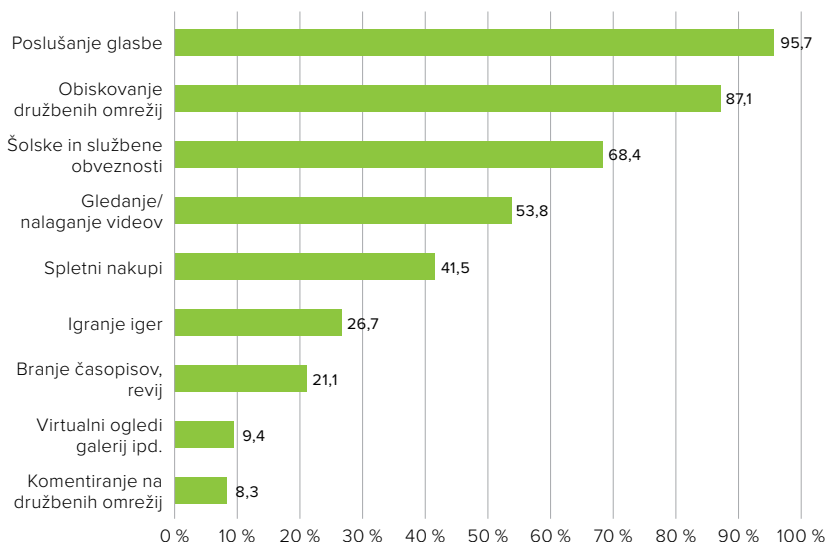
Vir podatkov: Eurostat (2020).

10.3 Količina in namen rabe interneta

Ko gre za količino časa, ki jo mladi namenijo različnim opravilom, se potrjuje ugotovitev, da je konzumiranje vsebin primarno, ko gre za rabo interneta. Šele nato sledi produkcija. Pri podrobnejši analizi časa, ki ga mladi namenijo različnim dejavnostim na spletu,¹ tako poslušanje glasbe in obiskovanje družbenih omrežij dominirata. Prav tako ni presenetljivo, da mladi najmanj časa dnevno porabijo za obiskovanje virtualnih galerij, muzejev ali koncertov, saj se je ta ponudba v letu 2020 šele začela dobro razvijati. Bolj preseneča podatek o »aktivni« oziroma »produkcijski« rabi družbenih omrežij, ki kaže na odsotnost deliberacijskega potenciala teh orodij za mlade ter na sindrom »sledenja« drugim vplivnežem. Prav tako preseneča nizka količina časa, ki jo mladi namenijo branju časopisov in revij, kar zgolj potrjuje ugotovitve mnogih študij, da so primarni vir informacij mladim družbena omrežja. Ob tem velja poudariti predkoronsko ugotovitev Eurostata (2019), da tisti mladi, ki uporabljajo internet za iskanje informacij, v največji meri iščejo informacije o blagu in storitvah, iščejo novice, iščejo z zdravjem povezane informacije, skoraj 40 % pa jih išče tudi izobraževalne vsebine oziroma vsebine, ki so povezane z izobraževanjem preko spleta. Po drugi strani je spodbudna ugotovitev, da so mladi veliko časa namenili opravljanju šolskih obveznosti in dela preko spleta ter spletnih orodij, vendar pa je ta podatek potrebno postaviti v kontekst epidemije covid-19, ko sta se tako izobraževanje kot delo premaknila na splet.

1 Opravili smo preračun anketne lestvice, tako da smo rekodirali vse intervale v njihovo srednjo vrednost: intervali pogostosti dejavnosti, ki so jih izbirali anketiranci, so bili naslednji (0 = nič/se nikoli ne ukvarjam, 1 = do 15 minut [rekodirano v 7,5 minut], 2 = 15–30 minut [rekodirano v 22,5 minut], 3 = 30 minut do 1 uro [rekodirano v 45 minut], 4 = 1–2 uri [rekodirano v 90 minut], 5 = 2–3 ure [rekodirano v 150 minut], 6 = več kot 3 ure [rekodirano v 210 minut]).

Grafikon 10.4:

Izvajanje opravil, ki so povezana z internetom (v minutah).*Vir podatkov: Mladina 2020.*

Če pogledamo količino časa, ki ga mladi namenijo različnim opravilom na spletu, po spolu in starostnih skupinah, prav tako pridemo do nekaterih zanimivih ugotovitev. Ženske precej več časa dnevno namenijo obiskovanju družbenih omrežij, moški pa gledanju in nalaganju videov ter predvsem igranju iger (glej Grafikon 15.6 v prilogi). Ko gre za starostne skupine, lahko prav tako opazimo nekatere razlike. Mlajši v precej večji meri igrajo igre, starejši pa več berejo spletne časopise in revije. Kot zanimivost velja izpostaviti dejstvo, da na področju igranja računalniških iger prevladujejo mladi moški z (ne)dokončanim poklicnim ali strokovnim izobraževanjem. Prav tako mlajši več časa namenjajo obiskovanju družbenih omrežij in poslušanju glasbe (glej Grafikon 15.7 v prilogi). Zvezo med starostjo in spletnimi opravili lepo ilustrirata tudi spodnji izjavi intervjuvank, ko gre za konzumiranje in ustvarjanje vsebin na družbenih omrežjih.

»Sama sem uporabljala Facebook, vendar sem ugotovila, da je izguba časa, zato sem zbrisala profil.«

(Daša, 25 let, mlada podjetnica, študentka)

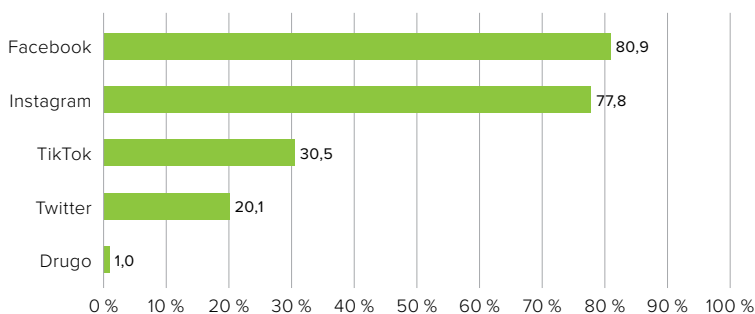
»V gimnaziji sem mogoče še kaj objavljala, zdaj pa res redko, ne vem, če enkrat na leto kaj objavim.«

(Ester, 25 let, mlada raziskovalka)

Glede na izpostavljeno pogostost spletnih opravil med mladimi in količino časa, ki jo namenijo zanje, nas je v raziskavi *Mladina 2020* zanimala pogostost rabe posameznih spletnih skupnosti. Pri tem se je izkazalo, da okoli dve tretjine mladih vsak dan obiskujeta spletna družbena omrežja, kot je Facebook, prav tako pa slabe tri petine dnevno uporabljajo video in foto skupnosti (glej Grafikon 15.8 v prilogi). Ko gre za vrsto spletnih skupnosti in komunikacijskih orodij, ki jih mladi danes uporabljajo, lahko ugotovimo, da gre za zmes »tradicionalnih« in novih orodij, ki so priljubljena med slovensko mladino. Med prve gotovo sodi Facebook, ki je še vedno najbolj pogosto uporabljeno korišćeno družbeno omrežje med mladimi v Sloveniji, le malo za njim pa je po deležu uporabnikov Instagram. Za TikTok, ki trenutno velja kot precej bolj v mlade orientirano orodje, se prav tako kaže širok krog uporabnikov, saj ga uporablja več kot tretjina mladih. Po drugi strani je Twitter, ki velja za dominantno orodje političnih razprav in izbrano orodje političnih odločevalcev, za mlade bolj ali manj nezanimiv, saj ga uporablja le okoli petina vseh mladih (glej Grafikon 10.5).

Grafikon 10.5:

Uporabniki družbenih omrežij med mladimi (v %).

Vir podatkov: *Mladina 2020*.

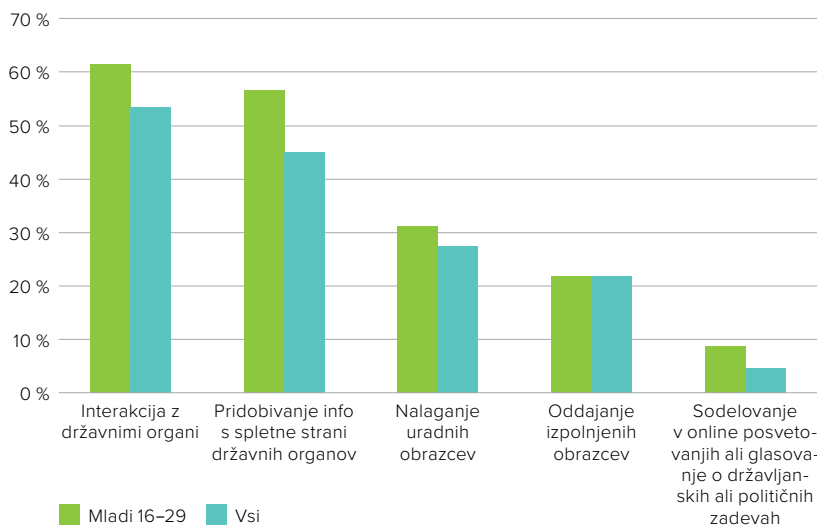
10.4 Internet in javno življenje mladih

Ker je splet eden izmed redkih prostorov, kjer mladi prevladujejo v primerjavi z ostalo populacijo, in ker je upravljanje s spletnimi orodji mladim bližje kot ostali populaciji, lahko splet predstavlja protiutež odsotnosti mladih iz tradicionalnih oblik javnega življenja (glej Deželan, 2015). Temu v prid govori tudi vse bolj dejavna oblika državljanstva mladih (Dalton, 2009), ki se odmika od tradicionalnega državljanstva, senzibilnega na konvencionalne procese institucionalne politike, in na podlagi načina in pogostosti rabe spletnih omrežij vse bolj kaže elemente omreženega državljanstva (glej Loader idr., 2014). Kot je vidno tudi iz zgoraj navedenih podatkov, internet vedno bolj nadomešča tradicionalne (množične) medije pri dostopu do informacij, prav tako pa tudi, vsaj v teoriji, omogoča pristo komunikacijo med državljani. Pri tem gre za paradigmatsko spremembo v participaciji od kolektivne h konektivni (Navarria, 2019), pri čemer osrednje mesto politične razprave, kolikor je o njej sploh mogoče govoriti, ni več politična organizacija, ampak omrežje povezanih posameznikov.

Pri tem je potrebno poudariti, da je politični imaginarij mladih drugačen in se močno razlikuje od tradicionalnih pojmovanj iz institucionalne politike. Gre namreč za oblike javnega delovanja, ki so zunaj institucionalne politike in so lahko usmerjene tudi v povsem druge tarče, kot pa je to slučaj v primeru tradicionalnega političnega boja (glej Norris, 2002). Da je polje političnega pri mladih širše, prav tako pa povezano tudi z zavračanjem institucionalne politike, kažeta tudi namensko izogibanje uveljavljene terminologije institucionalne politike v njihovi komunikaciji (glej Vromen idr., 2014) ter višja stopnja udejstvovanja mladih, ko gre za splošne družbene zadeve v primerjavi z ožje političnimi (Deželan, 2015). Vendarle pa že podatki različnih raziskav kažejo (npr. Deželan, 2015; Martin, 2012), da če mladi zaostajajo od drugih starostnih skupin po stopnji udeležbe v institucionalni politiki, pa to ne velja za splet, saj se mladi preko spleta vsaj v enaki meri udeležujejo tudi konvencionalnih političnih procesov. Prav tako mladi v primerjavi z ostalo populacijo odraslih preko spleta v enaki ali višji meri upravljajo svoje stike z državo ter se tudi v večji meri udeležujejo različnih spletnih posvetovanj o družbenopolitičnih zadevah ter v zvezi z njimi tudi izražajo svoja mnenja (glej Grafikon 10.6).

Grafikon 10.6:

Delež uporabnikov interneta, ki izvajajo različna državljanska opravila, 2019, Slovenija (v %).

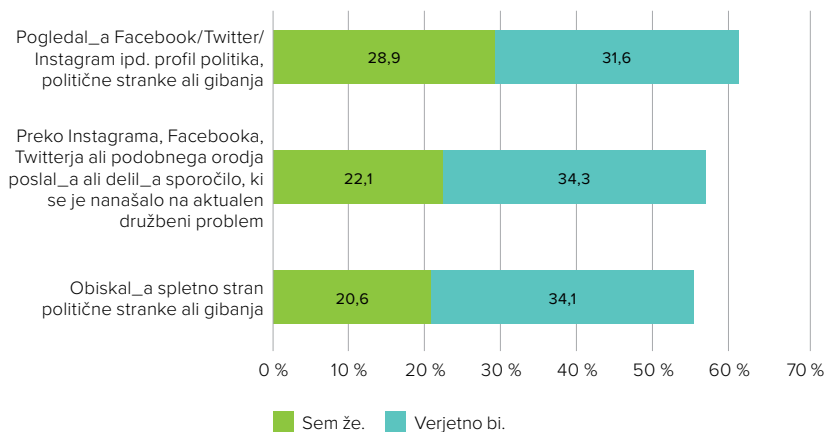
Vir podatkov: Eurostat (2019).

Na podoben način lahko razumemo tudi podatke na temo pripravljenosti mladih za udeležbo v javnih zadevah, ki smo jih pridobili s pomočjo raziskave *Mladina 2020*. Podatki kažejo, da je preko 70 % anketiranih mladih bodisi že delilo bodisi verjetno bi delilo sporočilo o aktualnem družbenem problemu preko svojega profila na enem od družbenih omrežij. Podobno velja tudi za spremljanje političnih akterjev preko družbenih omrežij in spletnih strani. Več kot polovica mladih je namreč že ali pa verjetno bi obiskala spletno stran politične stranke ali gibanja ter pogledala profil politika, politične stranke ali gibanja na enem od družbenih omrežij. Pri tem velja poudariti, da je to že storila več kot tretjina mladih (glej Grafikon 10.7). Upoštevajoč dejstvo, da so ti odstotki precej višji od odstotkov, ki jih poznamo glede konvencionalnih *offline* oblik politične udeležbe (glej Deželan, 2015), je vredno opraviti resen razmislek o načinih prilagoditve institucionalne politike vzorcem novega državljanstva mladih.

Grafikon 10.7:

Pripravljenost na družbenopolitično udejstvovanje mladih preko spleta (v %).

Ali si že sodeloval_a v naslednjih aktivnostih oz. bi v njih sodeloval_a, če bi za to imel_a možnost?

Vir podatkov: Mladina 2020.

10.5 Ključne ugotovitve in priporočila

Ključne ugotovitve tega poglavja lahko povzamemo v naslednjih točkah:

1. Le 40 % mladih se čuti sposobne dobre presoje verodostojnosti spletnih vsebin.
2. Primerjalno gledano je Slovenija med slabšimi državami po deležu mladih z znanjem računalniškega programiranja.
3. Preko 80 % mladih uporablja internet za pregledovanje elektronske pošte, poslušanje glasbe, gledanje videov in internetne televizije ter deljenje vsebin in komunikacijo na družbenih omrežjih. Le še okoli polovica preko spleta prenaša ali igra računalniške igre.
4. Mladi namenijo največ časa konzumiranju zabavnih vsebin, ko gre za opravila na internetu. Poslušanje glasbe in obiskovanje družbenih omrežij sta v vrhu, zelo malo je aktivnega ustvarjanja vsebin. Branju časopisov in revij namenijo zelo malo časa. Ko gre za delo z IKT, večinoma opravljajo le osnovna opravila (npr. delo z urejevalnikom teksta).
5. Mladi se v primerjavi z ostalo populacijo odraslih preko spleta v enaki ali višji meri udeležujejo procesov institucionalne politike.

Na teh osnovah podajamo naslednja priporočila za vodenje politik:

- Potrebno je spodbujati zahtevnejšo rabo IKT, ki bo v večji meri usmerjena na produkcijo in ne zgolj konzumiranje vsebin, zato je potrebno uvajati tudi programe IKT opismenjevanja.
- Še posebej je potrebno spodbujati programe uvajanja računalniškega programiranja znotraj formalnega izobraževanja (npr. vrtci, šole) in preko različnih neformalnih programov (programi mladinskega dela, mladinskih organizacij, nevladnih organizacij in javnih zavodov na področju izobraževanja ipd.).
- Potrebno je spodbujati bralno kulturo tudi preko spleta in oblikovati ukrepe, ki bodo usmerjali mlade v pridobivanje informacij iz zaupanja vrednih virov ter zmanjšali vpliv družbenih medijev kot primarnega vira informacij.
- Ustvariti je potrebno čim več priložnosti za udeležbo mladih v procesih oblikovanja in izvajanja javnih politik preko spleta.

10.6 Uporabljeni viri

- Castells, M. (2001). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Dalton, R. J. (2009). *The Good Citizen: How a Younger Generation is Reshaping American Politics*. Washington: CQ Press.
- Deželan, T. (2015). *Young People and Democratic Life in Europe*. Bruselj: European Youth Forum.
- Ecorys (2016). *Digital skills for the UK economy*. Dostopno prek: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/492889/DCMSDigitalSkillsReportJan2016.pdf (29. 1. 2021).
- Ekström, M., Olsson, T., in Shehata, A. (2014). Spaces for public orientation? Longitudinal effects of Internet use in adolescence. *Information, Communication & Society*, 17 (2), 168–183. Dostopno prek: doi: 10.1080/1369118X.2013.862288 (29. 1. 2021).
- Evropska komisija (EK) (2020). *ICT for work: Digital skills in the workplace, final report*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=44434 (29. 1. 2021).
- Eurostat (2019). *Being young in Europe today – digital world*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_digital_world&oldid=501284%23Information_and_communications_technology_skills#Information_and_communications_technology_skills (29. 1. 2021).
- Eurostat (2020). *Being young in Europe today – digital world*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_digital_world&oldid=501284#Information_and_communications_technology_skills (29. 1. 2021).
- Fabris, A. (2018). *Ethics of Information and Communication Technologies*. Springer.
- Heeks, R. (2017). *Information and Communication Technology for Development (ICT4D)*. Routledge.
- Langset, I. D., Jacobsen, D. Y., in Haugsbakken, H. (2018). Digital professional development: towards a collaborative learning approach for taking higher education into the digitalized age. *Nordic Journal of Digital Literacy*, 1, 24–39.
- Loader, B. D., Vromen, A., in Xenos, M. A. (2014). The networked young citizen: social media, political participation and civic engagement. *Information, Communication & Society*, 17 (2), 143–150. Dostopno prek: doi: 10.1080/1369118X.2013.871571 (29. 1. 2021).
- Navarria, G. (2019). *The Networked Citizen. Power, Politics, and Resistance in the Internet Age*. Palgrave Macmillan.

- Norris, P. (2001). *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*. New York: Cambridge University Press.
- Norris, P. (2002). *Democratic phoenix: Reinventing political activism*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Pagani, L., Argentin, G., Gui M., in Stanca, L. (2016). The impact of digital skills on educational outcomes: evidence from performance tests. *Educational Studies*, 42 (2), 137–162. Dostopno prek: doi: 10.1080/03055698.2016.1148588 (29. 1. 2021).
- Uradni list Evropske unije. *PRIPOROČILO SVETA z dne 22. maja 2018 o ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje*. (2018/C 189/01).
- Vromen, A., Xenos, M., in Loader, B. (2014). Young people, social media and connective action: From organisational maintenance to everyday political talk. *Journal of Youth Studies*, 18, 80–100. Dostopno prek: 10.1080/13676261.2014.933198 (29. 1. 2021).

RUDI KLANJŠEK, TOMAŽ DEŽELAN, MATJAŽ URŠIČ,
KATJA NACEVSKI, NINA VOMBERGAR

11 POTROŠNJA IN NAKUPOVALNI VZORCI

11.1 Potrošnja mladih

Nekateri avtorji (prim. Batat, 2010) menijo, da imajo današnji mladi v povprečju na voljo več denarja, ki ga trošijo skladno s svojimi »potrebami«, zaradi česar lastne nakupne navade oblikujejo v zgodnejši starosti. Potrošnja in nakupovanje zato postajata del njihovega vsakdana, vzpon novih tehnologij, ki so brskanje med izdelki in nakup izjemno olajšale, pa skupaj s prilagojenim in agresivnim oglaševanjem ta »vsakdan« vse bolj širijo na »celotni dan«.

Da se nakupovanje vse bolj seli na splet, kažejo tudi podatki pričujoče študije. Rezultati pokažejo, da le 11,5 odstotka mladih ne opravlja spletnih nakupov ali se informira o izdelkih, ki jih želijo kupiti – leta 2010 je bilo takšnih še skoraj polovica (46,1 %). Podatki Eurostata, ki zajemajo nekoliko drugačno skupino v letu 2019 (gre za mlade, stare med 16–29 let), kažejo podobno. Takšnih, ki spleta ne uporabljajo za nakupovanje in informiranje o izdelkih, je bilo leta 2019 18 odstotkov, kar je nekoliko manj, kot to velja za povprečje EU-28 (23 %).

Nakupovanje se vse bolj seli na splet – le 11,5 odstotka mladih

ne opravlja spletnih nakupov ali se informira o izdelkih, ki jih želijo kupiti. Leta 2010 je bilo takšnih še skoraj polovica (46,1 %).

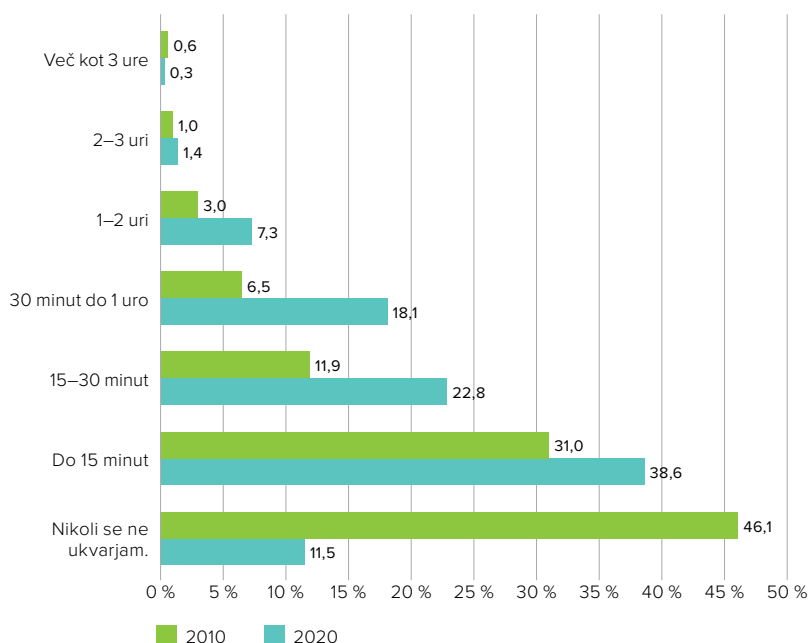
Pri glavnini slovenskih mladih čas, namenjen spletnemu nakupovanju, sega od 15 min pa vse do 1 ure na dan (79,5 %) in se je glede na 2010 podaljšal. Pri tem ni nepomembno, da študije kažejo, da imajo posamezniki

precej slabo predstavijo glede časa, ki ga porabijo pred zasloni (prim. Andrews idr., 2015), kar pomeni, da so ocene verjetno podcenjene. Sicer spletnemu nakupovanju v povprečju več časa namenijo dekleta ($p < 0,05$).

Grafikon 11.1:

Čas, uporabljen za spletno nakupovanje in nakupe, 2010–2020.

Koliko časa opravljam spletne nakupe ali se informiram o izdelkih, ki jih želim kupiti?

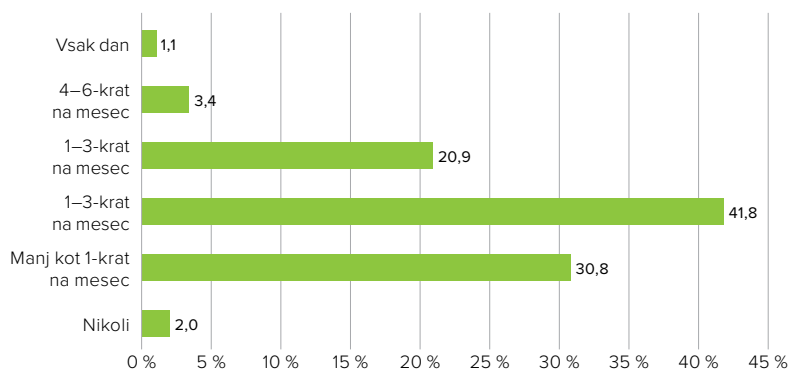
Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Na osnovi prikazanega porasta spletnega nakupovanja je mogoče bolje razumeti relativno skromen obisk nakupovalnih centrov, pri čemer je zanimivo, da v tem primeru med spoloma ni statistično značilnih razlik.

Grafikon 11.2:

Pogostost obiskovanja nakupovalnih centrov.

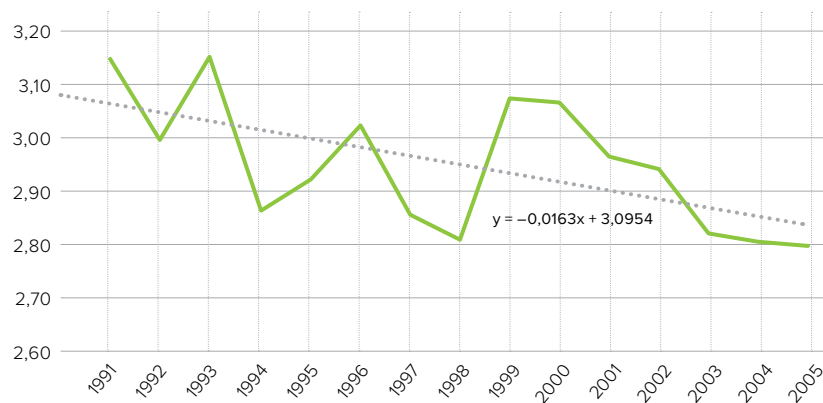
Kako pogosto greš v nakupovalni center?

Vir podatkov: Mladina 2020.

Da »umira ljubezenski odnos« med mladimi in nakupovalnimi centri, kažejo tudi študije iz tujine (prim. Veira, 2014), trend pa se še bolj jasno izriše, ko se analizira pogostost obiskovanja nakupovalnih centrov in letnico rojstva.

Grafikon 11.3:

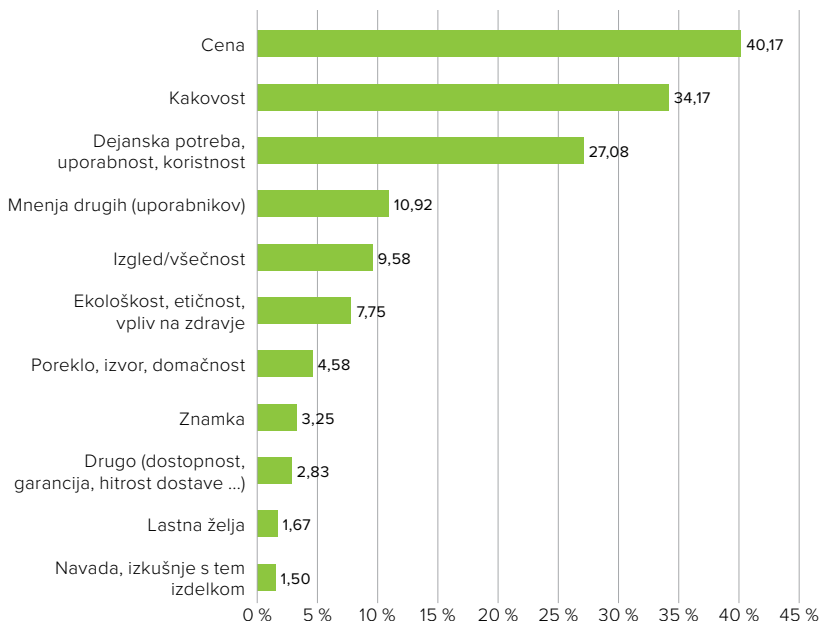
Pogostost obiskovanja nakupovalnih centrov mladih (15–29 let) glede na letnico rojstva.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Ko gre za dejavnike izbire oziroma nakupa, med mladimi prednjači cena. Ta se kot odločilni dejavnik pojavlja največkrat, sledita pa ji kakovost in potreba/uporabnost.

Grafikon 11.4:

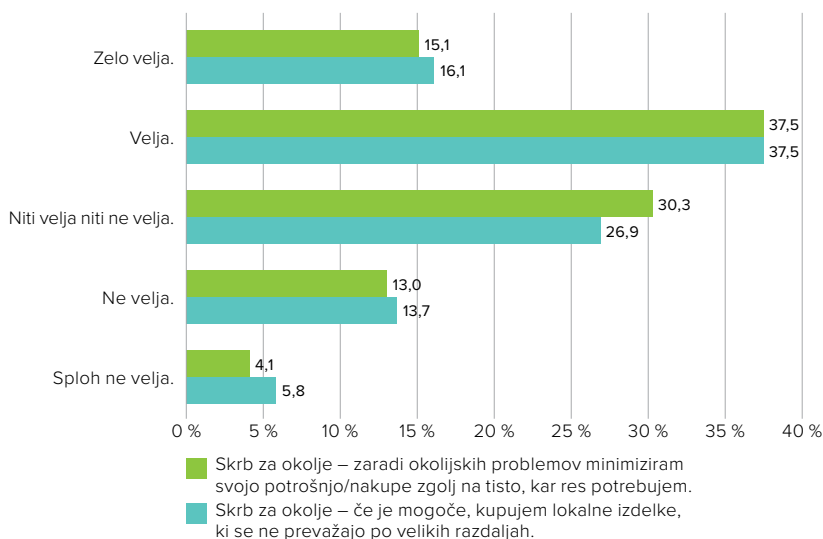
Dejavniki izbire pri nakupu izdelkov.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Kot je mogoče videti, je vprašanje okolja oziroma trajnosti pri izbiri izdelkov relativno nizko, le slabih 8 odstotkov mladih je navedlo ta vidik izdelka kot ključen. Slednje je še posebej zanimivo z vidika, da mladi visoko vrednotijo varovanje narave in življenje v čistem okolju. Kar 84 odstotka mladih namreč pravi, da jim je varovanje narave pomembno oziroma zelo pomembno. Še več, 89,1 odstotka jih želi živeti v čistem in neokrnjenem okolju. V tem smislu obstaja torej precejšen razkorak med preferencami/vrednotami ter dejanji. Ta razkorak je nekoliko manjši, ko se mlade neposredno povpraša po skrbi za okolje in pripadajočih dejanjih. Približno polovica jih namreč poskuša minimizirati potrošnjo oziroma jo omejiti na potrošnjo lokalnih izdelkov.

Grafikon 11.5:

Skrb za okolje in potrošnja med mladimi.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Pri izbiri izdelkov, ki jih kupujejo mladi, prednjači cena. Vidik okolja oziroma trajnosti je relativno nepomemben – le 8 odstotkov jih navedlo, da je ta vidik izdelka ključen. Slednje je še posebej zanimivo z vidika, da mladi visoko vrednotijo varovanje narave in življenje v čistem okolju. Kar 84 odstotka mladih namreč pravi, da jim je varovanje narave pomembno oziroma zelo pomembno. Še več, 89,1 odstotka jih želi živeti v čistem in neokrnjenem okolju.

Prikazani pro-okoljski komponenti nakupovanja se sicer statistično značilno povezuje s spolom ($r = 0,15$; $p < 0,01$) v smislu višje ravni pro-okoljskega vedenja med ženskami, zanimiv pa je neznačilen vpliv materialnega položaja družine (v primeru kupovanja lokalnega; v primeru esencializma/minimalizma, tj. kupovanja zgolj nujnega, pa se višji materialni položaj s slednjim povezuje negativno, $r = -0,1$; $p < 0,01$), politične orientacije ali kraja bivanja (velikost, regija).

Pri analizi vrednotnih orientacij, ki se vežejo na potrošnjo pri mladih, je torej potrebno vzeti v obzir tudi t. i. trend izražanja deklarativnih prepričanj, pri čemer pogosto prihaja do nasprotij v stališčih anketirancev glede pojasnjevanja zelenih sprememb v potrošniških in bivanjskih praksah. Pri tem poudarjamo, da gre v primeru deklarirane podpore in hkratnega zavračanja praktične izvedbe bolj trajnostnih potrošniških ureditev le za navidezna nasprotja v odgovorih anketirancev, saj je navidezno nasprotujoča si stališča anketirancev mogoče pojasnjevati z določenimi družbeno-teoretskimi koncepti, kakor je na primer »pasivni aktivizem« (Gladwell, 2010, 2011).

Pri pasivnem aktivizmu prihaja do navidezne socialne angažiranosti, ki se ne uresničuje v praksi. Od pasivnega aktivizma se ne pričakuje veliko, saj temelji le na deklarativni želji po spreminjanju razmer v okolju. V tem pomenu lahko pasivni aktivizem razmejimo v odnosu do aktivizma na podlagi načela, da »želeli nekaj spremeniti« pomeni nekaj drugega kakor »hoteti spremeniti« in postati aktivno vključen v procese spreminjanja svojega lokalnega okolja.

To razliko v stopnji socialne angažiranosti dobro ponazarjajo prav raziskave javnega mnenja, kjer prihaja do izražanja posebnih vrednotnih usmeritev, idej, zasnov, ki včasih niso usklajene z realnimi pričakovanji anketiranih. Kako močno si kdo v resnici želi sprememb v svojem okolju, je včasih težko razbrati, saj anketiranci zaradi različnih razlogov (nezaupanje, želja po anonimnosti, samovšečnost, lokalne razmere ipd.) svojega mnenja in odnosa do posamezne tematike ne izrazijo v celoti.

Podobna deklarativna stališča lahko opazimo pri povezovanju podatkov glede pomembnosti materialnih dobrin in izražanju pomembnosti varovanja narave in življenja v čistem neokrnjenem okolju. V skladu z načeli trajnostnega razvoja in zmanjševanja porabe resursov, ki izhajajo iz poskusov zmanjševanja učinkov trendov konzumerizma, je podajanje pomembnosti materialnim dobrinam ob istočasnem podpiranju pomembnosti varovanja narave in življenja v čistem neokrnjenem okolju lahko dojeto kot tipična oblika deklarativnih stališč brez prave podlage v praktični izvedbi.

Tabela 11.1:

**Razkorak med stališči in zanimanjem za nakupovanje med mladimi
(15–29 let, v %), 2010–2020.**

	Varovanje narave	Živeti v čistem in neokrnjenem okolju	Materialne dobrine
Sploh ni pomembno.	0,9	0,4	1,2
Ni pomembno.	3,1	1,8	9,9
Niti pomembno niti nepomembno.	11,8	8,6	35,7
Pomembno.	45,6	44,5	41,3
Zelo pomembno.	38,5	44,6	11,8

Vir podatkov: Mladina 2020.

Podobnih primerov deklarativnih stališč, ki se navezujejo na potrošnjo in druge indirektno oblike zmanjševanja potrošnje prek aplikacije principov trajnostnega razvoja, je med podatki kar nekaj. Na primer, podatki kažejo, da večina mladih, ki so navedli, da *'zaradi okoljskih problemov minimizirajo svojo potrošnjo/nakupe zgolj na tisto, kar res potrebujejo'*, obenem ocenjuje *'materialne dobrine'* kot pomembne ali zelo pomembne. Kar 38,6 % in 40,1 % mladih, ki je izrazilo skrb za okolje z minimalizacijo svoje potrošnje/nakupov, je obenem izrazilo (visoko) pomembnost materialnih dobrin v svojem življenju. Podobno je 40,9 % in 39,9 % mladih, ki so navedli, da *'če je le mogoče, kupujejo lokalne izdelke, ki se ne prevažajo po velikih razdaljah'*, obenem izrazilo (visoko) pomembnost materialnih dobrin v svojem življenju. 56,3 % tistih, ki pravijo, da hodijo 1–3-krat na teden v nakupovalni center, obenem pravi tudi, da *'zaradi okoljskih problemov minimizirajo svojo potrošnjo/nakupe zgolj na tisto, kar res potrebujejo'*. 58,3 % tistih, ki pravijo, da hodijo 1–3-krat na teden v nakupovalni center, obenem pravi tudi, da *'če je le mogoče, kupujejo lokalne izdelke, ki se ne prevažajo po velikih razdaljah'*.

V skladu z načeli trajnostnega razvoja in zmanjševanja porabe
 resursov, ki izhajajo iz poskusov zmanjševanja učinkov trendov
 konzumerizma, je podajanje pomembnosti materialnim dobrinam
 ob istočasnem podpiranju pomembnosti varovanja narave in življenja
 v čistem neokrnjenem okolju lahko dojeno kot tipična oblika
 »deklarativnih stališč« med mladimi.

Vpogled v kompleksnost problema na individualni ravni so ponudili mladi v svojih intervjujih.

»No, jaz se probam truditi, da ohranjam okolje čisto, redno doma ločujemo, vse po barvah. Ampak da pa bi se zdaj kateri dobrini popolnoma odpovedal zaradi čistosti okolja, pa žal ne. Jaz sem praktik in izbiram to, kaj je najbolj praktično. Bi pa sam take stvari zakonsko urejal, da so torej dobrine, ki škodujejo okolju, močnejše obdavčene. Verjemite mi, nikoli več ne bi kupil izdelka, če bi se mi to poznalo v denarnici, in mislim, da mnogi razmišljajo podobno. Online nakupi med covidom-19 so se malo povečali, ampak ne bistveno, ker sem že prej večino stvari nakupoval na spletu, iskreno nisem ravno človek, ki uživa v nekajurnem nakupovanju.«

(Luka, 21 let, športnik in mladi z desne strani političnega spektra)

»Sam na primer v trgovini po navadi pogledam, od kod produkt prihaja. Po navadi gledam, da je slovensko. Določene stvari seveda ne morejo biti slovenske. Ko kupujemo ribe na primer, gledam, od kod je losos, in trudimo se trošiti bolj naravno (biološko pridelano). Pogledam tudi na primer na firmo, če je bolj priznana, saj to pomeni, da je material boljši in da je zadeva bolj trpežna. Pogledam tudi, kje je ceneje. Določene stvari pa imam tudi rajši in jih zato kupim.«

(Ahac, 17 let, srednješolec, mladi športnik in modelar)

»Pri potrošnji se s fantom skušava usmerjati v domače stvari, čeprav so težko dostopne. Je boljše, manj predelano in bolj zdravo. V prvi vrsti nama gre za zdravje.«

(Maša, 26 let, samostojno, a prekarno zaposlena)

»Pazim, da ne grem v kakšen minus. Poskušam ostati v okviru tega, kar realno imam. Ne da bi zdaj kakšne kredite jemal, razen če bi šel kupovat stanovanje. Spremljam dosti, poskušam podpirati veliko slovenskih stvari, tudi ker imam, ali pri ožjih frendih ali pa širših poznanstev, pa kar sem tekom službe spoznal folk, dosti nekih start up-ov ali pa delajo za neke firme in potem rajši od njih, ker pač nekoga poznaš.«

(Nejc, 27 let, mlad politik)

11.2 Konzumerizem in mladi

Mladi se skladno s fazo, v kateri se nahajajo, relativno pogosteje sprašujejo o tem, kdo so, kaj bodo počeli, kaj si želijo, kaj si o njih mislijo drugi ipd. Fazo mladosti torej označujeta iskanje in negotovost, zato mladi iščejo načine potrditve, opredelitve, identitete.

Eden izmed načinov potrjevanja in iskanja je lahko tudi potrošnja (dobrin in storitev). Oglaševalska industrija to dobro razume, kar izkazuje tudi z obsegom sredstev, namenjenih oglaševanju izdelkov in storitev za mlade. Po poročanju Ameriškega združenja psihologov (APA) se je obseg teh sredstev samo v obdobju 1992–2002 povečal za 250 odstotkov (Kersting, 2004). Cilj je jasen – potrošnjo prikazati kot nekaj, kar je intrinzično povezano s svobodo, s srečo, s samouresničenjem, z avtonomijo, z individualnostjo in z unikatnostjo. Gre za meta sporočilo, ki pravi, da je mogoče vse življenjske težave rešiti z nakupom pravih izdelkov, pri čemer so mladi za to sporočilo še posebej ranljivi (Kanner, 2003; Linn, 2004).

Oglaševanje mladim se je v ZDA sicer začelo krepiti že v 80. letih 20. stoletja, ko so raziskave dokumentirale višanje kupne moči mladih. Ta se je krepila zaradi večje permisivnosti staršev in zaradi občasnih del, ki so jih mladi opravljali v svojem prostem času. Zaslutek iz naslova teh del so mladi tudi zaradi naraščajoče kupne moči staršev lahko pričeli koristiti za naslavljanje svojih, »individualnih potreb«.

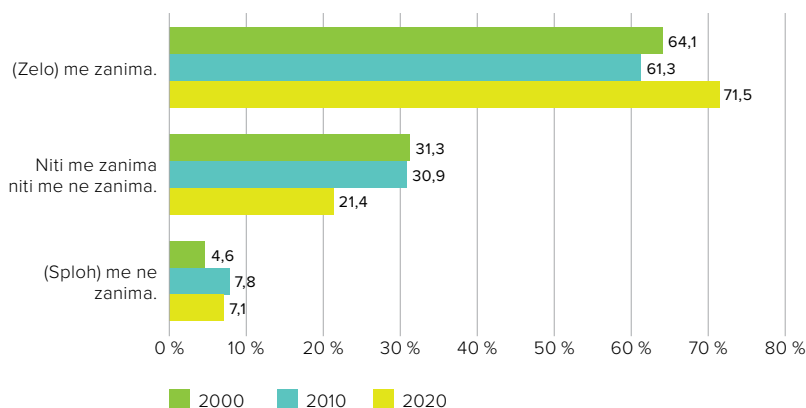
Kultura potrošništva, ki ni problematična le zaradi svoje okoljske nevzdržnosti, temveč tudi zaradi »pozunanjenja« komodifikacije in lažnosti (v smislu njene odrešiteljske vloge), je navzoča tudi pri slovenski mladini. Konkretno, čeprav je povprečna pomembnost materialnih dobrin v primerjavi z drugimi aspekti življenja med mladimi relativno nizka (in je glede na leto 2000 celo nekoliko upadla), so materialne dobrine pomembne ali zelo pomembne za več kot polovico mladih (53 %). To še posebej velja za mlade fante, ki tozadevno izkazujejo statistično značilno ($p < 0,05$) višjo raven »materializma«. Ob tem je potrebno izpostaviti še vsaj dvoje. Prvič, sodobnim družbam je lastna »demonizacija« materializma v stališčih (in idealizacija družine in prijateljstva), ki pa se ne kaže v dejanjih (npr. »žrtvovanje« prijateljev, družine, okolja, kreativnosti na tla kariere oz. materialnega uspeha). In drugič, mentaliteta konzumerizma se kaže v indikatorjih, ki segajo onkraj pomembnosti materialnih dobrin. Še več, slednji lahko med ostalim vključuje tudi zelo esencialno »streho nad glavo« in tako sploh ni nujno indikator bodisi materializma bodisi konzumerizma.

Eden izmed boljših indikatorjev konzumerizma je skrb za življenjsko precej neesencialen '*izgled in zunanji videz*', na katerega se sicer vežejo mnoge industrije (prim. oblačilna, obutvena, kozmetična, industrija korektivne/estetske kirurgije itd.). Če je bil slednji leta 2000 pomemben oz. zelo pomemben za 64 odstotkov mladih, je bil leta 2020 pomemben za 71,5 odstotka mladih. Pričakovano je med njimi precej več deklet kot fantov (80, 8 % dekleta, 63,3 % fantje), ki sicer tudi raje nakupujejo.

Grafikon 11.6:

Zanimanje/skrb za izgled in zunanji videz med mladimi (15–29 let), 2000–2020.

Skrb za svoj izgled, zunanji videz.

Viri podatkov: *Mladina 2000, Mladina 2010, Mladina 2020.*

Natančneje, poleg spola je skrb za izgled in zunanji videz statistično značilno povezana še z zanimanjem za nakupovanje ($r = 0,44$; $p < 0,01$), s pomembnostjo materialnih dobrin ($r = 0,16$; $p < 0,01$), z uspehom v šoli in poklicu ($r = 0,26$; $p < 0,01$), z obiskovanjem nakupovalnih centrov ($r = 0,16$; $p < 0,01$), s količino časa, preživetega na družbenih omrežjih ($r = 0,19$; $p < 0,01$), ter z željo imeti moč nad drugimi ($r = 0,14$; $p < 0,01$). Tisti, ki jih bolj skrbi za videz, sicer nekoliko pogosteje čutijo stres ($r = 0,07$; $p < 0,05$), izkazujejo pa tudi stališče, da je njihova sreča zelo odvisna od drugih ($r = 0,11$; $p < 0,01$).

Razumevanje večanja pomembnosti izgleda je mogoče graditi na uvidu, da je zunanji izgled dejavnik uspeha na trgu osebnosti, odnosov in dela. Veliko ljudi denar vlaga v izboljšanje svojega videza, ker meni, da je to ena od poti, da se lahko dvigne po službeni lestvici (Wolgemuth, 2010); študije kažejo, da tisti, ki izgledajo bolje (skladno z modnimi/s korporativnimi standardi lepote), prejemajo višji dohodek (Wong in Penner, 2016).

Mladim je bil njihov zunanji izgled v letu 2020 nekoliko

pomembnejši v primerjavi z letom 2010.

Pri vprašanju glede zanimanja za posamezna življenjska področja je pri primerjavi podatkov 2010–2020 opazen pomemben premik k povečevanju zanimanja za nakupovanja. Porast deleža mladih (za cca 15 %), ki izražajo povečano zanimanje za nakupovanje, kaže na dva aspekta tega fenomena. Po eni strani gre za odmik od t. i. »samoekspresivnih vrednotnih orientacij« (Inglehart idr., 2004) k bolj materialističnim vrednotnim usmeritvam zaradi povečevanja nabora možnosti (lokacij in opcij) nakupovanja, povečanega pomena oglaševanja (Luthar, 2010), ponudbe in izjemne diverzifikacije, možnosti konzumpcije produktov in storitev. Po drugi strani lahko povečano zanimanje za nakupovanje pojasnujemo prek socialne dimenzije in povečanja dostopa do informacij, ki omogočajo večjo primerljivost produktov in optimizacijo nakupovalne izkušnje ter cen produktov. Navedena aspekta se medsebojno prepletata in dopolnjujeta, pri čemer se prepletajo tudi obdobja njune intenzivnosti.

Tabela 11.2:

Zanimanje za nakupovanje med mladimi (15–29 let, v %), 2010–2020.

	2010	2020
1 Sploh me ne zanima.	7,4	4,4
2 Me ne zanima.	26,6	18,5
3 Niti me zanima niti me ne zanima.	37,2	33,7
4 Me zanima.	20,5	33,4
5 Zelo me zanima.	8,2	10,1

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Inglehart in Welzel (2010, 2018) navedena obdobja pojasnjujeta z občasnimi intenzivnimi družbenimi spremembami, ki so posledica različnih daljših (večletnih) trendov ekonomskih, politično-razvojnih obdobj rasti in kriz. V kriznih obdobjih se opaža trende odmika od samoekspresivnih vrednot in premike k materialističnim vrednotnim usmeritvam

zaradi nastanka strahu pred potencialno izgubo materialnih osnov, na kateri temeljijo obstoječe življenjsko-stilske oz. bivanjske prakse.

Slovenija v tem pogledu ni izjema, pri čemer se paradoksalno povečanje zanimanja za nakupovanje ujema z obdobjem trenutnih problematičnih razmer zaradi učinkov pandemije covid-19 in družbenoekonomskih posledic, ki izhajajo iz nje. Drugi aspekt interpretacije porasta zanimanja za nakupovanje lahko na podobnih osnovah povečevanja materialističnih vrednotnih orientacij pojasnujemo prek zavedanja o oteževanju dostopa do določenih, na lestvici potreb visoko rangiranih, nedosegljivih materialnih dobrin (npr. lastne nepremičnine), kar paradoksalno rezultira v povečanem zanimanju za druge materialne dobrine po principu »strategije nevidnega črnila« (Invisible Ink Strategy) (Corrigan, 1997: 14). Ponostavljeno povedano, z zanimanjem za potrošniške artikle, ki so interpretirani kot pomemben del določenih življenjskih stilov in družbenih skupin, skuša posameznik ustvariti most do želenega življenjskega stila (McCracken, 1998).

Pri primerjavi podatkov 2010–2020 je v kontekstu nakupovanja opazen pomemben premik k povečevanju pomena le-tega. Porast deleža mladih (za cca 15 %), ki izražajo povečano zanimanje za nakupovanje, kaže na odmik od t. i. »samoekspresivnih vrednotnih orientacij« (Inglehart idr., 2004) k bolj materialističnim vrednotnim usmeritvam.

11.3 Družbena angažiranost mladih in nakupovalni vzorci

Družbenopolitično udejstvovanje se vse bolj odvija onkraj okvirov institucionalne politike na čelu z volilnimi procesi, kar je v veliki meri posledica razočaranja nad učinkovitostjo konvencionalnih političnih praks, skozi katere imajo mladi občutek, da niso (dovolj) slišani. Prakse zunaj institucionalnih okvirov lahko med drugim poimenujemo tudi kot »na-redimo-si-sami« (ang. DIO – Do-It-Ourselves) politiko, njene tarče pa so

lahko kdorkoli od mednarodnih korporacij in politične elite do lokalnih skupnosti, prijateljev in družine (Pickard, 2019). Gre za dejstvo, da so se v sodobnem političnem prostoru spremenile tarče in agenti ter tudi repertoarji politične akcije (Norris, 2013). Skozi takšen angažma lahko mladi izkusijo občutek pripadnosti podobno mislečim in pridobijo občutek opolnomočenja ter možnosti vplivanja na družbene razmere, na podlagi aktivizma v skladu s svojimi vrednotami in stališči pa si ustvarijo t. i. »etični kompas« (Micheletti and Stolle, 2010: 128), s pomočjo katerega se odločajo za svoja delovanja ter izbire življenjskega sloga. Te izbire postajajo vedno bolj pomembne pri izgrajevanju identitete (mladih) posameznikov, kar vpliva na njihovo vedenje in potrošnjo (Giddens, 1991: 5–6). Izbire življenjskega sloga se tako odražajo v identitetni politiki, tj. politizaciji vsakodnevnih praks, vključno z etičnimi, z moralnimi in s političnimi odločitvami (de Moor, 2014: 4).

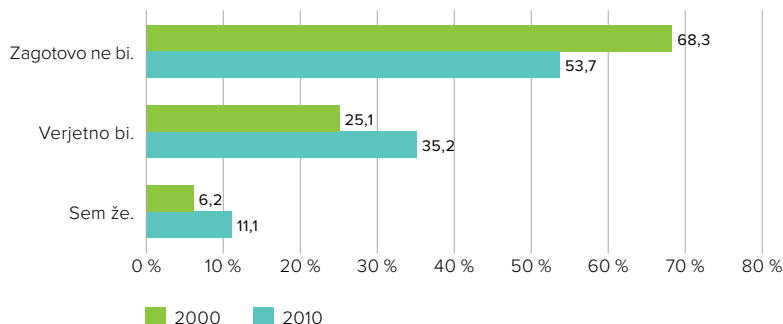
V tem kontekstu gre tudi za izbire, ki se nanašajo na odločitve bojkota določenih izdelkov zaradi političnih, etičnih, okoljevarstvenih razlogov, ali pa za namenski nakup določenih izdelkov iz istih razlogov. Na oboje se nanaša koncept »političnega potrošništva«, ki je znotraj t. i. »naredimo-si-sami« politike in zajema prakse ter delovanja, ki temeljijo na zavedanju, da tisto, kar kupujemo, vpliva ne le na zdravje in bogastvo posameznika, temveč tudi na lokalno skupnost, širšo družbo in planet (Pickard, 2019: 386). Takšno potrošniško ravnanje ni individualistična potrošniška participacija, ki bi se ukvarjala zgolj s skrbjo za lastno dobrobit potrošnika, temveč se izvaja na podlagi zavedanja, da lahko vsak posameznik prispeva k širšim družbenim spremembam (Pickard, 2019: 389).

Če je v letu 2020 opazen premik k večjemu zanimanju za nakupovanje, je potrebno obenem omeniti, da je v primerjavi z letom 2010 opazen tudi premik k bolj aktivnemu izražanju političnih, etičnih, okoljevarstvenih stališč, ki se navezujejo na določene izdelke. Kljub temu da večina mladih nakupa ali bojkota določenih izdelkov še vedno ne pogojuje z določenimi političnimi, etičnimi, okoljevarstvenimi stališči, je opazen močan porast (med 15–18 %) mladih, ki jih tovrstna vprašanja, vezana na produkte, zanimajo oz. usmerjajo pri nakupovanju. Skoraj polovica (oz. 46,3 %) mladih v Sloveniji odgovarja, da je že oz. verjetno bi bojkotirala nakup

določenih izdelkov iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov. Leta 2010 je bilo takih posameznikov 31,3 %.

Grafikon 11.7:

Družbeno udejstvovanje – bojkotiral_a nakup določenih izdelkov iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov.

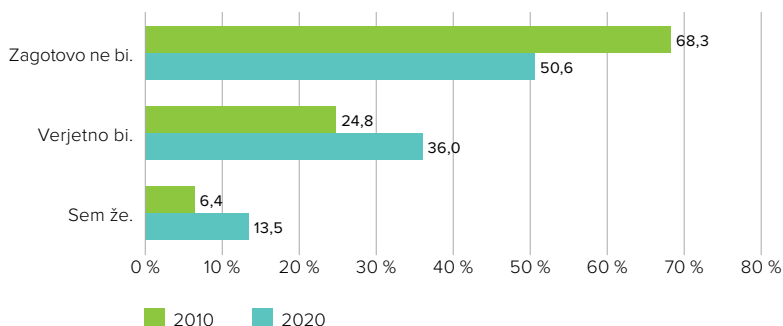
Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Skoraj polovica (oz. 46,3 %) mladih v letu 2020 je že oz. verjetno bi bojkotirala nakup določenih izdelkov iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov. Ta delež je od leta 2010 narasel za 15,3 %.

Zgornjo ugotovitev močne prisotnosti političnega potrošništva kot elementa politike »naredimo-si-sami« med slovensko mladino potrjuje tudi podatek, da bi oziroma je že približno polovica mladih (49,5 %) kupila določene izdelke iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov. Pri tem gre predvsem za izkazovanje aktivne podpore in financiranje političnih, etičnih in okoljevarstvenih pobud skozi različne izdelke in storitve, ki jih podpirajo mladi, in ne toliko za izogibanje netrajnostnih praks, ki mlade motijo. Tako »negativni veto« (izogibanje) kot pozitivna podpora različnim praksam skozi potrošniško vedenje sta torej načina družbenopolitičnega delovanja, ki je med mladimi precej razširjen in jasno kaže na globino in obseg političnosti mladih.

Grafikon 11.8:

Družbeno udejstvovanje – kupoval_a določene izdelke iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov.

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

V primerjavi z letom 2010 je v letu 2020 opazen pomemben premik k bolj aktivnemu izražanju političnih, etičnih, okoljevarstvenih stališč, ki se navezujejo na nakupovanje ali bojkotiranje določenih izdelkov.

So pa mladi v intervjujih poleg pomembnosti tovrstnih iniciativ predstavili tudi številne težave, ki so s tem povezane, pri čemer so opozorili tudi na pasti političnega potrošništva, ki je za običajnega povprečnega mladega prebivalca omejeno tudi s finančnimi zmožnostmi, ter ne nazadnje tudi na ponudbo alternativnih produktov in storitev.

»Zdi se mi, da z vidikov potrošnje živim precej običajno življenje. Moji potrošniški vzorci so odvisni predvsem od tradicije in navad in debeline denarnice. Na moje potrošniške vzorce iniciative glede 'socialne pravičnosti' ne vplivajo ravno veliko.«

(Gregor, 26 let, socialist in delavski organizator)

Ko gre za potrošniško vedenje mladih, govorimo o praksi, ki je precej močnejša od tako imenovanega »slacktivizma« ali »liketivizma«, kar kaže tudi naslednja izjava, ki nakazuje, da je za politično potrošništvo potrebno veliko odpovedovanja in samodiscipline, kar močno presega

breme konvencionalne oblike političnega odločanja v okviru volitev, ki bi jo lahko ovrednotili na breme nakupa paketa cigaret ali žvečil (glej Mueller in Stratmann, 1994).

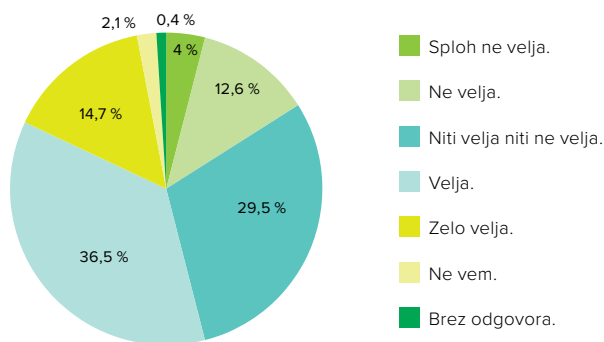
»/.../ te iniciative so mi zelo všeč in jih podpiram, ampak terjajo pa eno zelo veliko spremembo. In se mi zdi, da v nekem ustaljenem gospodinjstvu, kjer so že celo moje življenje vzorci nakupovanja isti, se mi zdi, da je to zelo težko spremeniti, ene navade. In se mi zdi, da je težko neko mnenje staršev spremeniti oziroma bi terjalo veliko enega dela, da bi se to res spremenilo.«

(Aleš, 25 let, mladi študent managementa trajnostnega razvoja)

Da ne gre le za modno muho posameznikov, lahko nadalje ugotovimo, da mladi resnično poskušajo živeti v skladu s svojimi vrednotami. To kaže tudi zelo visok delež mladih, ki se zaradi okoljskih razlogov samoomejujejo in minimizirajo svojo potrošnjo in nakupe zgolj na tisto, kar res potrebujejo. Takšnih je več kot polovica (51,2 %) in v primerjavi s tistimi, ki tega ne počnejo (16,6 %), močno prevladujejo (glej Grafikon 11.9).

Grafikon 11.9:

Skrb za okolje – zaradi okoljskih problemov minimiziram svojo potrošnjo/ nakupe zgolj na tisto, kar res potrebujem.

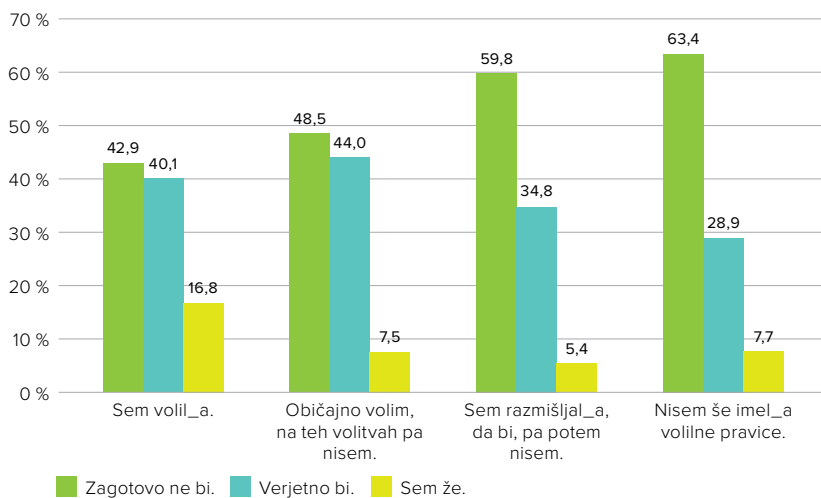
Vir podatkov: Mladina 2020.

V politologiji je desetletja veljal enodimenzionalen pogled na politično participacijo (glej Milbrath, 1965) za osnovo razmišljanja o političnosti

posameznika. Ta je od t. i. *brezvoljnežev* pa vse do *gladiatorjev* opredeljeval razumevanje politične aktivnosti, s čimer se je posameznika umestilo na eno točko na kontinuumu med nič in najvišjo možno politično aktivnostjo. Da je politična participacija večdimenzionalen koncept, je vendarle postalo kmalu jasno, saj so določeni posamezniki zelo aktivni skozi nekatere oblike politične participacije, pasivni v drugih (Moyser, 2003: 177). To še posebej postane evidentno, ko gre za posameznike, ki zaradi nemoči ali nezaupanja v konvencionalne politične arene iščejo alternativne ali celo ustvarjajo nove netradicionalne prostore politične akcije (glej Barnes, 1979). Če pogledamo povezavo med konvencionalno politično participacijo (oz. udeležbo na volitvah) in bojkotiranjem nakupa določenih izdelkov iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov, lahko ugotovimo, da so konvencionalno bolj politično aktivni tudi bolj usmerjeni k političnemu potrošništvu. Najvišji odstotek (16,9 %) tistih, ki so se udeležili zadnjih volitev poslancev v državni zbor, je namreč tudi bojkotiralo nakup izdelkov (glej Grafikon 11.10).

Grafikon 11.10:

Družbeno udejstvovanje – bojkotiral_a nakup določenih izdelkov iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov. x Ali si volil_a – na zadnjih volitvah poslancev v državni zbor (3. 8. 2018)?

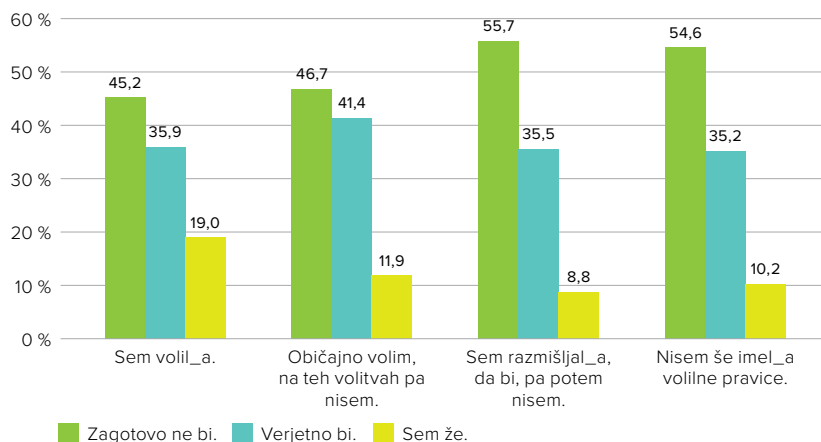

Vir podatkov: Mladina 2020.

Zelo podobno se kaže pri bojkotiranju nakupa izdelkov iz političnih, etičnih in okoljevarstvenih razlogov pri udeležencih volitev v Evropski parlament (glej Grafikon 15.10 v prilogi). Če upoštevamo, da so te volitve manj obiskane tudi v primeru mladih, se s tem še bolj kaže veljavnost enodimenzionalnega razumevanja politične participacije mladih, ko gre za politično potrošništvo. Podobno se kaže tudi pri nakupu izdelkov, saj je tistih, ki so že volili in hkrati kupovali določene izdelke iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov, kar 19 % (glej Grafikon 11.11). Enaka ugotovitev velja tudi pri udeležencih na volitvah v Evropski parlament (glej Grafikon 15.11 v prilogi).

Grafikon 11.11:

Družbeno udejstvovanje – kupoval_a določene izdelke iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov. x Ali si volil_a – na zadnjih volitvah poslancev v državni zbor (3. 8. 2018)?

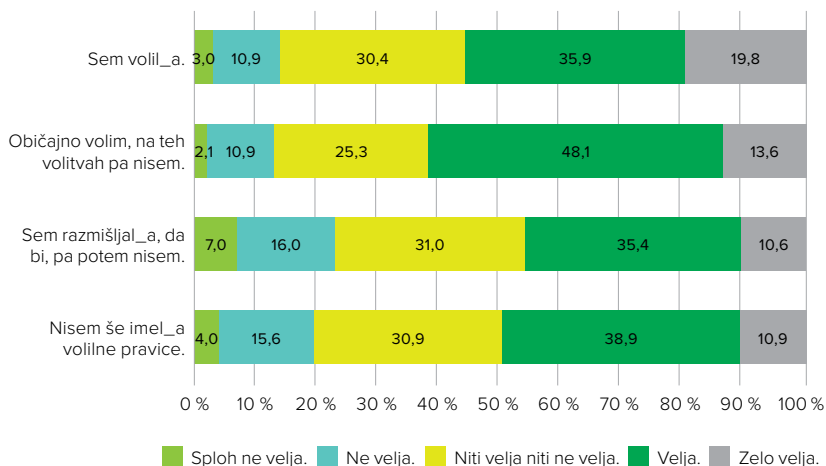
Vir podatkov: Mladina 2020.

Če pogledamo, kdo omejuje svojo potrošnjo oziroma nakupe z mislimi na dobrobit okolja, lahko ugotovimo, da lahko v tem primeru o linearnem razumevanju politične aktivnosti govorimo v nekoliko manjši meri, pa vseeno. Volivci na volitvah v državni zbor v večji meri kažejo okoljsko odgovorne potrošniške prakse, še posebej pa to velja za tiste, ki običajno volijo (glej Grafikon 11.12). Da institucionalno bolj politično aktivni tudi pogosteje izkazujejo potrošniško okoljsko ozaveščenost, pa velja tudi v

primeru volivcev na volitvah v Evropski parlament, saj je med tistimi, ki so volili, 57,5 % takih, za katere velja ali zelo velja, da minimizirajo svojo potrošnjo zaradi okoljskih problemov. Med tistimi, ki niso volili, je takih slabih 10 % manj (glej Grafikon 15.12 v prilogi).

Grafikon 11.12:

Skrb za okolje – zaradi okoljskih problemov minimiziram svojo potrošnjo/nakupe zgolj na tisto, kar res potrebujem. x Ali si volil_a – na zadnjih volitvah poslancev v državni zbor (3. 8. 2018)?

Vir podatkov: Mladina 2020.

Na podlagi prikazanih podatkov bi lahko dejali, da se pri slovenski mladini kažejo linearni in ne multidimenzionalni vzorci političnega obnašanja. Tega ne moremo pripisati »zaostalosti« slovenskega političnega prostora ali zastarelosti političnega imaginarija mladih. Gre bolj za to, da sta potrošniški aktivizem in okoljsko odgovorno potrošništvo postali konvencionalni vedenji mladih posameznikov, ki se skozi te prakse samoizražajo, hkrati pa tudi gradijo novo podobo (mladega) dobrega državljana, ki v precej večji meri kaže vzorce dejavnega državljana (glej Dalton, 2009).

Med volivci je več takih, ki se poslužujejo potrošniškega aktivizma in okoljsko odgovornega potrošništva.

11.4 Sklepi in priporočila

Na osnovi zapisanega je mogoče podati naslednje sklepe:

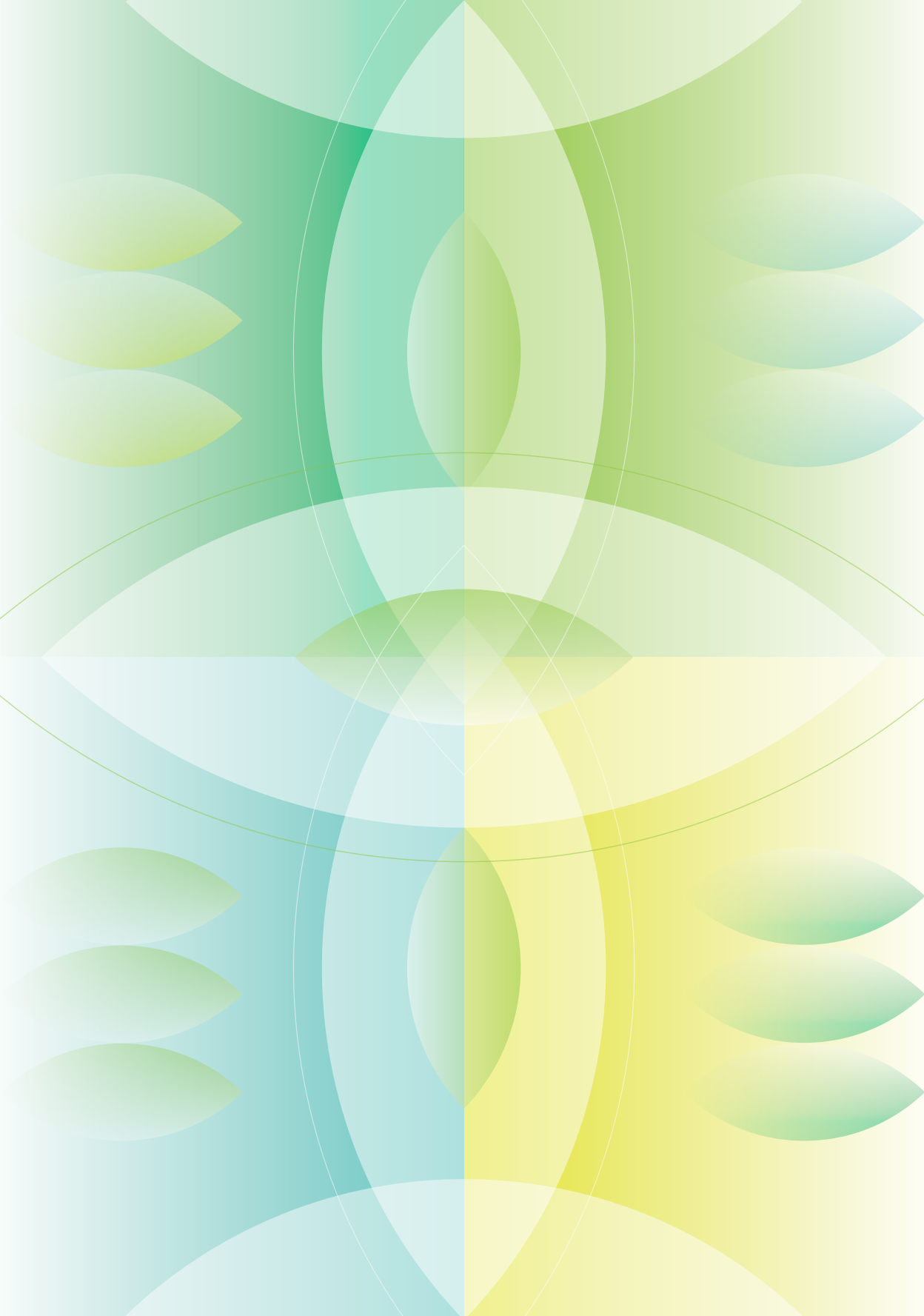
1. Nakupovanje se vse bolj seli na splet – le 11,5 odstotka mladih ne opravlja spletnih nakupov ali se informira o izdelkih, ki jih želijo kupiti. Leta 2010 je bilo takšnih še skoraj polovica (46,1 %).
2. Pri izbiri izdelkov, ki jih kupujejo mladi, prednjači cena. Vidik okolja oziroma trajnosti je relativno nepomemben – le 8 odstotkov mladih je navedlo, da je ta vidik izdelka ključen, čeprav po drugi strani visoko vrednotijo varovanje narave in življenje v čistem okolju ter navajajo, da so že oz. verjetno bi bojkotirali nakup določenih izdelkov iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov. Podatki kažejo na velik razkorak med stališči in dejanji.
3. Pri primerjavi podatkov 2010–2020 je v kontekstu nakupovanja opazen pomemben premik k povečevanju pomena le-tega.
4. Mladim je zunanji izgled vse pomembnejši, kar nakazuje na prilagajanje mladih na mentaliteto s podobami nasičene kulture, ki daje formi prednost pred vsebino.
5. Med mladimi je široko razširjeno politično potrošništvo tako v kontekstu zavračanja posameznih izdelkov (bojkotiranje) kot v kontekstu nakupovanja iz političnih, etičnih in okoljskih razlogov.
6. Med mladimi je zaznati, da okoljsko odgovorno potrošništvo ter potrošniški aktivizem postajata vse bolj konvencionalni praksi političnega samoizražanja mladih.

Če na osnovi navedenih ugotovitev razmišljamo o priporočilih za izvajanje mladinske politike, se kot ključno kaže vprašanje trajnostnega delovanja oziroma okoljskega onesnaženja, ki je tesno povezano z okoljsko nevzdržnim modelom »kupi in zavrzi« in v resnici najbolj ogroža prav mlade in prihodnje generacije. V tem oziru je potrebno okrepiti napore v smeri manjšanja razkoraka med stališči in nakupovalnimi praksami mladih. V luči spodbujanja trajnostnih vzorcev družbenega delovanja mladih bi bilo smiselno vzgojo za trajnostni razvoj neposredno povezati z vsakodnevnimi praksami. Pristop »učenja odgovornega državljanstva skozi akcijo« oziroma t. i. *action civics* lahko v tem primeru ponudi precej odgovorov.

11.5 Uporabljeni viri

- Aday, M. S., in Yener, U. (2014). Understanding the buying behaviour of young consumers regarding packaging attributes and labels. *International Journal of Consumer Studies*, 38 (4), 385–393. Dostopno prek: <https://doi.org/10.1111/ijcs.12105> (1. 12. 2020).
- Andrews, S., Ellis, D. A., Shaw, H., in Piwek, L. (2015). Beyond Self-Report: Tools to Compare Estimated and Real-World Smartphone Use. *PLOS ONE*, 10 (10), e0139004. Dostopno prek: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0139004> (1. 12. 2021).
- Barnes, Samuel H. (1979). *Political action: mass participation in five western democracies*. Beverly Hills: Sage Publ.
- Batat, W. (2010). Understanding the Dimensions of Young Consumer Vulnerability in the Web 2.0 Society. *Child and Teen Consumption*, 2010, 18. Dostopno prek: https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00527884/file/Paper_CTC_2010.pdf (1. 12. 2020).
- Baudrillard, J., (1994). *Simulacra And Simulation*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Corrigan, P. (1997). *The Sociology of Consumption – An Introduction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Dalton, R. J. (2009). *The Good Citizen: How a Younger Generation is Reshaping American Politics*. Washington: CQ Press.
- De Moor, J. (2014). *Lifestyle Politics and the Concept of Political Participation*. Paper prepared for the PARTIREP Workshop 'Conceptualizing Political Participation', Mannheim, 25–26 September, 2014. Dostopno prek: <https://studylib.net/doc/6629079/joost-de-moor%E2%80%94concept-lifestyle-politics> (1. 12. 2020).
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Gladwell, M. (2010). Small Change – Why the revolution will not be tweeted. *The New Yorker*, 4 October. Dostopno prek: http://www.newyorker.com/reporting/2010/10/04/101004fa_fact_gladwell (12. 3. 2011).
- Gladwell, M. (2011). Does Egypt need Twitter? *The New Yorker*. Dostopno prek: <http://www.newyorker.com/online/blogs/newsdesk/2011/02/does-egypt-need-Twitter.html> (12. 10. 2011).
- Inglehart, R. F. (2018). »Chapter 3. Global Cultural Patterns«. *Cultural Evolution*. Cambridge University Press, 47. Dostopno prek: doi: 10.1017/9781108613880 (1. 12. 2020).
- Inglehart, R., Basanez, M., Diez-Medrano, J., Halman, L., in Luijkx, R. (2004). *Human Beliefs and Values: A cross-cultural sourcebook based on the 1999–2002 values surveys*.
- Inglehart, R., in Welzel, C. (2010). Changing Mass Priorities: The Link between Modernization and Democracy (PDF), *World Values Survey*.

- Kasser, T., in Kanner, A. D. (2003). *Psychology and Consumer Culture: The Struggle for a Good Life in a Materialistic World* (1st edition). Amer Psychological Assn.
- Kersting, K. (2004). Consumerism: Driving teen egos--and buying--through „branding“. *Monitor on Psychology*, 35 (6). Dostopno prek: <https://www.apa.org/monitor/jun04/driving> (b. d.).
- Lasch, C. (1979). *The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*. Norton, W. W. & Company, Inc.
- Linn, S. (2004). *Consuming Kids: The Hostile Takeover of Childhood* (First Edition, First Printing). The New Press.
- Luthar, B. (2010). Shame, desire and longing for the West: a case study of consumption. V Luthar, B. (ur.), Pušnik, M. (ur.), *Remembering utopia: the culture of everyday life in socialist Yugoslavia*, 341–377. Washington: New Academia.
- McCracken, G. (1988). *Culture and Consumption – New Approaches to the Symbolic Character of Consumer Goods and Activities*. Bloomington: Indiana University Press.
- Micheletti, M., in Stolle, D. (2010). Vegetarianism – A Lifestyle Politics? V M. Micheletti in A. S. McFarland (ur.), *Creative Participation: Responsibility-Taking in the Political World*, 125–145. Boulder, London: Paradigm Publishers.
- Milbrath, L. W. (1965). *Political participation; how and why do people get involved in politics?* Chicago: Rand McNally.
- Moyser, G. (2003). Political Participation. V Axtmann, R. (ur.), *Understanding democratic politics: An introduction*. London: SAGE.
- Mueller, Dennis C., in Stratmann, T. (1994). Informative and presuasive campaigning. *Public Choice (Dordrecht)*, 81 (01–02): 55–77.
- Norris, P. (2013). *Democratic phoenix: Reinventing political activism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pickard, S. (2019). *Politics, Protest & Young People: Political Participation and Dissent in 21st century Britain*. London: Palgrave Macmillan.
- Veira, M. (2014). *Teens And Mall Culture: The Fading Love Affair?* NPR.Org. Dostopno prek: <https://www.npr.org/2014/08/19/338843392/teens-and-mall-culture-the-fading-love-affair> (5. 1. 2021).
- Wolgemuth, L. (2010). *Plastic surgery boosting careers?* Chicagotribune.Com. Dostopno prek: <https://www.chicagotribune.com/lifestyles/health/sns-health-plastic-surgery-career-story.html> (5. 1. 2021).
- Wong, J. S., in Penner, A. M. (2016). Gender and the returns to attractiveness. *Research in Social Stratification and Mobility*, 44, 113–123. Dostopno prek: <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2016.04.002> (1. 12. 2020).

TOMAŽ DEŽELAN, MITJA SARDOČ, KATJA NACEVSKI

12 TRAJNOSTNO VEDENJE IN VREDNOTE

12.1 Trajnostni razvoj in spodbujanje trajnostnega delovanja

Agenda 2030 za trajnostni razvoj Organizacije združenih narodov iz leta 2015 uravnoteženo združuje tri osnovne razsežnosti trajnostnega razvoja, in sicer ekonomsko, socialno in okoljsko, znotraj teh razsežnosti pa postavlja 17 ciljev trajnostnega razvoja (OZN, 2020). To naj bi predstavljalo smerekaz bodočega ravnanja držav za zagotavljanje miru in blagostanja ljudi ter planeta danes in v prihodnosti (prav tam). Gre za dediščino dela Svetovne komisije OZN za okolje in razvoj, ki je v t. i. Bruntlandinem poročilu razširila in utrdila prepričanje, da pri trajnostnem razvoju ne gre več za vključevanje okoljskih vidikov v proces gospodarskega razvoja, temveč za idejo o povsem novem procesu razvoja, ki ne obravnava zgolj gospodarskih in ekoloških sistemov. To spremembo v pojmovanju je močno spodbudilo tudi zavedanje o veliki degradaciji okolja, revščini, socialnih motnjah in humanitarnih krizah, ki so in še vedno pretresajo svet (Deželan in Zimšek, 2015).

Cilj trajnostnega razvoja je tako v zagotavljanju dobrih pogojev za življenje vseh živih bitij in ohranjanja življenja. Predpostavlja, da morajo biti varovanje okolja, razvoj gospodarstva in obstoj ter razvoj družb in kultur nujno povezani ter potekati usklajeno. Prav zaradi tako daljnosežnih ciljev je trajnostni razvoj zelo zahteven cilj, s katerim imajo mnoge države tako na individualni kot na sistemski ravni precejšnje težave. Med drugim gre za vprašanje trajnostnega vedenja, ki je »vedenje, ki zajema vrednote, norme, prepričanja, občutke odgovornosti ljudi v dejanjih, ki so osredotočena na zagotavljanje dobrobiti vseh živih bitij tako sedanjih kot prihodnjih generacij« (Thomas in Muga, 2014).

Da so mladi eden od ključnih nosilcev trajnostnega vedenja, je danes jasno že bolj ali manj vsakomur. V zadnjih nekaj desetletjih so namreč teme z izrazito etično komponento postale osrednji dejavnik družbenega in političnega angažiranja mladih. Trajnostno vedenje in vrednote poudarjajo številne pobude, povezane na eni strani z zaščito okolja (npr. bojkotiranje uporabe plastičnih vrečk, manjša uporaba plastike, nakupovanje lokalno, »zerowaste« ipd.) in na drugi strani s socialno pravičnostjo, kot je na primer »fair trade« (enakopravno trgovanje). Koncept trajnostnega načina delovanja je torej tesno povezan tudi s konceptom družbene odgovornosti (Cooper in Vargas, 2004; Brandon in Lombardi, 2005). Gibanje za podnebno pravičnost in »fenomen« Grete Thunberg, trgovsko partnerstvo »pravična trgovina« (fair trade), katerega cilja sta zagotavljanje pravičnosti v proizvodnji in trgovanju ter s tem povezano odpravljanje revščine, protirasistično gibanje »Življenja temnopoltih štejejo«, gibanje »#jastudi« so samo nekatere izmed pobud, kjer je v ospredju problematika varovanja okolja, socialne pravičnosti, nediskriminiranja, medgeneracijske solidarnosti itn. Ta gibanja in pobude – v Sloveniji zagotovo izstopa okoljska akcija *Očistimo Slovenijo* – predstavljajo enega od najpomembnejših »sprožilcev« tako participacije kot tudi splošne družbene angažiranosti, predvsem ko gre za mlade.

To je hkrati evidentno iz rezultatov mednarodnih raziskav na širšem vsebinskem področju državljanske vzgoje (Schulz idr., 2018). Te raziskave kažejo, da predstavlja trajnostno vedenje pomembno usmeritev »moralnega kompasa« mladih. To potrjujejo tudi *Mednarodna raziskava državljske vzgoje in izobraževanja IEA* (ICCS, 2016), ki razkriva pozitiven trend pripisovanja pomembnosti trajnostnega vedenja med mladimi (glej Šimenc idr., 2015; Klemenčič Mirazchijski in Novak, 2019). Tudi iz tega razloga obstaja več pobud mednarodnih organizacij, ki aktivnemu državljanstvu namenjajo posebno pozornost. Med bolj odmevnimi velja izpostaviti iniciativo *Izobraževanja za demokratično državljanstvo* Sveta Evrope ter iniciativo globalnih kompetenc Organizacije za ekonomsko sodelovanje in razvoj OECD, za večino pa velja precejšnja razširitev področja državljanske vzgoje na teme okoljevarstva in družbene odgovornosti ter premik poudarka od znanja k državljskim vrlinam in h kompetencam demokratičnega državljanstva. Za primerno trajnostno delovanje mladih so tako pomembni (1)

ozaveščenost oz. znanje o določeni problematiki, (2) vrednostna orientacija, ki pa ob poprejšnjem znanju predstavlja dobro osnovo za (3) vedenje, ki predstavlja najbolj vidno demonstracijo trajnosti. V skladu s temi tremi najpogostejše izpostavljenimi dimenzijami državlanske vzgoje predstavljamo tudi rezultate naše raziskave.

12.2 Trajnostna ozaveščenost

Ozaveščenost oziroma zavedanje o stanju okolja, trajnosti gospodarskih aktivnosti in trajnostnem delovanju družbe (tj. delovanju demokratičnih institucij, skrb za ranljive, družbena kohezija) je pomemben element trajnostnega delovanja državljanov, saj odsotnost zavedanja o aktualnih problemih tudi preprečuje odzivanje na te probleme.

»Ja, zdaj to, kaj je trajnostno, se da 'ful' dolgo razglabljati. To razumem kot vsaj, poenostavljeno, da si ti kot posameznik sposoben preceniti, kaj je bolje za okolje.«

(Ester, 25 let, mlada raziskovalka na področju biologije)

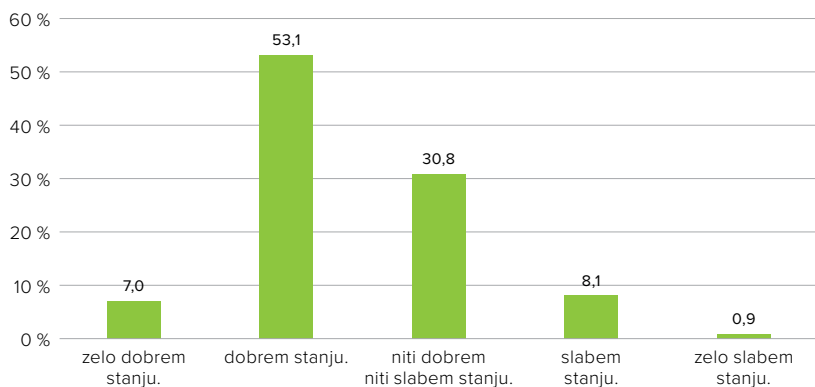
Ko gre za zavedanje o stanju okolja, anketa med mladimi razkriva kljub precejšnji popularnosti aktivistke Grete Thunberg in gibanja za podnebno pravičnost – ki je uspešno organiziralo tudi zborovanja po Sloveniji –, da slovenska mladina vendarle ne prepozna stanja okolja v Sloveniji kot tako problematičnega, kot bi morda pričakovali. Manj kot desetina jih namreč meni, da je okolje v Sloveniji v slabem ali zelo slabem stanju, po drugi strani pa jih več kot 60 % meni, da je v dobrem ali zelo dobrem stanju (glej Grafikon 12.1). Odsotnost občutka problema pomeni tudi manjšo spodbudo nujnosti delovanja v smeri reševanja problema. V tem kontekstu to pomeni, da bi imeli mladi precej večjo spodbudo za delovanje, ki varuje okolje, v kolikor bi dejansko menili, da je okolje ogroženo. T. i. »odložena gratifikacija« namreč zmanjša potrebo po ukrepanju in spremembi vedenja (glej Arbuthnott, 2010).

Ko gre za zavedanje o stanju okolja, anketa med mladimi razkriva, da slovenska mladina vendarle ne prepozna stanja okolja v Sloveniji kot tako problematičnega, kot bi morda pričakovali.

Grafikon 12.1:

Percepcija stanja okolja v Sloveniji.

Kako na splošno ocenjuješ stanje okolja v Sloveniji? Okolje je v ...

Vir podatkov: Mladina 2020.

Če percepcijo stanja okolja pogledamo podrobneje, in sicer po različnih dimenzijah, lahko prepoznamo, da je splošen pogled mladih na stanje okolja pavšalen, saj se ne nanaša na noben konkreten izziv. Po drugi strani, ko gre za konkretnejše vidike okoljske problematike, lahko ugotovimo precej višjo stopnjo dožemanja stanja okolja kot problema (glej Grafikon 12.2). Tako več kot polovica anketirancev dožema kakovost zraka kot srednje, velik ali zelo velik problem. Po drugi strani pa jih le 13 % meni, da kakovost zraka ni problem. Prav tako le petina anketiranih meni, da kakovost pitne vode ni problem, medtem ko jih preko 40 % meni, da je to srednje, velik ali zelo velik problem. Še najbolj pa se to kaže pri dožemanju podnebnih sprememb kot eni izmed najbolj izpostavljenih okoljskih problematik. Ko gre za podnebne spremembe, manj kot 8 % anketirancev meni, da te niso problem, po drugi strani pa preko 40 % anketirancev meni, da so velik ali zelo velik problem, ter preko 70 %, da so srednje velik, velik ali zelo velik problem. Na podlagi predstavljenega lahko ugotovimo,

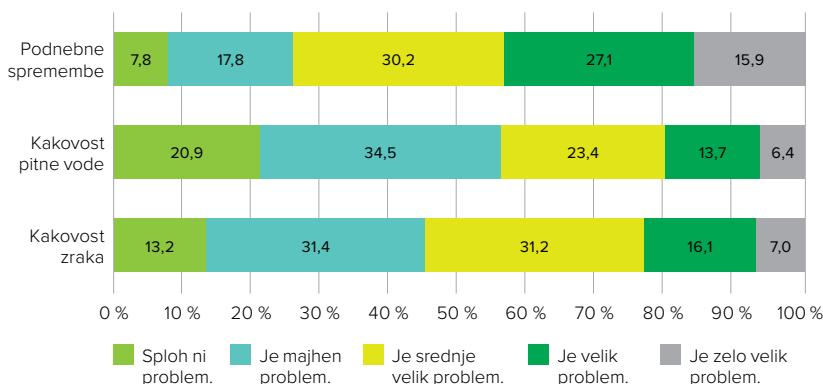
da mladi konkretne aspekte okoljske problematike v precej večji meri prepoznajo kot problematične kot splošno stanje okolja.

Mladi konkretne aspekte okoljske problematike (npr. podnebne spremembe, kakovost zraka, kakovost pitne vode) v precej večji meri prepoznajo kot problematične kot splošno stanje okolja.

Grafikon 12.2:

Percepcija različnih dimenzij stanja okolja v Sloveniji.

Kako problematična se ti zdijo naslednja okoljska vprašanja v Sloveniji?

Vir podatkov: Mladina 2020.

Da mlade precej bolj kot splošno stanje, v katerem je okolje, skrbi človekov vpliv nanj, kaže precej visoka stopnja prepričanja med mladimi, da bomo ljudje okolju povzročili nepopravljivo škodo. Več kot polovica mladih namreč verjame, da to velja ali zelo velja, medtem ko je manj kot 30 % takih, ki menijo, da to ne velja (glej Grafikon 15.13 v prilogi). Tako dojemanje je povezano tako z ravnanjem človeka kot posameznika kot tudi s sistemsko obravnavo okolja in okoljskih problemov. Eden od ključnih določevalcev sistemske obravnave je gotovo ekonomski sistem oziroma sistem družbene produkcije, ki se ga pogosto tudi omenja kot generatorja slabih praks, tako okoljskih kot socialnih. V tem kontekstu se pogosto omenja kapitalistični način proizvodnje (glej Reich, 2015), ki je v Sloveniji v veljavi že dobra

tri desetletja. Ravno njegove slabe prakse in posledične opazke kot »kru-
ti«, »divji«, »brezbrižen«, »neoliberalen« ipd. opozarjajo na učinke eko-
nomskega sistema ter hkrati tudi nujo, da se nad tem sistemom bdi. Prvi
korak do tega je dojemanje njegovih praks in potencialnih negativnih
okoljskih ali socialnih učinkov, ki smo jim bili priča precej tudi v Sloveniji
(npr. primer Kemis, fracking v Prekmurju, odpuščanje delavcev in selitev
proizvodnje v tujino, siljenje v nezakonite delovne prakse in izkoriščanje
delavcev ipd.). V skladu s tem gre razumeti tudi kar kritičen odnos mladih
do kapitalizma. Tretjina jih namreč ima dokaj ali zelo negativno mnenje o
kapitalizmu, le slabih 14 % pa jih ima dokaj ali zelo pozitivno mnenje (glej
Grafikon 12.3). Predstavljena ugotovitev nam kaže na to, da so mladi v
Sloveniji do kapitalizma precej skeptični ali pa vsaj zadržani, kar ustvarja
pogoje kritičnosti in bdenja nad učinki takega načina družbene produkci-
je. S tem so tudi ustvarjeni predpogoji za spremembo vzorcev, ki jih
ustvarja tak način produkcije, spodbuja pa delovanje državljanov (npr. kot
potrošnikov, kot deležnikov v procesu, kot delavcev ipd.).

Mlade precej bolj kot splošno stanje, v katerem je okolje,

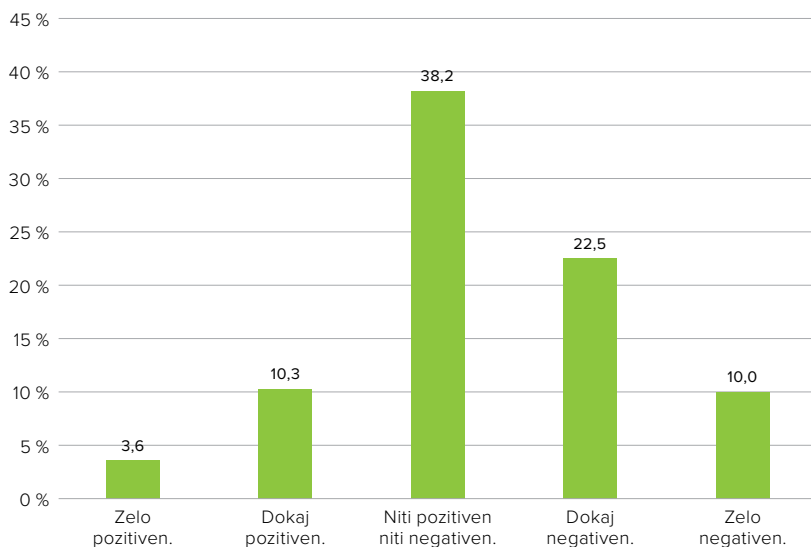
skrbi človekov vpliv nanj, saj jih je precej prepričanih,

da bomo ljudje okolju povzročili nepopravljivo škodo.

Grafikon 12.3:

Dojemanje kapitalizma s strani mladih.

Bi dejal_a, da imaš pozitiven ali negativen občutek, ko pomisliš na kapitalizem?

Vir podatkov: Mladina 2020.

Z načinom družbene produkcije pa je povezano tudi splošno družbeno delovanje oziroma delovanje države, ki je osnovni generator družbene regulacije. V trajnostno visoko naravnanih družbah je družbena regulacija prežeta z demokratičnimi institucijami, ki skrbijo za vključujočnost procesov družbene regulacije ter senzibilnost države (ter posledično njenih politik) za potrebe državljanov, ne glede na njihov političen vpliv. Trajnostno razvite družbe so torej inherentno demokratične, njihova temeljna značilnost pa je visoka raven odzivnosti institucij, vključenosti državljanov, politične deliberacije in tudi solidarnosti. Najbolj trajnostno naravnane družbe izkazujejo tudi največje ravni zadovoljstva z demokracijo (glej Wagner in Schneider, 2009), prav tako pa je raven demokratičnosti tudi indikator trajnosti (glej Ohashi, 2009). Ko pogledamo zadovoljstvo z demokracijo na primeru slovenske mladine, lahko ugotovimo razmeroma nizko stopnjo zadovoljnosti (Grafikon 12.4). Ob približni tretjini anketirancev, ki bi težko dejala, da je zadovoljna ali nezadovoljna, je v letu

2020 več kot 40 % takih, ki so z demokracijo v Sloveniji nezadovoljni, in okoli 26 % tistih, ki so zadovoljni. Presenetljivo se je zadovoljstvo z demokracijo nasploh povečalo; v letu 2020 je bilo predvsem bistveno več mladih zadovoljnih oziroma zelo zadovoljnih z delovanjem demokracije v Sloveniji. Na splošno gledano pa bi vendarle lahko dejali, da deleži zadovoljstva z delovanjem demokracije kažejo, da so posamezniki pozorni na delovanje demokratičnih institucij in tudi kritično ocenjujejo njihovo delovanje, kar je dobra osnova za odgovorno in trajnostno delovanje državljanov.

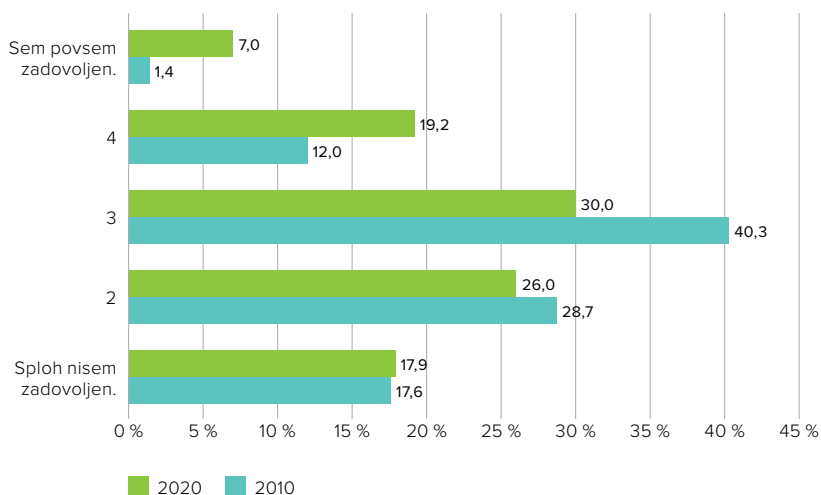
Zadovoljstvo z demokracijo nasploh se je v letu 2020 povečalo;

v letu 2020 je bilo predvsem bistveno več mladih zadovoljnih

oziroma zelo zadovoljnih z delovanjem demokracije v Sloveniji.

Grafikon 12.4:

Zadovoljstvo s stanjem demokracije v Slovenije (v %).

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

12.3 Trajnostna usmerjenost

Poleg zavedanja o stanju okolja, družbenega načina proizvodnje in družbene regulacije (ocena stanja) so pomemben predpogoj trajnostnega delovanja vrednote in stališča mladih glede ključnih aspektov trajnosti. V kolikor so ta namreč »netrajnostno« naravnana, potem ne gre pričakovati vedenja v smeri zagotavljanja trajnosti, temveč prav nasprotno. Da gre za vrednote in prepričanja, ki so globoko zakoreninjena, ni potrebno na dolgo razlagati, vendarle pa ta niso statična in se skozi čas lahko spreminjajo, še posebej ob njihovem sistematičnem naslavljanju s strani najpomembnejših dejavnikov vzgoje v trajnostno naravnano družbo. V nadaljevanju predstavljamo vedenje posameznikov, ki se nanaša na okolje in z okoljem povezane vsebine. V razdelku o političnosti mladih pa podajamo ugotovitve in priporočila glede vedenja mladih, ki se dotikajo njihove vloge v družbi nasploh in sodelovanja v politiki.

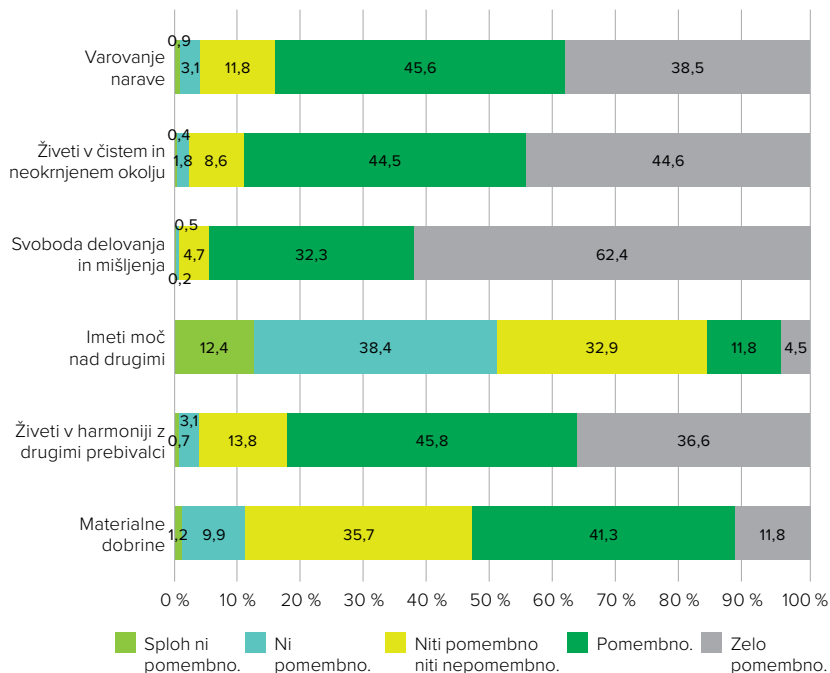
Ko gre za okolje oziroma naravo, se mladi odzivajo zelo zaščitniško in navajajo zelo visok pomen varovanja narave. Močno preko 80 % jih namreč meni, da je varovanje narave pomembno ali zelo pomembno, in le 4 % je takih, ki menijo, da varovanje narave ni pomembno (glej Grafikon 12.5). Skladno s tem je tudi njihovo pripisovanje pomena življenju v čistem in neokrnjenem okolju. Kar slabih 90 % jih namreč meni, da je pomembno ali zelo pomembno živeti v takem okolju, pri čemer zelo velik pomen temu pripisuje skoraj polovica vseh mladih. Po drugi strani zgolj 2,4 % mladih menita, da temu ni tako in da živeti v čistem in neokrnjenem okolju ni pomembno. Spodbudno, a hkrati zaskrbljujoče je dejstvo, da vse več mladih meni, da je pomembno ali zelo pomembno varovati naravo, saj je v primerjavi z letom 2010 leta 2020 bilo takih, ki verjamejo, da je to pomembno ali zelo pomembno, kar 14 % več. To dejstvo je seveda blagodejno za višjo raven trajnostnega delovanja mladih, je pa hkrati verjetno tudi posledica objektivne degradacije okolja v zadnjem desetletju, ki so jo zaznali tudi mladi (glej Grafikon 15.14 v prilogi).

Ko gre za okolje oziroma naravo, se mladi odzivajo zelo

zaščitniško in navajajo zelo visok pomen varovanja narave.

Grafikon 12.5:

Percepcija mladih o pomembnosti posameznih aspektov življenja posameznika.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Ko gre za bolj ekonomsko plat trajnosti, kjer visoka načelna zavezanost k okolju in družbi začne pridobivati bolj konkretne oblike, lahko ugotovimo, da se to vendarle zrcali tudi pri drugih stališčih. Preko 65 % mladih tako razmišlja, da je pomemben dejavnik pri zaposlitvi to, da je delo, ki se opravlja v okviru zaposlitve, koristno za družbo. Po drugi strani jih dobrih 10 % meni, da to ni pomembno. Ta slika je bila tako v letu 2010 kot v letu 2020 zelo družbeno odgovorno naravnana, je pa ob tem vendarle opaziti rahel dvig že tako visoke družbeno odgovorne naravnosti mladih (glej Grafikon 15.15 v prilogi). Prav tako beležimo visoko stopnjo solidarnosti do drugih, ko gre za vprašanje preferiranja zaposlitve in učinkov, ki jih ta zaposlitev proizvaja. Več kot 68 % mladih namreč meni, da je pomoč drugim dokaj ali zelo pomemben vidik zaposlitve. Tudi ta delež je nekoliko narasel v primerjavi z letom 2010, še bolj spodbudno pa je dejstvo,

da je mladih, ki deklarirano pripisujejo nizek pomen temu aspektu zaposlitve, skoraj polovico manj v letu 2020 glede na leto 2010 (glej Grafikon 15.16 v prilogi). Po drugi strani, ko gre za potrošništvo in pripisovanje pomenu materialnim dobrinam, se ta trajnost, ki kaže okoljevarstven in družbeno odgovoren značaj, nekoliko relativizira. Kar 53 % odstotkov mladih namreč meni, da so materialne dobrine v življenju posameznika pomembne ali zelo pomembne (glej Grafikon 12.5). Po drugi strani je takih, ki materialnim dobrinam ne pripisujejo večjega pomena, le dobra desetina. Nekoliko manjši delež mladih, čeprav še vedno zaskrbljujoč del, izkazuje precejšnje zanimanje za nakupovanje, ki skozi potrošništvo netrajnostne prakse kopičenja materialnih dobrin tudi spodbuja. Pri tem ni spodbudno dejstvo, da je takih, ki jih nakupovanje ne zanima, le dobrih 20 % (glej Grafikon 15.17 v prilogi).

Verjetno še bolj relevanten element trajnosti pa je zavedanje pomena nekaterih postulatov demokratične skupnosti. Tako je pripisovanje pomena svobodi delovanja in mišljenja s strani mladih izjemno visoko in se je tudi v zadnjem desetletju močno povečalo. V letu 2020 namreč kar dobrih 94 % mladih meni, da je svoboda delovanja in mišljenja pomembna ali zelo pomembna, kar predstavlja 14-% skok v primerjavi z letom 2010. Da je premik še večji, ugotovimo ob poudarku, da je razlika ustvarjena izključno na račun tistih, ki menijo, da je to zelo pomembno (glej Grafikon 12.5 zgoraj in Grafikon 16.18 v prilogi). Hkrati je za odprt in delujoč demokratičen prostor pomembna kohezija med državljani in sposobnost dialoga. Harmoničnost življenja z drugimi je tako pomemben aspekt trajnostno naravnane skupnosti, saj je marsikatero odločitev o odrekanju ali boleči spremembi zakoreninjenih vedenj precej lažje oblikovati, sprejeti in udejanjiti, če je to storjeno v harmoniji z drugimi. Tako razmišljajo tudi mladi, saj jih je več kot 80 % pripisalo precejšen ali visok pomen življenju v harmoniji z drugimi prebivalci (glej Grafikon 12.5). To sovпада tudi s tendenco mladih po obvladovanju drugih, saj je zgolj dobrih 15 % izrazilo prepričanje, da je pomembno ali zelo pomembno imeti moč nad drugimi. Takih, ki se odkrito s tem ne strinjajo, je dobrih 50 %, kar pa pomeni vendarle nekoliko zmanjšanje v primerjavi z letom 2010. Predvsem skrbi dejstvo, da je trdna prepričanost (*'sploh ni pomembno'*), da to sploh ni pomembno, v letu 2020 za več kot 10 % nižja v primerjavi z

letom 2010 (glej Grafikon 15.19 v prilogi). Posledično bi lahko dejali, da je netolerantnost do avtoritarnih vzorcev v letu 2020 nižja od tiste v letu 2010, kar pa gotovo ni dober znak.

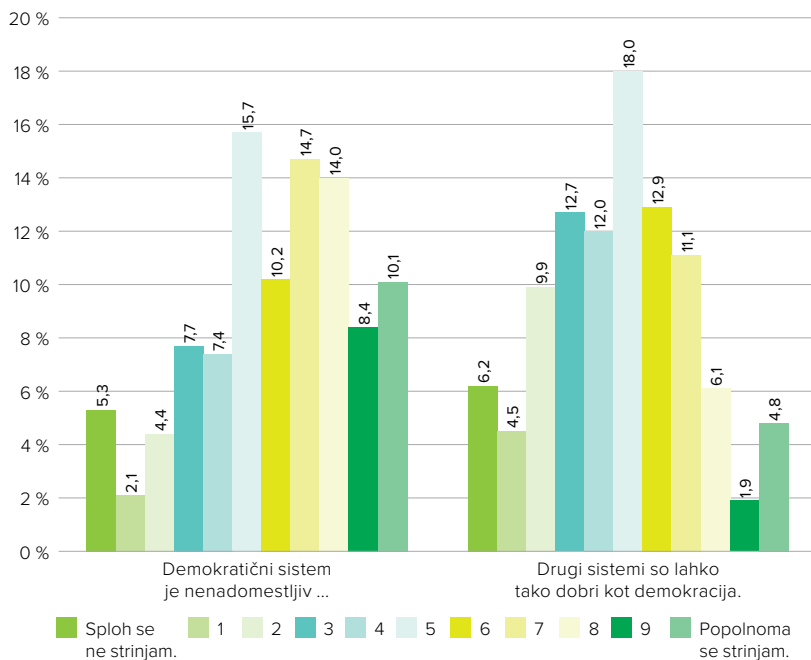
Lahko bi dejali, da je netolerantnost do avtoritarnih vzorcev

v letu 2020 nižja od tiste v letu 2010, kar pa gotovo ni dober znak.

Dana ugotovitev sovпада z ugotovitvami glede nenadomestljivosti demokratičnega sistema in obstoja alternativ demokraciji. Ko gre za doje-manje demokratičnega sistema kot nenadomestljivega sistema, lahko ugotovimo, da je le malo mladih v to trdno prepričanih. Čeprav se k tej trditvi nagiba večina mladih, je manj kot 30 % takih, ki se z njo močno strinjajo. Podobno velja za prepričanje, da obstajajo drugi sistemi, ki so lahko tako dobri kot demokracija. Tudi v tem primeru stopnja nestrinjanja s to trditvijo ni tako visoka, kot bi morebiti pričakovali, le dobrih 20 % mladih trdno verjame, da temu ni tako (glej Grafikon 12.6). Skepsa glede primernosti demokracije kot sistema družbene regulacije prepričanja o sprejemljivosti drugih odpira prostor za različne avtoritarne, totalitarne in iliberalne prakse, ki smo jim v zadnjem desetletju priča povsod po svetu, tudi v Evropi (npr. Madžarska). Takšne prakse praviloma odstranjujejo »nepotrebne« elemente demokracije, ki slednjo delajo neučinkovito (npr. razprave, participacije širšega števila deležnikov pri oblikovanju, sprejemanju in izvajanju politik). Po drugi strani je povsem jasno, da to ustvarja nedemokratične razmere in tepta temeljne postulate delovanja demokratične skupnosti, ki so inherentni tudi trajnostno naravnanim družbam, kar ne nazadnje poudarja že sama *Aarhuška konvencija*.

Grafikon 12.6:

Nenadomestljivost demokratičnega sistema in njegove alternative.

Vir podatkov: Mladina 2020.

12.4 Trajnostno delovanje

Trajnostno delovanje je rezultat aktivnega prizadevanja posameznika v smeri uresničevanja določenega cilja, kar pa je posledica trajnostno usmerjenih vrednot in stališč ter tudi zavedanja o trajnostnih in netrajnostnih praksah (znanje). Prav vedenje je tisto, ki manifestira obstoj predpogojev in tudi volje, da se trajnostni cilji zasledujejo v praksi.

Če pogledamo delovanje slovenske mladine v praksi, lahko zaznamo visoke ravni trajnostnega delovanja. Ko gre za ločevanje odpadkov, je ta zelo visoka, saj kar slabih 89 % anketirancev navaja, da dosledno ločuje odpadke (glej Grafikon 12.7). Prav tako preko 66 % mladih varčuje pri elektriki in ogrevanju ter tako smotrno troši energijo, kar ponovno demonstrira

visoko raven trajnosti. To še posebej velja ob upoštevanju dejstva, da je takih, ki tega ne počno, le za dobro desetino. Tudi v primerjavi z letom 2010 je ta delež močno narastel, saj je bilo v letu 2020 kar za četrtno vseh anketirancev takih, ki so varčevali z energijo (glej Grafikon 15.20 v prilogi). Nekoliko manj, pa še vedno visok delež je mladih, ki se izogibajo uporabi plastike za enkratno uporabo. Kar 58 % se namreč plastiki izogiba, le dobrih 15 % pa tega ne počne. Dojemanje tega početja mladih razkriva tudi naslednja izjava ene od intervjuvank.

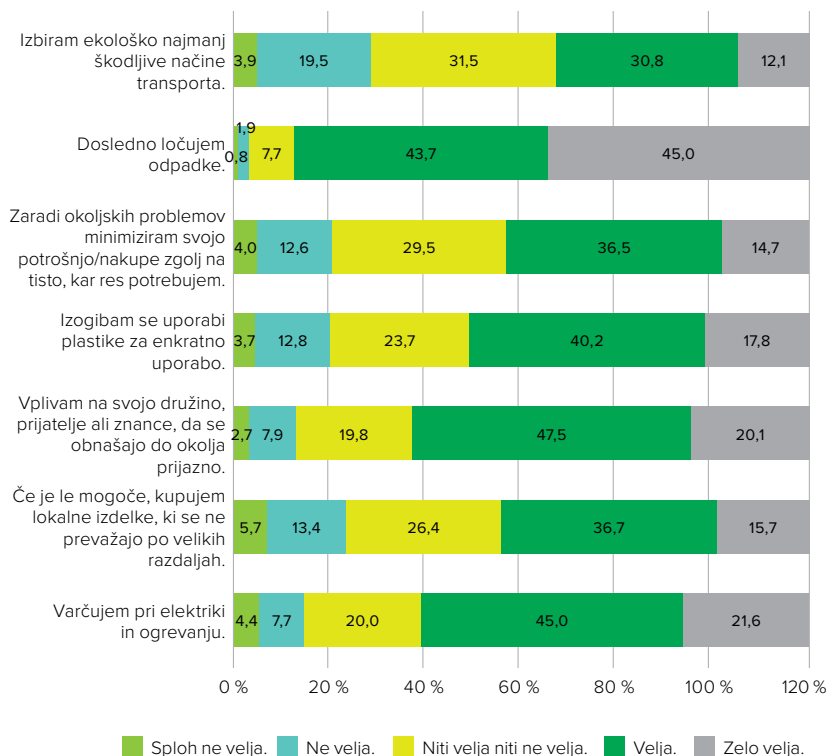
»Sama si pod tem predstavljam plastične vrečke, plastično embalažo in reciklažo ali ponovno uporabo. /.../ To se mi zdi pomembno, saj smo vsi dobili negativen odnos do plastike, ki ni razgradljiva. Vem, kaj to povzroča in je to vse ostane, in na splošno je škodljivo.«

(Maša, 26 let, samostojno zaposlena)

Mladi tudi v veliki meri minimizirajo svojo potrošnjo in kupujejo lokalne izdelke, da bi pustili pozitiven pečat na okolje. Zaradi okoljskih problemov svoje nakupe namreč minimizira več kot polovica anketirancev, prav tako pa jih več kot polovica kupuje lokalne izdelke, ki se ne prevažajo po velikih razdaljah. Tudi delež teh mladih se je v letu 2020 v primerjavi z letom 2010 močno povečal, saj je leta 2020 kar slabih 32 % več takih, ki to počnejo (glej Grafikon 15.21 v prilogi). Nekoliko manjši je delež mladih, ki izbirajo ekološko najmanj škodljive načine transporta, kar pa je bolj posledica ponudbe kot povpraševanja, saj je transportna ponudba za celotno prebivalstvo v Sloveniji zelo omejena in ne omogoča trajnostnih izbir. Kljub temu kar 43 % mladih pravi, da izbirajo ekološko najmanj škodljive alternative.

Grafikon 12.7:

Trajnostno vedenje, ki je vezano na okolje.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Kot je bilo že podrobneje obravnavano v poglavju o potrošnji, je tudi ta lahko primer zelo družbeno odgovornega in trajnostnega delovanja. Tudi v tem primeru velik delež (tj. 49,5 %) mladih poroča, da so že oziroma bi kupovali določene izdelke iz političnih, etičnih ali okoljskih razlogov (pozitivna trajnostna potrošnja). V primerjavi z letom 2010 je bilo v letu 2020 skoraj za 20 % več takih (glej Grafikon 15.22 v prilogi). Prav tako je močno razširjena praksa potrošniškega bojkotiranja, saj je več kot 46 % takih, ki so že oziroma bi bojkotirali nakup določenih izdelkov ali storitev zaradi političnih, etičnih ali okoljskih razlogov (negativna trajnostna potrošnja). Tudi v tem primeru je bil zabeležen velik porast takih, saj je v primerjavi z letom 2010 v letu 2020 kar 15 % več posameznikov, ki so to že storili ali bi bili pripravljeni to storiti.

Da je trajnostno vedenje lahko »nalezljivo«, kažejo številni primeri, saj lahko z zgledi – ki so pomemben element socializacije – posameznik vpliva na trajnostno delovanje okolice. V skladu s tem nas je zanimalo, v kolikšni meri mladi poskušajo vplivati na svojo družino, prijatelje ali znance, da se obnašajo do okolja prijazno. Kar dobrih 67 % mladih poskuša na svojo okolico vplivati, da bi ravnala čim bolj okolju prijazno, in le okoli desetina mladih tega ne počne. Ponovno se ob tem zelo pozitivnem podatku zelo spodbudna kaže tudi ugotovitev, da je ta visok delež narastel v zadnjih desetih letih, saj je bilo leta 2010 takih le 37 % mladih, kar je za dobrih 30 % manj kot danes. Prav tako je takih, za katere to sploh ne velja, skoraj dvakrat manj, kar pomeni, da sta trajnostna zavest in delovanje mladih v zadnjem desetletju močno napredovala (glej Grafikon 15.23 v prilogi). »Nalezljivost« tega vedenja, ki je pravzaprav življenjski moto, najlepše kaže naslednja izjava ene od sogovornic.

»Novo trajnostno vedenje, ki ga želim razviti, pa je trud, ker menim, da se samo s trdom in z vztrajnostjo dosežejo najlepše stvari v življenju (izobrazba, zdravje, dobra služba, zdravi odnosi ...) /.../.«

(Daša, 25 let, mlada podjetnica, študentka)

Trajnostna zavest in trajnostno delovanje mladih

sta v zadnjem desetletju močno napredovala.

12.5 Ključne ugotovitve in priporočila

Ključne ugotovitve v zvezi s trajnostno usmerjenostjo in z vedenjem lahko strnemo v naslednjih točkah:

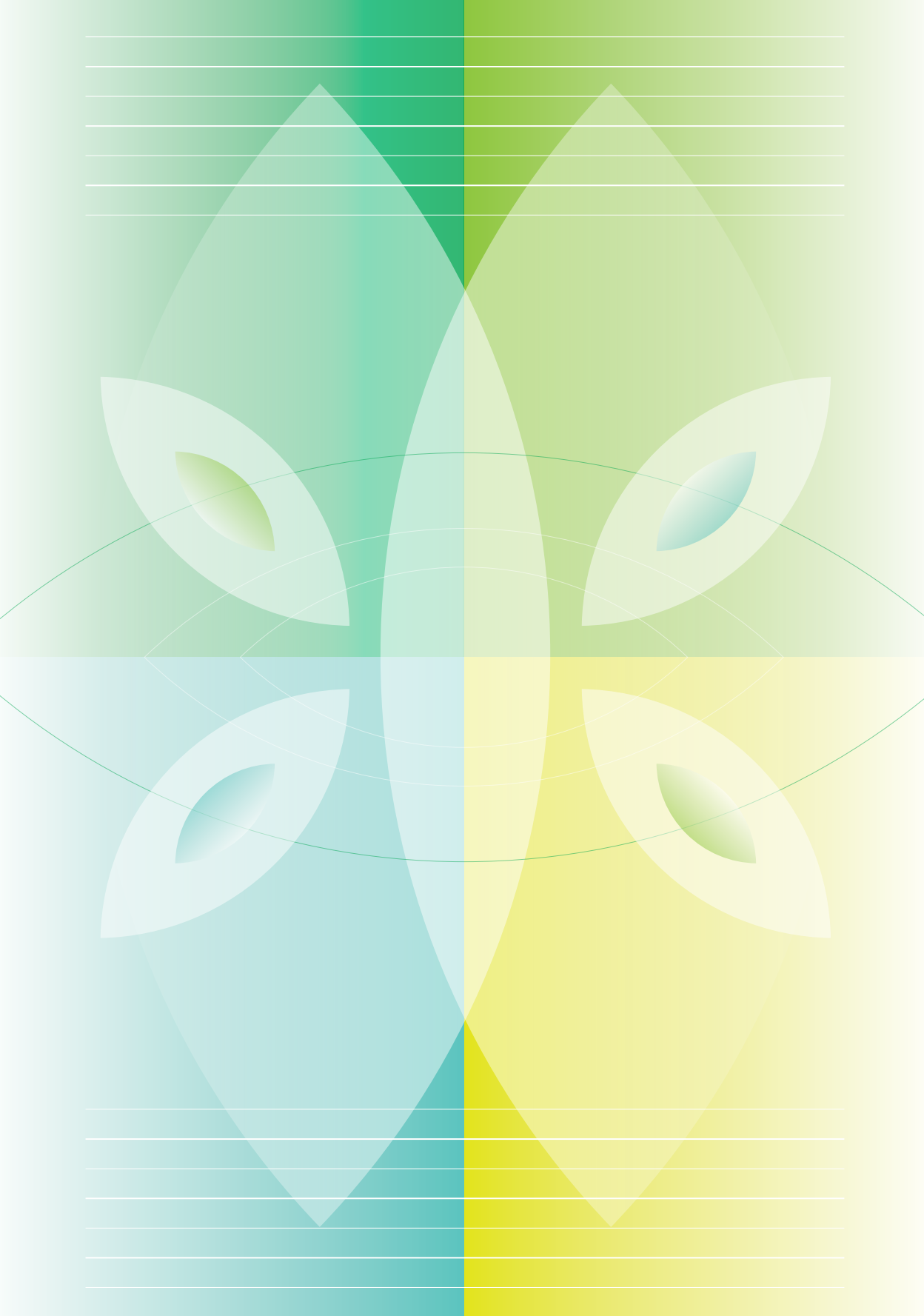
1. Mladi stanja okolja v Sloveniji ne prepoznavajo kot problem, saj jih le desetina meni, da je v slabem ali zelo slabem stanju. Po drugi strani, ko gre za konkretnejše vidike okoljske problematike, mladi prepoznavajo okoljske izzive, še posebej ko gre za podnebne spremembe.
2. Slovenska mladina je kritična do delovanja kapitalističnega sistema proizvodnje in demokracije ter ju razume prevladujoče negativno (kapitalizem) ali gleda nanju z nezaupanjem (demokracija).
3. Mladi so zelo visoko usmerjeni k varovanju narave in življenju v čistem ter neokrnjenem okolju ter temu pripisujejo zelo visok pomen. Prav tako pripisujejo visok pomen pozitivnim učinkom njihove zaposlitve za družbo in posameznike, kar pa se ne zrcali v njihovem pripisovanju razmeroma velikega pomena materialnim dobrinam in potrošništvu.
4. Netolerantnost do avtoritarnih vzorcev, ko gre za pomen posedovanja moči nad drugimi, je v letu 2020 za več kot 10 % nižja od tiste v letu 2010. Prav tako je trdna prepričanost v to, da je demokracija edini sprejemljiv sistem družbene regulacije, relativno nizka. Enako velja za nestrinjanje s tem, da obstajajo enakovredne alternative demokraciji.
5. Trajnostno delovanje mladih je na zelo visoki ravni ne glede na vidik trajnosti. Hkrati je raven trajnostnega delovanja od leta 2010 drastično poskočila in močno zmanjšala deleže tistih, ki se ne vedejo trajnostno.
6. Pomemben dejavnik omejevanja trajnostnega ravnanja mladih je omejena infrastruktura oziroma ponudba trajnostnih alternativ (npr. transport, dobrine, storitve).

Na tej osnovi lahko podamo naslednja temeljna priporočila za usmerjanje javnih politik:

1. Trajnostno vedenje, vrednote in stališča ter zavedanje o trajnostnih izzivih je potrebno nadalje krepiti v kurikulumih formalnega in neformalnega izobraževanja bodisi kot vsebine celostne državljanske vzgoje bodisi kot posebne vsebine posameznih projektov in programov.
2. Zagotoviti je potrebno primerne infrastrukturne pogoje, da se bodo trajnostne preference mladih lahko tudi manifestirane v trajnostnem delovanju (npr. transportne izbire, odgovorno potrošništvo ipd.).
3. Veliko pozornost je potrebno posvetiti rahljanju temeljnih demokratičnih postulatov, saj ustvarjajo predpogoje za odobravanje nedemokratičnih, iliberalnih oziroma avtoritarnih praks. To je potrebno storiti z umeščanjem teh vsebin v šolski in obšolski kurikulum ter z dobrimi zgledi v praksi.

12.6 Uporabljena literatura

- Arbuthnott, K. D. (2010). Taking the Long View: Environmental Sustainability and Delay of Gratification Taking the Long View. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 10, 4–22.
- Deželan, T., in Zimšek, M. (2015). Trajnostni razvoj. V Bijuklič, I., Sardoč, M., *Osnovni pojmi in dileme državljanske vzgoje* (zbirka Civitas), 147–151. Ljubljana: i2.
- Klemenčič, E., Mirazchiyski, Plamen, V., in Novak, J. (2019). *Državljska vzgoja v Sloveniji: nacionalno poročilo Mednarodne raziskave državljanske vzgoje in izobraževanja* (IEA ICCS 2016). Ljubljana: Pedagoški inštitut. Dostopno prek: <https://www.pei.si/ISBN/978-961-270-301-1.pdf> (11. 2. 2021).
- Meissner, M. (2019). Against accumulation: lifestyle minimalism, de-growth and the present post-ecological condition. *Journal of Cultural Economy*, 12 (2), 185–200.
- Mladi za podnebno pravičnost (spletna stran). *Mladi za podnebno pravičnost*. Dostopno prek: <https://zapodnebnopravicnost.si/> (11. 2. 2021).
- Ohashi, T. (2009). *Democracy as the Indicator of Sustainability*. OECD. Dostopno prek: <https://www.oecd.org/site/progresskorea/43586956.pdf> (11. 2. 2021).
- Organizacija združenih narodov (2020). *The 2030 Agenda for Sustainable Development*. Dostopno prek: <https://sdgs.un.org/goals> (11. 2. 2021).
- Reich, R. B. (2015). *Saving capitalism: for the many, not the few*. London: Icon Books Ltd.
- Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., in Friedman, T. (2018). *Becoming Citizens in a Changing World: IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016 International Report*. Cham: Springer Nature.
- Statistični urad RS (2020). *Kazalniki ciljev trajnostnega razvoja*. Dostopno prek: <https://www.stat.si/Pages/cilji> (11. 2. 2021).
- Šimenc, M., Sardoč, M., in Mlekuž, A. (2015). *Državljska vzgoja v Sloveniji: nacionalno poročilo Mednarodne raziskave državljanske vzgoje in izobraževanja* (ICCS 2009). Ljubljana: Pedagoški inštitut. Dostopno prek: <https://www.pei.si/ISBN/978-961-270-218-2.pdf> (11. 2. 2021).
- Thomas, K. D., in Muga, H. E. (ur.) (2014). *Handbook of Research on Pedagogical Innovations for Sustainable Development*. Hershey, PA: IGI Global.
- Wagner, A. F., in Schneider, F. (2009). The Quality of Institutions and Satisfaction with Democracy in Western Europe: A Panel Analysis. *European Journal of Political Economy*, 25 (1), 30–41.

MIRAN LAVRIČ IN TIBOR RUTAR

13 VREDNOTE, ZANIMANJA IN STALIŠČA MLADIH

13.1 Splošni trendi na področju vrednot in zanimanj mladih

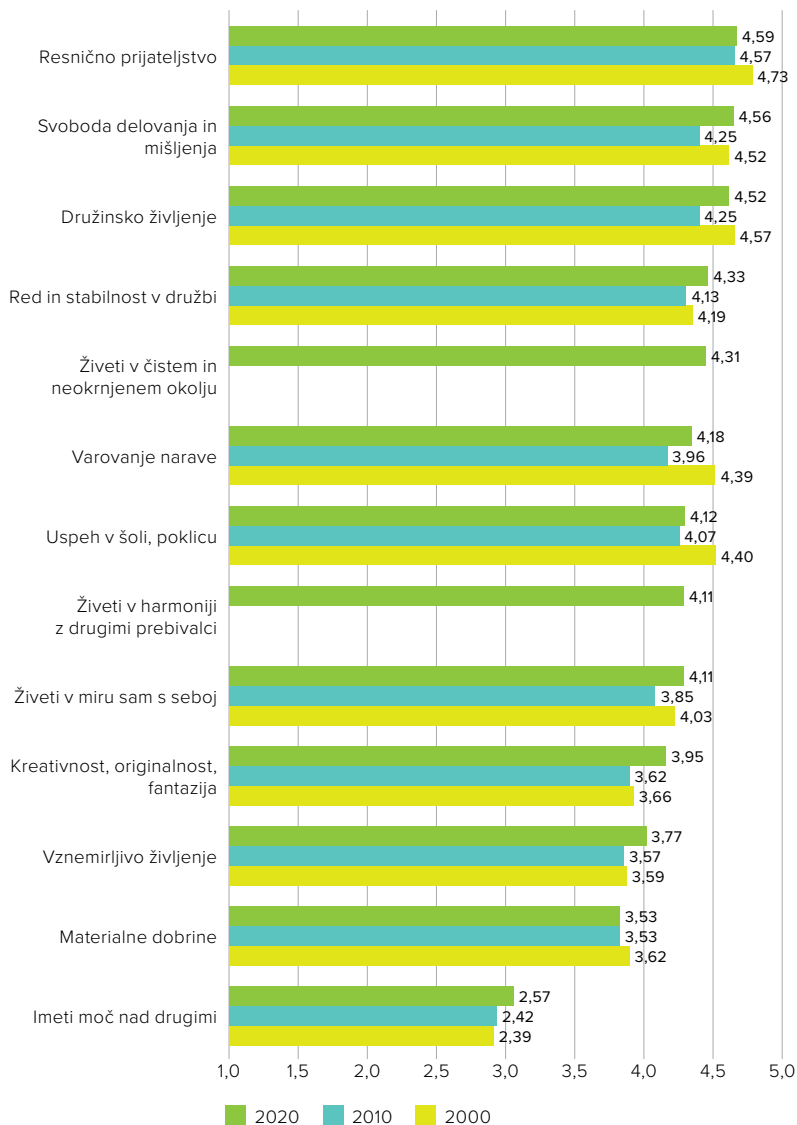
Preučevanje vrednot, zanimanj in stališč mladine v samostojni Sloveniji ima bogat pedigre, saj je bilo sestavni del že prvih sistematičnih raziskav mladine iz devetdesetih let 20. stoletja (prim. Ule, 1996a, 2008; Ule, Miheljak, 1995; Ule, Renner, 1998; Miheljak, 2002). Glavni trend, glede katerega se te starejše raziskave soglasno strinjajo, zadeva preusmeritev mladine iz ukvarjanja z družbo v ukvarjanje s samim seboj (Ule, 1996b: 23). V Sloveniji se je že pred časom zgodil premik od manj oprijemljivih, abstraktnjših, ideološko in celostno zgrajenih vrednotnih sistemov k bolj partikularnim in konkretnim vrednotam, med katerimi prevladuje povečano poudarjanje medosebnih odnosov in kvalitete vsakdanjega življenja (Ule, 1996c: 241). Natančneje rečeno, na vrhu v hierarhiji vrednot slovenske mladine so bili na koncu prejšnjega stoletja zdravje, resnično prijateljstvo, družinsko življenje, varovanje narave, osebni uspeh v šoli ali poklicu ter svoboda mišljenja in delovanja (Ule, 1996c: 243; Ule, Kuhar: 2002). Ob tem smo pričakovano opazili odklon mladih od zanimanja za področja politike in političnih dogodkov, vere in verskega življenja ter vojske in vojaških zadev (Ule, 1996c: 257; Miheljak, 2002: 243).

Kako se je vrednotna hierarhija spremenila v novem tisočletju, od leta 2000 do 2020? Iz prikaza je jasno razvidno, da na nivoju hierarhije vrednot skozi celotno dvajsetletno obdobje ni prišlo do večjih sprememb, hierarhija namreč ostaja nespremenjena.

Grafikon 13.1:

Pomembnost posameznih vrednot slovenske mladine v obdobju 2000–2020.

Kako pomembne so naslednje stvari v tvojem življenju?

Viri podatkov: *Mladina 2000, Mladina 2010, Mladina 2020.*

Opomba: Pomembnost vrednot smo merili s 5-stopenjsko lestvico (1 – sploh ni pomembna; 5 – zelo pomembna).

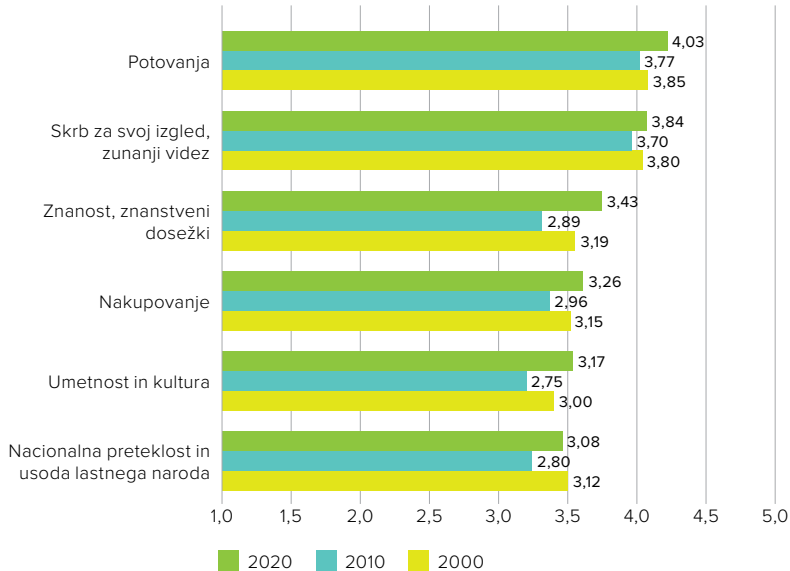
Poudariti velja, da vrednote, ki jim slovenska mladina daje največjo težo, niso medsebojno protislovne in se dopolnjujejo. Na družbeni ravni mladim največ pomenita stabilnost in čisto okolje, na osebni pa družinsko življenje, prijateljstvo, poklicni ali šolski uspeh in dovolj individualne svobode. To so vrednote tradicionalizma in zasebnosti (po Ule, Kuhar, 2000: 55). Pri tem se porajata vsaj dve vprašanji. Prvič, mar ni potreba po materialnih dobrinah v napetosti z željo po čistem okolju? Je, toda pozorni moramo biti, da je skupaj s prevlado (*'imeti moč nad drugimi'*) na dnu prioritet slovenske mladine. Leta 2020 se je slednja sicer nekoliko povečala, a je absolutno gledano še vedno daleč za vsemi ostalimi. Poleg tega, in kot bomo natančneje videli v nadaljevanju, v primerjavi z letom 2000 današnja mladina višje ceni predvsem kreativnost, nekoliko manj (a še vedno visoko) pa poklicni in šolski uspeh. Drugič, red in stabilnost, ki ju slovenska mladina visoko vrednoti, imata lahko različne valence – privzameta lahko bolj avtoritarno in konservativno ali bolj liberalno in svobodnjaško obliko. Za kaj gre v našem primeru? Dodatne analize kažejo, da je korelacija med vrednoto reda in stabilnosti ter (liberalno) vrednoto svobode delovanja in mišljenja zelo močna ($r = 0,54$; $p < 0,01$). Poleg tega red in stabilnost nista statistično značilno povezana s političnim avtoritarizmom. Sklenemo lahko, da si slovenska mladina ne želi takšnega reda in stabilnosti, kot ga nekateri zagovorniki desne konservativne politike obljublajo s svojimi predlaganimi družbenimi ureditvami.

Podobno sliko kažejo tudi primerjave ocen interesnih področjih med vsemi tremi raziskavami v zadnjih 20 letih. Hierarhije interesov v vseh treh raziskavah, posebej pa v *Mladini 2000* in *2020*, so na las podobne. Najvišji interes je za področji potovanja in skrbi za zunanji izgled. Zanimanje za znanost, ki je od leta 2010 sicer izrazito narastlo, je nižje na hierarhiji. Tesno za njim so nakupovanje, umetnost in kultura ter nacionalna preteklost. Rezultati na področju interesov mladih potrjujejo trend prevlade interesov, vezanih na posameznikovo vsakdanje, individualno bivanje, nad drugimi bolj javnimi zanimanji, denimo za znanost, umetnost in nacionalno preteklost.

Grafikon 13.2:

Zainteresiranost mladih za posamezna področja v obdobju 2010–2020.

Koliko se zanimaš za vsako od navedenih področij?

Viri podatkov: Mladina 2000, Mladina 2010, Mladina 2020.

Opomba: Zainteresiranost mladih za navedena področja smo merili s 5-stopenjsko lestvico (1 – sploh me ne zanima; 5 – zelo me zanima).

Sklenemo lahko, da se od leta 2000 do leta 2020 ni zgodil bistven premik niti pri vrednotah niti pri zanimanjih slovenske mladine. Z izjemo znanosti, ki je glede na leto 2010 danes za las pred nakupovanjem, hierarhija vrednot in zanimanj ostaja stabilna.

Na lestvici vrednot in zanimanj mladih že vsaj dvajset let prevladujejo elementi zasebne sfere, kot so prijateljstvo, družina in svoboda delovanja, bistveno manj pa so mladim blizu širše družbene teme, kot je na primer usoda lastnega naroda. Precej tuje so mladim tudi, vsaj na deklarativni ravni, vrednote materializma in moči.

Kljub temu relativne spremembe niso povsem zanemarljive. Dodatne analize kažejo, da sta se najizraziteje povečali vrednoti kreativnosti (*'kreativnost, originalnost, fantazija'*) in prevlade (*'imeti moč nad drugimi'*). Enako izrazito se je povečalo zanimanje za znanost. Po drugi strani pa sta se vrednoti individualnega uspeha (*'uspeh v šoli, poklicu'*) in varovanja narave najizraziteje skrčili. Slovenija je v zadnjih 20 letih navkljub veliki recesiji s konca prvega desetletja 21. stoletja doživela poglobljen ekonomski razvoj.¹ Toda v nasprotju s pričakovanji, ki bi jih na ozadju tega utegnili imeti, najizrazitejših relativnih sprememb v vrednotah in zanimanjih mladine ne moremo v celoti razložiti s slovenskim razvojem. Namreč, v skladu z Inglehartovo modernizacijsko teorijo bi ob takšnem ekonomskem razvoju pričakovali dodaten premik vrednot slovenske mladine v postmaterialistično smer (Inglehart in Welzel, 2005), torej ne k povečanju poudarjanju moči in zmanjšanemu zanimanju za varovanje narave, marveč obratno. Toda kljub temu, in kot je razvidno iz prikaza, so ostali, manj izraziti premiki (na primer povečanje zanimanja za umetnosti in kulturo, vznemirljivo življenje in potovanja ter zmanjšanje zanimanja za materialne dobrine in osebni uspeh) vendarle skladni z Inglehartovo teorijo in s slovenskim ekonomskim razvojem.

V tem oziru je razsvetljujoča dodatna analiza relativnih sprememb v vrednoti prevlade (*'imeti moč nad drugimi'*), ki jemlje v ozir geografsko neenakomernost. Tako v urbanem središču Slovenije, Ljubljani, sploh ni bilo nobene spremembe (0 %). Tudi v Mariboru je razmeroma skromna (6 %). Nadpovprečno povečanje se je zgodilo v majhnih naseljih z manj kot 2000 prebivalcev ter med 2000 in 10.000 prebivalcev: v prvih sprememba znaša 9 %, v slednjih pa kar 15 %. To ni presenetljivo, če imamo v mislih dejstvo, da so to okolja, kjer je bil za razliko od urbanih središč gospodarski razvoj manj izrazit.

Pomik v individualnost in zasebnost, ki smo ga že omenili, nadalje odpira vprašanja, vezana na osebnostne dimenzije, pri čemer v ospredje stopa

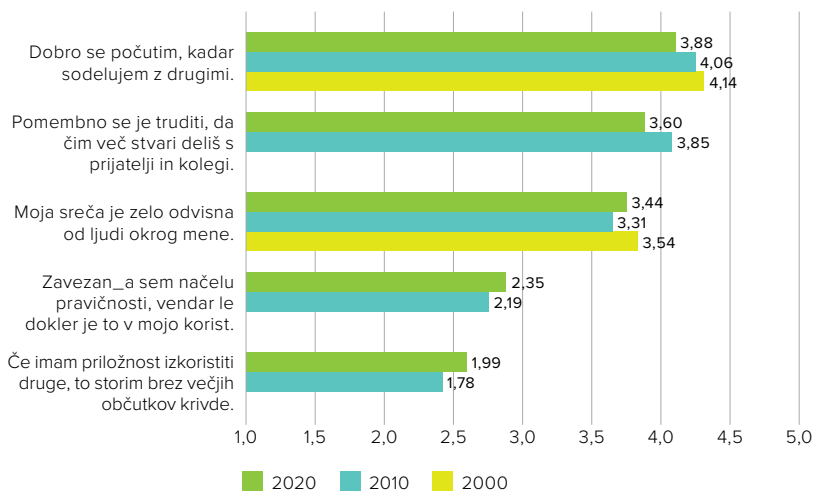
1 Če upoštevamo pariteto kupne moči, je realni, za inflacijo popravljeni slovenski BDP leta 2000 znašal približno 26.000 \$ na prebivalca, medtem ko danes realni BDP stoji že pri skoraj 39.000 \$ na prebivalca (podatki Svetovne banke).

distinkcija med usmerjenostjo na sebe in usmerjenostjo v skupino oz. individualistična in kolektivistična orientacija. Če primerjamo spremembe v povprečnih ocenah strinjanja mladih s postavkami glede individualizma ('zavezan_a sem načelu pravičnosti, vendar le, dokler je to v mojo korist' in 'če imam priložnost izkoristiti druge, to storim brez večjih občutkov krivde') in kolektivizma ('dobro se počutim, kadar sodelujem z drugimi' in 'moja sreča je zelo odvisna od ljudi okrog mene') v zadnjih 20 ali 10 letih, najprej ugotovimo, da so danes še vedno močnejše druge. Še več, ocena ene od postavk se je odbila od dna leta 2010 in stabilizirala pri 3,4 (glej povprečno oceno za 'moja sreča je zelo odvisna od ljudi okrog mene').

Grafikon 13.3:

Povprečne vrednosti strinjanja s postavkami individualistične oz. kolektivistične usmerjenosti, 2000–2020.

Našteti je nekaj trditvev. S pomočjo lestvice oceni, v kolikšni meri veljajo zate.

Viri podatkov: Mladina 2000, Mladina 2010, Mladina 2020.

Opomba: Strinjanje mladih z navedenimi trditvami smo merili s 5-stopenjsko lestvico (1 – sploh ne velja zame; 5 – zelo velja zame).

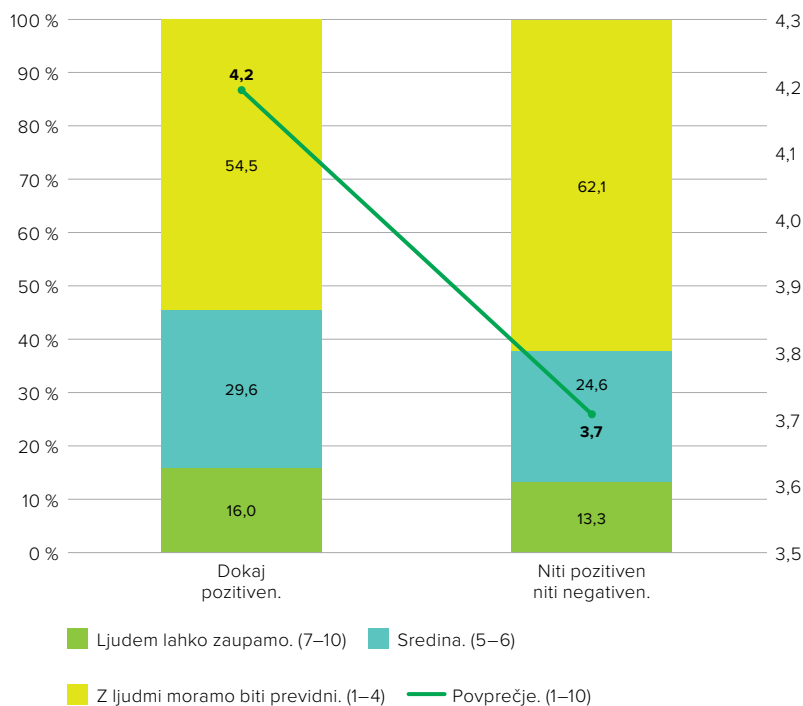
Toda – ključno – iz prikaza je obenem razvidno, da se v primerjavi z letom 2000 in 2010 kolektivizem slovenske mladine relativno gledano krha (glej povprečno oceno za *'dobro se počutim, kadar sodelujem z drugimi'*). Obenem sta obe postavki individualizma od leta 2010 narastli. Skratka, spremembe se vršijo. Glede na družbenoekonomski razvoj Slovenije je ta izsledek pričakovan. Po eni strani je v sodobnih dinamičnih gospodarstvih, kot je slovensko, ekonomska negotovost ravno za mlade višja kot sicer, kar krepi občutke tekmovalnosti in egoizma, postavljanja lastnega položaja pred položaj drugih. Po drugi strani pa ekonomski razvoj utrdi individualizem tudi zato, ker krha tradicionalne skupnostne podporne mreže in pomen tesnih družinskih odnosov. Premik slovenske mladine v smer individualizma je skladen z ugotovitvami iz kasnejših razdelkov tega poglavja, denimo izrazitim povečanjem občutka osamljenosti med mladimi v letošnjem letu.

Zanimivo in bolj presenetljivo je, da se je v zadnjih desetih letih med mladimi občutno zmanjšalo posplošeno zaupanje, kot lahko razberemo iz spodnjega grafikona. Dodatne analize kažejo, da posplošeno zaupanje le rahlo in nekonsistentno korelira z indikatorji individualizma. S tega zornega kota torej upada zaupanja ne gre povezovati z individualizacijo mladih. Te povezave ne predvideva niti že omenjena Inglehartova modernizacijska teorija, po kateri bi ugotovljeni premik k vrednotam samoizražanja pravzaprav moralo spremljati povečanje in ne zmanjšanje posplošenega zaupanja.

Grafikon 13.4:

Relativne spremembe v posplošenem družbenem zaupanju mladih v obdobju 2010–2020.

Če ocenjuješ v celoti, ali bi rekel_la, da je treba biti z ljudmi previden_na, ali pa meniš, da večini ljudi lahko zaupamo? (1–10)

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

To pa ne pomeni, da je ugotovljeni upad zaupanja nerazložljiv. Del odgovora se zelo verjetno skriva v usihanju tradicionalnih virov zaupanja, kot je na primer religija. Višje stopnje posplošenega zaupanja korelirajo s pogostejšim obiskovanjem verskih obredov ($r = 0,10$; $p < 0,01$), ki pa – kot bomo videli kasneje v poglavju – iz leta v leto upada. Erozija tradicionalnih virov zaupanja seveda nikakor nujno ne pomeni usihanja splošnega zaupanja. Gre predvsem za to, da se morajo ob prehodu v bolj individualizirano obliko modernosti tradicionalni viri nadomestiti z novimi viri zaupanja. Predvsem tukaj merimo na eksistencialno gotovost, ki je tudi v Inglehartovem modelu ključen napovednik posplošenega zaupanja. V

naših podatkih je nižje posplošeno zaupanje dejansko povezano z večji strahovi glede pomanjkanja denarja ($r = -0,12$; $p < 0,01$), glede stanovanjskega vprašanja ($r = -0,07$; $p < 0,05$) in glede morebitne izgube zaposlitve ($r = -0,06$; $p < 0,05$). Prav tako imajo manj posplošenega zaupanja mladi, ki v večji meri občutijo stres ($r = -0,10$; $p < 0,01$). Če bo Slovenija mladim uspela zagotoviti višje ravni ekonomske varnosti in širšega občutka eksistencialne varnosti, lahko torej pričakujemo tudi višje ravni posplošenega družbenega zaupanja med mladimi, to pa bo nedvomno, to potrjujejo številne sociološke raziskave, imelo zelo pozitivne povratne učinke na dolgoročni družbeni razvoj.

Omeniti velja še ksenofobijo kot zelo pomemben korelat splošnega zaupanja v ljudi. Po naših podatkih je višje zaupanje povezano z bistveno bolj pozitivnim odnosom do migrantov ($r = 0,29$; $p < 0,01$), beguncev ($r = 0,22$; $p < 0,01$) in Romov ($r = 0,10$; $p < 0,01$). Čeprav je odnos med posplošenim zaupanjem v ljudi in ksenofobijo nedvomno kompleksen, lahko iz tega sklepamo, da razpihovanje ksenofobije škodi posplošenemu zaupanju v ljudi med mladimi.

V zadnjem desetletju se na ravni vrednot in stališč mladih kaže trend individualizacije, ki ga spremlja tudi upad posplošenega zaupanja v druge ljudi. Slednje je med drugim povezano z različnimi vidiki ksenofobije in s strahovi mladih glede denarja, kariere in stanovanjske problematike.

13.2 Problemi mladih in njihove vizije (osebne/družbene) prihodnosti

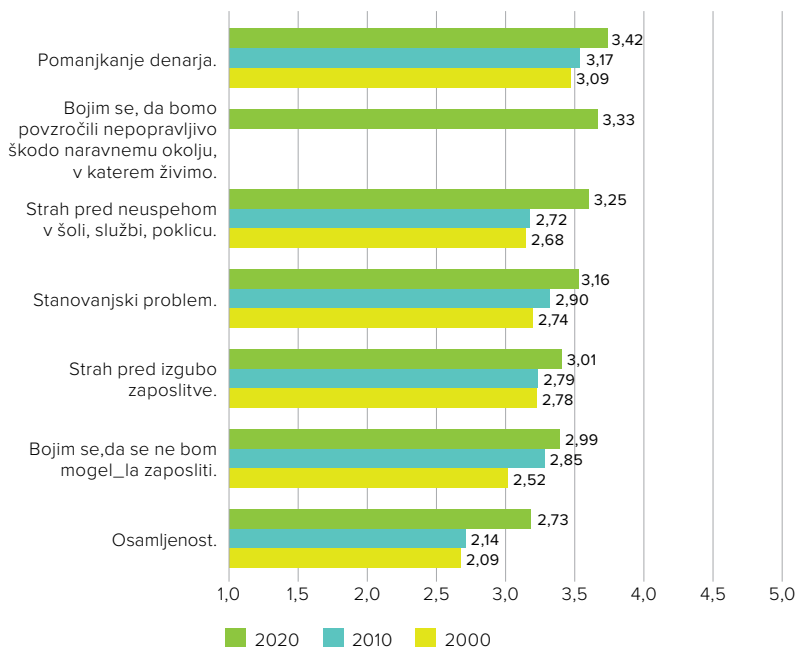
Časovna primerjava prisotnosti nekaterih tipičnih problemov in strahov mladih razkriva izrazito zanimive vzorce. Prvič, če se najprej ozremo v preteklost, opazimo, da mladi leta 2010 v primerjavi z letom 2000 niso bili nič posebej bolj zaskrbljeni glede neuspeha v šoli in službi, nič bolj se niso bali izgube službe, niti niso čutili večje osamljenosti. Leta 2010, v

času ekonomske krize, jih je bilo predvsem bolj strah, da se ne bi mogli zaposliti, in – pričakovano – malo bolj sta jih skrbela pomanjkanje denarja in stanovanjski problem. Drugič, leta 2020 so se v primerjavi z 2010 in 2000 vsi strahovi povečali – večina izrazito, kar bomo natančneje analizirali ob naslednjem prikazu. Tretjič, leta 2010 in 2000 je v primerjavi z ostalimi strahovi osamljenost izstopala po svoji relativno nizki oceni. Danes, leta 2020, ne izstopa več tako izrazito, saj se je percepcija osamljenosti kot problema mladih močno povečala.

Grafikon 13.5:

Problemi in strahovi mladih (15–29), 2000–2020.

Našteti je nekaj možnih problemov mladih. Za vsakega od njih oceni, v kolikšni meri velja za tebe osebno. Ali sploh ne velja, ne velja, niti velja niti ne velja, velja ali zelo velja zate.

Viri podatkov: Mladina 2000, Mladina 2010, Mladina 2020.

Opomba: Percipirano resnost posameznega problema mladih smo merili s 5-stopenjsko lestvico (1 – sploh ne velja zame; 5 – zelo velja zame).

Kako lahko razložimo te opazne in opazno negativne premike? Po eni strani je nenavadno in zaskrbljujoče, da po skoraj pol desetletja robustne gospodarske rasti mlade danes bolj skrbijo možnosti zaposlitve, verjetnost izgube službe, pomanjkanje denarja in pridobitev stanovanja. Ekonomskih priložnosti je z gospodarsko rastjo več za vse, vključno z mladimi. To se med drugim kaže v nizki stopnji brezposelnosti mladih, ki je v Sloveniji v zadnjih letih nižja od 10 % (8,8 % leta 2018, 9,1 % leta 2019), kar je manj kot kadarkoli v zgodovini samostojne Slovenije (podatki Svetovne banke).² Toda po drugi strani naraščajoči strahovi mladih ne presenečajo iz vsaj štirih razlogov.

Prvič, leta 2020 je pandemija povzročila zapiranje gospodarstev po celotnem svetu, vključno s Slovenijo. Zaradi tega se je brezposelnost posebej med zaposlenimi z nižjimi plačami in z manj veščinami močno povečala – mladi pa se zavedajo, da so ravno takšne službe tipično sicer prva in najboljša možnost za njihovo zaposlitev. Drugače rečeno, mladi so bili ena glavnih ekonomskih žrtev pandemije in zapiranja gospodarstev, zato ne preseneča, da imajo naraščajoče ekonomske skrbi (OECD, 2020).

Drugič, pandemija in večmesečno zaustavljanje javnega življenja sta močno in nepresenetljivo povečala občutek osamljenosti, saj sta prek zapiranja šol, prireditev in celo kakršnegakoli večjega zbiranja ljudi, druženja s sorodniki, ki pogosto zahteva zdaj prepovedano prehajanje med občinami, ali srečevanja s posamezniki iz drugih gospodinjstev izrazito omejila možnost druženja mladih s prijatelji, z znanci in s sošolci.

Tretjič, socialne politike, ki jih izvaja država, kljub gospodarskemu razvoju v zadnjih letih niso uspele razrešiti najbolj akutnih dilem, s katerimi se soočajo mladi. Na tem področju najbolj izstopata stanovanjski problem, ki se je zaradi pomanjkanja politične volje dodatno poglobljajal, in prekarnost mladih na modernih fleksibilnih trgih dela. Čeprav je med letom 2015 in 2019 delež začasno zaposlenih mladih v Sloveniji padel za več kot 10 odstotnih točk (na 62 %), je še vedno veliko višji kot leta 2000 ali 1996.

² Natančneje, v zadnjih letih je med mladimi za več kot 7 odstotnih točk manj brezposelnih kot leta 2000 (16,3 %) ali več kot 10 odstotnih točk manj kot leta 2013, ko so bile posledice nedavne ekonomske recesije najbolj vidne (podatki Svetovne banke).

Četrtrič, v zadnjem desetletju je močno narastlo vključevanje mladih v internetna družbena omrežja, kar mnogi raziskovalci (glej denimo Vannucci idr., 2017; Haidt in Lukianoff, 2018) povezujejo z naraščajočimi stopnjami anksioznosti in zaskrbljenosti mladih. Tudi na našem vzorcu smo z dodatnimi analizami odkrili povezavo. Tisti mladi, ki so dlje časa na družbenih omrežjih, imajo tendenčno več strahov; predvsem glede neuspeha v šoli ali poklicu ($r = 0,12$; $p < 0,01$) in glede pomanjkanja denarja ($r = 0,10$; $p < 0,01$).

Skratka, če so raziskovalci (Ule in Kuhar, 2002) pred dvajsetimi leti ugotavljali, da se strahovi, povezani z zaposlovanjem in z materialnim osamosvajanjem, takrat niso izkazali kot pereči v primerjavi z rezultati predhodnih raziskav slovenske mladine (1985, 1993, 1995 in 1998), je bila že leta 2010, še veliko bolj pa danes, v letu 2020, slika bistveno drugačna.

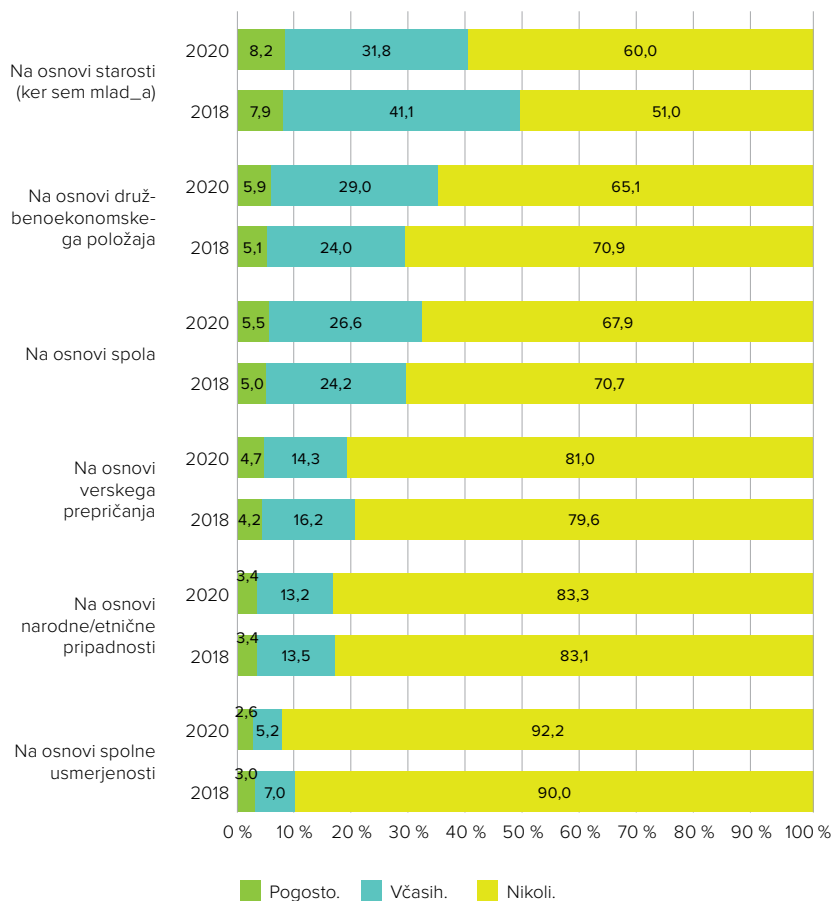
Mladi glede svoje prihodnosti največ nelagodja občutijo v zvezi s pomanjkanjem denarja, z nepopravljivo škodo naravi, z uspehom v poklicu in šoli. Predvsem ti strahovi mladih so se v zadnjem desetletju občutno povečali. Največje povečanje sicer beležimo v zvezi z osamljenostjo, kar je gotovo povezano s specifičnimi razmerami epidemije v letu 2020.

K problemom mladih lahko prištejemo tudi občutke diskriminiranosti, ki smo jih v letih 2018 in 2020 merili na enak način, kar omogoča primerjalno analizo.

Grafikon 13.6:

Percepcija diskriminiranosti mladih po nekaterih ključnih značilnostih v letih 2018 in 2020.

Ali si bil_a kadarkoli iz katerega od naslednjih razlogov žrtev diskriminacije?

Vira podatkov: Youth Studies Southeast Europe 2018/2019, Mladina 2020.

Iz grafikona lahko razberemo tri pomembna dejstva. Prvič, da leta 2020 največji delež mladih (40 %) čuti diskriminacijo zaradi svoje starosti. Kljub običajnim prepričanjem, da moderne družbe estetsko in kulturno glorificirajo mladost (v glasbi, filmih, romanih, lepotnih revijah itd.) ter da v njih vlada kult mladosti, zaradi katerega so mladi v nekaterih vidikih močno privilegirani, stari pa čutijo diskriminacijo zaradi svojih let,

podatki o diskriminaciji med mladimi v Sloveniji namigujejo na nekoliko drugačno stanje. Dodatne analize razkrivajo, da diskriminacijo zaradi svoje nizke starosti bolj izkušajo tisti mladi, ki jim ne gre tako dobro v šoli, v službi in v življenju nasploh ter imajo slabše odnose s starše, slabše zdravje in težave z drogami. Večjo mero starostne diskriminacije izkušajo tudi tisti mladi, ki so bolj družbenopolitično aktivistični.

Drugič, iz grafikona je razvidno, da se je sicer v zadnjih dve letih ta vir diskriminacije zmanjšal; leta 2018 se je starostno diskriminiranih počutilo skoraj 50 % mladih, kar je skoraj 10 odstotnih točk več kot leta 2020.

Tretjič, drugi tipi diskriminacije so bistveno manj prisotni med slovenskimi mladimi, nekateri občutno manj, denimo diskriminacija na podlagi spolne usmerjenosti (7,8 %), narodnostne ali etnične pripadnosti (16,6 %) in verskega prepričanja (19 %).

Seveda to nikakor ne pomeni, da je diskriminacija v teh primerih za mlade kaj manj huda ali boleča. Povsem možno je, da so oblike diskriminacije, ki zadevajo manjše skupine in so zato statistično manj pogoste, v resnici po učinkih bolj resne. Takole je na primer razmišljal eden izmed naših sogovornikov.

»Pred mesecem sem bil z mamo na banki, ker je morala odpreti bančni račun. Starejši moški je bil pred nama in midva z mamo sva se postavila za njim, na varni razdalji meter in pol. Pogledal naju je in rekel, zakaj ni Hitlerja, da bi vse take, kot smo mi, spet ubil. V meni je ... dobil sem občutek ... ne vem, kako se nekdo lahko obnaša tako grdo. Nič mu nisva naredila, brez da bi naju poznal, je takšno stvar izjavil.«

(Brendon, 18 let, mladi raper, priseljen iz Prištine)

Pri tem je zelo pomembno upoštevati, da naš drugi sogovornik z romskim poreklom v širšem smislu položaj Romov v Sloveniji razume kot so-razmerno ugoden.

»Diskriminacija do Romov je sicer prisotna povsod, tudi v tujini, a tam je je veliko več. Povsod te teptajo. Vseeno pa lahko rečem, da kjerkoli sem bil, v Sloveniji je najboljše! Kljub temu da je tudi tukaj diskriminacija, te ljudje sprejmejo za svojega. Če pokažeš, iz kakšnega testa si, in če si srčen človek, te bodo sprejeli še boljše.«

(Benjamin, 22 let, Rom)

Brendon v tej zvezi pove še naslednje.

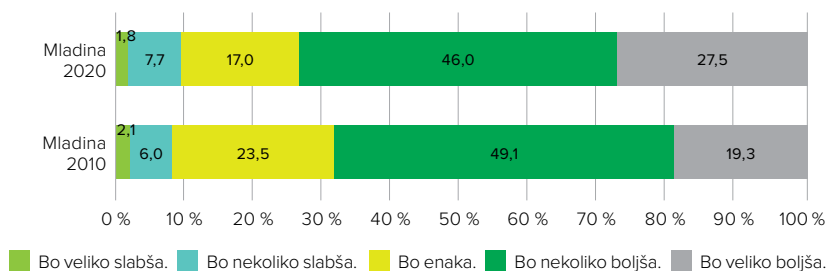
»To so bolj stvari starih, ti so rasisti. Ko grem v mesto, med mladimi tega ne čutim. /.../ Na primer, hodim po mostu in starejša gospa me vidi, da ji grem nasproti. Takoj ko vidi, da hodim po desni, vzame svojo torbico z desne roke in si jo da na levo. Kaj se boji, da jo bom okradel?«

Tudi sicer nedavne raziskave kažejo, da so mladi, predvsem pa sodobne mlade generacije, čedalje manj diskriminatorni in liberalizirani, sploh kar zadeva socialne in migrantske tematike (Caughey idr., 2019). Poudariti tudi velja, da nas trendi v zvezi s problemi in strahovi mladih ne smejo zavesti v sklepanje, da so mladi v osnovi pesimistični glede svoje prihodnosti. V resnici je ravno obratno, velika večina mladih tako leta 2010 kot leta 2020 misli, da se bo njihov osebni položaj v prihodnosti močno ali vsaj nekoliko izboljšal. Pred desetimi leti je bilo takšnih mladih 68 %, danes jih je že 76 %.

Grafikon 13.7:

Vizije mladih glede njihove osebne prihodnosti, 2010–2020.

Kakšna bo po tvojem mnenju tvoja osebna prihodnost?

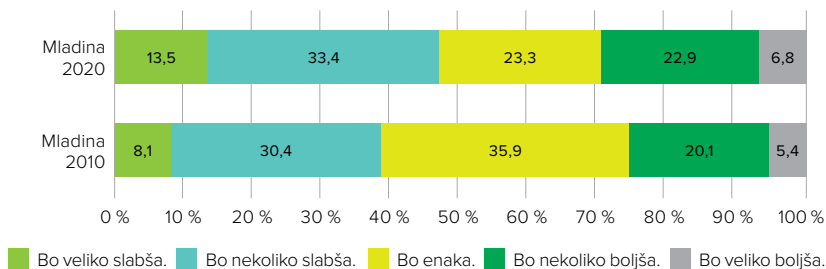
Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Zanimivo je, da se je v tem času bistveno zmanjšal delež mladih, ki sodijo, da bo njihov prihodni položaj enak kot trenutni. To kaže na polarizacijo percepcij: leta 2020 je več tako optimistov kot pesimistov. Pri tem moramo biti posebej pozorni, da je polarizacija asimetrična. V zadnjih desetih letih se je namreč delež optimistov povečal za 6 odstotnih točk, delež pesimistov pa le za 2 odstotni točki. Če se osredotočimo samo na ekstremne optimiste (*'prihodnost bo veliko boljša'*) in ekstremne pesimiste (*'prihodnost bo veliko slabša'*), je razlika še opaznejša. Iz tega izhaja, da se je osebni optimizem mladih v obravnavanem obdobju povečal, kar potrjujejo tudi podatki. Povprečje je statistično značilno ($p < 0,01$) narastlo, in sicer s 3,77 (SD = 0,90) v letu 2010 na 3,90 (SD = 0,95) v letu 2020.

Grafikon 13.8:

Vizije mladih glede prihodnosti naše družbe, 2010–2020.

Kakšna bo po tvojem mnenju prihodnost naše družbe?

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Grafikon 13.8 razkriva dve dodatni zanimivi dejstvi. Prvič, tako leta 2010 kot leta 2020 so bili mladi izrazito bolj optimistični glede svoje osebne prihodnosti kakor pa prihodnosti širše družbe, katere del so. To je dobro poznan pojav, ki drži tudi v drugih državah in demografskih skupinah (McNaughton-Cassill in Smith, 2002). Drugič, tudi pri percepcijah o prihodnosti družbe se še bolj izrazito kaže trend polarizacije, ki smo ga omenili že zgoraj. V zadnjih desetih letih se je predvsem skrčil delež mladih, ki mislijo, da bo prihodnost družbe ostala enaka. Povečala sta se tako pesimizem kot optimizem. In če se je na ravni osebne prihodnosti predvsem povečal optimizem, se je na ravni percepcije prihodnosti družbe

rahlo povečal pesimizem. Povprečna ocena prihodnosti družbe je tako statistično značilno ($p < 0,05$) zdrsnila, in sicer z 2,84 ($SD = 1,01$) v letu 2010 na 2,76 ($SD = 1,15$) v letu 2020.

Predstave o prihodnosti se predvsem polarizirajo. Tako v primeru osebnih prihodnosti kot v primeru prihodnosti družbe je v primerjavi z letom 2010 bistveno manj takih, ki menijo, da ne bo večjih sprememb. Zaskrbljujoč je občuten porast mladih, ki so pesimistični glede prihodnosti naše družbe. Takšne predstave so povezane predvsem s skrbmi glede staranja prebivalstva in glede degradacije naravnega okolja.

Pri tem je z vidika mladinske politike zanimiv predvsem izrazit porast (z 38 % na 47 %) deleža mladih, ki vidijo prihodnost družbe kot slabšo od sedanjosti. Kaj poganja ta pesimizem? Analize podatkov sugerirajo, da sta pomembna vsaj dva širša družbena problema: staranje prebivalstva in okoljski problem. Bistveno bolj pesimistični so namreč mladi, ki v staranju prebivalstva vidijo večji problem ($r = -0,21$; $p < 0,01$), ter mladi, ki kot problem mladih v večji meri vidijo nepopravljivo škodo, ki jo ljudje delamo naravnemu okolju ($r = -0,14$; $p < 0,01$).

13.3 Vrednote in stališča mladih glede družine

Tema vrednot in stališč mladih glede družinskega življenja je v veliki meri že obravnavana v drugih poglavjih tega poročila, zato na tem mestu najprej povzemamo ključne ugotovitve v tem okviru. V okviru obravnavanja splošnih trendov na področju vrednot smo ugotovili, da vrednota družinskega življenja že vsaj od leta 2000 sodi med najpomembnejše vrednote mladih. Kar 64 % mladih je na lestvici od 1 do 5 navedlo, da je ta vrednota za njih zelo pomembna (odgovor 5). Občutno bolj ($t(1197) = -6,21$; $p < 0,01$) je pomembna ženskam ($M = 4,66$; $SD = 0,68$) kot moškim ($M = 4,39$; $SD = 0,79$), kar kaže na zakoreninjenost predstav o tem, da je področje družine še posebej blizu ženskam. Te razlike se v zadnjih dveh

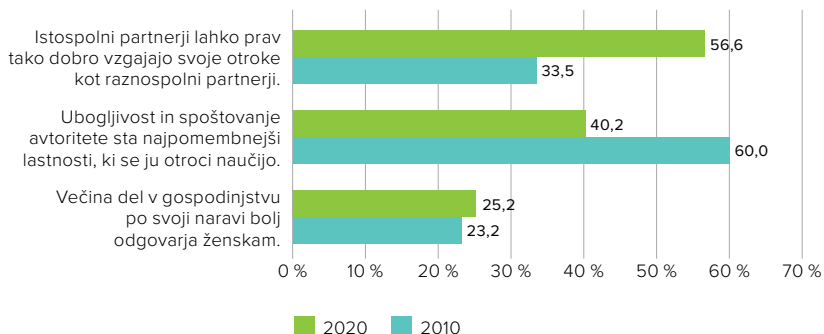
desetletjih ne zmanjšujejo. Nasprotno; če je bila leta 2000 razlika med povprečji moških in žensk 4 % v korist povprečja med ženskami, se je povečala na 6 % v letu 2020.

Na rahel trend retradicionalizacije spolnih vlog v okvirih družinskega življenja kaže tudi trend rahlega, vendar statistično značilnega ($t(1198) = 3,490$; $p < 0,01$) povečanja strinjanja s trditvijo, da večina del v gospodinjstvu po svoji naravi bolj odgovarja ženskam (Grafikon 13.9).

Grafikon 13.9:

Stališča mladih glede treh vidikov družinskega življenja, 2010–2020.

V kolikšni meri se strinjaš z naslednjimi trditvami? (% tistih, ki se strinjajo pretežno ali v celoti)

Vira podatkov: Mladina 2010, Mladina 2020.

Toda blag premik v smeri retradicionalizacije spolnih vlog nikakor ne pomeni, da se nazori mladih nagibajo k tradicionalizmu glede vseh vidikov družinskega življenja. Prav nasprotno, v zadnjem desetletju se je delež mladih, ki mislijo, da lahko istospolni partnerji prav tako dobro vzgajajo otroke kot raznospolni, skoraj podvojil. To je izrazit poskok stran od tradicionalnih pogledov na družino in spolno usmerjenost. Prav tako se je drastično zmanjšal delež mladih, ki mislijo, da se morajo otroci v prvi vrsti naučiti ubogljivosti in spoštovanja avtoritete. To zadnje je še posebej zanimivo, saj sta ubogljivost in spoštovanje avtoritete elementa lestvice za merjenje avtoritarnosti (Lane, 1955), kar pomeni, da se očitno slovenska mladina odmika od avtoritarizma v okviru družinskega

življenja. Če ta trend povežemo z v prvem delu omenjenim splošnim trendom individualizacije mladih in posebej z dejstvom, da se mladi nagibajo k neavtoritarnim oblikam stabilnosti in reda, se izriše jasna podoba liberalizacije slovenske mladine.

V letu 2020 smo v inštrument merjenja stališč na področju družinskega življenja dodali trditev o zahtevnosti usklajevanja družinskega in poklicnega življenja. Izkazalo se je, da se kar 64 % mladih strinja s trditvijo, da je to usklajevanje zelo zahtevno. Ni presenetljivo, da je takšnih bistveno več (72 %) med mladimi, ki živijo skupaj z lastnimi otroki. Glede na naše ugotovitve v zvezi s spolno specifičnimi vlogami v kontekstu družine tudi ne preseneča, da nekoliko večje težave pri usklajevanju družinskega in poklicnega življenja zaznavajo ženske (67 %) kot moški (62 %).

Mlade smo povprašali tudi o tem, koliko se strinjajo s trditvijo, da so moški na splošno slabši starši kot ženske. Strinjanje s to trditvijo je sicer nizko (6,3 % mladih se pretežno ali popolnoma strinja), pomenljivo pri tem pa je dejstvo, da se s trditvijo bistveno v večji meri strinjajo moški (9,2 %) kot ženske (2,8 %). K temu velja dodati, da se tudi s trditvijo, da večina del v gospodinjstvu po svoji naravi bolj odgovarja ženskam, v bistveno večji meri strinjajo moški (29,4 %) kot ženske (20,6 %). Zelo jasno se torej potrjuje, da tradicionalno delitev družinskih vlog v bistveno večji meri podpirajo moški. Ta vzorec glede na obstoječe raziskave ni presenetljiv. Je pa pri tem zanimivo, da se je strinjanje s trditvijo o gospodinski vlogi žensk od leta 2010 nekoliko bolj izrazito povečalo pri mladih ženskah (s 17,4 % na 20,6 %) kot pri mladih moških (z 28,8 % na 29,4 %).

Nazorski trendi na področju družinskega življenja gredo v različne smeri. Po eni strani se ti nazori močno liberalizirajo, saj mladi bistveno bolj kot pred desetimi leti zavračajo ubogljivost kot vrednoto v okviru vzgoje otrok ter v bistveno večji meri sprejemajo istospolno starševstvo. Po drugi strani pa se pogledi na spolno delitev dela v okviru družine celo rahlo retradicionalizirajo.

13.4 Vrednote in stališča mladih glede spolnih identitet

Sodobne razprave v zvezi s spolnimi identitetami mladih se največkrat nanašajo na različne spolne identitete, ki presegajo preprosto binarno razdelitev na moške in ženske. Tradicionalni nazor, da obstajata samo dve enostavno ločljivi spolni identiteti, ki neposredno izhajata iz dveh enostavno ločljivih bioloških spolov (moški/ženska), je tako zelo poenostavljen, da je preprosto napačen iz več razlogov. Prvič, že biološki spol je bolj zapleten pojav, kot se nam intuitivno utegne zdeti. Sestavljen je iz več elementov (kromosomi, spolne celice, hormoni, sekundarne spolne značilnosti itd.), ki niso v prav vsakem primeru povsem enoznačno medsebojno povezani in ne tvorijo nujno vedno enostavne celote, ki bi jo lahko klasificirali kot moški ali ženski spol. Drugič, spolna identiteta – občutki in osebna prepričanja, ki jih ima posameznik glede svojega spola – ne izhaja neposredno iz biološkega spola, tudi če bi bil slednji popolnoma nezapleten. Spolnih identitet je mnogo in niso nujno vezane na biološki spol posameznika.

V naši raziskavi smo imeli pri vprašanju o spolu poleg odgovorov '*Moški*' in '*Ženska*' kot možen odgovor tudi '*Drugo*'. Med 1200 anketiranimi se nihče ni odločil za to možnost. To je zelo zanimiva ugotovitev, ki nakazuje, da v reprezentativnem vzorcu slovenske mladine trenutno ni skupine mladih, ki bi izrazito in izrecno poudarjala svoje alternativne spolne identitete. Sklepamo, da bi, če bi takšna skupina obstajala, v raziskavi na naše vprašanje registrirali vsaj nekaj odgovorov '*Drugo*'. Poudariti sicer moramo, da je bilo naše vprašanje glede spola podano ustno in na standarden način, brez posebnega, izrecnega poudarjanja s strani anketarja, da je možen odgovor '*Drugo*'. Poleg tega se zavedamo, da je pluralnost spolnih identitet v družbi še vedno stigmatizirana. Netradicionalnih spolnih identitet, ki smo jih želeli zajeti z odgovorom '*Drugo*', mnogi – tudi med mladimi – še vedno ne odobravajo, zato je možno, da so imeli nekateri respondenti zadržke pri odgovarjanju na vprašanje kljub zagotovljeni anonimnosti. Da v resnici nebinarne spolne identitete obstajajo, jasno sporoča naša intervjuvanka Nika.

»Trenutno sem v premišljevanju o svojih identitetah in v slovenščini bom ohranila zaimsek 'ona', v angleščini sem že nekaterim ljudem povedala, če lahko uporabljajo zaimsek 'they'. [...] To je navezano na mojo neheteroseksualno spolno usmerjenost, ki je tudi velik del mene oziroma je nekaj, s čimer se najlažje identificiram v negativni obliki oziroma negativno z vidika, tudi zaradi problema, ker ne znam razložiti, kaj je moja spolna identiteta, in ker ne pristajam na binarnost, težko rečem pozitivno, kaj je moja spolna usmerjenost. Tako da pač z vidika svojih identitet imam dostikrat problem reči, kdo sem.«

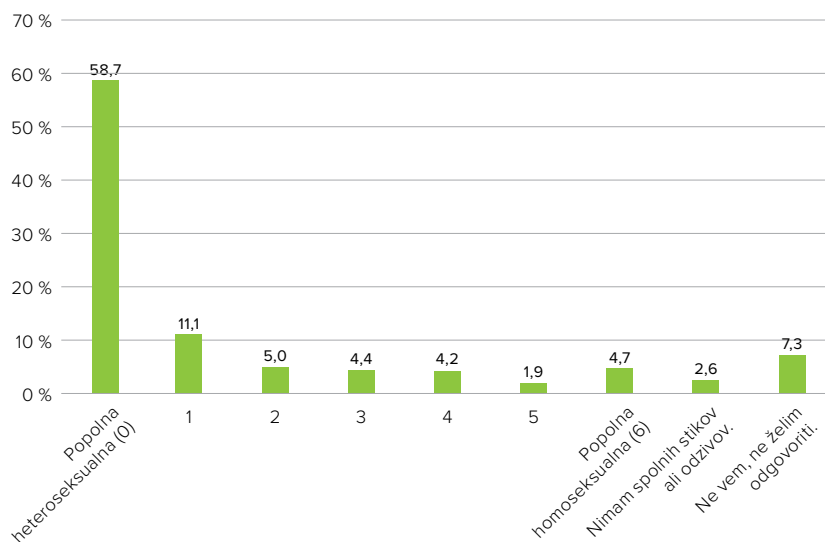
(Nika, 27 let, doktorska študentka, trenutno živeča v Londonu)

Pri raziskovanju spolne identitete mladih ne moremo prezreti tematsko povezanega sklopa spolne usmerjenosti. V naši raziskavi smo za merjenje spolne usmerjenosti mladih uporabili znano Kinseyjevo lestvico spolne usmerjenosti (Kinsey, 1948).

Grafikon 13.10:

Mladi v Sloveniji glede na samoocenjeno spolno usmerjenost.

Poskusi opredeliti svojo spolno usmerjenost.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Pričakovano se mladi v Sloveniji po večini (58,7 %) opredeljujejo kot popolnoma heteroseksualni. Vendar ta večina ni zelo izrazita; več kot štirje od desetih mladih se ne opredeljujejo tako. Na drugi strani se nekaj manj kot 5 odstotkov mladih opredeljuje kot popolnoma heteroseksualni. Za primerjavo, javnomnenjske raziskave spolne usmerjenosti, ki se osredotočajo na zahodne države, v grobem razkrivajo podobne vzorce (Savin-Williams in Vrangalova, 2013). Delež popolnoma homoseksualno usmerjenih posameznikov v odrasli populaciji se tipično giblje nekje med enim in devetimi odstotki (prav tam). Bolj podrobno lahko naše rezultate primerjamo z rezultati raziskave, ki jo je velika mednarodna agencija za raziskovanje javnega mnenja Yougov (Dahlgreen, 2015) izvedla v letu 2015 na področju Velike Britanije (in ne celotnega Združenega kraljestva), pri čemer se moramo zaradi primerljivosti omejiti na starostno skupino 18–24 let. V tej starostni skupini se kot popolnoma heteroseksualni opredeljuje 58 % mladih (18–24) prebivalcev Slovenije, 46 % pa je takih med mladimi Britanci. Kot popolnoma homoseksualni pa se opredeljuje 6 % mladih Britancev in 5,3 % mladih prebivalcev Slovenije. Pri tem velja opozoriti na precejšen delež (6,7 %) mladih v Sloveniji, ki niso želeli odgovarjati na to vprašanje. V Veliki Britaniji je bilo takih le 3 %. Ti podatki bi lahko nakazovali na nekoliko večjo zadržanost slovenske mladine pri izražanju spolne usmerjenosti, ki ni skladna s prevladujočo popolnoma heteroseksualno usmerjenostjo. Toda kljub temu se na sploh današnji mladi (generacija Z in Y) v zahodnem delu sveta veliko bolj opredeljujejo kot nepopolnoma heteroseksualni v primerjavi s starejšimi generacijami (YouGov, 2019), kar kaže na zelo jasno liberalizacijo stališč na področju spolnosti v tem delu sveta, vključno s Slovenijo.

Če se vrnemo k podatkom iz aktualne raziskave za celotno skupino mladih (15–29), lahko ugotovimo zanimive razlike med spoloma: občutno več moških (62,8 %) se opredeljuje kot popolnoma heteroseksualnih v primerjavi z ženskami (54 %). Na drugi strani ni omembe vrednih razlik med spoloma, ko gre za deleže popolnoma homoseksualnih ali asexualnih. Pri popolni homoseksualnosti in pri asexualnosti pa razlik med spoloma ni. Bistveno večji delež žensk (30,8 %) kot moških (23 %) je torej nekje med obema ekstremoma. Še bolj zanimiva je korelacija med spolno orientacijo in materialnim položajem družine, ki kaže na pogostejšo homose-

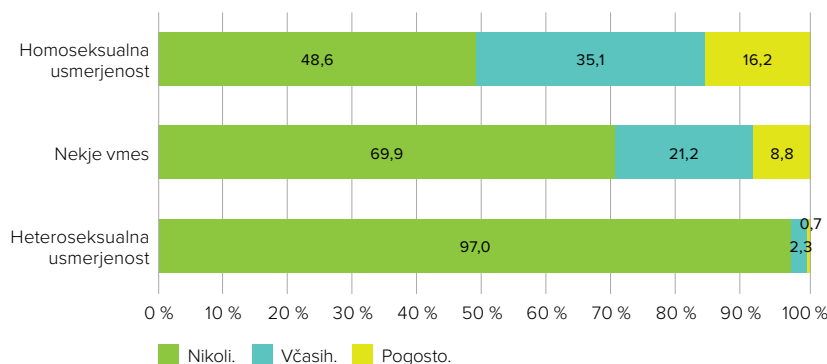
ksualno usmerjenost med mladimi, ki izhajajo iz revnejših družin ($r = -0,14$; $p < 0,01$). Glede na to, da smo materialni položaj opredelili kot materialni položaj izvorne družine, tega vzorca ne moremo razlagati s sicer dejansko prisotno stigmatizacijo in diskriminacijo zoper LGBT mladino, zaradi katere so takšni mladi običajno bolj nagnjeni k tveganju revščine in brezdomstvu kot ostali mladi. Ne glede na vzročni mehanizem v ozadju te korelacije se zdi bistveno predvsem spoznanje, da istospolna usmerjenost nikakor ne more biti ustrezno razlagana kot nekaj, kar si na nek način »privoščijo« otroci iz premožnejših družin. Resnica je ravno nasprotna; med mladimi iz družin z nadpovprečnim materialnim položajem se je za homoseksualne opredelilo le 3,6 % mladih, medtem ko je bilo takih med mladimi iz družin s podpovprečnim položajem kar 8,6 %.

Bistveno pomembnejše vprašanje v okviru spolnih identitet in spolne orientacije mladih je gotovo vprašanje občutkov diskriminacije na tej osnovi. Za lažjo ponazoritev smo za naslednji grafikon šest skupin iz Kinseyjeve lestvice združili v tri kategorije; heteroseksualna usmerjenost (skupini 1 in 2), nekje vmes (3 in 4) ter homoseksualna usmerjenost (5 in 6).

Grafikon 13.11:

Percepcija diskriminiranosti na osnovi spolne usmerjenosti glede na spolno usmerjenost.

Ali si kdaj bil_a žrtev diskriminacije na osnovi spola?

Vir podatkov: Mladina 2020.

Grafikon 13.11 zelo jasno kaže na močno povezanost med prikazanima spremenljivkama. Med pretežno heteroseksualno usmerjenimi mladimi jih le 3 % poroča o diskriminaciji na osnovi spolne usmerjenosti, medtem ko je med pretežno homoseksualno usmerjenimi takih kar 51 %. Povedano drugače, večina istospolno usmerjenih mladih je že doživela diskriminacijo na osnovi spolne usmerjenosti. Dodatne analize so pokazale delno razliko, a ne bistvene, med spoloma glede doživljanja diskriminacije: ženske s homoseksualno usmerjenostjo poročajo o manj diskriminacije (47,1 %) kot moški s homoseksualno usmerjenostjo (53,9 %).

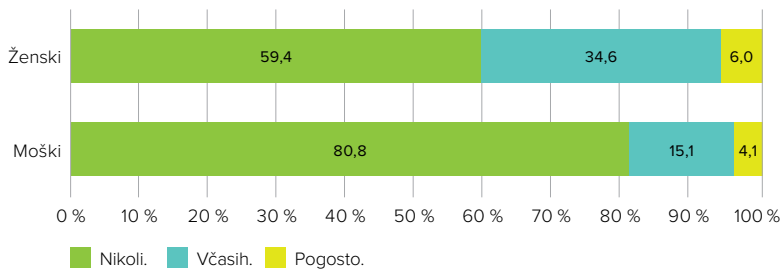
Več kot 40 % mladih svoje spolne usmerjenosti ne opredeljuje kot popolnoma heteroseksualne, slabih 5 % mladih pa se opredeljuje kot popolnoma homoseksualno usmerjeni. Večina (51 %) homoseksualno usmerjenih mladih poroča, da so se že počutili kot žrtve diskriminacije zaradi svoje spolne usmerjenosti.

Precejšnjo prisotnost percepcij o občutkih diskriminiranosti naši podatki razkrivajo tudi, ko gre za diskriminacijo na osnovi spola.

Grafikon 13.12:

Percepcija diskriminiranosti na osnovi spola glede na spol.

Ali si kdaj bil_a žrtev diskriminacije na osnovi spola?

Vir podatkov: Mladina 2020.

V tem primeru so razlike med spoloma precej večje, kot kadar gre za vprašanje istospolne usmerjenosti. Medtem ko je diskriminiranost na osnovi spola že izkusilo 19 % moških, je ta delež med ženskami kar 41 %. Da so še danes ženske pogostejše žrtve seksizma kot moški, ne preseneča, saj je kultura mizoginije zakoreninjena globoko v človeški zgodovini (Holland, 2006). Poleg tega sklepamo, da utegnejo biti ženske bolj senzibilizirane glede spolne diskriminacije kot pa moški.

Presenetilo nas je, da dodatne analize pri ženskem spolu ne potrjujejo korelacije med občutkom diskriminacije in pogostejšim obiskovanjem spletnih družbenih omrežij, kar bi sicer pričakovali glede na to, da je na nekaterih družbenih omrežjih, kjer vlada anonimnost, mizoginije posebej veliko (Jane, 2014). Obenem smo odkrili močno korelacijo med občutkom diskriminacije in časom, ki ga posameznik obeh spolov (pri moških je korelacija še močnejša kot pri ženskah) posveča pisanju lastnih mnenj na družbenih omrežjih in blogih. Sklepamo, da je tu na delu selekcijski učinek: tisti, ki si vzamejo veliko časa za komentiranje, so obenem tudi tisti, ki so bolj senzibilizirani glede diskriminacije, in je zato zaznajo več kot ostali.

13.5 Vrednote in stališča mladih glede migrantov, beguncev ter etničnih manjšin

Poglavje začnemo s podatki o socialni distanci do skupin, med katerimi so tudi begunci. Iz Grafikona 13.12 (podatke smo primerjali z izsledki raziskave *Slovenska mladina 2018*; Naterer idr., 2018) lahko najprej ugotovimo, da se je v zadnjih dveh letih (2018–2020) socialna distanca, merjena kot delež tistih, ki bi se počutili (zelo) slabo ob priselitvi izbrane skupine v njihovo soseščino, zmanjšala do vseh štirih obravnavanih skupin.

Zmanjšanje socialne distance do istospolnih oseb ni presenetljivo, če ga povežemo z že ugotovljenim močnim porastom pozitivnih stališč glede istospolnega starševstva. Dejstvo, da se je premik glede socialne distance zgodil v zadnjih dveh letih, kaže na to, da se trend tozadevne liberalizacije stališč mladine dogaja tudi v zadnjem času.

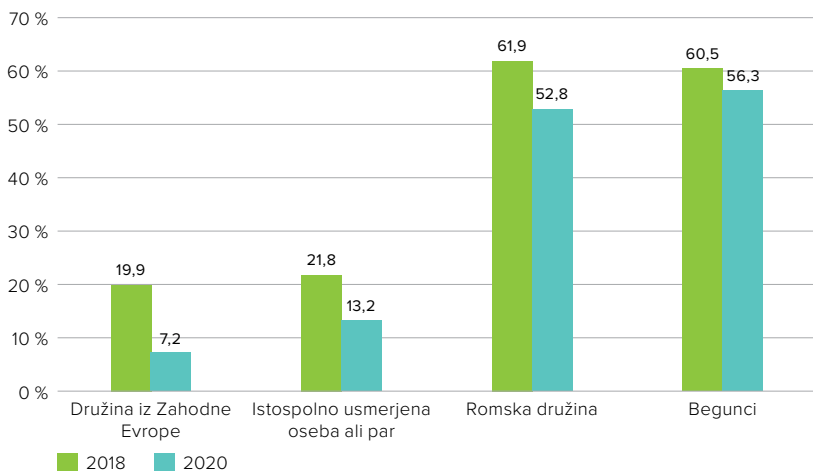
Zelo je zanimivo izrazito zmanjšanje socialne distance do družin iz Zahodne Evrope. Naj sicer opozorimo, da se povprečje odgovorov na lestvici od 1 do 5 ni bistveno spremenilo (z 2,30 na 2,27), saj se je hkrati precej zmanjšal tudi delež tistih z odgovori 4 ali 5, ki bi se torej ob priselitvi take družine počutili (zelo) dobro. Okrepila se je torej sredina (odgovor 3; z 38 % na 63 %). Upad socialne distance po našem načinu merjenja lahko tako razložimo predvsem s tem, da so mladi nasploh bolj odprti do *'novih sosedov'*, kar povežemo s splošnim naraščanjem tolerantnosti slovenske mladine.

Primer družine iz Zahodne Evrope je bil sicer uporabljen predvsem kot primer priseljencev iz kulturnega okolja, ki je mladim načeloma blizu, kar nam omogoča dobro izhodišče za primerjavo z drugimi skupinami *'novih sosedov'*.

Grafikon 13.13:

Socialna distanca do različnih družbenih skupin, 2018 in 2020.

Kako bi se počutil_a, če bi se katera od spodaj navedenih družin ali oseb preselila v tvojo bližino? (Odgovori *'slabo'* ali *'zelo slabo'*)

Vira podatkov: *Youth Studies Southeast Europe 2018/2019, Mladina 2020.*

Če pogledamo podatke v tej luči, vidimo, da je »relativna socialna distanca« do beguncev visoka. Če je imelo leta 2020 zadržke do novih sosedov iz Zahodne Evrope le 7 % mladih, je take zadržke do beguncev kot novih sosedov izražalo kar 56 % mladih. Razlika torej znaša kar 49 odstotnih točk. In ta razlika, torej relativna socialna distanca, je bistveno višja v primerjavi z letom 2018, ko je znašala zgolj 40,6 odstotnih točk. Res je sicer, da je netolerantnost slovenske mladine tako do romske družine kot do beguncev v leta 2020 nižja kot leta 2018, v primeru romske družine kar za 9 odstotnih točk nižja. Toda bolj povedna je ideja relativne socialne distance, ki pa je, kot smo videli, danes višja kot leta 2018.

Čeprav se je v zadnjih dveh letih socialna distanca do vseh obravnavanih družbenih skupin zmanjšala, ostaja ta v primeru Romov in beguncev visoka. Medtem ko bi se le 7 % mladih počutilo nelagodno, če bi se v njihovo bližino preselila družina iz Zahodne Evrope, bi se v primeru priselitve beguncev nelagodno počutilo kar 56 % mladih.

O precejšnji nenaklonjenosti do prisotnosti beguncev v neposredni sosesčini priča tudi visok delež mladih, ki se strinjajo s trditvijo, da bi morala naša država bolj strogo omejevati prihode nelegalnih prebežnikov; 30 % respondentov je izrazilo pretežno, nadaljnjih 34 % pa popolno strinjanje s to trditvijo. Skoraj dve tretjini mladih si torej želita strožjega omejevanja prihoda nelegalnih pribežnikov. Besedica '*nelegalnih*' je za interpretacijo tako visokega deleža seveda ključna. Obstaja namreč vsaj pravna razlika med nelegalnimi in legalnimi pribežniki in ker, kot smo videli na začetku poglavja, slovenska mladina močno (in na liberalen, neavtoritaran način) vrednoti red in stabilnost v državi, si na prvi pogled lahko mislimo, da pri neodobravanju prihoda nelegalnih pribežnikov mladi zgolj izražajo svojo vrednoto pravne države.

Vendar poglobljene analize kažejo, da nikakor ne gre le za spoštovanje vladavine prava. To je jasno že iz izjemno močne korelacije med strinjanjem z omenjeno trditvijo in socialno distanco do beguncev ($r = 0,52$; $p < 0,01$).

Jasno željo, da bi se v Sloveniji preprosto v čim večji meri izognili prihodu beguncev, lahko gotovo pripišemo vsaj tistim, ki se strinjajo s trditvijo o zaostrovanju kontrole prehodov in hkrati izražajo socialno distanco ('*bi se počutili (zelo) slabo ...*') do beguncev. Takih je v celotnem vzorcu 46 %. Za skoraj polovico mladih lahko torej rečemo, da izraža odklonilen odnos do sprejemanja beguncev v Slovenijo.

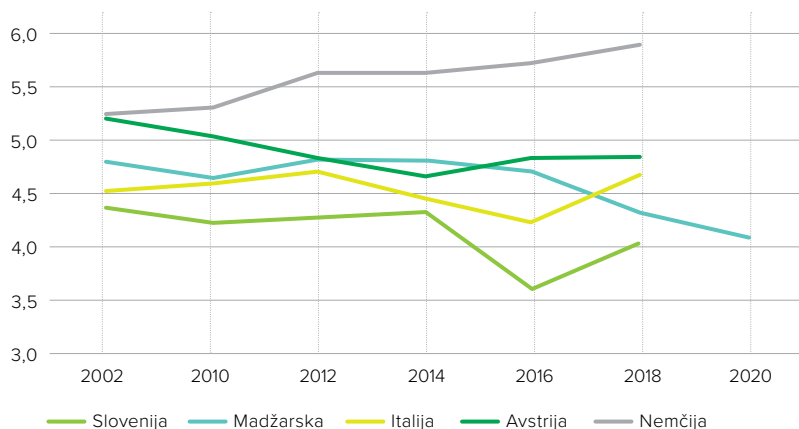
O tem, da trditev o strožjem omejevanju prehodov beguncev dejansko izraža negativno stališče do beguncev samih, pričajo tudi nekatere druge korelacije. Tisti, ki se strinjajo s to trditvijo, imajo na primer bistveno večjo socialno distanco tudi do Romov ($r = 0,39$; $p < 0,01$), se bistveno bolj strinjajo, da bi pri zaposlovanju delodajalci morali dajati prednost Slovencem ($r = 0,59$; $p < 0,01$), in so v bistveno večji meri prepričani, da je Slovenija zaradi priseljencev iz drugih držav postala slabša država za bivanje ($r = 0,51$; $p < 0,01$).

Nazadnje sta navedeni trditvi očitno tudi sami po sebi ključni za razumevanje odnosa mladih do priseljencev, zato ju v nadaljevanju obravnavamo podrobneje. Začenjamo s predstavo o »koristnosti« priseljencev za Slovenijo. Trditev smo zastavili na povsem enak način, kot jo že vrsto let zastavljajo v okviru *Evropske družboslovne raziskave*, kar nam omogoča, da rezultate postavimo v nekoliko širši časovni in prostorski kontekst.

Grafikon 13.14:

Percepcije družbenega učinka priseljencev, Slovenija in izbrane države, 2002–2020.

Ali meniš, da je Slovenija zaradi priseljencev iz drugih držav postala slabša ali boljša dežela za bivanje? (0 = 'veliko slabša'; 10 = 'veliko boljša')

Vira podatkov: Evropska družboslovna raziskava 2002–2018 (ESS 2002–2018), Mladina 2020.

Grafikon 13.14 jasno prikazuje vsaj troje. Prvič, takoj po pojavu t. i. evropske migrantske krize, ki je dosegla vrhunec med leti 2014 in 2016, so mladi v vseh štirih državah (z izjemo pete, Nemčije) v večji meri začeli misliti, da je država, v kateri živijo, zaradi priseljencev postala nekoliko (Slovenija, Avstrija) ali pa občutno (Italija, Madžarska) slabša za bivanje. Drugič, po koncu tega vrhunca krize, do leta 2018, se je mnenje mladih glede družbenega učinka priseljencev izboljšalo v vseh obravnavanih državah razen v Sloveniji. Omenjeni premik javnega mnenja je razlagalno povsem razumljiv. Veliko večji prihodi priseljencev v dano državo namreč lahko prek medijskega poročanja in osebnih izkušenj povečajo občutek ksenofobije ali preprosto občutek manjšega nadzora, reda in stabilnosti ter prek tega nezadovoljstvo. Toda na prvi pogled bolj nenavadno je, tretjič, da v Sloveniji do leta 2018 ni prišlo do omenjene spremembe v prid bolj pozitivnega odnosa do migrantov. Še več, negativen trend se je nadaljeval vse do leta 2020. Dodatno je presenetljivo, da se je med letoma 2014 in 2016, ko je v Slovenijo v kratkem času (med septembrom in oktobrom 2015) vstopilo skoraj 60.000 priseljencev (24ur, 2015), mnenje o učinku

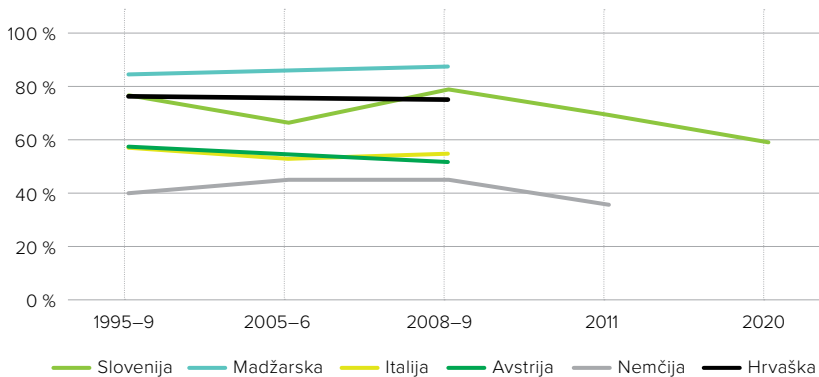
priseljencev zgolj rahlo poslabšalo, potem pa je šele kasneje, ko se je migrantska kriza že umirila, sledilo občutno poslabšanje. Ta trend lahko vsaj deloma razložimo z dejstvom, da se je v Sloveniji leta 2018 število nelegalnih prehodov zopet nenadno občutno povečalo, kar za 373 % glede na preteklo leto (Policija, 2020), ter da je bila problematika nelegalnih prebežnikov medijsko dokaj močno zastopana vse do leta 2020. Pri tem velja poudariti, da podatki kažejo na precejšno polarizacijo mladih glede tega vprašanja. Od leta 2010 se je namreč izrazilo, s 45 % na 37 % zmanjšal delež mladih, ki so odgovorili z oceno na sredini (5), povečal pa se je delež mladih z najvišjo (10) oceno (z 2 % na 3 %), še bolj pa delež mladih z najnižjo (0) oceno (z 2 % na kar 13 %).

Glede na to, da smo trditev o tem, da bi morali delodajalci pri zaposlovanju dati prednost Slovincem, prav tako v osnovi prevzeli iz večje mednarodne raziskave, tokrat gre za *Svetovno raziskavo vrednot*, lahko ponovno postavimo naše podatke v širšo perspektivo.

Grafikon 13.15:

Strinjanje s trditvijo, da bi morali delodajalci dati prednost Slovincem pred priseljenci, Slovenija in izbrane države, 1995–2020.

Kadar je malo možnosti za zaposlitev, bi morali delodajalci dati prednost Slovincem (% mladih, ki se pretežno ali popolnoma strinjajo).

Vira podatkov: *Svetovna raziskava vrednot* (Inglehart idr., 2018), *Mladina* 2020.

Opomba: Zaradi primerljivosti je analiza omejena na starostno skupino 18–29 let.

Tokrat smo primerjali delež mladih, ki se strinjajo z obravnavano trditvijo.³ Na prikazu vidimo več pomembnih dejstev. Prvič, med izbranimi državami obstajajo velike razlike. Tako kot zgoraj sta tudi tu Nemčija in Madžarska med seboj najdlje oddaljeni. Na Madžarskem skoraj vsi mladi (okoli 90 %) mislijo, da bi morali dajati delodajalci prednost Madžarom pred priseljenci. V Nemčiji je takšnih mladih zgolj tretjina (34 %). Med obema ekstremoma so Hrvaška, Slovenija, Avstrija in Italija. Drugič, razlike so stabilne skozi čas. V Nemčiji je med mladimi kozmopolitski nazor glede priseljencev in dela prevladoval že sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja. Enako velja, toda v obratni smeri, za Madžarsko. Tudi v Sloveniji delež mladih, ki si želi prednost za Slovence pri zaposlovanju, relativno konsistentno niha med 80 % in 60 % od devetdesetih naprej. Toda, tretjič, v zadnjih 12 letih v Sloveniji opažamo vztrajen trend navzdol, tako da ima danes glede zaposlovanja in priseljencev bolj kozmopolitski nazor že več kot 40 % mladih. To je precej blizu italijanskemu in avstrijskemu položaju leta 2008–2009. Trend lahko najverjetneje razlagamo z že večkrat omenjenim dejavnikom gospodarskega razvoja, ki ga je Slovenija doživela v zadnjih 20 letih in ki tudi drugod po svetu tendenčno niža pomen preživitvenih vrednot ter poveča pomen samoizražanja in bolj kozmopolitskih vrednot (Inglehart in Welzel, 2005). Gospodarska kriza okoli leta 2009 je to gibanje pričakovano (Hainmueller in Hopkins, 2014) začasno zaustavila, a – kot vidimo – se je še pred koncem krize že nadaljevalo, tako kot se je nadaljevalo kasneje vse do leta 2020.

S temo priseljavanja je vsebinsko povezana tudi tema odnosa mladih do etničnih in drugih manjšin. Na ravni celotnega vzorca se s trditvijo, da bi morala naša država bolje poskrbeti za narodne in etnične manjšine, popolnoma strinja 10,5 % vprašanih, nadaljnjih 30,7 % pa se s to trditvijo strinja pretežno. Če je torej naklonjenost temu stališču izrazilo skupno 41,2 % vprašanih, je na drugi strani (pretežno ali popolno) nestrinjanje izrazilo bistveno manj, le 22,1 % vprašanih.

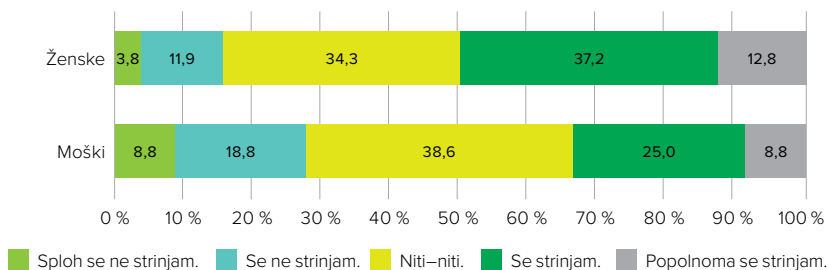
3 Samo na ta način smo lahko zagotovili osnovno primerljivost podatkov. V *Svetovni raziskavi vrednot* namreč respondenti izbirajo samo med tremi možnostmi ('*Se strinjam.*', '*Se ne strinjam.*' ter '*Niti se strinjam niti se ne strinjam.*'). Glede na to, da smo v naši raziskavi uporabili 5-stopenjsko lestvico, smo za namene te primerjave združili deleže tistih, ki se z navedeno trditvijo strinjajo pretežno, in tistih, ki se strinjajo popolnoma.

Nepresenetljivo se z navedeno trditvijo bolj strinjajo mladi, ki izražajo večjo naklonjenost do beguncev ($r = 0,28$; $p < 0,01$) in romskih družin ($r = 0,26$; $p < 0,01$) kot novih sosedov, pa tudi tisti, ki v priseljevanju tendenčno vidijo predvsem pozitivne prispevke za Slovenijo ($r = 0,25$; $p < 0,01$). Gre torej za del širše dimenzije svetovnega nazora, ki se izraža v večji ali manjši naklonjenosti do manjšin, pa tudi drugih marginalnih družbenih skupin. Slednje med drugim potrjujejo pozitivne korelacije s podporo istospolnemu starševstvu ($r = 0,28$; $p < 0,01$) in z večjo naklonjenostjo sprejeti istospolno osebo ali par za novega soseda ($r = 0,16$; $p < 0,01$). Prav tako se strinjanje z obravnavano trditvijo povezuje z bolj levo politično samoopredelitvijo ($r = -0,22$; $p < 0,01$). Vsi ti izsledki so skladni z našo splošno ugotovitvijo, da skozi leta slovenska mladina postaja vse bolj liberalno usmerjena in da se odmika od vrednot golega materialnega preživetja.

Grafikon 13.16:

Ocena odnosa države do narodnih in etničnih manjšin glede na spol.

Naša država bi morala bolje poskrbeti za narodne in etnične manjšine.

Vir podatkov: Mladina 2020.

Medtem ko demografski dejavniki, kot sta starost ali izobrazba, ne kažejo pomembnega vpliva na strinjanje z obravnavano trditvijo, se kot presenetljivo močan napovednik izkaže spol (Grafikon 13.16). Glede na kvantitativne študije, ki s t. i. lestvico etnokulturne empatije merijo razlike med spoloma pri sprejemanju drugačnih kultur, manjšin in tujcev, ta ugotovitev pravzaprav ni povsem presenetljiva. Prav obratno. Ženske same sebe opisujejo kot bolj etnokulturno empatične v primerjavi z moškimi (Wang idr., 2003). Spol ima močno napovedno moč za etnokulturno in bazično

empatijo (Rasoal idr., 2011). Poleg tega se ženske opisujejo kot bolj naklonjene kulturnim razlikam v primerjavi z moškimi (Miville idr., 1999).

Med mladimi se od leta 2014 krepi mnenje, da ima priseljevanje iz tujine na življenje v Sloveniji negativen vpliv. Po drugi strani se mladi danes bistveno manj kot pred desetimi leti strinjajo, da bi morali delodajalci pri zaposlovanju dajati prednost Slovincem pred priseljenci.

13.6 Stališča mladih glede sovražnega govora

Sovražni govor je pojem, ki se pojavlja v mnogo oblikah, širših in ožjih, in ki je posebej izmuzljiv zato, ker ima tudi v primerih relativno ozke definicije dokaj širok pomen. Kazenski zakonik (KZ-1) ne omenja sovražnega govora, v 297. členu pa z zaporno kaznijo do dveh let kaznuje »javno spodbujanje sovraštva, nasilja in nestrpnosti«, ki temeljijo na »narodnostni, rasni, verski ali etnični pripadnosti, spolu« itd. Slovenski portal *Spletno oko* (2020), ki omogoča prijavo sovražnega govora na internetu, pojav definira kot: »izražanje mnenj in idej, ki so po svoji naravi diskriminatorne in praviloma uperjene proti deprivilegiranim skupinam (etničnim, narodnim, verskim, kulturni, spolnim in podobno).« Poudarja, da je tako razumljen sovražni govor širši od prej omenjenega, kaznivega govora, saj vključuje tudi: »številne druge oblike nesprejemljive ali neprimerne komunikacije.« Na podobno širši način ga definira tudi priročnik *Zmoremo!* (de Latour idr., 2019, 13): po avtorjih sovražni govor namreč vključuje »tudi druge oblike diskriminacije in predsodkov, kot so: antici- gize, kristjanofobija, islamofobija, sovraštvo do žensk, seksizem in diskriminacija na podlagi spolne usmerjenosti in spolne identitete.«

Kar 70 % mladih meni, da je v naši družbi preveč sovražnega govora. Zgolj 12,3 % jih misli, da ga ni preveč, skoraj 20 % mladih pa je neodločenih. Nobeden od demografskih napovednikov (spol, starost, izobrazba itd.) ni statistično značilno povezan z zaznavanjem sovražnega govora. To pomeni, da je percepcija enakomerno demografsko porazdeljena po populaciji mladih.

Kar 70 % mladine meni, da je v slovenski družbi preveč sovražnega govora. Dobrih 80 % je večkrat mesečno priča sovražnemu govoru na internetu. Politično levo (predvsem skrajno levo) usmerjena mladina zaznava več sovražnega govora kot politično sredinsko ali desno (predvsem skrajno desno) usmerjeni.

Kljub temu razlike v percepciji vsekakor obstajajo, če upoštevamo politične razlike med mladimi. Pravzaprav še največji delež najdemo na skrajni levici (0 na lestvici od 0 do 10): 76,2 %, medtem ko je na skrajni desnici takšnih le 58,3 %. Da je zaznava prevelikega obsega sovražnega govora bolj prisotna med bolj politično in vrednotno levo usmerjenimi mladimi, kažejo tudi nekatere druge korelacije. Z obravnavano trditvijo se na primer bolj strinjajo mladi, ki so bolj naklonjeni istospolnemu starševstvu ($r = 0,24$; $p < 0,01$), manj pa ideji, da večina del v gospodinjstvu po svoji naravi bolj odgovarja ženskam ($r = -0,14$; $p < 0,01$). Obseg sovražnega govora v naši družbi tudi bolj moti tiste mlade, ki, kadar gre za potencialne nove sosede, izražajo večjo naklonjenost do istospolno usmerjenih oseb ($r = 0,22$; $p < 0,01$), beguncev ($r = 0,09$; $p < 0,01$) in romskih družin ($r = 0,08$; $p < 0,01$).

Zakaj takšna razlika med levo in desno usmerjenimi mladimi? Na podlagi zgornjih in spodnjih korelacij med zaznavanjem sovražnega govora in liberalnimi nagnjenji lahko rečemo, da se dobršen del odgovora skriva v večji občutljivosti, večji senzibilnosti nekaterih mladih (tj. levo usmerjenih) za sovražni govor v primerjavi z drugimi (tj. desno usmerjenimi). Možno je, da so slednji bolj spontano nagnjeni k izražanju sovražnega govora, zato so nanj bolj navajeni, manj občutljivi zanj in ga bolj sprejemajo kot nekaj neproblematičnega. Na drugi strani so prvi manj nagnjeni k sovražnemu govoru, bolj občutljivi nanj in ga hitreje prepoznajo, ko se zgodi. Poleg tega je seveda možno tudi, da imajo levo usmerjeni mladi v mislih širšo definicijo sovražnega govora kot desno usmerjeni in da ga zato – preprosto zaradi definicijske širine – prepoznavajo več. Nekoliko drugače je večplastnost problema opisal eden od naših intervjuvancev.

»Zagotovo naletim na primere sovražnega govora. Toda treba je ločiti med vplivnimi posamezniki, ki hujskajo delovne ljudi v sovraštvo do npr. tujcev, in običajnimi delovnimi ljudmi, ki podležejo tej dobro targetirani kampanji. Sovražni govor je dandanes bolj viden, ni pa ga več ali manj kot pred desetletji. Ne verjamem ravno v politike omejevanja svobode govora.«

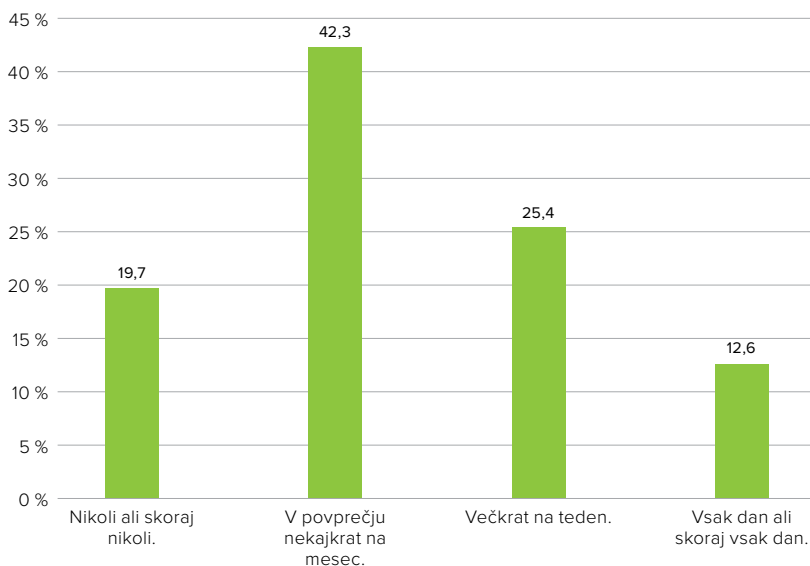
(Gregor, 26 let, socialist in delavski organizator)

Kot smo nakazali v uvodu v poglavje, je sovražni govor posebej velik problem na internetu, kjer se pogosto zaradi udobja anonimnosti sovražni govor utegne pojavljati še pogostejše kot sicer. Mlade smo zato povprašali, če so se že srečali s sovražnim govorom na spletu.

Grafikon 13.17:

Pogostost srečevanja mladih s sovražnim govorom na spletu.

Kako pogosto si v zadnjih 12 mesecih naletel_a na internetno vsebino, ki je bila odkrito sovražna, napadalna in/ali žaljiva?

Vir podatkov: Mladina 2020.

Zgornji grafikon jasno prikazuje, da so mladi tako rekoč potopljene v sovražni govor na spletu. Dobrih 80 % jih je večkrat mesečno priča odkritim sovražnim vsebinam. Veliko več kot tretjina (38 %) se jih s sovražnim govorom sreča večkrat na teden ali pogosteje.

Ni presenetljivo, da se tisti, ki pogosteje zaznavajo take vsebine, tendenčno bolj strinjajo s trditvijo, da je v naši družbi sovražnega govora preveč ($r = 0,22$; $p < 0,01$). Tudi sicer pa korelacije pokažejo podobno sliko kot pri prejšnji trditvi. Več sovražnega govora na primer tendenčno zaznavajo tisti, ki izražajo večjo naklonjenost do beguncev ($r = 0,19$; $p < 0,01$), romskih družin ($r = 0,16$; $p < 0,01$) in do istospolno usmerjenih oseb ($r = 0,16$; $p < 0,01$). Posebej močne so korelacije v tem primeru s percipirano izpostavljenostjo diskriminaciji na osnovi starosti ($r = 0,25$; $p < 0,01$), spola ($r = 0,23$; $p < 0,01$), ekonomskega položaja ($r = 0,19$; $p < 0,01$), etnične pripadnosti ($r = 0,16$; $p < 0,01$) ter verskega prepričanja ($r = 0,15$; $p < 0,01$). Povedna je tudi pozitivna korelacija med percepcijo sovražnega govora in istospolno usmerjenostjo ($r = 0,10$; $p < 0,01$).

13.7 Religioznost mladih

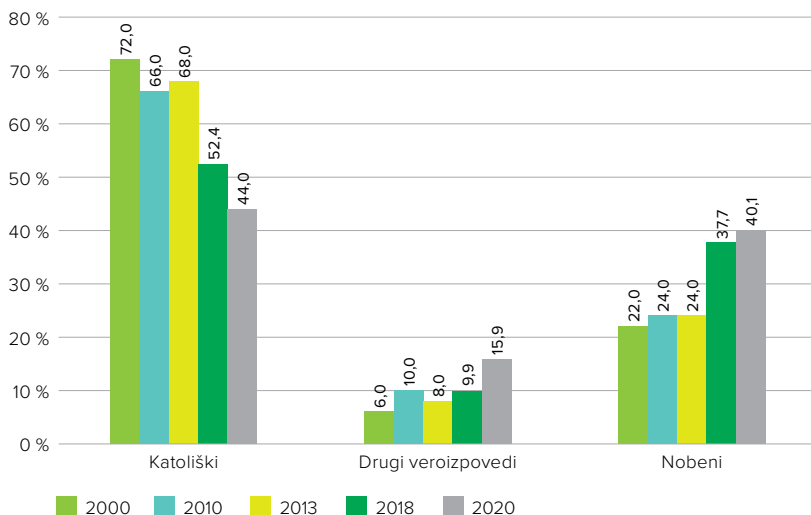
Glede na to, da smo v vprašalniku uporabili enake indikatorje religioznosti, kot so bili uporabljeni v prejšnjih raziskavah in v *Svetovni raziskavi vrednot*, lahko religioznost mladih v letu 2020 učinkovito primerjamo s stanjem vse do leta 2000.

Iz Grafikona 13.18 je jasno razvidno, da katolištvo izgublja priljubljenost med slovenskimi mladimi že vsaj od začetka 21. stoletja. V širšem smislu to pomeni tudi, da religija izgublja svoj pomen kot okvir identitete za mlade – delež takšnih, ki se ne identificirajo z nobeno religijo, je od leta 2010 poskočil s 24 % na 40 %.

Grafikon 13.18:

Samoizražena verska pripadnost mladih (16–27) v Sloveniji, 2000–2020.

Ali pripadaš kakšni veroizpovedi?

Viri podatkov: Lavrič and Boroja, 2014 (za obdobje 2000–2013), *Youth Studies Southeast Europe* 2018/2019, *Mladina* 2020.

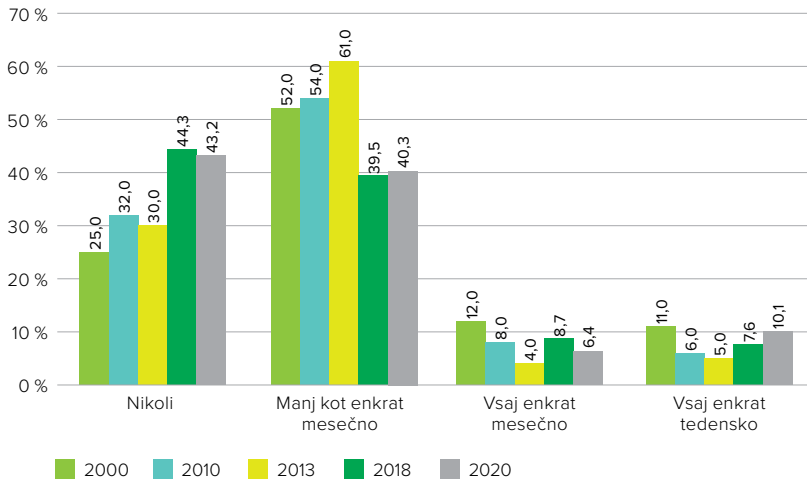
Opomba: Zaradi zagotavljanja veljavnosti longitudinalne primerjave smo se zaradi različnega zajema starostnih skupin v posameznih raziskavah omejili na starostno skupino 16–27.

Trendi sekularizacije se potrjujejo tudi na področju obiskovanja verskih obredov, kjer v obdobju 2013–2020 beležimo izrazit porast (s 30 % na 43 %) deleža mladih, ki nikoli ne obiskujejo verskih obredov. Vendar pa je potrebno dodati tudi to, da se je trend upadanja rednih tedenskih obiskovalcev obredov po letu 2013 obrnil navzgor in v letu 2020 praktično dosegel nivo iz leta 2000. Posledično lahko po letu 2013 opazimo zelo izrazit upad deleža tistih vmes, torej mladih, ki obrede obiskujejo le ob posebnih priložnostih. Povedano drugače, identificiramo lahko zmeren trend polarizacije mladih na področju religioznosti (glej Lavrič, 2019).

Grafikon 13.19:

Pogostost obiskovanja verskih obredov, mladi (16–27) v Sloveniji, 2000–2018.

Ali hodiš in kako pogosto hodiš v zadnjem času k verskim obredom?

Viri podatkov: Lavrič and Boroja, 2014 (za obdobje 2000–2013), *Youth Studies Southeast Europe 2018/2019*, Mladina 2020.

Opomba: Zaradi zagotavljanja veljavnosti longitudinalne primerjave smo se zaradi različnega zajema starostnih skupin v posameznih raziskavah omejili na starostno skupino 16–27.

O verski gorečnosti nekaterih mladih priča tudi naslednji izsek iz pogovora z eno od naših sogovornic.

»Mladi bi morali biti bolj verni. Meni vera predstavlja moralne vrednote. Ker tega ni, prihaja do slabih stvari; preprirov, laži in vsega ostalega. Vera izboljša človeka, naredi ga za človeškega, in to rabi in išče vsak človek, mladi pa še sploh. Vsi bi tudi bili bolj srečni, če bi spoznali vero. Nič slabega ne prinese, ampak samo dobre stvari.«

(Špela, 16 let, srednješolka in predana mlada vernica)

Nadaljnje analize so pokazale, da je po letu 2013, nekoliko presenetljivo, povprečna vrednost odgovorov na vprašanje o pomembnosti boga nekoliko zrastle. Medtem ko je ta vrednost v obdobju 2005–2013 sicer upadla s 5,42 na 3,57, se je potem do leta 2020 dvignila na 4,19. Ta ugotovitev se sicer lahko zdi v nasprotju s prej ugotovljenim trendom upadanja religijske identifikacije in obiskovanja obredov. Vendar pa so te ugotovitve kot celota popolnoma kompatibilne s tezo o privatizaciji religije (glej Luckmann, 1967; Davie, 2000; Pollack in Müller, 2006; Lavrič, 2013), po kateri je za pozno modernost značilna relativno močnejša prisotnost zasebnih oblik religioznosti (npr. pomen boga v vsakdanjem življenju) in manj izrazita prisotnost tako imenovanih institucionalnih vidikov religioznosti (npr. identifikacija s cerkvijo ali obiskovanje obredov v cerkvi). Idejo privatizirane religioznosti med mladimi lepo ilustrira naslednji izsek iz intervjuja z našo že prej omenjeno sogovornico.

»Sama se raje z Bogom pogovarjam, kar pa pomeni, da ga je treba predvsem dobro poslušati. Da bi slišal, pa moraš biti tiho! ... Dosti jih je tradicionalno vernih, kar je sicer okej, ampak jaz mislim, da je najpomembnejši pristen in osebni odnos z Bogom.«

Če združimo zgoraj navedene ugotovitve, lahko sklenemo naslednje.

Od začetka 21. stoletja se mladi v Sloveniji pospešeno odmikajo od Katoliške cerkve in v letu 2020 se jih le še 44 % identificira s katolištvom. Hkrati pa se je po letu 2013 podvojil delež tedenskih obiskovalcev verskih obredov, kar kaže na procese polarizacije mladih na področju religioznosti.

13.8 Ključne ugotovitve s priporočili

Ključne ugotovitve tega poglavja lahko strnemo v naslednjih točkah:

1. Na lestvici vrednot in zanimanj mladih že vsaj dvajset let prevladujejo elementi zasebne sfere, kot so prijateljstvo, družina in svoboda delovanja, bistveno manj pa so mladim blizu širše družbene teme, kot je na primer usoda lastnega naroda. Precej tuje so mladim tudi, vsaj na deklarativni ravni, vrednote materializma in moči.
2. V zadnjem desetletju se na ravni vrednot in stališč mladih kaže trend individualizacije, ki ga spremlja tudi upad posplošenega zaupanja v druge ljudi. Slednje je med drugim povezano z različnimi vidiki ksenofobije in s strahovi mladih glede denarja, kariere in stanovanjske problematike.
3. Mladi glede svoje prihodnosti največ nelagodja občutijo v zvezi s pomanjkanjem denarja, z ekološkimi problemi ter z uspehom v poklicu in šoli. Predvsem so se ti strahovi občutno povečali v zadnjem desetletju. Največje povečanje sicer beležimo v zvezi z osamljenostjo, kar je gotovo povezano s specifičnimi razmerami epidemije v letu 2020.
4. Predstave o prihodnosti se predvsem polarizirajo. Tako v primeru osebne prihodnosti kot v primeru prihodnosti družbe je v primerjavi z letom 2010 bistveno manj takih, ki menijo, da ne bo večjih sprememb. Zaskrbljujoč je občuten porast mladih, ki so pesimistični glede prihodnosti naše družbe. Takšne predstave so povezane predvsem s skrbmi glede staranja prebivalstva in glede degradacije naravnega okolja.
5. Nazorski trendi na področju družinskega življenja gredo v različne smeri. Po eni strani se ti nazori močno liberalizirajo, saj mladi bistveno bolj kot pred desetimi leti zavračajo ubogljivost kot vrednoto v okviru vzgoje otrok ter v bistveno večji meri sprejemajo istospolno starševstvo. Po drugi strani pa se pogledi na spolno delitev dela v okviru družine celo rahlo retradicionalizirajo.

6. Več kot 40 % mladih svoje spolne usmerjenosti ne opredeljuje kot popolnoma heteroseksualne, slabih 5 % mladih pa se opredeljuje kot popolnoma homoseksualno usmerjeni. Večina (51 %) homoseksualno usmerjenih mladih poroča, da so se že počutili kot žrtve diskriminacije zaradi svoje spolne usmerjenosti.
7. Čeprav se je v zadnjih dveh letih socialna distanca do vseh obravnavanih družbenih skupin zmanjšala, ostaja ta v primeru Romov in beguncev visoka. Medtem ko bi se le 7 % mladih počutilo nelagodno, če bi se v njihovo bližino preselila družina iz Zahodne Evrope, bi se v primeru priselitve beguncev nelagodno počutilo kar 56 % mladih.
8. Med mladimi se od leta 2014 krepi mnenje, da ima priseljevanje iz tujine na življenje v Sloveniji negativen vpliv. Po drugi strani se mladi danes bistveno manj kot pred desetimi leti strinjajo, da bi morali delodajalci pri zaposlovanju dajati prednost Slovencem pred priseljenci.
9. Kar 70 % mladih meni, da je v slovenski družbi preveč sovražnega govora. Dobrih 80 % je večkrat mesečno priča sovražnemu govoru na internetu. Politično levo (predvsem skrajno levo) usmerjena mladina zaznava več sovražnega govora kot politično sredinsko ali desno (predvsem skrajno desno) usmerjena.
10. Od začetka 21. stoletja se mladi v Sloveniji pospešeno odmikajo od Katoliške cerkve in v letu 2020 se jih le še 44 % identificira s katolištvom. Hkrati pa se je po letu 2013 podvojil delež tedenskih obiskovalcev verskih obredov, kar kaže na procese polarizacije mladih na področju religioznosti.

Iz navedenih ugotovitev lahko izpeljemo naslednja priporočila za izvajanje mladinske politike:

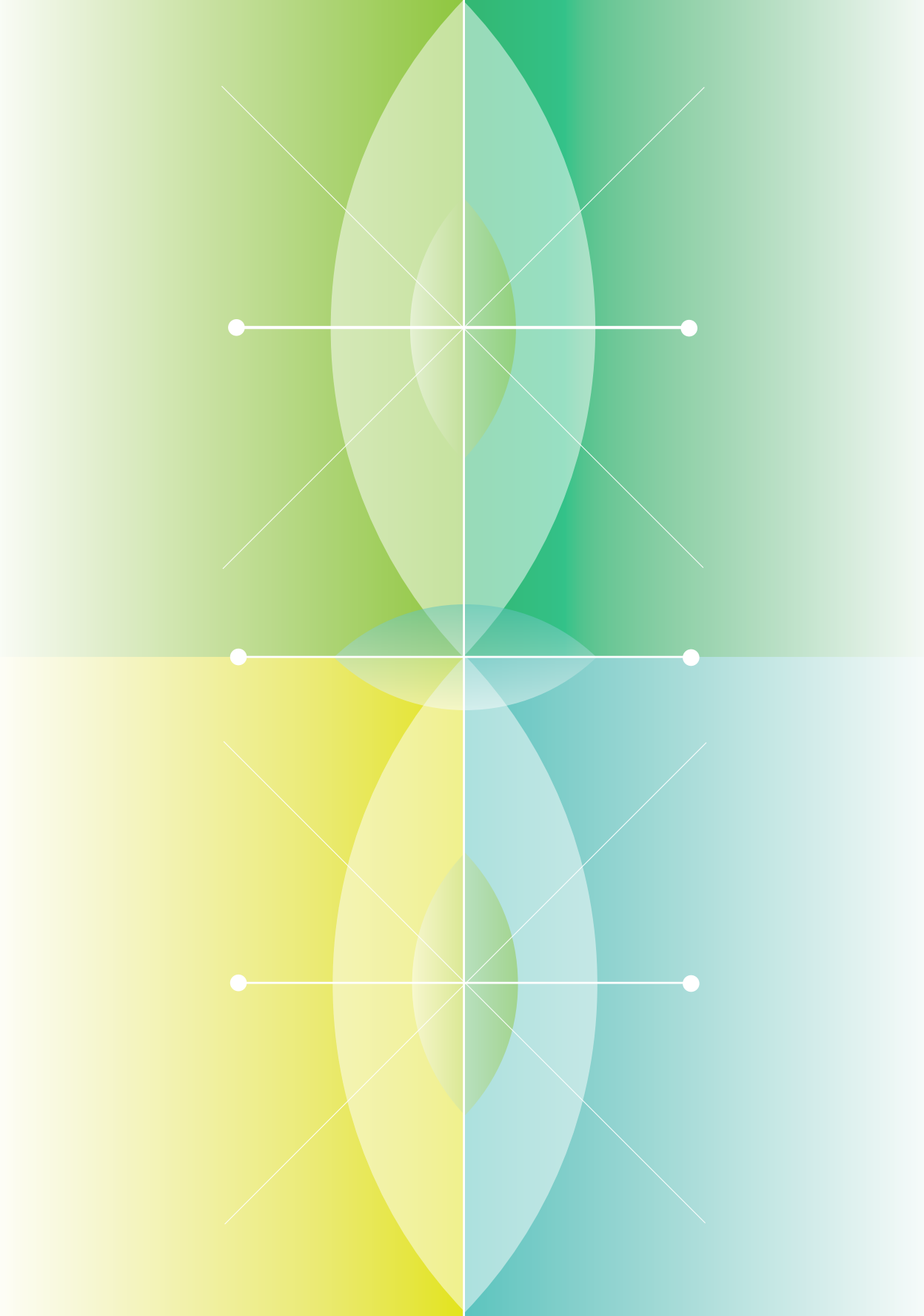
1. Mlade je smiselno še naprej vzpodbujati k zanimanju in delovanju v okvirih javne sfere, saj fokus njihovih vrednot in zanimanj ostaja izrazito usmerjen v zasebno sfero.
2. Smiselno je ukrepanje v smeri zagotavljanja večje eksistencialne varnosti mladih. S problemom občutka ekonomske in širše eksistencialne negotovosti se namreč povezuje upadanje posplošenega družbenega zaupanja mladih, kar lahko razumemo kot precej resen družbeni problem. Na potrebo po zmanjšanju eksistencialnih negotovosti mladih kaže tudi porast percipirane resnosti problemov mladih ter naraščanje deleža mladih, ki so pesimistični glede prihodnosti naše družbe. V tem smislu se kot najbolj smiselne kažejo politike, ki naslavlajo zaposlovanje mladih, stanovanjsko problematiko ter skrb za okolje.
4. Svoboda glede spolne usmerjenosti in identitete je mladim zelo pomembna, zato je smiselno mladinsko politiko na tem področju voditi v duhu liberalnih vrednot.

13.9 Uporabljeni viri

- 24ur. (2015). VIDEO: *Največ beguncev v Slovenijo še naprej prihaja na območju Rigonc*. Dostopno prek: <https://www.24ur.com/novice/slovenija/v-zivo-pri-rigoncah-zeleno-mejo-ponoci-prestopilo-okoli-4-000-tujcev.html> (28. 12. 2020).
- Caughey, D., O'Grady, T., in Warshaw, C. (2019). Policy Ideology in European Mass Publics, 1981–2016. *American Political Science Review* 113 (3), 674–693.
- Dahlgreen, W. (2015). *1 in 2 young people say they are not 100% heterosexual*. YouGov. Dostopno prek: <https://yougov.co.uk/topics/lifestyle/articles-reports/2015/08/16/half-young-not-heterosexual> (26. 12. 2020).
- De Latour, A., Perger, N., Claudio Tocchi, R. S., in Viejo Otero, P. (2019). *Zmoremo! Ukrepanje proti sovražnemu govoru skozi nasprotne in alternativne naracije*. Ljubljana: Urad RS za mladino, MIZŠ.
- ESS Round 1: *European Social Survey Round 1 Data* (2002). Data file edition 6.1. Norwegian Social Science Data Services.
- ESS Round 5: *European Social Survey Round 5 Data* (2010). Data file edition 3.4. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. Dostopno prek: doi: 10.21338/NSD-ESS5-2010 (28. 12. 2020).
- ESS Round 6: *European Social Survey Round 6 Data* (2012). Data file edition 2.4. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. Dostopno prek: doi: 10.21338/NSD-ESS6-2012 (28. 12. 2020).
- ESS Round 7: *European Social Survey Round 7 Data* (2014). Data file edition 2.2. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. Dostopno prek: https://www.europeansocialsurvey.org/download.html?file=ESS7e02_2&y=2014 (28. 12. 2020).
- ESS Round 8: *European Social Survey Round 8 Data* (2016). Data file edition 2.2. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. Dostopno prek: https://www.europeansocialsurvey.org/download.html?file=ESS8e02_2&y=2016 (28. 12. 2020).
- ESS Round 9: *European Social Survey Round 9 Data* (2018). Data file edition 3.0. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. Dostopno prek: doi: 10.21338/NSD-ESS9-2018 (28. 12. 2020).
- Friedrich Ebert Stiftung (2019). *Youth Studies Southeast Europe 2018/2019* (Data file). Dostopno prek: <https://soe.fes.de/features/youth-studies> (26. 12. 2020).
- Haidt, J., in Lukianoff, G. (2018). *The coddling of the American mind: How good intentions and bad ideas are setting up a generation for failure*. London: Penguin UK.

- Hainmueller, J., in Hopkins, D. J. (2014). Public attitudes toward immigration. *Annual Review of Political Science* 17.
- Holland, J. (2006). *Misogyny. The world's oldest prejudice*. New York: Carroll & Graf.
- Inglehart, R., in Welzel, C. (2005). *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inglehart, R. C., Haerpfer, A., Moreno, C., Welzel, K., Kizilova, J., Diez-Medrano, M., Lagos, P., Norris, E. Ponarin in Puranen, B. itd. (ur.). (2018). *World Values Survey: All Rounds – Country-Pooled Datafile Version*. Madrid: JD Systems Institute. Dostopno prek: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWVL.jsp> (26. 12. 2020).
- Jane, E. A. (2014). 'Back to the kitchen, cunt': speaking the unspeakable about online misogyny. *Continuum* 28 (4), 558–570.
- KZ-1. *Kazenski zakonik (KZ-1-UPB2)*. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2012-01-2065?sop=2012-01-2065> (28. 12. 2020).
- Lane, R. E. (1955). Political personality and electoral choice. *American Political Science Review*, 49, 173–190.
- Lavrič, M. (2013). Religious change and the impact of religiosity upon emancipative values in post-Yugoslav countries. V Flere, S. (ur.), *20 years later: problems and prospects of countries of former Yugoslavia*, 223–243. Maribor: Center for the Study of Post-Yugoslav Societies, Faculty of Arts.
- Lavrič, M., in Boroja, T. (2014). Trust and belonging. V Flere, Sergej idr. (ur.), *Slovenian youth 2013: living in times of disillusionment, risk and precarity*, 197–209. Maribor: Centre for the Study of Post-Yugoslav Societies (CEPYUS), University of Maribor; Zagreb: Friedrich-Ebert-Stiftung (FES).
- Lavrič, M. idr. (2010). *Mladina 2010: Družbeni profil mladih v Sloveniji* [datoteka podatkov]. Slovenija, Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta [izdelava]. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija].
- Luckmann, T. (1967). *The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society*. New-York: Macmillan.
- McNaughton-Cassill, M. E., in Smith, T. (2002). My world is ok, but yours is not: television news, the optimism gap, and stress. *Stress and health* 18 (1), 27–33.
- Miheljak, V. idr. (2001). *Mladina 2000* [datoteka podatkov]. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Center za socialno psihologijo [izdelava]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija].
- Miville, M. L., Gelso, C. J., Pannu, R., Liu, W., Touradji, P., Holloway, P., in Fuertes J. (1999). Appreciating similarities and valuing differences: The Miville-Guzman Universality-diversity scale. *Journal of Counseling Psychology* 46 (3), 291–307.

- OECD (2020). *The impact of the Covid-19 pandemic on jobs and incomes in G20 economies*. Dostopno prek: https://www.ilo.org/global/docs/WCMS_753607/lang--en/index.htm/ (28. 12. 2020).
- Policija. (2020). *Nedovoljene migracije na območju Republike Slovenije*. Dostopno prek: <https://www.policija.si/o-slovenski-policiji/statistika/mejna-problematika/nedovoljene-migracije-na-obmocju-republike-slovenije> (28. 12. 2020).
- Rasoal, C., Eklund, J., in Hansen, E. M. (2011). Toward a conceptualization of ethnocultural empathy. *Journal of Social, Evolutionary, and Cultural Psychology* 5 (1), 1–13.
- Savin-Williams, R. C., in Vrangalova, Z. (2013). Mostly heterosexual as a distinct sexual orientation group: A systematic review of the empirical evidence. *Developmental Review* 33 (1), 58–88.
- Spletno oko*. (2020). Dostopno prek: <https://www.spletno-oko.si/sovrazni-govor/kaj-je-sovrazni-govor> (28. 12. 2020).
- Vannucci, A., Flannery, K. M., in McCauley Ohannessian, C. (2017). Social media use and anxiety in emerging adults. *Journal of affective disorders*, 207, 163–166.
- Wang, Y. W., Davidson, M. M., Yakushko, O. F., Bielstein Savoy, H., Tan, J. A., in Bleier, J. K. (2003). The scale of ethnocultural empathy: development, validation, and reliability. *Journal of counseling psychology* 50 (2), 221–234.
- YouGov. (2019). *LGBTQ Pride – Kinsey*. Fieldwork Dates: 28th–31st May 2019. Dostopno prek: <https://tinyurl.com/y7qhx6am/> (7. 1. 2021).

MIRAN LAVRIČ

14 KLJUČNE UGOTOVITVE ŠTUDIJE MLADINA 2020

Raziskava *Mladina 2020* je bila v veliki meri zasnovana kot nadaljevanje podobne raziskave izpred desetih let, deloma pa je gradila tudi na metodoloških pristopih in podatkih raziskave iz leta 2000. To je raziskovalcem omogočilo natančen vpogled v dolgoročne trende, kar se je izkazalo kot bistveno, saj so najpomembnejši rezultati študije povezani prav s trendi v zadnjih desetih ali dvajsetih letih.

Na demografskem področju je ena ključnih ugotovitev ta, da se je izjemno hitro upadanje števila mladih prav z letom 2020 zelo verjetno ustavilo. Od leta 2000 je namreč število mladih upadlo skoraj za tretjino (31,1 %). Ta upad ima brez dvoma tektonske posledice za družbeni položaj mladih. Po eni strani je vsaka posamezna mlada oseba za družbo kot celoto danes še bistveno pomembnejša kot pred desetletji. Lahko bi rekli, da mladih v družbi vse bolj primanjkuje, kar se med drugim zelo jasno odraža v izrazitem upadu brezposelnosti mladih. Čeprav je slednje seveda tudi posledica gospodarskih trendov in ukrepov, pa je nemogoče zanikati tudi pomemben vpliv demografskega faktorja. To se med drugim kaže v dejstvu, da so še leta 2005 mladi v strukturi vseh brezposelnih predstavljali 37 %, v letu 2020 pa le še 20 %. Upad števila mladih se gotovo odraža tudi na izobraževalnem področju. Razumljivo je, da se izobraževalne institucije, katerih število je v zadnjih desetletjih občutno naraslo, vse bolj trudijo, da bi pritegnile mlade, ki jih je vedno manj. To logično pomeni pomembno vzpodbudo za dvig kakovosti izobraževanja. Upad števila mladih ima pomembne posledice tudi na političnem področju, saj se zaradi manjše številčnosti zmanjšuje relativna pomembnost mladih kot volilne baze, s tem pa tudi njihova politična moč. Poleg tega je upadanje števila mladih lahko pomembno izhodišče v razpravah o migracijah mladih; če mladih primanjkuje, je njihovo izseljevanje v tujino

tendenčno (še) manj zaželeno. Pri tem velja poudariti, da je bil selitveni prirast s tujino od začetka tisočletja izrazito pozitiven; število mladih se je po podatkih SURS v obdobju 2000–2019 vsako leto v povprečju povečalo za več kot 2500 oseb. Število mladih v Sloveniji torej v zadnjih dveh desetletjih nikakor ni upadalo zaradi migracij, ampak so nasprotno migracijski tokovi blažili te trende.

Kot rečeno, se je število mladih z letom 2020 sicer stabiliziralo in v naslednjih dveh desetletjih ne gre več pričakovati večjih sprememb. Vendar pa se po drugi strani nadaljuje soroden demografski trend, to je trend naraščanja starejših (65+) prebivalcev. Njihovo število že danes občutno presega število mladih, do leta 2050 pa bo naraslo še za dodatnih skoraj 50 %. Takšni trendi že dlje časa sprožajo razprave o medgeneracijskem dialogu in sodelovanju. Po podatkih pričujoče študije skoraj tri četrtine (72 %) mladih vidijo povečevanje števila starejših kot velik ali zelo velik problem. Vendar pa to ne pomeni, da mladi v starejših vidijo pomembno oviro za lastno blaginjo. Zadržani so namreč do ideje, da so starejši prebivalci Slovenije privilegirani v primerjavi z mladimi. Bistveno bolj so naklonjeni prepričanju, da so tako mladi kot starejši zapostavljeni, ko gre za blaginjo. Iz tega sledi, da mladi, vsaj kar zadeva vprašanje družbene blaginje, premorejo visok potencial za medgeneracijsko sodelovanje. Na pomen medgeneracijskega sodelovanja jasno kaže tudi dejstvo, da se mladi v svojih omrežjih socialnih opor še vedno najbolj opirajo na starše. V zadnjem desetletju se je delež mladih, ki se zelo dobro razumejo s starši, celo občutno povečal.

Kljub temu se v odnosih s starši kažejo veliki premiki, ki kažejo predvsem na naraščanje individualizma oziroma težnje po avtonomiji med mladimi. Čeprav še vedno velika večina računa na pomoč staršev na ključnih življenjskih področjih, so se ta pričakovanja po letu 2010 občutno zmanjšala. Nekoliko se je povečal tudi delež mladih, ki svoje razumevanje s starši opisujejo kot slabo ali neznosno. Predvsem je v tem okviru ključna ugotovitev ta, da se v primerjavi z letom 2010 mladi občutno hitreje odseljujejo od svojih staršev in se v tem smislu hitro približujejo povprečju mladih v EU. Te trende gotovo lahko povezujemo s trendi individualizacije, ki jih ugotavljamo na ravni temeljnih vrednot in stališč mladih. Po-

leg tega sta na to imela pomemben vpliv tudi izboljšanje gospodarskih razmer in s tem povezan izboljšan položaj mladih na trgu dela.

Podatki kažejo, da mladi nekoliko hitreje zapuščajo sistem formalnega izobraževanja. Če je bilo v visokošolsko izobraževanje leta 2014 vključenih kar 49 % mladih, je do leta 2018 ta delež padel na 45 %. Izpostaviti velja, da je to še vedno daleč največ v celotni EU in visoko nad povprečjem vseh (28) članic, ki znaša 32 %. Takšna množičnost terciarnega izobraževanja lahko pomeni dober obet za prihodnji razvoj Slovenije, še posebej v luči dejstva, da se visoko šolstvo internacionalizira. V primerjavi z letom 2010 so občutno narasli deleži mladih, ki imajo izkušnjo izobraževalne mobilnosti, in deleži takih, ki se še nameravajo odpraviti po znanje v tujino. Kar zadeva nižje ravni izobraževanja, velja opozoriti tudi na mednarodne raziskave merjenja izobraževalnih dosežkov, ki kažejo na sorazmerno visoko raven kakovosti slovenskega izobraževalnega sistema. Pri tem med mladimi – skladno s pričakovanji – močno narašča uporaba neformalnega izobraževanja in priložnostnega učenja, ki verjetno predstavlja eno ključnih razvojnih področij izobraževalne politike v prihodnosti.

Jasno je, da je danes ključni vir priložnostnega učenja internet. Vendar zaenkrat mladi internet primarno uporabljajo za konzumiranje različnih zabavnih vsebin; predvsem za poslušanje glasbe in obiskovanje družbenih omrežij. Zelo opazen je trend rasti spletnega nakupovanja; če je pred desetimi leti to počela dobra polovica, je danes ta številka blizu devetdesetim odstotkom. Sicer pa lahko rečemo, da je v širši perspektivi uporaba informacijsko-komunikacijskih tehnologij med mladimi večinoma omejena le na osnovna opravila. V kontekstu EU je Slovenija v spodnji polovici po deležu mladih z znanjem računalniškega programiranja.¹ Spodbujanje zahtevnejše rabe IKT in krepitev IKT pismenosti gotovo sodita med ene najbolj smiselnih prioritet izobraževalne politike.

Pomembni premiki se za mlade dogajajo tudi na trgu dela. Uradni statistični podatki kažejo na izrazit trend zmanjševanja brezposelnosti mla-

1 Je pa res, da se starejše generacije v tej primerjavi odrežejo še bistveno slabše.

dih; leta 2010 je stopnja anketne brezposelnosti mladih znašala 14,7 %, leta 2019 le še 8,1 %. Po letu 2015 se je občutno zmanjšal tudi delež zaposlenih mladih, ki delajo v kateri od fleksibilnih oblik zaposlovanja. Poleg tega se razkorak med pridobljenimi kompetencami mladih in zahtevami na delovnem mestu (t. i. *skills mismatch*) v zadnjih letih zmanjšuje. Premiki na bolje se torej dogajajo. Kljub temu velja izpostaviti, da so ti premiki bistveno manjši, kot kažejo uradni podatki. Če se na primer ozremo k deležu mladih, ki sebe dojemajo kot brezposelne, zmanjšanja deleža brezposelnosti v zadnjem desetletju sploh ni zaznati. Povedano drugače, delež brezposelnih mladih se znižuje po kriterijih uradne statistike, ne pa tudi po kriterijih samih mladih. Predvsem je pomembno, da Slovenija še vedno močno odstopa od evropskega povprečja navzgor po deležu mladih v prekarnih oblikah zaposlovanja. V zadnjem desetletju se je tudi občutno povečal delež mladih, ki ocenjujejo, da so za svoje delo plačani prenizko, da je delo, ki ga opravljajo dolgočasno, da je delovna klima slaba ter da so jim na delovnem mestu kršene pravice. V luči teh dejstev lahko sklenemo, da položaj mladih na trgu dela v Sloveniji ostaja – ugodnim gospodarskim trendom v zadnjem desetletju navkljub – relativno neugoden.

Po desetletjih izpostavljenosti visokim stopnjam prekarnosti niti ne preseneča, da so mladi svoja pričakovanja glede zaposlitve bistveno spremenili. Za povečanje svojih zaposlitvenih možnosti so vse bolj pripravljeni na geografsko mobilnost, na dodatno izobraževanje, občutno bolj so pripravljeni sprejeti tudi začasno zaposlitev in nižje plačilo. Kar dve tretjini mladih sta za preprečitev nezaposlenosti pripravljeni stopiti na samostojno podjetniško pot. Mladi torej vse bolj pristajajo na negotove razmere glede zaposlitve. To lahko povežemo s trendom naraščajoče naklonjenosti zaposlitvi v zasebnem sektorju oziroma z upadanjem želje po zaposlitvi v javnem sektorju. V tej luči ni presenetljivo, da se med mladimi krepi podjetniški duh. Občutno bolj kot pred desetletjem mladi poročajo o tem, da jim je izobraževanje vzbudilo interes, da bi postali podjetniki. Skladno s splošnimi značilnostmi sodobne generacije mladih je tudi slovenski mladini sicer pri delu najbolj pomembno to, da je delo zanimivo, da omogoča visoko stopnjo avtonomije in da ima delo jasen cilj. Tudi varnost zaposlitve je mladim pomembna, vendar nekoliko manj kot prej naštetje značilnosti.

Razmere na trgu dela so skupaj s širšimi storilnostnimi pritiski v sodobni družbi gotovo med ključnimi razlogi za izrazito povečanje stresa med mladimi. V primerjavi z letom 2010 se je delež mladih, ki več dni v tednu čuti stres, več kot podvojil. Močno se je tudi povečal delež mladih, ki čuti osamljenost kot problem.² Močno se je povečala zaskrbljenost mladih glede drugih ključnih področij življenja, kot je pomanjkanje denarja, (ne)uspeh v šoli ali poklicu, težave z (ne)zaposlitvijo ali stanovanjski problem. Zaskrbljujoč je občuten porast mladih, ki so pesimistični glede prihodnosti naše družbe. Takšne predstave so povezane predvsem s skrbmi glede staranja prebivalstva in glede degradacije naravnega okolja. Podatki tudi kažejo, da imajo mladi vse manj posplošenega zaupanja v druge ljudi.

Od tod ni presenetljivo, da v zadnjih desetih letih beležimo znaten upad splošnega zadovoljstva mladih z življenjem. Občutno je upadel tudi delež mladih, ki so pretežno ali zelo zadovoljni s svojim zdravjem. Slednje ni presenetljivo v luči dejstva, da se je delež mladih z nezdravo visokim indeksom telesne mase občutno povečal, naša raziskava pa je zaznala tudi občutno povečanje deleža podhranjenih mladostnikov in še posebej mladostnic. Vsi ti trendi jasno kažejo, da se zdravje mladih, še posebej ko gre za duševno zdravje, danes kaže kot eden ključnih izzivov mladinske politike.

Ob tem je nekoliko presenetljivo, da mladina sama sicer vse bolj skrbi za svoje zdravje. Mladi v primerjavi z desetletjem poprej v povprečju občutno manj pijejo alkohol in manj kadijo tobak, jedo bolj zdravo in se (še) več ukvarjajo s športom. Zdi se očitno, da za obrat trenda generalnega slabšanja psihofizičnega zdravja mladih ne bodo zadostovale kampanje za spodbujanje zdravega življenjskega stila. Čeprav so te brez dvoma pomembne, je v tem okviru nujen razmislek o širših družbenih razmerah, v katerih mladi odraščajo.

2 To povečanje sicer lahko deloma pripišemo vplivu epidemičnih razmer, vendar pa je po naših izračunih precejšnje povečanje tudi neodvisno od teh razmer (glej poglavje o raziskovalnih metodah).

O širših družbenih temah sicer mladi po večini ne razmišljajo prav dosti, saj na lestvici vrednot in zanimanj mladih že vsaj dvajset let prevladujejo elementi zasebne sfere, kot sta prijateljstvo in družina, bistveno manj pa so mladim blizu širše družbene teme. V zadnjem desetletju se na ravni vrednot in stališč mladih še naprej izraža trend individualizacije oziroma vse večje težnje po avtonomiji. V tem okviru zaznavamo tudi izrazit porast liberalnih vrednot med mladimi, saj mladi bistveno bolj kot pred desetimi leti zavračajo ubogljivost kot vrednoto v okviru vzgoje otrok in v bistveno večji meri sprejemajo istospolno starševstvo. Z opisanimi vrednotnimi trendi je skladna ugotovitev, da se mladi v Sloveniji pospešeno odmikajo od katolištva.

Liberalizacija vrednot mladih seveda še nujno ne pomeni, da mladi živijo v zelo strpni in odprti družbi. V našem vzorcu na primer večina homoseksualno usmerjenih mladih poroča, da so se že počutili kot žrtve diskriminacije zaradi svoje spolne usmerjenosti. Tudi socialna distanca mladih do beguncev ostaja zelo visoka: medtem ko bi se le 7 % mladih počutilo nelagodno, če bi se v njihovo bližino preselila družina iz Zahodne Evrope, bi se v primeru priselitve beguncev nelagodno počutilo kar 56 % mladih. O resnih težavah na področju tolerantnosti v slovenski družbi priča tudi dejstvo, da je več kot 80 % mladih večkrat mesečno priča sovražnemu govoru na internetu. Kar 70 % mladih tudi meni, da je v slovenski družbi preveč sovražnega govora.

Verjetno je tudi z razširjenostjo sovražnega govora povezano dejstvo, da se je zanimanje za politiko v zadnjem desetletju nekoliko povečalo. Mladi se tudi bolj kot pred desetimi leti čutijo politično kompetentni in so bolj naklonjeni neposrednemu komuniciranju s politiki, vključno s sodelovanjem v peticijah. Vendar je pri tem pomembno poudariti, da je stopnja zanimanja mladih za politiko, vključno z njihovim samoporočanim poznavanjem politike, še vedno na nizki ravni. S tem je povezano tudi zelo nizko zaupanje v nosilce politične oblasti, kar se med drugim kaže v visoki razširjenosti stališča, da običajen posameznik v naši družbi nima pravega vpliva na početje oblasti. Vse to ima seveda negativen vpliv na udeležbo na volitvah oziroma na širšo politično participacijo mladih, ki ostaja nizka. Na drugi strani skrbi občuten potencial za politično radikalizacijo; kar

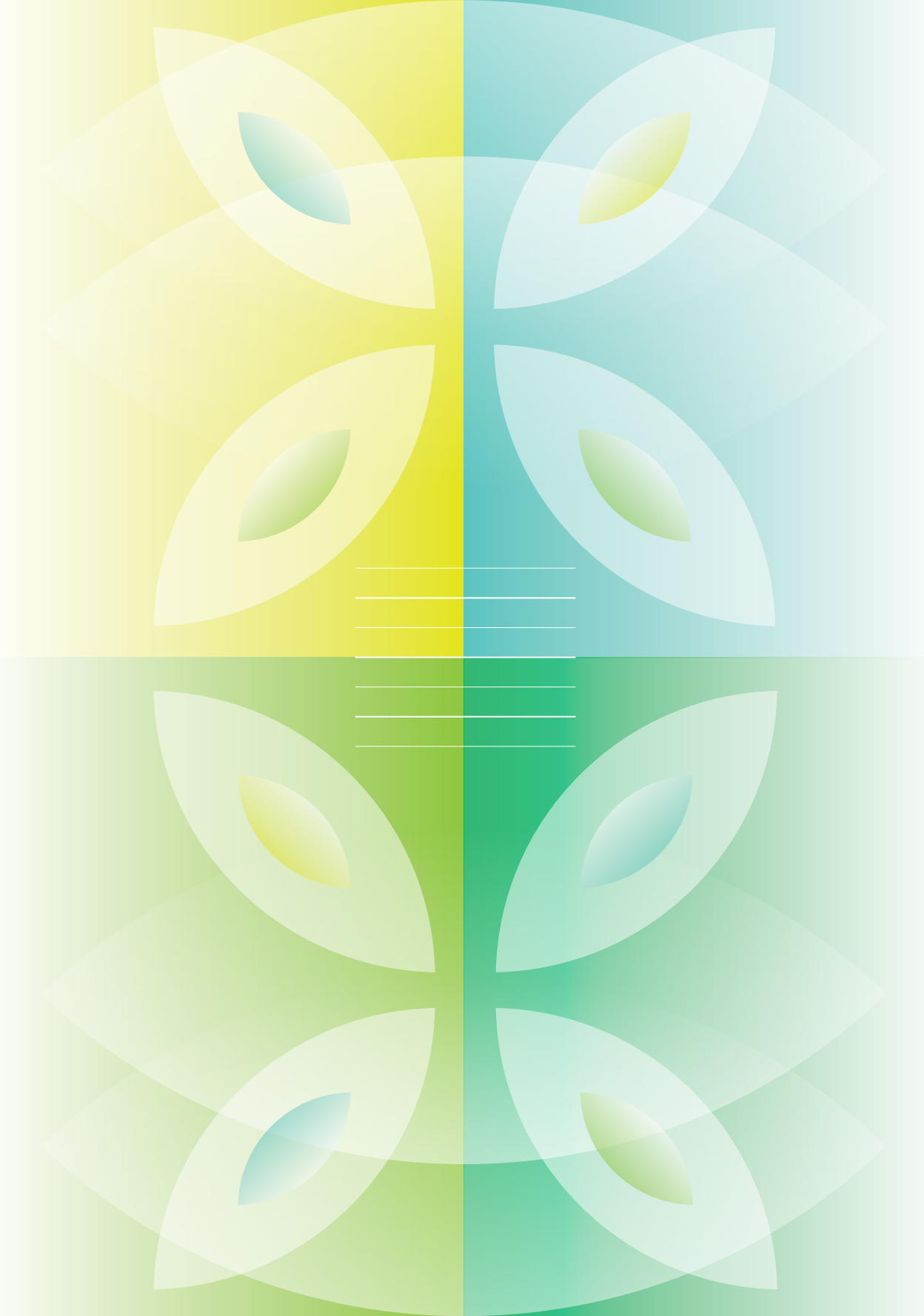
pri četrtini mladih je prisotno prepričanje o legitimnosti rabe nasilja, ko gre za višje cilje.

Omenjeno povečanje zanimanja mladih za politiko lahko povežemo tudi z izrazitim porastom zanimanja za umetnost in kulturo, ki ga beležimo v obdobju 2010–2020. Predvsem razveseljuje dejstvo, da se bolj kot potrošnja umetniških vsebin povečuje umetniško ustvarjanje mladih. Še posebej to velja za mlade do 18. leta, med katerimi se jih skoraj 40 % tedensko ukvarja s katero od umetniških dejavnosti.

Zdi se torej, da prihaja kreativna generacija mladih – pa tudi generacija, ki se je bolj kot generacije pred njo pripravljena in sposobna soočati z negotovimi razmerami na trgu dela. Vendar to ne pomeni, da pasivno pristaja na družbene razmere. Mladi se politično prebujajo in poleg konvencionalne politične participacije pogosto uporabljajo tudi nekonvencionalne oblike, kot sta na primer politično potrošništvo ali podpisovanje peticij.

Pred današnjo generacijo mladih so nedvomno veliki okoljski, demografski in širši družbeni izzivi. Pod težo teh izzivov, še bolj pa pod težo aktualnih okoliščin, v katerih živijo, se mladi soočajo z visokimi stopnjami zaskrbljenosti in stresa. Toda na drugi strani imamo opravka s kreativno generacijo, ki je tudi vedno bolj športno, kulturno in politično aktivna. Vrednote te generacije pripadajo odprti družbi; družbi, ki temelji na avtonomnih, a družbeno odgovornih posameznikih.

Koliko bodo mladi uspešni pri uresničevanju svojih vizij in pri soočanju z izzivi prihodnosti, še zdaleč ni odvisno samo od njih samih. Generacija današnjih nosilcev družbene moči ima veliko odgovornost, da mladim pri tem pomaga. To poročilo ponuja številne odgovore na vprašanja, kako to storiti.

15 PRILOGE

15.1 PRILOGA 1: Portreti mladih intervjuvancev

AVTORJI: ANDREJ NATERER, TOMAŽ DEŽELAN,
KATJA NACEVSKI, NINA VOMBERGAR, MARKO MAJCE

V pričujočem poglavju je predstavljenih 20 portretov mladih, ki so sodelovali v kvalitativnem delu raziskave *Mladina 2020*. Mladi so bili k sodelovanju povabljeni ciljno, in sicer na podlagi seznama specifičnih in diferenciranih profilov, za katere je bilo predvideno, da lahko zagotovijo vpogled v življenje mladih na mikroravni. Portreti temeljijo na biografskem delu zbranih intervjujev in služijo predstavitvi mladih skozi specifično optiko njihovega profila.

Daša, 25 let,

mlada podjetnica in študentka

Daša prihaja iz okolice Maribor, kjer živi v gospodinjstvu s svojimi starši, in pravi, da je duh delavnosti, skromnosti in podjetništva nekaj, v čemer je odraščala:

»Oba starša imata srednješolsko izobrazbo. Mama je delala na pošti kot upravnica, ata pa še vedno dela v vrtcu kot hišnik. Zraven tega sta vedno počela še ogromno stvari. Od prodaje posode, senčnikov, sveč do snemanja porok. Slednje jima je bilo zraven službe tudi edina stalnica. Torej, med tednom služba in organizacija porok ter priložnostna prodaja, ob petkih zvečer pa sta snemala in vrtela glasbo ob različnih priložnostnih, kot so na primer rojstni dnevi. Če je bila sobota, so bile to poroke, ob nedeljah pa sta montirala kasete, nato je ponovno prišel nov delovni teden.«

Ko je bila Daša stara 7 let, je mama doživela hudo prometno nesrečo in po treh mesecih kome je bila še skoraj leto dni v bolnišnici, čemur pa je sledila dolga rehabilitacija. Na Dašo je ta dogodek imel velik vpliv:

»Ko je mama po dveh letih končno prišla domov in sva se lahko začeli pogovarjati, mi je velikokrat rekla: 'Vidiš, kako se čez noč vse spremeni, danes lahko imaš vse, jutri pa ne moreš več nič.' Ko sem v svojih zgodnjih letih premlevala o svoji mami, sem razvila mišljenje, ki me je spremljalo vse do zdaj. Ni se mi zdelo logično, zakaj bi se človek za bilo kaj trudil, zakaj bi se učila, zakaj bi si gradila hišo, ustvarjala družino, če pa se ti v sekundi lahko podre cel svet. Še zdaj se točno spomnim svojih misli oziroma 'življenjskega načrta', ki me je spremljal skozi vso osnovno šolo. Ta je bil: 'Ves trud je zamen, jaz želim uživati, dokler bom lahko, ko pa ne bom mogla več, bom pa končala svoje življenje.' Ja, 'pozitiva' je kar vrela iz mene.«

V času srednje šole je začela s počitniškim delom v enem od gostinskih lokalov v Mariboru:

»Prvič v življenju sem bila srečna. Rada sem delala in prvič služila svoj denar. Odgovarjalo mi je, da sem bila konstantno obkrožena z ljudmi. Prvič v življenju sem začela prejemati pohvale, kako sem pridna, da že delam, kako sem hitra in celo kako sem pametna. Čeprav sem bila stara le 14 let in uradno še sploh ne bi smela delati v gostilni, sem kaj hitro začela dobivati ponudbe za druge službe. Mislila sem si, to je to. Uživam v tem, kar počnem, pa še plačana sem za to, šole ne potrebujem, saj tudi starša nimata visoke izobrazbe, a sta si kljub temu veliko ustvarila, delo pa bom imela vedno.«

Po končani srednji šoli je spoznala fanta in se relativno hitro preselila k njemu. Ker je končana srednja šola pomenila več svobode, samostojno življenje pa tudi več stroškov, se je Daša v celoti posvetila delu:

»Tiste počitnice sem imela kar tri službe, po počitnicah pa naj bi šolanje nadaljevala na EPF-u. A glej ga zlomka, pri fantu ni bilo več staršev, ki bi me silila v šolo, za kar pa sama tako ali tako nikoli nisem imela volje. Tako sem faks obiskovala mogoče 2 meseca in se nato redno zaposlila v manjšem baru.«

Po skoraj štirih letih skupnega življenja sta se s fantom razšla, v tem času pa je služba v gostinstvu Daši postala izjemno všeč. Za kratek čas se je vrnila domov k staršem, potem pa sta s prijateljico, ki je prav tako delala v gostinstvu, prišli na idejo, da bi se preselili v Portorož:

»Od ideje do realizacije je minil natanko en teden. V tem času sva si našli službo in stanovanje. Prvi trije meseci so bili najlepši v mojem življenju. Končno mi nista starša sugerirala, kdaj moram priti domov, končno me ni nihče spraševal, kje sem, kdaj pridem, s kom se družim ... Živela sem z najboljšo prijateljico v trisobnem stanovanju s pogledom na morje. Delali sva v gostilni in diskoteki, v kateri so bili vsak vikend koncerti najinih najljubših pevcev. Ker je bila turistična sezona, se je vsak dan nekaj dogajalo in gosti so se vsak dan spreminjali. Po delu pa sem vedno odšla na sprehod na neko drugo mesto, kar je bilo zame kot izlet, saj sem bila prvič na slovenski obali. Skoraj sanjsko življenje torej.«

Ob koncu sezone pa je Dašo čakal trenutek streznitve. Stroški bivanja so se povečali, diskoteke so zaprli, v gostilni in pri drugih potencialni delodajalci so znižali urne postavke, napitnin skoraj ni bilo:

»/.../ namesto veselih turistov so gostilno polnili le še pogosto vinjeni domačini, dogajanje se je končalo. Poiskala sem si še drugo službo, da sem lahko plačevala položnice. Nakar sem vsak dan delala, nisem imela več prostega časa, da bi zahajala v naravo, nisem se mogla kopati, ni bilo koncertov ali česa drugega, kar bi me razveseljevalo. Postajala sem vedno bolj nesrečna, nadvse sem si želela, da ne bi več delala v gostilni, začela sem razmišljati, kaj bi lahko počela. Vse se je spremenilo, ko sem šefa prosila, če mi lahko zamenja delovno mesto. Naj še dodam, da je bil šef izjemen poslovnež, ki je imel v lasti veliko gostinskih in ostalih poslovnih objektov, kot je npr. kazino in manjši hotel. Šef me je pogledal in rekel: 'Seveda, Daša, kaj pa znaš?' Tako preprost stavek me je v tistem trenutku utišal, v glavi pa mi sprožil vihar. Nasmehnila sem se, odšla brez odgovora in začela razmišljati o svojem življenju, vse od začetka.«

»Kaj pa znaš,« ji v naslednjih tednih odmeval v glavi in prišla je do grenkega spoznanja, da s kuhanjem kavic in z nošenjem pladnjev ne bo dosegla željene izobrazbe, osebnostne rasti in sreče, ki si jo je želela. Po obsežnem in intenzivnem iskanju službe jo je sicer našla, a je bila v celoti

neizpolnjujoča, in jo je spet hitro pustila ter odprla lastni s. p., hkrati pa sprejela odločitev za temeljito samorevizijo:

»Ko sem pustila službo, sem si rekla, da bom imela en teden prost, da naredim načrt. V tem tednu se ni zgodilo nič drugega kot to, da sem doživela živčni zlom. Namesto da bi se podala v delo, sem začela razmišljati o morebitnem neuspehu. /.../ Vse bolj sem padala v depresijo. Postajala sem vedno bolj jezna na sebe in bilo mi je žal, da se nisem bolj učila in dokončala študija, da nisem delala nikjer drugje kot v gostilni, da nisem bila v ničemer dobra ... Želela sem si menjati okolje in biti sama, dokler se moje stanje ne izboljša. Tako sem tudi storila. Delo sem si našla v Kranjski Gori, kjer sem živela v hotelu in delala kot sobarica. Na prazne liste papirja sem začela pisati svoje želje in cilje za prihodnost, še vedno sem imela odprt s. p., zato sem začela razmišljati, kaj bi lahko naredila. V obilici prostega časa sem poprijela za knjigo. Ob prebiranju strani sem spet doživela šok. V osnovni šoli sem zelo rada brala. Knjige, ki so mi bile všeč, sem z lahkoto prebrala v enem dnevu. Ko pa sem začela brati v Kranjski Gori, nikakor nisem mogla biti zbrana in stežka sem kontrolirala misli, da bi ostale pri knjigi. Na tem mestu sem spoznala, kako pomembno je nenehno izobraževanje. Tako, kot je vsakodnevno gibanje pomembno za naše telo, je pomembno neprestano učenje za naš um. Lahko bi rekla, da je lastno podjetje za um to, kar je za telo na primer maraton. In tako, kot ne bi mogla preteči maratona, če nikoli ne bi trenirala, sem vedela, da bom tudi težko vodila podjetje, če ne okrepim svojih kognitivnih sposobnosti. Zato sem na list z naslovom 'moji cilji' takoj pripisala tudi šolo.«

Šola je Daši na tej točki začela predstavljati temeljni del tako njene osebne kot tudi podjetniške prihodnosti:

»/.../ ponovno sem spoznala, kaj pomeni nenehno učenje in kako je pomembno, da nenehno krepimo miselne sposobnosti. V šoli ne pridobivamo samo neposrednega znanja, ampak tudi kompetence, ki nam olajšajo vsakodnevno življenje. S samim besediščem, ki ga pridobivamo, se lažje izražamo na vsakem koraku. S kontroliranim umom pa se lažje soočamo v nepredvidljivih situacijah, prav tako v šoli posredno pridobivamo ogromno pomembnih kompetenc, kot so na primer samoiniciativnost in vztrajnost, žal je bila moja pot do tega spoznanja zelo dolga in pozna. No, in na tem mestu lahko končam tam, kjer sem začela. Mislim, da je nenehno izobraževanje ključnega

pomena v našem življenju. Z novim znanjem lahko delamo spremembe v življenju, osebnostno zrastemo in si navsezadnje dvignemo splošno kvaliteto življenja. Sama sem zelo hvaležna, na prvem mestu državi in našemu sistemu, da se lahko brezplačno šolam, staršem, da me v času šolanja finančno podpirata, in seveda vsakemu profesorju posebej, za vse predano znanje.«

Takšno samoreflektivno razmišljanje jo je peljalo najprej skozi vse potencialne poti, kako najprej izboljšati svoje življenje, kasneje pa jo je pripeljalo tudi do želje pomagati drugim, in ker je bila vseskozi prisotna tudi Dašina podjetniška žilica, se je inovativna ideja hitro pojavila:

»Razmišljala sem o svoji prehrani, kaj jem in kako jem. Opazila sem, da se nam vsem vedno nekam mudi, da na primer sploh nimamo časa, niti za zajtrk. Večina nas na hitro spije kavo in gremo naprej. Tako sem dobila idejo o ponudbi zdravega zajtrka, predvsem zato, ker bi pomagala drugim. Ob igranju z različnimi idejami sem oblikovala recept, v katerem sem skuhalo ovsene kosmiče, dodala med, cimet, sojino mleko, vse skupaj pa zmiksala in nastala je neke vrste kaša. Potem sem dodala espresso, in to je bil moj prvi napitek. Ta ideja je ostala v moji glavi in rekla sem si, da ko bo dodelano, grem naprej.«

S takšnimi mislimi je Daša nekega dne med sprehodom po mestu opazila prazen kiosk. Takoj se je ideja o zdravem zajtrku manifestirala prav v tem prostoru. Na občinskem uradu se je pozanimala, kako je z najemom, in v kratkem je imela vse potrebno za realizacijo svoje podjetniške ideje:

»Leta 2018 sem torej najela kiosk, v katerem sem prodajala različne napitke, kot so kava, čaj in naravni sokovi, zajtrki in smutiji. Osnovna ideja je bila ponuditi ljudem nekaj zdravega. /.../ Ustvarila sem napitek, v katerega sem dala na poseben način obdelane ovsene kosmiče, različna semena, mleko po izbiri in seveda kavo. Ta vizija in tudi samo delo, ki je sledilo, sta me navdihovala.«

Že na začetku svoje poslovne poti se je zavedala, da sta tudi najboljša podjetniška ideja in zagnanost premalo in da ideje ne bo mogla uresničiti sama:

»Mislim, da človek težko kaj stori sam. Ko sem se podala na podjetniško pot, nisem niti približno vedela, v kaj se spuščam. Potrebovala sem predvsem znanje in kapital. Glavno pomoč sta mi seveda nudila starša, saj sem lahko

živela doma brez plačevanja stroškov. Kar se pa tiče samega podjetja, pa so mi pomagali najrazličnejši ljudje, na katere nikoli ne bi pomislila. Dolga leta sem delala v gostilni, zato imam kar nekaj znancev. Ko sem odprla kiosk, so mi v večini pomagali ravno gosti. En gost mi je zastoj natisnil letake, drugi mi je dal hladilnik, tretji radio ... Moja prva zaposlena oseba je bila bivša sodelavka, ki na začetku ni želela prejemati plačila, da bi mi s tem pomagala zagnati posel. Na tem mestu sem spoznala, kako pomembno je biti v vsakem trenutku do vsakega človeka dober in prijazen, saj v vseh letih gostinstva nisem naredila nič za ljudi, ki so mi kasneje najbolj pomagali. Vsak dan sem se trudila, da bi bila do njih čim bolj prijazna in ustrežljiva, saj je to bil del moje službe, kar pa se mi je na koncu neizmerno povrnilo.«

Daša je povedla, da jo je tako kreiranje novih napitkov kot tudi delo z ljudmi izjemno izpolnjevalo, kljub temu da je bil urnik naporen in da je imela veliko dela:

»Na začetku sem delala sama. Ampak kiosk je bil odprt skoraj 13 ur dnevno, po končanem delu pa sem morala še vse pospraviti, urejati dokumentacijo in hoditi v nabavo. Zato sem na začetku zaposlila eno osebo.«

Dodatna zaposlitev je bila sicer dobrodošla, a ker je kiosk obratoval relativno dobro, se je količina dela povečala, zato je Daša zaposlila še dve osebi. Hkrati z delom pa je raslo tudi finančno breme in Daša je bila prisiljena v iskanje finančnih virov tudi izven neposrednega dometa kioska. Eden od znancev ji je omenil, da obstaja priložnost dobrega sezonskega zaslužka na festivalih v Švici, in Daša je delo sprejela, v prvi vrsti, da bi zaslužek v tujini vložila v svoj kiosk:

»Sprejela sem ga, da sem si zaslužila denar, ki sem ga kasneje vložila v kiosk, prav tako pa sem bila v Švici vedno na lovu za kakšnimi novimi idejami.«

Za čas svoje odsotnosti se je zelo dobro pripravila, čeprav je bila njena odsotnost omejena na največ tri tedne. Organizirala je delo v kiosku in napolnila zaloge, svoje starše pa je prosila, da vsakodnevno nadzirajo delo v kiosku in ji o tem poročajo v Švico. Nekaj časa je bil ta načrt izjemno uspešen. Delo je potekalo dobro in tudi Daši je uspelo z denarjem, zasluženim v tujini, zagotoviti očitni napredek in podporo domačemu kiosku. Hkrati

s tem pa sta se kopičila tudi strah in stres. Situacija je bila kompleksna. Po eni strani se je z bližanjem konca poletja v Švici zaključevala tudi festivalska sezona, kar je pomenilo usihanje dohodka iz tega naslova. Po drugi strani se je približevalo tudi novo šolsko leto, in ker je Daša med prioritete postavila nadaljevanje izobraževanja, se je povečeval tudi strah, kako bo z združevanjem poslovnih in izobraževalnih izzivov. Največ stresa ji je povzročal strah, kako zagotoviti denar za plače svojih zaposlenih. Kiosk je kljub rastočemu prometu zaprla 1. 10. 2019:

»Problem je nastal, ko se je bližal oktober in s tem začetek študija, ki je bil moja prioriteta. Pred koncem študija nisem niti imela v načrtu odpreti kioska. Samo idejo sem sicer kovala že nekaj časa, prav tako sem imela odprt s.p., ker sem že v Portorožu imela željo po sicer precej drugačni, a samostojni poti, ki pa je nisem uresničila. Ko sem se vrnila v Maribor, sem videla, da se po zelo ugodni ceni oddaja točno tak objekt, kot sem si ga želela, zato sem rekla, da bom poskusila, v upanju, da do začetka študija tako dobro zaženem posel, da mi ne bo potrebno vsak dan 8 ur ali več delati in se bom lahko posvetila študiju. Žal se moji plani niso uresničili. Promet se je sicer iz dneva v dan nekoliko večal, vendar ne dovolj, da bi lahko brezskrbno plačevala najemnino, vse stroške in zaposlene. Zato sem se odločila, da zaprem kiosk, se posvetim študiju in nato ponovno nadaljujem svojo poslovno pot.«

Kljub mešanim občutkom, ki so vezani na njene pretekle izkušnje, dobre in slabe, v vsakem primeru pa bogate, Daša ohranja pozitivno naravnost glede svoje prihodnosti. Še vedno kuje nove podvige in zase pravi, da ji poslovna žilica še vedno ne da miru:

»Imam že nekaj novih poslovnih idej, še vedno doma razvijam nove izdelke, želim pa si postati podjetnica, imeti gostinski objekt in biti v stiku z različnimi ljudmi, ki se družijo ob zdravi prehrani. [...] Zaposlitev zame predstavlja smisel življenja. Večino časa preživimo v službi, zato se mi zdi izrednega pomena, da delamo to, kar nas veseli in izpolnjuje. Če nismo srečni v službi, mislim, da smo težko srečni v življenju. Na službo po mojem mnenju nikoli ne bi smeli gledati kot na 'nekaj nujnega za služenje denarja', ampak na način življenja.«

Timotej, 24 let,

mladi predstavnik madžarske manjšine in bodoči kmetovalec

Timotej prihaja iz vasi Dobrovnik, ki je eno večjih dvojezičnih naselij v jugovzhodnem delu Slovenije. Živi z očetom, mamo in dvema mlajšima sestrama:

»/.../ ja ... na koncu vasi, zadnja hiša na desni. Drugače pa hodim v tretji letnik biotehnične šole v Rakičanu. Se bova pogovarjala slovensko ali madžarsko?«

Svoje družinsko življenje čuti kot harmonično in v celoti zadostno, kljub temu da doma ne živijo v očitnem izobilju, saj sta starša brezposelna, prav tako pa tudi družina ne razpolaga z večjim imetjem:

»Pa v bistvu kot družina živimo od socialne podpore, ki jo prejemaajo starši, in od tega, kar sami pridelamo doma na vrtu. Neke večje zemlje nimamo, imamo pa 5 prašičev, kar pomeni, da moramo krmo kupovati v zadruzi, razen če jo dobimo kje drugje.«

Kljub relativno omejenim resursom pa ga starši izjemno podpirajo in družina mu predstavlja osnovno socialno mrežo:

»Najbolj podpira mama. Zdaj, ko hodim v šolo, mi ona najbolj pomaga tako, da mi da za mesečno vozovnico, za kavo in vse ostalo. Na mesec mi da najmanj 100 evrov. No, tudi oče me podpira, tudi on mi da stotko na mesec. Starši me najbolj podpirajo. Podpirajo me tudi s hrano, pa tudi stanujem v njihovi hiši. Sicer pa tudi sam prispevam. Koliko? Pa kakšnih 50 evrov na mesec za stroške, pa pomagam pri vseh opravilih doma. S starši se razumem odlično. Včasih se skregamo, po navadi zato, ker ne ubogam in sem vedno pametnejši od njih ... no, potem se skregamo, odpeljem se s kolesom do gramoznice, da se umirim, in se vrnem domov in je okej.«

Prosti čas preživlja največkrat s prijatelji ob igranju nogometa ali pa košarke. Njegovo največjo ljubezen v življenju pa predstavlja kmetovanje. Kmetovanje je opisal kot osrednjo točko svojega življenja:

»Ja, veseli me kmetovanje. Ne vem točno, zakaj, ampak veliko stvari je. Rad sem zunaj, v naravi, rad delam, stroji me veselijo, rad pa tudi pomagam drugim ljudem. Pa tudi letni časi imajo nekaj magičnega – poleti pšenica, jeseni grozdje, pozimi gozd ...«

Ljubezen do kmetijstva ga spremlja že od otroštva. Takrat je, ko so bili starši v službi, veliko časa preživel z dedkom:

»Kmetijstvo me zanima že od malega, saj so me že takrat veselili traktorji. Pri dedku je bil pri hiši traktor. Dedek je začel z malim 'štajerom' (Styer, vrsta traktorja), potem pa so kupili 'daica' (Deutz) in so delali. Starši so bili v službah, oče kot viličarist, mama pa kot šivilja v Kobilju, torej nič povezanega s kmetijskimi stroji. Jaz pa sem veliko časa preživel z dedkom in zemljo. In od tod moja ljubezen do kmetijstva.«

Ljubezen do kmetovanja je pomembno vplivala tudi na njegovo izobraževalno izbiro:

»Zame druge izbire ni bilo. Takoj sem vedel, da hočem postati kmetovalec, in zato sem se vpisal na biotehniško šolo v Rakičanu. Koliko je to izobraževanje zame pomembno, še ne vem. Sicer se veliko naučim in dobil bom neko

izobrazbo, in če bom šolo končal, bom lahko zaprosil za nepovratna sredstva za najem zemlje. Trenutno je namreč nimam, ne morem je kupiti in tudi podedoval je ne bom, saj je nimamo.»

V šoli ga med vsemi predmeti najbolj zanimajo zelenjadarstvo, poljedelstvo, vinogradništvo in računalništvo:

»Med vsemi je moj najljubši predmet zelenjadarstvo, saj zelo rad delam na vrtu, še posebej rad kopljem in ravnam zemljo. Naučim se tudi veliko stvari, ki so mi nove. Zadnjič smo se na primer učili o vlaganju sadja in zelenjave, veš tisto, v steklene kozarce. In tudi kako ustekleničiti sokove, da ostanejo. To je vse super znanje.»

Sicer pa Timotej svoje spretnosti in znanje uporablja tudi neposredno. Med vaščani je znan kot eden tistih, na katerega se ljudje lahko zanesejo, ko potrebujejo pomoč pri težjih opravilih:

»Rad pomagam drugim, vozim drva iz gozda, travo kosim, delam na vrtu in podobno. Ko imajo ljudje na vasi veliko dela ali pa ga ne morejo opraviti, me pokličejo. Največkrat me pokličejo starejši. Najprej vprašajo, koliko kasiram, potem pa, kdaj imam čas. Največkrat me kličejo za košnjo trave, grabljenje listja, da jim odpeljem gnoj ali pa preštiham vrt. Zadnjič me je na primer poklicala starejša gospa iz vasi. Mojo številko je dobila od moje tete. Zmenila sva se, da pridem po šoli in da ji preštiham vrt.»

Glede na to, da Timotej sam ne razpolaga z obsežno kmetijsko mehanizacijo, mora biti za izvedbo vseh del iznajdljiv in dobro integriran v vaško okolje. Orodje in opremo, ki ju nima, si največkrat izposodi, sam pa usluge tudi vrača. Pri svojem delu je zelo podjeten in z denarjem, ki ga zasluži, je izjemno skrben:

»Ja, seveda pazim na denar. Za štihanje vrta dobim od 30 do 40 evrov, za odvoz gnoja 50, za delo v gozdu pa 8 evrov na uro. To je moj edini vir dohodka, razen tistega, kar mi dajo starši. Večino denarja prihranim. Rad bi si namreč plačal izpit za avto. Zvožil sem že 30 ur, in kljub temu da sem imel nekaj težav s teorijo, sem že blizu izpitne vožnje.»

Timotej pravi, da mu je življenje v ruralnem okolju izjemno všeč, vendar je kljub temu težko, kar še posebno velja za mlade:

»Težko je biti mlad kmetovalec, ker moraš začeti z nule. Delati ni težko, težko je začeti, ker nimaš strojev in nimaš zemlje. Mladi danes imajo šanse, lahko se prijavijo na razpise, da kupijo stroje. Sam imam bolj slabe šanse, saj nimam zemlje na svojem imenu, pa tudi moji je nimajo, tako da ne bom v kratkem nič podedoval.«

Glede svoje prihodnosti je optimističen, še posebej v primeru, da mu kot mlademu kmetovalcu uspe:

»Življenje kmeta je dobro, saj se malo ljudi danes ukvarja s kmetijstvom in ni prave konkurence. Čim več mladih bi se moralo s tem ukvarjati. Moji vrstniki se za takšne stvari na primer ne zanimajo. Oni bi radi samo službo, vseeno kaj, samo da je denar dober in da ni preveč dela. Zame bi bilo na primer dovolj 800 ali 900 evrov na mesec. S tem denarjem lahko plačam položnice, plačam hrano, ostanek pa bi si prihranil za drug mesec. Moje sanje? Rad bi imel svoj s. p. in velike hleve, veliko živali in veliko zemlje. Imel bi krave in prašiče. Za meso in za mleko. 200 glav živine si želim, vidim pa se kot poročenega s tremi otroki, s fanti ali s puncami, vseeno.«

Maša, 26 let,

sicer samostojna, a prekarno zaposlena

»Prihajam iz vasi Jagnjenica pri Radečah. Osnovno šolo sem zaključila v Radečah, potem pa sem se vpisala na umetniško gimnazijo v Celju, smer violina. Po končani srednji šoli sem hotela študirati violino, a po neuspešnih sprejemnih izpitih to ni šlo. Vpisala sem se na pedagoško, torej glasbeno pedagogiko, da bi vsaj malo sledila svoji glasbeni smeri. Pred časom sem tako zaključila magistrski študij, smer glasbena pedagogika. Ni sicer to, kar sem hotela, a je še kar blizu.«

Maša trenutno živi s fantom v Mariboru, saj pravi, da so v mestu bistveno boljše zaposlitvene možnosti za mlade, ki se želijo osamosvojiti. Pred kratkim sta kupila tudi stanovanje, kar je za oba pomenilo velik korak na poti k skupnemu življenju:

»S fantom živiva v trisobnem stanovanju, fant je zaposlen za nedoločen čas in zato je lažje dobil kredit. Dela kot programer za računalniško podjetje v Avstriji. Trenutno dela od doma, a se je pred tem vsak dan vozil v Avstrijo. Jaz trenutno delam v trgovini z otroško obutvijo za polovični delovni čas. Ponudili so mi možnost zaposlitve, a samo za polovico, saj polne zaposlitve ne potrebujejo. To sicer rada delam, ni mi težko in ne čutim odpora, seveda pa tudi ni tisto, kar bi si želela. Rada bi delala kot učiteljica glasbe na primer v osnovni šoli, v srednji šoli ali pa v glasbeni šoli. Kljub temu da trenutno imam službo, še vedno iščem kaj drugega.«

Zraven službe za polovični delovni čas Maša opravlja tudi delo učiteljice glasbe na eni od zasebnih glasbenih šol v Mariboru. Sama pravi, da je to delo za njo pomembno ne samo kot dodatni vir dohodka, ampak tudi kot specifični stik z glasbo, za katerega se je izobraževala in si ga še vedno želi:

»Učim violino. Vsekakor si želim tega in bi to delala, ampak za takšno službo nimam profila, nimam akademske izobrazbe. Imam pa znanje, ki ga lahko posredujem, zato sem lahko vseeno mentor svojim učencem in lahko jim pomagam, da dosežejo neko znanje.«

Sicer pa ima Maša relativno dolgo in bogato zgodovino najrazličnejših študentskih in priložnostnih del, za katera pravi, da so ji zraven dohodka, ki je bil glavni motiv za delo, prinesla tudi znanje in spretnosti, ki so za mlade potrebna:

»Uh, kaj vse sem že delala? Pa veliko stvari. Delala sem v proizvodnji papirja, potem kot natakarica, delala sem kot prodajalka v eni od trgovin v večjem trgovskem centru, pa še bi se kaj našlo. Zdaj trenutno delam v trgovini, ki ima spletno prodajo otroških čevljev, zraven tega pa že 4 leta učim violino.«

Delovni teden je sicer naporen, a Maša pravi, da se ne sme pritoževati, saj ji uspe opraviti vse obveznosti, najde pa tudi nekaj časa zase in za svojega fanta:

»Vsak dan grem v službo, kljub temu da je to polovična služba, po službi vsak dan skuham kosilo, potem grem včasih na trening, s tem da zraven nesem tudi telefon in se javljam za službo, kar pomeni, da še delam. Zraven pa še učim violino, in sicer dvakrat na teden. Oddelam torej od 4 do 5 ur v

službi in potem oddelam pouk glasbe še od doma, pred korono pa je to bilo seveda fizično v učilnici. Seveda pa popoldan in zvečer še delam za službo, pošiljam maile in odgovarjam na telefone. Vikende imam po večini proste, razen takrat ko delam še ob sobotah, česar pa zdaj v času korone ni. Zatenkrat sem s tem zadovoljna, ker vseeno dobiti službo v teh časih je težko. Sem pa že po naravi delavna in rada vidim, da sama nekaj prispevam, in na nek način sem zadovoljna. Hkrati pa tudi nisem zadovoljna, saj sem investirala veliko časa v študij za nekaj, kar rada počnem, potem pa ni priložnosti, da bi to lahko delala. S tega vidika bi lahko bilo boljše. No, pri 26 imam vsaj službo in s tega vidika sem zadovoljna.»

Za delo in zaposlitev pravi, da sta za mladega človeka izjemno pomembna, pomembnost pa ni omejena zgolj na zaslužek:

»Zaposlitev je, kar se mene tiče, pomembna, in sicer zato, ker sem hotela izkoristiti priložnost za zaslužek in tudi za reference. Pa tudi naučiš se veliko stvari, čeprav niso neposredno povezane s tvojo izobrazbo. Primarno gre seveda za finančno neodvisnost, so pa tudi druge stvari, ki so pomembne.»

O razvoju lastnih podjetniških podjetij sicer ne razmišlja, jih pa v celoti ne izključuje iz svoje prihodnosti:

»Da bi sama imela svoje podjetje, bi bilo super, a je po mojem toliko stvari, ki jih ne obvladam, da sem raje vodena, kot pa da bi sama morala voditi stvar, kot je podjetje. Sicer pa resno o tem nikoli nisem razmišljala. Mogoče kdaj v prihodnje ...«

Življenje v samostojnem gospodinjstvu s fantom jo izpolnjuje in predstavlja pomemben korak, čeprav je to s seboj prineslo vrsto novih izzivov, predvsem finančnih:

»Neke posebne finančne organizacije s fantom nimava, si pa vse deliva. Največja obremenitev je seveda kredit za stanovanje, ki pa ga nosi fant, saj ima službo za nedoločen čas. Drugače pa so glavni stroški zagotovo hrana, zdaj sploh, ko smo večinoma doma, potem avto in potem stvari, kot je telefon, in vse ostalo, kar moraš imeti. Varčevati bi morala sicer za avto, a je zdaj to v drugem planu. Ne moreš iz enega kredita takoj v drugi kredit. Sicer pa se ne

morem pritoževati. Moje bivanjske razmere so povsem ustrezne glede na moje potrebe. Imam trisobno stanovanje, imam dva računalnika, televizijo, vse, tudi svojo violino. Želela bi si sicer kaj za gospodinjstvo, kakšen kuhinjski aparat, a zaenkrat imam vse, kar rabim, vse ostalo bi bilo že odveč.»

Kljub temu da sebe razume kot samostojno in neodvisno, pa pravi, da je podpora za mladega človeka v času osamosvajanja izjemno pomembna. Zase meni, da je deležna izjemno velike podpore:

»Podpora seveda je pomembna, predvsem moralna. Mene v prvi vrsti podpirajo moji starši. Vedno so me podpirali, že od osnovne šole, ko sem na vsak način hotela violino. Oba starša sta sicer končala šolo, a sta vseeno ostala v domačem kraju v proizvodnji in nista zapustila svojega kraja. Starši so spoznali, da je izobrazba zelo pomembna in so me podpirali. /.../ Podpira me tudi moja sestra. Sestra me podpira predvsem moralno, na primer pohvali me, ko mi kaj uspe. In seveda tudi fant, ki me je podpiral tudi finančno v času mojega študija, zdaj pa še moralno. In seveda tudi prijatelji in širša družina. To je mreža moje podpore.»

Maša svoje prihodnosti ne romantizira in trudi se biti realistična. Kljub pomanjkanju formalne izobrazbe za opravljanje svojega sanjskega poklica, torej poučevati violino, pravi, da bi bila zadovoljna tudi z drugimi oblikami dela, ki bi jo ohranjali v stiku z glasbenim področjem. Vseeno pa ohranja pozitivno naravnost:

»Svojo prihodnost vidim kot dobro, nočem je gledati kot slabo. Mislim, da se mi bo enkrat posrečilo, da mi bo uspelo. Nočem se sprijazniti s tem, kar se mi zdaj dogaja. Dobro je imeti visoke cilje, da k njim stremiš. Mislim, da enkrat bo nekaj v tej smeri. Želela bi si tudi svojo družino, zato tudi imava trisobno stanovanje. Povsem normalno se mi zdi, da bi tudi moji starši enkrat dobili vnuke. Vedno sem imela plan, najprej služba, potem pa dalje. Zdaj mislim, da potrebujem najprej službo v svoji smeri in za nedoločen čas, potem pa lahko razmišljam o naraščaju. Človek rabi finančno stabilnost, da lahko oblikuje družino.»

Ahac, 15 let,

srednješolec, zavzet športnik in navdušen modelar

Ahac prihaja iz okolice Maribora, kjer živi z mamo, očetom in babico. Zase pravi, da je tipični srednješolec:

»Hodim na SERŠ (Srednja elektro-računalniška šola), smer elektrotehnik, igram kitaro, ukvarjam se z atletiko in modeliranjem. Zanimajo me stroji, veliki stroji, tanki, letala, celotna mehanizacija. Zelo so mi zanimivi mehanizmi, kako delujejo. Na primer pri puškah in podobnih stvareh. Zase lahko rečem, da me zelo zanimajo tehnične stvari.«

Za svoje interese pravi, da so se zagotovo oblikovali pod vplivom staršev, predvsem očeta, ki ima tehnično izobrazbo in s katerim preživi veliko časa. Sicer pa Ahac pri sebi opaža, da je določene predispozicije imel že kot otrok, saj ga že od zgodnjega otroštva zanimata risanje in oblikovanje. Za te predispozicije pravi, da so poleg domačega podpornega okolja

drugi pomembni dejavnik, ki ga je izoblikoval, še posebno pa je vplival na njegovo izbiro srednje šole:

»Najprej sem hotel iti na oblikovalsko, saj rad rišem. Potem pa sem glede na svoje hobije, da pač rad izdelujem tanke in modeliram, pa tudi računalniki me zanimajo, izbral SERŠ ... Vse je bilo skupaj, v enem programu. In tudi multimedijo so imeli, kar pomeni, da je zraven še glasba. Torej v programu sem videl povzetek svojih hobijev, in to je bilo to. Na tej smeri lahko ohranim največ hobijev, kar pomeni, da tudi, ko se ukvarjam s hobiji, se vedno ukvarjam tudi s šolo. Če pa bi šel za grafičnega oblikovalca, pa bi ohranil risanje, drugega pa ne bi mogel.«

Prehod iz osnovne šole v srednjo je bil zanj izjemno občuten in pravo življenje se je zanj začelo prav tam:

»Srednja šola mi je v redu, zelo sem zadovoljen. Strokovni predmeti mi dajejo veselje, da se učim. Navadni predmeti, matematika ali pa slovenščina, pa so mi pač tako ... Šola izpolnjuje vsa moja pričakovanja. Je sicer velika razlika v primerjavi z osnovno šolo, ampak dobil se veliko veselja do učenja. V šoli na primer dobimo nalogo, in to mi je izziv. Ker me vse skupaj zanima, se lažje koncentriram in lažje poslušam, potem pa tudi lažje opravi nalogo. Prav veseli me, da grem v šolo.«

Razliko med osnovno in srednjo šolo vidi tudi v tem, da je srednja šola tudi prostor, kjer se od mladih pričakuje resnost in prevzemanje odgovornosti:

»V srednji šoli je bolj odvisno od tebe, učitelji te ne ujčajo. Več je reda in discipline, manj je motečih faktorjev, učitelji so bolj strogi. To pomeni normalno strogi, strogi v dobrem smislu, ne diktatura. Strogi morajo biti, da se lahko sploh česa učiš.«

Kljub temu da sam jemlje šolo zelo resno, pa takšne resnosti velikokrat ne opaža pri svojih vrstnikih:

»Nekateri sošolci niso resni. Zafrkavajo se in mislijo, da so kul, šole ne jemljejo resno. Mislijo, da ne rabijo šole in sami hočejo biti središče pozornosti. To sem opazil že v osnovni šoli, ni pa to zgolj problem osnovne šole, ampak tudi srednje šole. Sam se ne zmenim za njih in se bolj posvečam šoli. Ni mi tudi do

stvari, ki jih drugi delajo, na primer kadijo. Raje se jim umaknem. Dokler so kul v povezavi s šolo, mi je okej. Drugo pa ne. V osnovni šoli je bilo recimo popularno, da so se rezali, češ da so depresivni. Na primer, razstavili so šilček, odstranili rezilo in se poškodovali. Meni se je to zdelo totalno butasto.»

Na vprašanje, kako se takšne stvari znajdejo med mladimi, je Ahac povedal, da igra pomembno vlogo vrstniška skupina, vsekakor pa so glavni vir takšnih trendov, pozitivnih in negativnih, informacijsko-komunikacijska tehnologija in vsebine, ki jih mladi ne zgolj trošijo, ampak z njimi živijo:

»To je kot nekakšna moda. Takšna stvar pride in gre iz mode. Po navadi pride to do nas, mladih, preko Youtuba ali česa podobnega ... Znani Youtuber na primer pove kakšno stvar, in to potem vrstniki poberejo in prenesejo, nekaj mesecev uporabljajo, potem pa to gre iz mode. Spomnim se, kako so nekaj časa vsi uporabljali LOL ali pa OMG, zdaj je to 'out'. Fortnite (spletna igra) je bila recimo takšna zadeva, totalno popularna nekaj časa, in če je nisi igral, so te imeli za luzerja. To mi je šlo in mi še vedno gre na živce. To, da igrajo, me ne moti, moti me, da druge zaničujejo, če ne igrajo ali pa če so v igranju slabi.»

Poleg šole predstavlja pomemben del njegovega življenja tudi šport. S športom se je začel ukvarjati že v nižjih razredih osnovne šole, ko je treniral judo, nogomet in odbojko. Sam je to razumel kot aktivno preživljanje prostega časa, medtem ko se je resno začel ukvarjati s športom ob koncu osnovne šole:

»Z atletiko sem se začel ukvarjati konec 7. razreda. Imeli smo jesenski kros in bil sem tretji. Eden od trenerjev je opazil, da še nikjer ne treniram in me je povabil k treningu. Mama je stopila do njega in naslednji dan sem šel na pravi trening. Trenutno treniram tek, 400 m je moja disciplina. Treniram 5-krat na teden od ure do dve uri, četrtek in nedeljo imam prosto. Na trening se vozim sam, po večini s kolesom. /.../ Treningi so sicer naporni, a mi ni težko. Na treningu se najprej segrejemo, tako da tečemo, potem se raztegujemo, potem pa v glavnem delu delamo na elementih teka, na primer tekalne vaje, šprinti, distance. Po glavnem delu pa še po navadi trebušne in hrbtne vaje in iztek, torej počasni tek. /.../ Glede atletike imam cilje biti boljši. Imam pa že naslov državnega prvaka in skoraj sem že podrl državni rekord. Rad bi nastopal na mednarodnih tekmah, kratkoročno pa bi rad podiral svoje rekorde.»

Tudi glasba predstavlja Ahacu pomemben del njegovega življenja. Kljub temu da mu ob šoli in treningih ostane malo časa, ohranja stik z glasbo, s katero se ukvarja že od začetka osnovne šole:

»V prvi triadi sem treniral judo, nogomet in odbojko in imel sem 7 treningov na teden. Preveč mi je bilo in sploh nisem delal več domačih nalog. Zato sem s tem nehal in postalo mi je dolgočasno. Mama je poznala enega od glasbenikov, ki je imel celo svojo skupino, in povabil me je k sodelovanju. V 4. razredu sem potem šel poslušat, kako igrajo. Bilo mi je zelo všeč in začel sem hoditi na vaje (glasbene lekcije). Fajn je bilo. Na koncu smo vedno imeli končno produkcijo v KD Lenart, igrali so naši učitelji in tudi učenci so igrali. Fajn je bilo. V glasbeno sem hodil skoraj 6 let, zdaj pa sem zaradi šole in treningov moral nehati. Me pa glasba še vedno zanima. Trenutno imam tri kitare, in kljub temu da ne hodim več v glasbeno, še vedno igram zase. Všeč mi je veliko različne glasbe, vse razen popa in hip-hopa. Drugače pa poslušam vse, predvsem stari jugo rock in heavy metal.«

Kljub izjemni zasedenosti pa še vedno ohranja ljubezen do modeliranja. Pravi, da je to stvar, s katero se bo verjetno ukvarjal svoje celo življenje:

»Modeliranje se je začelo tako, da je oče po 20 letih dobil vrnjeno svojo zračno puško, in ker sva potrebovala tarče za streljanje, sem se odločil, da naredim približek tanka. Prvi je bil zlepljen z lepilnim trakom in zelo osnovnega dizajna. Sem jih po tem izdelal veliko in počasi so tanki postajali vedno bolj kompleksni in večji. Izpopolnjeval sem tehnike, na Youtubu sem si pogledal številne posnetke o modeliranju in tankih in sem napredoval. Name so vplivali tudi drugi. Eden od mojih prijateljev je na primer sam izdelal letalo, in to me je vzpodbudilo, da tudi sam naredim letalo. Začel sem uporabljati tudi druge, nove materiale, vgrajevati pa sem začel tudi elektromotorje in druge mehanizme. Naredil sem tudi dve ladji, s prijateljem pa sva se lotila tudi podmornice.«

Ahac pravi, da je s svojim življenjem zadovoljen in prihodnost vidi kot svetlo:

»Svoje prihodnosti ne vidim ravno v glasbi, to je zgolj moj hobi. Mogoče bom kdaj igral za hec v bendu. Vidim se v tehničnem poklicu, recimo risanje na črto in projektiranje. Lahko bi imel recimo svojo firmo, ki bi razvijala kakšne nove tehnične stvari.«

Benjamin, 17 let,

mladi glasbenik

»Ime mi je Benjamin, v bistvu pa imam veliko vzdevkov. Po navadi me kličejo po priimku ali pa Benđo, Benđi, Beni in vse drugo. Sem glasbenik, in to že od vedno, od zgodnjega otroštva. Moj oče je vedno poslušal AC/DC, in kot otrok sem plesal na to glasbo, star pa sem bil okoli 5 let. Skupaj sva gledala tudi koncerte in vse to je imelo name velik vpliv. Pri 6 letih sem tako izrazil željo, da bi igral kitaro, in starši so me takoj podprli. Potem je nanese, da sem se dve leti učil igrati kitaro, akustično kitaro, električne pa še ne. Začel sem preprosto, mi je pa šlo zelo dobro. Takratni učitelj je zaradi tega staršem predlagal, da bi me vpisali v uradno glasbeno šolo, in to se je tudi zgodilo. Vpisal sem se pa eno leto pozneje, kar je pomenilo, da sem bil v razredu najstarejši. /.../ Zdaj sem srednješolec in hodim na Konservatorij za glasbo in balet Maribor. Igram kitaro.«

Benjamin zase pravi, da je v prvi vrsti glasbenik in da si sebe težko predstavlja kot karkoli drugega. Tako ga vidijo tudi njegovi bližnji, predvsem starši, ki ga izjemno podpirajo in mu pomagajo pri uresničitvi življenjskega cilja, ki je realizirati sebe skozi glasbo. Poleg staršev pa pri tem igrajo pomembno vlogo tudi učitelji, s katerimi prihaja v stik v glasbeni šoli:

»V prvem razredu sem imel učitelja kitare, ki je name naredil velik vtis. Vsega se spomnim – bila je zima, zunaj je bila tema in učitelj je imel v svoji učilnici ugasnjene luči. Edina luč, ki je gorela, je bila na notnem stojalu, spomnim se rdeče knjige Mladi kitarist in učitelj me je učil, da moram z desno roko struno najprej pritisniti in potem zaigrati. To vse se je dogajalo v prvem razredu, ampak je name naredilo takšen vtis, da se vsega še danes spominjam. Ostalo mi je tako v spominu, da tudi zdaj, ko sam učim, učim na ta način, kot me je učil moj učitelj.«

Benjamin pravi, da je bil prav pristop tega učitelja tisto, kar je poleg podpore staršev vzpodbujalo njegov razvoj. Vse skupaj se je sicer dogajalo v kontekstu pouka glasbe, a je presegalo učni načrt in je pomagalo Benjaminu, da zraven neposrednega znanja dobi tudi vzpodbudo za osebno rast:

»Učitelj mi je povedal veliko dobrih stvari. Stvari prvega razreda so v resnici najbolj pomembne, pa s tem ne mislim le na glasbo. V tistem času sem igral pesem Zapuščeni mlin, in to je bila prelomna pesem zame – prvič sem igral namreč base in prej se mi je zdelo to nemogoče. Učitelj mi je takrat odprl nova vrata, kar se tiče tehnike. /.../ sicer pa moj učitelj ni bil samo klasični kitarist oziroma klasični učitelj. Bil je širok, pogovarjala sva se o vsem, bilo čem, in zelo me je podpiral tudi v smeri električne kitare. Bil je dovolj odprt in podpiral me je. Tisto, kar je bistveno, pa je, da je znal povedati, kaj moram znati in zakaj moram to znati. Vedno se mi je zdelo, da ve, kaj govori, in da so njegove kritike dobre, ker ve, kaj je dobro in kaj ne.«

Prehod iz osnovne šole v srednjo je za Benjamina predstavljal določen izziv. Novo okolje, nov način dela in novi sošolci so predstavljali svojevrsten izziv, vzpostaviti pa je moral tudi stik z novim učiteljem:

»Srednja šola je imela zame malenkost težji začetek zaradi nove družbe in okolja. Nisem imel več tistega stika z učiteljem, ki sem ga bil vajen iz osnovne

šole. Vse je bolj profesionalno, navajajo te na samostojne roke, veliko več delaš sam, in to je to. Imam tudi novega profesorja za kitaro, s pomočjo katerega sem se v treh letih veliko izboljšal. Iz osnovne šole sem pa naredil tudi velik napredek pri teoriji, saj me je skrbelo, da ne bom naredil sprejemnih izpitov, zato sem veliko vadil, kljub temu da mi je teorija sicer vedno šla dobro.»

Nekaj pomislekov ima tudi glede srednješolskega izobraževalnega sistema, ki na področju glasbe po njegovem mnenju odstopa od ostalih programov in velikokrat ne izpolnjuje pričakovanj mladih glasbenikov:

»Cel sistem je nekoliko nerodno nastavljen. Klasični program je sicer namenjen igranju, ne pa komponiranju in vse je nastavljeno na učenje in ne na uporabo. Solfeggio na primer je zelo pomemben, čeprav ga mladi glasbeniki ne marajo. Ne marajo pa zato, ker jim nihče ne pove, zakaj je to pomembno. Sam mislim, da je solfeggio zelo pomemben – boljše kot imaš uho (glasbeno predstavo), boljše glasbo sliši in boljše jo razumeš. Kar seveda pomeni, da jo na koncu tudi boljše igraš.»

Za življenje srednješolca-glasbenika Benjamin pravi, da je naporno, saj je glasbena šola v primerjavi z drugimi šolami drugačna. Poleg običajnih predmetov so tukaj še glasbeno specifični predmeti, ki so zahtevni ne le na vsebinski ravni, ampak terjajo tudi bistveno večjo investicijo časa in koncentracije v času, ko je potrebno glasbeni inštrument tudi vaditi. Medtem ko običajni gimnazijci po pouku počivajo, glasbeniki vadijo:

»Sam imam največjo težavo z vajo kitare. Moj čas je zjutraj, takrat sem najboljši, ampak takrat imam šolo. Velika večina najboljšega dela dneva je torej namenjena pouku. V prostem času tudi rad grem na fitnes in tudi za to bi rad našel čas. Za vajo moram torej najti čas zvečer, ko sem najbolj utrujen.»

Na podlagi prisile v kreativno in kompromisno oblikovanje prenatrpanega urnika pa je Benjamin sprejel tudi nekatere sicer inovativne, a zelo racionalne in odgovorne odločitve, ki mu omogočajo, da svoj čas kar najbolje izkoristi:

»Ne gre za to, koliko časa si vadil, ampak kaj si naredil v tem času. Če je nekdo 'šprudlal' kitaro 6 ur, to ni še nič. Nekdo, ki pa je premišljeno igral 2

uri, je na boljšem. Če hočeš čas izkoristiti, si moraš narediti sistem in potem vaditi, da napreduješ. /.../ Moj sistem je naslednji: vedno si približno na en dan načrtujem eno skladbo. Skladb ne mešam, da se lahko v izbrano poglobim. Zelo pomembno je, da vidiš, kaj se v komadu dogaja, da vidiš dinamiko. Ko glasbo spoznavam, jo seveda vedno tudi berem, potem vadam dele, in ko dele spoznam, jih povezujem, dokler ne pridejo v celoto. /.../ Sicer pa imam močno željo izkoristiti vsak dan. Zame ni hujšega, kot če dan zapravim.»

Svojo šolo ocenjuje kot drugačno tudi zaradi drugih razlogov, med njimi zaradi specifične značilnosti vrstnikov:

»/.../ konservatorij za glasbo je drugačen. Sem pridejo ljudje, ki že izstopajo v osnovni šoli, saj smo že takrat imeli nek interes bodisi pri inštrumentu ali glasbi sami, zaradi česar smo se marsikdaj tudi morali odpovedati prijateljem in družbi. Sem pridejo ljudje iz celotne Slovenije za razliko od drugih šol, kjer je veliko Mariborčanov. Skupin, ki bi skupaj hodile ven, ni, saj je veliko ljudi v dijaških, pa tudi vsi vadijo in delajo za šolo. Nimaš toliko časa kot na drugih gimnazijah, pa tudi prijatelji so po navadi nekje zunaj šole. Jaz osebno sem zato še vedno povezan s prijatelji iz osnovne šole in si vedno vzamem čas, da grem ven in da se sprostim od šole.«

Svoje delo na področju glasbe ocenjuje Benjamin kot uspešno in kot potrditeljevi dobrega dela vidi tudi številna visoka priznanja, ki jih je prejel za glasbene dosežke na nacionalni in mednarodni ravni. Zato ne preseneča, da glasba predstavlja tudi pomemben del njegovega življenja v prostem času:

»Imam tudi bend, in to ima dolge korenine. Bil sem v sedmem razredu, sem igral GTA5 na računalniku, ko me je klicala mama in povedala mi je, da je našla bobnarja. Nisem vedel, da bo to postala resna zadeva. Bil je star enako kot jaz in prvič, ko sva se dobila, sva igrala od Bee Geesov Staying Alive. Strgala se mi je struna in njegov oče mi je hotel na kitaro dati navadno žico. Tega komičnega trenutka ne bom pozabil. S prijateljem sva potem igrala 2 leti zaporedoma na Dravskem Dvoru za prireditelje ob Titovem rojstnem dnevu in prvič, ko sva tam igrala, sva na dan koncerta naštudirala 7 pesmi, vse od Pantere do Foo Fightersov. Njega je potem vedno bolj začela zanimati tehnična glasba in tudi mene je zvelkel v to. To je bila prelomna točka, saj sem spoznal bolj kompleksno glasbo – če razumeš kompleksno glasbo, razumeš

tudi manj kompleksno. Spet sem napredoval tokrat ob njegovi pomoči. Začel sem tudi snemati in objavljati svoje posnetke na Youtubu. V zadnji karanteni sva tako napisala tudi 5 pesmi in eno od njih sva objavila na Youtubu. Naslov je Brilliance.«

Glasba pa je zraven strokovne usmeritve za Benjamina začela postajati tudi del poklicne poti. Tudi sam se je začel namreč ukvarjati s poučevanjem kitare na eni od zasebnih glasbenih šol:

»Med poletnimi počitnicami sem začel učiti kitaro na eni od zasebnih šol. Lastnik te šole mi je na poti na prijateljev rojstni dan ponudil, da bi pri njem delal kot učitelj. Na začetku me je sicer malo skrbelo, a sem se hitro navadil. Zdaj opravljam prakso kot učitelj. Delo mi je všeč, rad delam z drugimi, ki tudi sami radi delajo. Vedno pa se spomnim stvari, ki so mene osebno motile pri učiteljih, ki me česa niso naučili. Veliko stvari je takšnih, ki jih učenci morajo obvladati, a vedno poskrbim, da jim povem, zakaj je to treba znati, in dajem temu ustrezne primere.«

Zraven glasbe in šole mu veliko časa za hobije ne ostane. Vseeno pa kljub natrpanemu urniku ustvari čas za tistega, ki se mu ni pripravljen odreči:

»To je fitnes! S fitnesom sem začel po 9. razredu in za to vedno najdem čas. Na fitnes hodim k prijatelju v klet. No, v času korone načeloma ne, ampak vseeno hodim. [...] Začelo se je v osnovni šoli. Saj ni bilo nikoli tako hudo kot v filmih, ampak vseeno. No, v 6. razredu sem imel manjše pomisleke, da bi nehal kitaro, saj mi učiteljica sofleggia ni bila všeč, ostal pa sem zaradi učitelja kitare. Igral sem tudi veliko računalniških igrin in postal sem nekoliko močnejši, nisem se gibal, nisem vedel nič o tem, vedno sem pa hotel ven. Pri športni vzgoji, poleti, smo tekli, in ker smo vsi slekli majice, me je nekdo izpostavil, češ da sem debel, in od takrat sem imel to vedno neke zadaj v mislih. V devetem razredu pa sem se specifično zaradi punce, ki me je zavrnila, odločil, da bom šel v fitnes. Začel sem hoditi in po letu in pol sem se veliko naučil, pogledal sem veliko videov na Youtubu in dobil veliko znanja glede vaj in prehrane. Fitnes sem hotel razumeti, kot sem razumel glasbo, da veš, kaj delaš in kako se to dela. Ko sem to dojel, da moraš razumeti neke stvari, se je začel kazati napredek. Potem pa, ne vem točno, zakaj, sem se začel družiti s prijateljem iz osnovne šole, ki je imel fitnes v kleti, in sva tja začela

skupaj tudi hoditi. Zdaj sem se navadil in brez tega ne morem. /.../ Zraven tega sem spremenil tudi prehrano – eno leto sem odstranil sladko. Milke na primer ne morem več jesti, ne da bi mi bilo slabo.«

Izdelanih načrtov za prihodnost nima, kljub temu pa jo razume kot svetlo:

»V prihodnosti se vidim kot v megli, kar ni prav. Na eni strani me vleče v bend, v drugi pa sistem države, ki pravi, da moraš v službo in vse to. V resnici pa vidim, da bi rad ustvarjal svojo glasbo, da bi razumel in komponiral, naredil bi nekaj novega, nekaj, kar bi navdušilo generacije, da bi soustvarjale. Rad bi nastopal na velikih odrih. No, tudi če pride vse to do polovice, bom zadovoljen.«

Benjamin, 22 let,

mladi Rom

»Zdravo, sem Benjamin, star sem 22 in živim v Mariboru. Imam končano osnovno šolo, hodil pa sem tudi v srednjo poklicno šolo, smer mehatronik operater, pa je nisem končal. Zmanjkalo mi je pri dveh izpitih, matematika in eden od strokovnih izpitov. Trenutno živim s starši, preko vikenda pa sem pri puncici. Imam dva brata, starejšega in mlajšega, ter dve sestri. Starša sta brezposelna, oče ima izobrazbo za ključavničarja, mama pa nima nobene izobrazbe, niti osnove šole. To je še iz tistega časa, ko so, namesto da bi hodili v šolo, bežali s Kosova, najprej v Srbijo, potem pa dalje v Slovenijo. Spoznala sta se, ko je bila mama stara 13 let.«

Benjamin zase pravi, da je dober predstavnik sodobnih mladih Romov iz urbanega okolja. Med glavne embleme lastne sodobnosti in urbanosti prišteva predvsem visoko stopnjo informacijsko-komunikacijske pismenosti, mobilnosti in integriranosti v socialne strukture, ki po njegovem mnenju pomenijo tudi odmik od romske tradicije:

»Pri nas Romih je na primer tradicija, da te starši oženijo. Imaš sicer pravico v 21. stoletju, da si žensko sam izbereš, ampak še vedno je zadnja beseda pri starših. Jaz imam punco, že par let, Slovenko, ni Romkinja. Spoznal sem jo na zabavi, malo sva zaplesala in se ujela. Potem sem začel hoditi k njej domov in zelo sva se zblížala. Spoznal sem tudi njena dva otroka in prirasla sta mi k srcu. Takrat sta bila še mlajša, manjši je bil star 3 leta, starejša pa 6 let. Sprejeli so me, kot da sem njihov. Spoštujeta me, kot da sem njun oče, čeprav to nisem, sem očim. Moji starši pa so na to gledali malo po strani. Najprej so bili ... kritizirali so me, lahko rečem. Rekli so, da ni to to, naj raje vse skupaj pustim in pridem nazaj domov, naj raje končam to zvezo. Niso sprejeli z lahkoto. /.../ To je bilo v prvi vrsti povezano s tradicijo. Oče je zelo tradicionalen človek in se skuša držati stvari, ki so se jih držali njegovi starši. To bi rad tudi prenesel na nas. Jaz sem pa bil trmast in sem se odločil drugače. Najprej tega niso sprejeli, potem pa, ko sva začela s punco hoditi k mojim na obiske in ko so se z njo več pogovarjali, so oblikovali dober odnos, sprejeli so, kot da je naša. Tudi njena družina je sprejela mene. V Mariboru je sicer veliko tega, da nas, Rome, diskriminirajo, dajejo nas v nič, ampak njena družina me je sprejela. Nimam kaj reči, razen, da so 1A. Družina, kot mora biti, prava slovenska družina.«

Benjamin pravi, da je diskriminacije do Romov veliko, čeprav ni vedno očitna in ni vedno direktna. Posebno huda je diskriminacija za mlade Rome, ki šele iščejo mesto v sodobni družbi in se morajo šele ekonomsko in socialno vzpostaviti:

»Diskriminacije je veliko. Lahko rečem, da to ni tako, kot se midva zdaj pogovarjava, ampak je bolj za hrbtno. To izgleda na primer tako, da če se kot Rom hočeš zaposliti in greš na razgovor, te vidijo, vidijo te kot osebo, kot karakter. Predstaviš se jim, poveš jim, kakšno izobrazbo imaš, kaj vse znaš, da imaš voljo do dela. Rečejo ti, da te bodo poklicali, celo garantirajo ti, da boš dobil službo, na koncu pa te niti ne pokličejo, da bi ti povedali, da nisi dobil službe. Ko pa pokličeš nazaj, pa ni niti odziva.«

Benjamin se zaveda, da je takšna situacija kompleksna, kar pomeni, da razumevanje tovrstne diskriminacije ne more biti enostavno. Odgovor na vprašanje, zakaj so Romi pri zaposlovalcih na slabem glasu, razume predvsem kot posledico neugodnih izkušenj z nekaterimi posamezniki, ki so zaradi lastnega načina dela in obnašanja prispevali k negativni percepciji celotne romske populacije:

»Sam verjamem, da so naši Romi v Mariboru bili kje zaposleni in so same sebe dali v slabo luč in zaradi tega smo zdaj tudi drugi Romi v slabi luči. Veliko je, kako naj povem ... neresnosti, neprihajanja v službo, zamujanja, izgovarjanja, zavajanja in podobnega. To so ti ljudje delali zato, ker so oni takšni, posledice pa nosimo vsi Romi.«

Pravi tudi, da je diskriminacija mladih Romov prisotna tudi v javnih prostorih:

»Če se na primer sam sprehajaš ponoči in je skupina Slovencev nekje v bližini, ti pa si sam. In ker mogoče nisi lepo oblečen, slišiš, evo, glej ga, cigana. Tudi če si lepo oblečen, evo, glej ga, cigana. Spet 'toti ma'. S tem mislijo, da nam država daje socialno pomoč, ljudje pa mislijo, da zaradi te socialne pomoči jaz kot Rom lahko delam s preprodajo avtomobilov, preprodajo telefonov, preprodajo oblačil ... Ljudje mislijo, da Romi živimo od socialnih podpor in pomoči, da mi, Romi, živimo na račune tega, kar vi, Slovenci, plačujete kot davke.«

Benjamin pravi, da pozna tovrstne predstave obče slovenske družbe glede življenja Romov. Nekatere so verjetno sicer utemeljene, številne so pa zmotne, saj temeljijo na nerazumevanju in nepoznavanju življenja Romov. Prav te predstave so tudi tiste, ki poganjajo diskriminatorni odnos. Od celotne diskriminacije pravi, da je beseda *cigan* ena od najhujših oblik:

»Ko meni kot Romu nekdo reče, da sem cigan ... uh. Veš, kako se počutim? Počutim se, kot da nimam nobene moči na tem svetu. Kot da ne obstajamo kot ljudje v civilizaciji. Vsak narod ima na primer svojo državo in ima tam nek prostor in v tem prostoru svoje pravice. Mi, Romi, smo v Sloveniji ... no, nismo na prvem mestu, kot so Slovenci, kar je razumljivo, čeprav smo tudi mi Slovenci. V tem smislu smo bolj tisto, kar se imenuje tretje kolo, če me razumeš.«

Kljub temu da je diskriminacija izjemno boleča in da jo je potrebno odpraviti, pa Benjamin pravi, da ni vseprisotna in absolutna, kot se mogoče na prvi pogled zdi:

»/.../ seveda pa je veliko Slovencev, ki pomaga Romom. Poznam veliko primerov posameznikov, skupnosti in organizacij, ki se trudijo za nas Rome. Tudi v šolah je veliko ljudi, romskih pomočnikov na primer, ki se trudijo za romske otroke, kar je odlično. Lahko rečem, da se šola skozi to trudi za celotno romsko povezanost. /.../ Imamo tudi romsko-slovenski slovar, imamo romski radio, ki predvaja romsko glasbo, oddaja novice v romskem jeziku, informira na primer glede situacije covid-19, nas poziva, da se ne družimo, tudi z našimi ne, da ostajamo doma ... In to vse je dobro. Diskriminacija do Romov je sicer prisotna povsod, tudi v tujini, a tam je je veliko več. Povsod te teptajo. Vseeno pa lahko rečem, da, kjerkoli sem bil, v Sloveniji je najboljše! Kljub temu da je tudi tukaj diskriminacija, te ljudje sprejmejo za svojega. Če pokažeš, iz kakšnega testa si, in če si srčen človek, te bodo sprejeli še boljše.«

Glede trenutne situacije, vezane na omejitve v kontekstu pandemije covid-19, je Benjamin povedal, da je še posebej težavna za mlade Rome:

»Prvi problem je druženje. Naš narod se rad druží, družine so velike, veliko pa imamo tudi prijateljev. Seveda je to zdaj problem, ko ni druženja. Drugi problem pa je, da smo Romi popotniki. Z enega cveta na drugi cvet. Vedno iščemo nekaj novega, nekaj boljšega. Romi smo vedno veliko potovali, ne samo po Sloveniji, ampak predvsem v tujino, zdaj pa tega ni, in to je problem. Naši so potovali, ker so iskali nekaj boljšega za sebe, svojo družino in svoje otroke.«

Za mlade Rome v 21. stoletju pa diskriminacija ne predstavlja edine težave. Benjamin pravi, da je težava tudi ustrezna integracija, za katero pa so velikokrat sokrivi tudi Romi sami:

»Na primer, če mladi Rom v šoli dela v skupini s petimi ali šestimi, ki niso Romi, eden vedno mora biti vodja. Rom ne bo nikoli vodja. Nihče mu nikoli ne bo dal priložnosti in ga imenoval za vodjo, v smislu, pokaži nam ti, kako se vodi skupino ali pa kakšno idejo za delo imaš. Po drugi strani pa bo mladi Rom tudi rajši sedel in bil tiho, ne bo si upal predlagati nič in tudi sam ne bo prevzel vodenja v smislu pobude. Mlade Rome je sram. Sram jih je, da se

jim bodo ostali smejali, če se bodo izrazili po svoje. Čeprav v Sloveniji je vladavina prava in imamo vsi svobodo do izražanja, mladi Romi mislijo, da je nimajo, in se bojijo. Kot sem že povedal, Romi se počutimo kot tretje kolo, nikoli na prvem mestu, ampak vedno na tretjem.»

Ta strah je tudi eden od glavnih razlogov, da mladi Romi v šolah potrebujejo romske pomočnike. Za to osebje Benjamin meni, da je za izobraževanje in integracijo Romov ključno:

»Ne gre samo zato, da romski otroci v šoli ne razumejo slovensko. Tudi tukaj lahko romski pomočniki pomagajo. Gre pa tudi zato, da jim pomagajo, da sodelujejo. Romske skupine v šoli so dobre zato, ker otroku na način, ki mu je blizu, razložijo snov, pa tudi pravilno komunikacijo, in to otrokom pomaga tudi pri drugih predmetih.»

Benjamin zase pravi, da se je tudi sam spopadal s tovrstnimi težavami, vendar jih je relativno uspešno rešil, predvsem ob pomoči svojih romskih in neromskih prijateljev ter svoje družine. Ključno vlogo je to vsekakor odigralo v času njegovega šolanja, še pomembneje pa je bilo v času, ko je iskal zaposlitev. Delati je začel že v zgodnji mladosti in pravi, da ima zelo veliko različnih delovnih izkušenj:

»Do zdaj sem delal zelo raznovrstna dela, fizična dela, bil sem pomočnik na gradbiščih, v proizvodnji, različnih obratih, vrtnarska dela in podobno. Veliko večino del sem si našel sam ali ob pomoči koga od znancev. Običajno so bila to pogodbeno dela, včasih pa tudi kaj na črno, saj je velikokrat težko dobiti pogodbo. Sem se pa vedno moral sam izkazati, pokazati se v najboljši luči in dati vse od sebe.»

Trenutno je na poskusni dobi pri podjetju, ki se ukvarja z obdelavo pošilk:

»/.../ Je privatna firma, dobivamo pakete od Amazona ali pa kaj podobnega, lepimo etikete, skeniramo, potem pa pride Pošta, prevzame pošiljke in pošlje naprej. To službo sem dobil tako, da sem našel oglas na internetu, in takoj poklical. Predstavil sem se, povedal, kdo sem, kaj znam delati in da me delo zanima. Delovodja me je povabil že naslednji dan v službo. Poznal pa je mojega strica, in to je tudi pomagalo, da sem službo dobil. Ko sem prišel prvi dan

v službo, so mi rekli, naj pokažem, kaj znam, in ker so bili očitno zadovoljni, sem ostal do danes. Najprej je bilo sicer težko, vendar mi zdaj že gre. Lahko rečem, da sem skoraj že samostojen pri delu. Na tej firmi delam že skoraj teden dni. Pogodbe sicer še nimam, a so rekli, da me bodo s 1. 1. redno zaposlili.»

Delo ga zelo veseli, predvsem zaradi finančne neodvisnosti, pa tudi zaradi vključenosti v širše socialno dogajanje ter vsakodnevno rutino, ki mu daje občutek urejenosti dneva:

»Vstajam okoli osmih in dan začnem s tradicionalnim slovenskim zajtrkom. Seveda se prej stuširam in uredim vse zadeve, ki so povezane s higieno. S punco spijsava kavo in se pogovoriva, kako in kaj bova čez dan. Potem uredim še kakšno stvar, pomagam otrokoma okrog šole, potem pa v službo. Z delom začnem popoldan, delam pa približno šest ali sedem ur vsak dan. Domov pridem običajno okoli enajstih in moja mama me čaka z večerjo. [...] Punca sicer odlično kuha, ampak hrana, ki jo pripravi moja mama, je neka-ko boljša. Mama kuha bolj tradicionalne romske stvari, enostavne jedi. Kuha na primer fusuj (vrsta fižolove enolončnice, pasulj), sarme, sirove pite in podobno. Punca pa kuha bolj specialne jedi, kot so na primer njoki v smetanovi omaki. Okej, to sicer ni nekaj posebnega, ampak pri nas Romih ne boš našel na vsakem krožniku njokov v smetanovi omaki.«

Gospodinjstvo, ki si ga deli s punco čez vikend, po njegovih besedah funkcionira odlično. Finančne in gospodinske obveznosti si delita in vsak se trudi prispevati po svojih najboljših močeh. Delita si tudi skrb za otroke, katerih biološki oče ni del njunega gospodinjstva. Benjamin pravi, da sta ga otroka dobro sprejela in da je njihov odnos dober:

»Otroka sicer imata svojega očeta, vendar se z njima dobro razumem. Pomagam jima, skušam jima biti prijatelj in ju usmerjati na pravo pot, stran od problemov in nasilja. [...] Vesta pa tudi že, kaj je diskriminacija, o kateri sva se pogovarjala malo prej. Že mala dva vesta, kako je, če komu rečeš cigan. To sta na primer opazila pri meni. Enkrat smo se sprehajali po parku, vsi so se obračali za nami, češ kaj pa je to, rasno mešana družina ... in nekdo je zakričal: 'Cigo!' ... Seveda nisem rekel nič, kaj naj rečem, če pa sem bil z družino. Nisem hotel delati problemov. Otroka pa sta opazila, da me je prizadelo, naenkrat sem se zaprl vase, opazila sta, da mi ni všeč, če mi nekdo

reče cigan. /.../ Potem smo se o tem dogodku pogovorili. Sicer pa je že mali imel v šoli s tem problem, ko ga je eden od sošolcev, ki je Rom, dražil, ta pa mu je zabrusil 'cigan'. Se je pa takoj ustavil in se opravičil in povedal, da ve, da je naredil narobe. Vem, prva triada in otroci so še mali in normalno je, da se dražijo, ampak tako se te stvari začnejo.«

»Otrokoma sem jasno, glasno in prijazno povedal, da nisem njun oče in da ne bom nikoli prevzel mesta njunega očeta. Tega ne morem in ne želim. Povedal sem, da sem jima lahko vse, razen oče. In tega se držim. /.../ Glavna pri vzgoji je njuna mama, ona ju kaznuje, ko je kaj narobe, jaz pa nastopim potem, ko se je treba z njima pogovoriti in jima pojasniti, kaj je šlo narobe. Povem jima, da se iz napak učimo, kar pomeni, da jima dovolim, da naredita napake, potem pa se o tem pogovorimo.«

Kot posebej zanimivo Benjamin omenja to, da je njihovo družinsko življenje harmonično tudi ne glede na to, da je sam muslimanske veroizpovedi:

»/.../ sam sem musliman, moja (partnerka) pa je krščanske veroizpovedi in tudi oba otroka sta krščena. Mene ne moti, če jedo svinjino, jaz je pač ne jem. Včeraj je bila prva adventna nedelja, skupaj smo prižgali prvo svečko, saj je to njim pomembna tradicija in potrebno jo je spoštovati, tako kot jaz spoštujem svojo tradicijo. Ko so naši prazniki, grem v svojo mošejo, se klanjam in vse ostalo. Naše (muslimanske) praznike tudi predstavim otokoma in puncu, pokažem jim tudi kakšne posnetke, kako mi opravljamo svoje obrede, jih pa ne silim. Sicer pa ... glej, vaših deset zapovedi otroka vesta na pamet, kar mi je všeč, vesta pa, da 'ne kradi, ne laži in ne delaj bedarij' piše tudi v naši knjigi (Koranu).«

Benjamin pravi, da se trudi biti dober musliman, poudarja pa, da je to težko, s tem se ukvarja vsak dan in da se verjetno bo do konca svojega življenja. Obredje je enostavno, pravi izziv je po njegovem mnenju notranje življenje vernika:

»Največ truda namenim temi, da sam v sebi očistim tisto negativno stvar. Največja težava so negativne misli. Negativne misli, ko se ti zgodi nekaj slabega, te lahko privedejo do tega, da boš najprej mislil slabo, potem pa delal slabo. Vedno in povsod si v nevarnosti pred slabimi mislimi. Samo poglej

malo okoli sebe, koliko je povsod negative, nič ni pozitivnega. Ko se ljudje pogovarjajo, se pogovarjajo o negativnih stvareh, malo je pozitivnega. Je pa tudi tradicija, ki na nas (muslimane) vpliva. Na primer za dobrega muslimana mora ženka biti zakrita. Dobro, no, jaz razumem, živimo v 21. stoletju, marsikatera ženska ni zakrita, tudi pri nas (muslimanah), in jo pač pogledaš. Pogledaš jo od glave do pete, in že to je slaba misel, saj avtomatsko fantaziraš o tem, kakšna je. In že to je slaba misel.»

Kljub službi, lastnemu gospodinjstvu in drugim obveznostim, ki delajo njegov urnik natrpan, pa zelo rad preživlja čas tudi s svojimi starši. Pri starših je skoraj vsak dan, trudi pa se jih obiskati tudi ob drugih priložnostih, še poseben ob praznikih:

»Trudim se preživeti koliko je le mogoče časa s svojimi starši. Oni so tista stara generacija, preko katerih imam stik z našo (romsko) zgodovino in tradicijo. Mi, mlajši Romi, mladina, nismo več takšni, kot so bili naši starši. Ne tičimo ves čas skupaj in tudi nismo tako povezani, kot je bila generacija naših staršev, veš, tisto, vsi za enega, eden za vse. /.../ Moja družina je tudi tista skupina ljudi, ki me najbolj podpira, predvsem moralno. Pravijo mi, naj čim več in čim boljše delam in naj se ne obremenjujem z drugimi, predvsem ne z drugimi Romi. Drugi (Romi) imajo svoje probleme, so brez služb, brez denarja, pa tudi druge probleme imajo. Jaz moram najprej rešiti svoje probleme, šele potem bom lahko pomagal drugim.»

Benjamin svojo prihodnost veže na močno željo, da bi pomagal članom romske skupnosti, ki jih imenuje *moji ljudje*:

»Od nekdaj sanjam, da bi imel svoje podjetje, v katerem bi zaposlil Rome. Tako kot so na primer Košaki (mesno-predelovalni obrat v Mariboru) ali pa kaj podobnega, kjer se proizvaja hrana. Imel bi veliko podjetje in tam bi delali samo Romi. Ne bi rad bil samo lastnik podjetja ali pa šef, ampak bi z njimi tudi delal. Moj cilj bi bil zaposliti naše, Rome, da bi poskrbel za svoje ljudi, vsakemu bi dal delo, 8-urni delavnik in plačo 15. v mesecu, da bi bili finančno preskrbljeni. Želim si, da bi lahko rekli: 'Aha, vem, da imam službo, in vem, da bom dobil plačo,' rad bi bil pa tudi tisti, na katerega se obrnejo, če imajo kakršenkoli problem. /.../ Rad bi tudi prišel v politiko, saj v Sloveniji ni pravega romskega aktivista. Moja naloga bi bila, da združim vse

*Rome, da se zedinimo. Vse Rome, prekmurske, dolenjske, pa tudi Rome v tujini. Čutim jih kot svoje, vsi smo nekako iste nacije, čeprav so prekmurski Romi tukaj veliko več časa kot mi, mariborski Romi, ki smo po večini prise-
ljenci s Kosova.»*

Politika ga zanima in politično je aktiven tako konvencionalno kot tudi nekonvencionalno:

»Seveda grem na volitve, ko so. Zdaj jih ni. Trudim se tudi drugače sodelovati pri naših zadevah in pomagati našim ljudem. Sicer imamo v Mariboru skupnost, ki bi naj zastopala tudi politične interese Romov, a z njimi ne sodelujem, ker me ne želijo sprejeti. Nočejo me, ker sem mlad in ker drugače razmišljam. Oni so po večini starejši in preveč tradicionalno usmerjeni. Oni hočejo obvarovati naše, samo to delajo tako, da jih ločujejo in omejujejo. Tudi jaz bi rad varoval naše, ampak ljudem moramo dati svobodo. /.../ Starejši se trudijo, ne bi rad rekel na zastareli način, ampak s tradicionalnimi pristopi, mi mladi pa bi radi pristopili bolj sodobno. Vsi do sedaj so mi rekli, da razmišljam v dobri luči, ampak da se bojijo, da bo takšen način razmišljanja pokvaril naše ljudi. Tega ne razumem ... Starejši se trudijo, ampak tradicionalni način vse skupaj zapira, jaz pa bi ga rad odprl. Pa saj jih razumem. Pri nas, Romih, je spoštovanje starejših najvišja vrednota. Če nimaš spoštovanja, si vreden nič. Ampak, če koga pretirano spoštuješ, te bo ta poteptal. Mladi v 21. stoletju rabijo starejše in so jih seveda pripravljeni spoštovati, ampak na podlagi odkritosti in dobrega odnosa, ne pa neke tradicije ali pa strahu. Spoštovanje mora temeljiti na enakopravnosti in vzajemnem spoštovanju.»

Ester, 25 let,

mlada raziskovalka in zaposlena

Ester prihaja iz Ljubljane in je študentka doktorskega študija bioznanosti ter hkrati zaposlena kot mlada raziskovalka na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani, na Oddelku za biologijo. Pravi, da je tudi veliko njenega prostega časa povezanega s študijskimi aktivnostmi, kot sta na primer jamarstvo in podzemni habitati.

Do prvega aktivnega stika z biologijo je prišlo že v tretjem in četrtem letniku gimnazije, ko se je odločila za izdelavo raziskovalne naloge:

»Sem pa potem v četrtem letniku namenila malo več časa tem obšolskim dejavnostim, in sicer z izdelavo raziskovalne naloge, tudi na Oddelku za biologijo. Takrat sem med šolskim letom en mesec časa porabila za to. Ni pa bil to prvi stik z biologijo. To je bilo že eno leto prej, ampak se takrat ni izšlo z dogovarjanjem, kaj in kako bi delali. Potem sem pa v četrtem letniku vzpostavila stik z eno drugo skupino in takrat smo se uspeli dogovoriti. Tako

da je bil to prvi stik z bolj resnim raziskovalnim delom in sodelovanjem na Biotehniški (fakulteti) in Oddelkom za biologijo.«

Svoje izobraževanje pred študijem je Ester opisala kot nezapleteno. Tako osnovno kot tudi srednjo šolo je obiskovala v Ljubljani. Do odločitve, da bo obiskovala Gimnazijo Bežigrad, je prišlo predvsem zaradi bližine šole njenemu domu in pa vsečne predstavitve na informativnem dnevu. Svoje aktivnosti v gimnaziji je opisala sledeče:

»V gimnaziji sem imela dosti omejen čas za to, ker sem takrat še trenirala (plavanje), tako da so bili moji popoldnevi ali pa jutra zasedeni s športom. Sicer sem pa sodelovala v fotografskem krožku, biološkem krožku, ampak to gre za tako par ur tedensko, ni bilo to zelo obširno. Pa na različnih tekmovanjih iz znanja.«

Svoj odnos do učnega uspeha je prav tako predstavila kot nezapleten:

»Je tako, da sem kar perfekcionista po naravi, in sem se tudi vedno maksimalno potrudila za vsako stvar. Večino časa sem imela dobre ocene, odličen uspeh. Ni mi problem se hitro veliko naučiti. Se mi zdi, da mi to kar gre, nisem imela nikoli težav z učenjem, s koncentracijo, s čimerkoli. Nisem bila pa v srednji šoli na primer pod pritiskom ocen, ker bi si želela na kakšen študij z visoko omejitvijo. Vedela sem, da so ocene lahko plus, da imam lahko iz tega prednost, recimo finančno, da imam lahko štipendijo, ki je s slabimi ocenami ne bi imela. Ni me pa skrbelo, da na primer ne bi mogla priti na biologijo, ker sem že od začetka gimnazije vedela, da bom to študirala.«

Na splošno je bila s programom na dodiplomskem in podiplomskem študiju zelo zadovoljna, želela si je nekaj več samostojnega in raziskovalnega dela ter na podiplomskem študiju več novih vsebin v primerjavi z dodiplomskim študijem:

»Generalno gledano se mi je zdelo super. Jaz sem cel študij uživala, nikoli nisem imela pretiranih težav, da nekaj res ni šlo, da ni bilo dobro organizirano. Sem pa potem na magistrskem študiju pogrešala malo višjo zahtevnost. Tudi na dodiplomskem študiju bi lahko bili nekateri predmeti bolj zahtevni, pa niso bili. So nekako delovali, da smo še vedno v gimnaziji ali

srednji šoli. Ampak razumem, da je ljudi, ki pridejo iz toliko različnih področij in okolij po srednji šoli, treba nekako spraviti na enak nivo znanja. Predvsem to, da bi lahko bili bolj zahtevni. Pa na magistrskem sem pogrešala tudi malo več samostojnega, tega raziskovalnega. Saj ne, da ni bilo možnosti za to. Itak si se lahko vključil, kamor si hotel, tako samoiniciativno. Ampak mogoče malo več te spodbude, pa več novih vsebin. So se pač ponavljale z dodiplomca (dodiplomski študij).«

Sedaj je zaposlena na Oddelku za biologijo v okviru skupine za speleobiologijo (preučevanje jam in jamskega okolja), kjer je sodelovala že v obdobju dodiplomskega študija:

»/.../ sem pomagala pri terenih in pri kakšnem laboratorijskem delu. Pri kakšnih manjših študijah, preko študentskega dela.«

V okviru doktorskega študija in dela na fakulteti se raziskovalno ukvarja:

»/.../ s podzemnimi živalmi, natančneje s podzemnimi raki iz rodu Niphargus, ki so izjemno vrstno, ekološko in morfološko pestra skupina. V sklopu doktorata se bom predvidoma posvetila njihovi funkcionalni oziroma morfološki pestrosti na območju Dinarskega gorstva.«

Kot za mnoge mlade je zaposlitev tudi za Ester zelo pomembna in s svojo zaposlitvijo je zelo zadovoljna:

»Zelo pomembno mi je, da sem dobila zaposlitev takoj po končanem magistrskem študiju. Daje neko samozavest, da ni bilo za brez veze, kar sem delala zadnjih pet let, da sta moje znanje in moj profil, ki sem ga pridobila s študijem na Biotehniški fakulteti, pač nekaj vredna. Ker bi se mi zdelo zelo slabo, če bi padla zdaj v tako situacijo, da bi bila in z dobrimi referencami in dobrimi ocenami in magisterijem v roki leto ali dve brezposelna in bi potem obupala nad zaposlitvijo v svoji stroki in pač iskala zaposlitev kjerkoli, ker pač od nečesa moraš živeti. Meni je to zelo pomembno, da sem dobila službo takoj, in se tudi zavedam, da imam ful srečo.«

Svoj finančni položaj ocenjuje kot povprečen oziroma kot dober glede na prihodke drugih mladih, s katerimi je seznanjena. V času gimnazije in študija je štipendijo dopolnjevala z rednim študentskim delom:

»Čez cel študij sem nekaj delala, ker pač sem poleg štipendije še rabila nekaj financ. Delala sem kot hostesa v gledališču, kot učiteljica plavanja kar precej časa, delala sem v botaničnem vrtu. Potem pa še enkratne, kratkotrajne zadeve, kot je na primer delo na Informativi, predstavljanju Biotehniške na kakšni šoli, take eno- ali dvodnevne zadeve. Potem se pa tudi kar precej delala prek študenta na faksu, na različnih koncih. Par katedrah, kjer je bilo kaj na voljo. To je to, kar se zdaj spomnim. Sigurno pa je bilo še kaj. Po navadi sem kombinirala dva ali tri študentska dela hkrati.«

»Meni se zdi kar pomembno, da sem bila kot študentka finančno neodvisna od staršev. Ne glede na to, da sem med študijem živela doma. Nisem pa rabila druge finančne podpore, ker sem s študentskim delom in štipendijo lahko pokombinirala vse. Imela sem štipendijo Mestne občine Ljubljana in Zoisovo štipendijo in te vsote niso take, da bi si lahko normalno pokrila vse, kar bi hotel. Opcija študentskega dela se mi zdi super, da imamo to na voljo, da je to relativno dobro vzpostavljen sistem, se mi pa zdi, tako iz pogovora s prijatelji, kolegi, sošolci, da je tukaj še vedno zelo veliko izkoriščanja študentov. Jaz sem na srečo tako izkoriščanje doživela samo v eni službi in sem to zelo hitro prepoznala in jo zelo hitro opustila, ker sem itak imela še dve drugi. Tako sem lahko dovolj zaslužila. No, dovolj, kolikor se pač meni zdi. Na magistrskem študiju je bilo pa lažje, ker sem imela višjo štipendijo.«

Meni, da je zaposlitev pomembna, saj mladim omogoča, da so se finančno zmožni osamosvojiti, kar pa po svoje prinese tudi druge težave, kot je na primer iskanje stanovanja. Prav tako pa je omenila psihološki vidik zaposlitve:

»Jaz bi rekla, da tudi s tem ne zapadeš v neko depresijo iskanja službe in tega, da se smiliš samemu sebi, ker ne moreš dobiti službe. Se mi zdi, da potem, če si brezposeln, kar hitro 'zaciklaš' v eno razpoloženje, da se ti zdi, da nisi dovolj vreden, da bi te nekdo zaposlil in prepoznal tvoje sposobnosti. Da nikoli ne boš našel službe. Pa da tudi, kar boš našel, bo kar nekaj pa za majhen denar. No, tako se mi zdi, da psihično dobro vpliva nate. Da imaš občutek, da si pomemben nekje. Da dobro delaš in k nečemu doprineseš.«

Pri vprašanih glede dodatnih izobraževanj in mobilnosti je bila sprva negotova, potem pa je izpostavila predvsem dejavnosti, povezane s študijem:

»Opravila sem jamarsko šolo že v prvem letniku faksa. Prijavila sem se tudi na poletno šolo na Kostariki, ko smo šli v drugem letniku za tri tedne na teren. Udeležila sem se na primer kakšnih programerskih delavnic, ampak to tako krajše, dan, dva mogoče. Drugače pa ne vem, če štejejo kakšne te konference. Na treh mednarodnih (konferencah) sem sodelovala aktivno. Drugače pa tudi na več, petih ali šestih, bolj študentsko usmerjenih, sem sodelovala kot pasivni udeleženec. Brez predavanja ali posterja. Sigurno je bilo še kaj tega.«

Čeprav se je Erasmus+ izmenjave in/ali prakse v preteklosti že želela udeležiti, pa je v obeh primerih (dodiplomskega in podiplomskega študija) prevladal splet okoliščin oziroma pomanjkanje primerne programa:

»Konkretno, Erasmus izmenjave se nisem udeležila. Odločila sem se za obe dodatni leti. Sem se tudi prijavila in imela odobreno. Na dodiplomskem letu sem se potem odločila, da tega leta ne bom vzela in bom direktno nadaljevala. Potem na magistrskem študiju se je pa na koncu izkazalo, da sem šla že v drugem letniku delat magistrsko v tujino, ampak je bilo to nekaj mesecev, preden bi meni začelo veljati financiranje za Erasmus, tako da uradno nisem bila na Erasmus izmenjavi. Imela sem sicer odobreno do konca tega septembra, ampak potem vemo, kako je bilo leto. Potem pa letos pozimi, ko se je vse začelo zapirati, ko je postalo jasno, kakšna bo letos situacija s to korono in epidemijo, sem se odločila, da se letos pač z Erasmus prakso ne bom ukvarjala. To mi ni bilo tako zelo pomembno, da na vsak način hodim v tujino, samo da bom imela to Erasmus kljukico, medtem ko imam že tukaj več kot dovolj dela, ki me zanima. Če pa ne bi bilo te situacije s korono, bi se pa verjetno zmenila še za dva mesca preživeti nekje.«

»Ja, načeloma me čisto zanima, bi me veselilo iti na Erasmus prakso tudi v času doktorata. Imam tudi nekako predvideno, da bom še šla. Mogoče še to, zdaj sem govorila samo o praksah, kar se pa študija, prav Erasmus študija, je bil pri meni ta minus, da kamorkoli bi želela iti, takrat na dodiplomskem študiju za pol leta, ne bi poslušala programa v angleščini, ampak v tistih jezikih, ker so bile takrat takšne bilateralne pogodbe na voljo. Si nisem želela iti nekaj za pol leta, poslušati predmete v češčini ali pa portugalsčini ali pa

litvanščini, ker ne bi odnesla nič od vsebine in bi morala vse sama predelati. Seveda so še druge plus izmenjave, ampak to je bil tak minus, da ni bilo na voljo nobenega programa v angleščini. Šele potem na mastru (podiplomski študij) so bili.»

Orodja informacijske-komunikacijske tehnologije so za Ester zelo pomembna in jih dojema kot osnovna orodja, ki jih potrebujemo v življenju in so postala nepogrešljiva. Kot mnogi mladi njene generacije se je z IKT orodji seznanila v osnovni šoli in nato njihovo uporabo razvila med izobraževanjem:

»V osnovni šoli nisem zelo veliko uporabljala računalnika. Uporabljala sem ga potem proti koncu, sedmi, osmi, deveti razred, za na primer referat pa projektne naloge. Še posebej pri angleščini se spomnim, da smo veliko uporabljali. Za pisanje besedil. Seznanil smo se z uporabo Worda, Excela, PowerPointa. Enkrat v osnovni šoli sem šla celo na eno programersko delavnico, ki sem jo dobila kot nagrado za dosežek na tekmovanju iz logike. Sem imela stik s tem. Nisem pa imela pametnega telefona ali pa svojega računalnika v osnovni šoli. Družinski je bil čisto dovolj. V gimnaziji se je pa to ful razširilo, smo bili pa kar podvrženi temu, da uporabljamo vsaj osnovno Office (Microsoft Office programi). Itak smo imeli v prvem letniku informatiko in smo takrat šli čez te osnovne računalniške zadeve. Office pa maile pa take zadeve smo uporabljali. Takrat sem na primer že rabila svoj računalnik. Na faksu pa enostavno brez računalnika ne bi imela kaj početi. Okej, saj na predavanjih pa vajah še vedno pišeš na roke, izpolnjuješ stvari na roke, še vedno je veliko tega 'hands on'. Praktičnega in terenskega dela. Pri meni je tudi malo stvar stroke in stvari, s katerimi se ukvarjam, da zelo hitro preideš na uporabo kakšnih zahtevnejših programov, programov, kjer ti programiraš. Ti za analizo podatkov ne moreš z Excelom ali pa na roke delati.

»Kateri so na primer ti programi?« (K. N.)

»Več jih je. Za statistične analize večinoma uporabljam R, za kakšne stvari sem uporabljala tudi GIS (geografski informacijski sistemi). Uporabljala sem tudi nekatere programe za analize videoposnetkov. Zelo različno. Na faksu brez tega znanja ne bi šlo oziroma vsaj ne bi mogla dosegati takega nivoja raziskovalnega dela brez tega znanja.»

Družbena omrežja je opisala kot zelo uporabna in ob tem priznala, da na njih ni aktivna. Omenila pa je, da bi več pozornosti lahko namenjala profesionalnim družbenim omrežjem, kot sta LinkedIn in ResearchGate. V času epidemije covid-19 se je uporaba IKT orodij spremenila predvsem zaradi tega, ker dela od doma, in meni, da brez spletnih orodij, kot sta Zoom in Skype, to delo ne bi potekalo dovolj dobro:

»Konkretno zame se je spremenilo to, da je postalo čisto navadno to, da se s sodelavci in mentorji slišiš tako s 'kamer'co', preko Skypa. Prej se mi zdi, da nam je bilo to malo nenavadno, če se je zgodilo. Meni je bilo to malo čudno, nisem se počutila zelo udobno se tako pogovarjati s človekom, ki ni moj družinski član. Več smo z družino uporabljali te zadeve. Zdaj pa je to vsem popolnoma normalno, brez tega zdaj ne bi mogli, ker vsi delamo od doma. Ne bi bilo sestankov, če tega ne bi uporabljali. Zelo važno je, da to imamo.«

Trenutno živi s partnerjem v stanovanju, ki je v družinski lasti, in svoje bivanjske razmere ocenjuje kot zadostne. Kot je za mlade pogosto, se zaveda možnosti, da bi imela svoje stanovanje ali hišo:

»/.../ ker enostavno še nisem na tej točki zaslužka ali zaposlitve. Z zaposlitvami za določen čas težko dobiš kredite ali pa pri 25 ne moreš kar imeti 'našparano' 100 tisoč evrov, da si nekaj olajšaš ali pa v nekaj vložiš. Bom pa videla, do česa bom prišla v naslednjih petih letih.«

Poleg partnerja v svojo mrežo socialne opore šteje tudi družino (oče, mama, sestra) in nekaj najbližjih prijateljev. Oporo pa razume:

»Kot neko mrežo ali pa posamezniki, ki nudijo nek občutek varnosti, ki jim lahko zaupaš, ki te podpirajo v stvareh, ki jih počneš. Da se z njimi dobro počutiš. Da ti pomagajo reševati probleme, ki jih imaš, pa ne moreš sam rešiti. Pač da so na voljo za pogovor, za neko čustveno podporo, mogoče tudi finančno podporo, če se ti zgodi kaj nepredvidenega, in veš, da lahko vprašaš, da ti mogoče posodi, in veš, da bo urejeno.«

Za fizično zdravje najraje skrbi z redno rekreacijo, vožnjo s kolesom, s plavanjem in predvsem z gibanjem na prostem, ki ga povezuje tudi s študijskimi obveznostmi. Skrb za duševno zdravje zanjo pomeni, da si vzame

čas za sprostitev in pogovor o stvareh, ki jo težijo. Pri temi psihičnega zdravja pa je poudarila, da je v letošnjem letu več »nihanja«:

»/.../ sploh letos oziroma mogoče pred letošnjim letom ni toliko nihalo. Ker dejansko sem lahko počela, kar mi je 'pasalo', lahko sem šla, kamor sem si želela. Letos pa se mi zdi, da sem se kar velikokrat počutila ful žalostno, utesnjeno v teh nekih pravilih. Da me je skrbelo, kaj bom pa kako bom. Kaj naj delam. Bila sem malo zgubljena. Malo sem izgubila upanje, da bo bolje, pa kdaj bo bolje.«

Sama zase pravi, da z denarjem ravna preudarno in previdno ter da vedno poskuša nekaj denarja prihraniti. Odločila se je, da bo delež prihodka sama vplačevala v varčevalni račun in tako omejila svoje mesečne izdatke:

»/.../ toliko denarja, kolikor sem se odločila, da ga bom čez mesec lahko porabila, in je to to. Ne delam pa tega že dve leti, ker prej to pač ni šlo. Ker sem imela taka nihanja v prihodku. Imela sem na primer en mesec veliko prihodka, potem pa štiri mesece nič, pa so bile vmes neke počitnice in dopusti. Zdaj pa, ko imam mesečno reden prihodek, pa to dejansko lahko delam. Za to sem se odločila med študijem, sem pa tudi med študijem uspela že nekaj 'našparati'. Pa po navadi veliko časa razmišljam, če kupujem neko dražjo stvar, računalnik, telefon, fotoaparatus, karkoli, kar od mene zahteva investicijo, ki je višja od na primer 300 evrov, veliko časa porabim, da preučim vse opcije, in zakaj to rabim, koliko bom uporabljala. Ker mi ni vseeno, koliko potrošim.«

Iniciative, kot so zaščita okolja in socialne pravičnosti, na njeno potrošnjo niso imele velikega vpliva, saj je v skladu z njimi ravnala že prej, še posebej pa, odkar ne živi več s starši in sama kupuje živila in druge potrebščine:

»/.../ zdaj večkrat pogledam, od kod so stvari, iz katerih držav prihajajo. Nikoli ne bom kupila hrušk iz Peruja, ker pač vem, da bodo poleti pri nas. Bolj sezonsko. Veganka sicer nisem, jem pa od mesa samo ribe, tako da sem nek napol vegetarijanec. Tudi to, kar je mlečnih izdelkov, hodim na mlekomat, jogurte delava sama (s partnerjem), sire kupujeva slovenske. Pri zele-njavi in sadju je včasih res težko, ampak vsaj toliko gledam, da niso res od daleč. Da so na primer evropski.«

Temi trajnostnega vedenja in vrednot sta zanjo nekoliko bolj komplicirani, saj meni, da ju lahko ljudje različno dojemajo:

»/.../ poenostavljeno, da si ti kot posameznik sposoben preceniti, kaj je bolje za okolje. Že od tega, da se na primer, namesto da greš v službo z avtom, usedeš na kolo in ne po nepotrebnem porabljaš dizel ali pa bencin. Ali pa, da kupuješ hrano, ki je slovenska, ki ni prepotovala 1000 kilometrov, da je prišla do tebe. Ali pa, da ni prekomernega zapravljanja, da imaš tri iste stvari doma, ker jih imaš lahko, ker imaš dosti denarja. In da stvar uporabljaš, dokler dela, ne pa, dokler se ti ne zdi že malo stara. Na primer, televizijo imaš, dokler ne crkne oziroma jo je neiracionalno popraviti, ne pa pol leta po tem, ko si jo kupil, ker je prišla na trg ena, ki ima boljšo resolucijo. To so mala področja, na katerih lahko skrbiš. Kaj pa je točno trajnostni razvoj, pa mislim, da se te definicije ful razlikujejo, odvisno koga vprašaš, v kateri sferi. Ali vprašaš neke gospodarstvenike ali pa biologe.«

»Definitivno strnim k temu, da imam čim manj elektronskih in plastičnih odpadkov, ker so najbolj taka zadeva. Čim manj stvari poskusim zavreči. Če karikiram, eno jabolko, če ima eno gnilo packo, ga bom pač obrezala. Za stvari v hladilniku, za katere vem, da so prej pokvarljive, jih bom prej pojedla. Tudi če bi mi tisti dan mogoče 'pasalo' kaj drugega, bom preferenčno pojedla tisto, čemur gre slabše. Z vidika porabe hrane. Tudi z vidika oblačil, nosim še vedno kakšne stvari, na primer majice, ki še vedno izgledajo okeje. Seveda ne stvari, ki sem jih prerasla, ki so mi preozke, premajhne, ampak zelo veliko stvari imam takšnih zelo starih. Mogoče dosti drugih ljudi razmišlja, ne, tega pa ne bom nosil, ker je staro, in si raje kupi novo.«

Svojo prihodnost bolj podrobno dojemam predvsem za čas doktorskega študija oziroma naslednjih pet let. Dolgoročnih načrtov pa v tem trenutku nima:

»Jaz to jemljem bolj kot neko obdobje (čas doktorata), ki ga lahko začrtaš. Verjetno bi drugače gledala, če bi zdaj dobila službo za nedoločen čas, ki vem, da jo imam do kadarkoli. Ne vem, ali se bom morala po 4 letih kam preseliti, oditi v tujino, na kakšno dodatno usposabljanje ali pa postdoca (postdoktorski študij). Ne vem, kakšno bo finančno stanje, kakšne bodo druge privatne zadeve. Ne razmišljam naprej od te točke, od mojega 30. leta.«

Špela, 16 let,

srednješolka in predana mlada vernica

»Sem Špela in s svojo družino živim v Mariboru. Hodim na Škofijsko gimnazijo. Zaenkrat smo še v stanovanju, a v kratkem se bomo preselili v hišo, ki jo zidamo na Kozjaku. Komaj že čakam! Res upam, da bo to kmalu, saj imam zelo rada naravo. No, poleg tega, da hodim v šolo, hodim tudi k skavtom, k mladinskemu verouku, poskusila sem tudi že veliko športov, sem pa vedno nehala, saj v osnovi nisem tekmovalna in mi tekmovalnost povzroča stres. Sama sem se tudi naučila igrati kitaro, rada pa tudi berem. Trenutno berem Nikoli vama ne bo uspelo. Gre se o dveh prijateljih, od katerih je eden na vozičku in ima diagnozo, da bo kmalu umrl, želi pa si, da bi prehodila romarsko pot na Caminu. Vsi jima pravijo, da jima to ne bo uspelo, onadva pa vztrajata.«

Špela pravi, da je katoliška duhovnost njen integralni del, del brez katerega ne obstaja ne za druge in ne zase. Vera prežema vse aspekte njenega življenja, od pomembnih odločitev z daljnosežnimi učinki, kot je na primer izbira šole, do vsakodnevnih odločitev na mikroravni. Pravi, da je vera zanjo prisotna vedno in povsod, ampak na poseben način, na način, ki presega golo obredje in katoliške tradicije. Zraven konvencionalne religioznosti sama doživlja intenzivno vero tudi, ko je v stiku z naravo:

»Zelo rada sem v naravi. Takrat sem blizu Bogu. Tudi sama si želim prehoditi Camino, to bi bilo zelo dobro. Rada tudi hodim v hribe. Ko sem v naravi, se mi zdi, da sem bližje Bogu. Ko delam to, delam svari, ki mi veliko pomenijo. Vsak ima namreč svoje poslanstvo, v to sem prepričana, in jaz hočem narediti spremembo v svetu, in to je mogoče samo z močno vero. Življenje je ful kratko.«

Špela ima mlajšega brata in biološka starša sta ločena. Ločitev se je zgodila, ko je bila Špela stara 9 let, in tudi v trenutkih, ki so bili težki za celotno družino, je vera igrala pomembno vlogo:

»Čeprav mi je bilo hudo, sem zdaj ponovno lahko srečna. Mama se je poročila in mi živimo z očimom in tudi oče se je poročil. Dobro mi je, ker sta oba srečna. Ločitev staršev je bila nekako težka. Nekega dne me je mama enostavno vprašala, ali bi bilo dobro, če bi se ločila, in bila sem vesela. Ne vem točno, zakaj. Ne spomnim se, da bi se starša veliko prepirala, vem pa, da nista bila za skupaj. Zdaj sem že starejša in razumem, da če nista bila za skupaj, potem je boljše, da sta se ločila. Vesela sem tudi, ker je vsak našel pravega. Na začetku smo bili nekaj let sicer sami, potem pa je mama spoznala očima. Na začetku sem bila žalostna in tuje mi je bilo. Potem sem šla skozi to obdobje in sem se navadila. Zdaj mislim, da je tudi za mamo boljše, saj ko bo starejša in ko se bom jaz odselila, bo očim ostal. Z očimom se razumem dobro, sicer si nismo pretirano blizu. Vem pa, da je dober človek. To pomeni, da je v prvi vrsti veren, kar pomeni, da dejansko živi vero. Vera naredi človeka boljšega, vera so moralne vrednote, ki jih vsak človek vedno rabi. Vera ponuja stvari, ki jih vsak človek išče, čeprav se vsi ne usmerijo pravilno.«

Glede na to, da je njena družina že od nekdaj tradicionalno verna, Špela pravi, da je vera v njenem življenju sicer bila vedno prisotna, vendar ne vedno na enak način:

»/.../ ko sem bila mlajša, nisem točno vedela, za kaj pri veri v resnici gre. Večnoma sem poslušala mamo, ko je govorila biblijske zgodbe, nismo pa bili zares globoko verni. Hodili smo k maši in k verouku, vera je bila nekako za zraven. Potem pa, ko sta se starša ločila, ko mi je bilo hudo, je vera postala nekaj, na kar sem se obrnila, na kar sem se lahko oprla. Tudi mama se je po ločitvi obrnila na Boga. To je tudi prednost vere. Prednost za kristjane je, da se v težkih trenutkih zanesejo na Boga in najdejo oporo, ki je drugi, neverniki, nimajo.«

Težke trenutke, kot je bila ločitev staršev, razume kot pomembne preizkušnje, ki pomagajo posamezniku, da osebnostno zraste in napreduje, vera pa je na tej poti ključ:

»Ločitev in družinski problemi so name močno vplivali, bila sem žalostna, kljub temu da sem po naravi bolj vesela oseba. Vem, da nekje v našem srcu prebiva ljubezen, ki je Bog, in On je moj vir veselja. Vse slabe stvari, ki se mi dogajajo, lahko sprejemem, ker vem, da bo vse poplačano, in vem, da se splača delati dobro, ker sreča, ki nas čaka, je neprimerljiva s tem, kar imamo tukaj. Zdaj sem srečna, a to je vse neprimerljivo s tem, kar nas čaka v nebesih. Bog drži svoje obljube, in to me spravlja v dobro voljo. Sem srečna oseba, tudi ko sem žalostna. Nič ne more tega izničiti. Bolečina obstaja, a je le površna in začasna. Veselje prevladuje.«

Špela je prepričana, da vero prežema koncept dobrega, ki ni pomemben zgolj za posameznika, ampak za celotno človeštvo. V tej luči vero razume kot nekaj, kar je nujni pogoj pri ustvarjanju boljše prihodnosti človeštva kot vrste:

»Vera je pomembna pri človeškem napredku. Pomembna je, ker sam goli razum ni vsemogočen. Razum in vera sta vgrajena v človeka, sta dva pola človeka. Eni se zanašajo samo na razum, in to privede do problemov, ki uničujejo človeštvo. Zraven tega je vera tudi sistem moralnih vrednot in te se morajo povezovati z razumom. Znanost in vera se morata povezovati, saj sta dva dela človeka.«

Na vprašanje, kako manifestirati in vzdrževati vero, je Špela povedala, da so konvencionalne prakse, kot sta na primer molitev in obiskovanje obredja, sicer pomembne, a da mladi danes potrebujejo nekaj drugega, predvsem nekaj, kar privede vero na individualno raven mladega človeka:

»Meni je od začetka bila molitev problem, saj sem že toliko tega navajena, da, medtem ko molim, sploh ne vem več, kaj govorim. Zato je ta molitev (konvencionalna molitev, kot je na primer Oče naš) zame na nekem drugem mestu. Sama se raje z Bogom pogovarjam, kar pa pomeni, da ga je treba predvsem dobro poslušati. Da bi slišal, pa moraš biti tiho!«

Špela meni, da tovrstna naravnost sicer med mladimi ne prevladuje, povedala pa je, da prijateljice, s katerimi ima tesne stike, na podoben način razumejo vlogo vere v življenju posameznika. Te so zraven primarne družine tudi pomemben del njene socialne, moralne in psihološke podpore:

»Zraven družine mi tudi pomagajo prijateljstva, imam prijateljice, ki so verne, in z njimi se lahko pogovarjam o Bogu. Ljudje rabimo druge ljudi, in ko se z njimi pogovarjam o Bogu, sem vedno navdušena in postanem dobre volje. Spomnim se, da sem se dolgo učila matematiko, potem pa se dobila enko. Bila sem zelo žalostna in potrta in podrla se mi je cela prihodnost. Bila sem obupana. Prosila sem Boga, naj mi pomaga, bila pa se tudi jezna nanj, ker sem ga že prej prosila za pomoč. /.../ Povedal mi je, da mi ne preostane drugega, kot da grem naprej, saj še ni konec in še nisem poražena. Ni mi torej preostalo drugega in šla sem naprej. Na koncu sem naredila matematiko!«

Kljub opori družine, prijateljev in vere pa za Špelo številne stvari ostajajo nerešene. Poseben izziv ji predstavljajo pomembna življenjska vprašanja, odgovore pa skozi vero išče tudi ob pomoči svojih vrstnikov, ki imajo podoben odnos do vere:

»Nihče od nas ni bolj veren ali manj veren. Lahko je samo bolj globoko veren, kar pomeni, da ima bližnji odnos z Bogom. Imam prijateljico, ki ji to uspeva in podobno razmišlja kot jaz. Z njo se veliko pogovarjam in skupaj najdeva odgovore, in to mi je všeč. Velikokrat se pojavlja na primer vprašanje, zakaj je nam, ljudem, ki se trudimo delati dobro, huje kot tistim, ki se ne trudijo, ki lažejo in delajo slabe stvari. Zakaj mi bolj trpimo kot oni. Potem

se s prijateljico spomniva, kaj nam je obljubljeno (skozi vero v onostranstvo) in kako Bog gleda na to, in potem začutim, da se splača delati dobro. Vem tudi, da tistim, ki delajo slabo, v notranjosti ni lahko, da tudi sami trpijo, jaz pa sem lahko iskreno srečna.»

Takšna notranja naravnost jo je usmerjala tudi pri izbiri šole. Najprej je bila prepričana, da se bo vpisala na biotehnično šolo, smer veterina, potem pa se je odločila za Škofijsko gimnazijo. Mesto vere v njenem življenju je sicer posredno vplivalo na takšno odločitev, vseeno pa Špela priznava, da je bila izbira pravilna:

»Šola (Škofijska gimnazija) ima drugačen pristop in lažje je delati, ker imajo ljudje podobne vrednote. Lažje si to, kar si. Eni (sošolci) so verni, drugi ne, vsi smo pa samo ljudje. Še vedno je tudi v šoli veliko nevernih, eni pa se izdajajo za verne, po drugi strani pa so nekaj povsem drugega, kar ne gre z vrednotami vernega človeka. Jaz se vere ne sramujem in sem nanjo ponosna. Z lahkoto rečem, jaz sem verna, in tudi drugi to prepoznajo – dosti jih je tradicionalno vernih, kar je sicer okej, ampak jaz mislim, da je najpomembnejši pristen in osebni odnos z Bogom.«

Špela pravi, da se zaveda, da je njen odnos do vere na nek način netradicionalen in da so tradicionalne oblike potrebne:

»V moji veri je premalo branja Biblije, in to priznam. Velikokrat hočem brati, in to je nekaj, kar je nujno za vse katolike. Tam so namreč podatki in vsebina, ki se tiče tega, kar smo. Branje je tudi obnavljanje vere. Sama ne berem, ker mi je branje Biblije naporno. [...] Podobno je tudi z molitvijo. Včasih je bila pri sicer nas prisotna molitev kot klasična, tradicionalna molitev. Zdaj se mi to zdi 'zlajnano', naučena sem in sploh ne vem več, kaj govorim. Sama se veliko raje pogovarjam z Bogom. Tudi svojim sem že predlagala, da pred kosilom ne bi molili klasične molitve, ampak da bi se raje Bogu iskreno zahvalili za hrano s svojimi besedami.«

Za Špelo je najmočnejša izkušnja Boga prisotna, ko je v naravi, zato tudi neizmerno uživa ob sprehodih, obisku gora in pri skavtih, kjer je aktivna. Hkrati je aktivna tudi pri verouku, kjer sodeluje kot vodja aktivnosti, želi pa si tudi vključitve v poučevanje:

»Mladi bi morali biti bolj verni. Meni vera predstavlja moralne vrednote. Ker tega ni, prihaja do slabih stvari, prepirov, laži in vsega ostalega. Vera izboljša človeka, naredi ga za človeškega, in to rabi in išče vsak človek, mladi pa še sploh. Vsi bi tudi bili bolj srečni, če bi spoznali vero. Nič slabega ne prinese, ampak samo dobre stvari.«

Špela vidi svojo prihodnost svetlo, prežeto s srečo in seveda z vero:

»Hočem postati izobražena in razgledana oseba. Želim si poklica, s katerim bi lahko pomagala ljudem in spremenila svet na boljše. Želim živeti v hiši v naravi, recimo nekje na Gorenjskem. Želim si tudi lastne družine, da bi lahko tudi svoje otroke vzgajala v dobrih vrednotah. Nočem pa poklica, kjer bi delala v pisarni in bila cel dan pred računalnikom, prihajala utrujena domov. Želim si razgibano življenje, zato rabim službo, ki bi me izpolnjevala in osrečila.«

Nejc, 27 let,

mladi politik

Že na začetku pogovora je Nejc poudaril, da sicer živi in dela v Ljubljani že skoraj devet let, ampak bo po srcu vedno ostal Žalčan. Sebe je predstavil kot nekdanjega smučarja, ljubitelja tenisa, športa, glasbe, koncertov in druženja.

Osnovno šolo je končal v Žalcu, nato pa izobraževanje nadaljeval na I. gimnaziji v Celju. V osnovni šoli je aktivno sodeloval v šolskih dejavnostih:

»/.../ Bil sem zadolžen za kulturno dogajanje na šoli, skupaj z eno sošolko. Vodila sva večino šolskih prireditev, povezovala, igral sem v šolski gledališki skupini. Hodil sem na razna šolska tekmovanja, iz raznih znanj, predvsem geografija, zgodovina, slovenščina. Pa tudi šport, smučanje, ker sem pač smučanje treniral. Pa tenis. Že takrat se je malo slutilo, da bom šel v politične vode, ker me je politika zanimala že od 6. leta starosti. Sem bil aktiven predvsem v šolski skupnosti, sedem od osmih let sem bil predsednik razreda in tako vključen v dogajanje na šoli.«

Te aktivnosti se sicer v srednji šoli niso nadaljevale, delno zaradi preskoka na večjo šolo v Celju. Z vzdušjem in s programom v srednji šoli je bil zadovoljen, a mu je sedaj nekoliko žal, da ni svoje angažiranosti prenesel tudi v novo okolje. Na vprašanje, kakšen je bil med izobraževanjem odnos do učnega uspeha, je odgovoril:

»V osnovni šoli, ja, sem se jaz s tem kar dosti obremenjeval. Starši, da bi se nekaj obremenjevali s tem, ne. Ampak mislim, da sem bil jaz toliko prepričan, da moram biti skozi odličen, da se njim niti ni bilo treba. Ni bilo nekih težav z mano. V srednji šoli se pa nisem, pa bi se mogoče moral, ker se je to kar konkretno poznalo. Ne bi rekel, da so se starši obremenjevali, bi pa rekel, da so se morali, do te mere, da nisem zašel predaleč. Da sem pač prišel do mature in maturo normalno naredil.«

Kasneje se je odločil za študij politologije na ljubljanski Fakulteti za družbene vede, konkretno program 'Analiza politik in javna uprava'. Čeprav se je spogledoval tudi z drugimi študijskimi smermi in fakultetami, npr. AGRFT (Akademija za gledališče, radio, film in televizijo), geografija, zgodovina in mednarodnimi odnosi, sta na koncu prevladala ljubezen in zanimanje za politiko, ki po njegovih besedah izvirata že iz otroštva:

»Tako kot sem prej rekel, mene je politika zanimala od 6. ali 7. leta starosti. Pa ne da bi me kdo v to silil. Vem, da smo se doma vedno pogovarjali o aktualnih temah in se še zdaj, mogoče so zdaj debate malo bolj vroče, ker prej jaz še nisem toliko vedel. Ampak jaz sem si šel vedno sam pogledat tisto, kar me je zanimalo, sem na primer znal na pamet vse slovenske stranke v prvem razredu osnovne šole, pa več ali manj vse poslance. To me je zanimalo. Marsikdo, ki me pozna od malega, ena družinska kolegica je vedno govorila, da jaz bom politik. Da na primer, ne spomnim se, katere volitve so bile, nisem mogel zaspati, dokler ni bilo končnih rezultatov. Pa sem spremljal in si pisal. Mene je to skozi zanimalo.«

Svoje misli o študijskem programu je ločil na dve obdobji. Prvo, ko je bil še reden študent, in drugo, odkar je redno zaposlen v javni upravi in aktiven v političnem dogajanju:

»/.../ Ko sem bil na faksu redno, mi je bilo v redu, zanimivo pa to. Dejstvo je, da sem skozi pogrešal prakso. Spoznavanje, pa ne zdaj to, da hodimo v parlament, ampak da spoznavamo neke stvari teoretične na podlagi konkretnih primerov. /.../ To, da je na koncu študija, smeri tista obvezna praksa, se mi zdi super na politologiji. Tistih 14 dni, jaz bi jo mogoče podaljšal celo na en semester. Je pa dejstvo, da si je treba izboriti, kam greš. Fajn je, da ko greš na prakso, da tam ne kopiraš pa to, ne, ampak da res nekaj delaš. Jaz sem imel to srečo, da sem bil praktično 'strokov'c' v poslanski skupini, zadolžen za notranje zadeve, javno upravo, lokalno samoupravo. Da so me pač porinili v ogenj, ker so rabili nekoga, ker so bile neke bolniške in tako naprej. Tako da sem delal na tem, kar smo delali na faksu.«

»Če pa zdaj gledam iz teh izkušenj, bi pa še bolj poudaril, več prakse in manj teoretiziranja. Marsikaj, kar smo se na faksu naučili in smo morali res znati, v nulo, potem vidiš, da v praksi, da s tem ... ni neke res osnove, da bi pa ti sam nekaj naredil. Premalo je teh nekih realnih primerov. Mogoče res se nekateri profesorji bojijo, da bi jih označili, da podpirajo neko politiko ali karkoli. Premalo praktičnih vidikov.«

Čeprav je načrtoval udeležitev na Erasmus+ izmenjavi ali praksi, pa je splet okoliščin pripeljal do drugih priložnosti:

»Jaz se nekako odločil, da bom šel v drugem delu, torej v tretjem ali četrtem letniku, potem se mi je pa zgodilo to, da sem dobil priložnost se potem zaposliti in sem se za to odločil in potem nisem več (imel možnosti). Ampak definitivno je to največja napaka, ki sem jo naredil.«

Zato pa so se mu na delovnem mestu in v politični stranki ponudile priložnosti za druga izobraževanja in usposabljanja:

»Že na faksu sem hodil na neka ta dodatna, ki so jih organizirala razna društva, usposabljanja. Jaz sem si skozi rad zbiral iz komunikologije 'izbirce' (izbirne predmete). Me je to vedno veselilo. Bagola vem, da je imel nekaj kreativnega komuniciranja in tako naprej. Potem sem pa imel tudi srečo, da v okviru stranke in potem zaposlitve, da so nas dosti pošiljali, ker naša stranka (Stranka modernega centra) spada pod ALDE (Alliance of Liberals and Democrats for Europe – evropska stranka), ki ima skoraj vsak mesec PR

(public relations – odnosi z javnostmi), policy making (oblikovanje politik). Bil sem na PR delavnicah dveh v Bruslju, potem eni tridnevni, ki ga je organiziral Friedrich Naumann Stiftung (fundacija) v Sarajevu, isto komuniciranje pa policy making. Tam je bilo še en del kriznega komuniciranja. Potem pa, ko sem bil že zaposlen. Nekaj, kar mi bo za vedno ostalo v spominu, pa mi je tudi pogled na marsikatero zadevo spremenilo, je protokol. Ena gospa, ki sem jo vzljubil, pa je nisem prej poznal, vsaj osebno ne, Ksenija Benedetti. Moral sem zaradi funkcije narediti to. Pa zdaj imam priliko, ker sem bil imenovan za uradnega govornika ministrstva v času predsedovanja v drugi polovici 2021, imam pa zdaj obveznih 6 tednov usposabljanja. Od javnega nastopanja do pisanja besedil in tako naprej. To je pa v okviru Uprave akademije, ki je pa itak del Ministrstva za javno upravo.»

Karierno pot je Nejc začel v kabinetu predsednika vlade dr. Cerarja leta 2017, kjer je delal kot svetovalec za digitalno komuniciranje. Ob spremembi vlade je nato postal svetovalec ministra za odnose z javnostmi na Ministrstvu za zunanje zadeve. Trenutno je še vedno zaposlen kot svetovalec ministra za odnose z javnostmi z razliko, da je to sedaj minister za javno upravo Boštjan Koritnik. Z zaposlitvijo je zadovoljen, a je poudaril:

»/.../ to je zaposlitev, vezana na mandat ministra. Ne gre za zaposlitev za nedoločen čas. Se pravi, sem zaposlen na ministrstvu v kabinetu in z dnem, ko ministru preneha mandat, tudi meni preneha pogodba. Sem zadovoljen. Prvič je tako, da se preizkušam v vlogi tistega, ki vodi te oddelke za komuniciranje. Po navadi je na ministrstvih tako, ni to zdaj stalna praksa, da komuniciranje vodi služba za odnose z javnostmi. Približno zadnjih 10 let je pa tako, da si skoraj vsak minister pripelje še nekega svojega svetovalca. Eni manj, eni več. Jaz sem v KPV-ju skrbel res samo za digitalno komuniciranje. Na MZZ-ju sem šel tudi na bolj klasičen PR, ampak sem imel nadrejeno sodelavko, kar je bilo nekaj najboljšega, kar sem se lahko učil od gospe Miriam Možgan. In ji bom za to večno hvaležen. Zdaj sem pa res, mi temu rečemo, enka v žargonu. Bil je nek nov izziv, bolj stresno in konec koncev tudi bolj odgovorno. In mi je zanimivo, vseč mi je izziv.»

»Kako stresna je bila menjava zaposlitve, ko je bila v Sloveniji razglašena epidemija?« (K. N.)

»V petek, 13. marca, je prisegla nova vlada. Tako da sem 14. marca oddelal primopredajo na MZZ-ju, popoldne že na MJU-ju. Ne vem, ali imam prvi dan zaposlitve že 14. ali pa šele potem v ponedeljek, 16. marca. Bilo je že tako stresno, že z nekih političnih vidikov, prehod v neko drugo vlado, kar se političnonazorskih razlogov tiče. Ja, pa seveda epidemija, takrat se je prvi val začel, nič ni bilo pripravljeno, država ni bila na nekaj takega pripravljena. Treba je bilo vse napisati in pripraviti, prilagoditi zakonodajo, sprejeti ukrepe od začetka. Tako da jaz dela od doma v prvem valu nisem videl. Lahko odkrito povem, da toliko, kot sem delal v prvem valu, nisem nikoli prej v življenju. Okej, mogoče prvi teden, 14 dni, ko se malo spoznaváš, potem pa od konca marca, do konca aprila ni bilo dneva, ko bi šel pred 10. uro zvečer iz pisarne. Plus tega, da sem od začetka, plus te službe, sem bil še v ekipi uradnega govornika vlade med vikendi. Se pravi, da sem med vikendi pa delal še za uradnega govornika za covid.«

Zaposlitev je zanj pomembna predvsem s finančnega vidika, saj mladim omogoča (lažjo) osamosvojitve. Poleg finančne neodvisnosti pa redna zaposlitev pomeni tudi novo odgovornost in osebnostno rast:

»Vpliva pač, dozoriš, to je sicer tak pavšalni izraz, spremeni se tudi tvoje dožemanje sveta, na katere stvari gledaš mogoče malo drugače, kot si prej. Bolj zrelo začneš razmišljati. Moraš se pač soočiti z neko odgovornostjo, verjetno tudi prenašati neke stresne situacije. Pa ne, da jih na faksu ni, ampak tam je vseeno neko kontrolirano okolje, pač, moraš se naučiti za izpit, veš, kdaj ga imaš, ali pa oddati seminarsko. V službi pa, praktično, kjerkoli delaš, je lahko neka nepredvidljiva situacija, ki se ti zgodi, brez da ti jo kdorkoli napove. Pač, treba se znati soočiti s tem. Plus tega, da je treba začeti delati v timih (ekipah, skupinah), imaš nekoga, ki ti je nadrejen. Redkokdo, ki naredi faks, pa je že nek CEO. /.../ Ni vedno vse rožnato, z nekaterimi se ujameš bolj, z nekaterimi manj. Na faksu pa v srednji si pač izbereš družbo, ki ti odgovarja. V službi si nekam dodeljen in moraš s temi ljudmi delati. Na vseh teh področjih dozoriš.«

Nejc je kot študent sodeloval na ustanovnem kongresu Stranke modernega centra (SMC, prej Stranka Mira Cerarja) z namenom, da bi se boljše spoznal s strankarskim delovanjem. Ker je bila stranka ustanovljena le nekaj mesecev pred državnoborskiimi volitvami, je aktivno sodeloval v lokalnem okolju in postal vodja štaba ene od kandidat v Žalcu. Kmalu za tem so sledile tudi lokalne volitve, kjer je kandidiral in bil pri 21 letih izvoljen za občinskega svetnika kot eden najmlajših v zgodovini Slovenije. Njegovo aktivnost so prepoznali tudi v stranki:

»Potem se je pa nekako začelo odvijati, ker sem bil tudi eden od najmlajših svetnikov pa na FDV-ju gost ene okrogle mize, so me tudi v stranki bolj spoznali in sem postal bolj aktiven. Začele so se razprave, da stranka raste in bi mogoče imela podmladek. Sem bil takrat zraven in sem postal podpredsednik podmladka. Vmes se je zgodila tudi zaposlitev. Pa tako, kot sem prej rekel, vmes sem delal obvezno študijsko prakso v poslanski skupini, delal sem poleti v SMC PR-ju prek študenta. Potem sem postal tudi predsednik podmladka, kar sem dejansko še, čeprav bi morale biti že nove volitve, ampak zaradi vsega dogajanja jih ni. Tako da, mandat mi je potekel, ampak dokler ne bo novih volitev, ostajam na položaju. Ampak moram priznati, da so zdaj te aktivnosti čisto zamrle. Tako sem tudi postal član sveta stranke.«

Ob vprašanju o svoji nekonvencionalni politični participaciji je priznal, da so te aktivnosti zamrle, odkar je član stranke SMC. V preteklosti se je rad udeleževal takih aktivnosti, predvsem v lokalnem okolju s pisanjem pobud za npr. prenovo igrišča itd. Sam meni, da so mladi pomemben člen družbenega in političnega dogajanja:

»Zdaj mogoče, če spet ločiva med konvencionalne in nekonvencionalne. Podmladki političnih strank imajo do neke mere, sploh izrazito v dveh, treh strankah. Jaz bom zelo iskren, v SMC-ju ne toliko. V SD-ju – od nekdaj ima podmladek kar veliko težo, in pa NSi. Praktično cela vodilna garnitura NSi-ja so bili vsi člani ali pa predsedniki njihovih podmladkov. In takrat, ko je NSi izpadla iz parlamenta in so marsikateri obupali, so oni z entuziazmom in jim je uspelo priti nazaj. Se pravi, govorim Tonin, Vrtovec, Hajdinjak, Ilc in tako naprej. Tako da, tu je in imajo tudi nad dogajanjem stranke precejšen vpliv. Zdaj na primer poskuša podmladek SD doseči, da

bi župana Ilirske Bistrice Emila Rojca izključili iz stranke. To si redko kateri podmladek privošči, in da sploh ima to možnost, da gre v nekaj takega.«

Poudaril je tudi pomembnost delovanja nekaterih slovenskih mladinskih organizacij, kot je na primer Mladinski svet Slovenije, in okoljevarstvena gibanja, kot sta Podnebni štrajk in Mladi proti podnebnim spremembam:

»Glede nekonvencionalnih pa mislim, da imajo zdaj mladi toliko možnosti za te oblike kot nikoli prej. Danes je toliko teh elektronskih oblik, ki se jih lahko greš. Zdaj peticijo speljati, da te ljudje slišijo, imaš toliko možnosti. Imaš Facebook, Instagram, Twitter. Tako da biti slišan danes ni problem. Je pa problem potem 'fact check' delati, s kakšnimi informacijami ti delaš. Mogoče to v kooroni zdaj jasno vidimo, z nekaterimi osebami, ki imajo ogromen doseg.«

Sam zase pravi, da je »freak« (norec) glede digitalnih pripomočkov in orodij IKT. Računalnik in telefon sta v njegovem življenju obvezna tako za službene kot tudi osebne potrebe:

»Jaz imam pač to rad, da zberem med tem in si 'probam' pomagati z Google asistenti, pa si 'probam' zvezati vse žarnice, pa jih imam na 'voice' kontrolo, ker mi je to ful zanimivo, da to dosežem. Mogoče potem, ko uporabljaš, ni več tako zanimivo. Me pa vleče, da vidim, če mi bo uspelo, če bo delalo in če mi bo uspelo. Pa vmes malo guglaš, kaj še lahko narediš.«

Svoje omrežje socialne opore je razdelil na družinsko okolje, prijatelje, partnerko in službeno okolje:

»Seveda je eno famijila, družina. Mama in oče. Dosti sem navezan tudi na strica, maminega brata. Ker je deset let mlajši od mame, jaz sem pa edinec in sem ga mogoče dojemal včasih ne samo kot strica, ampak tudi kot neko bratsko figuro. /.../ Potem je tukaj en krog prijateljev, ki smo ena skupina osmih 'frendov', ki smo že ene osem let, odkar sem v Ljubljani. Povemo si vse, hodimo skupaj na morje, smučanje, izlete, družimo se, hodimo na koncerte. To je res družba, na katero se lahko obrneš, če rabiš kakšen pogovor. /.../ Zdaj seveda tudi Neža (punca). To je seveda nekaj najlepšega, da imaš nekoga, ki si lahko vsak dan z njim skupaj in je skoz ob tebi. /.../ Pri naju je mogoče to zanimivo, ker sva 'kao' na 'nasprotnih bregovih' (punca je novinarka),

so pa skupne tematike. Dostikrat od nje dobim kakšen pogled, ko je meni nekaj kristalno jasno, potem sem pa jezen, ker, kako ljudje ne razumejo. In mi potem ona pojasni, glej, jaz pa to vidim tako in tudi jaz vem, da bi moral spremeniti pogled. /.../ Jaz sem v službi spoznal nekaj ljudi, ki so mi bili prej sodelavci, zdaj pa težko rečem, da so sodelavci, ampak so prijatelji. Super odnos imam tudi z ministrom ...«

Nejc je svoje zdravje opisal kot dobro ter povedal, da se rad ukvarja s športom, se zdravo prehranjuje in druží s prijatelji. Poudaril pa je, da je trenutna situacija vplivala na njegovo duševno zdravje, predvsem zato, ker sam sebe dojema kot zelo družabnega človeka. Epidemija je imela namreč vpliv tudi njegovo delovno okolje:

»Dejstvo pa je, da služba, ta in prejšnja, predstavlja stres. Dejstvo je to, da jaz lahko imam 8-urni delavnik, ampak de facto 8-urnega delavnika ni. Jaz se moram ministru javiti ob enih zjutraj, če me on pokliče. /.../ Ko sva prej omenjala socialna omrežja, par let nazaj bi bilo to precej lažje. Osredotočal bi se, kaj so rekli na Dnevniku in na Popu, pa Dnevnik, Delo in Večer. Tukaj te pa zdaj konstantno bombardirajo, jaz konstantno vidim, ko mi nekdo ministra 'taga' (označi) na Twitterju. In potem grem gledat, kaj se dogaja. In tukaj je treba paziti. Jaz sem letos na morju recimo prvič izklopil vse 'notifikacije' (obvestila), razen zvonjenja pa privat SMS. /.../ Ampak namenoma nisem, ker sem se naučil v treh letih dela, če bom vsak dan pa vse ure dosegljiv, na dolgi rok to ne bo vzdržno. Bom pa pri 40-ih nekaj 'fasal'. Kar pa nočem. Treba je znati te stvari kontrolirati.«

Pravi, da je že od nekdaj rad nakupuje prek spleta, saj mu je to približal oče. Drugače pa se trudi, da nakupuje znotraj svojih finančnih zmožnosti. Kar se tiče iniciativ zaščite okolja in socialne pravičnosti, je povedal, da rad podpira slovenske znamke, še posebej tiste, ki imajo v ozadju zgodbo. Trajnostno vedenje razume kot osnovno zavedanje o mejah planeta in posledicah našega početja:

»Mislim, da smo s tem covidom dobili eno klopoto za nazaj. Trajnostno je za mene to, da se tega zavedamo, da pazimo, koliko vode porabimo, da ločujemo, da če smo 500 m od službe doma, da gremo peš ali pa z 'bajkom' (s kolesom). Ne pristajam pa na primer na to, da bi morali biti vsi vegani ali pa

vegetarijanci, če hočemo trajnostno živeti. Ogromno ljudi poznam, ki so vegani ali pa vegetarijanci, vse to spoštujem. 'Probam' vse te jedi, ampak mi gre na živce, ko se to ljudem vsiljuje. Zelo nerad, mogoče za to nisem najboljši za politiko, sem ljudi prepričeval, da je moja stranka pa edina in najboljša. To mi ne gre najbolje. Moramo narediti čim več znotraj svojih zmožnosti. Lahko poskušamo vsi dajati plastiko na stran, to je ena stvar, ampak moramo pa tudi razmišljati, da jo čim manj uporabljamo.»

Glede svojih načrtov za prihodnost je poudaril, da si v prvi vrsti želi dokončati študij. Poleg tega pa se želi preizkusiti tudi v zasebnem sektorju, potencialno v okviru odnosov z javnostmi, v kadrovskih zadevah in upravljanju dogodkov (ang. 'event management'). Povedal je tudi:

»Pa sigurno tudi na dolgi rok, verjetno, rad se ukvarjam z otroki. Učil sem smučanje in tenis. Imeti familio. Pa upam, da bo trenutne situacije čim prej konč. Pa mogoče še kakšne druge stvari, na primer obžalujem, da sem bobne v 'lajfu' igral samo 14 dni, ali pa bi mogoče igral kitaro ali pa kam iti na kakšno daljše potovanje.»

Tjaša, 26 let,

mlada vrhunska športnica

Tjaša je mlada vrhunska športnica iz Trbovelj, ki se s plavanjem ukvarja že od osnovne šole. Že 13 let je članica slovenske plavalne reprezentance. Trenutno živi in trenira v Kranju. Samo sebe je opisala kot pridno in vztrajno ter hkrati tudi trmasto.

Osnovno šolo je obiskovala v Trbovljah, ampak se je zaradi pomanjkanja potrebnih razmer na trening vozila v Ljubljano. Obveznosti v osnovni šoli je opravljala, kar se je dalo, ažurno:

»V osnovni šoli sem bila vedno pripravljena, da ko so napovedali spraševanje, sem se kar naučila in tudi med prvimi javila, zato da sem čim prej dobila vse ocene. Čeprav tega nismo imeli formalno, statusa športnika, so bili zelo prilagodljivi in se je vse dalo narediti. Tudi kadar sem manjkala, sem imela eno sošolko, ki mi je dajala vse zapiske, tako da sem vse nadoknadila. Kar se tega tiče. Je pa res, da jaz v osnovni šoli še nisem trenirala res, tako da bi imela tudi jutranje treninge.«

Poleg plavanja je v osnovni šoli v prostem času obiskovala tudi glasbeno šolo, tečaj angleščine in nemščine ter verouk:

»Sem bila kar zelo zaposlena, načeloma mi to obdobje osnovne šole plavanje še ni bila prioriteta s tega vidika, vrhunski rezultati ali nevrhunski rezultati. V redu mi je bilo zaradi druženja, ker sem uživala. Nekaj najboljšega je bilo, ker smo šli vedno julija na tekmo v Milano, to je bilo nekaj vau. Nazaj grede še v Gardaland. Dejansko je bila družba tista pa to, da smo se imeli fajn in smo se šli igrice. Šele potem je bilo tisto, da postavim plavanje v prvi plan. Nekaj veliko prostega časa nisem imela, se mi zdi pa bolje, kot da bi bila doma za računalnikom.«

Po končani osnovni šoli se je odločila izobraževanje nadaljevati v Ljubljani, in sicer na Gimnaziji Moste. Za šolo se je odločila na podlagi priporočil drugih plavalcev in bližine bazena (Kodeljevo). Kljub temu da se je po dveh letih zaradi zamenjave kluba preselila v Kranj, je gimnazijski program zaključila v Ljubljani:

»Moram pa še povedati, da sem v Ljubljani ostala samo dve leti, nakar sem se preselila v Kranj, ampak sem ostala na Gimnaziji Moste. Kar se pa tega tiče, so bili pogoji res fenomenalni, zato ker jaz zadnji dve leti v šolo nisem hodila. S profesorji sem bila zmenjena, da sem dobila vso gradivo, kar so oni delali, strani v učbeniku in tako. Nekaj zapiskov sem sicer dobila od sošolcev, ampak načeloma sem to delala sama. Doma sama predelala vso snov. Potem sem pa prišla na vse teste. Ni bilo tako kot na faksu, da bi bil samo en izpit, ampak dejansko vsi testi, ki so bili, sem jih odpisala. Dobila sem isto število ocen kot vsi ostali. Glede tega so bili res zelo prilagodljivi.«

Čeprav je v preteklosti razmišljala o študiju v Združenih državah Amerike, se je po spletu okoliščin in nekoliko slabšemu rezultatu na maturi odločila za študij varnostnih ved na mariborski univerzi, ki pa ima sedež v Ljubljani. Na fakulteti je zaključila dodiplomski in pred kratkim tudi podiplomski študij varstvoslovja:

»Hotela sem iti študirat psihologijo, ampak mislim, da mi je zmanjkalo pol točke, da bi bila sprejeta, ker, kakor sem rekla, na maturi nisem ravno blestela. Malo mi je bilo žal, ampak ne ravno toliko. Ravno potem sem dobila tudi zapo-

slitev v vojski, v športni enoti, in sem se odločila, grem pa mogoče te varnostne vede, ampak po pravici povedano, ne vem ravno, kako je do tega prišlo. Ampak sem rekla, okej, v redu, mogoče lahko potem to izkoristim to izobrazbo po končani karieri, če bom že zdaj zaposlena v vojski, da bi potem še nadaljevala.»

Pravi, da so ji izkušnje iz osnovne in srednje šole pomagale, da je študij lahko uspešno zaključila v rednem časovnem obdobju:

»Šport mi je dal predvsem disciplino in delovne navade, ki sem jih potem uspešno združila z izobraževanjem. Ključna za združevanje obeh področjih sta bili predvsem dobra organizacija in razporeditev časa, ki sem ga namenila za šolo in treninge. Zaradi športa ni nikoli trpelo izobraževanje in obratno. /.../ Ker v končni fazi, če se jaz zdaj poškodujem, karkoli. Šport se zaključi in ti ne moreš naprej živeti, da zdaj pri 26-ih (letih) pa ne bi imela niti srednje šole končane. To se mi zdi res bedarija.»

Plavanju se je v celoti začela posvečati v tretjem letniku gimnazije, ko je začela trenirati dvakrat na dan. Meni, da je potrebovala nekaj časa, preden se je dokončno odločila, da bo plavanje postalo osrednji del njenega življenja:

»S talentom mislim, da sem kar dosti dosegla, glede na to, da sem bila kot mladinka vedno v finalu svetovnega in evropskega mladinskega, pa tudi teh mladinskih olimpijskih iger. Do sedaj sem bila dvakrat na olimpijskih igrah (2012 – London in 2016 – Rio de Janeiro). Upam, da bom šla še tretjič. Trenutno imam vse državne rekorde, 50, 100 in 200 prsno v malem in velikem bazenu. Pred enim letom sem zmagala na svetovnem pokalu in enkrat sem bila tretja. To mi je eden od najboljših dosežkov. Pa na primer finale evropskega članskega prvenstva.»

Med največje dosežke v svoji karieri do sedaj šteje udeležbo na dveh olimpijskih igrah. Čeprav je bilo za njo samo tekmovanje podobno ostalim, ki se jih udeležuje, pa je tam doživela drugačne občutke:

»Predvsem so neki novi občutki, si v olimpijski vasi, vsi športniki. Vidiš kakšne športnike, ki si jih prej samo po televiziji, pa ne samo v svojem športu, tudi ostale. Vse je nekaj novega, nov sistem. Zato, ker so dejansko vsi športi. Tudi tribune na primer. Mi, v plavanju, predvsem na domačih tekmah nismo

ravno vajeni, da je zelo veliko gledalcev, tam pa dejansko cela tribuna, ker dejansko ne vidiš, kje je konec. Navijajo za vse, podpirajo vse. Je tak drugačen 'filing', v pozitivnem smislu, če primerjam z ostalimi tekmovanji.»

Tjašin vsakdanjik je popolnoma posvečen plavanju:

»Izven covid-19 časov imam jutranje treninge že od šestih do osmih, ponedeljek, sreda, petek imam po treningu še fitnes ali pa krožno telovadbo. Se pravi, zaključim nekje med pol deseto ali deseto. Potem grem načeloma domov nekaj pojest, pa tudi spat in se spočit. Potem kosilo in nato popoldanski trening od dveh do štirih. Tega imam vsak dan, razen v sredo popoldne. Potem sem nekje do pol petih doma. Zdaj, ko nimam več stvari za faks, rada pogledam kakšno serijo, se podružim s fantom, ko pride iz službe, ali pa se gre v trgovino in po podobnih opravkih. Načeloma pa tudi počivam. Grem že kar spat okoli pol devetih, da nekje do devetih zaspi. Ker moram že ob petih vstati. Situacija je malo boljša v covid-19 časih, ker imam šele ob sedmih treninge (smeh). Ker ni šol in vrtcev, ki rabijo bazen za nami.»

V karieri še ni imela večjih zdravstvenih težav, saj za fizično zdravje vedno poskrbi njen trener. V preteklosti pa je sodelovala tudi že z dvema psihologoma. Čeprav se je s psihologom lahko pogovorila o določenih problemih, pa je to odpiralo le nova in dodatna vprašanja:

»Za to psihično uravnovešenost rabiš izkušnje in zrelost, šele zdaj vidim, zakaj so bile ene stvari v karieri pa kakšni rezultati tako, kot so bili. Delam mogoče malo joge, da se sprostim, preberem kakšno knjigo. Zdi se mi pa, da najbolj mi pomaga to, da dejansko, ko čutim, da nekaj ni v redu, povem trenerju in z njim predelam. Imam to srečo, da me posluša in mi tudi pomaga. Na koncu se mi zdi, da probleme tako ali tako rešim sama, ampak rabim nekoga, da me posluša in reče, da bo vse v redu.»

»Ali se ti zdi, da je v športu premalo govora o duševnem zdravju?« (K. N.)

»Ja, se mi zdi, da premalo. Šport, predvsem vrhunski, je res nekaj zelo zahtevnega. Ni to samo, da ti fizično delaš vsak dan, da garaš. Velika večina tega dela je povezanega s psiho. Če si ti res psihično močen, te napore lažje prenašaš. Se mi zdi, da tudi ta razlika duševnega zdravja naredi v finalu

svetovnega prvenstva, olimpijskih iger to razliko med športniki. Ker na koncu vsi, ki si želijo vrhunškega rezultata, naj bi delali isto, naj bi vsi gurali. Tako da o tem se definitivno premalo govori. Potem določene ženske imajo potem tudi probleme s prehrano. To je tudi vse povezano s psiho. Premalo se govori o tem. Na koncu itak vsi vidimo samo uspeh. Tisti vau pa zlata medalja. Če pa ni uspeha, pa vsi rečemo, ah, saj ta je pa zanič. Se mi zdi, da premalo ljudi vidi tisto, kar je v ozadju. O tem bi se lahko več pogovarjali.»

»Kakšno pa je tvoje mnenje o dopingu?« (K. N.)

»O tem sem napisala celo magistrsko nalogo. Definitivno tega ne podpiram, ne toleriram. Se mi pa zdi, da se dela veliko preveč izjem. Na primer Rusinja Efimova (Yulia Efimova, ruska plavalka) je bila že dvakrat pozitivna na doping testu, pa še vedno lahko plava. Okej, je dobila eno leto kazni, ker se je nekaj opravičevala in je bilo potem to sprejeto. Recimo tudi Kitajec Sun Yang (kitajski plavalec), okej, saj zdaj je dobil osem let, ampak prej je bil tudi že dvakrat (pozitiven na doping testu), pa je še vedno lahko plaval in nastopal. Se mi zdi, da je preveč izjem. Če pa na primer pogledamo ti dve slovenski (plavalki), ki sta bili pozitivni, sta pa obe takoj dobili 4 leta, brez kakšnih olajševalnih okoliščin. Zdi se mi tudi, da gre vse za biznis, za promocijo športa. Včasih se mi zdi, da kakšna panožna zveza tudi krije koga za to, da bi bil šport bolj popularen.»

V svoji mreži socialne opore je izpostavila predvsem trenerja, družino, partnerja in svojo maserko. Pravi, da so zanjo vsi členi zelo pomembni, saj se med seboj dopolnjujejo in ji predstavljajo res popolno oporo:

»Kakor sem že prej omenila, sem že od 15. leta od doma, načeloma sem se osamosvojila in si ne predstavljam, da bi spet živela s svojo družino v istem stanovanju. Definitivno se mi zdi, da je trener tisti, ki je oče, mama, psiholog, fizioterapevt. Da je on vse osebe v eni. Definitivno mislim, da če ne bi bilo njega, bi mogoče že prej zaključila kariero. /.../ Je res, da do sem sploh ne bi prišla, če ne bi že na začetku me družina podpirala. Mami in oči, stari starši, deda je bil tisti, ki me je vozil vsak dan na treninge v Ljubljano. Tudi za njih je bilo to neko odrekanje, da sem jaz lahko bila uspešna v športu. Nisem sicer nikoli od njih čutila nobene prisile, zdaj pa moraš narediti rezultat. /.../ Partner se mi zdi, da je bil tisti člen dodaten, ko sem potrebovala neko sigurnost. Zdaj sva skupaj že 5 let in v bistvu on nima veze s plavanjem in na začetku si

nisem mogla predstavljati, kako bo on razumel to plavanje. /.../ Lahko bi tudi še omenila svojo maserko, ki je enkrat na teden drugi psiholog, glede na to, da pravega psihologa nimam. /.../ Je pa res, da v plavanju kakšnih tesnih prijateljskih vezi nimam, ker sem zdaj pri 26 jaz najstarejša plavalka. Vse ostale tudi v reprezentanci so letnik 2000 ali mlajše. In se tudi že pozna razlika v starosti in težko najdeš neke skupne debate za pogovor.»

V preteklosti je bila Tjaša zaposlena v športni enoti Slovenske vojske, kjer pa ji je pogodba potekla, saj ni uspela ponovno pridobiti oziroma potrditi mednarodnega razreda kategorizacije:

»Leta 2017 so nam tudi to kategorizacijo zaosttrili. Zdaj moraš recimo za mednarodni razred v malem bazenu imeti medaljo, pogodba mi je potekla februarja 2018, konec leta 2017 sem se pripravljala na evropsko prvenstvo v kratkih bazenih, ampak sem šele en teden prej zvedela, da ni dosti samo finale ali pa polfinale, ampak mora biti medalja. Pa ne, da sem se predala, ampak že tako nisem bila v top formi, in to je dejansko vse vplivalo. Nisem potrdila kategorizacije in sem ven izpadla. Od takrat nisem več v vojski. Zdaj pa upam, da če bom letos oziroma naslednje leto odplavala kakšen zelo dober rezultat, da bi lahko to nazaj dobila.«

Trenutno ni zaposlena in se popolnoma posveča plavalni karieri ter doseganju norme za olimpijske igre v Tokiu. Sicer je svoj finančni položaj opisala kot »ni slabo«, hkrati pa poudarila, da zaposlitev in finančni položaj vplivata na duševno počutje:

»/.../ Še posebej, če si ti športnik, da veš, da imaš v ozadju nek finančni 'support' (podporo). V plavanju imamo krite vse tekme, priprave, masaže, tudi če hočeš psihologa. Ampak še vedno moraš plačati najemnino, stroške, bencin za avto, vzdrževati avto. Tako bom rekla, jaz sem sicer zelo mlada šla od doma, ampak če si ti pri starših doma v končni fazi, tega problema ni-maš. Jaz bolj gledam na to, da tisti, ki se gredo vrhunski šport, naj bi bil šport njihova služba. In se mi zdi prav, da od te službe živiš, če pa ne, pa da si vsaj pomagaš preživeti.«

Na treningih so ji v pomoč tudi nekateri tehnološki pripomočki, kot so športna ura, pametna tehtnica in telefon, na katerem lahko preko aplika-

cij spremlja srčni utrip, spanje, telesno težo itd. Za deljenje in dostopanje do svojih dokumentov uporablja Dropbox, ki ji omogoča, da lahko kjerkoli dostopa do informacij, ki jih potrebuje za trening. Pred kratkim je ustvarila tudi svojo spletno stran, drugače pa uporablja običajna omrežja, kot sta Facebook in Instagram:

»V naših časih je še bil popularen Messenger, zdaj je pa kar veliko več, na primer TikTok pa Snapchat in podobne stvari. Se mi zdi, da je že kar veliko preveč vsega. V končni fazi že ena aplikacija da ven 'story' in ga ima že druga. Tudi jaz vidim, da potem isti 'story' objavim na Instagramu in ga potem tudi na Facebook 'pagu'. Zdi se mi, da je ful preveč vsega, da damo dejansko vsako neumnost gor, da se vidi, kaj delamo. Tudi tisto, kar mogoče ni res, in si vsi na teh socialnih omrežjih ustvarjajo neko popolno sliko. Se mi zdi, da je to šlo že malo v skrajnost. Bi bilo v redu, če bi se to malo zaustavilo.«

Svoj prosti čas namenja počitku in preživljanju časa s partnerjem, veseli jo pa jo tudi potovanja in izleti v naravo:

»/.../ sem kar šla na primer na Maldive pa enkrat z eno kolegico v Španijo nekam. Drugače sem navdušena nad potovanji in velikokrat si rečem, ko gremo s plavanjem nekam, škoda da nisem privat (zasebno) tukaj, kam vse bi lahko šla in kaj vse videla. Se mi pa tudi zdi, da prej, ko sem bila sama, je bilo to s finančnega vidika lažje izvedljivo. Zdaj na primer, če greva oba, je to malo težje, glede na to, da so še vsi ostali stroški. Nisva še šla kam daleč. Drugače pa sem navdušena, in ko bo možno, bom sigurno kam šla.«

Njeni cilji za bližnjo prihodnost so predvsem športno naravnani, razmišlja pa tudi že o življenju, ko bo s športno kariero zaključila:

»Zaenkrat je Tokio cilj. Do A norme (v plavanju so za večja tekmovanja razpisane A in B norme, ki so pogoj za udeležbo) mi manjka še 5 desetink, kar je na 200 metrov razmeroma malo. Tako da, cilj je, da se zdaj maksimalno pripravim do evropskega prvenstva, odplavam normo in grem na svoje tretje olimpijske igre. Kaj bo po Tokiu, pa bom še videla. Ker svetovno gledano za šport, za plavanje še nisem prestara. Če bodo finance omogočale, potem bi verjetno nadaljevala še do Pariza (2024), ker eno leto smo že tako oddelali. Potem pa mislim, da je to to pa familija in ta prava služba.«

Aleš, 25 let,

mladi študent managementa trajnostnega razvoja

Aleš prihaja iz predmestja Ljubljane in je trenutno študent drugega letnika managementa trajnostnega razvoja na Univerzi na Primorskem. V prvem letniku je v času študijskega leta bival v Kopru, ko pa je začel potekati študij na daljavo, se je vrnil v Ljubljano, kjer živi s starši in mlajšo sestro:

»V svojem prostem času se zelo rad ukvarjam s športom. Veliko berem. Treniral sem plavanje 11 let, po končani karieri sem želel svoje plavalno znanje prenesti na mlade, zato sem se odločil, da opravi izobraževanje za učitelja plavanja. Zadnjih 6 let se ukvarjam tudi s športom lacrosse, ki je mogoče še malo manj poznan v Sloveniji in mu želimo tudi z ekipo dvigniti prepoznavnost.«

Osnovno in srednjo šolo je obiskoval v Ljubljani, v prostem času pa je največ časa posvečal športnim dejavnostim, in sicer plavanju, s katerim se je ukvarjal v osnovni šoli. Motivacija za učni uspeh je v času osnovne šole prihajala od staršev, kasneje pa je veselje do učenja in znanja prihajalo tudi od njega osebno:

»Že v osnovni šoli se je s strani staršev poudarjalo, kako pomemben je uspeh. Kaj vse pomeni ocena za tvoje nadaljnje izobraževanje. Se mi zdi, da mogoče je bilo to njim še bolj pomembno. Mogoče sem se potem jaz preveč ukvarjal z uspehom, namesto da bi krepil kakšne socialne veščine in užival samo biti otrok, s sošolci in prijatelji. Potem v srednji šoli je pa prišel trenutek, ko sem malo bolj ponotranjil, kaj pomeni tudi zame uspeh in tudi kaj želim jaz doseči. Tako da je motivacija tudi od mene prihajala. V osnovni šoli je bilo to s strani staršev in je bil nivo znanja oziroma zahtevanega znanja nižji. Lažje se je bilo nekatere stvari naučiti.«

Hkrati pa je poudaril, da bi si v osnovni šoli želel več vsebin in dejavnosti, ki se ne bi osredotočale le na učni uspeh:

»Sicer pa zdaj, ko gledam nazaj, bi rekel, da sem pridobil zelo v redu izobrazbo. Sam sistem je bil v redu, mogoče pa zdaj vidim, ko gledam nazaj, da bi si želel mogoče nekih vsebin, kjer ni poudarek samo na tem, kaj dosežeš. Če je to razumljivo. Se pravi, kakšno oceno pridobiš, ampak da bi bilo tudi več poudarka na nekakem sodelovanju. Na oblikovanju skupnosti, mogoče tudi več povezovanja z neko lokalno skupnostjo. Da bi že takrat, kot že mlad, dobil nekaj več teh izkušenj. /.../ (V gimnaziji) je bilo tudi veliko obšolskih dejavnosti, v katere smo se imeli možnost vključiti. Jaz priznam, da se nisem, mogoče bi se lahko več. Se mi zdi, da bi mi to tudi dalo nekaj več za kasnejše življenje.«

Izobraževanje si je želel nadaljevati na Fakulteti za šport in na prvi dve mesti na prijavnici navedel kineziologijo in športno vzgojo. Zaradi nekoliko slabšega uspeha na maturi in premalo doseženih točk na sprejemnem izpitu pri tem na žalost ni bil uspešen. Čeprav je razmišljal o »pavziranju« in ponovnem vpisu eno leto kasneje, se je ob spodbudi s strani družine, da študij začne že isto leto, odločil za vpis na program gozdarstva na Biotehniški fakulteti:

»Mogoče bi tukaj tudi izpostavil, da je malo nepravilno oziroma pristranski način sprejemnih izpitov (na Fakulteti za šport). Torej nekdo, ki ima status vrhunškega športnika, avtomatično dobi vse točke za sprejemni izpit, ker tekmuje na neki vrhunski ravni. Se mi zdi, da to vseeno ni nek pokazatelj, koliko si posameznik želi vpisa na to smer/fakulteto.«

Po študiju gozdarstva se je Aleš za eno leto zaposlil, sedaj pa izobraževanje nadaljuje na Fakulteti za management Univerze na Primorskem. Svoje izkušnje na dodiplomskem in podiplomskem študiju opisuje kot večinoma pozitivne:

»Na gozdarstvu se mi je zdel zelo kvaliteten program in tudi sedaj, ko pogledam svoje sošolce, jih ima veliko zaposlitev v tej smeri. So bili s strani novoustanovljene družbe SiDG (Slovenski državni gozdovi) zaposleni. Za 2 ali 3 vem, da so tam dobili zaposlitev. Tudi sam mislim, da sem veliko odnesel od tega študija. Ampak z mojega osebnega vidika, takrat, ko sem zaključil študij, še nisem bil prepričan, da si želim v tej smeri izobraževati naprej ali iskati zaposlitev. Zato sem tudi imel tisto leto vmes, ko sem delal nekaj čisto drugega. Na koncu pa je vseeno prevladala želja po neki višji izobrazbi in še drugih kompetencah, ki bi jih lahko pridobil na managementu trajnostnega razvoja. Ki pa je, ko primerjam s prvo stopnjo, nekoliko lažji študij. Sicer je to redni študij, ampak so tudi obveznosti samo v popoldanskem času (precej manj kontaktnih ur v primerjavi s 1. stopnjo). In je nekoliko manj usmerjen, zelo široko zastavljen študij.«

V prihodnjem semestru se namerava, če bodo razmere to dopustile, udeležiti Erasmus+ izmenjave v Litvi:

»Že na prvi stopnji sem o tem razmišljal, pa se potem nisem udeležil. Zdaj na drugi stopnji sem pa res dobil veliko motivacijo, ko je Univerza na Primorskem organizirala eno predstavitev, na kateri mi je bilo zelo všeč, kjer sem dobil veliko informacij. Dobil sem motivacijo in občutek, da bi bila to zelo dobra dopolnitev mojemu študiju. Ta študij kot osnova z nekaterimi dopolnitvami na določenih področjih. En izziv je potem tudi, da študij poteka v drugem jeziku in hkrati tudi neka priložnost za neko osamosvojitve. Da si nekje izven svojega znanega okolja in se tam izobražuješ in živiš.«

V času študija se je udeležil tudi drugih izobraževanj, za katere meni, da bi se jih moralo posluževati več mladih:

»Že na prvi stopnji, proti koncu, sem se s tem malo več ukvarjal. Povezal sem se s Kariernim centrom, sem bil na nekem izobraževanju mehkih veščin. Tudi neki psihometrični test in simulacija razgovora. Se mi zdi, da je to ena taka dopolnitev. Te malo pripravi. Udeležil sem se tudi delavnic razvoja lastnih potencialov in osebne rasti, nazadnje lani preko Kulturno izobraževalnega društva Pina v Kopru. /.../ Mislim, da bi vsak mlad moral izkusiti kakšno takšno delavnico. Se mogoče malo ustavi in malo razmisli in se ne samo brezglavo loteva enih stvari in ne ve točno, zakaj. Takšne stvari ti lahko dajo neko usmeritev, da si malo bolj pristen in slediš svojemu notranjemu glasu, ter ne samo to, da delaš, kar se od tebe pričakuje, da naj bi bil.«

Meni, da mlad človek postane odrasel, ko začne sprejemati nove odgovornosti in s tem postane bolj dejaven člen družbe:

»Vseeno, če si pod okriljem domačega okolja in staršev, mogoče težko razviješ nek svoj pogled, svoj doprinos družbi, ki je na ta način nekoliko omejen. Seveda pa danes to prinaša nek izziv. Mogoče spet zato, ker nimamo tega sistema urejenega, kot ga imajo mogoče kakšne skandinavske države. Mislim, ampak nisem prepričan, da je npr. na Finskem mlademu človeku omogočena neka lažja pot do osamosvojitve. Tudi večja podpora države in politike, da mladi postanejo nek bolj dejaven člen. V Sloveniji to ni tako zelo izpostavljeno. Se ukvarjamo z raznoraznimi problemi. Hkrati je mlademu človeku tudi težko, če želi na primer doštudirati, po drugi strani bi se pa rad osamosvojil, je to nekoliko težje. Ker težko študiraš in delaš hkrati oziroma se moraš zaradi tega nekaterim stvarem odreči.«

Zaposlitev je primarno zanj pomembna, saj mu pomeni prihodek in možnost osamosvojitve ter da bi se lahko odselil od staršev. Meni, da je mladim na trgu dela trenutno ponujenih zelo veliko možnosti, med katerimi pa je včasih težko izbirati oziroma se usmeriti v točno določeno smer:

»Danes mogoče ni toliko v ospredju, kaj si doštudiral, razen kakšnih specifičnih študijev, medicina, fizioterapija. Toliko bolj je pomembno, koliko si iznajdljiv in koliko imaš obštudijskih dejavnostih, v katere se vključuješ, in

tam najdeš kakšne usmeritve, kaj bi te zanimalo. Ker danes marsikdo, ki samo študira, pa potem zaključi, se mi zdi, da je kar na enkrat postavljen pred neko paleto možnosti in niti ne ve, v kaj bi se usmeril, ker je toliko izbiri in možnosti. To ga lahko prestraši oziroma vzame nek motiv, neko moč, da bi sploh nadaljeval, ker je toliko izbire.»

Poleg finančne neodvisnosti je zaposlitev pomembna tudi zaradi osebnostnega razvoja:

»Mislim, da ga postavi v neko novo okolje, v katerem mora delovati. Se mi zdi, da sem v preteklosti preko zaposlitve dobil tudi več nekih praktičnih izkušenj. Ker med študijem je vse usmerjeno bolj v teorijo oziroma študiraš in nisi za to plačan. Pri zaposlitvi si pa potem nagrajen za neko delo, s katerim se ukvarjaš, in nekaj doprineseš nekemu podjetju ali plavalnemu klubu, s čimerkoli se pač ukvarjaš. Lahko ti da eno priložnost, da se spoznaš z različnimi vidiki službe, z neko organizacijo, kako si sam dejaven. Ali imaš možnost razvijati neko svojo ustvarjalnost ali imaš to okolje. Če je delovno mesto vzpodbudno ali ni. Mislim, da je to tudi en pomemben faktor. Bi rekel, da dlje kot odlašiš s pridobivanjem delovnih izkušenj, težje boš potem na trgu dela pokazal, da si nekaj že dal čez.»

V prostem času najraje bere, preživlja čas v naravi in se udeležuje treningov lacrossa. Sam zase pravi, da politično ni aktiven (konvencionalno in nekonvencionalno), ga pa politična in družbena vprašanja zanimajo, a jim v svojem vsakdanjiku ne posveča veliko pozornosti. Kot prostovoljec je bil že nekajkrat aktiven tako v Ljubljani kot tudi v Kopru:

»V Ljubljani sem sodeloval z Mladimi zmaji. Gre za mladinsko organizacijo in preko njih sem sodeloval v enem projektu Mestni inkubator, kjer smo mladi razvijali svoje ideje. Te ideje so bile tudi finančno podprte. Jaz konkretno sem imel idejo, da bi mladim v starosti od 10. do 14. leta približal lacrosse. Bilo je pa to v času, ko sem bil zaposlen. Opazil sem, da če se hočeš dobro posvetiti več stvarim, moraš imeti zelo dobro organizacijo časa ali pa moraš imeti možnost, da ko delaš, da si sam razporediš delovni čas, kar pa, če delaš v neki trgovini, npr. ni mogoče. /.../ V lanskem letu, ko sem študiral in živel v Kopru, sem se tam vključil v dnevni center PetKA, kjer sem pomagal mladim pri učenju. Hotel sem stopiti iz svoje cone obdobja in sem enkrat tedensko

hodil tja. Pomagal sem tem otrokom, šlo je največ za naloge osnovne šole, angleščina, osnovne matematične naloge. Veliko otrok v centru je prihajalo iz manj spodbudnih okolij. Oni imajo tam ta stik, jim mogoče predstavlja pomembnejši del za njihov celoten razvoj kot recimo sama šola. Je bila zanimiva in pomembna izkušnja, ampak se je to tudi zaključilo, ko se je začela celotna situacija s koronavirusom.»

Sam meni, da imajo mladi pomembno vlogo v današnji družbi:

»Dobro vprašanje. Zdi se mi, da jo imajo. Sigurno so mladi, ki zelo zagreto in aktivno opozarjajo na neke nepravilnosti in neenakosti, tudi dajejo zgled, da se nekaj da spremeniti. Težko pa je, če nimajo podpore tistih, ki so res na neki oblasti, da jim pomagajo pri izpeljavi tega. Ker mogoče tam pa več skrbijo za neke lastne interese.»

Orodja IKT in družbena omrežja uporablja predvsem za namene komunikacije s prijatelji, z družino in s soigralci (lacrossa). V času epidemije covid-19 se je uporaba povečala, predvsem zaradi študija na daljavo in dodatne potrebe po rednem socialnem stiku. Sicer je mnenja, da je tehnologija včasih preveč prisotna v vsakodnevnom življenju. Hkrati pa v tem vidi veliko možnosti, predvsem za mlade:

»Veliko jih zdaj na primer na Instagramu poskuša vzpostaviti neko svojo znamko, pridobiti svoje sledilce, ki so pripravljeni plačati te njihove produkte. Se mi zdi, da je to ful dobro na nek način. Ne vidim neke ful velike razlike med nekim velikim trgovcem, ki ima svojo kartico zvestobe, in nekom, ki poskuša na tak način. Če gremo zdaj na primer v trgovine z živili, pa gre za neko malo podjetje, ki se zavezuje k trajnostnim produktom in potrošnji, je to sigurno bolj spodbudno kot pa neka korporacija, ki se ji gre samo za nek dobiček. Slednje veliko manj skrbijo za okolje.»

Ker trenutno živi doma, je večina osnovne potrošnje še prepuščena staršem, ki »delata po svojih vzorcih potrošnje«. Med časom študija v Kopru, ko je bil za osnovne nakupe zadolžen sam, je opazil nekatere spremembe:

»Sem veliko bolj bil pozoren na to, kaj in koliko kupim, količine, ali pa na primer, koliko sladkarij kupim. Tako da sem opazil, da so bile neke spremembe, ker sem ugotovil, da določenih stvari ne rabim. Sicer je res, da je šlo ven iz mojega žepa, sicer ob podpori staršev seveda. Ampak še vedno sem bil bolj odgovoren za to. Bi rekel, da so se takrat moje potrošniške navade spremenile. Zdaj je to šlo nazaj (na prejšnje stanje). Ampak sigurno jih nameram spremeniti, ko bom spet v samostojnem okolju.«

Prav tako pri svoji potrošnji ostaja pozoren na vidike zaščite okolja in trajnostnega vedenja:

»Sam pa bi rekel, če pomislim na neke materialne dobrine, se vedno bolj zavedam te problematike neke netrajnostne izdelave oblačil, da je to tudi velik globalni problem. Se poskušam izogibati nakupu oblačil in čevljev, če jih nujno ne rabim. Ne kupujem na zalogo ali pa zato, ker bi mi bilo samo všeč. Stvari poskušam čim bolj ponositi. Zdaj, kar se pa tiče ostalega, kakšnih tehničnih zadev, kar tudi vemo, da je velik vpliv na okolje, pa so v današnjem času nepogrešljive.«

O posledicah potrošnje se je dosti izobraževal skozi študij tako na prvi kot tudi drugi stopnji. Meni, da bi moral za trajnostno vedenje najprej poskrbeti vsak posameznik:

»Predvsem mislim, da moramo poskrbeti za naše naravno okolje, neko biodiverzitetu in zaščito nekih ranljivih vrst, območij, ki so lahko podvržena nekim hitrim spremembam. Pri trajnostnem se mi zdi to, da je veliko ene industrije, take in drugačne, ki ne deluje trajnostno, pa bi si s svojimi prihodki to mogoče lahko privoščili, da bi naredili več za zaščito okolja. /.../ Ne samo da vedno rastemo, da imamo vedno več prihodkov, ampak tudi to, kar je dejansko najbolje za naravo. Tudi vso to škodo, ki jo naredimo okolju, vključimo v neko dobrobit, če mi zavarujemo okolje. /.../ Res gre za nek širok pojem. Pogovarjamo se tukaj tudi o neki socialni pravičnosti, o globalnem miru. Tako da je treba gledati tudi na družbi, da se poskusi odpraviti te neenakopravnosti. Nek zelo zanimiv koncept, ampak stvar je v tem, da tisti, največje globalne družbe, ki imajo tudi največji okoljski odtis, ko bodo oni naredili nekaj, bo mogoče res sprememba. Mi lahko ločujemo in ravnamo z odpadki in tako naprej, ampak mi smo res samo posamezniki.«

V prihodnosti si želi predvsem zaključiti študij in poiskati zaposlitev, v kateri se bo počutil sprejetega:

»Nek načrt v prvi vrsti je zaključiti študij. Tudi uspešno izpeljati to izmenjavo, na kakršenkoli način bo pač mogoče, bo potekala. Načrt se je odseliti in poiskati službo, ki me bo zadovoljila. Zdaj sem videl, da vseeno imam to možnost, da lahko izbiram. Rad bi si našel neko službo, kjer bom imel občutek, da sem sprejet na delovnem mestu, da sem del nečesa, da je ekipa fajn, da imam možnost tudi jaz nekega odločanja. Služba je pomembna predvsem zaradi materialne samozadostnosti. Na koncu je to še vedno osnova, da ti lahko deluješ kot človek na tak in drugačen način. Gre za to, da bi imel tudi neko službo, v kateri imam občutek, da vseeno prispevam k družbi. Nočem biti nekje, kjer ni poskrbljeno za delavce. Eden od načrtov se je udeležiti tudi evropskega prvenstva v lacrossu poleti, naslednje leto. Mogoče pa tudi izkoristiti možnost zaposlitve v tujini. Če bi se ponudila priložnost, bi mi bilo zanimivo poskusiti in imam to željo.«

Gregor, 26 let,

socialist in delavski organizator

»Po razredni strukturi in notranji osebni naravnosti sem običajni in logični produkt okolja, v katerem se odraščal. Moja mama dela v vrtcu kot pomočnica kuharice, oče dela v livarni kot tehnolog. To okolje je bilo tudi v preteklosti vedno ekonomsko sicer progresivno in sovražno do sistema, kot se je vzpostavil, po odcepitvi od Jugoslavije. To okolje je zelo navezano na pravičnost, na čut solidarnosti, da lahko preživimo z delom in kot kolektiv, in seveda nastrojenost do tistih, ki izkoriščajo sadove tega dela. Starši doma mi niso nikoli govorili o tej naravnosti, nikoli me niso potiskali na to pot, vseeno pa so osnovne socialistične vrednote bile vedno prisotne. Če tega ne bi bilo, bi verjetno zapadel v neko drugo, 'mainstream' strukturo. Zelo verjetno bi zapadel v tisto socialnoliberalno sfero, ki ponavlja, kako so delavci ubogi, da je to sicer problem, a da se vse skupaj rešuje zgolj skozi filantropijo, davčno prestrukturiranje, več socialnih transferjev in podobno. No, ali pa bi zapadel v konservativni, tradicionalno ogorčeni 'mainstream'.«

Gregor prihaja iz Maribora, trenutno je študent in živi s skupnem gospodinjstvu s svojo dolgoletno partnerko. Kljub temu da sta oba delovno aktivna, sta oba ujeta v prekarne oblike zaposlitve, kar posledično pomeni življenje na minimumu in ob relativno visoki stopnji stresa:

»Moj dohodek je pretežno na prekarnem študentskem delu. Delal sem kot animator na rojstnih dnevih, kot čistilec oken, delal sem v livarni, bil sem pomočnik kuharja, razdeljeval sem ankete in številne druge prekarne oblike dela. Zraven tega pišem kolumne za Večer in poskrbim za polovico stvari doma. Sicer pa s punco, ki je bila dolga leta kuharica, zdaj pa dela kot novinarka, živiva od prekarne oblike, moje štipendije in njene plače ter delne podpore staršev. Finančno bi rekel, da sva na dobri dvojki, slabi trojki od ena do pet. Poznam pa veliko ljudi, ki jim gre slabše in imajo večje probleme, in seveda tudi take, ki nimajo nobenih težav. Srednja žalost pač.«

Gregor sebe dojema kot *socialista*. Pravi, da je poleg socializacije, ki je bil deležen v svoji družini, to tudi eden od pomembnih razlogov za njegovo specifično politično in socialno naravnost:

»Moja opredelitev, povedano najkrajše, je socialistična. Sem nekdo, ki verjame, da je sfera produkcije stvari tista, v kateri moramo spremeniti odnose. Družbeni odnosi se ne spreminjajo preko potrošnje. Kot socialista s stališčem, da je pravično, da produkcijska sredstva pripadajo tistim, ki jih uporabljajo, kot socialista, ki meni, da je kraja, da nekdo ustvarja vrednost z delom, vrnjeno pa mu je premalo njemu kot človeku, pa tudi družbi premalo z davki. Tudi kot socialista, ki se zaveda, da delavni ljudje po celem svetu nimamo svoje domovine, pa ne to, da nisem etnično Slovenec, ampak to, da manjkata mednarodno sodelovanje in mir kot dobra ideja. To manjka!«

Gregor zase sicer pravi, da je odraščal v družini, kjer je bila socialistična klima vedno prisotna, vseeno pa se jasno spomni trenutka, ko je socialistični duh jasno začutil tudi globoko v sebi:

»To je bila globoka osebna izkušnja iz zgodnjih let. Nekje v tretjem ali četrtem razredu moje osnovne šole oče v livarni več mesecev ni prejemal plače. Kljub temu so mi starši kupili novo šolsko torbo. To torbo sem na avtobusu izgubil in nikdar je nismo dobili nazaj, denarja za novo torbo pa ni bilo.

Zato sem takrat, kot danes to počnejo 'hipsterčki', nosil šolske stvari v šolo v nakupovalnih vrečkah. To je danes mogoče kul, takrat pa ni bilo, saj je bil to dokaz revščine. V tistem trenutku sem začutil, kako nepravičen je svet do mene in vseh ostalih, ki nimajo! Postalo mi je tudi jasno, da če se ne bomo sami angažirali, se nihče ne bo v našem imenu in za nas, še najmanj pa tisti, ki jim gre dobro. To je bila moja pot od začetka, brez teoretske osnove, ampak preko osebne nuje in ne teorije.«

Gregor pravi, da ga je to spremljalo na način, da si je nezavedno iskal tudi prijatelje iz podobnega razrednega okolja. Vsakodnevno življenje, predvsem boj za preživetje, je v tem kontekstu razumel kot pomembnejše v primerjavi z ideološko podlago svojih somišljenikov. Gregor pri sebi opaža, da ga sicer smrt in primeri naravnih nesreč prizadenejo, ampak v pravo, osebno žalost ga pa v prvi vrsti spravlja obupen strukturni položaj in izkoriščanje ljudi. Takšna naravnost ga je tudi povezala z drugimi somišljeniki in skupaj so ustanovili Center za družbeno raziskovanje (CEDRA):

»Skušamo biti proaktivni v pravi smeri. Pomagamo pri organiziranju trgovk v diskontih, kot so Hofer in Lidl, pri organiziranju osebnih asistentov, prekark in prekarcev v vzgoji in izobraževanju, prav tako organiziramo različna izobraževanja in podobno. Predvsem pa želimo delovati kot politična šola za najbolj perspektivne kadre v delavskem gibanju. /.../ Tri leta nazaj mi je ena od trgovk, s katero sem se dobro razumel, povedala, da je že dvakrat imela spontani splav, ker med drugim dela tudi v hladilnici enega od diskontov. Temperaturna nihanja so ji povečala zdravstvene težave, vseeno pa dela ne more pustiti, saj je mama samohranilka. Poslovni model trgovine pa temelji na tem, pa je, da se najema takšne ljudi. Če se me je kaj dotaknilo, je bilo to! Da bi preživel, se ljudje v celoti žrtvujejo! Te zgodbe so pozabljene ali pa zelo fetišizirane in omejene na posameznike. Ne pove pa se, da so izjemno prisotne v množici in značilne za sodobni čas.«

Ob študiju, prekarnem delu in delovanju v CEDRI pa Gregor najde še čas za aktivistično delo na družbenih omrežjih:

»S skupino mlajših kolegov smo ustvarili Rdečo peso. Gre za Youtube kanal, ki se osredotoča na teme o družbeni, ekološki in politični krizi sodobnega kapitalizma. Z objavami si želimo s pomočjo socialistične perspektive osvetliti tematike iz vsakega dneva, kot so na primer okolje, volitve v Ameriki, antijanšizem, zaprtje trgovin ob nedeljah in podobno. Zaenkrat nam gre okej, po 1500 ogledov imamo, kar je za novo stvar za začetek kar okej. S tem projektom želimo poseči v ideološki boj. Želimo si politizirati delovne ljudi.«

Po Gregorjevih besedah je splošna angažiranost potrebna, saj smo vsi, še posebej pa mladi, v veliki nevarnosti:

»V Sloveniji gre med mladimi za generacijo, ki bo globoko padla v prekarnost. Drug drugemu bomo tekmeci, pa ne za boljše pogoje, ampak za prekarnost, največje bodo tudi posledice okoljske krize, predvsem zaradi okoljskih migrantov. Slabo stanje tudi v politiki vodi v apatijo in ne v spremembo. Gre tudi za generacijo, ki je politično popolnoma nezastopana, pa ne zgolj zato, ker ni mladih politikov. Politike, ki so sprejete, niso naravnane na mlade. Študentje smo dobili na primer po 150,00 evrov, in to je bilo to, drugih nadomestil ni bilo, izpad študentskega dela pa je bil ogromen in še vedno traja. Tu se vidi, koliko smo nepomembni državi na eni strani, na drugi strani pa pomembni za ekonomijo v smislu Uberja, Wolta, E-hrane, ki v tem času cvetijo. Ljudi, ki so v brezupju, so pripravljeni poprijeti za kakršnokoli delo. Ti ljudje so prežeti tudi z logiko individualizma in tekmovalnosti in tega, da ne moreš pokazati šibkosti. Ne smeš pokazati, da potrebuješ pomoč! To je moja splošna ocena mlade generacije danes.«

Po Gregorjevih besedah je potrebna temeljna sprememba in ta se mora zgoditi skozi spremembo lastninskih odnosov v trenutni družbi, katere brutalnost in absurdnost se kažeta v globokem razkolu:

»Do spremembe ne bo prišlo tako, da bo to naredil nekdo drug. Pripadniki vladajočega razreda cvetijo, kapitalisti cvetijo in odgovornost je na nas, hkrati pa je tudi naša krivda, če se nič ne spremeni. Prva stvar, ki jo mladi lahko naredijo, je, da smo drug do drugega solidarni. S tem se bomo povezali in spoznali, s kom imamo skupne interese. To lahko pokažemo z malimi gestami, da se razumemo in združujemo, pokažemo pozornost in se drug drugemu približamo. Druga stvar je, da smo aktivni v lokalnih skupnostih,

pa ne zgolj v konvencionalnem smislu. To pomeni, da se angažiramo za projekte, ki pripomorejo naši soseski, prijateljem kolegom, da vzpostavljamo realne cilje in delamo, in ne samo, da tulimo kot profesionalni aktivisti in 'justice warriorji', ki tulijo, kako bo jutri revolucija. Da delamo tisto, kar je danes mogoče, in da seveda delamo, ne zgolj govorimo. Da se pogovarjamo tudi s takimi, ki imajo drugačna stališča, da jih ne odrivamo, tudi v domačem okolju poskusimo naše starše učiti in jim predstaviti nov pogled, pa ne, da je to edino pravilno, ampak da povemo, kako mi vidimo te stvari, in jim to približamo z izkušnjami.»

Tisto, kar danes predstavlja največjo nevarnost za mlade, je kompleksna situacija, v kateri je globalna družba in ne zgolj posamezne države, socialne skupine ali posamezniki. Po Gregorjevem mnenju so *temne sile* nedvomno prisotne, vendar morata biti njihovo razumevanje in posledična akcija premišljena:

»Temne sile danes niso personalizirane. Bill Gates, George Soros, Jeff Bezos in drugi, to niso neki hudobni ljudje. Če bi se z njimi dobil, bi se imeli verjetno prav dobro. Kljub temu pa oni predstavljajo obraz kapitala, ki vodi v brutalen razredni boj. Instrumentalizirajo tudi državo, da jim pomaga pri njihovih naporih za liberalizacijo trga, fleksibilizacijo trga delovne sile, kar v osnovi pomeni lažje odpuščanje in izkoriščanje, posledično pa tudi spodbijanje avtoritativnih političnih sistemov, ki služijo kapitalu. Včasih gremo socialisti predaleč – liberalizem ni v celoti slab, vendar nikoli zares ne more izpolniti svojih idealov, in zato je treba tudi to varovati pred avtoritarno državo in kapitalom – to so temne sile. To so tudi mednarodne nedemokratske organizacije. Sem namreč velik zagovornik povezovanja, ne pa takega, ki temelji na povezovanju Nemčije in Francije na račun drugih in katerega vodijo nikomur odgovorni birokrati. Povezovanje, ki izmenjuje izkušnje, podpira mir, je tisto, kar potrebujemo. Temni sili sta tudi EU in Nato, ker pa s svojim delovanjem tudi povzročata brexit in želje po suverenističnih gibanjih po Evropi, in to si bodo morali priznati, preden bo prepozno.»

Gregor vidi svojo prihodnost v prvi vrsti vezano na prihodnost drugih ljudi. Njegova glavna aspiracija je v doseganju bratstva in solidarnosti:

»/.../ nekaj so moja pričakovanja, nekaj želje. Pričakovanja so, da se bomo predvsem v letih po krizi znašli v varčevalni ihti, ki ni vezana zgolj na Janeza Janšo kot predsednika vlade. Krčili se bodo javni programi, javne storitve in celotni sektor, ki cilja na mlade. To nas bo še bolj navezalo na starejše generacije, ki nas ne morejo podpirati v neskončnost. To bo katastrofalno. Še pa se bodo intenzivirali procesi izkoriščanja, sploh preko novih platform, ki nam obljublajo, da smo lahko sami svoji šefi. To je negotova in stresna in prekar-na prihodnost. Čakajo nas antidepresivi in vse, kar te odmakne od realnosti, skratka to, kar vidimo v Ameriki. To je visoko verjetno, prihodnost je temna. Če realno pogledamo, je prihodnost temna, vse sile, ki so danes prisotne, so temne, in to nas mora vzbuditi, da uporabimo svetle sile.«

Na vprašanje po spremembi v obliki revolucije je Gregor povedal:

»Vedno je čas za revolucijo, je pa vprašanje pogojev. Zdaj jih ni. Za revolucijo potrebuješ revolucionarno organizacijo, brez tega imaš anarhijo. Ne gre brez revolucionarne organizacije, ki lahko dan po revoluciji prevzame vodenje in ki ve, da socialistična revolucija pomeni dolgotrajni proces, proces, ki ga moraš peljati na dolgi rok in se ne smeš ustaviti. Zato je treba prenavljati kadre znotraj režima in ga posodabljati, gre za kontinuirani proces. Slovenija ima malo prednost, ker je mala in se revolucija lažje zgodi. Imamo pa primer Grčije, kjer revolucija ni uspela, saj ima samo socialdemokratske organizacije, ki so sprovedle akcijo. Socializem v eni državi sami je zmotna ideja. Sovjetska zveza je bila nekaj drugega, bili so dovolj veliki in imeli so resurse, ampak to je zgodovina. Drugje po svetu je danes to iluzorno.«

Brendon, 18 let,

mladi raper, priseljen iz Prištine, nezaposlen
in z osnovnošolsko izobrazbo

»Sem mladi glasbenik, rapam ..., z rapom se ukvarjam že 3 leta. S prijatelji imamo tudi studio. Eden snema vokale, drugi miks in dela mastering, imamo pa tudi strokovnjaka za videospote. Živim s starši, sestra ne živi več z nami. Ata dela kot krovec, mama pa je doma, gospodinji, sestra pa živi s fantom in išče siht.«

Brendonova družina je romskega porekla in prihaja iz Prištine na Kosovu. Družina se je izselila, ko je bil Brendon še otrok, glavni motiv pa je bil ekonomsko-socialni:

»Ko smo se odselili s Kosova, smo nekaj časa bili v Srbiji, v Slovenijo pa smo prišli 2006. Izselili smo se, sem smo prišli zaradi boljših pogojev kot na Kosovu. V Srbiji mi je bilo dobro, imel sem prijatelje. Oče je delal kot

bolničar, imel je sicer nizko plačo, vseeno je šlo. Mama ni delala, ampak je nekako zneslo. Mislim, da je staršem bilo tam okej. No, ko sem šel v prvi razred, smo se preselili v Maribor. Selitev ni bila lahka, vseeno pa je tu boljše, plače so večje.»

Po selitvi nihče od članov njegove družine ni izkušal večjih težav pri integraciji v novo okolje. Oče je našel službo kot krovec, mama je delala kot gospodinja, Brendon pa je hodil v šolo, ki jo je tudi uspešno zaključil:

»Osnovna šola je bila super, končal sem s štirkami, vse v redu. Problemi so se začeli v srednji šoli. Mene osebno je zavedla slaba družba. Šprical sem, dobival ukore in potem so me vrgli iz šole. /.../ S kolegi nismo imeli kaj za delati, dolgočasili smo se, preveliki frajerji smo bili, da bi šli v šolo. Bluzili smo po mestu, po pijačah, na čik do druge šole z drugimi prijatelji ... To so bile neopravičene ure. Ukor pa sem dobil zaradi pretepanja v šoli. Eden od vrstnikov me je izzival, ono – rasistično, in ko mi to nekdo reče kaj takega, mi počí film. Rekel mi je 'črni', 'cigan', rekel mi je, da ne spadam v njegovo državo. Z učitelji se o tej situaciji (diskriminaciji) nisem pogovarjal, ker je bilo nesmiselno. Kaj bi s tem pridobil? Še vedno bi ostalo vse isto na tem svetu. Zaradi tega pretepanja sem dobil ukor. Potem sem zaradi špricanja dobil še dva, in to je avtomatsko izpis iz šole.»

Brendon očetu ni povedal, da je bila rasistična diskriminacija povod, in kljub temu da se doma o dogodku v šoli niso veliko pogovarjali, je bil Brendonov oče zaradi izključitve iz šole izjemno jezen in razočaran. Brendon je staršem povedal, da s šolo ne namerava nadaljevati in da se bo namesto tega zaposlil, ker pa je bil v času izključitve mladoleten, se je odločil, da bo z iskanjem službe počakal do svojega 18. leta. Svojo prvo in zaenkrat edino zaposlitev je našel dokaj hitro:

»Šiht sem našel v Velenju, a sem hitro obupal. Bilo je v proizvodnji in bilo je pretežko. 8 ur na nogah mi je bilo preveč. Delalo se je na tekočem traku, izdelovali pa smo dele za pralne stroje. Vsak od delavcev je nekaj sestavljal. Službo sem dobil preko sestrinega fanta, ki mi je povedal, da iščejo delavce in da naj pošljem vlogo. Po dveh tednih dela sem poklical delovodjo in povedal, da ne morem več tam delati. Delo je bilo naporno, pa tudi pritisk je bil velik. Tam so bili zaposleni starejši, ki imajo to vse delovno v glavi in jim

gre enostavno in hitro, meni pa ni šlo in zato so pritiskali name. Pogodbo sem s podjetjem sicer podpisal, a bi moral delati celi mesec, da bi me začeli plačevati.»

Trenutno aktivno išče zaposlitev, kar pomeni, da vsak tretji dan obišče lokalni zavod za zaposlovanje in se pozanima o ponudbi dela:

»Iščem predvsem fizično delo, ker nimam šole in kaj drugega tudi sploh ne pride v poštev. Dela z dokončano osnovno šolo sicer so, a pri njih rabiš izpit za avto, tega pa nimam. Sploh zdaj, zaradi covida-19, ko je vse zaprto, ne kaže, da ga bom kmalu naredil.»

Zaenkrat živi od socialne podpore, občasno se udeleži kakšnega izobraževanja, večinoma pa si čas krajša z glasbo:

»/.../ Moj kolega, leto mlajši od mene, ima večjo sobo in živi sam. V tej sobi smo naredili studio, zbrali smo nekaj denarja in imamo okoli 3000 evrov. Kupili smo mikrofona, računalnik in akustiko, ni dosti, ampak nekaj je. Po navadi grem vsako jutro ob 10.00 k njemu v studio. Tam skupaj poslušamo komade, 'beate', malo ga čilamo, potem pa, ko najdemo 'beat', ki nam je všeč, jaz nekaj napišem, in če izpade dobro, posnamemo in damo na Youtube, če pa ne, pa ga pač shranimo. Zaenkrat imamo 5 singlov in 1 'feat' in 3 videospote. /.../ moji komadi govorijo o različnih stvareh. Tudi takih, ki me motijo. To recimo, da je moja mama bolna. Da ima težave s srcem in s pritiskom. Pišem tisto, kar ljubim, to je 'old school'. Pišem še o svoji družbi (srednja šola), v kateri sem bil zadnje dve leti. Družba je bila slaba, in to obžalujem. Z njimi nimam stika, izbrisal sem jih. Zdaj imam 3, 4 frende, ki so dobri, imajo talent in ga ne bluzijo.»

Kljub temu da je njegova družina priseljena, se Brendon čuti dobro sprejetega in integriranega:

»Sicer se družim bolj s Slovenci in skoraj nič z Romi. Nič nimam proti Romom, čeprav sem tudi sam Rom. Od nekdaj se družim s Slovenci. Z Romi nimam niti stika. /.../ Zakaj so Slovenci nastrojeni proti Romom? Verjetno, ker se Romi tudi ven mečejo, v osnovi pa ne razumem, za kaj gre. Pred mesecem sem bil z mamo na banki, ker je morala odpreti bančni račun. Starejši

moški je bil pred nama in midva z mamo sva se postavila za njim, na varni razdalji meter in pol. Pogledal naju je in rekel, zakaj ni Hitlerja, da bi vse take, kot smo mi, spet ubil. V meni je ... dobil sem občutek ... ne vem, kako se nekdo lahko obnaša tako grdo. Nič mu nisva naredila, brez da bi naju poznal, je takšno stvar izjavil. Slabo sem se počutil in ostal sem brez besed. Mamam ga je samo gledala in ostala sva brez besed. Mislim, da te bolečine ne more začutiti nihče, samo mi Romi, ko nam kdo kaj takega naredi. Mi pa je prišlo, da bi ga udaril, a sem se zadržal.»

Zraven tovrstnih negativnih izkušenj opaža tudi nekaj nastrojenosti na družbenih omrežjih, kjer se ta kaže predvsem v obliki provokacij in sovražnih komentarjev:

»Sovražni govor opazam predvsem na Facebooku. Ko neki Rom na primer provocira. Nazadnje je bil 'post' (objava), ko je en Rom razkazoval, koliko denarja ima in kakšen avto ima. Slovenec mu je v komentarju napisal: »Vse od socialne!« in začel se je prepir. Ne vem, kaj naj si mislim. Oba provocirata, in to se ne bo nikoli končalo. Opazil pa sem, da pri mladini zadnje čase je ful malo sovražnega govora. To so bolj stvari starih, ti so rasisti. Ko grem v mesto, ni med mladimi, tega ne čutim.»

Da so predvsem starejši ljudje tisti, ki so bolj previdni, sumničavi in celo sovražno nastrojeni, opaža na številnih področjih vsakodnevnega življenja:

»/.../ Na primer, hodim po mostu in starejša gospa me vidi, da ji grem nasproti. Takoj, ko vidi, da hodim po desni, vzame svojo torbico z desne roke in si jo da na levo. Kaj se boji, da jo bom okradel? Da bom zgrabil torbico in zbežal? Pa še en primer. Grem v trgovino TUŠ, kamor že hodim več let. Grem si na primer po sok in prodajalka gre za mano in se dela, kot da nekaj dela, v bistvu pa gleda, da ne bi kaj ukradel. To ni fajn. Počutim se slabo. No, niso pa vsi takšni. Tega je malo. S sosedi smo si okej in vsi so zelo dobri ...«

Glede diskriminacije in sovražnega govora Brendon opaža, da se med Slovenci nanašata predvsem na priseljence, in njegovo stališče glede reševanja te problematike je sestavljeno:

»Država bi morala omejevati sovražni govor, ne vem pa, na kakšen način. Nimam prave ideje. Za res hude besede bi bila potrebna stroga kazen, za tisto, kar je pa na netu, pa bi bilo dovolj, da bi izbrisali. Če pa se to zgodi v resničnem življenju, pa 200 evrov kazni. Priseljavanja tujcev pa ni potrebno omejevati. Vsi smo ljudje in vsak si zasluži priložnost, kot sem si jo jaz pred desetimi leti. Slovenija napreduje s tem, saj vsak s seboj nekaj prinese od drugod.«

Sicer pa Brendon pravi, da so njegove težave tipične težave za vse mlade, ki se spopadajo z brezposelnostjo:

»/.../ to so tipične težave mladih, ki nimamo službe. Službe ne dobiš, ker nimaš izobrazbe, izkušenj in nimaš dovolj sredstev, da bi našel službo. Tudi motivacija je bolj nizka. Zakaj bi sploh delali? Sam bi rabil službo v prvi vrsti, da bi lahko živel sam, da bi sploh preživel. Ta trenutek jo rabim, da bi pomagal očetu, saj mama ne dela in nam gre težko skozi mesec. Trenutno dobimo mojo socialno in očetovo plačo, zdaj pa še slabo delajo, ker je slabo vreme. Ko plačamo vse stroške, na koncu meseca ne ostane nič. In če jaz ne bi imel socialne, sploh ne bi preživel.«

Brandon pravi, da bi bila njegova idealna služba v računalniškem servisu, kjer bi za 700 ali 800 evrov na mesec hodil v službo:

»To bi bilo top. Na računalnike se dobro spoznam. Veliko sem na računalniku, veliko sem se naučil od prijateljev in preko Youtuba. Sicer pa sebe definitivno vidim na odru kot glasbenika, raperja, pred tisočimi v publiki. Moje sanje so, da postanem profesionalni glasbenik. To se bo zgodilo, v to verjamem. Upam tudi, da se bom poročil, in tudi enega otroka si želim.«

Luka, 21 let,

študent, športnik in mladi z desne strani političnega spektra

»Sem Luka, rojen sem v Avstriji, v Leobnu pri Gradcu, torej pravi Štajerec. Moja mama je tam delala kot medicinska sestra in z očetom sta se odločila za porod v Avstriji. Sicer pa celo življenje živim v Sloveniji, mama in oče nista bila nikoli posebej politično orientirana ali aktivna. Smo tipična delavska družina. Oče je podjetnik, mama medicinska sestra, babica pa dela na sodišču.«

Luka je odraščal v Logu pri Bistrici ob Dravi. Osnovno šolo je obiskoval v Limbušu pri Mariboru in od zgodnjega otroštva se je ukvarjal s športom, z roketom. Od malega pa ga je zanimala tudi nacionalna zgodovina, kar razume kot enega od osnovnih stebrov svoje politične orientacije:

»Zgodovina me je vedno zanimala. Že od petega razreda sem bil rad v knjižnici, čeprav je to za rokometaša nezaslišano. Razmišljanje ljudi v preteklosti je tisto, kar me je vedno zanimalo. /.../ V gimnaziji mi je prvi odprl oči

takratni profesor, ki danes vodi sinagogo v Mariboru in je priznan zgodovinar. Vsi so se ga kot učitelja bali, meni pa je bil kul, ker je bil totalno načitan. Veliko sva se pogovarjala in debatirala in odprl mi je pogled na pomembna vprašanja, kot sta na primer partizanstvo in domobranstvo. 'Pametni profesorji' se tega ne lotijo, ker je težko, on pa je situacijo znal razložiti z vidika ljudi, ki so takrat živeli. Domobranstvo je razlagal tako, kot so ga doživeli ljudje, in partizanstvo tudi. Domobranstvo je kolaboriralo, ampak zakaj, to je pomembno vedeti! V tistem času me je politika sicer zanimala, zanimala pa me je tudi ekonomija in nisem soglašal z davki.«

Politika ga je prvič aktivno pritegnila v četrtem letniku srednje šole:

»/.../ slavnostni govornik na eni od prireditev je bil takratni predsednik Milan Brglez. Ko sem te ljudi prvič videl v živo, sem se prvič zavedel, kdo so in kaj je njihova funkcija. Začutil sem, da se mora vsak potruditi v tej smeri in biti politično aktiven, drugače se ne bo zgodilo nič. Začutil sem, da se to tiče tudi mene, in sicer osebno. Jasno mi je postalo, da moraš trdo delati in se truditi, drugače ne bo nič.«

Po končani srednji šoli je Luka šolanje nadaljeval na Ekonomsko-poslovni fakulteti v Mariboru in danes obiskuje tretji letnik. Ob študiju se aktivno in polprofesionalno ukvarja tudi s športom in danes igra v 2. rokometni ligi v avstrijskem Gradcu. Politično pa se je začel profilirati v desno opcijo že v času srednje šole:

»V družini je vedno veljala narodna zavest kot izjemno pomembna, moj šport je samo še okrepil te občutke. Ko sem bil dovolj star, da sem začel razmišljati odraslo, sem se zato tudi odločil za danes največjo stranko, torej SDS. Očetu sem rekel, da grem v politiko, in rekel mi je, da nisem normalen. No, ko sva se pogovorila, mi je svetoval, naj razmislim, in podprl me je v moji odločitvi. Imel sem tudi srečo, saj, ko sem stopil v stik z današnjim poslancem Dejanom Kalohom, mi je ponudil, da bi pomagal pri organizaciji podmladka SDS, in to mi je omogočilo aktivno participacijo v desni politični opciji.«

Luka pravi, da se popolnoma zaveda pestrosti političnega spektra v Sloveniji. Zase pravi, da ga desna opcija privlači zaradi številnih razlogov, med katerimi prevladujeta patriotizem in učinkovitost:

»Desni pogled ni eden, več je možnosti. Mi je pa ta pogled in s tem tudi SDS blizu v prvi vrsti zaradi patriotizma. Všeč mi je, da se naša zemlja ohranja, da jo bomo imeli tudi čez 200 let. /.../ Zavedam pa se tudi naslednjega. Če rečeš, da si nacionalist, zveni, kot da si nacist. Patriotizem ni, da jaz nočem tujcev oziroma da jim nočem pomagati. Nikoli ne bom oviral pomoči, tudi jaz imam srce in pomagam. Potrebno pa se je vprašati, ali bo naš rod obstal. Samo 2 milijona nas je, vzpodbuditi je treba integracijo tujcev. To v prvi vrsti pomeni uporabljati slovenski jezik in biti ponosni na našo državo. Tujci pri nas govorijo svoj jezik in so ponosni na svojo državo, mi pa nekako ne ali pa premalo. Poglej primer Melanije Trump – če bi bila Hrvačica, bi bila na Hrvaškem bolj cenjena kot devica Marija. Slovenci bi jo morali ceniti, ker je Slovenka. Pravi patriotizem ni, da nosimo vsi narodne noše in poslušamo Na Golici, treba pa je vedeti, da na koncu obesimo slovensko zastavo in smo ponosni, da smo Slovenci.«

Drugi razlog Luka vidi v učinkovitosti, ki jo razume kot osnovno značilnost številnih primerov desnih političnih opcij po svetu:

»Primerov je veliko. Kapitalizem in desna opcija v svetu prevladujeta. Nizki davki so dobri, saj naredijo trošenje denarja na državni ravni bolj premišljeno, racionalno in ciljno. Primerov učinkovitih sistemov je kar nekaj. Vzemiva za primer – Singapur. Vlada desna opcija in ljudje imajo dobro življenje. Vzemiva drugi primer – Venezuela. Vlada leva opcija, ljudje imajo nizek standard življenja. Sprašujem se, kje bomo mi čez 10 let.«

Kljub temu da Luka sebe opredeljuje kot pripadnika desne politične opcije, pa pravi, da v Sloveniji tisto, kar bi bilo mogoče opredeliti kot pravo desno opcijo, sploh ne obstaja:

»Slovenija je problem, ker imamo samo desnosredinsko opcijo, prave desnice pa nimamo. V Avstriji so na primer Svobodnjaki prava desna opcija, nič primerljivega pa pri nas ne obstaja. V Sloveniji je SDS, to pa je desnosredinska opcija, ki pa vsekakor ni desna radikalna opcija, kot navajajo nekateri. V Sloveniji imamo eno opcijo (na desni) in tej pripisujemo vse. /.../ Zakaj niso prava desnica? Poglej, najboljši primer so razmere covida-19. V Sloveniji je desna opcija ustavljala javno življenje in zaprla podjetja, saj je dala prednost ljudem pred kapitalom. Na ta način so reševali ljudi.«

Kljub temu da se zavzema za načela in vrednote desnega političnega spektra, pa skrajno desnih manifestacij ne podpira:

»V Sloveniji je skrajna desnica na primer varda. To je sicer napačno, saj je nesprijemljivo, da bi takšni ljudje sedeli v parlamentu. Tako skrajna opcija, ne leva ne desna, ne sme sedeti v parlamentu, ker razdira sistem, in to je nesprijemljivo. Skrajno je bilo na primer paradiranje v uniformah, programa pa v osnovi nimajo, so populisti. So pa pri nas tudi skrajno levi in ti so isti, nimajo programa in so teoretiki zarote. Vsi imajo skrajne poglede na svet. V Sloveniji ne bo nikoli skrajne desne opcije v parlamentu in prav je, da je tam, kjer je, torej v gozdovih. Upam pa, da se tudi radikalno leva opcija vrne nazaj v zgodovinske učbenike.«

Relativno nastrojenost proti desni opciji v slovenski javnosti Luka vidi kot nereflektirano pozicijo:

»/.../ (Desna opcija) je v Sloveniji bila legitimno izvoljena s strani ljudi, kar pomeni, da jo večina podpira. Nastrojenost je torej izraz nerazumevanja demokratskih procesov. /.../ Antijanšizem na primer izhaja neposredno iz ameriške kulture, in to se vidi. Tam so imeli anti-Trump in mi smo imeli anti-Janša. Trump je bil kriv za vse in pri nas je to Janša. Najlažje se prodajajo zgodbe o diktaturi, saj to so enostavne zgodbe. Ko pa pogledaš realno, pa vidiš, da je tisto, kar Janša reče, tudi naredi. Problem je nepoznavanje in tu se začne antijanšizem. Antijanšisti delajo snežno kepo, nabijajo namišljene slabosti, ljudem pa počti in gredo na ceste, čeprav ne vedo, zakaj so tam, ampak fajn se jim pa zdi. Desna politična opcija je bila legitimno izvoljena, kar pomeni, da Janša ne more biti diktator. SDS pa je več ljudi, in to ni Janez Janša, on je izvoljen predsednik te stranke, to večkrat nekateri pozabljajo. Tudi Luka Mesec ni sam svoja stranka.«

Predstavnike leve opcije Luka vidi kot relativen protipol predstavnikov desne opcije:

»Leva opcija so ljudje, ki se ne znajo konsolidirati in ne znajo voditi. Tipična primera sta g. Janković in g. Šarec in oba sta primera, da na levici ni stabilne stranke. Stabilnost je tisto, kar potrebujemo, in dobili jo bomo, ko bomo učinkoviti. To bi bilo edino pravilno in imeli bi stabilno državo, brez skrajnih opcij na levi in na desni.«

Luka vidi slovenske mlade na nek način ujete v duh časa, ki se mladim kaže kot naklonjen, a jim v resnici ne pomaga:

»Kaj in kako je z mladimi, je dobro vprašanje. Mislim, da se vsak mora boriti v svojem življenju. V naši državi, ko hočeš uspeti, ne moreš. Ne moreš biti dober, tudi če v resnici si, saj te sistem zabije. Tam, kjer si dober in bi lahko odstopal navzgor, te zabije zato, da bi dal priložnost vsem ostalim, tudi tistim, ki se ne trudijo in lenarijo. Danes imamo na primer v parlamentu človeka, ki je končal maturo z 29 leti in potem diktira vsem ostalim, ki so se trudili in maturirali v predvidenem roku. Da o predstavnikih mladih in mladinskih organizacijah sploh ne govorim.«

Da bi se situacija za mlade izboljšala, se je po Lukovem mnenju potrebno najprej vrniti k trdemu delu in racionalnemu razmišljanju:

»Nobena revolucija ni potrebna, vse se da rešiti s pogovori in z razmišljanjem z zdravo kmečko pametjo. Vse se da doseči po demokratični poti. Ko bo sistem začel delati normalno, se bo pozitivna sprememba zgodila sama od sebe. Vsak ima pravico povedati svojo politično opcijo, brez da ga je sram. Danes bi se vsi radi kregali in vsi bi radi imeli vse pravice. Kdo bo pa delal?«

Luka pravi, da namerava s svojim političnim delovanjem nadaljevati, kljub temu da v trenutnih okoliščinah ni enostavno zastopati desnega političnega spektra:

»Sem desno orientiran, nisem pa Janez Janša, ko bodo mladi to razumeli, smo zmagali. Ko me bo prvič sram moje orientacije, se bom nehal ukvarjati s politiko. Vedno, ko napišem kaj na naš portal, dobim 10 komentarjev, da sem janšist, domobranec, ovca in podobno. Zato bi velikokrat raje bil tiho, a to je problem. Tega si ne morem privoščiti in trudim se, da me to ne bi ustavilo. Tudi v prihodnosti se vidim v politiki in verjetno bom kandidiral za poslanca. Zaenkrat pa moj glavni fokus ostajajo študij, šport in politika v okviru SDM.«

Edi, 25 let,

poročen biseksualen trans moški, vegan

Ediju je bil ob rojstvu pripisan ženski spol. Odraščal je na podežελju na Dolenjskem, zdaj pa s svojo ženo živi v Ljubljani. Selitev v Ljubljano je bila ena izmed pomembnejših prelomnic v njegovem življenju:

»Meni se zdi, da en ful pomemben trenutek zame je bil, ko sem se preselil v Ljubljano. Včasih tudi rečem, da se mi je šele takrat v resnici življenje začelo. Ko se mi zdi, /.../ da sem postal bolj nekako samostojen, bolj kritičen, /.../ več sem imel znanja, bolj sem postal razgledan, več sem lahko razmišljal o sebi, o tem, kdo sem, kaj želim biti, kakšen človek želim biti.«

V srednji šoli se je razkril kot ne-strejt oseba, a prelomna točka v njegovi identiteti se je zgodila, ko se je razkril kot trans oseba:

»Se mi zdi, da je to bil ful bolj 'big deal' kot pa to, da nisem strejt, kar je tudi po eni strani razumljivo, ker ima ta tema bistveno manj vidnosti tudi in prepoznavnosti na splošno v družbi. Ampak ja, se mi zdi, da takrat se je zgodil nek tak 'shift'. Prej se mi zdi, sem se boril proti svetu, potem sem se pa začel boriti zase.«

Prepoznavna, da življenje trans oseb v Sloveniji ni enostavno:

»Mislim, LG ima vso vidnost, kar je je, skoraj da. Bifobije je toliko, da je folk niti ne prepoznavna in je totalno normalizirana, medtem ko o trans osebah se pa nič ne ve. Salome, potem je pa to to počasi. Tako da, zaradi tega tudi se mi zdi, da je še vedno ful nekega sramu, neke sramote, nekega gnusa, odpora do teh tem in je tako ful zakoreninjeno to v naši družbi in tudi kulturi konec koncev. Ampak se mi zdi, da LG se še vseeno lažje razume, ker je ali eno ali drugo, medtem ko biseksualnost je pa ono, o fak, to je pa zdaj, to pa zdaj pomeni, da so stvari bolj kompleksne, kot se je pa meni zdelo.«

Ob tem prepoznavna tudi razlike med ruralnimi in urbani območji:

»[Na vasi] vsi vse poznajo in je koncept zasebnosti zelo drugačen, in sicer pač meni je kul biti povezan z okolico pa z ljudmi, ki so mi blizu, ali fizično ali pa tako, ampak eno je tisti nek 'community feeling', drugo je pa pač to, da te imajo skozi na tapeti.«

Kljub temu pa ohranja nekatere vrednote, ki jih je pridobil med odraščanjem na podežlju:

»Sicer imam tudi veliko enih vrednot pa izkušenj, ki jih, če bi živel v mestu, ne bi imel, in sem ful hvaležen za njih. Ne vem, od nekega odnosa do živali, do narave, pa nočem zdaj imeti neke romantične predstave pa vse te stvari, ampak še vseeno, ne vem, gasilska veselica, to je en tak 'event', ki ga ne moraš doživeti drugje kot v eni vasi, mislim, to je fantastična zadeva. Ne vem, ene take stvari, neka 'kao' ta preprostost.«

V Ljubljani študira etnologijo in kulturno antropologijo, a je študij prekinil, ko je našel izpolnjujočo zaposlitev kot kuhar v veganski restavraciji. Toda družbene razmere so se od takrat močno spremenile:

»Zaposlitev [sem dobil] v veganski restavraciji kot kuhar, ampak, ja, v bistvu zaradi covida-19 in te situacije smo mogli zapreti in sem posledično dobil odpoved, pa [zdaj] v bistvu čakam, da se bo restavracija spet odprla, no, da začnemo spet delati normalno. Tako da zdaj, tako, neko tako čudno vmesno obdobje je zdaj. /.../ Čisto konkretno imam jaz posledico iz tega, da recimo ne bom dobil nadomestila za brezposelnost, ker v prvem valu je bilo to zagotovljeno za osebe, ki so izgubile službo zaradi covida, v drugem valu pa ne, ker pač saj, zdaj pa ni panike, a veš, saj zdaj pa je ful lažje vse, a veš. Mislim, totalno sranje. /.../ Pogodbo sem imel do januarja, ampak pač zaradi covida je potem to šlo. Smo bili pa dogovorjeni, da me potlej za nedoločen čas dajo, kar bi bilo fantastično, ampak trenutno noben ne ve ... In vse, kar imam, je beseda od tega šefa, da ko se bojo zadeve odprle, da si želi, da pridem nazaj, da me bo nazaj zaposlil, nimam pa nobene garancije tu.«

V prihodnosti si želi ostati v Sloveniji in prispevati k celovitim družbenim spremembam v lokalnem okolju in kontekstu:

»Ma, čisto, kar se tiče aktivizma, vidnosti trans oseb, LGBT, pa ne samo to, mislim, ker jaz imam rajši pristop /.../ teorija totalne osvoboditve, v smislu, da se ne predalčkamo in imamo vsak svoj nek 'particle' nekega boja, ampak gre v resnici pač za en in isti boj, in se mi zdi ful pomembno, da ko govorimo o trans pravicah ali pa LGBT pravicah, da pač ne spregledamo širše slike. Meni bi bilo recimo v tem kontekstu trenutno skoraj da malo absurdno lobi-rati za trans 'health care' ali pa karkoli takega, ko pač cel 'faking' javni zdravstveni sistem propada in je vse pač v kurcu, po domače povedano, in tako se mi zdi, da bi bilo ful lažje, če bi bil aktivistični trg, če se tako čisto ekonomsko izrazim, bolj prilagodljiv, da se zbira fronte in da se združimo v tem nekem boju. Samo to so tako moje mokre sanje na nek način, ki so tako zelo idealizirane v resnici, ampak še vseeno, to je nekaj, kar me žene naprej, pa nočem tega spustiti.«

V LGBT skupnosti je našel svoje najožje prijatelje in kolege, s katerimi si skozi aktivizem prizadeva k izboljšanju družbe, a do te skupnosti vzpostavlja tudi kritično distanco:

»/.../ to mi je najbolj ironično, ker to so totalno queer ljudje, ko so 'kao' proti binarnosti, ampak nič drugega ne delajo, ko da delijo pač mi pa oni, in jaz to vidim kot, mislim, mi smo 'generally' dosti ranjeni ljudje, pač 'valda', živimo v družbi, ki je totalno homofobna, transfobna, bifobna, rasistična in 'you name it', in 'valda', da se to pozna, in imamo tudi različna ozadja, z nasiljem, z zlorabami, z ne vem čim vsem, ampak se mi zdi, da je ful pomembno, da na neki točki pač prevzameš odgovornost za to in nehaš sрати, 'as simple as that'.«

Skozi svoje prostovoljno udejstvovanje in medvrstniško svetovanje se srečuje z mladimi LGBT osebami, ki pravzaprav ne najdejo svojega mesta v skupnosti, kar lahko vodi v velike stiske:

»/.../ na primer en moj uporabnik, ki ga imam, ki je pač binaren trans tip, ki nima srednje dokončane, ki dela pač neka fizična dela in ima v glavi še ful nekih patriarhalnih predstav, tu ni placa za njega, za tega nekega 'average men' v tem smislu neke mentalitete, in se mi zdi, da je to ful problem. /.../ in mislim, da to tudi bolj razumem zaradi tega, ker sam izhajam iz nekega ruralnega okolja, kjer sem bil 'in many ways' ful privilegiran, tudi to, da sem lahko prišel v Ljubljano študirat, mislim, ful velik privilegij, 'valda', ampak se pa tudi spomnim teh mojih kmečkih korenin in jih ful cenim in se mi zdi, da je ful pomembno tudi odpirati prostor za take in drugačne napa-ke oziroma neka mišljenja, ki mogoče niso v skladu z našimi, ampak se da to prek dialoga fantastično zrihtati /.../«

Kot eno izmed zapostavljenih tem v LGBT skupnosti prepoznava religijo oziroma duhovnost:

»/.../ ena stvar, ki je lahko potencialno ful škodljiva, pa se mogoče zdi banalna, ampak ful sovražna nastrojenost proti religiji, generalno, ker se mi zdi, da pač, saj dobro, to tudi kot antropolog mogoče malo drugače vidim pa razumem, da ne moraš tako enoznačno neko bedno konotacijo pripisati nečemu in je to samo slabo. Ker religije so tudi neke duhovne prakse pa neka ranljivost tudi pa neka hvaležnost, skromnost in neke vrednote v tem smislu, ki se mi zdi, da pač kakor v tej naši aktivistični srenji prepoznavam, da se ljudje ful distancirajo od tega in posledično ful bolj nekako mentalno in samo umsko pristopajo k stvarim in niso zmožni malo bolj pogledati vase ali pa v

neko globino iti. /.../ In se mi zdi, da tudi tu je ful problem, ker pač nihče si ne upa biti ranljiv. /.../ In mene to tako jezi, res, da včasih sploh ne vem, kaj bi, ker vidim, vidim ene in iste vzorce pri vseh, in to je tudi ful povezano s tem, da dejansko obstaja neka aktivistična elita tudi, v smislu dostopa do nekega znanja in akademskih člankov in izobrazbe in vse to in potlej tu eni izvisijo.»

V prihodnosti si želi odpreti tudi majhen veganski bistro, kjer bi stregli preproste in tradicionalne kmečke jedi na veganski način:

»Ja, to [veganstvo] mi je ful pomembna vrednota, pa ne zaradi tega, ker bi zdaj mislil, da sem jaz ful, ful boljši človek zaradi tega ali pa ker smo vsi vegani super ljudje in oh in sploh, ampak ker se mi gre za eno veliko vrednoto, mislim, to je ena stvar, ki si jo jaz v privilegiranem svetu, v katerem živim, lahko privoščim, pač to, da se odločim, da ne bom kupil mesa, ampak bom kupil nekaj, za kar ni noben rabil umreti, 'honestly, possibly, you never know', a ne mislim, tudi za lečo je najbrž mogla kaka miš umreti, ampak a veš, v tem smislu, da nisem direktni povpraševalec po tem.»

Njegov dolgoročni življenjski cilj pa je ustanovitev zadruga, ki bi delovala po principih solidarnosti in sodelovanja:

»Moja želja je pa v bistvu ustvariti kot neko zadrugo, ki bi v bistvu zajemala ful enih aspektov skupnosti pa 'body worka'. /.../ Kot nek tak 'community' center. /.../ Res si ful 'faking' želim tega, imeti neko oazo sredi tega kurčevega kapitalizma, ki itak ne bo preživel, ker se bo sesul sam vase slej ko prej. /.../ Po sreči, da bi bilo to tako, da bi imel eno hišo, pa da bi jo skupaj rentali z nekimi prijatelji pa bi imel vsak svoj štuk zase, pač v tem smislu, da imaš še vedno prostor zase pa neko zasebnost, ampak hkrati imaš nek 'filing' skupnosti folka, s katerim bivaš v isti bajti. /.../ Res bi rad to naredil, da bo to res nekaj trajnostnega, premišljenega. /.../ Se mi zdi, da me čaka še ful enega dela, ampak ja, zaenkrat ostajam nekako v upanju, ne vem sicer, od kod ga vlečem v teh 'faking' depresivnih cajtih, 'honestly', ampak. Ma, ne vem, se mi zdi, da je zmeraj za vogalom nekaj lepega, česar se lahko veseliš.»

Tina, 29 let,

specializantka radiologije, prekinila specializacijo zaradi
vpoklica na delo z bolniki s covid-19

Tina prihaja iz Trbovelj, kjer je zaključila srednjo šolo. Po srednji šoli je v Ljubljani nadaljevala s študijem medicine, kjer opravlja specializacijo iz radiologije. Oktobra 2020 je morala specializacijo prekiniti, saj je bila vpoklicana v Splošno bolnišnico Trbovlje na delo z bolniki s covidom-19.

Študij medicine je pomembno vplival na njeno identiteto:

»Študij medicine, definitivno, se mi zdi, da me je zelo izoblikoval v osebo, katera sem danes, čeprav se ne želim samo po tem definirati, da sem pač študirala medicino, ker ne vidim, kot da je to nekaj, kar me najbolj zaznamuje in opisuje, ampak pač definitivno je pa zelo pripomoglo k temu, da sem postala oseba, kakršna sem danes. /.../ [Študij medicine] je zelo velik del naše identitete tudi zato, ker je študij tako dolg in vseobsegajoč in je velik del našega življenja, tudi če nekako nočemo, da je.«

Ko je izbrala poklic zdravnice, je izbrala bolj predvidljivo življenjsko pot, kot jo imajo njeni vrstniki:

»Medicinci imamo ful načrtano pot. Itak načeloma greš v srednjo šolo, imaš dobre ocene, se vpišeš na medicino, tam imaš pa potem čisto načrtano, študij šest let, pripravništvo pol leta, potem imaš lahko še zdaj na novo nek sekundarij še pol leta, potem si pa pač izbereš specializacijo, ki traja od 4 do 6 let, in potem pač v tem delaš do penzije, to je to. Načeloma ti znotraj tega ful malo lahko stopiš ven iz okvirov tega, kar delaš. Ali greš mogoče na neki točki privat delat, to je še to, ampak načeloma tisti del telesa ali pa tiste posege, ki se odločiš, da jih boš delal pri 24-ih, delaš potem do konca življenja. Kvečjemu se samo še bolj subspecializiraš, če delaš v večji ustanovi.«

Takšno pot dojemam kot pozitivno:

»/.../ ker je ful manj enega stresa, o tem, kaj boš počel, v bistvu ta 'job security' imaš, ker to se zavedam, da večina mladih zdaj tega nima, to smo mi nekako vseeno imeli, si vedel pač, ko boš dokončal faks, boš, mislim, največji problem pri nas je bil še dobiti željeno specializacijo, ker nekatere so res popularne in ne dobiš tega, ampak službo boš pa imel. In se zavedam, da večina mladih tega nima in da je to zelo velik stres, ki je bil meni nekako prihranjen.«

Specializacijo radiologije je prekinila zaradi vpoklica na delo z bolniki s covidom-19, kar je povsem drugačna izkušnja kot delo specializantke radiologije:

»Ja, zdaj pa v bistvu že skoraj dva mesca delam na covid oddelku v Splošni bolnišnici Trbovlje. Sem bila vpoklicana konec oktobra tja zaradi situacije, ki je, kakršna je, in so tam tudi odprli covid oddelek, čeprav so v bistvu najmanjša bolnica v Sloveniji. /.../ Jaz sem tam kot v bistvu pomožna zdravnica, vedno je prisoten na oddelku en specializant interne medicine, ki pač še najbolj ... No, saj noben od nas ni prav specifično bil izobražen za tako delo, ki ga zdaj delamo, ampak specializanti interne medicine načeloma najbolj znajo. Poleg infektologov pa intenzivistov, samo tega pač, ja, nima naša bolnica tako veliko. Tako da oni načeloma imajo čez najbolj to obravnavo pacientov, jaz pa zraven pomagam pri vsem, kar je potrebno. Pa seveda pač, saj vse

skupaj poteka tudi pod nadzorom specialista interne medicine, tako da imamo zmeraj na voljo nekoga, ko ga lahko vprašamo, tudi pride dostikrat nadzorni zdravnik dol pa gre z nami čez vizito, tako da nismo sami sebi prepuščeni, zmeraj lahko nekoga vprašamo karkoli, so tudi zmeraj na voljo.»

Delo, ki ga sedaj opravlja, bo vplivalo tudi na potek njene specializacije:

»Moja specializacija sicer poteka cela v Ljubljani v Kliničnem centru, traja pet let, zdaj sem v bistvu dobro leto opravila, sicer bom mogla zdaj pač podaljševati zaradi tega, ker sem v Trbovljah, ker se mi delo s covid pacienti ne more šteti nikamor v specializacijo iz radiologije, tako da ves ta čas, ko sem tu, bom mogla potem podaljševati specializacijo.«

Kot radiologinja si želi delati v Sloveniji, saj se ji zdi, da jo tukaj čaka dobra zaposlitev. A primerjava izkušenj iz Slovenije in tujine ji je razkrila, da je v Sloveniji v medicinski stroki še vedno prisotnega veliko seksizma:

»/.../ Nekaj časa sem razmišljala tudi o Nemčiji, ker sem imela že pač ta stik z Nemčijo in z delom zdravnika v Nemčiji s svojimi izmenjavami, kjer sem se tudi kar navdušila nad tem, ampak ne vem, se mi zdi, da zdaj radiolog biti v Sloveniji, se mi zdi v redu, no. Mogoče kakšne druge specializacije, recimo kirurgija, o čemer sem tudi prej razmišljala, so pogoji dela tukaj dosti slabši, kakor bi bili recimo v Nemčiji. Nemški zdravniki sicer ful delajo, ampak imajo zdravstveni sistem bolj poštiman, stvari štimajo, imajo tudi več 'resursov' na voljo, se mi zdi, pa tudi mentaliteta je malo drugačna. Pač ženska v kirurgiji je vseeno pri nas še kar tako malo, veliko seksizma je, no, še kar pri nas.«

Seksizem je prvič občutila prav med študijem medicine:

»Ja, bila sem kar presenečena, no. V bistvu v gimnaziji nisem nekaj zelo imela stika s tem ali pa sploh razmišljala o teh stvareh toliko. Potem na medicini pa, ja, sploh te, kar je kar kliše, ampak drži, te kirurške specializacije, da so tam res veliki egi in posledično tudi veliko konfliktov in sporov in seksizma, to me je kar presenetilo, moram reči. V Nemčiji pa, dobro, nisem tega občutila, saj kot študent na izmenjavi sigurno ne vidiš 'glih' vseh interakcij, ki se dogajajo vsakodnevno na oddelkih, ampak recimo ortopedija,

ker pri nas je, enkrat sem šla prav gledat, to je bilo še sicer na začetku faksa, se pravi osem let nazaj, ampak sem šla za foro gledat, koliko je ortopedij – žensk – v Sloveniji. Sta dve. V celi Sloveniji.«

Izkušnje iz tujine so ji pokazale, da ni povsod tako:

»Ko sem bila pa v Berlinu na izmenjavi, v eni manjši bolnici sicer, ampak na ortopediji, je bila pa predstojnica ženska, potem ostali tim tudi v bistvu skoraj pol-pol po spolih. Pa so zelo v redu funkcionirali skupaj.«

Prihodnosti po pandemiji se veseli, a jo zaradi trenutne politične situacije tudi skrbi:

»Potem strah me je tudi prihodnosti v smislu, kaj se zdaj dogaja v naši državi v zvezi z ukrepi, ki se sprejemajo, in zakoni in politično atmosfero, po drugi strani pa z vsemi temi skeptiki in teoretiki zarot, ki jih je čedalje več. Kako bo to v prihodnosti, do kakih razsežnosti bo šlo, tudi okolje in podnebne spremembe me skrbijo. Hkrati se pa tudi zavedam, da sem vseeno v zelo privilegiranem položaju v primerjavi z veliko ljudmi tukaj, nasploh pa po svetu, tako da vseeno imam veliko stvari, za katere sem lahko hvaležna. Veselim se, da bomo lahko spet potovali in se družili in hodili na koncerte, čeprav je to na tej točki še kar nepredstavljivo.«

Anamarija, 22 let,

gibalno ovirana oseba

Anamarija se vidi kot:

»/.../ dobrosrčno dekle. Zelo odprta za vse, s svojo boleznijo se nisem nikoli zapirala sama vase. Zmerom sem povedala tako, kot je pač bilo, ker pač nič nimam za skrivati, vsaj jaz sem tega mnenja. Se mi zdi, da več kot poveš, več drugim narediš dobrega.«

Svojo izobraževalno pot opiše takole:

»/.../ po izobrazbi sem trenutno še naravovarstveni tehnik, hodila sem v osnovno šolo tukaj v Novem mestu in v osmem razredu sem zbolela za multiplo sklerozo. In takrat so mi zdravniki rekli, da farmacija, želela sem se ukvarjati s kemijo, ni prava odločitev. In sem si potlej pač izbrala naravo, vpisala sem naravovarstvo. Srednjo šolo sem čisto lepo naredila, sicer en del še v bolnici na žalost. Potlej sem pa šla na univerzo v Ljubljani, vpisala živilsko tehnologijo,

na Biotehniški fakulteti. Tja sem prišla, ker so pač te omejitve zaradi moje bolezni manjše. Takrat je bilo sicer tako, da je bila kar težka šola, ni mi šlo, ker nisem prišla z gimnazije, nisem imela v bistvu nobenega zaledja. In mi je šlo kar slabo, in sem to potem opustila. No, zdaj sem pa v Novem mestu vpisala okoljevarstvo, višjo šolo. In zdaj v bistvu sem delala redno, nisem imela nobenih težav, šlo mi je kar dobro, tudi do zdaj sem naredila čisto vse izpite, ta zadnji izpit sem imela junija, in zdaj sem v fazi pisanja diplomske naloge.»

Poleg staršev ima še enega deset let starejšega brata. Starša sta bila nekaj čez dvajset, ko sta ga dobila. Oba delata na Slovenskih železnica, živijo v Novem mestu. Obe njeni babici sta umrli v preteklem letu. O bratu pravi, da imata tesne odnose, čeprav že živi na svojem. Zaradi multiple skleroze ima status gibalno ovirane osebe. Po nekaterih podatkih je multipla skleroza najpogostejši vzrok gibalne oviranosti med mladimi:

»Ja, tako je bilo. Jaz sem zbolela novembra, ko sem bila stara trinajst let. Sem dobila to parezo, da sem imela te težave, ko sem imela mrtvo polovico obraza. Potem so rekli, da je to lahko prehodno obdobje, ker sem bila v času pubertete. Takrat se telo najbolj spreminja in niso vedeli in so rekli, ne bomo sklepali prehitro in bomo rekli, da je bilo to, da se je to zgodilo samo kot prehodno obdobje. To se tudi dogaja in potem je bilo okej in sem bistvu šla na rehabilitacijo v Sočo, kjer sem bila nekaj časa. V glavnem, potlej sem pa marca dobivala vsak mesec neke mravljinice v nogi ali pa v roki, zmerom je bil nek problem. Potem sem jaz vedno znova prihajala nazaj. In po enem tretjem napadu so pa rekli, okej, to je multipla skleroza. To ne more biti nič drugega, tu si pa imela zdaj že toliko zagonov, da zdaj ni več dvoma.»

Na ovire, ki so nastale zaradi bolezni, gleda z optimizmom in z vedrino:

»Jaz v bistvu nisem bila za nič prikrajšana. Tako da nikoli ne bi rekla, jaz pa tega ne morem, ker imam to bolezen, nikoli ni bilo tega. Edino fajn pri tej bolezni je bilo, da je, kadarkoli si rabil karkoli v šoli zrihtati pa tako, si dobil opravičilo. Ampak glede na to – tudi športni dnevi, ki sem jih imela opravičljive, jaz sem hodila na njih. Na vse, kar sem imela opravičljivo, sem hodila, razen te dodatne pomoči, recimo za matematiko mi je profesorica zelo pomagala. Jaz se takrat doma sploh nisem rabila učiti, jaz sem vse v šoli naredila. V bistvu sploh nič truda nisem dala v šolo.»

V bolnišnici je zaradi zdravljenja in rehabilitacij preživela veliko časa. Deloma je njeno šolanje potekalo na daljavo, s sodelovanjem bolnišnice in šole:

»Prvo leto sem dobivala vsak mesec infuzije. Takrat so bili to imunoglobulini, ki so bili sicer dosti neefektivni, jaz sem morala enkrat na mesec hoditi gor. Potem mi je v enem tednu tisto [zdravilo] steklo in sem šla domov. V tem tednu sem potem dobivala vse in so mi pošiljali od doma, iz šole profesorice, sošolci, sošolke slike, skenirali so strani, vse so naredili in potem sem v bolnici prepisovala ali pa, če kaj nisem vedela, so tudi učitelji na oddelku, načeloma sem tudi pisala eno kontrolno.«

Na zavodu za rehabilitacijo Soča v Ljubljani pa je imela pravi urnik, ki je poleg fizioterapevta, logopedinje itd. vključeval tudi pouk. In pri tem je lahko pisala test za šolo v Novem mestu. Usode vrstnikov, ki jih je srečala v bolnici ali v Soči, je niso pustile hladne:

»V bistvu po eni strani kar žalostno. Veliko otrok ni moglo priti do učilnice ali pa so bili sami brez staršev. Zelo malo otrok je bilo takih, kot sem bila jaz, da si se z njimi dejansko igral, učil ali pogovarjal ali bil odprt za to. Tako da, takrat sem sicer spoznala dve, sicer imam še zdaj stike z njima.«

»Na Soči vidiš pa tudi vseh primerov. Komurkoli rečem: 'Samo ne v Sočo,' ker tam pa vidiš, pa si lahko srečen, da si tak, kot si.«

Najbrž je to zavedanje krivo, da sebe ne dojema kot nekoga, ki ima hude težave z zdravjem:

»V bistvu ja, da z mano ni nič narobe. Ne vem, nekako so mi starši to zmerom vbijali v glavo. Ti si zdrava, s tabo ni nič narobe in potlej, ko začneš tako razmišljati, v bistvu sam sebe opazuješ, sam sebe gledaš, da veš, kaj delaš, kako je, kdaj ti paše, kdaj ti ne paše.«

Multipla skleroza je avtoimuna bolezen, ki pozna obdobja konstantnega počutja in nenadne zagone, v katerih se stanje posameznika lahko zelo poslabša. Vendar Anamarija meni, da jo to zavedanje mogoče obvaruje pred drugimi zdravstvenimi težavami:

»Ne vem, so obdobja, kjer se mi zdi, da to bolj malo vpliva, so obdobja, ko ne čutim čisto nič, ker nimam niti nobenih bolečin niti nič. Tudi nisem nikoli bila tista, ki bi bila prehlajena ali pa bi imela kakšne angine ali pa pljučnice, ne. Tu se moram pohvaliti, da odkar sem bolna za to boleznijo, nisem nikoli zbolela za kakšno angino ali pa pljučnico.«

Pri svoji prehrani nima kakšnih posebnih režimov, skuša se držati nekatereh osnovnih načel zdrave prehrane. Kot mnogi mladi pa je v tem smislu tudi poskusila z vegetarijanstvom:

»Bila sem vegetarijanka, bila sem vegetarijanka eno leto, sem pa potem pogruntala, da moje telo pač rabi beljakovine in pač, zakaj bi se odrekala temu?«

Ob študiju opravlja tudi študentsko delo, kjer je potnica za trgovine pri proizvajalcu pijač. Seveda ne dela vsak dan v tednu:

»Jaz imam eno aplikacijo, kjer imam notri napisano 'routing', pač plan: v ponedeljek imaš ti dve trgovini, v sredo imaš te tri trgovine, v petek imaš pa spet ti dve. In potem greš v trgovino, nafilaš police, potlej to poslikaš. In greš naprej, v drugo trgovino.«

Glede na to, da se bliža konec študija, niha med nadaljevanjem in zaposlitvijo. Nadaljevanje je možno le v Velenju, kar jo odbija, in upa, da bo možno tudi v Novem mestu. Sicer malo ve o tem, kakšne so potrebe po njenem zaposlitvenem profilu. Njen fant je sicer že zaposlen, a kot gradbeni tehnik. Glede na svoje zdravstveno stanje mora delati skrajšani delovni čas, od 4 do 6 ur, ker polnega ne zmore. Za osebe s takšnimi težavami delodajalci dobijo subvencijo. Vendar ne pozna skoraj nobenega, ki ima multiplo sklerozo:

»Mi smo najmanjši strošek za firmo.«

Trenutno biva pri starših, nekaj časa, pred korono, sta živela pri fantu. Želi si, da bi imela svoje stanovanje, da bi bila stran od glavne ceste, da ne bi poslušala vsako jutro prometa. Za svoje potrebe trenutno ne potrebuje hiše. Včasih je menila, da na svoje rodno mesto ni navezana, a ko je živela pri fantu v drugem mestu, ji to ni bilo več vseeno. V zvezi z informacijsko-komunikacijsko tehnologijo pravi, da dostopa:

■ *»Samo prek telefona. Ja, jaz sploh ne hodim na računalnik.«*

Pravi, da sicer ni veliko na internetu, v zadnjem času sta bila izziva spletna banka in nabava hrane. Pri tem je pomagala tudi staršem:

■ *»Na samem internetu nisem veliko, samo zdaj, ko sem morala gruntati, kako bom banko vzpostavila prek neta, pa ko sva bila v karanteni, kako bova dobila futer. [...] To, pa morala sem še starše prilagoditi na delo na daljavo, mislim delo na daljavo: karkoli si hotel naročiti, karkoli si hotel kupiti, si na daljavo.«*

Prijateljice igrajo v njenem življenju pomembno vlogo:

■ *»Dve sta še iz osnovne šole, pa ena je sošolka, iz višje. Še zmeraj se dobivamo vse. Nismo nikoli, ne vem, imele kakršnihkoli preprek, da bi končale prijateljstvo zato [ker bi imele fanta]. Nekaj cajta je bilo to bolj v ospredju, ampak zdaj ni več. Ja, jaz osebno nisem taka oseba, da bi postavila kolegico na stran zaradi fanta. Ker pač, vsak mora imeti svojo družbo. In tudi one niso take, da bi kar izolirale se zaradi fanta, pač da ima vsaka svojo, da ima vsak svojo družbo. Ker moramo imeti pravico vsak do svoje družbe.«*

Pri nakupovanju meni, da je zmerna. Pri tem igra pomembno vlogo cena. Njeni starši imajo vrt in nekaj hrane pridelajo doma:

■ *»Trenutno kupujem samo tiste najnujnejše reči, ki sem jih rabila. Pa škornje za zimski čas. [...] Tu doma pri nas, ja, medtem ko pa pri M., pri mojem fantu, pa vse kupujejo v trgovinah ... Vse, tudi zelenjavo. Nimajo vrta.«*

O okoljski ozaveščenosti se uči preko študija. Meni, da veliko ljudi o tem govori, vendar pogosto le v povezavi z vremenom:

■ *»Okoljsko? Pa se mi zdi, da ko pride v ospredje, recimo te vremenske razmere trenutno, se potlej itak vsi o tem pogovarjajo. [...] Ja, samo jaz ne dajem toliko poudarka na to. Pač jaz poznam, vem, kako to gre, samo pač ne pogovarjam se veliko o tem, ker vem, da drugih to pač ne zanima.«*

Glede svoje prihodnosti je zelo konkretna – povezana je z družino in z zaposlitvijo:

»Ja, en šiht, ki bo meni pasal, glede na moje sposobnosti, naj bi pač pasal, se nočem zmišljevati, toliko da bom jaz sposobna delati. Da se ne bom počutila utrujene, da se ne bom počutila grozno, da se bom počutila v redu. Biti v krogu dobrega kolektiva, tako bom rekla. Pa, upam, da otrok, kmalu, upam.«

Maida, 16 let,

srednješolka, v Sloveniji prebiva od leta 2019

Maida se je rodila v Tuzli, kjer je tudi zaključila osnovno šolo. Pred dobrim letom dni se je z mamo in s starejšim bratom preselila k očetu, ki že 13 let živi in dela v Sloveniji. Tukaj je začela obiskovati gimnazijo. Rada ima jezike, branje in potovanja. Bere predvsem v bosanščini in slovenščini, poleg tega pa se uči še nemško, angleško in turško. Želi si študirati nemščino in opravljati poklic, povezan s potovanji.

Eden izmed ključnih dogodkov v njenem življenju je bila selitev v Slovenijo, kamor se je preselila skupaj z mamo in z bratom:

»Imam enega brata, ki je z nami živel do prejšnjega leta, potem se je odselil v Nemčijo. Zdaj tam živi in dela. Ata pa ni živel z nami, on je bil v Sloveniji, delal je tukaj, 13 let je tukaj. In zdaj živimo skupaj vsi, jaz, mama in ati, brat pa je v Nemčiji.«

Njene najožje prijateljice prebivajo v treh različnih državah:

»Imela sem iste prijatelje od prvega razreda osnovne šole do devetega. Potem sem se preselila sem, tu sem spoznala eno prijateljico, ki je tudi iz Tuzle. /.../ [Zdaj imam] tri prijateljice tam [v Tuzli], eno tukaj in eno v Nemčiji.«

Rada potuje, kar si želi početi tudi v prihodnosti. Poleg tega, da bi rada obiskala brata v Nemčiji, jo zanimajo tudi drugi kraji:

»V Avstrijo bi želela in v Istanbul v Turčijo. /.../ Bospor je v Istanbulu, zelo lepo je, morje. In ker veliko gledam serije, turške, pa jezik mi je všeč. Imam eno aplikacijo in se učim turščine v prostem času.«

Trenutno živi v Hajdini pri Ptuj, kjer ji je všeč:

»Všeč mi je tukaj, ker je na lepem območju, ni veliko avtomobilov.«

Kljub temu pa pogreša nekatere ljudi in stvari iz Tuzle:

»Tukaj je lepo, ampak mislim, da mi je tam ..., ker sem tam bila veliko več časa. Tu sem zdaj že eno leto pa pač navadila sem se, samo potrebno je še časa, da mi bo tukaj tako kot v Bosni. Pa pogrešam prijatelje, ker večina je tam. Pa družino.«

Maido je kot srednješolko v preteklem letu zelo zaznamoval pojav bolezni covid-19:

»Skoraj vsako uro imamo prek MS Teamsa. Več kot 10 ur sigurno [preživim na internetu]. Zaradi pouka, po tem pa pogledam še kako serijo ali film. /.../ Preko Messengerja se dobim s prijatelji po pouku, ko imamo naloge, da skupaj delamo. /.../ Pa v prostem času berem knjige. Nekateri, ki jih nimam doma, jih poiščem na spletu, v pdf. /.../ [Pred korono sem na internetu porabila] mogoče 4 ure, ne več.«

Opaža, da sprememba v času, ki ga dnevno preživi na računalniku, vpliva tudi na njeno počutje:

»Ja, glava boli po šoli. /.../ Počutim se sicer dobro, samo tako, kot je zdaj, več obveznosti pa to ... Sem utrujena psihično.«

Poleg tega pogreša nekatere oblike pouka od prej:

»Mislim, da je srednja šola super pa sošolci so zelo v redu. /.../ Pogrešam stike s prijatelji, pa ko profesor razlaga, bi mogoče malo več vprašala, če smo v šoli, online pa mi ni všeč, da vprašam.«

Spremenile so se tudi njene prostočasne aktivnosti:

»Zelo rada imam šah. /.../ Prej sem z bratom igrala. /.../ Zdaj pa online. Igram odbojko včasih s prijatelji, ampak to zdaj ne morem. [Zdaj se] spreham vsak dan.«

V osnovni šoli je rada obiskovala šahovski krožek, tudi tukaj bi se rada pridružila nekaterim obšolskim dejavnostim:

»Mogoče kak šport v šoli, imamo veliko krožkov. Na primer risanje. Na šoli imamo en krožek, debate se vodijo pa to, to me zanima, ampak zaradi jezika nisem šla, še vedno, ampak bi želela iti.«

Njena najljubša predmeta v šoli sta nemščina in geografija, zato ne prese-
nečajo njene želje, povezane z delom in s kariero:

»Zanima me veliko stvari, rada sodelujem v projektih in podobno. /.../ Mogoče bi bila prevajalka ali nekaj, kar je povezano s potovanji.«

Alex, 25 let,

pripadnik italijanske manjšine

»Ime mi je Alex ... zdaj imam 25 let, rodil sem se v Kopru, zdaj živim v Portorožu, moja mama in njena družina je slovenska družina, tudi tam je malček italijanske krvi vsake toliko, pa na strani mojega očeta, oni so prav vsi italijanska manjšina, Istrijani, zato ... oni so ta moj italijanski del. In že od malega sem hodil vedno v italijanske vrtce, šole, osnovne šole, italijanska gimnazija in zdaj tudi končujem faks v Trstu, v Italiji.«

Alex je kot velika večina pripadnikov italijanske manjšine dvojezičen, pa tudi njegova družina je dvojezična. Kot je povedal, je odločitev za šolo pogosto povezana s tem, kako se ljudje na obali opredeljujejo. Sam na to gleda izrazito pozitivno:

»Ne vem, je lepo pripadati, je lepo imeti eno kulturo več, poznati en jezik več.«

»Ne pripadam samo enemu svetu, ampak pripadam še enemu svetu, po mojem je nekaj lepega, pripadati več takim svetom, imeti drugi ... razgled na vse. Po moje je to vse zelo lepo, pa pomembno.«

Njegova komunikacija prav tako poteka v obeh jezikih, zaradi bližnje Italije je lahko v vsakodnevnem stiku z italijanščino tudi med študijem:

»Zdaj odvisno, če sem doma, tukaj v Sloveniji, po navadi verjetno pol-pol, bi rekel, ker doma govorim z mamo slovensko in z očetom italijansko, potem imam prijatelje iz italijanske šole ali pa prijatelje iz okolice, z njimi po navadi govorim slovensko. Potem, če sem v Italiji, tam študiram, je večina samo italijansko. Potem čujem mamo, kakšnega prijatelja ali družino na njeni strani ..., večina tam pa je italijansko, zato je to odvisno od okolja.«

Kot pripadnik mlajše generacije ne čuti nekega resentimenta glede svoje italijanske pripadnosti. Pozna veliko primerov družin, ki so bile v preteklosti italijanske, danes pa so slovenske:

»Tukaj sem srečal oziroma tukaj na obali, če pomisliš, skoraj vsi imajo koga v družini, ki je bil iz italijanske manjšine. Oni so nehali, ko so šli na slovenske šole, starši so jih dali v slovenske šole, potem pa so nehali govoriti italijansko. Ne vem, po navadi tukaj na obali se, ni neke težave, vsi oni me sprejemajo kot Alexa, ne, so razumljivi.«

»Imam prijatelje, ki imajo kakšnega starša Ištrijana, tako da z njim govori po italijansko, samo so jih dali na slovenske šole. Sami so mi rekli, da program je, ni dober, da oni so se naučili italijanščino doma, pa ker so gledali kot majhni Italia Uno, italijanski kanal, po risankah in tako so se naučili italijansko, ne. Jaz poznam dosti ljudi, ki imajo od osnovne šole pa do konca gimnazije italijanščino na slovenski šoli, samo, resno, ne znajo govoriti. Mogoče razumejo, samo govoriti, ne ... zelo, zelo slabo. To je iskreno meni malo žal, ker za nekoga je jezik več lepa stvar, je pomembno po moje. Je tako znanje, ki ga je dobro imeti.«

Poleg šole je tudi družabno življenje dostikrat italijansko obarvano. Zanj je pomembno spoznanje, da mladi in stari pogosto ne gredo skupaj, a vendar najdejo tudi priložnost za medgeneracijsko sodelovanje:

»Imamo, ja, neke po navadi kakšne žurke, ali čage, ki jih organizira italijanska manjšina, to. Samo kot prostor ne, zdaj na primer, jaz pa par prijateljev smo skupaj ustanovili kot skupino, ni politična skupina, ni prav tako, ampak kot neka skupina, s katero hočemo ... Mi smo skupina mladih, mladi Ištrijani, in hočemo 'glih' to narediti, kar po navadi ti starejši, starejši gosposdi in gospe iz italijanske manjšine ... Oni imajo in organizirajo stvari, vendar če pomisliš, mlajši 'glih' nimamo iste okuse kot oni, pa ni, da nas privlačuje to. Tako da, zdaj smo se že par let začeli boriti pa to, ker hočemo tudi mi organizirati naše žurke, evente, bi tudi mi želeli narediti naše prostore, kjer, v katerih mi mlajši se lahko srečamo. Tako da zdaj nekako smo začeli biti bolj aktivni, ker hočemo nekaj narediti za nas.«

Pojem domovine se mu zdi povezan z ljudmi, s katerimi živi. Ker razmišlja o selitvi v tujino, v nemško govoreče dežele, meni, da danes lahko stike ohranjaš veliko lažje kot nekoč:

»Ma, ne vem, moja domovina so ljudje, potem danes, ko imamo vse te povezave in to, če si kje, se lahko čujemo. Tako da, to je meni že dosti. Po eni strani bi raje ostal tukaj, samo, žal, če si hočem neko lepo prihodnost narediti, ni tako lahko tukaj, ne. Lažje je zunaj.«

»Ja, ker tudi ta moj poklic je tam tudi zelo priznan, pa vem, da bom dobil službo.«

Izobraževanje v šolskem sistemu, namenjenem italijanski manjšini, se mu zdi super. Čeprav je bilo malo učencev, se je to pokazalo kot prednost:

»Po moje ja, to je tudi kar ena negativna stvar, italijanske šole, nas ni dosti. Po navadi mi smo imeli samo en razred, mi nismo imeli 5. A, B, C, kaj takega. Smo imeli samo 5. razred, ker nas je bilo po navadi, mislim, največ nas je bilo trinajst, trinajst v razredu, ne. Pa s tem, da je manj učencev, po moje učitelji so bolj umirjeni, lažje razlagajo, lahko ponovijo nekaj, tako da, po moje ja. Jaz sem bil vedno priden študent, tako da nisem imel težav. Vem pa, da tisti, ki so imeli težave, so lahko slišali po večkrat, profesorji so jim dosti več pomagali, po mojem je en velik plus vse to. Plus, ker nas je bilo malo, po navadi šola je lahko organizirala teh šol v naravi, vsako leto smo potovali, izlete, tako da imam tudi zelo lepe spomine, sem potoval ogromno, ne.«

Ker mu šola ni vzela preveč časa, se je tudi športno udeleževal:

»Jaz sem bil, deset let sem bil plavalec, potem tudi nekaj časa, ko sem imel neko poškodbo na nogi, potem sem nehal, potem sem začel igrati malček tenis, tenis, rekreativno. In potem kasneje sem spet začel malček plavati, samo je bilo kar preostro, sem imel vmes pavzo štiri leta, pa ... taki športi, če imaš preveč dolgo pavzo, ampak tam sem užival, plavanje pa to. Sem bil vedno športno aktiven.«

Za študij materialnega inženirstva se je odločil zaradi svoje ljubezni do kemije:

»Jaz sem pristal tukaj na materialnem inženirstvu malček po ..., ni bilo planirano, dajmo reči. Jaz, na gimnaziji sem bil zelo dober, pa mi je bila zelo všeč kemija. Pa sem mislil iti študirat kemijo, samo mi je potem profesorica rekla, da če študiraš in končaš kemijo, ni 'glih' enostavno dobiti službe. Ali si raziskovalec naprej ali si profesor ali pa mogoče delaš za to, kakšno kemijsko kompanijo. Je rekla, pojdi kot kemi inženir, pa imaš dosti več službenih priložnosti. Pa v Trstu 'glih' takrat, eni dve leti prej, ta kemijski inženir se je zlomil na dve poti, eni je materialni inženir, drugi je procesni inženir. Jaz sem se odločil za materiale. Pa ni bilo 'glih' enostavno, na začetku. Ker nisem bil nikoli jaz navajen se učiti, ne. Tukaj pa, v Trstu, to mi ni bilo tako všeč, samo sem se, se moraš naučiti to. Je, da tam so imeli ogromno teorije, praktični del nisem nikoli videl, prva tri leta. Jaz sem se sam učil za knjigami; teorije, demonstracije – je bilo resno težko. Samo hvala temu sem se resno naučil, se učiti, sedeti tam in se samo učiti. Pa – dajmo reči – me je naredilo bolj vztrajnega. Nisem pričakoval, da se lahko toliko porinem v to, da lahko toliko vztrajam v tako težko stvar, pa da lahko jo končam. Zdaj jaz končujem magistrsko nalogo, pa bom končal magisterij, drugo leto.«

Študij je izkoristil tudi za to, da se je razgledal po tujini, kar mu danes predstavlja tudi poklicno vizijo:

»Jaz sem bil zdaj, avgusta sem se vrnil, jaz sem bil eno leto v Avstriji, v Gradcu, sem šel na Erasmus izmenjavo. Pa sem se tam imel tudi zelo, zelo fajn. Tudi tam imajo drugačen način študija in to. Mi je žal, mi je žal, da se nisem vpisal cel, cel magisterij tam. Da bi bil jaz bolj miren, bi mi šlo boljše in vse.«

Študij mu vzame veliko časa, zato študentskega dela ni opravljal. Poleg tega ima štipendijo:

»Malček ali pa celo malo bolj mi pomagajo starši, pa imam še štipendijo. Ker mi iz italijanske manjšine lahko vprašamo [za] štipendijo, pa jo imamo za vsa tri leta plus magisterij, tako da imamo štipendijo vseh pet let. Kar je zelo, zelo komot.«

Informacijsko-komunikacijska tehnologija je postala nekaj povsem običajnega, sploh zaradi korone. Pot do tja je šla večji del preko vrstnikov in domačega računalnika:

»Ja, to je sigurno, po moje; žal po moje te naše nove generacije smo in tudi moramo, ker vse gre bolj proti tehnologiji. Tudi zdaj, kot smo videli v tem času korone, vsi imamo te videoklice in vse to. Tako da bo vedno bolj pomembno zame, tako da tudi jaz zdaj, ko imam več časa, sem razmišljal, da bi naredil, da bi se malo več naučil programiranja in to, ker tudi jaz kot inženir, bo to vedno prišlo komot. Tehnologija je med nami, bo ostala med nami, nas bo vedno več povezala in tudi je bo vedno več med nami. Kar je pozitivna stvar in tudi negativna.«

Alexova socialna mreža je polna ljudi, ki jih pozna že od malega:

»Večina teh, ki smo v tem društvu, se poznamo od vrtca, ne. In ker nas je malo, in to, kot sem prej rekel – jaz imam dosti prijateljev, ki jih poznam od vrtca pa do konca gimnazije, smo skupaj več kot petnajst let, ja, več kot trinajst let. Nekateri so meni skoraj kot brati ali pa sestre, ker jih poznam toliko in toliko let. Pa v tem društvu smo vsi zelo pozitivni, delovni, pa spodbujamo drug drugega, da naredimo kaj boljšega, da se izboljšamo.«

Alex ima punco iz Italije, s katero je že dve leti in pol. Pravi, da ni načrtno iskal Italijanke, da se je pač zgodilo. Skupne prihodnosti v Italiji zaenkrat ne načrtujeta, saj Alex namerava v tujino:

»Ja, mi, že dve leti in pol sva na razdalji, ker ona živi v Veroni, pa jaz tukaj, tako da se vidiva enkrat na dva, tri tedne. Ni 'glih' enostavno to, nisva ... potem poleti ali pa za počitnice se vidiva več, več časa sva skupaj. Samo tudi ona ve, da na primer v Italiji, če začneš, niso 'glih' lepe plače, ni enostavno.

Tako da ji je žal, ampak tudi ona me spodbuja, da grem ven, da tako si vsaj jaz lahko naredim kariero, za družino, na začetku.»

V društvu se povezujejo tudi z najstarejšo generacijo preko – briškole:

»En primer, ki ni samo za mlade, kjer imamo povezavo s starejšimi: jaz pa par prijateljev iz tega društva, ki se srečamo vsake toliko pa igramo – ne vem, če veš, kaj je briškola. Igra s kartami? – Ja, naša tipična igra s kartami se kliče briškola, pa vsake toliko te manjšine po vsej Istri organizirajo te turneje. Ali pa mi tukaj organiziramo turnir. Pa zmagovalec dobi po navadi pršut ali kaj takega. Pa tudi mi mladi zelo, zelo uživamo v kartanju, pa gremo in tekmujeemo z veseljem. Tako da tu, na ta del se dosti povežemo s starejšimi. Tako da nas potem oni hvalijo: 'Okej, lepo videti mlade,' večina so malo starejši, tako da je lepo videti, da je še kakšen mladi iz italijanske manjšine, ki igra karte, je to tradicionalno in majhen del naše velike kulture.«

Alex politike v glavnem ne spremlja, mogoče malo svetovno, italijanske in slovenske nacionalne pa v glavnem ne. Drugače je na lokalnem nivoju – volitev italijanskih predstavnikov se udeležuje:

»Veliki ignorant, to moram priznati subito. Priznam takoj.«

»Ne vem, nisem siguren, mogoče ker dobimo opomin s slovenske strani in z italijanske strani dobimo dvakrat več teh opominov, pa smo zato mogoče bolj resni [smeh]. Ne, ne, po mojem smo tam tam.«

Ukvarjanje s športom je za Alexa vir dobrega počutja, poleg tega pa potovanja, prijatelji, dekle, družina ...:

»Kakšen dan sem bil zjutraj fraj, zato sem si rekel – fitnes, ker je najlažje, lahko delam, kadar hočem, ni nekih omejitev.«

»Vsake toliko iti na kakšen dopust, na kakšen izlet s prijatelji, z njimi nekaj spiti ali se videti s prijatelji, igrati kakšno briškolo, videti punco, biti z družino, malček vsega, uživati.«

Šolski izleti in šola v naravi so mu ostali v trajnem spominu. To se mu zdi sedaj manj dostopno:

»Ja, seveda. Takrat je bilo lepo, ko smo vsako leto šli v šolo v naravo, malo po Sloveniji. Imam zelo lepe spomine. Štiri, pet dni v naravi, smo hodili ali pa kot italijanska manjšina smo šli na kakšne večje izlete v Italijo, pa smo bili par dni v Rimu ali pa v Firencah. Tudi tam so bili v bistvu lepi spomini. Ja, je bilo lepo. Zdaj, žal samo bolj ta odrasli svet, ni tako enostavno. Se moraš potruditi, da si zaslužiš vse to.«

Ker je bil v letu 2020 v Avstriji, sicer pa že pet let študira v Trstu, se je življenja s starši pod isto streho odvadil, sedaj, v času korone, pa je to zopet postalo realnost:

»Veš tudi ti, da ni najbolj enostavno. Tudi jaz sem se navadil zadnja leta, sem bil v Trstu. Okej, sem prišel vsak vikend, vsak drugi vikend domov, sem jih vseeno videl dva, štiri dni, ne, dva, tri dni maksimalno, potem sem imel mir. Ali pa zdaj, ko sem bil devet mescev v Avstriji, tam sem imel mir, zdaj pa ni 'glih' enostavno. [...] Po moje so zdaj vsi, je večina Slovencev v isti situaciji kot jaz. Tako da – moje sožalje. [smeh]«

Njegovi odločitvi za odhod v tujino botrujejo tudi visoke cene nepremičnin na obali:

»Ampak ni si tako enostavno narediti prihodnosti, če hočeš imeti družino in to. Hočem reči – če družina nima kakšne stare hiše, apartmaja, ki ga lahko dá, potem tisti, ki imajo to priložnost, so veseli, da lahko ostanejo tukaj. Tisti, ki nimajo, tudi oni vem, da gledajo druge države, kjer lahko prišparaš več, da potem se lahko vrneš tukaj. Dosti jih hoče tako narediti, delati odzunanaj, čez toliko in toliko let mogoče priti nazaj domov.«

»Tukaj gremo reč, navadno stanovanje v bloku, mislim, da je 90 ali 70 kvadratnih metrov, je vsaj 200.000 evrov, tako. In to bi moral šparati dvajset, petindvajset let skupaj za stanovanje. In se mi zdi res neumno.«

»Mogoče če pomislimo, da, vsaj meni se zdi, če pomislim, da moji 'nonoti' ali starši, ki se niso učili, ne rečem, da niso delali, so delali, ampak so rabili dosti, dosti manj let, da so si kupili stanovanje in to. Pa potem tudi samo mož je delal, pa žena je lahko bila doma z otroki, pa so lepo živeli. Jim ni manjkalo skoraj nič. Tudi to me malček pretrese in si rečem, ni prav.«

Pri prehrani je pazljiv zaradi športa. V družini jedo »domače« ribe. Večina zelenjave pride z domačega vrta:

»Niti ne, ker jaz sem kot mentaliteta pa še kar velik minimalist. Ker ko treniram fitnes, pa po navadi, že leta nazaj, ko sem začel, sem se pozanimal za diete in to, tako da imam že plan, kako in kaj bi moral jesti. Tako da ko grem v trgovino, točno vem, kaj kupiti.«

»Pa mi po navadi doma, že od malega vem, tudi kot družina lovimo ribe. Tako da – ne vem, če je 'glih' to eko. Lovimo naše ribe tukaj v morju, pa potem jemo.«

»Po navadi tudi vsi ti iz italijanske manjšine, vem, da imajo navado, da imamo družine naše oljke, naš vrt in to, tako da po navadi imamo doma vrt, tako da večina zelenjave dajemo iz našega vrta. Kupujemo bolj malo.«

V zvezi s poklicno prihodnostjo razmišlja tudi podjetniško, a ne še takoj. Največ je tega videl v Avstriji, razmere v Italiji se mu zdijo v tem smislu podobne kot v Sloveniji:

»Dobro, plus to, malo razmišljam tudi za prihodnost, bi si hotel odpreti kakšno svoje podjetje pa to. Samo mi malo manjka izkušenj v delu, ta delovni svet. Do zdaj sem videl samo par svetov pa ... Že razmišljam o temu, samo mi manjka še izkušenj. Nimam dovolj znanja o svetu ali pa tehnologiji, da si nekaj lastnega ustvarim.«

Nika, 27 let,

doktorska študentka, trenutno živeča v Londonu

Nika je odraščala v Kopru, kjer je končala gimnazijo. Do takrat je večino časa plesala, nastopala in tekmovala na plesnih tekmovanjih. Študij kulturelogije je v njej vzbudil željo po kritičnem razmišljanju in raziskovanju. V času študija je živela in se šolala v Ljubljani, Nemčiji, Amsterdamu in Londonu, kjer je trenutno doktorska študentka politične teorije.

Selitev v Ljubljano in začetek študija sta v njej prvič vzbudila željo po raziskovanju:

»Ko sem se preselila v Ljubljano, sem se začela ukvarjati s stvarmi, s katerimi sem mislila, da se nikoli ne bom, začela sem pisati in raziskovati, kar je stvar, ki mi prej niti ni padla na pamet. Verjetno je to zato, ker sem spoznala ljudi, ki so mi dali nek 'push', da to lahko tudi jaz, ker to ni bilo nekaj, kar bi moji družini bilo razumljeno kot opcija oziroma nikoli ni bilo to v moji glavi sploh. In zdaj delam doktorat, kar, če bi me vprašali pred 10 leti, ali ga bom, definitivno bi rekla, da ni šans. /.../«

Toda začetek študijske poti ni bil tak, kot ga je pričakovala in načrtovala. Sprva se je vpisala na študij mednarodnih odnosov, kjer pa je pogrešala kritično miselnost:

»Najprej sem šla [študirat] mednarodne odnose, ampak sem bila tako tri mesece. In takrat, ko sem to študirala, mi je bila antropologija edini zanimiv predmet, ker mi je v bistvu pokazala, da lahko tudi drugače razmišljam, in se prvič v življenju nisem počutila neumne. Pri mednarodnih odnosih me je motilo to, da so nas učili neke doktrine in je bilo tako v bistvu, kot da bi bilo pravo. /.../ Da me učijo, to je tako, in tako more biti. Zanimivo mi je bilo, s čim smo se ukvarjali, se mi je pa zdelo, da jaz bi si želela od študija, da me pripravi do tega, da jaz razmišljam drugače. In potem /.../ kulturologija se mi je zdela bolj ... bližje temu, kar bi mi lahko dalo nek bolj kritičen pogled na stvari. Ker sem ugotovila, da se jaz lahko faktov naučim tudi drugje, pač ni vprašanje učenja faktov, ampak kako ti pristopiš. Pri mednarodnih odnosih je šele v četrtem letniku bil predmet Teorije mednarodnih odnosov, kar se je meni zdelo absurdno, da ti v bistvu narediš tri leta faksa in v četrtem letniku ti rečejo, lej, to so pa teorije, na katere lahko gledaš na to. To je bilo meni čisto nelogično in potem sem v bistvu bila na kulturologiji, ki je bila študijska smer z največ izbirnimi predmeti, /.../ imela sem s ful različnih oddelkov, s politologije, s komunikologije, z novinarstva, v tujini tudi z interdisciplinarnih študijev. Tako da, kulturologija je zame pomenila v bistvu liberalne študije oziroma kritično teorijo.«

Glede na študijske izkušnje v različnih evropskih mestih prepozna pozitivne in negativne plati študija v Sloveniji:

»/.../ Moja izkušnja v Sloveniji je bila taka, da je dosti bilo lažje, več časa sem imela, ker nisem rabila delati ob faksu, ker sem imela Zoisovo in preživnino,

sem lahko v bistvu čas preživela ob tem, da sem delala neke 'random' projekte, ker mi pač študij kot tak ni preveč zajedal časa. Dosti lažje je v Sloveniji, če si mogoče ob pravem času na pravem mestu in če si pogumen in če si malo iznajdljiv, je dosti lažje priti do ljudi, ki delajo stvari, ki tebe zanimajo. V tujini je pa to dosti težje in je ful več ljudi in tudi struktura študija ti ne omogoča tega, da se ti lahko v svojem prostem času s ful drugimi stvarmi ukvarjaš. /.../ V Sloveniji se mi pa zdi, da vseeno je ta nek manevrski prostor, ki ga lahko v bistvu izkoristiš za razvijanje nekih spretnosti ali pa pač pridobivanje delovnih izkušenj zastonj, če imaš neko štipendijo in če imaš nek prihodek.»

Tudi v Sloveniji je opažala razlike med pogoji za razvoj skozi študij:

»To se mi zdi, da je neka največja razlika v Sloveniji, da tisti, ki so rabili delati osem ur na dan prek študenta med svojim študijem, niso mogli imeti takega CV-ja kot jaz. Pač nikoli ni bilo vprašanje, da bi bila jaz bolj talentirana od kogarkoli drugega ali pa bolj pametna, to mislim, da nima nikakršne veze, je šlo samo za to, da sem imela čas za neke druge stvari.»

Univerze v Sloveniji prepoznava kot manj odvisne od industrije kot v Angliji:

»Pa tudi manj je povezano z industrijo, vsaj študij, mislim, ful lažje se je ukvarjati s kritično teorijo v Sloveniji oziroma lažje z vidika, bolj si lahko kritičen na nek način. Ko sem jaz v Londonu študirala Big Data, mi je v enem momentu en profesor rekel, ko sem ga jaz vprašala, zakaj enih zadev nismo obravnavali na nek način, je rekel zato, ker, saj veš, da faks je pač industrija in ne moremo mi vsega govoriti na glas tukaj. /.../ Če bi naredili nek program o velikem podatkovju v Sloveniji /.../, ne bi bilo tako močnega pritiska in financiranja s strani industrije. Pa tudi faksi verjetno ne prodajajo orožja in ne vlagajo v orožje kot na primer King's College. Ni takega pritiska s strani industrije, /.../ take povezanosti industrije pa faksa, da ti enih stvari ne smeš predavati. /.../ Jaz nikoli nisem razmišljala, če jaz napišem disertacijo na neko temo, a me bojo vrgli, ker je napačna tema. Nikoli nisem tako razmišljala. /.../ Pa, a je okej, da jaz napišem nekaj, kar ni uporabno za industrijo. In potem, kaj se je zgodilo? Zadnja sem dobila 'job' od vseh sošolcev. Vsi so dobili 'job' pred mano, ker so vsi ostali delali stvari, ki so bile za industrijo. /.../ Tako da, to se mi zdi, da je v Sloveniji malo drugače, da ni tega pritiska, da vidiš svoje raziskovalno delo, kako bo pomagalo neki industriji.»

Meni, da si z izobraževanjem v tujini morda zapira vrata za delo v Sloveniji:

»/.../ Ta problem prepisnosti Slovenije. Ko na primer nekdo doktorira v tujini in se hoče vrniti v Slovenijo, je skoraj nemogoče to. Jaz sem se v enem momentu odločala, a iti sploh v tujino na doktorat, ker se mi zdi, da je nemogoče, da bom prišla nazaj. In fora je v tem, da se mi bolj na tem nivoju zdi, da je majhno in da ni dosti prostora [v Sloveniji]. Ker verjetno, če nekdo dela doktorat na nekem oddelku in je dosti teh ljudi, ki delajo doktorat na nekih oddelkih, zakaj bi nekdo iz tujine prišel not', in se mi zdi, da je to neka logika, ki se ohranja, in ne gre samo nekdo iz tujine, nekdo z drugega faksa, nekdo z druge univerze, s Primorske na primer, s katerekoli. /.../ Po drugi strani pa se mi zdi, da to zavira napredek v Sloveniji oziroma da je to velik minus. Oziroma tako, ko slišim, da akademiki, ki živijo v tujini, ki bi se radi vrnili v Slovenijo, niti ne razmišljajo o tem, ker so slišali, ker so govorili z ljudmi, da je nemogoče, oziroma ko vidiš, da pač se enih predmetov oziroma nekih vidikov v fakse ne vključuje, tudi zato, ker noben, ki je študiral v Sloveniji, teh stvari ne dela, vidiš, da se začne znanost ciklati v nekem svojem mini mehurčku. To se mi zdi velik problem Slovenije.«

Poleg tega prepoznava nekatere splošne probleme v akademskem svetu, kjer si želi delati tudi v prihodnje:

»Odvisno sicer od področja, ampak 'valda', da ima nek mladi raziskovalec bolj sveže znanje o nečem, ki je pravkar doktorat končal, kot nek star profesor, in meni se zdi, da je to neka stvar, ki je tudi nek tabu v akademiji. Da nek starejši profesor zato, ker ima več izkušenj ... Ja, ima več izkušenj, samo to je druge vrste znanje. Se mi zdi, da je to problem akademije in bo ostal, 'I guess', dokler se bo tako številčilo stvari in gledalo točke in vse te zadeve.«

Politično je nekaj, s čimer se ukvarja tako v teoriji kot v praksi:

»Politično je tisto, s čimer se že ves čas ukvarjam, in digitalno je tudi tisto, s čimer se ves čas ukvarjam. /.../ Načeloma glavna stvar, ki jo delam in jo nameravam še naprej delati, je postavljati neprijetna vprašanja v neprijetnih trenutkih na javnih prostorih ali pa povedati kakšne stvari, ki bi bilo boljše, da jih ne bi povedala na glas, kar pomeni v glavnem napadanje moških na položajih moči, ki se lažjejo oziroma izključujejo določene glasove.

Lani sem osebno prijavila tisti en protest pred nastankom te nove koalicije. In težko rečem, da sem dojemala tisto kot aktivizem, sem pa tisti čas pred tem, ko je do tega prihajalo, dojela kot aktivizem in čas po temu, lani marca, ko sem prevajala pravne spremembe oziroma to, kar se je v Sloveniji zgodilo, sem prevajala v angleščino in pošiljala novinarju Guardianu, ki je potem objavil članek o slovenski situaciji. /.../ In to je bila neke vrste politična aktivacija. /.../ Pa tudi moje akademsko delo, vsaj to, kar zdaj delam, če se počutim, da, to ni aktivizem, bom to nehala delati. Ne pravim, da je končni izdelek, pisni izdelek nekaj, kar je že samo po sebi aktivizem, ampak sama tematika in to, kar bi jaz rada s tem naredila in ugotovila, je zame politični aktivizem. Mogoče to, da plešem, tudi to dojemam kot aktivizem. Ne zdi se mi politično udejstvovanje to, da jaz preizprašujem svojo spolno identiteto, se mi pa zdi politično udejstvovanje, da o tem govorim na glas. /.../ Zame je vse politično, istočasno, ni pa vse realpolitično. Se mi zdi, da za to, da je lahko neka stvar politično udejstvovanje, mora na nek način biti povezana z realpolitičnim.»

Ukvarjanje s političnim in življenje v različnih jezikovnih okoljih vplivata tudi na njeno doživetje in preizpraševanje lastne identitete:

»Trenutno sem v premišljevanju o svojih identitetah in v slovenščini bom ohranila zaimsek 'ona', v angleščini sem že nekaterim ljudem povedala, če lahko uporabljajo zaimsek 'they'. /.../ Ker se mi zdi jezik tak, da je 'oni' nepraktično oziroma ne bi rada stalno folka popravljala. Zasledim, če me ljudje z ženskim 'pronounom' obravnavajo, istočasno pa bi imela bolj problem, če bi me z moškim kot pa z ženskim. In v angleščini, ker je take vrste jezik, to nekako odpade. Tako da odgovor na vprašanje, kdo si trenutno, po nekem času življenja v nekem jeziku, kjer nisem stalno opomnjena na to, da sem 'considered' ženska, je to ena stvar, ki /.../ je pri meni prišla na plano /.../. In to je nevezano na mojo neheteroseksualno spolno usmerjenost, ki je tudi velik del mene oziroma je nekaj, s čimer se najlažje identificiram v negativni obliki oziroma negativno z vidika, tudi zaradi problema, ker ne znam razložiti, kaj je moja spolna identiteta, in ker ne pristajam na binarnost, težko rečem pozitivno, kaj je moja spolna usmerjenost. Tako da pač z vidika svojih identitet imam dostikrat problem reči, kdo sem.»

Z izkušnjami življenja v različnih mestih se ji je oblikoval tudi občutek glede tega, kako je živeti v Sloveniji in kako drugje:

»Zdaj, ko sem tukaj, čisto druge stvari v mojem življenju so boljše kot v Sloveniji. Manj denarja plačujem za hrano na primer, kar je absurdno, ampak ker je pač večji trg, 'makes sense'. Več plačujem za najemnino, imam pa ful boljši življenjski standard. Nisem si mislila, da bom v Londonu imela boljši življenjski standard. Istočasno pa diham ful slabši zrak. /.../ Meni paše ta anonimnost tega mesta oziroma to, da sem lahko karkoli in kdorkoli in nobenega nič ne briga. /.../ V Sloveniji pa se mi zdi, da je obratno. Da je preveč nekega poudarka na 'gossipu' kot načinu življenja. Da ljudje zelo radi govorijo o drugih, kaj drugi delajo. Oziroma se mi zdi, da je ta nek preživetveni nagon v Sloveniji tudi vezan na to, da je najboljši sosed tisti, ki se ga najbolj komentira. /.../ Ampak zdaj se mi zdi, da se je to ful spremenilo zaradi korone. In težko rečem, da stvari, ki sem jih jaz opazovala prej, da bodo še vedno zdaj res, ne vem, mogoče bojo.«

Glede življenja v Sloveniji (p)ostaja optimistična:

»Se mi zdi, da sem malo bolj optimistična glede Slovenije, kot sem bila, in da sem dosti bolj pesimistična glede Anglije, kot sem bila. Z vidika, da so neke spremembe na boljše možne. In se mi zdi, da ko bodo razpadli imperiji, Sloveniji bo boljše, ker ni imperij. /.../ Malo sem optimistična, pa ne vem, ali zato, ker na daljavo zgledajo stvari boljše ... Dosti slabše se mi je zdelo v Sloveniji, ko sem bila v Sloveniji.«

15.2 PRILOGA 2: Dodatne tabele za poglavje o zaposlovanju in podjetništvu

Tabela 15.1:

Opremljenost z znanjem in s sposobnostjo za prepoznavanje poslovnih priložnosti.

Imam dovolj znanja in sposobnosti, da prepoznam dobro poslovno priložnost.	Frekvenca	Odstotek
Sploh se ne strinjam.	39	3,3
Se ne strinjam.	181	15,1
Niti se strinjam niti se ne strinjam.	326	27,2
Se strinjam.	468	39,0
Popolnoma se strinjam.	143	11,9
Ne vem.	37	3,1
Brez odgovora	5	0,5
Skupaj	1200	100,0

Vir podatkov: Mladina 2020.

Tabela 15.2:

Pomembnost varnosti zaposlitve.

Pomembnost – varnost zaposlitve	Frekvenca	Odstotek
Sploh ni pomembna.	12	1,0
Malo pomembna.	49	4,1
Srednje pomembna.	164	13,7
Dokaj pomembna.	426	35,5
Zelo pomembna.	549	45,7
Skupaj	1200	100,0

Vir podatkov: Mladina 2020.

Tabela 15.3:

Posedovanje znanja in sposobnosti za prepoznavanje poslovne priložnosti v družbenih problemih.

Imam dovolj znanja in sposobnosti, da v družbenih problemih prepoznam poslovno priložnost.	Frekvenca	Odstotek
Sploh se ne strinjam.	40	3,3
Se ne strinjam.	176	14,7
Niti se strinjam niti se ne strinjam.	356	29,7
Se strinjam.	449	37,4
Popolnoma se strinjam.	129	10,7
Ne vem.	41	3,4
Brez odgovora	10	0,9
Skupaj	1200	100,0

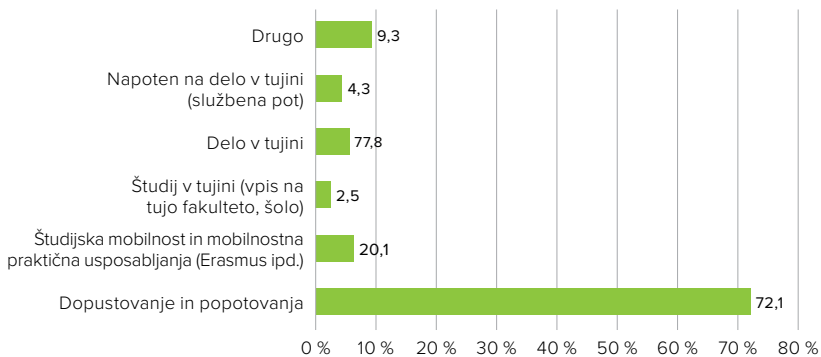
Vir podatkov: Mladina 2020.

15.3 PRILOGA 3: Dodatni grafikoni za poglavje o bivanjskih razmerah

Grafikon 15.1:

Razlogi za mobilnost mladih.

Kateri je bil poglobiten razlog za bivanje v tujini?

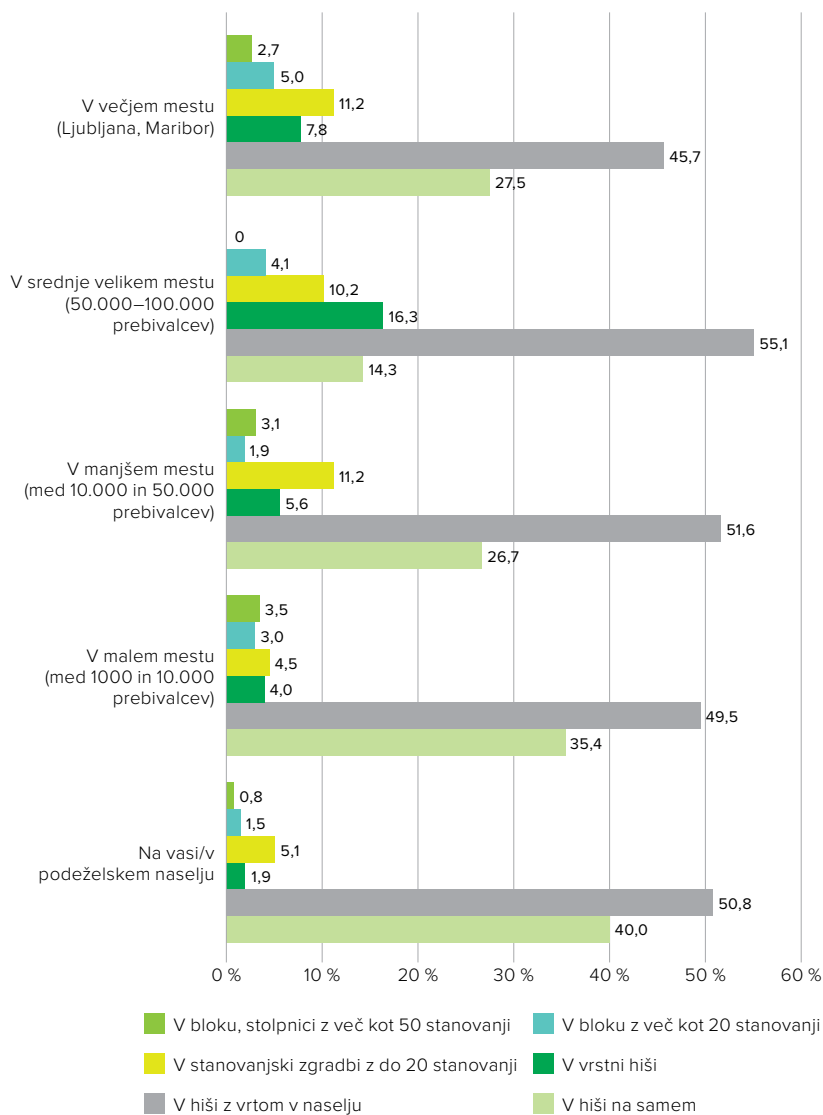

Vir podatkov: Mladina 2020.

Grafikon 15.2:

Nepremičninske preference mladih glede na trenutno mesto prebivanja.

Če bi lahko izbral_a, v kakšni nepremičnini bi najraje stanoval_a?

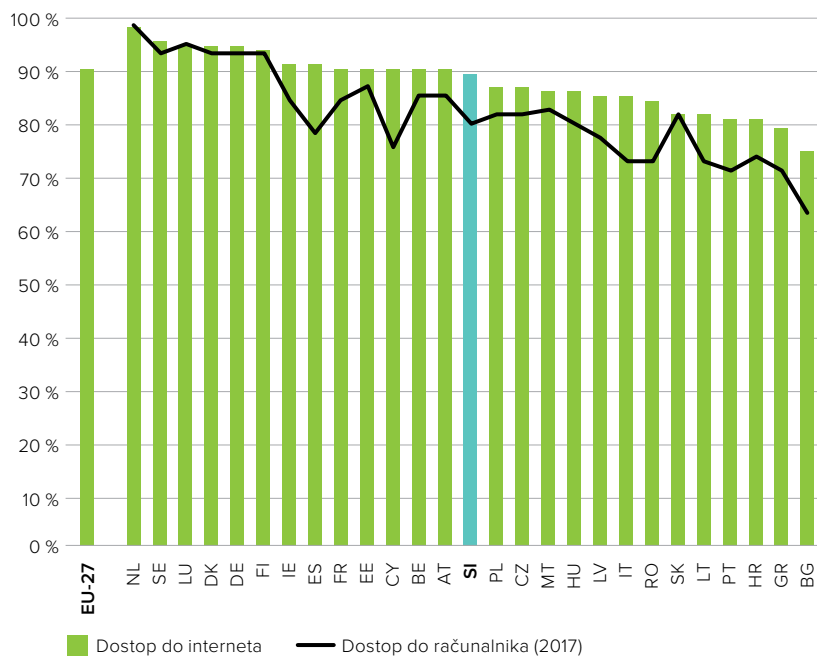

Vir podatkov: Mladina 2020.

15.4 PRILOGA 4: Dodatni grafikoni za poglavje o uporabi informacijsko-komunikacijskih tehnologij

Grafikon 15.3:

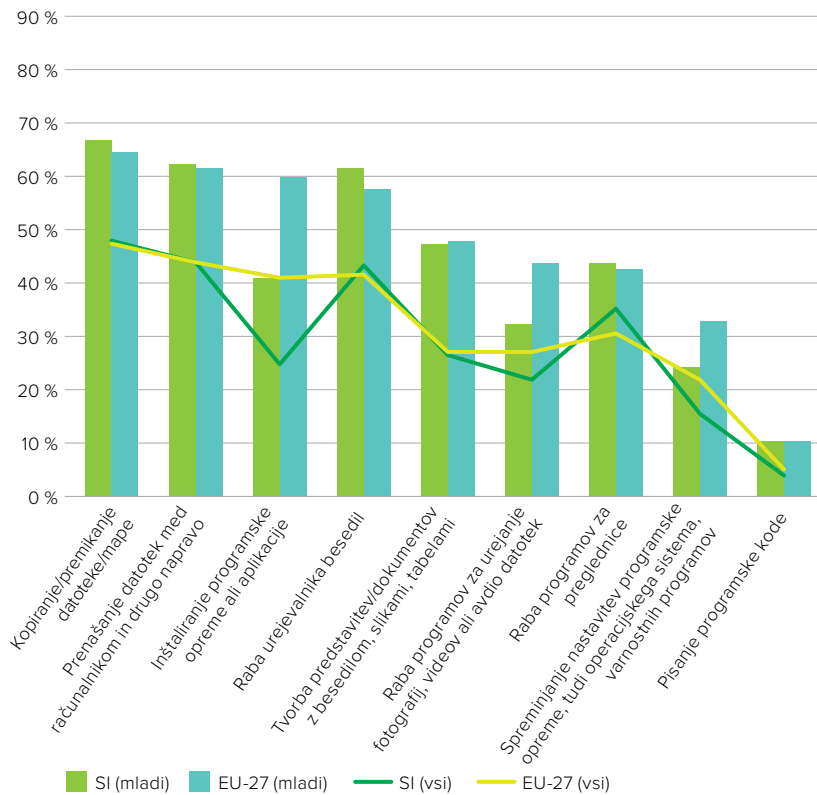
Dostop gospodinjev do računalnika in interneta po državah EU (v %).

Vir podatkov: Eurostat 2020.

Grafikon 15.4:

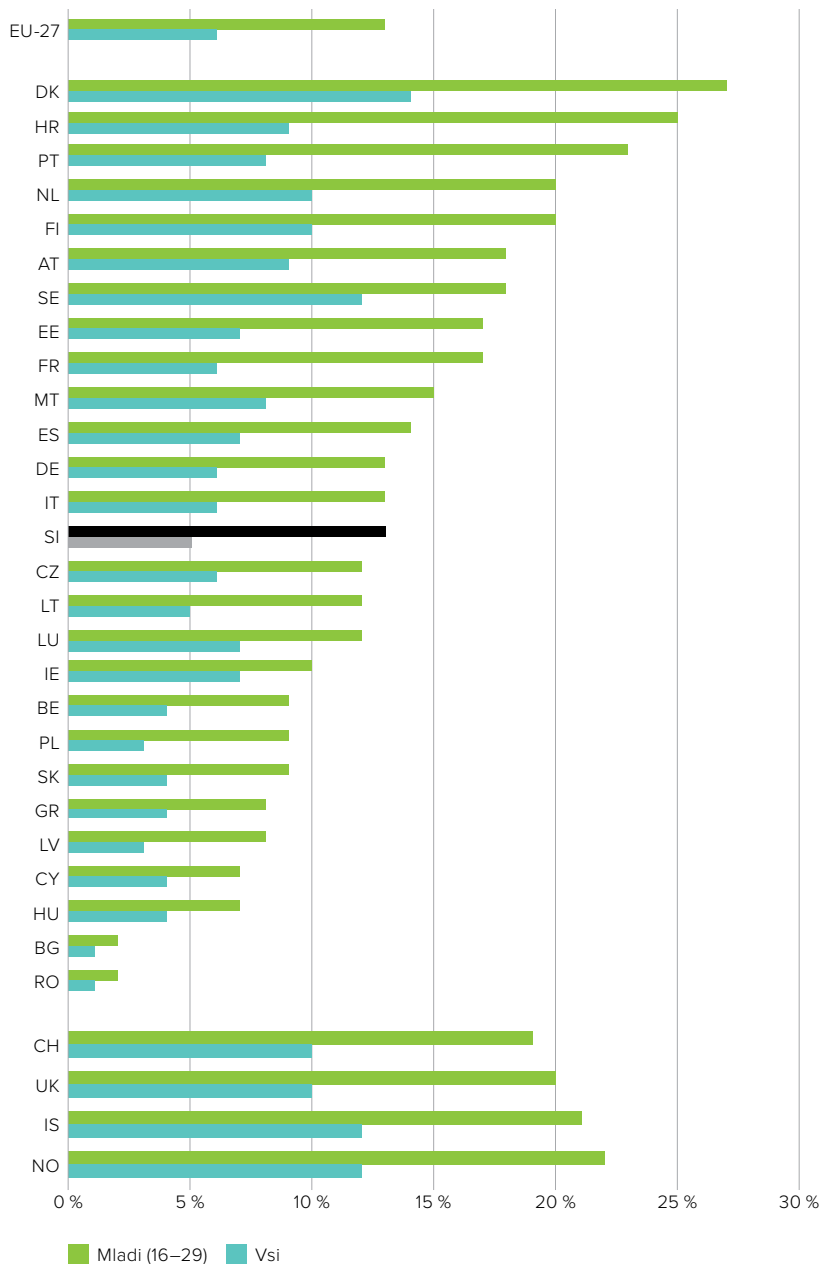
Izvajanje različnih opravil, ki so povezana z IKT, v Sloveniji in v EU, 2019.

Vir podatkov: Eurostat 2020.

Grafikon 15.5:

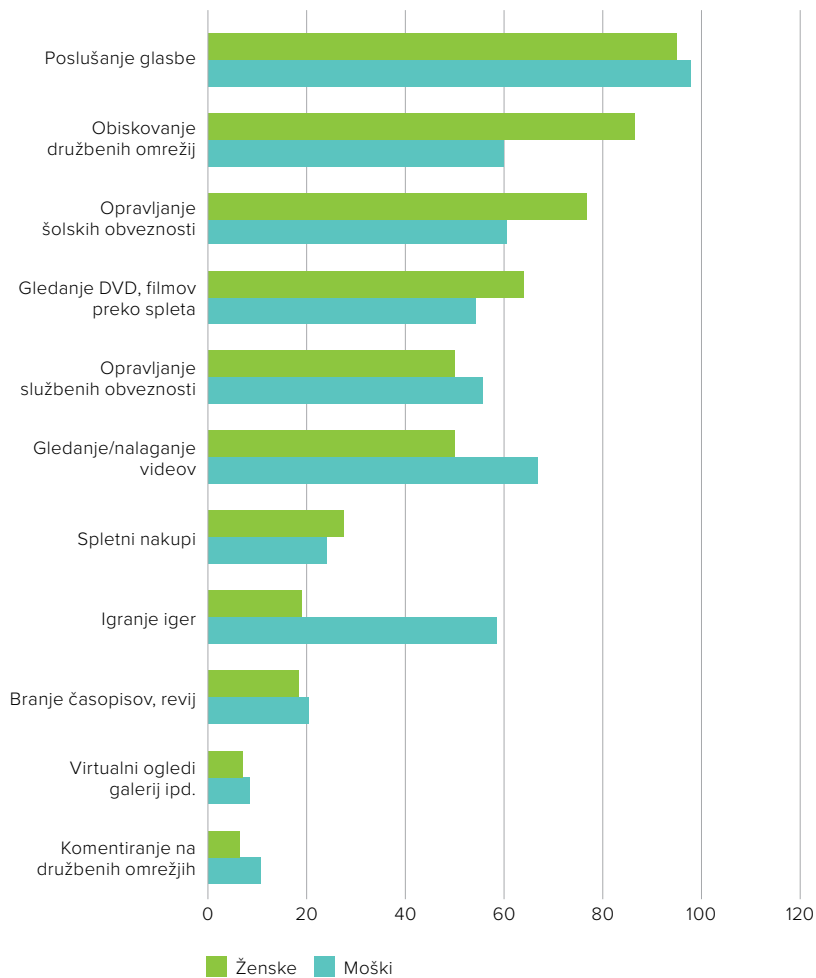
Delež posameznikov, ki so že napisali kodo v programskem računalniškem jeziku, v evropskih državah, 2019 (v %).

Vir podatkov: Eurostat 2020.

Grafikon 15.6:

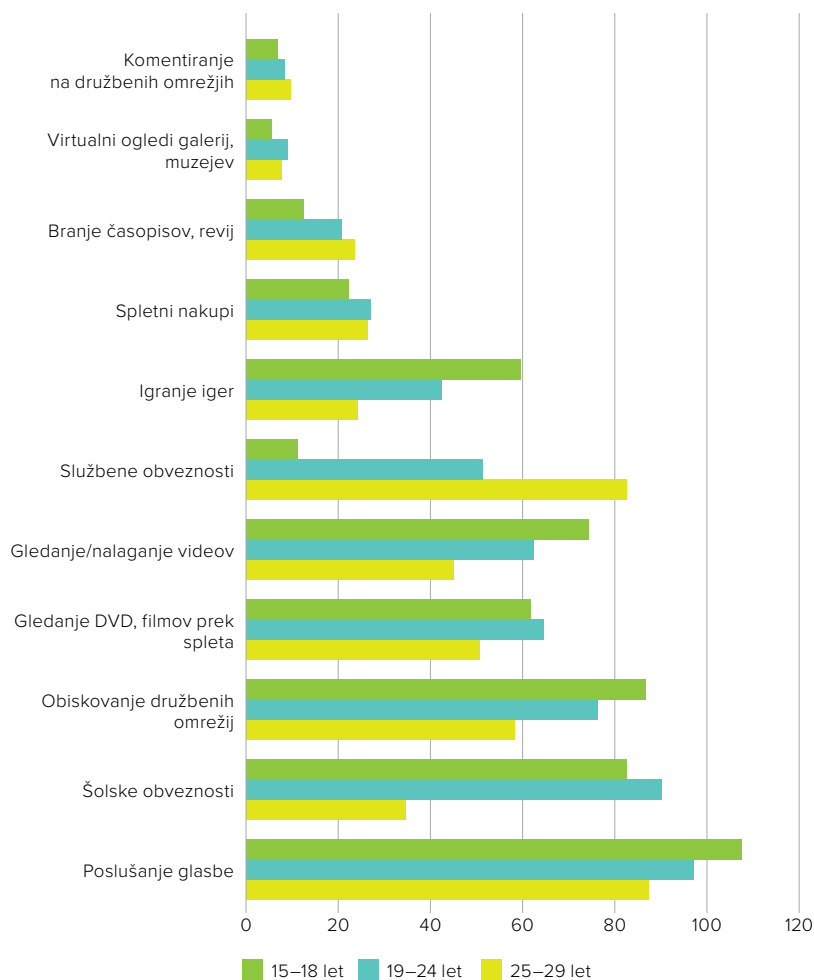
Izvajanje opravil, povezanih z internetom, po spolu (v minutah).

Vir podatkov: Mladina 2020.

Grafikon 15.7:

Izvajanje opravil, ki so povezana z internetom, po starostnih skupinah mladih (v minutah).

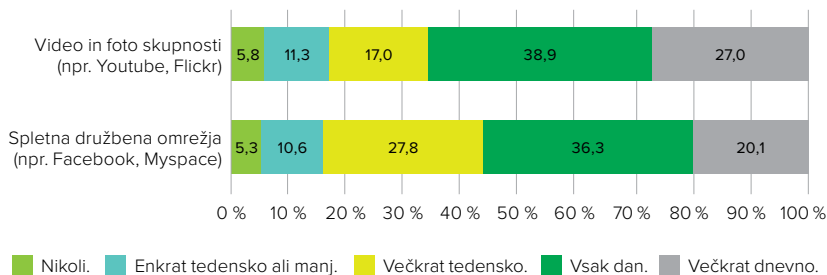

Vir podatkov: Mladina 2020.

Grafikon 15.8:

Pogostost obiska spletnih skupnosti na internetu (v %).

Kako pogosto na internetu obiskuješ naslednje spletne skupnosti?

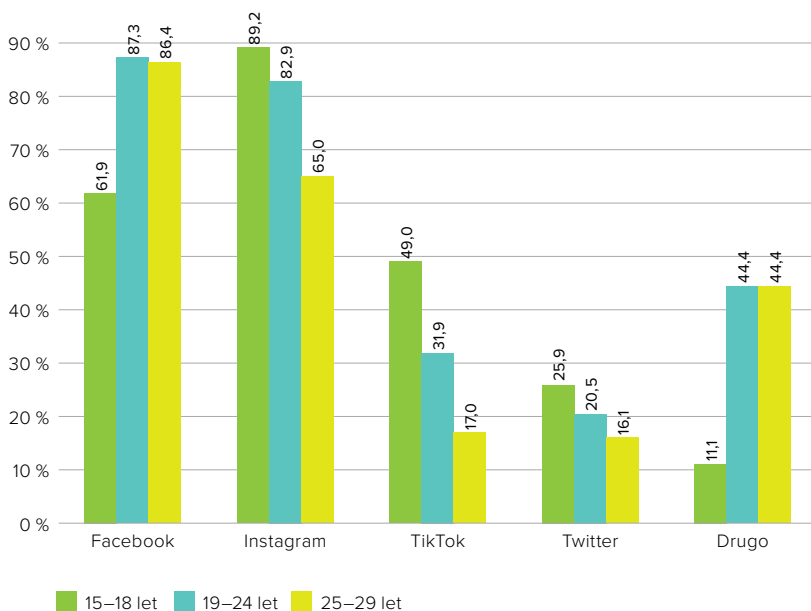

Vir podatkov: Mladina 2020.

Grafikon 15.9:

Uporabniki družbenih omrežij med mladimi, po starosti (v %).

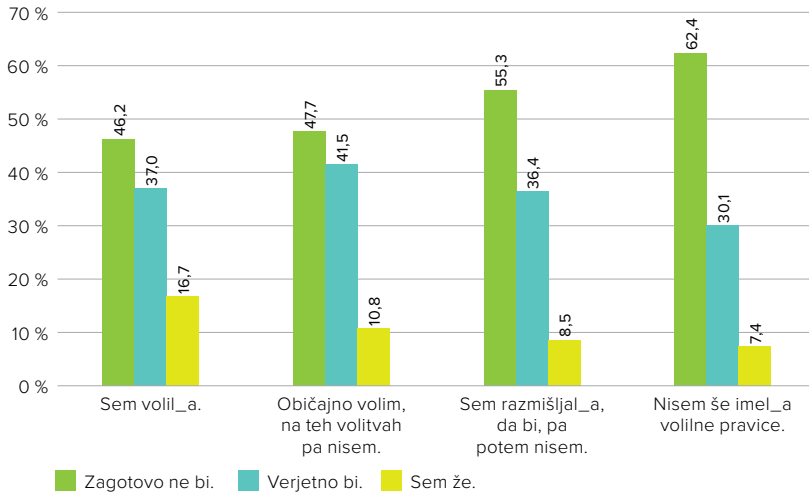
Katera družbena omrežja, spletna mesta ali aplikacije uporabljaš?

Vir podatkov: Mladina 2020.

Grafikon 15.10:

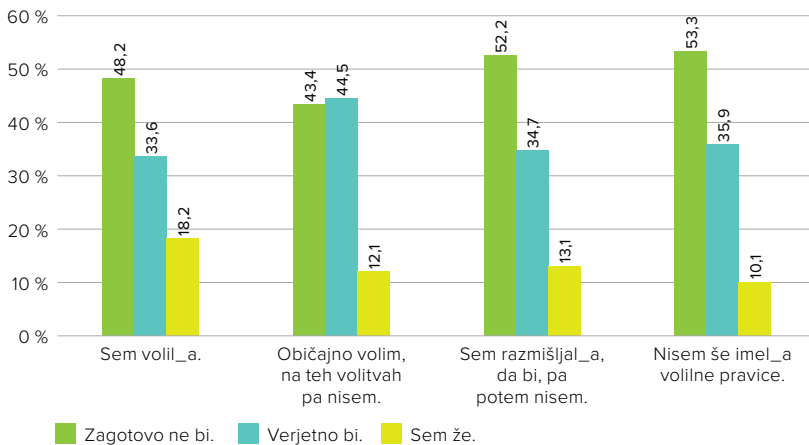
Družbeno udejstvovanje – bojkotiral_a nakup določenih izdelkov iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov. x Ali si volil_a – na zadnjih volitvah v Evropski parlament (26. 5. 2019)?

Vir podatkov: Mladina 2020.

Grafikon 15.11:

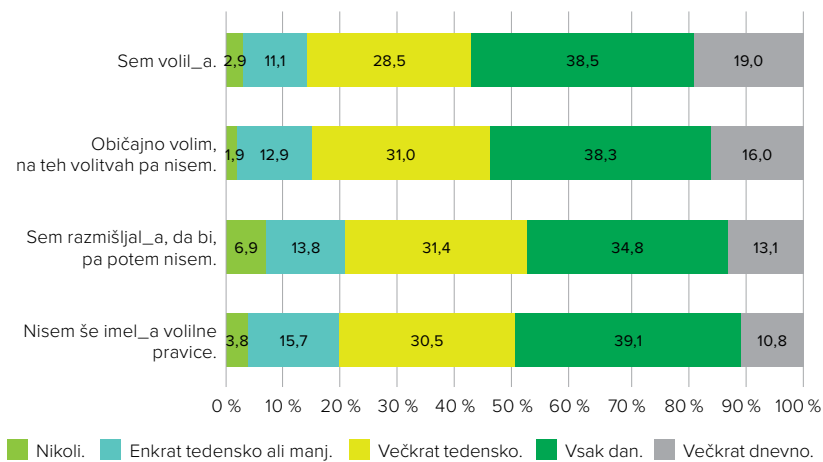
Družbeno udejstvovanje – kupoval_a določene izdelke iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov. x Ali si volil_a – na zadnjih volitvah v Evropski parlament (26. 5. 2019)?

Vir podatkov: Mladina 2020.

Grafikon 15.12:

Skrb za okolje – zaradi okoljskih problemov minimiziram svojo potrošnjo/nakupe zgolj na tisto, kar res potrebujem. x Ali si volil_a – na zadnjih volitvah v Evropski parlament (26. 5. 2019)?

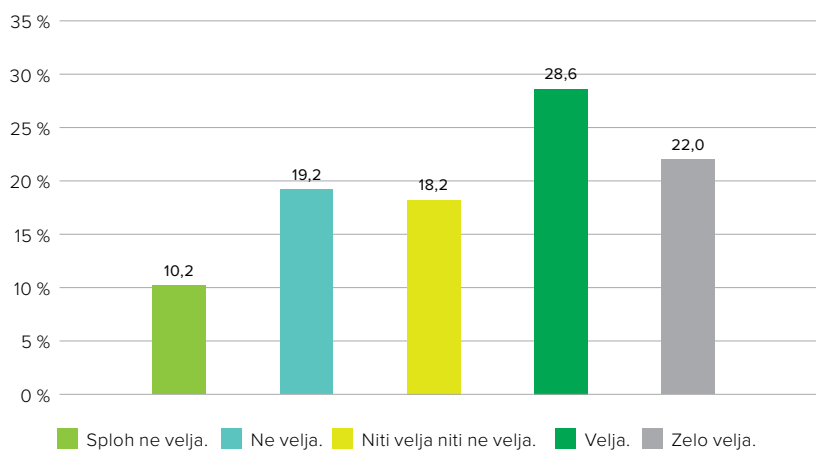
Vir podatkov: Mladina 2020.

15.5 PRILOGA 5: Dodatni grafikoni za poglavje o trajnostnem vedenju

Grafikon 15.13:

Bojazen mladih, da bodo povzročili nepopravljivo škodo okolju.

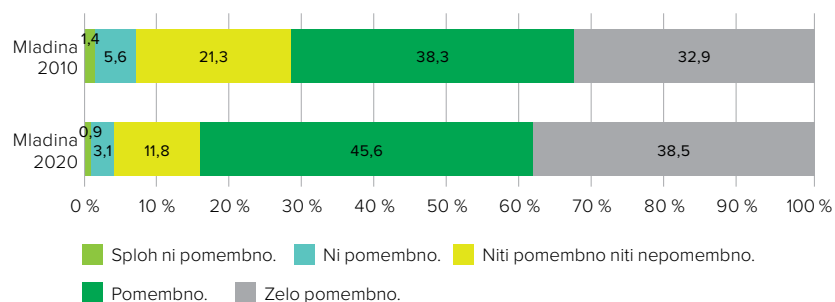
Bojim se, da bomo povzročili nepopravljivo škodo naravnemu okolju, v katerem živimo.

Vir podatkov: Mladina 2020.

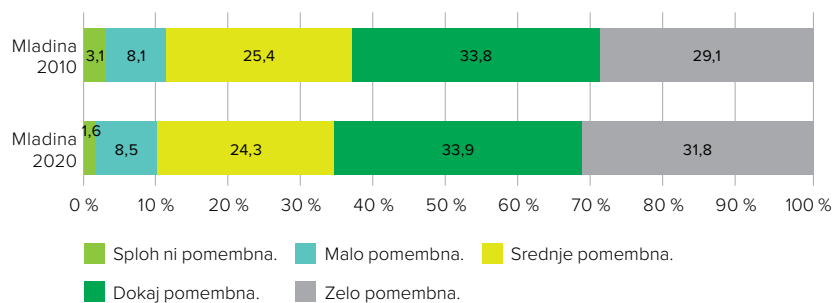
Grafikon 15.14:

Percepcija mladih o pomembnosti varovanja narave.

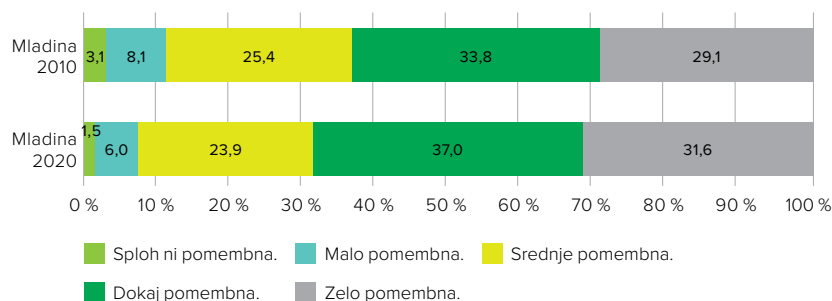
Vira podatkov: Mladina 2020, Mladina 2010.

Grafikon 15.15:

Percepcija pomembnosti koristnosti za družbo, ko gre za izbiro zaposlitve.

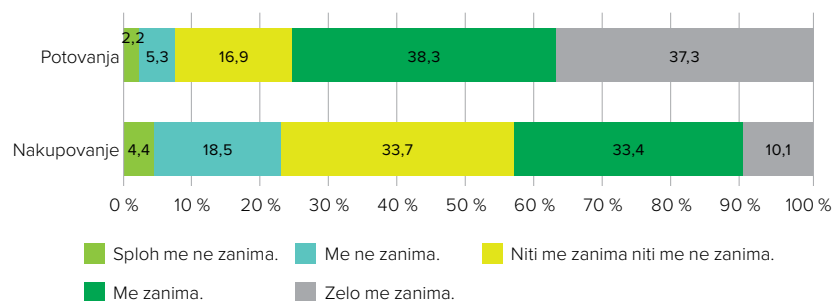
Vira podatkov: Mladina 2020, Mladina 2010.

Grafikon 15.16:

Pripisovanje pomena pomoči ljudem kot pomembnega dejavnika zaposlitve.

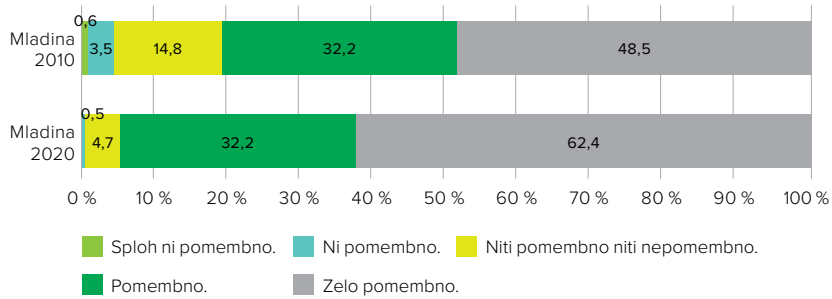
Vira podatkov: Mladina 2020, Mladina 2010.

Grafikon 15.17:

Zanimanje za nakupovanje in potovanja med mladimi.

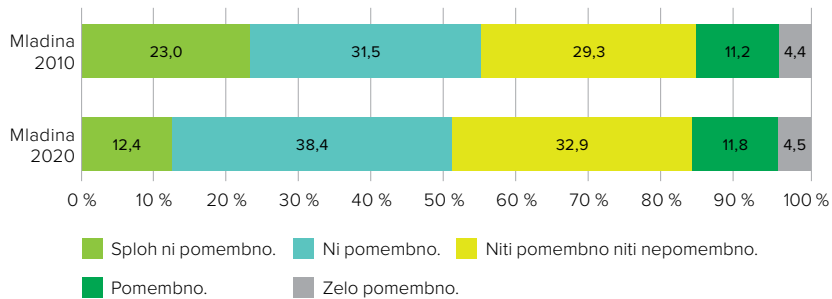
Vir podatkov: Mladina 2020.

Grafikon 15.18:

Pripisovanje pomena svobodi delovanja in mišljenja.

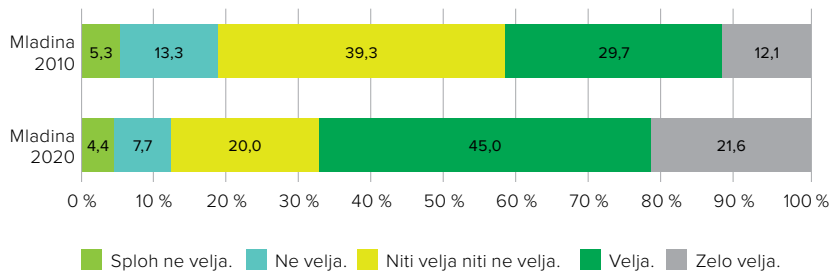
Vira podatkov: Mladina 2020, Mladina 2010.

Grafikon 15.19:

Pripisovanje pomena posedovanju moči nad drugimi.

Vira podatkov: Mladina 2020, Mladina 2010.

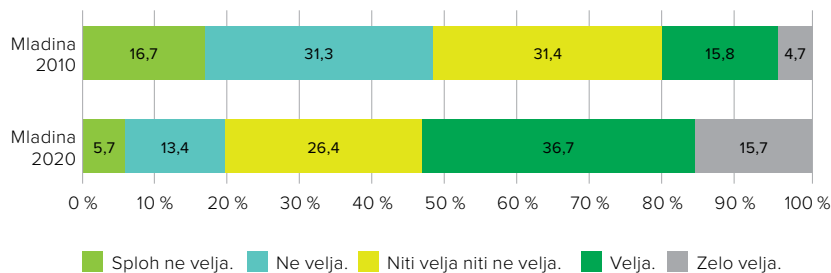
Grafikon 15.20:

Varčevanje pri elektriki in ogrevanju.

Vira podatkov: Mladina 2020, Mladina 2010.

Grafikon 15.21:

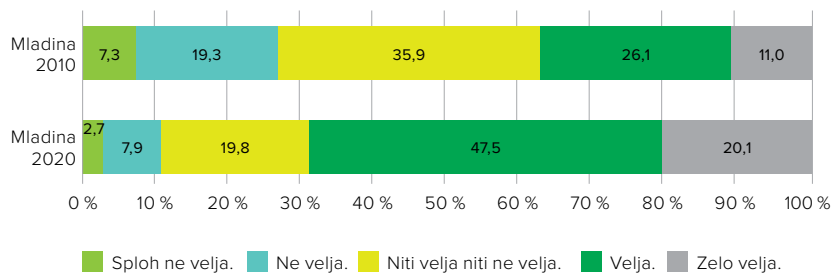
Če je le mogoče, kupujem lokalne izdelke, ki se ne prevažajo po velikih razdaljah.

Vira podatkov: Mladina 2020, Mladina 2010.

Grafikon 15.22:

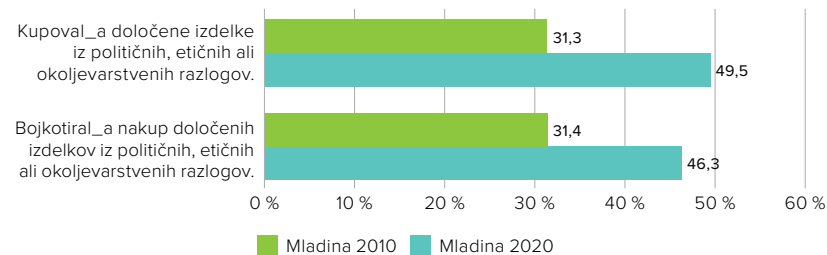
Vplivam na družino, prijatelje ali znance, da se obnašajo do okolja prijazno.

Vira podatkov: Mladina 2020, Mladina 2010.

Grafikon 15.23:

Kupovanje oziroma bojkotiranje določenih izdelkov iz političnih, etičnih ali okoljevarstvenih razlogov ('sem že storil_a', 'bi bil_a pripravljen_a to storiti').

Vira podatkov: Mladina 2020, Mladina 2010.

STVARNO IN IMENSKO KAZALO

- A**
 Aktivno staranje 75, 349
 Avtoritarizem 349, 364
- B**
 Beg možganov 264, 265, 274
 Begunci 355, 371, 373, 374, 378, 380, 382, 387, 389, 398
 Bojkot, bojkotiranje 230, 316, 317, 318, 320, 321, 323, 328, 341, 532, 537
 Bourdieu 245, 249, 259
 Brezposelnost 33, 60, 118, 119, 120, 123, 125, 126, 127, 133, 134, 144, 145, 155, 159, 161, 162, 197, 211, 265, 357, 393, 395, 396, 485, 493
- C**
 Civilna družba 217, 232, 239
- D**
 Delavske pravice 120, 137, 138, 156, 157
 Delodajalec 140, 148, 374, 376, 377, 379, 387, 404, 503
 Delo preko spleta 292
 Demografija 33, 55, 184
 Demografska struktura 74
 Demografski trend 57, 79
 Demokracija 126, 150, 216, 217, 225, 333, 334, 338, 343
 Digitalna komunikacija 454
 Digitalna pismenost 34, 286, 288
 Digitalne kompetence 285, 286, 288
 Digitalni razkorak 286
 Diskriminacija 234, 236, 359, 360, 361, 369, 370, 371, 379, 382, 387, 398, 428, 429, 430, 432, 482, 484
 Dobro počutje 49, 152, 195, 243, 514
 Dohodki 58, 152, 286, 408, 411, 414
 Dolgotrajna oskrba 75
 Dostop do interneta 286
 Družba 457, 461, 479, 482, 483
 Družbena angažiranost 33, 34, 49, 215, 217, 226, 234, 315, 328
 Družbena blaginja 150, 394
 Družbena odgovornost 31, 328
 Družbena omrežja 442
 Družbenoekonomske razmere 147
 Družina 34, 57, 58, 62, 63, 65, 66, 69, 71, 74, 75, 85, 89, 106, 110, 112, 123, 160, 161, 192, 198, 203, 204, 205, 209, 210, 212, 249, 258, 307, 312, 316, 342, 350, 363, 364, 365, 368, 369, 372, 373, 386, 387, 398, 403, 409, 410, 416, 428, 430, 431, 432, 434, 442, 445, 446, 447, 448, 450, 457, 464, 468, 472, 476, 481, 482, 483, 486, 487, 505, 507, 509, 510, 514, 515, 516, 518, 537
 Država blaginje 74, 76, 284
 Državlјanska opravila 296
 Državlјanske pravice 216, 234, 235, 239, 286
 Državna meja 272
 Duševno zdravje 117, 197, 203, 205, 207, 210, 212, 397, 442, 458, 463
- E**
 Ekstremizem, nasilni ekstremizem 33, 91, 216, 234, 235, 236, 239
 Enakopravnost 219, 435
 Erasmus+ 267, 268, 271, 273, 280, 440, 453, 469
 Evropska solidarnostna enota 267
 Evropska unija 31, 56, 57, 59, 63, 64, 78, 143, 165, 199, 243, 246, 250, 251, 254, 260, 263, 267, 301
- F**
 Finančna podpora 66, 74, 439, 442
 Finančna varnost 144
- G**
 Generacija 74, 75, 76, 77, 78, 83, 84, 86, 96, 161, 285, 323, 327, 361, 368, 395, 396, 399, 426, 434, 441, 478, 480, 510, 513, 514
 Globalna bitka za talente 264, 274
 Gmotni položaj 205
 Gostota 177, 179, 184
- H**
 Hiša 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 184, 189, 403, 409, 410, 442, 445, 450, 495, 503, 515
- I**
 Igra ničelne vsote 76, 77, 81
 Indeks telesne mase 198, 199, 211, 397
 Individualizem 65, 71, 77, 85, 352, 353, 355, 365, 386, 394, 398, 478
 Informacijska omrežja 284, 285
 Informacijsko-komunikacijska tehnologija 243, 283, 289, 395, 419, 503, 513, 526

- Inglehart 132, 160, 314, 315, 324, 351, 353, 354, 376, 377, 390
- Institucionalna politika 78, 215, 216, 217, 228, 232, 238, 295, 296, 298, 315
- Integracija 31, 264, 430, 431, 482, 488
- Internacionalizacija 167, 189, 270
- Internet 34, 88, 107, 243, 255, 283, 284, 286, 287, 288, 292, 293, 296, 298, 379, 380, 381, 387, 398, 431, 504, 507, 526, 529, 530, 531
- Intervju 32, 45, 49, 50, 51, 65, 103, 132, 169, 173, 202, 310, 318, 385, 401
- Izobraževanja 33, 57, 63, 70, 74, 75, 86, 91, 92, 93, 94, 96, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 111, 112, 113, 114, 115, 125, 126, 127, 141, 142, 143, 145, 156, 183, 195, 249, 250, 252, 269, 270, 271, 278, 279, 292, 293, 299, 328, 344, 345, 393, 395, 408, 440, 441, 452, 453, 462, 470, 477, 483, 520
- K**
- Kakovost zraka/pitne vode 330, 331
- Kapitalizem 92, 284, 285, 286, 332, 333, 343, 478, 488, 495
- Karierna pot 144, 454
- Konektivna participacija 295
- Konzumerizem 308, 310, 311, 312
- Kraj bivanja 165, 179, 181, 184, 185, 307
- Kratkoročna mobilnost 268, 269
- Ksenofobija 216, 234, 236, 355, 375, 386
- Kultura 31, 33, 49, 93, 104, 208, 213, 216, 218, 234, 243, 244, 245, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 257, 258, 260, 299, 323, 327, 349, 351, 371, 378, 399, 489, 492, 509, 514
- Kulturna participacija 33, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259
- Kulturna potrošnja 246, 248, 251, 257, 258
- Kulturne organizacije 232, 243, 245, 247, 250, 251, 258
- Kulturni kapital 245, 249, 257, 258, 259
- Kulturno udejstvovanje 243, 245, 246, 250, 254, 255, 256, 258, 259
- Kvalitativni podatki 49, 132
- L**
- Lastniško stanovanje 165, 166, 172
- Lastno stanovanje 169, 172, 175, 176, 177
- LAT faza 58, 167, 183, 184, 189
- Liberalnost 349, 378
- Ločevanje odpadkov 339
- M**
- Manjšine 50, 106, 169, 216, 285, 377, 378, 409, 509, 510, 511, 513, 514, 515, 516
- Medgeneracijski konflikt 73, 76, 77, 80, 81, 84
- Medgeneracijsko sodelovanje 33, 49, 55, 57, 71, 74, 77, 84, 86, 88, 184, 394, 510
- Mediji 91, 109, 148, 162, 232, 295, 299
- Medkulturni dialog 264
- Mesto 68, 69, 71, 106, 131, 132, 133, 138, 141, 142, 156, 179, 181, 183, 195, 198, 202, 203, 204, 209, 210, 212, 228, 295, 361, 363, 396, 404, 405, 406, 407, 413, 428, 429, 431, 448, 449, 453, 471, 474, 482, 484, 492, 503, 519, 525
- Migranti 355, 371, 375, 478
- Migrantska kriza 375, 376
- Mladi 29, 31, 32, 33, 34, 37, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 93, 94, 96, 98, 99, 101, 102, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 142, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 161, 162, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 280, 284, 285, 286, 288, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 347, 349, 350, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 390, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 401, 412, 418, 419, 422, 423, 428, 429, 435, 439, 448, 450, 455, 457, 470, 471, 478, 484, 485, 490, 494, 497, 501, 511, 524, 525, 530, 531, 534, 535
- Mladinski centri 232, 252, 253, 254, 255, 258
- Mobilnost 34, 49, 92, 101, 134, 135, 155, 159, 165, 176, 177,

- 183, 184, 189, 191, 263, 264,
267, 268, 269, 270, 271, 273,
274, 278, 279, 280, 285,
395, 396, 428, 440, 524
- Monetizacija znanja 145
- Morala, moralni kompas 316,
328
- N**
- Način družbene produkcije
331, 332, 333
- Najem stanovanja 176
- Nakupovalne navade 34, 49,
303, 315
- Nakupovanje 209, 243, 246,
255, 256, 272, 303, 304,
309, 310, 313, 314, 315, 316,
318, 328, 337, 349, 504, 535
- Narava dela 136
- Navezanost 177, 181, 183, 184,
189
- Negotove zaposlitve 169
- O**
- Oblast 222, 223, 224, 238,
398, 472
- Odnos do dela 130, 131, 132,
133, 152, 154, 156, 336, 396
- Odnosi s starši 72, 73, 74, 85,
205, 210, 212
- Odselitev 57, 58, 59, 60, 61,
177, 275, 276, 277, 278, 474
- Okoljske/podnebne spre-
membe 330, 343, 457, 499
- Omreženi državljani 283,
284, 286, 295
- Organizacija združenih
narodov (OZN) 327, 345
- Osamljenost 45, 47, 48, 117,
203, 204, 205, 206, 207,
209, 211, 353, 355, 356, 357,
358, 386, 397
- Osamosvajanje mladih 88,
167, 177, 183, 186, 189, 190
- Ozaveščanje/ozaveščenost
34, 86, 321, 329, 504
- P**
- Participacija 30, 33, 49, 84,
86, 215, 216, 217, 218, 219,
220, 221, 222, 224, 225,
229, 230, 232, 233, 234,
236, 238, 243, 245, 246,
247, 248, 249, 250, 251,
252, 253, 254, 255, 256,
257, 258, 259, 316, 319, 320,
321, 328, 338, 398, 399, 487
- Peticija 229, 230, 233, 238,
239, 398, 399, 457
- Podjetnik 84, 143, 144, 145,
146, 148, 150, 151, 153, 154,
155, 396, 486
- Podjetniška miselnost 145,
150, 155
- Podjetniška pot 134, 135, 144,
145, 147, 149, 155, 396, 406
- Podjetništvo 33, 49, 117, 143,
144, 145, 146, 148, 149, 150,
151, 156, 157, 160, 161, 402,
523
- Podnebna pravičnost 328,
329, 345
- Politična moč 222, 393
- Politična participacija 33,
215, 216, 218, 219, 220, 225,
229, 230, 232, 233, 238,
320, 321, 399
- Politično zaupanje 224
- Politično znanje 218, 219, 220
- Politika 30, 32, 76, 78, 81, 84,
86, 113, 144, 155, 157, 161, 191,
215, 216, 217, 219, 220, 222,
223, 224, 225, 228, 230, 233,
238, 239, 259, 279, 284, 295,
296, 298, 315, 316, 317, 323,
335, 347, 349, 357, 363, 381,
388, 395, 397, 398, 435, 470,
478, 487, 490, 514, 546
- Pomanjkanje prostora 174,
175, 204
- Pomoč staršev 70, 71, 72, 85,
170, 172, 173, 183, 186, 190,
394
- Porazdelitev blaginje 79
- Poročnost 62, 89
- Poslovna priložnost 147, 154,
523, 524
- Potovanje 272, 273, 349, 351,
459, 466, 506, 508, 514, 535
- Potrošniški aktivizem 322,
323
- Pravična trgovina 328
- Pravičnost 91, 93, 150, 151,
328, 329, 345, 352, 475
- Prehod v odraslost 33, 57, 58,
69, 71, 86, 197
- Prehranske navade 196, 201,
202, 406, 408, 425, 426,
458, 464, 503, 516
- Prekernost, prekarnost 160,
280, 357, 396, 478
- Prihodnost 34, 55, 69, 70, 71,
79, 83, 84, 85, 140, 228,
264, 269, 270, 271, 278, 327,
355, 358, 361, 362, 363, 386,
388, 395, 397, 399, 405,
408, 412, 415, 416, 420,
426, 434, 444, 447, 448,
450, 459, 466, 474, 479,
480, 490, 493, 495, 499,
505, 507, 511, 513, 515, 516
- Problemi mladih 45, 47, 128,
168, 204, 206, 355, 356,
363, 388
- Produkcija prostora 165
- Prosti čas 208, 243, 260,
284, 404, 405, 410, 419,
436, 461, 466
- Prostovoljnost, prosto-
voljstvo 134, 471, 494
- Protestna politika 217, 218,
230
- R**
- Računalniško programiranje
290, 298, 299, 395, 513
- Radikalizacija 33, 91, 216,
234, 235, 398
- Razpršena poselitev 177, 179,
181, 189
- Religioznost, religija 382,
383, 385, 387, 446, 494
- Retradicionalizacija 364
- Rodnost 64, 74, 78, 264
- S**
- Samozaposlitev, s. p. 144,
145, 148, 149, 405, 408, 412
- Sedentarnost 176
- Segregacija trga dela 118,
120, 129

- Selitev v tujino 177, 183, 511
 Selitve 177, 183, 184, 189, 275, 482, 511
 Skupnost 30, 57, 71, 77, 86, 91, 106, 152, 153, 294, 316, 337, 338, 430, 434, 435, 451, 468, 493, 494, 495, 531
 Sobivanje 88, 173
 Socialna pravičnost 318, 328, 443, 458
 Socialne opore 65, 66, 68, 69, 85, 442, 457, 464
 Socialni podjetnik 150
 Socialnopodjetniška miselnost 33, 150, 151, 154, 156
 Socialno podjetništvo 150, 151, 152, 153, 154, 157
 Socialno varstvo 74, 159, 193
 Sovražni govor 34, 216, 234, 379, 380, 381, 382, 387, 398, 484, 485
 Splet 33, 106, 232, 243, 255, 256, 257, 288, 290, 292, 293, 310, 381, 382, 461, 507
 Spol 41, 44, 62, 68, 89, 92, 104, 132, 133, 135, 154, 209, 210, 212, 218, 240, 253, 281, 286, 293, 313, 366, 369, 370, 371, 378, 379, 382, 491, 529
 Spolna usmerjenost 360, 364, 367, 368, 369, 370, 379, 387, 388, 398, 521
 Stališča 33, 34, 45, 60, 84, 128, 133, 160, 169, 173, 176, 179, 192, 256, 257, 308, 309, 310, 312, 316, 318, 323, 335, 336, 339, 344, 347, 355, 363, 364, 365, 366, 368, 371, 379, 386, 394, 398, 476, 479
 Stanovanjska problematika 68, 70, 71, 72, 85, 168, 170, 171, 172, 173, 189, 355, 386, 388
 Stanovanjske preference 33, 167, 176, 189
 Stanovanjske razmere 33, 49, 165, 167, 171, 174, 193, 204
 Starejši 41, 46, 56, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 86, 109, 112, 172, 174, 177, 181, 183, 184, 189, 192, 195, 216, 248, 256, 257, 293, 360, 368, 394, 411, 435, 482, 483, 484, 511, 514, 520
 Starost 41, 46, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 68, 76, 82, 84, 85, 109, 110, 112, 117, 154, 183, 268, 286, 303, 359, 360, 378, 379, 382, 451, 452, 465, 471, 531
 Starševska pomoč 70, 71, 72, 85
 Status samostojnega podjetnika 145
 Strahovi mladih 355, 356, 357, 358, 361, 386
 Stres 47, 74, 197, 198, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 313, 355, 397, 399, 408, 445, 458, 476, 497
Š
 Šport 31, 47, 53, 88, 97, 114, 159, 193, 195, 198, 201, 203, 211, 241, 247, 260, 267, 280, 397, 419, 437, 445, 451, 458, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 486, 487, 490, 508, 514, 516
 Študentsko delo 96, 120, 138, 142, 156, 157, 438, 439, 478, 503, 513
 Študij 29, 30, 96, 107, 111, 123, 141, 143, 177, 218, 264, 267, 268, 269, 271, 273, 285, 292, 405, 408, 413, 415, 416, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 443, 444, 452, 453, 459, 461, 462, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 477, 487, 490, 492, 496, 497, 498, 503, 504, 510, 512, 517, 518, 519
T
 Tečaji 102, 103, 104, 105, 112, 250, 251, 258, 461
 Tip naselja 42, 44, 249, 253, 254
 Tolerantnost 198, 372, 398
 Trajnostna miselnost 150
 Trajnostne vrednote 150
 Trajnostni razvoj 34, 50, 66, 169, 179, 181, 189, 271, 308, 309, 310, 319, 323, 327, 345, 444, 467, 469
 Trajnostno delovanje, trajnostno vedenje 34, 49, 327, 328, 341, 342, 344, 444, 458, 473, 534
 Tuji jeziki 102, 103, 104, 264, 440, 469, 506, 507, 509, 510, 521
U
 Učna mobilnost 34, 264, 267, 268, 270, 271, 278, 279, 280
 Ujemanje/neujemanje veččin 136, 141, 142
 Umetnost 104, 244, 245, 246, 250, 251, 257, 258, 349, 351, 399
 Urna obremenitev 136, 138, 139, 156
 Usposabljanje 33, 49, 90, 91, 102, 103, 104, 105, 112, 125, 126, 127, 141, 142, 143, 145, 156, 263, 273, 444, 453, 454
 Ustvarjalnost/kreativnost 33, 49, 150, 152, 243, 244, 260, 312, 349, 351, 471
V
 Varna raba interneta 288
 Varovanje narave 180, 306, 307, 308, 309, 310, 323, 335, 343, 347, 351, 534
 Večstanovanjska zgradba 177
 Vegeterijanska/veganska prehrana 50, 151, 153, 443, 458, 459, 491, 492, 493, 495, 503
 Vera 347, 384, 446, 447, 448, 449, 450
 Verski obredi 433, 446, 448
 Vladavina prava 216, 373, 431
 Volilna udeležba 222, 224, 225, 226, 228, 234
 Vrednote 34, 45, 49, 51, 60, 69, 84, 150, 151, 178, 192, 195, 227, 236, 306, 314, 316, 319, 327, 328, 335, 339, 344, 347,

348, 349, 350, 351, 355, 363,
365, 373, 376, 377, 378, 382,
384, 386, 388, 394, 398, 435,
444, 446, 447, 449, 450, 475,
489, 492, 494, 495, 546

Vzorci potrošnje 472

Z

Zadovoljstvo (z zdravjem,
stanovanjem, življenjem)
33, 137, 152, 171, 173, 174,
175, 189, 196, 197, 198, 200,
201, 204, 205, 207, 211, 333,
334, 397

Zakonska zveza 57, 61, 62,
64, 65, 85

Zaposlitvena varnost 130,
131, 132, 133, 148, 149, 153,
154, 156, 157, 396, 523

Zaposlovanje, zaposlitev 47,
49, 57, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
85, 86, 119, 120, 122, 123,
124, 125, 126, 128, 129, 130,
131, 132, 133, 134, 135, 141,
142, 143, 144, 147, 148, 149,
152, 153, 154, 155, 156, 162,
169, 170, 173, 204, 263, 336,
337, 343, 355, 357, 376, 388,
396, 397, 407, 408, 414, 415,
431, 438, 439, 442, 453, 454,
455, 456, 461, 465, 469, 470,
471, 474, 476, 482, 483, 492,
493, 498, 503, 505, 523, 535

Zaupanje 157, 216, 224, 225,
226, 234, 238, 239, 288, 299,
353, 354, 355, 386, 388, 397,
398

Zdravje 33, 49, 57, 74, 117, 195,
196, 197, 198, 199, 200, 201,
202, 203, 204, 205, 207,
208, 210, 211, 212, 213, 292,
311, 316, 342, 347, 360, 397,
442, 443, 458, 463, 502

Zdravstveno varstvo 74, 76

Zerowaste 328

Zunanji izgled/videz 312,
313, 314, 323, 349

Ž

Življenjska doba 78, 195

Življenjski stili 33, 191, 201,
202, 203, 211, 232, 315, 397

O AVTORJIH IN AVTORICAH

Miran LAVRIČ je izredni profesor sociologije na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru in predstojnik Oddelka za sociologijo.

Tomaž DEŽELAN je redni profesor politologije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in pomočnik rektorja Univerze v Ljubljani.

Rudi KLANJŠEK je izredni profesor sociologije na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru.

Danijela LAHE je docentka sociologije na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru.

Andrej NATERER je izredni profesor antropologije na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru.

Marko RADOVAN je izredni profesor andragoške didaktike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in član strokovnega sveta Centra za uporabo IKT v pedagoškem procesu Univerze v Ljubljani.

Tibor RUTAR je docent za sociologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru in avtor knjige *Rational Choice and Democratic Government* (Routledge, 2021).

Mitja SARDOČ je višji znanstveni sodelavec na Pedagoškem inštitutu.

Matjaž URŠIČ je izredni profesor sociologije in znanstveni svetnik na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Marko MAJCE je raziskovalec na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Tina CUPAR je asistentka za sociologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru.

Miha MATJAŠIČ je asistent na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalec na Centru za družboslovno informatiko iste fakultete.

Katja NACEVSKI je asistentka in raziskovalka na področju politologije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Nina VOMBERGAR je asistentka in raziskovalka za področje politologije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Jana PREŠEREN, univ. dipl. psihologinja, je izvršna direktorica neodvisne tržno-raziskovalne agencije Aragon d. o. o.

Knjiga odločevalcem na različnih področjih, pa tudi širši zainteresirani javnosti ponuja mnogo podatkov, ugotovitev in interpretacij o slovenski mladini, njenih vrednotah, pogledih, pričakovanjih, pa tudi bojaznih. Ponuja torej dobro podlago za marsikatero razmisleke in možne rešitve, saj ob vsakem poglavju celo predlaga ukrepe in usmeritve za različne javne politike.

dr. Alenka Krašovec, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

Knjiga *Mladina 2020* je utemeljena na metodološko prepričljivi raziskavi in na znanstveno utemeljen način razkriva številne ugotovitve, ki tvorijo bogato in spodbudno izhodišče za vodenje politik na področju mladine, pa tudi na širšem področju družbenega življenja.

dr. Sergej Flere, Univerza v Mariboru

MLADINA 2020